

Egzemplarz okazowy bezpłatny.

Belegyłość pocztowa wyszczona gyzaltem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК,

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИ-
СТИ Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ
ТОДИ, КОЛИ НА ТЕ ДОЛУЧЕНО ВІД-
ПОВІДНОГО ПОЧТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВ РОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РО-
КУ 1-50 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ І АМ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТІСТЬ УВ ІНШІЙ ВА-
ЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

СІЧЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 1.

Від Редакції.

Добрий розвиток літературної мови ба-
гато залежить від відповідного наукового
її вивчення та від постійної популяри-
зації цього вивчення серед широкого гро-
мадянства. Українській мові в цім відно-
шенні зовсім не повелося, бо в той час,
коли інші культурні народи давно вже
мають поважні журнали для вивчення
свої мови, ми їх зовсім не маємо.

Щоби направити цю болючу недостачу
нашої культури, приступаємо до видання
науково-популярного місячника «Рідна
Мова», присвяченого всебічному вивчен-
ню української мови. Журнал виходитиме
зшитками в 16-24-32 ст. друку (в залеж-
ності від числа передплатників) і в 8^о й
міститиме короткі статті з найрізніших
відділів української мови: історія украї-
нської мови, її давні пам'ятки, історія украї-
нського мовознавства, життя слів (се-
мантика й етимологія), українська літе-
ратурна мова й вимова, відміни мови
наддніпрянської від наддні стрянської, украї-
нський наголос (акцент), подвійні форми
нашої мови, українська діалектологія, мо-
ва церковно-словянська й українська, ар-
хаїзми нашої мови, українська палеогра-
фія й палеотипія, правопис, чужі слова
в нашій мові (особливо ж московізми й
полонізми), питання складні нашої мови,
чистота й правильність української мови,
помилкові й невдалі вирази в нашій пись-
мемницькій мові, українська наукова тер-
мінологія, методика навчання рідної мови,
листування з читачами в справах мови,

мовні завдання, головні питання загаль-
ного мовознавства, україністична бібліо-
графія, рецензії, мова наших часописів
та книжок і т. п.

До співробітництва в журналі сердечно
запрошуємо ще раз усіх наших україні-
стів та знавців рідної мови.

Закликаємо всіх щиро об'єднатися на сто-
рінках «Рідної Мови» й спільними силами
допомагати розвитку української літера-
турної мови. Кожну поважну думку в спра-
вах нашої мови приймемо з подякою,
не оглядаючись на те, чи вона йде від
фахової чи нефахової особи. Хочемо ство-
рити з «Рідної Мови» загально-україн-
ську трибуну, де кожний заінтересований
знайде потрібну йому відповідь на сум-
нівні питання чистоти й правильності
нашої мови.

«Рідна Мова» — перший того роду
журнал на українському ґрунті, тому ла-
скаво просимо наших читачів бути ви-
бачливими до наших можливих недостач,
а може й прогріхів. Віримо, що спільними
силами ми таки знайдемо правдиву до-
рогу й підемо нею до головної мети нашої
— допомоги нормальному розвитку украї-
нської літературної мови. Для того будемо
оминати непотрібні дискусії, подаючи як
найбільше навчального матеріалу.

Приступаємо до цього важливого ви-
дання без усякої матеріальної бази і без
потрібного числа передплатників, але
в повній надії, що всі, кому дорогий добрий
розвиток української мови, всіма засо-

бами підтримають нашу культурну ініціативу й численною передплатою забезпечать існування «Рідної Мови».

Хочемо оперти свій журнал хоч на нечисленній, але міцній духом групі правдивих прихильників культури рідної мови, що не пожаліють ані гроша, ані труду на цю висококультурну ціль. Для них при «Рідній Мові» засновується також «Бібліотека Рідної Мови», де будуть друкуватися більші відбитки або й окремі праці з україністики.

Звертаємося до всіх наших щирих Прихильників із сердечним проханням прикласти всіх своїх старань, щоби мале число наших передплатників у найближчому часі вдесятеро збільшити, бо тільки тоді буде забезпечене нормальне існування «Рідної Мови». Для цієї ж цілі при «Рідній Мові» постійно буде окремий «Фонд Рідної Мови», і про нього просимо ніколи

не забувати наших Прихильників та Добродіїв української культури.

Щоби дати змогу й широким кругам нашого громадянства глибше зацікавитися своєю рідною мовою, призначаємо на наш журнал загальноприступну передплату. Для тієї ж мети частина статей в «Рідній Мові» буде зовсім популярною змістом і формою, запроваджуємо й сторінку для наших молодших.

В десятках теплих листів до Редакції наші Прихильники бажали нам щасливого успіху й доброго поведження. Сердечно всім дякуємо. Віримо, що голоси ці були щирими, і що наші Прихильники доложать тепер усіх сил своїх, щоби вторувати «Рідній Мові» рівну дорогу до корисної й спокійної праці.

З глибокою вірою в світлу будучину, повні добрих надій і мужнього запалу, сміло приступаємо до своєї відповідальної праці.

В справі нашої письменницької мови.

Ніхто не буде про це сперечатися, що наша українська письменницька мова перебуває тепер у стадії розвитку. Так як кожне живе тіло перемінює старі зужиті клітинки на нові, такий самий процес переміни матерії переходить і кожна жива мова. Старі зужиті архаїзми передають до музейних складів, а на їх місце входять інші, нові, а побіч того витворюються нові вислови термінологічні в міру розвитку науки та поступу. Цю другу категорію висловів треба щойно витворити, а до того покликані в першу чергу фахівці дотичного знання й філологи. Перші слідкують за тим, щоби новий термін відповідав своєму призначенню, другі пильнують знову, щоб нововведений термін відповідав своїми вимовою й формою правилам нашої народньої мови.

Це конечно потрібне в культурному розвитку нації. Покищо треба послугуватися чужою термінологією, та хоч вона буде для нас зрозумілою, то однак чужа термінологія, якої нарід не може заступити своєю, віднімає нації право зачислити себе до культурних народів.

Та при тім творенні своєї термінології вважає дехто за потрібне на місце висловів, що повинні, на їх думку, як арха-

їзми відійти, вводити до письменницької мови нераз зовсім без потреби штучно творені слова, які часом так фатально видумані, що не знати, чи сміятися з них, чи плакати.

Це правда, що кожний, хто має діло з письменством, має обов'язок не лише дбати про чистоту мови, але й збагачувати її новими висловами. Та хай же це збагачування не буде засмічуванням теперішньої письменницької мови, що приносить цій мові чимало шкоди й робить її незрозумілою. Колиб іти тим шляхом далі, то по яких п'ятидесяти роках годі буде без словника зрозуміти книжку, тепер написану.

Я нагадаю хоч би таке кострубате, в нашій письменстві загнижджене словечко, як «прийдешній». Донедавна вживали ми слова, всім зрозумілого: «будучий», — те, що буде. Та це комусь видалось архаїзмом, бо в церковній мові є слово «будучий». Отож зразу заступлено його словом «майбутній», що зовсім не відповідає тому, що буде напевно, лиш тому, що може, має бути (мабуть). Та згодом і цього було декому замало, і хтось видумав слово «прийдешній». Ну, гаразд, це означає того, що прийде, а як сказати

про того, що приїде, приплове або прилетить?

Та чи треба нам справді в и д у м у в а т и нові вислови та звороти для розвитку та збагачення нашої мови?

Наша народня вкраїнська мова багата на різні нарічча-діалекти в різних частинах нашої широкої батьківщини. Ми їх не вживаємо, вважаючи те за провінціалізми, льокалізми і т. п. Та ми їх ще гаразд не розслідили й не знаємо, які мовні скарби ховаються в тих різних діалектах, які там мовні перлини, що їх тільки брати б повними пригорщами до нашої літературної мови. Ми прямо ногами топчемо по тих перлинах мовних недоціненої вартости. Нам би слідувало в тій велетенській праці розвитку письменницької мови подбати про те, щоб ті діалекти спрямувати в одне велике мовне річище, з якого треба виловити ті перлини, а вони певно заступлять нам видумані штучні мовні дивогляди. Коли цього доконаємо, тоді викинемо з письменницької скарбниці всі »прийдешності«, а на їхнє місце дамо право громадянства тому всьому, що створив дух українського народу за останню тисячу літ свого розвитку.

Недавно завело наше »Діло« в себе

Давальний учасництва.

Високостойкому Др. Андрію Чайківському в глибокою пошаною присвячує автор.

В попередніх своїх нарисах у »Новім Часі« я вже не один раз зазначав, що в наддністрянських говорах ізбереглося багато нашої цінної старовини, — і в фонетиці, і в формах, і в складні та словах. Деякі з цих старовинних залишків надзвичайно цікаві, глибоко відповідають самому духові нашої мови, а тому дуже бажано, щоби такі архаїзми якнайбільше йшли й до мови літературної. У інших народів подібні стародавні форми дбайливо обирігаються, яко скарб національний, а в нас до них звичайно ставляться аж занадто легенько. Про одну з таких стародавців форм я й хочу оце сьогодні поговорити зо своїми читачами.

Давні слов'янські мови, як старо-слов'янська і др., ковалися в особливій Фврмі, що зветься давальний заінтересованої

»мовний куток«, де від часу до часу появлялися мовні справдешні й видумані прогріхи різних письменників. Були й довші статті про »Чистоту та правильність української мови« Професора Д-ра Івана Огієнка в »Новім Часі«, та те все до розвитку мови не багато причиниться, бо вони — як уміщені в щоденниках — із часом губляться та забуваються, і не буде з них пожитку на довшу мету.

На мою думку, до того потрібний окремий журнал мовний. У ньому треба обговорювати питання письменницької мови, поміщувати відшукані вислови з наших діалектів, а навіть давати цілі статейки, оповідання тощо, писані мовою діалектів із названням місцевости, з якої цей говір взятий.

До Редакції мали би входити фахівці письменницької мови, всна повинна б бути найвищим ареопагом у справах мови, а інтересовані мали б право звертатися до тієї інституції з питаннями в справах своєї мови. У тім журналі треба допустити до слова також і нефахівців.

Сюди повинен би перенестися й куток мови з »Діла« та з інших українських органів.

Д-р Андрій Чайковський.

особи чи давальний учасництва (dativus commodi або incommodi), цебто — коли відбувалося щось на користь чи на шкоду якійсь особі, то назву тієї особи ставили в давальнім відмінкові без прийменника (на питання: кому). Так, від глибокої давнини в теперішнім євангельським тексті читаємо: Сотнику нікому раб хотяше умрети Лк. 7. 2, Ність добро от'яти хліба чадом Мт. 15. 26, Абіє очистися ему проказа Мт. 8. 3, Аще кому брат умреть 12. 19, Вам же і власи всі ізочтені суть Мт. 10. 30 і т. п.

Такі самі форми часто знаходимо і в українських давніх актах, а це показує, що то були форми справді живої нашої мови. Ось приклади. Галицька грамота 1401 р.: Поколя ему князь уѣхал. Волинська книга 1577 р.: Руки і ноги мні

попухли 101, Взял ми з бодні чтыри копи грошей 102, Виділ есми трупа, которому голова стята 99. Запис молдавський 1654 р.: Быше бо зять Василюви воєводи. Полтавські судові акти 1665 р.: Бараны Хведорови Дядечкови покрал 31, Забил мнѣ Олексий звиру 26 і т. п.

Оці стародавні форми т. зв. «давального учасництва» (вони часом збігаються з давальним приналежності) надзвичайно поширені по всіх говорах Наддністрянщини, — це тут зовсім звичайні форми, частіші за форми з прийменником *у, в, для*. Ось трохи прикладів із Бучацького повіту, що їх знаходимо в «Етногр. Збірнику» т. VI: Захорувала циганови дитина 246, Вмер одному синові тато 266, Вмерла одному чоловікові жінка 294, Бідному чоловікові вмерла дитина 110, Єдному парупкови хорувала мама 349, Єдні жінці вмер чоловік 67, Єдні доньці вмерла мама 68, Мені здохла кобила 105, Єдної (пчоли) мені не стає 328, Аби му кони ни вкрали 75 і сила т. п.

Такі самі форми давального безприйменникового запанували, річ ясна, і в мові літературній наддністрянських письменників. Своім звичаєм відходжу набік, нехай краще за мене говорять самі приклади. Ів. Франко, «Зах. Беркут»: Ратище виховзлось їй із рук 25; «Ів. Виш.»: І отрутою страшною накипає нам душа 65. А. Чайківський, «Віддячнися» (1913 р.): Хлопцєви були звязані руки 9, Втік татарини з петлі 29, Я тоді хлопчину татаринсви конокрадови відбив 29; «На уходах»: Забирали їм овець 12, Заберіть їм коні 40. О. Маковей, «Ярошенко»: Текла йому кров 91, Зітханє виривалося з грудий людям 151, Народові відберуть і се, що дали зі страху 293. В. Стефанік, «Дорога» (1917 р.): Очи йому згасли 11, Голова йому розскакується 11, Жінка тобі зла 74. В. Щурат, «Слово о п. Ігор.»: Вік вкорочувався людям 25. Б. Лепкий, «З житя»: Вандзі черевики подерлись 7, Вам жінка хора 57, Олексі тоді аж ніжки задріжали 23; «З глибин душі»: Гуцулови руки мліють 30; «Мотря»: Вуси їм ще й не засівалися 7, Царським людям душа влізла в пяти 12, Перебив князєві гетьман 25. В. Бірчак, «Василько»: Мені пропали тобі позичені гроші

І. 35, Я здобув край, який забрано батькові II. 90.

Сучасні молоді письменники наддністрянські так само обіруч користають із цієї форми. Напр. Ю. Шкрумеляк ув «Огні з полонини» 1930 р. добре подає: Юрі почорніло в очах 33, Сидячи батькови на руках 34, Юрі стали слъззи в очах 38, Гадаєте, що ми ц сарєви в голові 52, Іванови помутилося в голові 58, Юрі полєкшало на душі 61 і десятки т. п. (Ю. Шкрумелякові, в інтересах літературної вимови, варто б уже писати D¹ на -ові, а не місцеве -ови).

Такі ж самі форми звичайні і в наддністрянській пресі, особливо в менше виправлених писаннях: Йому забрано приватну кореспонденцію «Діло» ч. 10118, Вкрав йому окрасу голови «Г. В.» 1922 р. ч. 55, Авта викрадено команді «Н. Час» 1932 р. ч. 232 і т. п.

Трохи не те бачимо в говорах східноукраїнських, — тут форма давального учасництва хоч і не рідка, але дуже часті й форми прийменникові, напр.: у мене (а не мені) батько помер, у сусіда комоору обікрали, у вдови останне забрали, болить у мене голова і т. п.

Форми з прийменником *у, в, для* так само відомі з найдавнішого часу, тільки вдавнину були вони рідкими, а пізніше частішими стали лише в пам'ятках наддніпрянських. От приклад із Полтавських судових актів: Сеѣ осени викрадена в мене комора 168.

Ось через це в наддніпрянській літературній мові більше панують форми прийменникові. Напр. Котляревський, «Енеїда»: В Енея заболіли ноги II, 6. Т. Шевченко: Що в маленької на той час боліло 160. Б. Гринченко, «Під тихими вербами»: В його батько вмер 80. Пропає у мечєвіл 78, У Грицька землю відібрали 138, Небо всміхнулось до його 24. Рильський, «Пан Тадеуш» 1927 р.: У його кучері як срібло посівіли 15.

Російська літературна мова майже зовсім не знає безприйменникових форм давального учасництва, — має тут звичайно форми з *у, для*, напр.: У мене болит голова, Тургенів, У мене зуби болят, Гончарів. Что у тебя болит, Достоевський. Ці російські форми сильно впливають і на

повстання прийменникових форм у наддніпрянських письменників.

Але треба сказати, що в живій придніпрянській мові безприйменниковий давальний учасництва не такий уже рідкий, — часто знаходимо його в казках, піснях, приказках. У тих письменників, що добре знали живу народню мову, напр. у М. Вовчка, це форма зовсім не рідка.

Ось трохи прикладів. Т. Шевченко: Стали їм в пригоді 171, Цареві московському коня напоїла 160. І любив, і кохав, собі дівчину мав, Метл. 25. І брові йому чорні, М. Вовчок. Б. Грінченко: »Під тих. верб.«: Йому жінка вмерла 67, Аж розум йому туманів 242, Гнівний огонь блиснув йому в очіх 289, Їй увірвався голос 129. Коцюбинський І: Вогник блиснув йому в оці 31. М. Рильський, »Гомін« 1929 р.: Досі ще стоїть той крик мені в ушах 35, Хто завинив йому 34; »Пан Тадеуш« 1927 р.: Обличчя свіжее йому що-раз шаріло 31.

Цікаво тут зазначити, що на старожитність і красоту форми давального учасництва звернули тепер пильну увагу й письменники Великої України. Ось у мене в руках книга 2-3 за 1932 р. журналу »Життя й Революція«, — і по всіх статтях цього журналу повно форм давального учасництва (подам їх далі в відповідних статтях). Здається, що в цій київській журналі якась одна рука зовсім добре всім статтям вносить цю гарну старовинну нашу форму.

Прийменникові форми знаходимо часом і в письменників наддністріянських, але мало. Так, їх любить тепер Ю. Шкрумеляк; в його »Огні з полонин« читаємо: Радість ясніла в її (ліпше: їй) очах 51, В Марії (ліпше: Марії) серце завмирало 12, Закипіло в Юри (ліпше: Юрі) серце 19 і т. п. Але таких форм варто вживати якнайменше.

Безприйменникові форми давального учасництва — це наші стародавні форми, широко відомі всім українським говорам, особливо західним; добре відомі вони й іншим словянським мовам, напр. мові болгарській, а це вказує, що ті форми — то ще набуток прасловянський, що тісно зв'язаний із такими ж формами в мовах індоєвропейських.

Нехай нам ці форми стануть за красномовний приклад, що при виробленні одної спільної української літературної мови треба бути дуже обережним і добре оглядатися на все те, що маємо. Бо ж не все »галицьке« зле, як і не все наддніпрянське добре. Мусимо глибоко й розумно аналізувати мовні форми, і, приймаючи все доладне, не цуратися й свого тільки тому, що воно своє. Цебто робити так, як навчає нас Книга Буття українського народу (»Кобзар«):

І чужому навчайтесь,
Свого не цурайтесь...

Проф. Д-р. Іван Огієнко.

Знання мови необхідне кожному.

I.

Не лише українські інтелігенти, але й більше розвинені селяне, що беруть діяльну участь в громадському житті, дуже часто переживають неприємне почуття незручності й безрадності, коли доводиться їм писати чи виступати з промовами.

Можна сміло сказати, що лише маленький відсоток українських інтелігентів добре знає свою літературну українську мову, докладно розуміє її та вміє з неї користати. Ще менше таких, що глибше відчувають її природу: будову, службово-логічну роль, музику й красу.

Зрештою, незнання й невідчування природи рідної мови — це прастарий гріх цілого людства. Люде тої самої національності, вживаючи рідної мови, часто-густо одні одних не розуміють. Звідси повстають такі вирази, як: »Говорять ріжними мовами«, »Вибачте, я вас не зовсім розумію«, »Ви мене зле зрозуміли« й т. д.

І скільки непорозумінь, скільки шкоди, а навіть драм викликає це недосконале знання своєї рідної мови та невміння користати з неї! Візьмімо листи між приятелями чи родичами, торговельне листування, умови (контракти), духовні заповіти (тестаменти), газетні статті, при-

людні промови, різні протоколи, резолюції, постанови. Неточний зміст слів, неправильно побудоване речення може довести до ворожнечі, скандалу, суду, страт...

II.

Без належного знання й відповідного вживання мови не може бути нормального національного життя та його розвитку. Мова — дзеркало думок, почувань і волі. Без правильної мови вони каліки. Найкраща думка гине в голові, а почуття в серці, коли той, що їх зродив, эле володіє мовою. І хто не спостерігав, як іноді мучаться люде щоби передати свою думку іншим, і часом не можуть цього зробити, бо не мають запасу відповідних слів, не знають їхніх форм і не вміють повязати їх належним способом.

Справді, недосконале знання рідної мови — це страшне духове каліцтво: язик у роті — неначе тобі задубіла колода, вухо — напів глухе, око — підсліпувате, душа — звязана птиця, що не може розгорнути своїх крил. І навпаки, добре знання й володіння мовою — це вже половина успіху в житті, ключ до щастя. А до того, чиста правильна мова — найкраща музика, джерело високої насолоди.

Тому кожний нарід, що йде вперед шляхом поступу й розвитку, відчуває потребу упорядкувати рідну літературну мову свою, відшліфувати її, як найдорожчий у світі діамант, щоби найлегше й найясніше, з усіма кольорами веселки відбивалися в ній його думки, почування, поривання, ідеали, внутрішня й зовнішня природа.

III.

Давно вже відчуває цю потребу й українське громадянство. Читаючи часописи та книжки, ведучи розмови та слухаючи промовців, ми часто переживаємо таке, немов би були присутніми при «вавилонському помішанні мов»; чужі слова, різні неправильні форми, чудернацька будова речень, не цілком зрозуміле, чуже нам передавання думок, хоча й нашими, ніби зрозумілими словами і т. д.

Особливо тяжке становище українських журналістів і письменників. Різні видав-

ництва й редакції мають свої улюблені слова й форми. Добре ще, коли там сидять люде, що справді знають мову. Але буває й таке, що редактори й видавці просто калічать правильну мову рукописів...

Мова письменників повинна бути взірцем для читачів. Так колись у нас бувало, так робиться в культурному світі й тепер. У суперечці за мову громадяне часто покликалися на письменників: такий то, мовляв, сказав так, а не інакше. А теперішні письменники часто завзято відпекуються мови своїх друкованих творів:

— Я невинен. Це видавництво мені так «поправило» мою мову..

Між іншими, і автор цих рядків не може взяти повної відповідальности за мову своїх друкованих творів...

І навпаки, видавництва й редактори мають багато замороки з авторами й своїми співробітниками, що эле знають рідну літературну мову, але беруться писати. І як наслідок цього сумного явища маємо те, що рідко зявляється на нашому ринку книжка, видана доброю українською мовою.

IV.

Отже, коли б нас спиталися, хто з українців повинен поглиблювати свої знання рідної літературної мови, ми не вагаючись відповіли б:

— Усі — від професора, вчителя середньої й нижчої школи до письменника, журналіста, редактора, видавця, громадського діяча, священника, адвоката, банківця й просто батька й матері. Всі мусять учитися доброї української мови.

В таких умовинах нашої дійсности «Рідна Мова» стає одним із найпотрібніших часописів для кожного українця. «Рідна Мова» повинна бути в кожній українській установі, організації і в кожній родині, бо знати свою рідну літературну мову й уміти правильно її вживати — то не тільки потреба кожного, але й національний обовязок та питання нашої чести й гідности.

Хто з цим погодиться, в того без сумніву журнал «Рідна Мова» завжди буде під руксю.

Володимир Островський.

Москалізми в українській мові.

Давніше, а не раніше.

В українській мові маємо не мало й таких московізмів, що їх чуже походження не відразу кидається нам у вічі. До таких належить, напр., уживання слова «раніше» замість «давніше».

«Раніше» в українській мові визначає тільки «перше» або «рано». Напр.: Я вернусь додому раніше, як ти. Я встаю раніше від тебе. Сьогодні я встану раніше. Прийду до тебе раніше. Ось добрий приклад із «Пана Тадеуша» в перекладі М. Рильського 1927 р. ст. 125: Граф, мріями багатий, доводить, що йому Тадеуш пербив, що він рогатину раніше ухопив. Або: Два пани, а одні штани: котрий ранше встав, той ся і вбрав, Номис ч. 1180.

Коли ж нам треба передати розуміння «колись, давно», тоді вживаємо слова «давніше» (а не раніше). Ось трохи добрих на це прикладів. Байки Л. Глібова 1904 р.: На біса щук пускаєш (у ставок), пане брате, усіх лящів позводиш — їх шуки зайдять. «Даремна річ», сказав хазяїн, «жалкую, чом давніш не звів» ст. 42. Б. Грінченко, «Під тих, вербами»: Бачив її раз чи двічі, але давніше, маленькою ще дівчинкою 39; Якби йому хто сказа коли давніше, що він тут буде 240. «Пан Тадеуш» в перекладі М. Рильського 1927 р.: Та за взірцем старим була збудована (коршма) давніше 101; Давніше, та пощо у давнині шукати 195; Пізнав свою сусіду, давніше ворога 296.

Така форма з «давніше» для письменників наддністрянських — річ звичайна. Напр. «Захар Беркут» Ів. Франка: Сам

князь не довіряв йому так, як довіряв давніше 101. «Малолітній» А. Чайківського: Сам узявся, як давніше, за інші діла 14; Тепер ще більше ідуть, чим давніше 100; Вона чула давніше від людей 133.

Російське «раньше, ранѣе» визначає й «колись»: Раньше лучше жилось. Під впливом ось цього російського «раньше» наддніпрянські письменники дуже часто вживають «раніше» замість свого «давніше». Ось приклади з «Боротьба» Петра Колесника («Життя й Революція» 1932 р. кн. 2-3): І про це Андрій раніше не подбав 16; Дивується, як таки про нього раніше не подумав 28; У нього щось там раніше було 41. Взагалі, редакція київського журналу «Життя і Революція» не звертає уваги на цей московізм і часто його вживає. Так у тій самій книзі знаходимо цей вираз у Ю. Зорі («Авангард»): Раніш крутень обточували в кулачках 55, Раніш ми відкладали заготовілю 52; у Д. Косарика: Пакет був раніш заготовлений 82 і т. п. На такі вирази редакція мусить звернути пильнішу увагу.

Часом бачимо «раніше» для означення зовсім недавно-минулого, напр. у М. Рильського: Асесор, царського раніш слуга закону 296. Але тут докладнішим було б ужити слова «давніше».

Отож «давніше» — «це давно, колись», а «раніше» — це «перше». Ось речення для зрозуміння їх різниці: Давніше я все вставляв раніше від тебе, а тепер спізнаююсь.

Проф. Ів. Огієнко.

Притча про самоцвіт.

Недавно, передивляючись листки літературного збірника, натрапила була я на поему В. Самійленка: «Притча про самоцвіт». У ній каже поет ось що: У куряві на дорозі лежав блискучий самоцвіт, ні від кого не замічений. Ніхто не турбувався, що ось під ногами скарб йому лежить. Аж надійшов чоловік, що уважно придивлявся довкруги, знайшов той самоцвіт, обтер його з куряви. І засяв самоцвіт блиском небувалим та здивував байдужу товпу.

Тією людиною, що підняла самоцвіт — нашу рідну мову — із забуття, це, каже поет, був Тарас Шевченко. За його старанням, у сяйві його талану, забута наша «рідна мова» дійшла до небувалого значіння. Кожде серце стрепенулося на голос чарівних звуків рідної мови. Люде пізнали, що отся звичайна народня мова — це невичерпне джерело, з якого можна брати повними пригорщами.

Із цієї ж бездонної скарбниці черпала

й наша велика письменниця — Марко-Вовчок. Вона — правдивий мистець народнього вислову — всією своєю ніжною істотою додає чару рідній мові й творить дивну музику слів.

Продовжуймо ж традиції наших великих попередників і плекаймо нашу рідну мову!

Головно ми, жінки, з природи вражливі на красу, не можемо остатись байдужними у цій важливій ділянці нашої культури. Мусимо свято берегти наші цінності, щоб передати їх майбутньому поколінню, мусимо чутко стояти на сторожі чистоти

рідної мови, бо вона ж — підвалина нації. Творімо літературні гуртки, читаймо якнайбільше. Духовий провідник і покажчик у нашій культурній мовній праці вже є, бо ось появилось перше число довго очікуваного журналу «Рідна Мова».

Тепер за нами слово: доложімо всіх своїх зусиль, щоби піддержати цього нашого мовного провідника, що високо триматиме «блискучий самоцвіт», щоби зберегти його від тої куряви, в якій тоне байдужа товпа.

Ярослава Мандюкова.

Замітки про окремі слова.

Кременчуцький, а не Кременчужський, Кременчук, а не Кременчуг. Українська назва відомого міста на Полтавщині — Кременчук, а по-російському — Кременчуг. Форма «Кременчук» відома з давнього часу. Так, у стародавніх кременчуцьких записах читаємо (див. «Палеографический Изборникъ» І. Каманина, Київ, 1899 р.): запис 1654 р.: у Кременчуку, в Кременчуку; запис 1692 р.: Дѣялося в Кременчуку. Сьогоднішня жива народня вимова: Кременчук, з Кременчука, в Кременчуці або в Кременчуку. Пор. народню пісню: Пливе щука з Кременчука, пливе собі стиха, або: Пливе щука з Кременчука, луска на їй сяє (П. Чубинський: Труды этнографическо-статистической экспедиции, т. V ст. 13). Преса й журнали великоукраїнські все пишуть тепер «Кременчук», напр.: Найда з Кременчуку («Життя й Революція» 1932 р. кн. 2-3 ст. 82). Прикметник буде «Кременчуцький», а не «Кременчужський». Зовсім добре пише М. Капій: кременчуцької («Країна блакитних орхідей», 1932 р., ст. 13). Російську форму дає А. Чайківський в «На уходах» 1921 р. ст. 140: в Кременчугу. Від російського ж «Кременчуг» подає «Рідний Край» 1922 р. ч. 109 зовсім недобру форму: в Кременчудзі (треба: в Кременчуці або в Кременчуку).

І. Огієнко.

Як уживати слова „звичайно“. Уважаю, що слово «звичайно» у виразі: «Звичайно, дбаючи про чистоту своєї літературної мови» і т. д. є або москалізмом по формі, що відповідає моск. «канешна», або вжите не у властивому своєму значінні. Наше

слово «звичайно», на мою думку, це прислівник часу, а почасти й способу, і вживається в значінні «дуже часто», «майже завжди», «зправила», напр.: Американка — це звичайно жінка наскрізь практична (однако бувають і виїмки). Або: Дитина починає ходити звичайно в другому році життя (але бувають виїмки). Зате: «Розуміється (або: певно), що (або і без «що») хто дбає, той має», «Розуміється, без сили притягання землі не падали б тіла на землю».

При «звичайно» висловлюється певного рода припущення, що щось так буває, — але не мусить так бути. При «розуміється», певно, само собою, — висловлюється конечність, що так щось є і не може бути інакше. У наших письменників-клясиків нігде не стрінемо слова «звичайно» у значінні «певно» або «само собою» чи «розуміється». Натомість стрічаємо «звичайно» у його властивому значінні, такому, яке вкладає в нього народ. «На Великдень звичайно буває погода, та як буде цього року, не знати». «Певно (розуміється, само собою), що на Різдво день коротший від ночі». Якщо би тут сказати «звичайно», то допускалось би, що в грудні-січні у нашому підсонні може бути й не так.

Юра Шкрумеляк.

Завваження Вд. п. Ю. Шкрумеляка слушні, що до початкового значіння слова «звичайно» в нашій мові. Але вже Б. Грінченко в Словнику своєї редакції так пояснює значіння цього слова: «1) Обыкновенно, 2) Вѣжливо, прилично, 3)

Конечно, разумѣтся, само собою, по обыкновению». Цебто, вираз »звичайно«, як російське »конечно«, він не вважає за московізм. Пор. у Шевченка: Звичайно, крадене. Взагалі ж таке уживання »звичайно« часте у письменників Великої України. Так, в »Боротьбі« Петра Колесника (»Життя й Революція« 1932 р. кн. 2-3) читаємо: Варт робити це, звичайно, не на Управі 11. Я, звичайно, одмовилася 18. Звичайно, Андрій нічого не має проти 18. Ви не сподівалися, звичайно, говорити 18. Іван Семенович розуміє, звичайно 20. Але подібні вирази, річ ясна, ліпше оминати. Ів. Огієнко.

Петро перший. Новий Журнал »Дажбог« в листопадовім зшитку ц. р. ст. 14

пише: »Петро Великий«. Для кого »Великий«? В українській літературі прийнято звати цього великого ворога України Петро I, позоставляючи звати його Великим тим, кому ця »великість« була корисною.

Зёрно. Є. Маланюк у своїм новім віршу: З книги Еміграція (»Дажбог«, 1932 р. зш. I, ст. 3) вживає слова »зерно« з новим (російським) наголосом на кінці слова; український наголос від давнини — на початковому складі (Словник Б. Грінченка дуже добре дає тільки такий наголос). Тому передостанній вірш Є. Маланюка мав би брентити так: »Зітліле зерно пружиться й росте«, а не так, як у нього: »Зерно зітліле«... І. О-ко.

Словник правничої мови.

Правнича парость у духовому житті кожного народу велика й показна, тому нема нічого дивного, що й українські правники віддавна зачали були збирати вирази правничої термінології. Але напочатку справа ця все була більше академічною, бо не мала практичного життєвого примінення. І тільки з 1917 року, зараз же по Великій Революції справа прибрала реальних форм, а в 1918 р. українські інституції вже сильно відчули брак своєї добре виробленої наукової правничої термінології.

З 1918-го року пильно працюють різні правничі термінологічні комісії часів Центральної Ради та Гетьманату, а Українське Правниче Товариство в Києві випустило навіть свою працю: »Короткий московсько український словник судівництва та діловодства«. Але все це, як мало наукове та роблене похапцем, не задовольняло всіх широких правничих потреб. За справу нарешті взялася Українська Академія Наук у Києві.

Академія Наук, власне її Соціально-Економічний Відділ, 27 лютого 1919 року схвалив закласти »Правничу Термінологічну Комісію«, і з того часу й розпочалася жвава праця коло складання правничого словника. Напочатку в Комісії головував акад. історик О. І. Левицький, секретарював І. Ю. Черкавський, а членами були: А. Кримський, Б. Кістяківський

М. Радченко, О. Хруцький, П. Стебницький, В. Ачкасов і О. Бутовський. Скоро по тому Комісія значно поповнилася новими людьми й мала в своїм складі більше двадцяти правників-практиків.

Комісія зовсім по-науковому поставилася до свого завдання, й найперше докладно висвітлила методологію своєї праці. Працювала вона дуже довго, бо більше сьоми літ; сама початкова праця її — збирання потрібного матеріялу й обговорення його — взяла 395 засідань (5. IV. 1919 — 26. III. 1921) і півтретя року часу.

Джерела, звідки Правнича Комісія брала собі Матеріал, найрізніші. Найперше — Комісія використала все, що зробили були всі попередні комісії й що лишилося в рукописах. Друге джерело — жива народня мова, на яку Комісія, річ ясна, звернула найважнішу увагу, не тільки вибираючи потрібний матеріял із творів народніх, але й посилаючи своїх членів на села шукати правничих термінів.

Надзвичайно корисною була думка Правничої Комісії використати також давні українські акти, взагалі пошукати й стародавньої української правничої термінології. Хоч праця ця була дуже тяжкою, але вона дала корисні наслідки, бо Комісія знайшла коло 2000 стародавніх термінів. Про це правдиво писала вона: »Свідомо ми повводили в словник багато

слів із давньої правничої української мови, щоби з'ясувати зв'язок сучасної мови з давньою, підвести під сучасну правничу мову історичний ґрунт і показати, яку силу слів із давньої правничої мови заховує сучасна мова України й як жорстоко помиляються ті, котрі обвинувачують теперішню українську мову, закидаючи їй штучність, кованість, галичанізм тощо. Адже показується, що ті самі слова, котрі иноді, здається, так різуть наше зросійщене вухо, мала в уживанні українська мова ще перед 200-300 роками. І тільки відірвавши нас у другій половині XVIII в. од нашої давньої культури, від нашої української наукової мови, русифікаційна політика московського імперіялізму примусила нас забути тую мову» (передмова до Словника правничої мови ст. VIII).

Таким чином у 1922 році головний матеріал для правничого словника був уже зібраний. Комісія приступила до останньої редакції, на що пішло їй 136 засідань, і кінчила цю працю тільки 13 червня 1924 року. Виготовленого словника Комісія передала на остаточну філологічну редакцію академікові А. Кримському, що дуже вважно поставився до свого завдання, віддавши на те коло двох літ редакторської праці.

Усі сім літ праці над правничим словником минули в дуже несприятливих умовах. Праця оплачувалася надзвичайно марно або й зовсім не платилося. Сама Комісія розповідає, що «члени Комісії свою уперту працю провадили в жахливих умовах не тільки голоду, ба й холоду, бо приміщення Академії Наук узимку не опалювано: Академія не мала дров» (Передмова, ст. VII). Тому нема нічого дивного, що Комісія потроху губила своїх

членів: в 1919 році вмерли «не своєю смертю» О. Тизенгаузен і В. Колбасьів, в 1921 р. вмер з голоду О. Хруцький і т. п.

І нарешті, по всіх цих нелюдських терпіннях, Комісія в половині 1926 року таки випустила в світ свою вікопомну працю, цінну пам'ятку нашої культури: «Російсько-Український словник правничої мови», 237 ст. петиту в дві шпальті, з друкарні Академії Наук у Києві, 5000 примірників.

Це великої ціни праця не тільки для спеціалістів, але й для кожного українського інтелігента, особливо письменника. Комісія не склала тільки Правничого Словника, але «Словника правничої мови», цебто не обмежилася лише правничими термінами, але дала й ті слова, що потрібні правникові в його широкій громадській діяльності, даючи тим змогу не звертатися до інших словників. У словнику вміщено також силу чужоземних слів із добрим українським перекладом. На словах поставлено наголоси, а це привчає адвокатів до правдивої літературної вимови, на що правники наші повинні звернути пильну увагу, бо ж і вони — творці своєї літературної мови.

Коли кажемо: *Habent sua fata libelli* (книжки мають свою долю), то дійсно наш український «Словник правничої мови» має, як бачимо, надзвичайно цікаву історію.

Можна тільки пошкодувати, що академічна Правнична Комісія виконала своє завдання без тіснішої співпраці з нашим Науковим Товариством. В Галичині правнична традиція в мові збереглася значно сильніше й повніше, як в Великій Україні, тому власне тут слід було добре пошукати правничих термінів. При другому виданні словника (а воно готується) про це варто б пам'ятати.

Проф. Ів. Огієнко.

Правописні замітки.¹

Прийменник, творячи з іншою частиною мови прислівника, пишеться з нею разом.

Українська мова надзвичайно багата на різні прислівники, що творяться в ній найрізнішими способами. Взагалі ж ви-

робленість прислівників — то ознака культурності мови, бо прислівники всамій мові нашої, а не зовнішній їй формі. Багато народів мають правопис ґрший за український, і не надають тому першорядного значіння, але послідовно й карно тримаються того, що вкаже їм найвища їхня наукова установа.

¹ В кожному числі «Рідної Мови» буде й сторінка, присвячена нашому правописові. Але Редакція хоче більшу частину сил своїх віддавати

значають при дієсловах те саме, що прикметники при речівниках. Дуже багато прислівників повстають при допомозі прийменників.

Треба добре пам'ятати, що прислівник, хоч би був він складений із декількох частин мови, все мислиться за суцільний і в мові грає роллю одного граматичного цілого.

Ось тому прийменник, творячи з іншою частиною мови прислівника, завжди й обов'язково пишеться з нею вкупі на ознаку власне своєї суцільности, напр.: вгору (а не: в гору), вниз (а не в низ), вперед, взагалі, влітку, взімку, вранці, вдосвіта, всмак, враз, відразу, догори, довкола, до купи, зовсім, завбільшки, завдовжки, заширшки, залюбки, зпочатку, завидна, зроду, згори, назавше, насилу, назустріч, наперекір, наздогад, надаремно, навманя, наскрізь, назад, направо, наліво, помалу, поблизу, поночі, поволі. Так само: якнайкраще, якнайбільше, якнайдовше, щонайсильніше, щонайменше, заслабо, замало, задовго і т. п.

Прийменника пишемо окремо тільки тоді, коли він мислиться як окремий прийменник і коли він керує іменником (речівником, прикметником, числівником та займенником), напр.: Відійшовши набік, хорий скаржився на бік свій. Робив би надворі, але на дворі такому нічого не зробиш. Накінець ми помандрували аж на кінець міста. Зпочатку нас навчали, що з початку речення пишемо велику букву.

І наша преса, і наші письменники (особливо в Галичині) дуже часто оминають це важливе правило й пишуть прийменники в прислівниках окремо, — цього треба б пильно вистерегатися, бо ж читачі з таких писань переймають і собі не-

правильні форми. Ось, напр., повість Ю. Шкрумеляка: »Огні з полонини« (Львів, 1930); він пише прийменники в прислівнику разом, як і треба: Піти додому 31, довкруги 22, навперед 21, навстяж 15, ззаду 31, шептав заєдно 39, завбільшки 45 і т. п. Але часто бачимо тут і порушення цього правила (коректорські недогляди), а це тільки шкодить книжці, напр.: Тільки з далека (треба: здалека) дивлюся 3, Заговорила в третє (втретє) 8, Глянув на право (направо) 21, на ліво (наліво) 27, з заду (ззаду) 29, до чиста (дочиста) 28, в право (вправо) глянь 32, з тика (зтиха) 51, у гору (угору) 57 і т. п. У М. Капія (»Країна блакитних орхідей«) ст. 151: Не хочу вигубити народу мого до щенту (треба: дощенту). Ось нова цікава повість невтомого й тепер нашого письменника А. Чайківського: »До слави« ч. II, 1932; тут бачу: Нагадав від разу (відразу), за чим сюди приїхав 106, Ходімо з відси (звідси) 106, Підносячи шапки в гору 83 (цебто вгору, а не на якусь гору) і т. п.

Ось ще приклади з »Мотрі« Богдана Лепкого (»Українська Накладня«): На ліво біля царя — Меншіков, а на право — господар 7, Очі бігали на право й на ліво 12, За скоро бігає 13, Голов за богато 14, Якор в гору 15 і т. п.

Взагалі треба сказати, що коректа багатьох наших сучасних видавництв неважна й непослідовна, на що треба звернути увагу. І добре було б, коли б наші письменники найперше вимагали від своїх видавців бодай грамотної коректи. Не штука книжку видати, як то роблять деякі наші видавництва, — треба видати так, щоби книжка приносила дійсну користь нашій літературі.

Проф. Д-р Іван Огієнко.

Грамматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших¹.

I. „Моя маленька“ й „Мій старенький“.

Леся палко кохала свого татка, а той щиро пестив єдиначку »маленьку Лесю«.

¹ Також матеріал для бесід на годинах рідної мови в школах народніх і в молодших класах шкіл середніх.

Правду вам кажучи, то Леся не така вже там і маленька, — третій рік бігає до гімназії, а »моя маленька« як говорилося на Лесю давніше, так все позостається й тепер. На те Леся не дуже зважає, бо чи ж їй пристало поважно гніватися на такого »старенького«?

Пообідній час Леся найбільше любила. Вона швидко забиралася до тихого таткового кабінету, вигідно клалася на просторій канапці й годинку безтурботно спочивала. Розкривалося таємниче стареньке таткове бюро, а там все не переводилися смачненькі несподіванки. А зо стін, густо заставлених товстелезними книжками, приємно поглядали на Лесю десятки лагідних очей зо старих образів.

»Мій старенький« вигідно сідав і собі на тій же канапці й зачинав милу гутірку зо своєю »маленькою«. Він був професором і вмів захоплююче розповідати про нашу мову та про окремі слова такі цікаві речі, що залюбки слухав би його аж до самого вечора. Леся бувало засипує його найрізнішими питаннями, — все їй розкажи! — а татко рівно й тихо говорить та говорить, і його люба бесіда невпинно точиться, немов те безконечне прядиво з куделі чи той густий мід із пляшки, що така на нього ласа »маленька«.

Леся пильно вчилася граматики в школі, але там була якась інша грамика. Нецікава. Суха. А оповідань про мову »мого старенького« слухала б цілими днями, захоплено ловлючи кожне словечко його. Усе в нього живе було, все розумне, все потрібне, а що найважливіше — все тобі ясне, як на долоні серед дня.

Годинки граматики глибоко позоставались у Лесиній душі й вязали її ще міцнішими нитками з любим татусем. Дещо з тих оповідань »мого старенького« підслухав і я, записав собі немудро й коротенько та й хочу оце подати їх на науку нашим молодшим, усім отим Юркам та Орясям, що такі цікаві знати трохи більше про свою рідну мову.

Сідайте ж, любі, до мене близенько й слухайте пильно-пильненько. А чого не второпаете — запитайте.

II. Як живе кожна мова.

Коли ми пильненько глянемо навкруги себе, то відразу запримітимо, що все росте, все живе. От тобі родиться людина, росте й помірає; ми скрізь бачимо малих дітей, дорослих людей і старих дідів. Так само родиться й рослина, росте, цвіте, потім сохне й зникає. Живуть і пташки; навіть каміння живе: воно зароджується, збільшується й зникає.

Так самісенько живе й мова наша: вона теж зароджується, росте, цвіте й потроху зникає. Між життям людини й життям нашої мови нема великої відміни, — тільки мова живе незмірно довше за людину.

Люде живуть родинами, родини гуртуються в села, із сіл складаються округи, а з округ — держава. Так само живе й мова: із звуків складається слово, із слів повстає речення або думка, а з думок — оповідання, а зо всього — мова.

Давно-давно колись люде говорили не так, як ось ми тепер говоримо. З бігом віків мова невпинно змінюється і буває, що змінюється дуже багато й глибоко. Слова ростуть і потроху зникають, замість одних слів виростають другі.

Скажемо, було колись у нас слово пирро й визначало воно пшеницю; слово це жило й колосилося та згодом помалу заникло. Але слово не гине безслідно, — від цього слова пирро пішли інші слова, що живуть ще й досі: пиріг — перше то був пшеничний хліб, пир, пирувати — перше визначало їсти пироги. Але згодом позникали й слова пир, пирувати, замість них пішли слова бесіда, бесідувати або гуляння, гуляти і т. п.

А тепер вам завдання перше. Розпитайте-но дідів своїх, чи тепер говорять так само, як говорили за їх молодости? Розпитайте й запишіть також усі нові слова, що про них до війни нічого не знали. А довідавшись про те все, розкажіть, »Як живе й росте мова«; чого не знатимете — питайте в старших. А своє оповідання присилайте нам до »Рідної Мови«.

Дід Огій.

Мова наших видань.

У цім постійнім відділі подаємо короткі огляди мови нововиданих книжок, звертаючи увагу не тільки на неваді вирази, але й на додатні сторони їхньої мови.

Усіх авторів і видавців як із Галичини, так і з Великої України, Буковини, Європи та Аме-

рики просимо надсилати нам свої видання для рецензій.

Мирослав Калій: Країна блакитних орхідей. Повість, Львів, 1932 р. 158 ст. in. 8°. Бібліотека »Нового Часу« ч. 35.

У кожного з наддністрянських письменників теперішнього часу бачимо велике й виразне бажання писати літературною наддніпрянською мовою. Те саме робить і М. Капій, густо вживаючи велико-українських форм, напр.: цей, ця, це, до нього 8, з нього 8, магазини (склепи) 8, люде вийшли погуляти 8, в ресторанах та кофейнях 9, із кристалу 9, гуляеш по алеях 10, середніх 10, сильніші 11, прощавайте 12, шоссе 13, розпрощався 13 і т. п.

Але разом із тим загальний вигляд мови — західно-український, напр.: сусідних 7, сусідної 12, багато 9, 10, 13, ждав на скрипт 7, відтак 8 (цебто: потім), перейшовся по кімнаті 9, нараз роздався звук 9, гузик 9, прогулька 11, прогульки 11, що це такого сталося 10, щось цікавішого 10, прецінь 13, тямш... чи забув вже може 12, у воздуху 8. Рисувалася його стать (посгати) у сутінку 132. Павали, не могучи (не можучи, не будучи в змозі) упоратись 90, відпочати (відпочити) 89. Проти нас на ступениці находився престіл 129 і т. п.

Часом знаходимо в книжці архаїзми, в літературній мові тепер мало вживані, напр.: По всім усюдам 90 (треба: по всіх усюдах), П р о ч а (інша) маса 144, (Орхидеї — представники) автохтонних жиучих ест в (ліпше: істот) на марсіянській поверкні 143 і т. п.

Один раз автор добре віддав двійне число: Дві половині 76; шкода тільки, що далі того не дотримується й пише: Дві половини 84, Дві години 90, Дві частини 95 (ліпше по-живому: дві-тричотири половини, години, частини).

В складні у п. М Капія добре відбився живий давальний приналежності: »Гудки сповіщали кінець денній роботі« 8 (у нас часто недобре пишуть: ... кінець денної роботи).

З чужими словами чимало плутанини в книжці М. Капія. Напр.: »Цілу Анабазіс мені розказуєте« 34, — »анабазіс«, по законах української мови, мусить бути тільки мужеського роду, а не жіночого, як у мові грецькій (див. нижче ст. 29). »В судні, скопійованім з їхнього« 92, — українізуємо й пишемо »скопійованім«. »З косами, придержуваними над чолом діядемома« 85, — в Бел. Україні »діядема« жін. роду. »По другому боці коридо-

ря« 96 — в Бел. Україні коридор, з коридору. М. Капій пише: Ол райт 46, Містер Черчіл 47, Гемілтона 73 і др., цебто не м'ягчить англійського л, як воно й справді вимовляється, чого ж тоді: з Льондону 73, льорда 73, джентльмен 46? Непослідовно.

Спиняюся ще на деяких невдалих виразах. Не »грюхите« ст. 74, а грохит. Не »гень, десь у долі« 74, а ген. На ст. 127 читаємо: »Килими, що їх ткають у Кашміріє — не ткають, а тчуть (ткати, тчу, тчеш, тче, тчемо, тчете, тчуть), пор. Приказку Номиса ч. 10274: Там тчуть і прядуть, мені починок дадуть, ч. 2541: Вона плахти тче.

Бажання писати наддніпрянською мовою — святе бажання, але треба таки добре знати ту мову, бо йнакше впадтимемо в непорозуміння. Ось трохи прикладів. Наше українське »благословляти« вживається з акузативом, тому добре пише М. Капій: »Стояв, благословляючи судно« 76, але поруч маємо архаїзм-полонізм: »Старець благословляв починові« 74 (треба: почин). Або: »Подорожні не можуть р и с к у в а т и своїх легенів« 82; коли по-наддніпрянському, то »рискувати своїми легенями«, коли ж по-наддністрянському, то »ризикувати своїх легенів«. Цебто не зручно давати в тім самім реченні форми різних територій.

На закінчення ще деякі вияснення. Мешканці Києва звать себе »киянами«, а не київцями (див. у Капія: »Читатимуть Київці« ст. 8 і др.); пор. у Шевченка 378: А вас, моїх святих киян і ваших чепурних киянок оддав (»Юродивий«). Свято Богоявлення звется в Великій Україні Водохрещі (або Водохреща) і це слово вживається звичайно у множині. Тому невдало пише М Капій: »Ще від Водохрещі 67 (треба: від Волохрещ), »Останньої Водохрещі« треба: останніх Водохрещ або Водохрещів) за обідом 67. Пор. у Номиса ч. 516: Триши не триши, вже минули Водохрещі.

Дівою особою в повісті М. Капія є журналіст Артименко. Від церковно-слов'янського гр. »Артемій« українська мова знає тільки Артем (див. Словник Б. Грінченка т. IV ст. 549), а тому й прізвище може бути тільки Артеменко, а не Артименко. Пор., напр., в »Життя й Революція« 1932 р. кн. 2-3 на ст. 66 оповідання »Скарбіс«, а написав його — Леонід Артеменко. I. Огієнко.

Говори української мови.

У цім постійнім відділі подаємо ріжний діалектичний матеріал живої української мови: оповідання, казки, приказки, загадки, пісні і т. п., записані зовсім так, як їх оповідає нам нар. д. Записувати належить від осіб неписьменних, ліпше від жноцтва. В таких записах обовязково зазначайте: 1) місцевість, звідки записано, 2) від кого записано (прізвище, вік) і 3) хто й коли записав. Записувати належить тільки так, як чуєть, нічого не виправляючи й не перероблюючи на літературний лад. На кожному неодноскладовім слові треба ставити знак акценту. Складайте словнички цікавих слів своєї місцевости, особливо ж назов термінологічних. Просимо прислати нам цей матеріал, і Редакція охоче його використає. В дальших числах »Рідної Мови« подамо докладну програму для опису українських говорів.

Редакція також цікавиться зразками занечищеної нашої мови з околиць, де український нарід живе всуміш із народами іншими, напр. в Румунії, Чехії, Венгрії, Канаді, Америці й інші. Просимо подавати й такі зразки.

1. Траба жинку шінувати.

Ковала зазулька
В лісі на йорісі,
Траба жинку шінувати
Єк ластивку в стрісі,

Не меш її шінувати —
Не меш її мати;
Она ж тобі не служниця
Все поле обробјати.

Она ж тобі не служниця,
Она тобі газдиня,
Вітки йдеш — усе прийдеш —
Хатка не пустиня.

Вітки прийдеш —
Так ек то до того, —
Вна ж тобі даст істочки
Усе телленького,
Куда тебе виріжеє,
Та все біленького.

Записано в Ясенові Горішнім на Косівщині
11 серпня 1932 року від 54-літньої неписьменної

Анни Прокопюкової. Деякі місця Анна позабувала, чому вірш трохи зіпсутий. І. О-ко.

2. Занечищення української мови.

Ось зразок української мови, занечищеної надляризмами в селі Річка, округу Волове, жупа Мараморош на Підкарпатті: «Ми їхали орсагом у варош та потрафили на вашар, де нас зазвідали, що собі ківенуєме, та ми сказали, що йдемо до ярошбірова на бічальяж». Це одне речення, що подає закінчену думку...

Д-р В. Виногородський.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших читачів.

У цім постійнім відділі подаємо відпсвідь на запитання наших читачів у справах чистоти й правильности української мови. Нехай наша «Рідна Мова» стане тим науковим центром, де кожний українець зможе добути хоч до певної міри авторитетну наукову відповідь на свої сумніви в справах рідної мови. Відповідь дається тут коротка, а пізніше ті ж питання будуть вияснені ширше в окремих нарисах.

В родовім відмінку множини писати -ий чи -ей? Пише мені Вд. п. Юра Ширумеляк: «Я дуже цікаво жду завваг Пана Професора про генет. множини: -ий чи -ей? Людей чи людей, дітей чи дітей, новостей чи новостий чи ще новостів? Ото буде цікава річ. Почасті В. Сімович, а також рішучо Д. Николишин обстоює закінчення -ий і я радо скиляюся до цієї думки. Чи закінчення -ей не москалізм?»

В жаднім разі не москалізм. З найдавнішого часу родовий множини (G³) основ на і муж. чи жіночого роду кінчився на -ий або на -ьй, а це останнє правильно дало -ей. З часом запанували дві кінцівці: -ий та -ей, що в українській мові цікаво розподілилися: в східних говорах запанувало -ей, в західних -ий. Отож те й те закінчення — наші старовічні. Звичайно в наші мові поплутання е з и (особливо неакцентованих, пор. земля — змля) допомагає взагалі поплутанню -ей та -ий. Історію цих форм подам ув одному з ближчих чисел «Рідної Мови». Поки що відсилаю до своєї монографії: «Українська літературна мова XVI-го ст.», 1930 р. ст. 332-334.

Спірні питання нашого правопису. Вд. п. Олександр Горуцький у довгім листі скаржиться — часом із ідкою іронією — на непорозуміння або й на новини теперішнього правопису. Ви поставили мені так багато наїріжніших запитань, що не маю змоги відповісти на них навіть коротко, а докладна на них відповідь склала б окрему книгу. Таку книгу я вже написав, це: «Нариси з історії української мови. Система українського правопису», 1927 р. 216 ст. Тут знайдете всі відповіді на ваші запитання

Орудний відмінок однини на -ом, -ем, -ою, -ею. Скаржиться Вд. Адвокат Др. Гр. Олійник із Грималова, що «оден граматичний вислів не дає мені спокою. Річ власне про те, коли саме при речівниках мужеського (чоловічого) й серед-

нього роду треба вживати в VI-м відмінку закінчення -ом, а коли -ем, бо в наших літературних писаннях, а головно в часописах, подібую страшну, на мій погляд, неправильність». Коротенько відповідаю. В літературній нашій мові прийнято в словах муж. і сер. роду в оруднім (VI-м) відмінку однини в твердій відміні писати -ом, а в м'якій -ем (а не -ьом), напр: столом, котом, вікном, але: конем, полем, Василем, ножем, мечем, ковшем, борщем, гостем, кравцем, учителем, учнем, царем, кобзарем, товаришем, раєм і т. п. До твердої відміни належать слова, що кінчаться на твердий приголосний звук, а до м'якої — що кінчаться на -ь, й, ж, ч, ш, щ, ар (арь), ир, в сер. роді на -е. Багато живих українських говірок широко знають -ом і для слів м'якої відміни (коньом, учительом, ножом і т. п.), але сучасна наша літературна мова й вимова рішуче не допускають його для слів м'якої відміни. Те саме маємо і в словах м'якої відміни жіночого роду (цебто в словах на -я, -жа, -ча, -ша, -ща): в оруднім відмінку вони кінчаться на -ею (а не на -ьою чи -ою): землею, попадею, молодницею, їжею, стелею, душею, кручею, пущею, піснею, вишнею і т. п. (а не: землею, душою і т. п.). Навпаки, орудний відмінок прикметників ж. р. кінчється на -ою, -ьою: народньою, гожою, пекучою, хорошою, пропашою. Докладніше розповідаю про це в своїй праці: «Чистота й правильність української мови», Львів, 1925 р. ст. 38-39, 46-47.

Помер — вмер. Пише мені Вд. п. Богдан Заклинський, що в нашій пресі плутають «помер — вмер», а «помер» — то москалізм («памйор»). Ні, це трохи не так: Слово «помер» не москалізм, але наш архаїзм. Слово «помірати», а від нього й «помер», добре відомі в нашій мові. Напр. в наших Думах (вид. 1920 р., Львів) читаємо: Буде отець-мати помірати 71, А в чистому полі помірати 100, На чужому подвірі помірала 117, От тогді то Хмельницький помер 143. Але частіше вживаємо вмер, умер: Його батько вмер, Б. Грінченко, «Під тихими вербами» ст. 251. В піснях і приказках панує справді «вмер». Літературна російська мова знає тільки «умер», а простонародня — й «памёр» (памьор, а не памйор). Про інші слова див. у моім «Укр. стилістичнім словнику» 1924 р.

Як по-українському передати слово «глетчер»? Питає мене Вд. п. сенаторка О. Кисілевська, яким українським словом передати глетчер. На жаль, усталеного на це слова нема. Академічний «Російсько-український словник» т. I, 1924 р. на ст. 168 подає: льодовець (II відмінок—льодівця), льодовик, — обидва терміни дуже добрі. Так само й «Російсько-український технічний словник» В. Дубровського, 1926 р. під ч. 1768 подає: глетчер — льодовик. В Галичині вживають не злого «ледівець»; форма «ледняк» — недоладня. Що до цих термінів, треба пам'ятати, що в Вел. Укр. кажуць лід — з льоду, а в Галичині лід — з льоду; звідсі льодовець і ледівець.

Пане Професоре, а не — Пане Професор. Українська мова відрізняється від інших мов, напр. мови російської, тим, що вповні зберегла прастару форму зовного (вокатива) відмінка. Запримітив я, що в Галичині часто замість зовного уживають називного в речівниках, що визначають титули та посади, напр кажуть: Пане Професер, Доктор, Меценас, Директор і т. п. Більшість моїх дописувачів починає свого листа: Пане Професор або Пане Доктор. Це безумовно помилкові форми, треба казати: Пане Докторе, Пане Професоре, Меценасе, Директоре, Інспекторе, Пане Голово і т. п.

Проф. Іван Огієнко.

Огляд нових праць для вивчення української мови.

Гр. Іваниця: *Метода чи метод.* У «Віснику Інституту Української Наукової Мови», Київ, 1923 р. вип. I на ст. 46-48 Гр. Іваниця змістив невелику статейку, в якій справедливо доводить, що правильнішою формою для нас буде «метод», а не «метода». Українська мова, позичаючи слова з чужих мов, звичайно не затримує чужого роду, але надає свій рід згідно з вимогами своєї фонетики. Справді, грецькі слова жіночого роду на -ος українська мова позичає так, що відкидає чуже її закінчення, чому слова ці стають у нас словами мужеського роду, напр.: синод, перод, епізод, так само анабазис і т. п. Так само мусить бути й «метода». Але в Україні тепер велика мода (за прикладом польським) на фемінізацію позичених слів, чому шириться й закріплюється форма «метода» жіночого роду.

I. О-ко.

Проф. Іван Огієнко: *Чистота й правильність української мови, 1932.* Найвизначнішою подією серед нашої популярної мовознавчої літератури за минулий рік безперечно був ряд нарисів Проф. Д-ра І. Огієнка, що появилися в «Новому Часі» за першу половину 1932 р. під спільною назвою: «Чистота й правильність української мови».

Редакція «Нового Часу» виявила велике зрозуміння потреби подібних нарисів, а навіть досить мужности, даючи своїм читачам лектуру з такої «нецікавої» царини, як мова. Статті ці — перша такого роду спроба в нашій пресі, бо т. зв. «кутики» мови в «Ділі», «Меті» і інш. принагідні, безсистемні й не творять цілості.

Уже перші нариси «Чистоти й правильности» викликали живе заінтересування, про що свідчить

цілий ряд відповідей, що їх давав автор Нарисів на численні запити своїх читачів. Навіть із уміщених у «Чистоті» відповідей бачимо, як багато накопичилось цікавих, ніде не обговорюваних проблем. Тут є й про літературну мову Галичини й Великої України, про чужі впливи в укр. мові, про милозвучність укр. мови, про правопис ітд. ітд. (наголовки окремих розділів «Чистоти й прав.» подаються в ч. 4-м «Р. М.»). Усе це в популярному живому викладі, ілюстрованому десятками прикладів, узятих із творів найкращих письменників або з живої народної мови.

Більшість наших мовознавців звертають мало уваги на плекання літературної мови; у кожному разі не діляться своїми про це думками з читаючим загалом. Тим важніші розмови (бо «Чистота й прав.» можна так назвати) фахівця, що видав уже кілька цінних праць з нашої літературної мови (Найважливіші з праць проф. І. Огієнка в цій ділянці: 1. «Український Стилістичний Словник. Підручна книжка для вивчення укр. літературної мови», Львів, 1924. 2. «Чистота й правильність української мови», Львів, 1925 р. і 3. «Українська літературна мова XVI ст.», Варшава, 1930 р.).

Значіння «Чистоти й правильности», яко будителя в широких масах зацікавлення до своєї мови, безперечно велике, і можна лише пошкодувати, що ці Нариси не з'явилися досі окремою відбиткою, — розкинуті бо по багатьох числах часопису, вже тепер вони недоступні до щоденного користування.

Мр І. Коровицький.

До прихильників Рідної Мови.

1. Прихильники Рідної Мови.

«Рідна мова», поставила собі завданням сіяти добрі знання про українську мову не тільки серед вибраних фахових кругів, але й серед широкого нашого громадянства. Це своє важливе завдання зможемо відповідно виконати тільки тоді, коли «Рідна мова» якнайширше піде в саму гущу нашого письменного люду, цебто коли матимемо якнайбільше число передплатників серед широких кругів українських читачів.

Своє відповідальне культурне завдання «Рідна мова» зможе успішно виконувати тільки при одно-

душній і міцній допомозі широких відданих їй Прихильників Рідної мови. Віримо що в кожній місцевості знайдеться бодай один такий Прихильник, що не пожаліє свого часу й сили й охоче віддає та з замишуванням попрацює для виконання нашого культурного завдання.

Тому просимо всіх, кому лежить близько до серця добрий і нормальний розвиток української мови, написати нам про свою згоду взяти на себе хоч і тяжкі, але почесні обов'язки Прихильника Рідної мови й бути з Редакцією в постійнім живім зв'язку. Усім Прихильникам будемо висилати ріжні наші оповістки, чеки й видання на продаж.

Праця Прихильників Рідної Мови така:

1. Ширити знання про українську мову чи то устно, чи відповідними виданнями.

2. Організувати «Гурток Плекання Рідної Мови» при «Просвітах», Читальнях, Кружках «Рідної Школи», «Союзі Українок» і т. п.

3. Розповсюджувати скрізь «Рідну Мову», збираючи для неї передплатників.

4. Заохочувати українське громадянство та українські інституції й організації не тільки до численної передплати «Рідної Мови», але й до показного збільшення «Фонду Рідної Мови».

5. Підшукувати в себе і в сусідніх містах Прихильників Рідної Мови й подавати їхні адреси до Редакції.

Закликаємо членів «Просвіти», Гуртків «Рідної Школи», «Союзу Українок», нашу академічну молодь і взагалі всіх, хто правдиво цікавиться добрим розвитком літературної української мови, численно зголошуватись у Прихильники Рідної Мови й діяльно допомагати нам у нашій відповідальній і важкій праці.

2. „Гуртки Плекання Рідної Мови“.

Значня рідної мови серед нашого широкого громадянства безумовно займає останнє місце в низці тих наук, що ми виносімо їх зо школи.

Коли з таких наук, як історія, література, науки природничі й інші все бачимо певні знання й постійне їх поповнення поза школою, то знання своєї мови далі шкільної граматики звичайно не йде. Стан такий зовсім ненормальний і сильно шкодить розвиткові нашої літературної мови.

Щоби підвищити ступінь загального знання української мови, Прихильники Рідної Мови мусять подбати, щоби в їхній місцевості обов'язково заклався «Гурток Плекання Рідної Мови». Закладати такі гуртки треба при різних уже існуючих освітніх і інших українських організаціях та товариствах, коли тільки їхні статuti дозволяють на те.

Завдання «Гуртка Плекання Рідної Мови» такі:

1. Урядження прилюдних викладів на теми мовознавчі, а головне з життя української мови.

2. Гурткове читання мовознавчої літератури й дискусія над прочитаним.

3. Гурткове читання творів кращих українських письменників і дискусія над мовою й стилем того письменника.

4. Розповсюдження серед широкого громадянства мовознавчої літератури.

5. Дослід місцевої української говірки.

6. Живий науковий зв'язок із «Рідною Мовою».

Ріжне.

† Роман Завіліцький (1855-1932). 21 жовтня цього року вмер у Кракові знаний польський учений Роман Завіліцький. Добрий знавець польської літературної мови, З. видав кілька книжок з мовознавства, а серед них і таку цінну, як Словник синонімів (Słownik wyrazów blizkoznacznych i jednoznacznych, 1926 р.). Добре розуміючи значіння літературної мови в розвитку нації, З. ще в 1901 році заснував місячник «Poradnik Językowy», що з того часу виходить без перерви і придбав собі заслужену славу. 31 рік видавав З. свій місячник, подаючи найрізніші пояснення та поради на сумнівні питання польської літературної мови. Польське громадянство добре оцінило потребу такого місячника, як «Poradnik Językowy», і він спокійно виходив без журби за завтрашній день. З початку цього року хорий З. передав свій місячник Варшавському «Товариству правильности мови».

Запрошуйте нових передплатників. Доданим до цього числа «Рідної Мови» чеком просимо наших читачів доповнити передплату до розміру річної чи піврічної, або передаги його особі, що стане передплатником нашого журналу. Це число висилаємо й деяким нашим

громадянам не передплатникам і просимо їх передплатити «Рідну Мову».

З Новим Роком найсердечніше вітаємо всіх Передплатників та Прихильників «Рідної Мови». Широко бажаємо всім, щоби Новий Рік справді приніс нам добрий поступ в розвитку культури української літературної мови.

«Фонд Рідної Мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, якою головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної Мови»: Блаженний Діонісій, Митрополит Варшавський — 100 зл., Преосвященний Єпископ Йосифат Коциловський — 20 зл., Докторова Яр. Мандюкова — 20 зл., Проф. Х. Лебідь-Юрчик — 6 зл., о. Іван Губа — 4 зл., Инж. Оп. Несеренко — 5 зл., о. Прот. П. Табінський — 5 зл., Михайло Боднар — 1 зл., Петро Букало — 50 гр. А разом — 161 зл. 50 гр.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на «Фонд Рідної Мови» широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в другому числі.

ЗМІСТ: Від Редакції. Д-р А. Чайковський: В справі нашої письменницької мови. Проф. Д-р Іван Огієнко: Давальний учасництво. В. Островський: Знання мови необхідне кожному. Проф. Ів. Огієнко: Маскалізм в українській мові: І Давніше, а не раніше. Яр. Мандюкова: Пригча про самоцв.т. Ів. Огієнко і Юра Шкрумеляк: Записки про окремі слова. Проф. Ів. Огієнко: Словник правничої мови. Його ж: Правописні записки. Дід Огій: Грамматика малої Лесі. І. Огієнко: Мова наших видань. Його ж і Д-р Вол. Виногородський: Говори української мови. Його ж: Відповідь на запитання наших читачів. Мр І. Коровицький: Огляд нових праць для вивчення української мови. До Прихильників Рідної Мови. «Гуртки Плекання Рідної Мови». Ріжне.

Małczyłość pocztową niezozono guszałtem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК,

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STAŁOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИ-
СТИ Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ
ТОДИ, КОЛИ НА ТЕ ДОЛУЧЕНО ВІД-
ПОВІДНОГО ПОЧТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВ РОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РО-
КУ 1.50 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ 1 АМ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТІ ТЬ УВ ІНШІЙ ВА-
ЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР

РІК I.

ЛЮТИЙ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 2.

Української літературної мови мусимо вчитися, щоб знати.

Ми не знаємо своєї літературної мови.

Багато причин зложилися на те, але й не остання з них: ми не вчимося своєї літературної мови. Не вчимося так, як учимося інших наук: пильно й постійно.

Гірше того: ми звичайно й не відчуваємо природньої потреби вчитися своєї літературної мови, бо все і всі вважаємо, що добре її знаємо й без науки. Інших мов — учимося, свою й без науки знаємо...

Такий стан нашої інтелігенції супроти своєї літературної мови не тільки ненормальний, але більше того — він нам глибоко шкідливий...

Ще раз: українське громадянство своєї літературної мови добре не знає.

Не є то парадокс, не є то пересада. Кожний український інтелігент, чи то з освітою середньою чи з вищою, звичайно має певний мінімум знання з різних наук: гуманітарних, природничих, математичних. Цебто, — духово орієнтується в тім житті, що його оточує, не зле. А часом із самопевністю говоримо »від науки« про найрізніші речі, але знову — тільки не з обсягу рідної мови.

Хоч наукові працівники звичайно не мають у нас більшої поваги, проте, »йдучи за Європою«, ми любимо покликатися на наукові авторитети, особливо чужинецькі, для доказу своїх поглядів

чи тверджень. Але признаних авторитетів рідної мови в нас нема, таких ми рішуче не визнаємо, бо кожний із нас сам »знає ліпше« всі питання рідної мови... Знає й не вчившись. Думка фахівця йому не потрібна.

Коли дитина — боронь Боже — заховає хоча б легко на шлуночок, погляньте, з якою увагою батьки припадають коло лікаря, як вони вислуховують усіх його порад, як пильно до них застосовуються, як вони дякують (навіть прилюдно в часописах!) своєму »лікареві-збавителеві«, хоч він їм найпростіші речі говорив... Чи бачили ж ви щось подібне у відношенні до лікаря рідної мови? Гірше того: ми й лікарів таких не визнаємо, й обходимося без них. »Самі добре знаємо...«

Існують найрізніші науки, громадянство наше в міру свєї можности знає їх, цікавиться ними, хоч і не є то з їхнього фаху, часом навіть відповідну книжку дістане. А чи існує в нас наука рідної мови? Чи є в нас мовознавча література для широкого громадянства й для шкільної молоді поза звичайною граматикою? Нема такої, бо громадянство не потребує її.

І не тільки нема, — нема зрозуміння потреби того. »Наука рідної мови«, — та хіба ж то наука? Що ж у тих читанках із »рідної мови« було наукового?

»Наука рідної мови? — ага, то право-

пис, шкільна граматики, читанка. Ну, знаєте, — нудота то пекельна, — яка ж то вам наука? Дайте мені спокій...»

Ще раз кажу: наше широке навіть інтелігентне громадянство не знає своєї літературної мови. Більше того: зовсім мало нею цікавиться, а коли й цікавиться, то злегенька, по верхах, по-дилетанському, бо не визнає її за науку, не знає її змісту, не при звичаєне ставитися до неї поважно...

І гіркі наслідки всього того перед очима кожному, хто працює в цій ділянці: літературна мова наша — хоч має невичерпне джерело перлин у живій своїй мові — невироблена, стан навчання її по школах ненормально низький, сама наука її не може похвалитися поважними працями, бо громадянство не заохочує своїх учених українців до праці.

Своєї літературної мови треба вчитися, якщо хочемо її знати, треба вчитися пильно й постійно, вчитися так само, як учимося всяких інших предметів. Мусимо раз уже позбутися того шкідливого погляду, ніби кожний із нас від самого народження вже знає свою мову, а особливої науки її не потребує.

Кожен інтелігент, кожна письменна людина, кожний український громадянин мусить добре собі усвідомити й запам'ятати, що в культурного народу, а так само і в нас, існує дві мови: мова жива народня й мова літературна.

Живу свою мову кожний із тих, хто народився на селі й виріс у сільських оточенні, знає справді, знає може й не зле. Але справа в тім, що простір цілої української мови надзвичайно широкий, мова наша ділиться на багато наріч, а кожне нарічча — на велике число говірок. Не тільки нарічча від нарічча, але й говірка від говірки часом помітно відрізняються. Що ж тоді ми знаємо, знаючи «живу мову»? Знаємо лише одну якусь говірку, поминаючи безконечне число інших, може й ліпших від нашої... Отож виходить, що хто навіть знає «живу мову», цебто одну свою говірку, той ще не знає цілої української мови.

Мусимо добре пам'ятати ще одну річ, — ми звичайно недокладно розуміємо

вираз «народня мова». Народня мова — це справді селянська мова, що виставчає селянинові для його вузького духового кругозору. Але для думання широкоосвіченої інтелігентної людини ця мова завузька, бідна, невироблена. Отож, народню-селянську мову кладемо в основу потрібної нам мови, але до неї ще «додобляємо» багато-багато іншого.

Та є багато й таких, що не родилися на селі й не зростали там, — вирости в місті, в робітничих, міщанських чи інших родин. А тут уже звичайно говорять мішаною мовою, занечищеною додатками чужої, пануючої. Цебто, і тут не було змоги набути доброї мови.

Не ліпше й тим, хто вийшов із родини інтелігентної, бо й тут звичайно панує так само дуже мішана мова. Доброї літературної мови не навчишся й тут.

Отож бачимо, що навчитися своєї доброї мови без особливої науки ніяк не можна. Сама приналежність до українського народу не дає ще доброго знання літературної мови.

Кожний культурний нарід, крім великого числа живих говірок, має ще одну мову, — це мова літературна. Це мова його книжок, часописів. Це мова його державних установ, церкви, суду, школи. Мова вироблена, культурна, до певної міри штучна. У кожного народу, який би великий не був він, літературна мова все одна, соборна, спільна для всіх. І там кожний школяр від першої класи вже добре собі знає, що є мова жива, матірня (якщо його мати не говорила мовою літературною), і є мова літературна, мова книжкова, трохи відмінна від його мови буденної.

У кожного культурного народу літературна мова однаково повстає й однаково живе. Звичайно буває так, що одне якесь сильніше нарічча з відомих причин бере гору над іншими, з часом зростає, переймаючи ліпші вирази з різних говірок, і так стає мовою літературною. У нас таким наріччам є мова наддніпрянська, київо-полтавська, мова наших перших новочасних письменників, — вона лягла в основу літературної української мови ще від кінця XVIII-го віку. І з цим му-

симо раз уже погодитися, бо це ж звичайний процес в житті кожного народу. Київ і Дніпро — ото центр української літературної мови. Цієї мови мусимо навчати й навчатися, бо тільки вона є основа нашої літературної мови. Ми ніколи не матимемо доброї літературної мови, якщо не погодимось про одну спільну основу її. Бо це ж азбука повстання кожної літературної мови.

Сьогоднішній стан наддніпрянської літературної мови надзвичайно високий, і треба відверто сказати, що в ділянці мови там просто чуда досягли. Працюючи часто в голоді й холоді, часом в нелюдських умовах, наддніпрянські письменники й робітники пера та вчені-патріоти, віддавши всі сили свої найціннішому скарбові рідної культури, за 15 останніх літ створили літературну мову такої величної якості, що вона вже тепер сміливо конкурує за першенство серед культурніших словянських мов.

Але «українці в натурі нарід анархічний», як ми самі про себе не раз із задоволенням кажемо, а тому й не хочемо визнати й прийняти для себе одної спільної «соборної» літературної мови. Почитайте хоча б наші часописи галицькі, румунські, підкарпатські й американські, і ви відразу переконаєтесь, що всі вони мають до певної міри свою окрему літературну мову, цебто ніби маємо аж п'ять літературних мов... Більше того: навіть в малій місцевості не маємо справді одної літературної мови; скажемо, в Галичині часописи світські й духовні (пор. «Діло» й «Нову Зорю» чи «Бескид») дуже відрізняються мовою. Не буде перебільшенням, коли скажу, що кожний наш часопис — то окрема літературна мова, зо своїми власними виразами й правописом... Замість пильно рівнятися на мову Котляревського, Основяненка, Вовчка й Шевченка, ми все рівняємось на «матірню» мову рідних нам Кобиляк... «Бо в нас так говорять» — найавторитетніше джерело нашого знання літературної мови...

Це глибоко шкідливий стан, і ми раз на все мусимо з ним покінчити. Найважливішим чинником для створення спільної

літературної мови все є власна держава з рідними школами, церквою, урядами, судом. Цього чинника ми здавна не маємо, але ж нам ніхто не заступає висококультурної праці — надолужити цю недостачу й таки створити показну літературну мову. Показну, бо ж розвиток літературної мови — показчик розвитку нації.

Така літературна мова віддавна вже є в нас, — це мова нашої митрополії, придніпрянська літературна мова. Іншим землям позостається одне: відкрито, щиро й доостанку прийняти її, визнати її єдину за свою «матірню» мову, а тоді станеться в нас подія величезної ваги, може своїми наслідками найбільша за всі останні події: цілий український нарід обєднається спільною літературною мовою... Обєднається духово в найціннішій скарбі своїм — у своїй літературній мові.

Але ми мусимо вчитися своєї літературної мови, коли хочемо знати її. Мусимо вчитися всі, міцно памятаючи, що без пильної науки знати її не будемо. Бо нема знання без науки.

Професори й учителі всіх шкіл в першу чергу мусять знати свою літературну мову якнайкраще, знати глибоко й всебічно, бо ж то їм випало на долю найвідповідальніше, але й найпочесніше завдання: дати своєму народові потрібне перше знання її. Що вони зацеплять, те й понесуть до життя їхні слухачі.

Духовенство наше так само мусить добре й глибоко знати свою літературну мову, бо ж воно з природи своєї — всенародній учитель, повсякчасний промовець. Священник постійно навчає і в церкві, і в школі, — нехай же він скрізь привчає свою паству до доброї літературної мови. Нехай духовенство ніколи не забуває, що й воно постійно творить свою літературну мову й має за неї відповідати.

Нехай не забуває, що добра, вміла, милозвучна мова — то найперший ключ до серця вірних. По духовних школах, зачинаючи з Академії, мусять навчати української літературної мови, як найважливішого предмету, коли хотять іти врівень із життям.

А погляньте-но до деяких фахових духовних видань або до часописів: змилуйся,

Боже, що там часом за мова ще з XVIII-го віку!.. А такий стан для нашої культури — глибоко шкідливий.

Наші адвокати так само мусять пильно навчатися доброї літературної мови й уживати її скрізь, — і в суді, і в громадським житті. Адвокатура — то все дуже цінний і важливий чинник в творенні літературної мови. Адвокат — то теж наш учитель мови й вимови, і велику кривду й дошкульну шкоду рідній культурі чинять наші адвокати, коли не вчаться як слід доброї літературної мови, — вони ж бо мають безсумнівний великий вплив у громадським житті й несуть відповідальність за стан своєї літературної мови. А послухайте-но, як часом прилюдно говорять вони — наслідники Цицерона по праці — або почитайте деякі їхні подання до суду чи їхню фахову літературу... Ліпше про те красномовно й голосно змовчати...

Лікарі, політичні діячі, інженери, працівники кооперації й т. п., — всі мусять пильно вчитися своєї літературної мови. Бо без науки нема знання. Маючи ж постійні й близькі зв'язки зо своїм народом, якраз вони могли б дати до своєї літературної мови так їй потрібних цілющих соків. А чи ж так у нас робиться? Чи ці працівники свідомі своєї відповідальності перед рідною культурою?

Українська інтелігентна жінка, дбала мати своїх дітей, повновласна господиня хати — вона в першу чергу мусить учитися літературної мови. В своїй хаті — то вона найперший і наймиліший професор своїм дітям. Не вільно жінкам забувати ані на хвилину, що то ж вони творці «матірньої мови», що то від них перших усі ми переймаємо свою початкову мову. Чого навчить нас мати, те й понесемо з собою у світ на ціле своє життя. Мати — то найглибший і найреальніший творець літературної мови. Нехай же українська жінка ніколи не забуває про цю свою таку важливу, а разом із тим і таку почесну, але й відповідальну роль в українській культурі. Інтелігентна українська мати мусить досконально знати свою літературну мову, мусить постійно її вчитися, а все своє знання разом із матірньою теплою ласкою переливати в серця своїх дітей. Памятати, що власне

цього всі ми не забуваємо до кінця віку свого.

Накінець, всі наші письменники, поети, всі робітники сцени й пера, — а їх у нас зовсім не мало, — вони в першу руч мусять учитися своєї літературної мови, вони ж бо її офіційні творці. Але мусять учитися глибоко й найпильніше, учитися не з легенького тільки читання, але вчитися поважно, роками, вчитися ціле своє життя, студіюючи потрібну літературу. Мусять учитися, і навчати громадянство своїми творами. Ніколи не забувати, що то вони те світло, що світить на горі, — всі бо його бачать і до нього хрестяться... Зате й відповідальність за стан культури рідної мови найперше несуть вони.

Але треба правду сказати: більшість сучасних придністрянських письменників щиро й відкрито визнали ідею спільної літературної мови й пильнують писати по-придніпрянському. Тільки треба вчитися тієї мови поважно й якнайбільше. Помалу те саме роблять і деякі наші часописи, а серед них на чолі стоїть «Діло». От уже десять літ минає, як «Діло» зрозуміло всю величезну вагу одної спільної літературної мови для цілого українського народу й сміло до неї прямує. Цієї мужности «Діла», такої корисної для культури нашої мови, ніколи не забуде історія української літературної мови.

На цей же шлях мусять рішуче стати й усі наші позакрайові часописи, — на Буковині, на Підкарпатті і в Америці. А особливо ці останні: Брати робітники пера з Канади й Америки, ви робите велику кривду й шкоду рідній культурі нашій, пишучи мовою «свого села», а правдивіше — «своєю»... Ви правдиві навчителі громадянства, ви його найперші провідники, — привчайте ж свій нарід до чистої літературної мови, а не до мови місцевої. Бо й нарід мусить ізвикати до своєї книжної мови.

Не говорю тут про те, що наші часописи мусять багато попрацювати над створенням доброї мови. Такої мови, щоб її — чисто літературну в основі своїй — легко зрозумів кожний селянин. Скаржимося, що преса наша матеріально нидіє, бо нарід її мало підтримує. А що ми зробили, щоби й широкі селянські маси добре

розуміли часописну мову? Чи не засмічуємо ми її без потреби чужими словами, чужою фразеологією та занадто вже інтелігентським, чужим народіві способом нашого думання? Але про це я не раз іще буду окремо писати.

Дві слові на останку деяким нашим видавництвам. Українське широке громадянство вже давно пробудилося й сильно тягнеться до книжки. Доброї, корисної, милозвучною мовою написаної книжки. Книжки, що чогось би навчила або розраду подала. Деякі видавництва наші добре це підмітили й повним до вінців кошом несуть свої видання спрагненому читачеві. Тільки... змилуйся, Боже, що вони йому часом подають!.. Мусимо тут голосно й рішуче закричати від болю, — аж занадто часто дають йому камінь замість хліба, змію замість риби... Видається непотріб, твори ліпших письменників оминаються (бо їм заплатити треба)... Мова видань — жахлива, видаються переклади непідписані, цебто їх робить хто-будь, робить похапцем, «на коліні», не знаючи мови. Часом прикриваючись оборонним плащиком патріотизму чи елейности, виставляючи гучні гасла корисної книжки, видання такі тисячами вриваються до наших, на добру книжку справді спрагнених родин, і роблять там хаос та руїну літературної нашої мови. Цьому вже раз належить покласти край, і нехай би тим занялося «Товариство українських письменників».

Отож, усі ми мусимо вчитися рідної мови. Усі ми мусимо пам'ятати, що стан культури літературної мови — то красномовний показчик розвою нації. Цебто — хочеш добра своїй нації — не нехтуй рідною мовою, вчися її пильно. Кожне більше місто мусить закласти своє «Товариство Прихильників чистоти й правильности Рідної Мови» або «Товариство Плекання Рідної Мови». Нехай не буде в нас ані одної філії «Просвіти», «Союзу Українок» чи «Кружка Рідної Школи» без «Гуртка Плекання Рідної Мови» (про них див. ч. 1 «Рідної Мови» ст. 30-32). «Гурток Плекання Рідної Мови» — це й буде те перше народне джерельце, що подасть цілющих соків нашій літературній мові.

Спільна для всіх земель українська літературна мова якраз тепер всевладно витворюється. Основа її придніпряньська, але багатенько ввійде до неї й придністрянських перлин. Доложімо ж усіх сил своїх, щоби з гордістю й певністю передати наступному поколінню справді найкраще вироблену соборну мову, що духово міцно обєднає в собі цілий український нарід, де б він не проживав.

Пам'ятаймо, що перший ступінь до тієї світлої й величної днини — всі мусимо вчитися своїй літературній мові, бо без доброї науки знати її не будемо.

Проф. Др. Іван Огієнко.

Походження українських слів.

1. Огрядний.

Українська мова етимологічно ще дуже мало досліджена. Правда, українських слів не оминають ані Міклошіч, ані Бернекер, ані Преображенський у своїх етимологічних словниках, тільки вони згадують про них лише тоді, коли українські слова більш-менш рівнорядні до відповідних слів інших словянських мов. Але українська мова знає не мало й слів відокремлених (ізолюваних), що в інших словянських мовах або зовсім невідомі, або мають там тільки далеких родичів. Учені етимологи досі звичайно не досліджували таких слів, а це було тільки на шкоду словянській етимологічній на-

уці. Бо ж у цих словах часом ховаються надзвичайно стародавні пні, такі пні, що докладне дослідження їх дав дуже цікаве світло для вияснення розвою значіння цього слова.

Як на приклад, що за золоті зёрна можна часом ізнайти в невиробленій руді українського слова, можу вказати на прикметник «о-грядний», російське «дородный, полный». Про це слово навіть згадка нема по відомих мені етимологічних словниках, а воно ж таке цікаве, яко безсумнівний нащадок знаного індо-європейського коріння *grend- «надиматися, підійматися». На словянському ґрунті цей

пень мусів змінитися на *gręd¹, а на східно-словянським, зокрема на українським, на гряд-. Коли це так, то українське *о-грядний* (із о-град-ьнъ) є точний синонім латишського *gruods* «міцний, солідний, здоровенний», бо ж це останнє повстало від пня *grond-*, що відмінний від *gręd- (в українській *гряд-*) тільки вищим ступінем свого вокалізму, і що чергувався ще в індо-європейській мові з *grand- в лат. *grandis* (пор. Lewy KZ XL. 562, Walde EW² 352); від одного з цих двох корінів —

*grond- чи *grand- — повстали словацьке *hrud* «горбок» та давнє польське *grąd*, «згіря, болото, острів» (A. Brückner, «Prace Filologiczne» VI 614, KZ XLII 346, SE 156). Ще в прасловянській мові «згіря, підвищення» набуло переносного значіння «груди», що й дотепер живе не тільки в слов. *grōd*, але і в давньо-церковно-словянським *грьдъ*, чеське *hrud*, українське *груди-грудь*, російське *грудь* (Verneker EW I 356, Преображенській ЭС I 162).

Москва. Проф. Др. Гр. Ільїнський.

Знахідний відмінок мужеського роду в формі РОДОВОГО.

Нарис із історичної складні української мови.

З найдавнішого часу, десь ще в прасловянській добі, в мові давньо-словянській знахідний відмінок (акузатив або А) речівників мужеського роду втратив ув однині своє окреме від відмінка називного (N) закінчення, чому тепер ані одна словянська мова не має його. В т. зв. основах на *o* знахідний відмінок кінчився колись на носову голосну — на носове *ъ*; але носовий характер у цього *ъ* рано зник, а пізніше занкла й голосова сила *ъ*, чому відмінки N та A в однині (N¹ і A¹) збіглися в однім закінченні. Те саме сталося і в словах основ на *ŷ* муж. роду. Це відразу поставило мову в дуже скрутне становище, бо мова завсіди свідомо прямує до повного розрізнення (диференціяції) відмінків їх закінченнями. Справді, коли N і A мають зовсім однакову форму, тоді це викликає певне непорозуміння в нашій мові, бо ми не можемо скоро й без надуми знати, де саме маємо підмет (суб'єкт), а де прямий предмет (об'єкт). Ось на це сучасні приклади із праць наших письменників: Скот ватаг зганяв, Могильницький 394; Шелестять казки осоки, Олесь (хто що шелестить?) і т. п.

У словянських мовах маємо два відмінки, що надзвичайно близькі своїм функціональним (діяльним) значінням, — це родовий (G, генетив) і знахідний (A).

¹ Зірочкою на початку слова прийнято в науці зазначати припускану форму, форму тільки теоретичну, що її не маємо в якійсь давній пам'ятці. *Ред.*

І через це близьке їх значіння з бігом часу й трапилося, що мова зачала деколи визначати прямий предмет речівників мужеського роду однини формою родового. Сталося це найперше з речівниками, що визначали живі істоти, і з часом допровадило до того, що, скажемо в нашій українській мові, форма родового однини (G¹) в цих словах геть зовсім виперла форму знахідного (A¹) й рішуче скрізь заступила її, напр.: Покликав сина, Згадав коня і т. п. (правдиві знахідні мали б тут бути: Покликав син, Згадав кінь). Але давні пам'ятки наші знають тут ще деяке хитання, напр. в Лаврентієвім Літопису (відпис XIV в.) читаємо не тільки звичайні нові форми: Не дамъ сына свого 81, Дьяволъ прельсти Адам 102, але й архаїчне: Да имуть сынъ мой 81, Помяну конь 38 і т. п.

В живій мові надзвичайно сильно діє процес т. зв. аналогії (упсідібнювання) — повстання нових форм підо впливом подібних. Річ ясна, що форми речівників живих мусіли потягнути за собою й речівники неживі, цебто родовий відмінок взагалі став сильно намагатися заступати функції знахідного у всіх речівниках мужеського роду. Цікаво тут зазначити, що цей процес заступлення знахідного формою родового знаний тільки в роді мужеськім і зовсім не захопив речівників жіночого роду, бо цей рід має виразне відрізнення відмінків A¹ і N¹ своїм закінченням. А це свідчить, що одною

з причин заступлення знахідного формою родового було власне постійне намагання мови розрізняти закінчення відмінків. Не ясно мені, чому цей процес зовсім не захопив і роду середнього; може тому, що в цім роді за прасловянської доби довго закінчення N^1 і A^1 були різні.

Про заміну знахідного відмінка формою родового багато вже писано в мовознавчій літературі¹, багато виставлено найрізніших теорій про повстання цього цікавого процесу. Вказувалось, напр., що цей процес розпочався перше в займенниках і тільки пізніше захопив і речівники; підкреслювалось іще, що цей процес більше знаний при родовому частковому (пайковому, *genetivus partitivus*), що потягнув за собою й інші випадки, і т. п. В багатьох випадках проте остаточно не в'яяснено ще, де тут ми маємо правдивий родовий, а де справді знахідний відмінок. У нашій мові родовий частковий значінням своїм справді сильно відрізняється від відмінку знахідного. Але справа не тільки в цім: коли кажемо: дай хліба, сип борщу, то мислимо певну неокресленість цих предметів, — дай якого-будь хліба, якого будь борщу і т. п. Коли ж хочемо вказати на докладну окресленість предмета, тоді кажемо: дай хліб, сип он той борщ, а не який інший.

¹ Головна література така: *Е. К. Тимченко*: Функції генетива въ южнорусской языковой области, Варшава, 1913 р. ст. 248-268; поважна праця, що подає силу матеріялу з народніх творів; частину цього матеріялу використовую й я. *Мюленбахъ*: Объ употребленіи родительнаго падежа вмѣсто винительнаго въ славянскихъ языкахъ, «Извѣстія 2 отд. Академіи Наукъ» 1879 р. т. IV. — *Н. Некрасовъ*: О замѣнительныхъ падежахъ — родительномъ и винительномъ въ современномъ русскомъ языкѣ, «Извѣстія» т. X кн. 2 ст. 31-65. — *Томсонъ*: Родительный-винительный падежъ при названіяхъ живыхъ существъ въ славянскихъ языкахъ, «Извѣстія» т. XIII кн. 4, див. ще т. XIV кн. 3 ст. 35-74, XV кн. 2, 73-82, XVII кн. 1, 190-214. — *Dr. E. Berneker*: Der genetiv-accusativ bei belebten wesen im Slavischen, «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» т. 37 ст. 304-386. — *М. Константиновъ*: За употрѣбата на родителенъ падежъ вмѣсто винителенъ въ старобългарския езикъ, «Извѣстія на семинара по славянска филология», кн. III. — *А. Соболевскій*: Лекции по истории русского языка, М. 1903 р. ст. 196-199 (багато прикладів із старої мови). Докладнішу літературу див. у цих працях.

II.

Процес заступлення знахідного відмінка формою родового охопив ув українській мові (крім речівників живих) тільки одну — хоч і дуже велику — групу неживих речівників мужеського роду, а саме тих, що в родовім відмінку кінчаються на *-а* (а не на *-у*), цебто, коли слово в родовім кінчиться на *-у*, то він не може заступати знахідного, й тоді його $A^1 = N^1$, а не G^1 . До певної міри це й дає нам ключа, щоби хоч трохи пізнати дійсну причину й природу цього явища.

Українська мова, як і інші словянські, від найдавнішого часу граматично сильно відрізняє речівники муж. роду живі від неживих; G^1 муж. роду перших все кінчиться на *-а*, а других — часто на *-у*. Але стародавні люде сильно персоніфікували (уособнювали) всі ті речі, що їх бачили кругом себе, часто мислили їх як живих (пор. наші народні пісні, казки, легенди, оповідання, приказки і т. п.), а це й повело до того, що граматично всі ці неживі речівники з бігом часу підпорядкувалися формам речівників живих, і, скажемо, в G^1 так само не прийняли закінчення *-у*.

Ось це саме бачимо і в процесі заступлення знахідного відмінка формою родового: процес цей, звичайний для речівників живих, з бігом часу потягнув за собою й речівники неживі, але тільки такі, що їх можна було персоніфікувати, цебто ті, що не кінчилися в G^1 на *-у*. Сюди належить найперше величезна група речівників, що їхні предмети реально існують кругом нас, а тому й кажемо: купив - взяв - загубив - продав плуга, серпа, ножа, кожуха, горшка, стола, чавуна, цвяха, олівця, стільця, коша, револьвера, годинника, сірника і сотні т. п. Сюди ж належать так само назви дерев: зрубав дуба, бука, граба, бузка, явора, назви монет: витратив рубля, карбованця, дуката, лева і т. п.¹ Взагалі коли говоримо про предмети реальні, особливо ж такі, що їх можемо до рук узяти, тоді їхні A^1 замінюємо формою G^1 , а ця форма все кінчиться на *-а* (не на *-у*).

¹ Щодо назов танців, то в таких виразах, як: Танцювали козака, ударили гопака і т. п. маємо тут чи не правдивий родовий, а не знахідний. Пор. танцювати метелиці.

Але українська мова знає й другу групу неживих речівників, — це назви предметів уявних, реально не існуючих, що їх до рук не візьмеш. Персоніфікувати ці речівники легко не можна. В більшості це речівники, що їхній G¹ кінчиться на -у. Усі ці речівники не підпали впливу речівників першої групи, цебто живих чи персоніфікованих, а тому їхній знахідний відмінок не прийняв форми родового, цебто, втративши носовість у закінченні, збігся з формою називного. Нпр.: Почув стид, розум, гріх, бачив переляк, сміх і т. п. Сюди належать усі імена уявні (абстрактні), напр. у С. Єфремова, »Ів. Франко«: Складати життєпис 10, Придбав собі великий запас вражіннів 23, Любов дає зміст життю 183, Франко мав право цей виклик кинути 202; збірні: Покинув полк, народ, ліс; матеріяльні: Бачив сніг, лід, шовк, пісок, попід, лій, цукор; Везуть возами ладан Шевченко 375; неживі речівники, переняті з чужих мов, особливо ж мало поширені: Бачив факт, документ; у Шевченка: Поженуть бульвар мести 371, Псалом співаючи 375, Співають гімн 368; С. Єфремів, »Ів. Франко«: Беручи епітет цей 203; чужі назви місцевостей: Відвідав Берлін, Париж, Єрусалим, а часом і свої: Дон, Сибір; назви матерій, гірських пород і хімічних тіл: Зіпсув шовк, оксаміт, азот і т. п.; назви мір: у Номиса («Приказки»): Дайте корець браги 2515, Казки Рудченка: Собака узяв з стола буханець хліба I. 9, Чубинський, »Пісні«: Наварила гарнець бобу V. 1140 і т. п.

Але цікаво, що коли ми якусь назву навіть із цієї другої групи виразно реалізуємо або персоніфікуємо, то й тут тоді знахідний відмінок може прибрати форму родового, напр.: Зачав бити вітра Чуб. IV 81, Зіла сонце, зіж і місяця, зіж і зірочки-дрібні діточки Чуб. V 735, Нехай він хоть і місяця з неба схопить Марко-Вовчок, »Народні оповідання« 1866 р. ст. 139. Покликали Вітра і Мороза Граматика С. Смаль-Столького 63 і т. п., або: Склали протокола, Виграв процеса, Підписали статута, Написали контракта, Купив двора і т. п. С. Єфремів, »Іван Франко«: Каже нам автор про свого прототипа 31; »Щоденні записки« Т. Шевченка: Покажчика склав Новицький VIII. М. Рильський, »Пан Тадеуш«: Процеса виграно 195, Пропонував розглянути проєкта 256 і т. п. (див. ще приклади далі, розділи III-V). Усі ці приклади виразно свідчать, що боротьба форм знахідного й родового не спиняється в нашій мові й тепер і що вона захоплює й ті ділянки, що їх давніше не мала, цебто, що процес живе й поширюється, хоч пуристична граматика його й стримує. Взагалі ж треба сказати, що група неживих речівників перша (реально існуюча) впливає на другу (речівники уявні) і навпаки — нерідко маємо вплив уявної групи на реальну, чому в процесі заступлення знахідного формою родового маємо й немало різних відступлень від процесу звичайного.

(Далі буде).

Проф. Др Іван Огієнко.

Європа про українську мову XVI-XVII століття.

I.

Першу поважну згадку про українську мову знаходимо у французького історика Франсуа де Бельфоре (Belle-Forest, 1530-1583), а саме в його відомій всесвітній історії: »L'Histoire Universelle du monde...« (Париж, 1570 р., fol.; друге видання 1572 р., третє 1575, 2 т. fol.). На ст. 1779 (том перший видання 1575 р.) читаємо, що Українці »мають окрему мову, як і поляки, серби, литовці, московити та інші народи«. Українці — автор називає їх по-старому »Русь« — мають »свої власні літери, по-

дібні до грецьких« (I, 1813). Ця »Русь« заселює, на думку французького історика, сучасну Галичину, Поділля, Волинь, Київщину, аж до Чорного моря, »колишню країну роксоланів«.

В 1619 р. вийшло зпід пера французького історика D'Avity (1573-1635) перше видання праці »Les Etats, Empires et Principautez du monde«, Париж, 4°. Праця мала шість видань, перекладена на латинську, німецьку та голандську мови й була підручною книгою європейських дипломатів. Автор під іменем Рутенії знає українців

на всіх їх етнографічних землях. Вони «всі вживають одної й тої ж словянської мови».

Цікаво, що пише про українську мову Пєр Шевальє (Chevalier), агент кардинала Мазарині в Україні¹, в своїй книзі: «Histoire de la guerre des cosaques contre la Pologne», Париж, 1663 р.²: «Мова мешканців України (La langue des habitants de l'Ukraine), що всі сьогодні звуться козаками, то діалект польської мови, як ця остання є діалект словянської мови. Вона (українська мова) вельми делікатна, повна здрібнелих слів (diminutifs) і спосіб розмовляти нею — вельми ніжний».

Історикам філософії відоме ім'я Пєра Данила Гюета (Huet), славетного єпископа з Авраншона (1630-1721) і великого ерудита. У 1652 р. він поїхав був у Швецію відвідати королеву Христину, а головніше — оглянути старовинні рукописи, що вона їх мала. Я припускаю, що Huet якраз в Стокгольмі навчився початків української мови, можливо від когось із представників Хмельницького, що часто-густо виринали тоді в Швеції. В невиданому листі Huet'a до французького вченого Blonde ми прочитали: «Козацька мова (la langue cosaque) не відрізняється багато від польської, подібно як голандська від німецької. Я сам це ствердив під час моєї подорожі до Швеції».

Парижська національна бібліотека має книгу Шевальє — примірник Гюета, а на ньому власноручні примітки вченого єпископа. Вони походять з 12 липня 1671 р. й пояснюють деякі вирази «на козацькій мові», як висловлюється Гюет. «Мова в козацькій країні словянська, відмінна від польської, з грецькими літерами. Її вживають в церквах, завжди повних народу, бо це країна вельми побожна». Таке читаємо у вельми рідкій брошурі голандській, що її єдиний примірник ми бачили в королівській бібліотеці в Гаазі. Назва цієї брошури така: Jacob Joosten Tolck van Emmerick. De groote wonderlijcke Oorlogen ende geschiedenissen, tusschen den Koning van Polen ende Sweeden, desmede tusschen de Starosten ende Weywoden ende Cosacken, desmede den grootvorst van Moscovien, in Polen, Littouwen, Lijflandt, Courlandt ende Pruysen. Амстердам, 1657 р., 4°, ст. 52. Автор, мабуть жид, був перекладчиком у якогось незнамого нам ближче голандського дипломата в Польщі. Париж. Ілько Борщак.

Примітка. Чужинці, що української мови не знали, часто судили про неї поверхово, вловивши декільки однакових із мовою польською слів. Звідсі й прирівнення нашої мови до мови польської, відоме в літературі аж до половини XIX-го віку. Але цікаво, що вдавнину української мови діалектом російської звичайно не називали.

І. Огієнко.

Інститут Української Наукової Мови в Києві.

Українська мова, яко мова літературна, за весь час свого довговікового життя ніколи не знала нормального розвитку. У той час, коли український нарід жив своїм самостійним життям, в Україні панувала чужа нам літературна мова (церковно-словянська чи болгарська); коли ж літературною мовою стала в нас жива народня мова (з половини XVI віку), тоді український нарід самостійности вже не знав. Найбільший розвій культурного життя в цілій Європі припадає на XIX вік, а це якраз був час, коли українська літературна мова, а особливо мова наукова,

здушена й приспана російською неволею, не мала ніякої змоги нормально розвиватися.

Ось через це справа розвитку культури української наукової мови для людей, що добре розуміли цю річ, увесь час була болючою справою. Одне діло було — боротися, скажемо, за свою українську школу, й зовсім інша річ — практично повести цю школу, коли право на неї ми таки вибороли. Пізніше виявилось, що ми не маємо потрібного числа підручників, не маємо тому, що бракувало нам добре виробленої своєї термінології.

Справа наукової термінології — це дуже складна й важка справа. Термінологія не повстає відразу, а звичайно витворюється самим життям упродовж віків ду-

¹ Див. нашу статтю: «Козаки Хмельницького під Дюнкеркеном» («Українська Трибуна» 1922 р.).

² Пор. нашу: «Relations of England and Ukraine» в «Slavonic Review», червень, 1931 р. ст. 144-145.

хового життя, потребує традиції для свого усталення. А духово українська інтелігенція все жила в чужій культурі... Ось тому вироблення української наукової мови ніколи не йшло в нас нормальним шляхом.

За опрацювання наукової термінології окремі українські одиниці беруться рано, ще з 1860-х років. Зроблено з того часу дуже багато¹, але тому, що праця та не мала реального примінення й перевірення в житті, а також і тому, що за неї часто бралися особи (як часом і тепер) із великим патріотизмом, але з малим фаховим досвідом, справа творення української термінології довго не виходила з дилетантських рямців.

Ось через усе це революція 1917 року, що принесла волю українському слову, застала нас без своєї потрібної наукової мови. Зв'язки з Галичиною були тоді слабкі, тому використати її наукову термінологію не все вдавалося. А до того наддністрянська наукова термінологія повставала в зовсім відмінних культурних середовищі, чому в Україні вона часто видавалася штучною.

І з 1917 року по цілій Україні повстають усякі гуртки та комісії, що пильно займаються складанням найрізніших термінологічних словників. Почала працювати українська школа, а вона гостро вимагала наукової термінології. Її ж вимагали й різні державні українські установи, що повстали з того часу. Окремі особи нашвидку складали тоді різні словнички, щоби задовольнити бодай найпершу невідкладну потребу.

В серпні 1918 р. при Київським Науковим Товаристві запрошено стали Термінологічну Комісію, що справу української термінології поставила вже на науковий ґрунт. В 1919 р. при Академії Наук також почала працювати Правописно-Термінологічна Комісія. Але на початку обидві ці комісії, не маючи ніяких матеріальних засобів, працювали дуже мляво, а зимою 1920-1921 року праця припинилася навіть через брак... світла.

30 травня 1921 року остаточно злилося

¹ Коротку історію цієї праці подає Гр. Холодний у своїй статті: До історії організації термінологічної справи на Україні, див. «Вісник ІУНМ» вип. I 1928 р. ст. 9-20.

київське Наукове Товариство з Академією Наук, і від того часу злилися також і обидві термінологічні Комісії в одну спільну інституцію при Академії Наук із назвою: «Інститут Української Наукової Мови» (скорочено: ІУНМ).

Академія Наук довго працювала, поки нарешті «Інститут Наукової Мови» набув зовсім наукових форм. Інститут — це величезна наукова інституція при Академії. Він ділиться на 6 відділів, а відділи — на 34 секції: 1. Природничий, 9 секцій: ботанічна, геологічна, географічна, зоологічна, математична, медична, метеорологічна, фізична й хімічна; 2. технічний, секцій 9: шляхів та мостів, гідротехнічна, механічна, будівельна, електротехнічна, гірнична, сільсько-господарського машинознавства, автомобілів та авіації; 3. сільсько-господарський; 4. соціально-історичний, 6 секцій: соціологічна, економічна, педагогічно-психологічна, філологічна, філософська та діловодна; 5. правничий і 6 мистецький, 7 секцій: археологічна, архітектурна, малярська, різбарська, художньої промисловости, музична й театральна. Персональний склад Інституту такий: керівничий (був Г. Г. Холодний), секретар (М. В. Кривенюк), 11 редакторів, спеціалістів 6 (3 філологи, 3 науково-технічні), 21 постійний співробітник нештатний та 250 членів співробітників, — більшість членів оплачувані.

Праця Інституту жваво провадилася у всіх його 34 секціях. Головне завдання кожної секції — виготовити відповідний термінологічний словник. Для цього члени секції сходилися кілька разів щотижня на засідання, де встановляли методологію праці й вислуховували доклади та рецензії. Крім цього, кожна секція через своїх численних кореспондентів збирала живий матеріал серед народу, для чого уживалися відповідні друковані картки. Листи кореспондентів до Інституту були звільнені від поштової оплати. Для збирання термінів не рідко подорожували й самі члени. Крім того, секції збирали потрібний матеріал також із старих книг та з давніх рукописів. Наслідком такої величезної праці в Інституті зібрано більше 2.000 000 термінологічних карток.

Треба ще додати, що державні україн-

ські видавництва, видаючи якийсь підручник або наукову книжку, звичайно перше віддавали його на перегляд Інститутові й той виправляв термінологію (нехай би це робило в нас Наукове Товариство!). Таким чином наукова термінологія помалу приймала в Україні одностайний вигляд.

Кожний відділ Інституту пильнував видрукувати свій термінологічний словник; на жаль тільки, багато виготовленого ще й досі не побачило світу. Так, у 1926 р. Інститут склав був умову з Державним Видавництвом України (ДВУ), що воно видрукує йому 34 термінологічні словники на 605 друкованих аркушів, але більшість цих словників таки не вийшли ще й досі.

Проте не дивлючись на надзвичайно несприятливі умовини наукової праці, Інститут випустив немало дуже цінних словників, все київського видання ДВУ, напр.: Акад. П. Тутковський: Словник геологічної термінології, Київ, 1923 р. 201 ст. Ф. Калинович: Словник математичної термінології. Часть I: Термінологія чистої математики, 1925 р. 240 ст. Ол. Курило: Словник хемічної термінології, Київ, 1923 р. 144 ст. Анатомічні назви, перекладені на українську мову, 1925 р. 81 ст. М. Шарлемань: Словник зоологічної номенклатури, назви птахів, Київ, 1927 р. 63 ст. М. Шарлемань і К. Татарко: Словник зоологічної номенклатури, назви хребетних тварин, Київ, 1927 р. 124 ст. Російсько український словник правничої мови, головний редак-

тор А. Кримський, Київ, 1926 р. 228 ст. В. Дубровський: Російсько-український технічний словник, вид. 2-е, Київ, 1926 р. 102 ст. Т. Секунда: Німецько-російсько-український словник термінів з обсягу механіки, Київ, 1925 р. 40 ст. Ю. Трихвиль та І. Зубков: Словник технічної термінології, Київ, 1930. К. Туркало і В. Фаворський: Словник технічної термінології, т. I, 1928. І. Шелудько та Т. Садовський: Словник технічної термінології, 1928. Словник ботанічної номенклатури, Київ, 1928 р. (скрізь подано народні назви й позазначувано місця запису). Х. Полонський: Словник природничої термінології, 1928 р. і т. п.

Велике значіння «Інституту Наукової Мови» ще й у тім, що всі свої величезні й надзвичайно цінні зібрані матеріали, а також невидруковані словники він дає для користування кожному, хто того потребує.

Інститут задумав був видавати й своє періодичне видання, і в 1928 р. вийшов вип. I: «Вісник Інституту Української Наукової Мови», Київ, 108 ст., цілий присвячений справам наукової термінології; видання цінне й цікаве. Вийшло й число II в 1929 р.

Таким чином, як бачимо, Інститут Української Наукової Мови — це надзвичайно корисна наукова інституція при Київській Академії Наук. На жаль тільки, по процесі «Союзу Визволення України» частина членів Інституту мусіла покинути свою працю, а про дальшу діяльність цього Інституту щось більше нічого не чути.

Прсф. І. Огієнко.

Письменницька мова в Галичині.

Хочу висказати декільки скромних своїх помічень на тему нашої інтелігентської мови, що її недостачі, хоч стільки разів та від стількох цензорів пригвожджувані, все таки повторюються з питомим намупертим завзяттям не тільки в галицькій розговірній мові інтелігентських кругів, але сливе в усіх наших часописних і літературних виданнях.

Признаючи, що справа чистоти й правильності нашої мови не така зовсім проста, як би на перший погляд видавалося, я не маю наміру в цій статті вирішувати тої низки сумнівів, що їх можна би на-

звати «первородними труднощами» української мови, та обмежуся тільки до підкреслення тих невдачностей, а може й неправильностей галицької літературної мови, що чинять її всюди поза Галичиною не тільки менше милою, але часом і просто незрозумілою.

Хоч мушу признати, що знання мови здобувається здебільшого не самими теоретичними студіями з словників і граматики, але й із тісного співжиття з народом, із бистрого вслухування в голос його душі, в його мову, слова й звороти, то все таки годі заперечити, що в наших обставинах

добрий часопис або книжка, присвячені справам мови, можуть мати для розвитку нашої літературної мови величезне, просто незмірне значіння. Та наші видавництва книжкові й часописні досі дуже мало дбали про чистоту мови, і коли я нині хочу звернути увагу нашим робітникам пера на недомагання їхньої української мови, то джерелом відчуженості до тої їх мови являється в мене те чуття й відчуття нашої мови, що його здобув я здебільшого не з книжок, лише довголітнім співжиттям і близькими зносинами з нашим сільським, простим народом.

Та ще одну річ хочу тут відмітити.

Інтелігентному українцеві здається, ніби йому не треба вчитися української мови. Наслідки такого погляду для нас просто соромні.

Мені не раз доводилося розмовляти з українцями, що добре володіли кількома чужими мовами, однак дуже лихо говорили своєю матірньою українською мовою. У нас чомусь вкорінилося переконання, ніби вистарчить бути українцем, щоби само собою, без науки й студій говорити правильно по-українськи, чи пак, мова, що її вживає кожний інтелігент (на жаль, інколи навіть письменник), мусить бути правильною мовою тому, що пише або говорить нею він, інтелігент або письменник.

У нас в Галичині кожний письменник, кожний інтелігент, кожний часопис, — це окремий для себе мовний авторитет, а наслідок того такий, що маємо забагато мовних авторитетів, але не маємо чистої, милозвучної, доброї мови...

І тут знову насовується мені порівняння з культурною німецькою нацією. У німців, що мають мову, розроблену в чудових творах величезної літератури, навіть жадний поважніший щоденник не дійде до рук читача без попереднього виправлення мови, що роблять окремі мовні фахівці. А в нас, не зважаючи на цілу хуртовину не то критики, але часом лайки з причини поневір'яння мови, все ще й без крихти соромливості появляються не тільки часописи, але навіть літературні твори, що їх безжалісно викривлена мова визнає просто до неба про пімсту...

З жалем доводиться ствердити, що нація часописна й книжкова література за-

мість впливати на поширення знання чистої, вільної від чужих налетів української мови, стає джерелом і сіячем якогось дивного, різними чужими впливами начиненого жаргону, що не тільки ріже вухо трохи вразливішого на красу мови українця, але й стає для нього таки просто незрозумілим.

Доходить до того, що в нас у Галичині чисту, гарну мову зберегло ще тільки населення темних, гірських закутин. А читаюче й освіченіше селянство, під впливом часописної або книжкової лектури, саме потроху затрачує почуття своєї гарної селянської мови та починає говорити жаргоном, що його зразком може служити сливе кожна галицька книжка.

Як наша галицька літературна мова дуже відчужилася від мови населення інших українських земель, найкраще свідчить обставина, що весь наш, досить значний, літературний дорібок стає мало придатним поза Галичиною, а проба введення галицьких шкільних підручників на Підкарпатті, в Чехословаччині, спинюється якраз і на труднощах мови. А треба знати, що Підкарпаття зберегло свою мову в чистім, чужими впливами мало торкненім, хоч може трохи архаїчним вигляді, і тільки чиста українська мова може бути населенню Підкарпаття зовсім зрозуміла й ясна.

Та я переконався, що наша часописна мова часто мало зрозуміла не тільки всюди поза Галичиною, але часом мало розуміють її широкі народні верстви навіть у самій Галичині, а причиною цієї незрозумілості є не тільки тяжкий стиль, але й брак розуміння самого духу української мови в наших книго- й часописців.

У нас нерідко думають і пишуть по-польськи, вживаючи українських слів у чужому українській мові значінні, мабуть гадаючи, що вже сама українська азбука та надання польським словам українських закінчень створять українську мову, яку повинен зрозуміти також українець, що польської мови не знає. Без перебільшення можна сказати, що немала частина того, що створено в Галичині в царині письменства, — від творів красного письменства починаючи, на шкільних підручниках, часописах і молитвенниках кін-

чаючи, — з погляду мови приносить нам не багато чести.

Зокрема сумно з того погляду з нашими молитвенниками. Передо мною »Молитвенник« 1926 р., а в ній мова до тої міри переповнена чужинецькими впливами, що зміст деяких молитов стає для українця

місцями або зовсім незрозумілим, або мусять викликати у нього невідповідні, незгідні з наміром автора уявлення. А все те — наслідки незнання змісту й значіння найзвичайніших слів, висловів і виразів у шановного впорядчика книжки (Кін. буде).
Д-р Володимир Виногородський.

Мова наших часописів на Буковині.

Потреба видавати науково-популярний місячник, присвячений вивченню української мови, давно в нас сильно відчувалася, і відчували її не тільки ті, хто пише, хто слідкує за чистотою, красою й милозвучністю нашої мови, але й ті, хто читає наші книжки, а особливо наші періодичні видання.

Діставши запрошення до співробітництва в журналі »Рідна Мова«, я, читаючи наші часописи, почав собі робити нотатки й витяги невластивих українській мові виразів та вжитих без потреби неукраїнських слів. Тим я й хочу поділитися з читачами »Рідної Мови«.

»Час« (Чернівці ч. 1197 за 13 грудня 1932 року) на першій сторінці друкує нотатку: »Припадок памороки в маршала Авереску«. Невлучний вираз: »припадок памороки« можна було би замінити загальним літературним »непритомність маршала Авереску«. А далі надibuємо такий вислів: »На останці він перестав промовляти, впавши в памороки«. Як видно з змісту речення, автор хотів сказати, що промовець »загубив притомність«, а тим часом сказав — коли розуміти те по наддніпрянському — якраз протилежно, бо »впасти в памороки« наддніпрянець зрозуміє (коли не знає докладно значіння цього рідкого слова) лише в значінні — прийти до себе, опритомніти.

Ще нижче в цій таки нотатці знаходимо форму Манів. Тимчасом його прізвище не Манів, а Маніу. Це чуже прізвище і в Великій Україні належить до тої категорії, що не міняються: »Я бачив Маніу, я був у Маніу«.

Вкінці цієї невеликої нотатки сказано: »лікарське конзіліум ствердило«. Перш за все, — чи не ліпше б вимовляти »консіліум«, коли конче триматися цього чужого слова, замість українського »нарада«, а по-

друге — слово »консіліум« у наддніпрянській літературі мужеського, а не середнього роду, він, а не воно. Через те, дотримуючися вислову автора, ліпше було би написати: »Лікарський консіліум ствердив«, а ще ліпше: »Лікарська нарада ствердила«.

У тій таки газеті зараз під нотаткою про маршала Авереску надруковано товстим друком: »бюджетний рік«. Для означення розуміння »бюджет« у Великій Україні є ще слово »кошторис«.¹

У тому ж таки числі в статті: »Правительственна (чому б не »урядова«?) демагогія большевізує населення« читаємо такі вирази: »Піднесеться ціна на безрогах«, »Щоби бідне сільське населення лічилося даром« й »Останеться все на папері«. »На безрогах« може бути, скажемо, щотина того або іншого кольору, але ціна може бути лише »на безроги«. »Лічити« можна курчат, дітей, гроші, навіть і населення, як що справа про кількість його. Коли ж говоримо про напругу здоровля, то це означається словом »лікувати«. »На папері« — з погляду наддніпрянця — можна щось покласти, або на них може що-небудь упасти, і в цім випадку розуміється, що річ не про один, а про багато паперів. Лишатися що-небудь може не »на папері, а »на папері« (з погляду наддніпрянця).

»Хліборобська Правда« (Чернівці, ч. 10 за 20 листопада) в нотатці »Мошко а Опанас« замість слова »помогти« або »допомогти« вживає архаїчного »помогчи«. Потім злучник *a* нерівнозначний із *i*. Злучника *a* вживаємо як протиставлення. Наприклад: »Я письмений, *a* він ні«. В наведеному випадку наддніпрянець напише: »Мошко та Опанас«.

¹ Кошторис, польське kosztorys, за нім. Kostenschlag. Добрі: обрахунок, обрахунковий. *Ред.*

В іншому знов часопису читаю: «Недвозначно кокетуючи опозицію». Наддніпрянець знає «кокетувати» лише з ким, і напише тільки: «кокетуючи з опозицією».

Букарешт. Дмитро Геродот.

Примітка. Нерідкий західно-український вираз: «Припадок памороки» мало зрозумілий, як бачимо, наддніпрянцеві, більше того, — він може зрозуміти його якраз навпаки. На Бу-

ковині, Угорщині і др. місцях «паморока», скільки знаю, то туман («упала паморока») або й зомління (обморок, наше запаморочення; слово «паморока» — це па-морока, па-мрака, морок, мрак, а звідси — туман, а далі й затуманення яко обморок). Це добра ілюстрація для моєї вступної статті в цій числі «Рідної Мови». Мусимо ж творити таку літературну мову, щоби її всі розуміли. — Когось із буковинських читачів прошу вяснити докладніше теперішнє значіння слова «паморока». Проф. Ів. Огієнко.

Життя слів.

Семасіологічні нариси.

Навіть широкі кола нашого громадянства, не говорячи вже про фахівців, постійно цікавляться життям окремих слів і часто подають ті чи ті оповідання про їх походження (етимологію). Таке зацікавлення відоме в нас із найдавнішого часу, бо вже встаровину знаходимо немало різних етимологічних заміток, вбільшості мало правдивих. Маємо не мало етимологічних подань навіть у народніх оповіданнях, бо людина вже здавна задумувалася над повстанням тих слів, що чимсь звертають на себе його пильнішу увагу.

У цій своїй праці подаю нашому широкому громадянству свої принагідні замітки про повстання значіння окремих слів. Розповідаю приступно, популярно, без удавання в філологічні й етимологічні подробиці. Розповім стільки, скільки потрібно, щоби читачі глибше пізнали сам процес творення й життя слів та їх значінь. Подаю це тільки яко незакінчений сирий матеріал для дальших дослідників, а може й сам вернуся ще до нього.¹

Життя слів — то надзвичайно цікава ділянка в історії кожної мови. У цих своїх принагідних нарисах я буду спинятись головню на розвитку самого значіння слів. Семасіологія, наука про розвій значіння слів, в українській літературі — то цілина, зовсім неоране поле, де наші вчені, поза Потєбнею, майже не працювали, а тому ще так багато тут темного та невиясненого. Етимологічного словника української мови не існує, мало того, навіть підготованих матеріалів до нього маємо

надзвичайно мало. Гірко признатись, — усе, що досі зроблено в цій ділянці, все те зроблено чужими руками й писано неукраїнською мовою... Останніми часами, напр., у царині української етимології багато працює світової слави словіст, Професор Московського університету Д-р Григорій Ільїнський, глибокий теоретичний знавець української мови.

Слово звичайно живе довге життя, — народжується, зростає й гине. Значіння слова, яке воно має напочатку, дуже часто змінюється з бігом віків, а часом змінюється до непізнання, бо слово потроху втрачає своє первісне значіння, набуваючи іншого.

Пізнати первісне значіння слова — то пізнати душу слова, життя його, життя самої мови. На жаль тільки, таке пізнання — то завжди дуже важка праця. Важка праця, але вона дає такі цінні висновки, що постійно «окупиться» займатися й цією ділянкою.

Знання первісного значіння слова відразу освітлює нам його життєвий шлях і його правдиве теперішнє значіння. Ми дуже часто вживаємо слова в його невластивім значінні або й просто не знаємо правдивого значіння тільки тому, що не знаємо значіння первісного, початкового, з яким те слово зродилося.

Пишу свої нариси з наперед поставленою малою ціллю, — розбудити читачам охоту шукати початкове значіння слів, а тим самим спричинитися до правильного вживання їх. Думаю також, що й ці коротенькі мої нариси ясно покажуть правдиве життя слова, що воно не позостається незмінним, що воно сильно розвиває й змінює своє початкове значіння.

¹ Тим, що не знають, подам тут, що наука про повстання слів зветься етимологія, а наука про розвиток значіння слів — семасіологія чи семантика. Це нові науки, ще мало опрацьовані.

Із власного досвіду знаю, як учні по школах жваво цікавляться найпростішими етимологіями (походження слова), як глибоко в їхню пам'ять западають семантичні пояснення, як вони довго не забувають розказаного й пильнують застосувати його до всіх подібних випадків. І коли з поданого тут матеріалу скористають і вчителі, що навчають по школах рідної мови, я буду вважати мету оцих своїх нарисів за досягнену.

З бігом часу назбиралося в мене багато різного семасіологічного матеріалу. Подаю тут тільки частинку його, сподіваючись, що власне вона розбудить відповідне зацікавлення цією так мало в нас опрацьованою ділянкою.

Слова, що подаю їх нижче, можна поділити на дві групи: слова чужого походження й слова свої. Чужих слів у нашій мові дуже багато, — будуть то слова або недавнього походження, що їх чужинність ми ще ясно відчуваємо, або то слова дуже давні, такі, що їхнє чуже походження вже зовсім затерлося й не відчувається. В більшості своїй чужі слова все мають цікаву історію розвою свого значіння, чому цінні для семасіології. Тут маємо різні слова, а серед них багато таких, що з часом зовсім змінили своє первісне значіння, бо змінилося саме життя, й набули значіння нового. Це нове значіння так поширилося, що цілком заступило старе; але в архаїчній українській мові, напр. у піснях, казках, думах або в стародавніх пам'ятках не рідко знаходимо й старше значіння цих слів (див. слова: будинок, галера кайдани, каторга, квестія, паганій і т. п.).

Багато маємо й таких чужих слів, що повстали від власних імен. Дуже часто назва особи, що щось учинила чи винайшла, позостається за тим цілі віки, стаючи назвою рядовою, невласною, звичайною. Часто вживаючи цих слів, ми все забуваємо чи просто не знаємо їхнього походження.

Друга, головна група слів, що подаю їх в своїм Словничку, це слова власного походження, слова свої. В нашій мові маємо надзвичайно багато таких своїх слів, що їх походження ми вже не уявляємо собі докладно, що їх первісне значіння зовсім забулося. Але власне через те, що не знаємо їхнього початкового значіння, ми часто вживаємо цих слів у невластивім їм значінні.

Розвій значіння слів у мові літературній усе йде швидше, ніж у мові народній, живій; тому не рідко знаходимо в говорах слова ще зо старим значінням, якого ми, не знаючи цього початкового значіння, часто зовсім не розуміємо (див. слово паморока). На жаль тільки, українська наука про значіння слів зовсім неопрацьована, тому дослідник ще довго буде йти в цій ділянці напів напмацки.

З цього розділу, річ зрозуміла, подаю найбільше прикладів, але вибираю приклади проречисті, такі, що відразу вкажуть читачеві просту дорогу й самому пошукати первісного значіння слів.¹ Немало з цих слів — чужі з походження, але прийшли до нас так давно, що зовсім освоїлися в нашій мові й чужими вже не почувуються (Далі буде).

Проф. Д-р Іван Огієнко.

„Листопад“ чи „падолист“?

На означення одинадцятого місяця в році має українська літературна мова дві назви: »листопад« та »падолист«. У наддніпрянських говорах стрічаємо ще термін »листопадень«, утворений при допомозі наростка -ень із аналогії до січень, грудень, травень і т. п. Абстрагуючи від діалектичних назв, хочу в дальшому вяснити, котрий із тих двох, вище наведених, термінів правильніший, тобто котрий своєю будовою відповідає тим законам, згідно з якими розвивалася й розвивається

українська мова, а котрий тим законам не відповідає. Роблю це тому, що мені самому доводилося бути свідком не раз навіть палких і гарячих дискусій на цю тему. Цю справу хочу вяснити.

Хоч обидва ці терміни мали й тепер ще мають повне право горожанства в українській літературній мові (див. напр. С. Смаль-Стоцький: »Grammatik der rut.

¹ Читачів »Рідної Мови« серечно прошу подавати доповнення й вяснення до поданих у моїй праці слів.

(ukr). Sprache», Wien 1913 ст. 159 і 219, Б. Грінченко: «Словарь», Київ, 1907, т. II ст. 362 і т. III ст. 86 і др.) — то всетаки термін «листопад» правильніший — і він повинен бути загально вживаний. За цим промовляють такі мотиви:

1. Назва «листопад» дуже стара. Її стрічаємо вже в четверо-євангелії з 1144 р.: «Міць октябрь, рекомын листопадъ», див. Срезневський: «Матеріялы»... т. II, 23.

2. В українській мові стрічаємо дуже багато зложень типу: корінь іменника + корінь дієслова, получені злучником -о-, напр.: кон-о-вод, кон-о-крад, хліб-о-роб, коз-о-луп, мак-о-гін, кост-о-гриз, свин-о-пас, люд-о-ід, люд-о-жер, м'яс-о-ід, вол-о-від, страх-о-пуд, кур-о-хват, вод-о-пад, вод-о-тяг, лямп-о-лиз, вірш-о-роб, мак-о-тер і багато подібних. До цієї самої групи зложень належить також і «лист-о-пад». Натомість зложення типу: корінь дієслова + корінь іменника — мають найчастіше злучник -и-, напр.: бол-и-голов, гор-и-цвіт, дур-и-світ, верт-и-хвіст, верн-и-дуб, верт-и-голов, верт-и-порох, сверб-и-вус і т. п. Тому, що в назві «пад-о-лист» маємо зложення типу: пень дієслова + пень іменника — злучником повинно би тут бути -и-, а не -о-, і цей термін повинен би брентити правильно «пад-и-лист», а не «пад-о-лист». Тому, що термін «падолист» уживається найчастіше в галицькому інтелігентському говорі, насувається підозріння, що цей термін — штучний витвір, утворений тому, що назва «листопад» нагадує польську назву «listopad» і її можна, неслухно, уважати за полонізм. Колиб так було, то це була би несуттєва причина, ізза якої не треба заміняти правильного терміну «листопад» неправильним «падолист».

Треба теж зазначити, що родовий назви «листопад» є «листопада», а не, як дехто нерідко пише, «листопаду». Вправді Грінченко (див. його «Словарь») подає форму родового цього слова з закінченням на-у, однак не наводить ніякого прикладу, ані не каже нічого про джерело, з якого взяв цю форму. Натомість проф. С. Смаль-Стоцький (ор. cit. ст. 219) подає форму «листопада», проф. Синявський (Порадник укр. мови, Космос, 1922. ст. 38-39) каже, що: «-а (в родовому) вживається при іменах, що означають... певні частини цілого (ріжні міри)», а за Синявським повторює це правило Возняк («Укр. правопис», Львів, 1929. ст. 28), та каже виразно вживати, форми «листопада». Проф. Ів. Огієнко: «Чистота й правильність української мови», Львів, 1925 р. ст. 32-33 подає: «Родовий відмінок однини на -а, -я мають такі слова... 2. Назви днів тижня і місяців.» Врешті слід згадати, що проти форми «листопаду» виступав і пок. В. Гнатюк, уважаючи, що така форма — наслідок незнання української мови. Форма «листопаду» — це фальшива аналогія до родового таких слів, як «занепад» і др. Її треба вистерігатися, бо вона йде в розріз із духом української мови. Др. Іван Маріянович Крушельницький.

Примітка. Що навіть у Львові добре знана була форма «листопад», про це свідчить Орологіон (Часослов), видрукуваний у Братській друкарні в 1642 році; в частині другій на л. 40 читаємо: Новимарій ёже ёсть дтый рекомый листопад. Форма «падилист» znana, її нераз подає в своїх працях Верхратський. Що неправильна форма «падолист» повстала з давнішого «падилист», на це вказує місце наголосу в «падолист» (як і в «падилист»), тоді як в подібних словах наголос звичайно на другій частині зложеного слова (листоноша, водоріз, збірослів і т. п., так би мусів брентити й падолист). Др. Ів. Огієнко.

Правописні нариси.

Інженер-інженір.

Як по-українському правильніше писати слово інженер? Інженер-інжинер-інженір-інженер-инженер? Це запитання чую зо всіх сторін, а тому попилъную докладно його вяснити.

Слово інженер належить до таких, що його справді не однаково пишуть як народи європейські, так і словянські, бо пе-

реймали його не з одного, а з різних джерел. У писанні слова інженер маємо три труднощі: 1. яке закінчення писати: -нер, -нер, -нір, 2. що писати по ж, цебто чи писати -же- чи -жи-, і 3. що писати на початку цього слова.

1. Починаю з труднішого, з закінчення цього слова. Правдиву форму його в на-

шій мові можна встановити тільки дослідженням відповідних слів французького походження, бо слово «інженер» прийшло до нас із мови французької через німецьку.

Французська мова знає багато речивників, що закінчуються на *-eur*, і це закінчення не всі мови передають однаково. В теперішній час фр. *eu* вимовляється близько до німецького *ö*, і ми передаємо його звичайно через *e* (не *jo*), наприклад: *entrepreneur*—антрепренер, *voyageur*—вояжер, *graveur*—гравер, *gouverneur*—гувернер, *contrôleur*—контролер, *liqueur*—лікер, *manoeuvres*—маневри, *monteur*—монтер, *Pasteur*—Пастер, *régisseur*—режисер, *sapeur*—сапер, *souffleur*—суфлер і т. п.; також: *meubles*, *die Möbeln*, п. *meble*, болг. мебели, укр. меблі. Таким чином бачимо, що французьке *eu* ми звичайно передаємо в своїй мові через *e*, а тому зовсім правильна форма того слова, про яке мова, буде *ingénieur*—інженер, інженера, інженерський. Це була б основна форма, етимологічно правильна.

Але кожний нарід усе трохи переробляє позичені слова згідно з вимогами своєї мови, а тому й ми можемо українцяти закінчення *-eur* французьких слів, наше *-ер*. Через те, що тут *e* (в *-ер*) знаходиться в закритім складі, то, по законах нашої мови, це *e* часом (рідко) і в чужих словах може переходити на *i*, а тому були б добрими українськими словами форми: контролір, суфлір і т. п. так само інженір. Таке *-ір* добре відповідає духові нашої мови. Тільки треба пам'ятати, що українізований «інженір» буде мати *-ір* лише в закритім складі: інженір, інженірський, але в відкритім позостанеться *e*: інженера, інженерові, інженером (як піч-печі, Петрів—Петрова). За англ.: *-нір*, *-ніра*.

Німці французьке *eu* передають через *i*: *die Möbeln*, *Likör*, або частіше задер-

жують французський правопис, цебто пишуть *eu*. Англіїці фр. *eu* передають ріжно, в залежності від часу позичення слова. Італійці в цих словах пишуть *o* чи *e*: *ingegnere*, *controllore*, *liquore*, *montatore* (монтер) і т. п.

Немає єдності для передачі фр. *eu* і в правописах словянських. Росіяне фр. *eu* передають через *e*, але зрусифікували це *e* згідно з законами своєї фонетики на *ë*, *jo*: монте́ръ, контроле́ръ, режиссе́ръ, суфле́ръ, инженеръ і т. п. Поляки пишуть тут *e*: *wojażer*, *grawer*, *inżynier-inżenier*, *kontroler*, *likier*, *monter*, *reżyser*, *saper*, *sufler* і т. п. Інші словянські народи передають *eu* так само: чехи: *sapér*, *inženýr*, *kontrolor*; серби: гравер, сапер; болгари: граверъ, сапеоръ, суфлеоръ.

Французьке *eu* не є наше *e*, тому часом пробують передати його через *e*: інженер, але ця вимова не буде ближчою до оригіналу.

2. Яку літеру писати по *ж* в слові інженер? У більшості народів панує форма французька, цебто з *e* по *ж* (пор. лат. *ingenium*). Але деякі народи приймають форму англійську, де маємо *engineer* (вимова: енджинір). Стара польська форма була *inżynier*, пізніше запанувала *inżenier*, добре відома й тепер, але вже поруч із формою *inżynier*; цієї останньої форми словник Лінде ще не знає. В Болгарії пишуть так само: инженеръ і инжинеръ. Інші словянські народи пишуть *-же-*, *-že-* в цім слові.

3. Київська Академія Наук постановила на початку чужих слів (як і своїх) писати тільки *i*-, тому пишемо інженер, а не инженер (як і інший, а не инший).

Таким чином ув українській мові придатнішими були б форми: інженер-інженера, або й інженір-інженера, так само інженерський або інженірський.

Проф. Ів. Огієнко.

Граматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших.

III. Мова ділиться на говірки.

Узяв мене старенький за руку та й повів на великий ярмарок. «Послухаємо — каже, — що там люде говорять». Я з радості аж зашарілася, бо люблю прохідки

з татусем. Яких там людей не було, на тім дорочнім ярмарку! Татусь часто спивався і жваво розмовляв із людьми. А я з чуда-дива не виходила: старенький із людьми говорив не так, як зо мною, і

не зо всіма однаково, а до того вживав таких слів, що я їх і не знала...

Як верталися ми додому, татусь спроквола оповідав мені таке: Сьогодні ти почула, що не скрізь однаково говорять. І справді: коли ми прислухаємось, як розмовляють на Полтавщині або на Київщині чи там на Гуцульщині, чи в інших містах, то почуємо, що скрізь говорять таки нашою українською мовою, але не однаково. Не однаково й речі називають: одні кажуть картопля, другі — бараболя, інші — американка, магдебурка, бульба, бурешка, а ще інші — йначе, а наші лемки кажуть грулі. Буває, що навіть одне село балакає трохи відмінно від сусіднього. Ато ще буває й так, що в самім селі балакають не однаково: старі люде говорять по-старому, а молоді, що побували в містах на заробітках, закидають уже йначе.

Давно-давно колись усі люде розмовляли одною мовою; але згодом, коли люде стало більше й коли вони розійшлися по всяких сторонах, почала мінятися й їхня мова, і зчасом вона потроху розпалася на окремі говори, а говори на говірки ітд. Говірка — це та жива мова, що нею говорить якась невелика округа.

А тепер вам друге завдання. Чи не знаєте ви таких слів, що їх не кажуть у вашому селі, але говорять по селах сусідніх? Розпитайте-но про це добре. Серед нашого люду в одних місцях кажуть *люди*, а в других люде, кажуть *кошей* і *концій*, *зілля-зіля-зіле*, *ниж* і *ніж*, *кислий-кїслий*, *парубки-парубке*, *більший-білший*, *завсїди-завше--завжди*, *тїльки-тїлько-тїки*, *оддав-віддав*, *зима-зіма*, *один-оден-їден* і т. п.: як ці слова у вас кажуть? А ну-но подумайте, розпитайтеся старших і скажіть мені, чи можна й чи треба писати в книжках конче такою мовою, як у вас балакають? Так само добре подумайте та й скажіть, чи ми добре робимо, пишучи в часописах у Галичині одною мовою, на Підкарпатті чи там на Буковині трохи іншою, а в Америці знов іншою? Чи не траплялося вам не все розуміти з балачки людини з далекого села? Розпитайтеся про це докладно й передумайте пильненько все та й складіть оповіданнячко: «Як мова ділиться на говірки» та й присилайте його нам до «Рідної Мови».

IV. Милозвучність нашої мови.

— А тепер попрацюємо трохи над правильним писанням, — сказав старенький, садовлячи Лесю за її маленький столик. Ти любиш папір переводити, але писати треба правильно й милозвучно. Бо все,

що напишеш, може попасти й до чужих рук, і тобі буде соромно, коли скажуть, що пишеш негарно.

Кожна мова живе так, як і всяка жива тварина; вона має свої закони й свої звичаї. От, скажемо, всяка мова вимагає від того, хто говорить, говорити найпростіше й найлегше, говорити так, щоби слово точилося по слові, неначе тобі вода з джерельця. Гарно грати чи співати й милозвучно говорити — то все одно.

Наша українська мова любить, щоби голосні й приголосні звуки в розмові йшли не абияк, а в певнім ладу. Мова наша не терпить, щоби два голосні звуки збіглися поруч себе й оминає такий збіг ріжними способами.

От, скажемо, в українській мові прийменники *у* та *в*, а також злучники *і* та *й* звичайно змінюються один на один так, аби не стояли поруч себе два голосні чи два приголосні звуки. А як їх треба писати, запам'ятай собі, дитино, ось це і все дотримуйся того у своїм писанні:

1. По голосній попереднього слова треба писати *в*, *й*, а по приголосній *у*, *і*: Вона *в* хаті, він *у* хаті, брат *і* сестра, сестра *й* брат.

2. Коли слово починається ненаголошеним *у*, *і*, то по голосній попереднього слова пишемо *в*, *й*, а по приголосній *у*, *і*: Прийшов учитель до *в*чителя. Прибіг *І*ван до *Й*вана.

А щоб усе це добре зрозуміти й запам'ятати, спиши собі, дитино, до зшиточка всі оці приклади, що далі даю, скрізь підкреслюю *в*, *у*, *й*, *і*, і поясни, чому треба писати саме так, а не йначе.

Темно *в* хаті, як *у* домовині. Учитель *у* школі, що піп *у* церкві. Багатого *й* шило голило, а нас *і* бритва не бере. Вода *й* камінь довбає. Бог дав, Бог *і* взяв. Варвара ночі *в*вірвала, а дня *п*роточила. Зо всіх боків татарва *н*асіла, з усіх боків *в*оріженьки *л*инуть. Кличе мати *Й*вана, а наш *І*ван *і* не чує. *І*де вона, *й*де, та *й* прийшла *в* ліс.

А тепер зроби ще одне завдання. Попродумуй і впиши до свого зшиточка такі речення, щоби в них були ось такі слова (зо змінними *й-і*, *в-у*): *і*ти-*й*ти, *І*ван-*Й*ван, *в*зяв-*у*зяв, *в*став-*у*став, *в*пав-*у*пав, *в*дова-*у*дова, *в*ранці-*у*ранці, *в*гору-*у*гору. Попро-си кого зо старших, щоби тобі перевірили твоє писаннячко. Дід Огій.

Чистота й правильність української мови.

1. Замітки про окремі слова.

Прізвище, а не призвіще. Давня форма була прозъвище, прозвище. Так, в Пересопницькій Євангелії 1556 р. маємо прозвищемь (Лука, зачало 23). В Полтавським акті 1668 р. читаємо: прозвискон (Актовья книги Полтавскаго городского уряда XVII в., Чернігів, 1912 р. ст. 126). Згідно з законами живої української мови в слові »прозвище« о змінилося на і, звідсі й повстала фонетично зовсім правильна форма »прізвище«. Див. у »Чорній Раді« 1857 р. П. Куліша: Сказав йому своє прізвище 250. Але підо впливом частої приставки *при*, а також через отвердіння в наш й мові *р* шириться в нас неправильна форма »призвіще« або »призвіще«; ця форма часта в нашій пресі. Навіть в »Українській граматиці« проф. Е. Тимченка з 1917 р. на ст. 90 знаходимо зовсім неправильну форму: »призвіще«, певне яко друкарська помилка.

Прірва, а не прирва. Від стародавнього »прорва« повстало живе українське »прірва« так само, як із »прозвище« повстало »прізвище«. Писати »прирва« — то помилка.

Дитячий — діточий. М. Куцій у своїй нововиданій праці: »Діти у творах українських письменників, причинок до студій над розвитком дитини«, Станиславів, 1932 р., скрізь уживає поруч себе: діточий і дитячий. Так уживати цих слів не слід, бо форма »діточий« знана лише в Галичині, у Великій Україні її зовсім не знають, там панує тільки »дитячий«. Незнана в Наддніпрянщині й форма »дитинячий«. Б. Грінченко, »Під тихими вербами«: Дитячий стан 104. М. Рильський, »Гомін« 1929 р.: Дитячою сльозою 25.

Очайдух — не рідке в придністрянській літературі слово, напр. у Яр. Курдидика (»Літопис Червоної Калини« 1932 р. XI): Десятник-чорт йшов (треба: ішов) з горсткою своїх очайдухів 8, Десять очайдухів 9. У Словнику Б. Грінченка нема цього слова, бо придніпрянська мова не знає його; але »Словник правничої мови« 1926 р. знає слово »очайдушний« (рос. отчаянный). Як повстало це слово? Думаю, що ми пишемо його недобре. Без-

умовно, це »одчайдух« — хто »одчаявся« (стратив) духа, і це »одчайдух« змінилося в »оччайдух« — »очайдух«. Слово старе, бо не змінило початкового *од* (*от*) на *від*. Таким чином українська мова знає, хоч дуже мало, добре відому в старословянським родину слів »чаяти, чаяніє« (ждати, чекання), відчаятись — стратити надію, відчай (одчай) — розпука, одчайдух, пор. ще галицьке »нечаяно« — несподівано. Коли пишемо »одчай«, то ліпше б писати »одчайдух«, а не чисто фонетичне »очайдух«.

Змагати. В. Окунь-Бережанський у своїй книжечці: »Чому Русини або Малороси називаються Українцями«, 1932 р., пише: Брацтво змагало до автономії 10, Росіяни змагають до того 47, Партія змагає до відірвання 62, Змагали до своєї державности 62. Це недоладній вираз, ліпше вживати: прагнути, йти, прямувати, намагатися, домагатися. Придніпрянська літературна мова зовсім його не знає. В Словнику Б. Грінченка дано »змагати«, але з іншим значінням — могли, бути в силі. Напр. у Г. Барвінок: Поки руки змагають, то якнебудь по світу плентався б 416. У цім же Словнику »змагання« — сварка, »змагатися« — сваритися, сперечатися, і тільки.

Без викупу — без відшкодування. Українська мова дуже багата на синонімні вирази, цебто на різні вислови одної думки. Напр. селянин скаже: »земля без викупу«, а дідич твердить — »без відшкодування«, бо як би не забрати землю, з погляду дідича — це вже йому шкода. І в цих висловах відбивається ріжний світогляд. »Громадський Голос« 1932 р. ч. 49 ст. 3 пише, що Вітос тепер за те, щоби »селяне дістали панську землю без відшкодування«. З погляду радикалів це мусить бути хіба викуп, а не відшкодування.

Занимати — цікавити. У М. Куція: Діти, 1932 р. читаю на ст. 3: »Діти наслідують все це, що їх займає«. Слово »занимати« давно вже вийшло з нашої літ. мови, але загально відоме в мові російській. У нас кажуть: цікавить, інтересує.

Що — ніби. Українська мова сильно відрізняє значіння підрядних речень, що починаються на *що* чи на *ніби*. Коли ми щось твердимо й віримо в те, тоді речення починаємо зо *що*: Я чув, що буде війна; коли ж не віримо, ставимо *ніби* (буцім): Я чув, ніби буде війна. Цього розрізнення треба пильно дотримуватися на письмі. «Громадський Голос» 1932 р. ч. 49 ст. 3 пише, що в своїм соймовім внесенні про львівські події «ендеки твердять, що викликали заворушення Жиди». З погляду часопису тут треба було вжити *ніби*, а не *що*.

Бреніти, а не звучати. Дієслово «звучати» відчувається в нас як архаїзм, а в Україні й jako московізм, бо часте в мові російській. Шириться заступлення цього слова словом «бреніти». У «Збірнику Секції граматики української мови» 1930, I, 142 читаю: «Багато з цих назов звучать якось по-чужому» (Є. Рудницький), ліпше б — «бренять».

Забіг — забігу, а не забегу, вирібка, а не виробка. А. Вовк у дуже цінній своїй праці: Наросток -ка в дієслівних іменниках (див. «Збірник Секції граматики української мови» кн. I, 1930 р., Київ) на ст. 136 подає: забіг — забєга, «вирібка» (хоч прохідка, знахідка). В коректурних помилках цих слів не знаходжу. В слові забіг *i* походить із старого *ѣ*, а тому все мусить позостатися як *i*. Форма «вирібка» вже аж надто тхне російщиною, ліпше б «вирібка».

Назва — багато назов. У придніпрян-

ській літературній мові вже сильно защепилася добра форма родового множини «назов», а не «назв». Ось Київська Академія Наук випустила дуже цінну працю: «Збірник Секції граматики української мови», 1930 р., I кн., Київ, редактор О. Курило, а в ній читаємо, у всіх авторів: Означення назов речей 137, Багато з цих назов 142, Сучасних назов 152 і др. Так само буков, церкв, молитов.

Дві слові, а не два слова. В українській мові здавнини полишилася широко знана форма двійного числа: «дві слові». Є. Рудницький («Збірник Секції граматики української мови» 1930, I, 154) недобре пише: «Щоб два слова склалися в одно», треба дві слові. Пор. у Ів. Франка, «З вершин»: І капралю сказав дві слові 227, старе дъвѣ словѣ.

„Той чи той“ замість „той чи інший“. Книжний вираз «той чи інший» у великоукраїнській літературі потроху заступається добрим народнім «той чи той». Напр. у «Збірник Секції граматики української мови», Київ, 1930 р., кн. I, читаємо: Згодом брала гору та чи та форма 162, Не має потреби висунути того чи того прикметника 165.

Злучник *a* замість *i* відомий в давніх наших актах, але рідко. В мові польській він постійний, у Великій Україні зовсім незнаний. В. Окунь-Бережанський («Чому Русини...» ст. 32) пише: «Ріжницю між церковнословянською *a* українською мовою», — це архаїзм-полонізм, треба *i*, а не *a*.

2. Відповідь на запитання наших читачів.

Жіночі прізвища. Питає мене Вд. п. Інж. І. Сірий: «Як повинна підписуватися моя жінка: Сіра, Сірева, Сірова чи Сіриха?» Тільки Сіра й більше ніяк. Жіночі прізвища — то прикметники приналежності (на питання чия, пережиток давнини) й творяться в нас найчастіше так. 1. Коли прізвище чоловіка — звичайний прикметник на -ий, то його дружина приймає те ж прізвище, нормально додаючи закінчення жін. роду тільки -а, напр.: Сіра, Біленька, Чорна, Зелена, Бачинська, Лотоцька і т. п. 2. Найчастіше в нас закінчення жіночих прізвищ, це -ова, -єва, його мають жінки чоловіків із прізвищем

на -ов, -єв, -ович, -євич, -к, -єнко, -р, і деякі інші: Петрова, Ковалева, Королева, Луцева (ні в якому разі не Коваліва, Короліва, Луціва), Антоновичева, Боднарова, Гайдукова, Петренкова й т. п. 3. Прізвища чоловічі на -ко, -ло, -ь чи просто на приголосну для жінок або не змінюються, або приєднуються до другої групи: Пані Безпалко, Безручко, Смаль, Чорній, Сміхун і т. п., або Безпалкова, Чорнієва, Сміхунова й т. п. 4. У живій народній мові дуже поширені назви жінок на -иха, але вони звичайно творяться від хресних імен чоловіків: Васи́лиха, Іва́ниха, Пेत्रи́ха, Грици́ха, Стеци́ха і т. п., або від прізвищ на -єнко

(бо й ці частіші від хресних назв): Петренчиха, Макаренчиха і т. п.; від інших прізвищ вони рідкі. Мова літературна інтелігентська закінчення -иха оминає.

Наснаження акумулятора. Питаються мене, як по-українському сказати «наладування (німецьке слово) акумулятора». В Україні тепер скрізь поширений добрий термін «наснажити, наснаження акумулятора». Технічні словники В. Дубровського, 1926 р. ч. 1139-1140, І. Шелудька 1928 р. і др. подають: рос. «заряд, зарядка електричества» — укр. наснага, наснажування, наснаження, наснажувати, наснажити. Це дуже добрий і вдалий новотвір до поширеного й скрізь знаного «виснажувати, виснажування». Новотвір цей добре відповідає істоті речі й так само добре пасує до нашої мови.

Оцет, а не уксус. Питає мене інж. О. Н., котрого слова ліпше вживати: оцет чи уксус. Слово «оцет» відоме в нас із найдавнішого часу (оцѣтъ), — його знає вже Остромирова Євангелія 1056 р. Іо. 19²⁹. Але слово не наше, походить від лат. acetum, звідки поширилося по багатьох мовах; до словянських мов прийшло з німецького. Чуже й слово «уксус», загально вживане в мові російській, — це грецьке *ὄξος*. Через те, що «оцет» віддавна загально в нас знаний, а «уксус» мало знаний, прийнято в нас «оцет» (без оцту, оцтом). Народня форма «оцот» в літературі не вживана.

Повітря — воздух. Пише мені о. Йосип Ганяк із St. Louis ув Америці: «Ненавиджу слово повітря, так всіма уживане; воно визначає більше зараза, помір; чи не краще було б деякі слова брати зо старовини, хоча б і з церковщини, ніж живцем із польської мови». Це трохи не так: повітря — це стародавнє наше слово, відоме вже з памяток XI-го віку в значінні воздуха; пізніше воно набуло собі значіння заразливого воздуха, і з цим значінням широко відоме й тепер у нашій народній мові. В літературній мові слова «воздух» уже не вживається (але широко знане в мові народній), — його зовсім заступило «повітря». Про ці слова в моїй праці: «Життя слів» буде вияснено докладніше.

Випадок — случай. Пише о. Й. Ганяк із

Америци, що його «дуже разить слово випадок». Так, цього слова стародавня мова не знала; «Історичний словник українського язика» Е. Тимченка 1930 р. знає його тільки з XVIII ст., з приповідок Климентія: Пошло на випадок; в Приказках Номиса ч. 1768: Пішло на випадок — це пішло на біду. З другої половини XIX в. «випадок, випадком, випадковий» дуже поширилися в наддніпрянській літературній мові й зовсім заступили там стародавнє «случай»; але «случай» не рідке в Галичині ще й тепер.

Захоплення — одушевлення — захват. Пише мені Вд. п. О. Т.: «З великим одушевленням прийняли ми звістку про видання часопису «Рідна Мова». Тут «одушевлення» — від російського «одушевление». Ліпше вжити слова захват (його подає Академічний словник на «восторг») або захоплення (там само на «восхищение»). У Вороного: І довго я стояв перед тобою у захваті німім. У Винниченка: В очах його горів огник захоплення.

Церква — церков. Вд. п. Ол. Горуцький запитує, як він має писати: церков чи церква? Архаїчна форма «цѣрков» сильно поширена в Галичині, але тепер потроху виходить із літературного вжитку, замінюючись новою формою «церква». В наддніпрянській літературі вживається тільки нової форми «церква». Коцюбинський І: Виглянула біла церква 45. Свидницький, «Люборацькі»: Церква хороша 25, церква крижова 24. Куліш, «Чорна Рада»: Тую церкву боронили 100. Родовий множини (G³) церкѡв, а не церкѡв чи церквей. Куліш, «Ч. Р.» 68: До церкѡв Божих. Від G³ часто повстає прикметник приналежності, напр.: церков-ний, вікон-ний, сотен-ний, гребель-ний, молитов-ний і т. п., цебто такий прикметник показує й форму родового множини.

Вільний — вольний. О. Прот. М. Б. пише в своїм листі: «російський переклад занадто вольний». Архаїчна форма «вольний» потроху виходить уже з літературного вжитку, її заступає жива форма «вільний». Пор. «Народні оповідання» 1861 р. Марка Вовчка: Все мені вільно було 7.

Тісточко — пиріжечок. Запитує мене Галя з Аніна, як вона має називати по-українському «тісточка», що їх так лю-

бить, бо ж »тісточко« — то з польського ciasteczko. Слово »тісточко« протиречить самому духові української мови, бо в нас »тісто« — то змішана мука, але не печена; спечене »тістом« у нас не може зватися. По нашому ліпше казати »пиріжечок«, а коли без начинки — кóржик. Отож, Галюню, проси в мами солодкого »пиріжечка« або »коржика« — вони будуть такі ж смачненькі, як і »тісточка«.

Про, а не о. Пише мені Вд. п. О. Т.: »Ласкаво просимо о висилку«. В таких значінні о тепер не вживається, — кажемо: ласкаво просимо про висилку, а ще краще — ласкаво просимо вислати.

Злучник а замість і. Студ. агр. Ад. Комаренцеві. Пишете: »дуже а дуже«, тепер а замість і не вживають, це архаїзм, звичайний у мові польській. Див. вище ст. 72.

Український наголос. Вд. п. Федір Любка з Чемеринець просить нас видавати »Рідну Мову« з розставленими акцентами, »задля невміння вислову«. Безумовно, дуже добре бажання, тільки, на жаль, тепер, коли число передплатників значно не побільшилося, воно для нас не до виконання, бо склад із акцентами дорогий. Ще не так давно в нас панувала добра звичка видавати книжки з акцентами; так видавали свої твори М. Вовчок, П. Куліш і др. — Вд. п. П. М-т пропонує в називнім відмінкові множини ставити наголос на кінцевому складі: пані, корові і т. п. Це непорозуміння: добра українська вимова завше так вимовляє, напр. див. у Марка Вовчка, »Народні оповідання« 1861 р.: корові 21, молитві 18, приятелькі 27, слізочкі 21, стільчикі 25, діточкі 28 і т. п.

Що — то зам. чим — тим. Питаються мене, чим би заступити початкові звязки речень: чим — тим. Народня мова знає гарні що-то, напр. бачу це у Є. Рудницького: Що менше розвинена в мові систе-

ма суфіксів, то більше в ній складених слів («Збірник Секції граматики української мови», 1930 р., Київ, I 156). У Марка Вовчка, »Нар. опов.« II 174: Що далі забувалася небіжка Чайчиха, то знов Пилипиша робилася похмурніша.

Много — багато. Питають мене, чи можна вживати слова »много«. Ще недавно слово це вільненько жило собі в нашій літературній мові, але тепер воно відчувається за архаїзм. Тому слід оминати його, замінюючи словом багато чи багацько.

Знаки розділові. Микола Горішній із Данильча скаржиться, що він не знає, »де коли давати протинки, кропки, оклики і ще деякі письменницькі знаки«. Уміння добре ставити розділові знаки набувається з часом постійною вправою. Все потрібне для того вивчення я подав у двох своїх підручних працях: »Наглядна таблиця для вивчення знаків розділових« та »Наглядна таблиця для вивчення побічних речень, а також у своїм курсі: »Нариси з історії української мови« 1927 р. ст. 203-211, тут же на ст. 198-204 дано історію розділових знаків. Пильно й сумлінно проробить поданий в Таблицях матеріял, а також постійно робить відповідні вправи з якоїбудь добре виданої шкільної книжки — пояснюйте, чому саме так поставлено там того чи іншого розділового знака, і над кожним знаком ставте цифру § з Таблиці, що пояснює цей знак. Писання диктантів (користайте з того матеріялу, що подано в Таблицях) сильно допоможе навчитися розділових знаків, але при умові, що над кожним знаком будете ставити цифру § з Таблиць. Невміння ставити розділові знаки як треба тепер дуже поширене. Про знаки розділові подамо окрему статтю в »Рідній Мові«.

Дописи Прихильників рідної мови.

Зацікавлення »Рідною Мовою«. 19 грудня 1932 р. відбулося чергове засідання »Товариства французьких Словістів« в Парижу. Перед початком засідання голова цього Товариства, Проф. Др. Вайян (Vaillant), відомий знавець сербо-хорватської мови, розповів про нове словістичне огнище — про місячник »Рідна Мова«, відчитавши широкую програму журналу. Товариство з зацікавленням вислухало відомості про вихід першого

науково-популярного журналу, присвяченого всебічному вивченню української мови. І. Б.

Приклад, гідний наслідування. Часописи подали вістку, що шведський університет в Упсалі надав титул почесного доктора 79-літньому селянинові П. Петерзону. Цей селянин, живучи з рільництва, кохався в збиранні творів народньої словесности. По деяких роках праці Петерзон склав словника (36000 слів) й граматику свого наріччя. Крім того,

він зібрав дуже багато народних переказів, пісень і приповісток. Увесь зібраний матеріал Петерзон передав Упсальському університетові, за що й отримав титул почесного доктора.

Треба вчитися рідної мови. Про мовні гріхи наші хочу дещо сказати. Гарна вона, ця наша українська мова, та як же ж вона скаламучена тепер! Засмічена з одної сторони полонізмами, а з другої московізмами. На мою думку, обов'язком кожного українця, що не забув іще: «Мова рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, а лиш камінь має!» — конечною повинністю його має бути старатися вичистити цей наш діамант — рідну мову зо всякого бруду, подбати про її чистоту й красу. Скрізь, а навіть і серед українського студентства, частогусто можна запримітити найріжніші мовні кульгання. Чому це так? У інтелігентів інших народностей цього нема. А наш брат як почне торочити, то аж страх бере нераз... Волиняк по-своєму, галичанин по-своєму, аж рябенька робиться наша українщина... Студ. А. К. з Кракова.

Знання мови — то окрема наука. З нетерпінням очікуємо ми, українці, появи першого числа «Рідної мови». В хаосі сучасних правописних та язикових мудрувань, де кожний — будь він історик, математик, правник чи медик — хоче вва-

жати себе авторитетом, а правдиві поваги мають за ніщо, поява «Рідної мови» являється заспокоєнням одної з найпекучіших конечностей громадянського життя. Побіч цих практичних потреб маємо на увазі не менше важні й чисто наукові, що (зчасом, як не зараз) мусять стрінутися з ширшим світом при Вашій, як Редактора, допомозі. Студент-україніст зо Львова Я. Р-ий.

Наша самопевність. Літературну мову свою мусимо вважати недосконалою. Немало причин на це склалися, а їх вияснення забрало б нам багато часу, але не в них справа зрештою, а в тім, щоби тепер, коли умовини вдосконаленню мови сприяють, над цим працювати. Тільки біда в тім, що коли не всі, то велика більшість із нас вважаємо себе за «скінчених» знавців мови, або взагалі за «авторитетів» і не звертаємо уваги на мову в добрих виданнях чи то з царини літератури, чи техніки, щоби з них вчитися від інших. Оці самопевність та самозадоволення, брак самокритики, а в наслідок того брак шукання, брак прагнення удосконалюватися, оця духовна задубілість є впрост злочином і це недобре свідчить про свідоме виконання наше своїх обов'язків супроти мови. Недокладності мови — це справа, що вимагає праці фахівців і пропаганди, а від нас однастайности — говорім і пишім усі однаково.

П. М-т

Від Редакції й Адміністрації.

«Фонд Рідної мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, яко головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної мови»: Ексселенція Високопреосвященний Митрополит кір Андрей — 10 зол., Преосвященний єпископ Д-р Григорій Лакота — 4 зл., о. Мітрат Василь Левицький з Перем.— 2 зл., о. Василь Горохівський із Трентону — 8-90 зл., о. М. Божак із Бариша — 1-50 зл., А. Коваль із Каліша — 10 зл., Денис Щербицький — 4 зл., Повітовий Союз Кооператив у Борщові — 4 зл., Демчишин із Жихлина — 1 зл., С. Яковець із Шубкова — 0-50 зл., Гурток Студентів Україністів зо Львова 5-02 зл. і викликає до того ж краківських та варшавських студентів українців. А разом — 50-92 зл.

Усім цим Добродіям Рідної мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на «Фонд Рідної мови» широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в третьому числі.

Збільшене число «Рідної мови» випускаємо у відповідь на збільшення «Фонду Рідної мови».

Розповсюджуйте „Рідну мову“. «Рідна мова» зможе корисно працювати для Українського Народу тільки тоді, коли матиме таке число передплатників, що дасть їй і матеріальну змогу нормально існувати. Без цього збільшити розмір «Рідної мови», про що нас зо всіх боків просять, ніяк не можемо. Ось тому сердечно просимо всіх Прихильників та Передплатників «Рідної мови» не пошкодувати свого часу й труду і приєднати нам декількох нових передплатників. Доданим до цього числа «Рідної мови» чеком просимо наших

Читачів доповнити передплату до розміру річної чи піврічної, або передати чек особі, що стане передплатником нашого журналу. Це число висилаємо й деяким нашим громадянам не передплатникам, і просимо їх передплатити «Рідну мову».

Подбаймо самі про матеріальний ґрунт для «Рідної мови»!

До співробітників „Рідної мови“. Сердечно просимо наших В. д. Співробітників у своїх працях по можливості уникати маловживаних чужих слів, заступаючи їх відповідними словами своїми. Просимо мати на увазі, що весь матеріал на чергове число «Рідної мови» відсилається до друкарні першого дня кожного місяця. Статті друкуємо тільки за повним підписом автора. На не-підписані листи не відповідаємо.

В обмін на «Рідну мову». Сердечно просимо всі українські видавництва присилати нам свої періодичні й неперіодичні видання в обмін на «Рідну мову». Про мову цих видань «Рідна мова» час від часу міститиме замітки й статті.

Нових Передплатників просимо виразно зазначати, чи вони потребують чи не потребують першого числа «Рідної мови». Адреси свої просимо писати найвиразніше. Присилаючи гроші, виразно зазначайте, чи то нова передплата, чи доповнення старої.

Реклямації про неотримане число треба вносити тільки через свій поштовий уряд. Реклямацій, надісланих впрост до адміністрації, на увагу не беремо.

Оправа для „Рідної мови“. В кінці року, разом із 12-м числом, розішлемо тим, хто того побажає, за невелику доплату артистично зроблену, золотом тиснену оправу для цілого першого

річника «Рідної Мови». В 12-м числі вмістимо найдокладніший покажчик до цілого річника «Рідної Мови».

Від адміністрації „Рідної Мови“ можна набувати такі праці Проф. Д-ра Івана Огієнка: 1. Нариси з історії української мови: Система українського правопису. Популярно-науковий курс з історичним освітленням. 1927 р. VIII+216 ст. Ціна 5 зл. 2-3. Історія церковно-слов'янської мови. Костянтин і Мефодій, їх життя та діяльність. Історично-літературна монографія. Частина I. 1927 р. 324 ст. Ціна 10 зл. Частина II. 1928 р. 400 ст. і 23 малюнки. Ціна 12 зл. 4. Історія церковно-слов'янської мови. Том п'ятий: Памятки старо-слов'янської мови X-XI віків. Історичний, лінгвістичний і палеографічний огляд з повною бібліографією та Альбом 155 знімків з пам'яток із кирилицькою транскрипцією. 1929 р. 494 ст. Ціна 15 зл. 5. Українська літературна мова XVI-го ст. і Крехівський Апостол 1560-их років. Літературно-лінгвістична монографія. Два томи. 1930 р. 520+192 ст. Ціна 20 зл. 5. Українська культура, коротка історія культурного життя українського народу, 272 ст., Ляйпціг, ціна 6 зл. 6. Історія церковно-слов'янської мови, короткий науково-популярний нарис, 1931 р., 18 ст., ціна 50 гр. 7. Język cerkiewno-słowiański na Litwie i w Polsce w w.w. XV-XVIII, 1930 р., 20 ст. ціна 50 гр. 8. Історичний Словник української мови, критично-методологічні уваги, 1931 р., 24 ст., ціна 50 гр. 9. Wpływ języka polskiego na ukraiński w XIV-XVI w., 1931 р., 11 ст. 50 гр. 10. Лисівська Тріодь 1734 р., з історії української мови в XVIII віці, 34 ст., 1 зл. 11. Наглядна таблиця для вивчення знаків розділових, для школи й самонавчання, 1923 р., ціна 25 гр. 12. Наглядна таблиця для вивчення побічних речень, для школи й самонавчання, 1923 р., ціна 25 гр. Ціни подано разом із поштовою пересилкою. Адміністрація охоче обміняє ці видання на стародруки або на старші чи й сучасні мовознавчі праці.

„Рідну Мову“ в Румунії передплачувати й брати на комісовий продаж можна в Дмитра Геродота, адреса його: Dmytro Herodot, București IV, Strada Delea Veche 45. Передплата річна 180 лей, піврічна 90 лей, чвертьрічна 45 лей.

Бібліотека „Рідної Мови“. Видає Проф. Д-р Ів. Огієнко. Прихильникам Рідної Мови, «Гурткам Плекання Рідної Мови», а також філіям «Просвіти», «Союзу Українок», «Кружкам Рідної Школи», читальням, студентським корпораціям, кооперативам і т. п. для масового поширення серед українського громадянства та шкільної молоді. Уже вийшла книжечка: ч. 1. Проф. Д-р І. Огієнко — Д-р А. Чайківський — В. Островський — Яр. Мандюкова: Вчимося Рідної Мови, ціна 20 гр. На поштову пересилку додавати по 5 гр. на книжечку. Хто купує 5 або більше книжечок, за пересилку не платить. Гроші можна пересилати чеками П. К. О. ч. 27110 (чеки продаються в кожному поштовім уряді), дописуючи на них: Бібліотека Р. М. ч... Книжечки продаються також по всіх українських книгарнях.

Передплата на „Рідну Мову“ в краю: 6 зл. річно, 3 зл. піврічно, 1'50 зл. чвертьрічно. Ціна примірника 50 гр. За границею 1 американський (не канадський) дол. або його вартість ув іншій валюті річно (в Чехо-Словаччині 35 корон, в Румунії 180 лей, у Франції 30 фр., в Німеччині 5 зол. марок, в Югославії 65 динарів), ціна одного примірника 10 ам. центів. Конто чекове П. К. О. N. 27110. Адреса Редакції й Адміністрації: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10.

Зразкове (okazowe) число «Рідної Мови» всилаємо тільки за 50 гр.

Книгарням за комісовий продаж «Рідної Мови» даємо 20% знижку, і просимо своєчасно, не пізніше 10 числа кожного місяця, відсилати свій борг Видавництву.

Коректурні помилки в ч. 1 «Р. М.»: треба так: ст. 12 рядок 27 згори: IV, ст. 20 р. 29 зг. Nabenl, ст. 23 р. 23 зг.: прядиво.

Оголошення.

Оголошення. За видрукування оголошень в «Рідній Мові» за текстом платиться 50 гр. за міліметровий одношпальтовий (сторінка має дві шпальти: рядок або його місце. Ціна за більші оголошення — по умові. За зміст оголошень Редакція не відповідає.

„Кооперативна Республіка“, шостий рік видання. Львів, вул. Міцкевича 12. Передплата знижена: 12 зл. річно за 12 чисел по 40 ст. друку; для кооперативних працівників, студіючої мо-

лоді й селян 8 зл. Премії: три книжки. Редагує Д-р К. Коберський, видає Ревізіонний Союз Українських Кооператив.

Відповідний часопис для українського жіноцтва — то двотижневик „Жіноча Доля“, з додатком для сільського жіноцтва «Жіноча Воля», а для дівчат — «Світ Молоді». Коштує: «Ж. Доля» зо всіма додатками 1 зл. місячно, «Ж. Воля» 2 зл. на цілий рік. Адреса: Коломия, вул. Замкова ч. 37.

ЗМІСТ 2-го ЧИСЛА «РІДНОЇ МОВИ». Проф. Д-р Іван Огієнко: Української літературної мови треба вчитися, щоб знати. Проф. Д-р Г. А. Ільїнський: Походження українських слів. 1. Оглядний. Проф. Д-р Іван Огієнко: Знахідний відмінок мужеського роду в формі родового. Нарис із історичної складні української мови. Ілько Борщак: Європа про українську мову XVI-XVII століття. Проф. І. Огієнко: Інститут Української Наукової Мови в Києві. Д-р Володимир Виногородський: Письменницька мова в Галичині. Дмитро Геродот: Мова наших часописів на Буковині. Проф. Д-р Іван Огієнко: Життя слів, семасіологічні нариси. Д-р Іван Мар. Крушельницький: Листопад чи падолист? Проф. Іван Огієнко: Правописні нариси: Інженер-інженір. Дід Огій: Граматика малої Лесі. Проф. Іван Огієнко: Замітки про окремі слова. Його ж: Чистота й правильність української мови. Відповідь на запитання наших читачів. Ріжне. Від Редакції й Адміністрації, Оголошення.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК,

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110. РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИСТИ Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ ТОДИ, КОЛИ НА ТЕ ДОЛУЧЕНО ВІДПОВІДНОГО ПОЧТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВ РОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1.50 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ 1 АМ. ДОЛ. (АБО ЙОГО ВАРТІ ТЬ УВ ІНШІЙ ВАЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУКОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР

РІК I.

БЕРЕЗЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 3.

Походження українських слів.

2. „Осоружний“.

Хоч слова цього — як і невіддільних від нього «осоруга» (рос. «что-либо надоевшее, опостылевшее»), «осоружитися» (рос. «опостылеть, опротиветь») — вживає в мові своїй сам великий осножник новішої української літератури, Іван Котляревський, воно й досі не звертало на себе уваги етимологів (дослідників походження слів), і навіть Етимологічний словник Міклошіча не подає про нього жадних відомостей. А згадати про це слово Міклошічу треба було хоча б при словінським слові o-soren «суворий, похмурий», що його подає він без жадних пояснень на ст. 316 своєї праці і що значінням своїм не багато відрізняється від українського слова.

Скажу навіть більше: значіння слов. прикметника o-soren і українського «осоружний» можна легко привести до одного знаменника, коли припустити, що в центрі їх лежала уява «чогось важкого». Але в мові індо-європейській був

добре відомий пень *sōr-, докладніше *svōr- (де v — то рухоме нескладотворче u) власне в цім значінні. Від цього пня ведуть свою історію з одного боку лат. sērius «серйозний», а з другого лт. svarūs важкий, д. в. н. swarī, н. в. н. schwer (Walde² EW 702, Trautmann Balt.-slav. Wb. 296); остання група слів відрізняється від osoren і українського «осоружний» головню тим, що має v по s, але це не повинно нас бентежити, як і присутність v в нім. Schwester при відсутності його в словянським «сестра».

Формальна сторона українського слова «осоружний» не має трудностей для вияснення. Слово це повстало від «о-соруга», де o — то префікс (приставка), що збільшує значіння коріня (пор. рос. o-громный, o-громадный, сербо-хорв. o тапји «менший» і т. п.), а -уга — той самий побільшуючий суфікс (закінчення слова), що його маємо в польським nie-dol-ęga і українським не-дол-угий.

3. „Лохнути“

Походження цього слова, що найчастіше вживається в формі 1 особи однини теперішнього часу «лохне ми ся» — «мені сумно, тоскно», поскільки знаю, задовольняюче ще не вияснене. Міклошіч у своїм Словнику зовсім зрікся пояснити його, а Бернекер хоч і спробував був розігнати туман над тайною його походження, але не так, щоби його можна було повітати

— сумувати.

з успіхом. Справді, на його думку («Etymologisches Wörterbuch» I 734) укр. «лохнути» повстало від того ж пня, як і болг. лош — недобрый і сербське лōш (такого ж значіння), але, не кажучи вже про те, що від цього коріня в східно-словянських мовах не збереглося жадних інших слідів, проти здогаду Мюнхенського професора промовляє особливо ось це.

Через те, що »стан сумування« визначає майже те саме, що й »стан більш-менш неокресленого неспокою й навіть страху«, то від лохнути не можна відділяти речівника лох — страх, прикметника лохливий — лякливий і дієслова лóхати — лякати. Це справді й зробив Міклошіч в своїм Етимологічному словнику ст. 172. Коли ж так, коли лох і лохнути належать до одної родини слів, то їхнє *o* в жадному разі не може бути однакове з корінним голосним південно-словянського *lošь*: у цім останнім *o* прасловянського походження, а таке *o*, будши в закритім складі, перейшло б на українському ґрунті на *i*. Ось тому, колиб правда була на боці Бернекера, то ми замість лох і лохливий чекали б *ліх і *ліхливий.

Але нічого подібного на ці форми в українській мові не знаходимо. А це ясно свідчить про те, що в основі українських лох і лохнути лежить не корінь лох-, але лъх-¹. Звідки ж веде він свою історію?

Важучи те, що словянське *ch* (сh) найчастіше повстало з *ide*. (індо-європейського) сполучення приголосних *ks*, ми маємо право відбудувати початкову форму

¹ Прасловянське *z* дало в українській мові таке *o*, що ніколи на *i* не переходить: рот, мох, лоб і т. п.

нашого слова як *lŭks-. А цей останній — то тільки поширення того пракоріння *lŭk-, що такий частий у мовах балтійських. Маю тут на увазі найперше давньо-пруське *kaīma-luke* »сумує за батьківщиною«; тут *luke* має те саме чи майже те саме значіння, що й українське »лохне ми ся«; потім — литовське *láukti, luketi*, що їх значіння »ждати« не далеке від »сумувати« в українськiм лóхнути; на кінець, давньо-пруське *laukit*; його значіння »шукати« повстало, певне, з »сумно озиратися по боках«.

Що ж до давніших родичів балтійських слів, то головніші з них уже подав Trautmann у своїм »Balt.-slav. Wörterbuch« 151. Москва. Проф. Д-р Г. Ільїнський.

Примітка. Використовуючи ласкаве авторове запрошення подати й свою думку про походження українських слів, до вище поданого додаю, що слово »лохнути« дуже рідке в українській мові; Словник Б. Грінченка знає його II 378 як »быть въ отчаяніи« й подає приклад із Новоград-Волинського повіту: Чого ти так лохнеш? Зате сам пень -лох- (страх, ляк) надзвичайно поширений в українській мові з ріжними приставками: переполох, переполохати, полóх, полоханий, полохання, полохати, полохкий, полохливий, полошити, полошкаги, сполох, сполохати, сполохнути, сполошити і багато т. п. Бернекер своє »лохне ми ся« взяв із західно-українських говірок, бо східно-укр. такого не знають. І. Огієнко.

Знахідний відмінок мужеського роду в формі родового.

Нарис із історичної складні української мови.

(Продовження).

III.

Заміну знахідного відмінка неживих речівників мужеського роду формою родового знаходимо по всіх живих словянських мовах, а то ознака, що явище це надзвичайно давнє; тільки процес цей ріжні мови знають не в однаковій мірі, — в одних він досить помітний, а в других — зовсім малий.

Серед усіх словянських мов мова українська якраз і вирізняється тим, що вона процес заміни знахідного родовим знає в надзвичайно широких розмірах. Процес цей бачимо вже в найдавніших наших пам'ятках, а це ознака великої стародавности цього процесу. Так, Пан-

декти Антіоха XI в. дають: Възяти хлѣба. Галицька Євангелія 1144 р.: Нѣсть добро от'яти хлѣба і т. п. Лаврентіїв Літопис (з рукопису XIV в.): Почаша мира просити 30, Посла мужи свои построити мира 32, Постави кумира надъ рѣкою 78. Стрятинський Службник 1604 р.: Помяни, Господи, града сего 168, Преподати намъ пречистаго тѣла твоего 180. Апостол Львівський 1639 р.: Прошаху мира 30 (а в Апостолах московськiм 1574 р. і київськiм 1630 р.: прошаху миръ). Литовська Метрика 1497 р. т. 191 В: Просил в нас именьца Гостомля ст. 559, Просил в нас монастира 597, Он того монастира надказил 598, Про-

сил в нас фольварка 613, Просил в нас сельця на имя Лопаша 619, Просил в нас озера Брозина 682 і т. п.

Або ось Крехівський Апостол 1560-х років: Добывши ножа 89, Докончивши свѣта 553, Видети трупа 355, Нехай устягнет языка свого 187 і т. п.

Жива сучасна українська мова процес заступлення знахідного формою родового в неживих реально-існуючих речівниках мужеського роду знає надзвичайно широко; але цікаво підкреслити, що східно-українські говори знають цей процес трохи сильніше, ніж говори західні; в цих останніх, напр., маємо ще живу форму знахідного займенників *мя, тя, ю, ню*, тоді як східні говори її не знають. Ось трохи прикладів із Чубинського: «Труды этнографическо-статистической экспедиции» 1872-1878 р.р.: Несем тобі вінка III 246, Дай нам того воза I 105, Зробив я воза I 106, Вона всім гарбуза давала II 92, Він зліз на того дуба II 235, Зашила Андрею живота I 182, Вирвав одного кавуна II 148 і т. п.; із тому V: Як скочу голубця 10, Вдарила тропака 1131, Ти втрапиш віночка рутяного 35, Пішла Гандзя в поле жати та забула серпа взяти 1114, Молодиці підпоїли і жупана підкроїли 1119, Ой дід бабі купив бути, а ще к тому й кожушка 1134, Та пішла жена на базар та купувати топора 1136, Найму ще собі баса 1155, Він вихватив пістолета 1161, Дали в ткача деркача, дали в кравця буханця, дали в шевця ремінця 1163, На тобі пятака 1165 і сила т. п.

Ось приклади з «Українські приказки» М. Номиса 1864 р., де зібрано добірний матеріал із народніх уст: Микола поставить кола ч. 507.508, За короля Саса їж хліб та розв'язуй паса 679, За царя Саса їж хліб, хоч розпережи паса 679 (пор. польське: *Za króla Sasa jedz, pij i poruszczaj pasa*); Ой дай, жінко, нагая 943, Языка прикусити 1126, Прикуси языка 1126, Колиб пан за плуга узявся 1143, На зіму треба старатися кожуха 1201, І собаки не брехали, як кожуха вкрали 1889, Я його знаю, як лихого шеляга 2887, Уклав Бог душу як у пня 2915, Носа вкрутити 4174, Носа втерти 4175, Йому колись утруть носа 4175, Вкрутили хвоста 4176, Дала

драла 8806, Прибери пня, дай йому імня 11173, Прибери пня, то й пень гарний 11173, Вбери й пенька, то стане за панка 11172, Поскачи діда, Скачи діда 11296, Гостинця купив 12431, За Марусю пятака 12524, Дати ляща в пику 3852, Изів ляща 3972 і сотні т. п.

Ось селянин Ковельського повіту пише мені: Щіро прошу віслати чека.

IV.

Українська наддніпрянська літературна мова так само надзвичайно широко знає цього процесу. Ось трохи прикладів із наших письменників. «Енеїда» Ів. Котляревського: Дали нам греки прочухана I 14, Я вам потилишника дам 21, Урізати носа IV 24, Носа хоть кому утруть IV 28, За гріхи їм носа втруть III 32, Я дам тобі ляща в пику I 33 і т. п. У Т. Шевченка: Вітер лама дуба, Вторгувала, серденько, пятака. Часті ці форми навіть у такого глибокого знавця народньої мови, як Марко Вовчок, «Народні оповідання» 1861 р.: Простягає міні глечика 10, Я небожатам якого гостинця дам 19, Дам тобі на місяць карбованця 24, Дак ми зрубали дуба да й упустили в землю так, як хреста 65, Купив вам гостинця 84, Ну лиш у хрещика 87, Нехай він хоть і місяця схопить 139, А вона плете свого вінка 143, Повісила вінка над водою 143, Зняла свого вінка 144; т. II 1862 р.: Дружки обсіли стола 66. Стороженко: Генерал такого мені дав потилишника; «Марко Проклятий»: Єще вдару тропака 52, Дали дропака 122. П. Куліш «Чорна Рада»: Швидко ми вам хвоста вкрутимо 72, Вибивають під бандуру гопака 259. Мирний, «Хиба ревуть воли»: Іноді було й буханця уліпить 26. Старицький, «Поезії»: Взяв пакета 12, Носить ножа 134. Б. Грінченко, «Під тихими вербами»: Силкувавсь крутити білявого вусика 75, Вхопив дрюка 121 і т. п.

Дуже цікавого приклада знаходимо в «Чорній Раді» 1857 р. П. Куліша: в тексті він надрукував був: Каже, ухопивши за ус (ст. 132), але в кінці книги, в друкарських помилках ст. 429 виправив це на народне *каже, ухопивши за уса* (одного).

Сучасні наддніпрянські письменники так

само дуже часто й вільно вживають форми родового замість знахідного. Напр. О. Курило, «Уваги» 1925 р.: Щоби висунути в реченні прикметника 58, Берега дати 81, Тичина, «Золотий Гомін» 1922 р.: Кулю в лоба глитаєм 70. Остал Вишня, «Вишневі усмішки»: По вас буде побито нового-новісінького віника 15. М. Гладкий і К. Туркало: «Практичний російсько-український словник» пишуть ст. 3: Складаючи цього словника. М. Гладкий: Наша газетна мова, 1928 р. ст. 156: Подаємо тут дописа. На поштових радянських картках офіційно видрукувано: «Одержав листа своєчасно тому, що на листі зазначено індекса».

Найкращим українським стилістом нашого часу треба вважати безумовно Максима Рильського (з Київщини, Сквирщина), а найліпші зразки літературної української мови дав він у своїм високоцінним перекладі 1927 р. «Пана Тадеуша». І ото ж М. Рильський все пише: Казав йому ножа мисливського гострити 94, Узяв годинника 94, Возному казав папера проковтнути 172, Добувши папера з пазухи 173, Ножа приклавши до руки 218, Там обітре штика 236, Надіти встиг мундира 296, Взялись меча розглядати 308, Є кому віддати мого меча 309, Бере меча до рук 320, Вуса покрутив 323 і багато т. п.

В радянських журналах ці форми панують тепер. Так, у «Життя й Революція» 1932 р. кн. 2-3 знаходжу зовсім добре у Колесника: Одсовує фотеля 22, Бере зошита 31, Покласти щоденника 31, Бере портфеля й капелюха 32, Держав папірця 33, Накинув плаща і взяв кашкета 37; у Ю. Зорі: Скинув кашкета 48, Смик прибере регулятора влади 48, Тримаючи райсфедера 49, Креслив удосконаленого розподільника 49, Відремонтував верстата 55, Розпаковуючи кошелю 56, Показав усім брудного пальця 58, Зморщив носа 60; у Д. Косарика: Складає іспита 82, Біжить на кулемета 84 і сила т. п.

Ось «Збірник Секції граматики української мови» 1930 р. т. I, Київ, дуже пильна редакція Проф. Ол. Курилової, а в ній знаходимо: Ручкою заглиблювати драпака 158, Висунути прикметника 165, Дієслово вимагає знахідного відмінка 179.

Жива російська мова добре знає заміну знахідного формою родового, але мова літературна цієї заміни майже не допускає, а пуристи чистоти літературної мови забороняють її зовсім. Ось тому під впливом російської школи й російської літературної мови часом ізнаходимо і в письменників наддніпрянських виразне оминання родового на користь знахідного. В «Енеїді» Котляревського немало московізмів, а тому він частенько знає й прямий предмет речівників муж. роду в формі знахідного, а не родового, напр.: Обіщаюсь ляпас дати I 9, На голову бриль наложив 22, Піджав хвіст 23, Піднесла їм пирожок II 16. Тим же російським впливом можна пояснити цю форму і в інших письменників, а в поетів — ще й вимогами розміру. М. Рильський, «Пан Тадеуш»: Обдивитись пас 94, Ще не зав'язано мені світ 312, Докінчує полонез 325 (треба безумовно: Докінчує полонеза, бо тут скоріше взагалі правдивий родовий, див. примітку вище на ст. 46). Ю. Зоря («Ж. й Р.» 1932 кн. 2-3): Прив'яже п'ятак 56. Д. Косарик, там само: Тягне кулемет 81, Везучи пакет 82 і т. п.

Усі наші наукові граматики (Проф. Є. Тимченка, Прсф. С. Смаль - Стоцького, Прсф. О. Курилової і др.) виразно зазначають оригінальність цього явища в нашій мові й нікому з них і до голови не прийде забороняти вживати цієї форми в мові літературній. Так, проф. Є. Тимченко в своїй праці: «Українська грамика», Київ, 1917 р. на ст. 96 подає навіть як норму для української літературної мови: «Акузатив однини іменів живітних подібний до генітиву і кінчається на *a*, а неживотних подібний почасти до номінативу, почасти до генітиву, напр.: найде кия, найшов гриба, має рубля, упустив персня, зустрічає мороза, збудував млина, дай воза, найшла осока, хвоста в зуби взяв, купити возика, сажати ключа, дам червінця, несу рублика, бери серпа, виняв ножа, прибери пня, розперижи паса, бити вітра, ножики держить, за плуга взявся, підійшов під дуба, вирізав здорового дручка, бублика зіси, не клади пальця в рот. Всі приклади з фольклорного матеріалу».

Академічний «Російсько - український

Словник», що також подає норми літературного вживання окремих слів, надзвичайно часто коло відповідних дієслів подає »що і чого«, цебто вважає знахідний у формі родового за явище нормальне в мові літературній. Напр. у т. III читаю: Набувати, набутти, здобувати, здобути, добувати, добути що і чого, придбати що і чого 514, Надбати, наддобути чого 514, Привозити що, чого: Привіз піску 479, Одержавши цього листа 445 Полагодити, направити поламаного воза 373, Чабан з наймитом обладжували воза (М. Вов-

чок) 373, — і сотні т. п., що подається, яко зразок.

Правда, не брак у нас і таких пуристів (головно в Галичині), що штучні граматичні правила ставлять вище від живої мови й завзято повстають проти заміни знахідного формою родового. Така завзятість мало оправдана, бо це ж наша цікава й оригінальна мовна ознака, така часта в живій нашій мові й менше знана в інших словянських мовах, ознака, що відріжняє нашу мову й від мов сусідніх, російської та польської. (Кінець буде).

Проф. Д-р Іван Огієнко.

Орудний однини жіночих іменників в українських говорах.

У більшості українських діалектів, як і в літературній мові, орудний однини жін. іменників кінчиться на *-ою*, *-ею*, у південнозахідних говорах звичайно на *-оу*, *-еу*, *-ом* та інші.

Закінчення *-оу*, *-ом* знають також і інші словянські мови: сербохорватська, словінська (Вондрак: *Vergl. slav. Gram.* II 32) і словацька (говіркове середньословацьке *-ои* і *-от* у словацьких грамотах XVI і XVII ст., що однак рідко подибується; Полівка: *Творит. падежъ единств. числа въ словацк. нарѣчіяхъ*, »Сборникъ статей, посв. Ламанскому«, ч. I, Петербургъ, 1907, ст. 106 і далі). Це привело декого з мовознавців до думки про існування якогось центрального словянського перехідного діалекту в часі перед приходом угрів у теперішні їхні оселі та перед витворенням румунського народу; одною з характеристичних ознак отого діалекту мало саме й бути закінчення *-оу*, *-ом* в орудному жін. іменників у згаданих мовах (Нахтигаль: *Instr. sing. fem.*, »*Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*«, III' 1921-22, фан Вайк: По поводу славянскихъ формъ творительнаго падежа ед. ч. на *-ои*, *-оу*, »*Slavia*« II, 1923-24, Рамовш: *Eine slovenische Form des Instr. sing. fem.*, »*Zeitschrift f. sl. Phil.*« I. 1925, Штібер: *Z zagadnień podziałów dialektycznych grupy zachodniosłowiańskiej*, »*Lud Słowiański*« I, 2, 1930 ст. A 235-A 237).

Погляд отой, хоч має дещо за собою, навряд чи втримається; годі бо дошукуватись генетичного звязку *-оу*, *-ом* в українських говорах із таким же словацьким, сербським і словінським. Ті форми, хоч подібні до себе, розвинулись у згаданих мовах цілком незалежно, зокрема на українському ґрунті належать до утворень новіших. Тому про їх розвій, поширення, розміщення географічне не зайвим буде подати декільки зауваг.

I. *-оу*, як відомо, розвинулось дорогою фонетичного процесу: *-ою* (*oju*), з давньо-словянського *-jo*, по заникну міжголосівкового й нескладотворчого *i*, дало *-оу*, при чому *-у* знайшлося уже безпосередньо по голосівці, і тому перетворилося в *-у* нескладотворче (*y*); фан Вайк у згаданій статті приймає чомусь між *-ою* і *-оу* перехідну стадію *-оуу* (*ouu*). Таку форму *рукоу*, *ногоу*, *молодицеу* виказують, як було згадано, південнозахідні українські говори, а саме: перед- і закарпатські, галицькі, говірка холмська і рідше поберезька (Побережжа — околиця між Мураховою, Кодимою, Богом і Дністром — отже східне Поділля. Михальчук, »Труды« VII 483).

Історичні пам'ятники не засвідчують *-ов*; Соболевський (Лекції³ 122) згадує лише про кілька форм *-ов*, *-ев* у старих російських пам'ятках, написаних у межах давньої Двинської землі з XV і XVI ст.

На українських землях історично не засвідчено форми *-ов*, коли не рахувати Псавтиря з половини XVIII ст. в перекладі на лемківську говірку, де поряд з *-ою*, *ею*, *-и* дуже часто уживає перекладач і *-ов*: главов, тарчов, силов (І. Огієнко, ЗНТШ ХСІХ 110-111, «Поступ», Львів 1923 ст. 210).

Найстарші українські граматики із західних земель подають *-ов* поряд з *-ою*: і так, Лучкай (1831) для Закарпаття подає тільки *-ов*, *-ев*: водов, землев, Левицький (1834) для Галичини *-ов*: мамов, і *-ою*, *-ов*: дітиною (*-ов*), а вже Осадця (1864) лише *-ою*, а *-ов* як говіркове: галицьке й гірське.

Не цураються таких закінчень і письменники галицького відродження, як от Шашкевич, Могильницький, Федькович і інші, що свою літературну мову основували на народніх говорах. Галицькі народні колядки й щедрівки, що сягають давньої давнини й зберігають чимало архаїчних форм, закінчення *-ов* не знають, хіба новіші або не народнього походження. Виходить отже, що явище те на українському ґрунті належить до новіших.

В народніх піснях подибується ще рідко *-ойоу*; горойоу, долинойоу с. Пужники

Бучацького пов. (Етн. 36. II, 48), Колиндяни Чортківського пов., де запримітив я *-ойоу* у звичайній бесіді (дорогойоу,) а також у говірці поберезькій родиноюу (Мих., «Труди» VII, 483). Огоновський (Studien 123) визначає для тої форми округи: Станиславівський, Бережанський і Тернопільський. Подає він іще *-овю* (горовю в піснях), а також *-овйоу* (руковйоу) з бойківських сіл Козова і Долина та з с. Покрівці біля Жидачова. Вияснює це сполученням *-ою* і *-оу*. Курило («Записки» УАН ХХІ-ХХІІ 404) наводить іще *-ойо*: рукойо з західнього Поділля без докладнішого подання місцевости.

Згадаю коротко й про закінчення *-ой*: рукою. З думкою Огоновського (op. cit.), що воно майже чуже українській мові, не погоджується Ст. Смаль-Стоцький («Archiv f. sl. Ph.» VIII 421). Однаково приклади, що він наводить, непевні (пушкой лустой, розбестией з Вороніжчини), хибні («з шкурей» це род. множ., як виходить з контексту, а не орудн. одн.) або й цілком їх не має у джерелах, що він подає. Тому залишається думка Огоновського¹. (Кінець буде).

Львів.

Мр. Йосип Шемлей.

„Кутік“ чи „кутók“?

В українській мові маємо цілий ряд іменників-дублетів, що походять від одних і тих самих корінів і мають те саме значіння, але різняються між собою будовою й наголосом. Таких слів має українська мова багатенько, але подамо тут для прикладу тільки кілька з них, а саме: кут-кутíк-кутók, лоб-лóbик-лóbók, нíс-нóсик-носók, діл-долик-долок // ділок, сніп-снопик-сніпок, віз-возик-візок // возок, вовк-вовчик-вовчок, пес-песик-песок, дім-домик-дімок // домок, пліт-плотик-пліток, кіт-котик-коток, жид-жидик-жидок, лис-лисик-лисок, брат-братик-браток, брід-бродик-брідок, зуб-зубик-зубок, світ-світíк-світок, чіп-чопик-чопок, рот-ротик-роток, кіл-колик-кілок, лист-листик-листок, дзвін-дзвоник-дзвінок і т. п. Таких дублетів можна найти багацько, напр. у «Словарі» редакції Б. Грінченка. До недавніх

часів ніхто не перечив їхньої правильности, однак тепер, у звязку з намаганням «відчищення» української літературної мови, деякі мовні «пуристи» філологи, а ще частіше не-філологи відкидають ці дублети, вважаючи їх за неправильні. Звичайний смертний, що не порпається в граматиці, не знає тепер, як йому казати, а тим паче писати, чи напр. «кутик мови», чи може «куток мови». Ця справа вимагає вияснення.

Коли приглянемося ближче до наведених угорі прикладів, переконаємося, що всі вони — демінутиви (зменшені фор-

¹ Форми І^а на *-ой* часті в перших писаннях Івана Франка: Напр. у «3 вершин і з низин» 1887 р. читаємо: силою чудною 5, побідой 26, стежкой таємною 63, похідкой 115, градусовою тучей 148 і т. п.; здається, це вплив мови російської. В «Енеїді» вид. 1809 р. пісня 1 ст. 28 маємо: съ царией, але це московізм. І. О-ко.

ми) мужеського роду від одних корінів, та що вони ріжняться між собою: 1. наголосом, 2. наростком. Але наросток і наголос у цих дублетах так зв'язані з собою, що таким самим, щодо місця, наголосам відповідають такі самі наростки — і навпаки — таким самим наросткам відповідають такі самі, — щодо місця, — наголоси. Докладніша словотворчо-акцентуаційна (наголосова) аналіза цих слів показує, що: 1. демінутиви, утворені від односкладових слів наростком -ик, задержують наголос на корінному складі, напр. лоб-лѳбик; 2. демінутиви, утворені від односкладових слів наростком -ок, пересувають наголос на останній склад, напр. лоб-лѳбѳк.

Повстає тепер питання, котрий із цих дублетів збудований згідно з тими законами, що за ними розвивалася й розвивається українська мова, а котрий тим законам не відповідає, або коротко: чи задержати »кутик« і викинути »куток«, чи може залишити »куток« і викинути »кутик«?

Демінутиви типу »кутик-куток« творяться при помочі наростків -ик (прасл. -ікъ), і -ок- (прасл. -ѳкъ). Обидва ці наростки в сучасній українській мові ще не втратили своєї словотворчої здібности, і творять в українській мові ще й тепер цілий ряд слів, напр.: кінь—кон-ик, дощ—дощ-ик, ніж—нож-ик, біб—боб-ик, ключ—ключ-ик, став—став-ок, сад—сад-ок, син—син-ок, голос—голос-ок, млин—млин-ок і т. п. Ці ж наростки творять дублети типу »кутик—куток«, і таке творення зовсім відповідає тим законам, що за ними твориться українська мова, тому ці дублети — з того погляду — зовсім правильні й рівнорядне вживання їх у мові чи в письмі не є жадним прогріхом проти »чистоти« української мови.

Теж саме маємо з наголосом, що у слові »ку́тик« задержується на коріні, а в слові »куто́к« переходить на суфіксальний склад. Це пересування наголосу — як зазначено вище — зв'язане з наростком, а докладніше, з його інтонацією. Коли застосуємо тут закон de Saussure'a, то прийдемо до висновку, що в цих випадках наросток -ик мав опадаючу інтонацію, і через те корінний склад, з такою самою інтонацією,

задержав наголос на собі, натомість наросток -ок мав зростаючу інтонацію і наслідком того наголос з корінного складу пересунувся на склад суфіксальний. Ріжні наголоси в словах типу »ку́тик-куто́к« — то результат прастарих інтонаційних ріжниць наростків -ик-, -ок-, але одна й друга форма в українській мові — зовсім правильні.

Насувається мимохіть питання, чому в нас уважають одну форму за правильну, а другу за неправильну? Рами цієї статті не дозволяють на докладніше дослідження цієї справи, однак те, що в біло- та великоруській мові стрічаємо частіше демінутиви того типу з наростком -ок, напр. білоруське: кутокъ, борокъ, возокъ, песокъ, домокъ, плутокъ, котокъ, братокъ, ротокъ, листокъ і т. п. (див.: И. И. Носовичъ: »Словарь Бѳлорусскаго Нарѳчія«, СПбетербургъ, 1870 р.) та великоруське: лобокъ, носокъ, долокъ, снопокъ, возокъ, волчокъ, домокъ, зубокъ, ротокъ, колокъ і т. п. (див.: В. И. Даль: »Толковый Словарь живого великорусскаго языка«, Москва, 1865 р.), натомість демінутиви того ж типу з наростком -ик у тих мовах рідкі, родить думку, що демінутиви типу »куток« уживаються частіше в східноукраїнських говорах, натомість майже загальне вживання демінутивів типу »кутик« є мабуть одною з прикмет західноукраїнських говорів. Це однак тільки гіпотеза, що вимагає докладніших дослідів.

Наші кінцеві висновки з цих роздумувань такі: Обидві формі типу »ку́тик« і »куто́к« в українській мові правильні, і тому не має ані підстави, ані потреби викидати з мови одної з них, тим паче, що між дублетами того типу жадної ріжниці в значінні в зах.-укр. мові не існує. Львів.

Др. Іван

Маріянович Крушельницький.

Примітка. У східно-українських говорах форми куто́к - ку́тик сильно розрізняються, і їхня ріжниця глибоко відчувається. Це стародавня ріжниця, бо ж форми ку́тик-куто́к із глибокої давнини нашось же мають ріжний наголос чи інтонацію. Речівники на -о́к надзвичайно поширені і найчастіше це форми тепер просто здрібнілі і тільки часом — пестливі; часом же — з відтінком захованого призирства. Багато слів на -о́к уже не відчуваються за здрібнілі, як напр.: дрючок, куток, мішок, шматок, жидок, садок, зубок (ча-

снику), дзвінок і т. п. (пор. такі самі: книжка, річка, свічка, чарка, памлушка і т. п.). Ніжної пестливості цим формам на *-ок* звичайно не надаємо.

Слова ж на *-ик* постійно відчуються як пестливі, все визначають певну ніжність, все зв'язані з теплим почуттям. Взагалі, мають характер емоціональний (чуттєвий), зв'язані з афектом, чого не відчуваємо за словами на *-ок*. Через це й наголос у них переноситься на корінь, а до того ще й набирає він характеру ніби музикального, здовженого. Пор.: ти мій кóтик, тепленький кúтик, гарнесенький рóтик і т. п. Дуже великої різниці від здвоеного суфіксу *-ичок* (*-ик -ькь*) тут не відчувається.

Таким чином форму «кутóк» я, киянин, відчуваю як звичайний собі речівник, навіть не думаючи про її початкову здрібнілість; форму ж «кúтик» я все відчуваю не як здрібнілу, але як пестливу, надаючи їй відтінку ніжності. Оце й буде різниця всіх слів типу кúтик - кутóк, як їх відчуваємо в східно-українських говорах.

Що в словах на *-ик* найголовніше не здрібнілість, а тільки пестливість та ніжність, про це свідчать ті слова на *-ик*, що логічно здрібнілими

бути не можуть. Коли в пісні співається: «Там орала дівчинонька воликом чорненьким», то тут не про «маленького волика» мова, бо він був собі віл як віл. Так само коли Шевченко пише: «Із діброви козак виїжджає, під ним коник вороненький насилу ступає», то тут знову не про «маленького коня» мова, ніякої здрібнілості тут ми не відчуваємо, зате ясно відчуваємо пестливість, і то підкреслену пестливість.

Річ ясна — в часопису скоріше буде звичайний собі «кутóк», без усякої ніжності й пестливості (хвиба для того, хто пише його залюбки, буде це кúтик).

В західно-українських говорах, поскільки я запримітив, різниця між формами на *-ик* та *-ók* відчувається багато менше, цебто потроху губиться стародавнє почуття цих форм, але ріжний наголос проте свідчить про неоднаковість їх початкового значіння.

Звертаю ще увагу, що в «Збірнику Секції граматики української мови» 1930 р., Київ, кн. I на ст. 73-113 появилася добра праця В. М. Дяконенка: «Здрібнілі форми в українській мові»; тут і відповідна література.

Д-р Іван Огієнко.

Єднальний злучник *і, й, та, та й* і закони милозвучності.

Українська мова наймилозвучніша з усіх слов'янських мов. Ця милозвучність спричинена ріжними явищами, а з них на першому місці бачимо усування т. зв. роззіву (по-латинськи: *hiatus*) й уподібнення стрічних шелестівок (приголосних). Ці два закони, що їх наглядно вияснив проф. Ів. Огієнко (див.: «Наглядна таблиця милозвучності української мови», Жовква, 1923 р., «Нариси з історії української мови» 1927 р. ст. 92-114, а сам процес повно й докладно в «Новім Часі» 1932 р. ч. ч. 69 і 72), набирають великої ваги при вживанні єднальних злучників, що саме бажаю тут коротенько з'ясувати.

Перше кілька прикладів: 1. розглянути і одобрити, 2. китайські і манджурські 3. зробили й прийняли, 4. концерт й остання і 5. закон і європейське (з часописів). Усі подані приклади показують хибне вживання єднального злучника, через що твориться роззів або зустріч більшої кількості шелестівок.

Роззів бачимо в прикладах 1, 2, 5, хоч останній не так помітний у вимові, як два перші, що трапляються тільки в письмі, зате в вимові народня мова послідовно їх усуває, замінюючи злучник *і* на *й*. Так треба й писати, бо ж із писаного вчиться

інтелігент, що його вимову псує також знання чужих, головно сусідніх мов. Отож запам'ятаймо собі такий закон: злучник *і* замінюємо на *й*, коли перше слово кінчиться голосівкою, а друге починається від голосівки або одної шелестівки.

Що до п'ятого прикладу, не повинні ми оставити злучника *і*, бо він із найближчим *о* творить роззів, не можна замінити його також на *й*, бо з останньою шелестівкою створить тяжкий у вимові збіг двох шелестівок: *н + й*. Те саме можна сказати ще в більшому ступні про четвертий приклад, де стрічаються три шелестівки. Отож народня мова ставить у такому разі два злучники поруч себе: *та й*, які треба писати й по змозі вимовлювати окремо, хоч вони мають вагу одного єднального злучника. В мові інтелігента зустрічаємо частіше в таких випадках *і*, що тут не таке різке (немиле для вуха), як в прикладах 1 і 2, через що й можна його оставити. Тут можна було б скласти такий закон: коли перше слово кінчиться двома шелестівками, а друге починається голосівкою, єднальним злучником між ними є *та й*.

Третій приклад — зразок похибки, що грішить проти милозвучності через стрічу трудних у вимові шелестівок. Не можемо

однак оставити на місці *й* — *і*, бо створимо різкий роззів; тут повинен стояти єднальний злучник *та* (що має теж протиставне значіння). Закон був би тут такий: коли перше слово кінчиться голосівкою, а друге починається щонайменше двома шелестівками, єднальним злучником між ними є *та*.

Наведені вгорі приклади треба отже правильно передати так: 1. розглянути й одобрити, 2. китайські й манджурські, 3. зробили та прийняли, 4. концерт та й остання і 5. закон та й європейське (може остатись: закон і європейське).

Треба ще додати, що такі злучники, як *й*, *та*, *та й*, то типові українські, і тому слід їх уживати та звикати до них, як загалом до слів чи форм, що творять чисто самостійне обличчя нашої багатой гарної мови.

Самбір. Др. Антін Княжинський.

Примітка. Стаття розповідає про ті випадки, коли між словами, де стоїть злучник, не робимо павзи (перерви) в мові, бо тоді наше застосування до милозвучності трохи міняється. Вираз: »закони милозвучності« тут треба розуміти як дуже часте мовне явище. Див. »Новий Час« ч. 4, 69-72 за 1932 р. Річ ясна, *та* та *і* трохи різняться й відтінками свого значіння. І. О-ко.

Письменницька мова в Галичині.

(Докінчення).

II.

Тепер хочу перейти до подробиць і подати декілька прикладів невдалих виразів, що їх багатенько знаходимо особливо в галицькій часописній мові.

Слова »узнати« частенько вживають у нас по-польськи. Українське »взнати, узнати«, це не польське *uznać*. »Узнати« це в нашій мові переконатися, зрозуміти, довідатися, зміркувати. Польське *uznać* — це наше признати, тому нема у нас »вироку з узнання«, тільки »вирок (ліпше присуд), засуд на підставі признання«.

»Вертати« не те саме, що »вертатися«. Не буде по-літературному сказати: »вернув до Галичини«. »Вернути« — це віддати назад, а »вернутися« — це прийти знову.

Зовсім інакше зрозуміє негалицький українець наш вираз: »гість висів з вагону«. Всюди в Україні зрозуміють це так, що хтось на вагоні гостя повісив і гість з вагону висів... Натомість українець скаже: »гість вийшов« або просто »виліз із вагону«.

Нема в нас слова »пересістися« або »пересідатися«, це чистий полонізм; ліпше казати: »перейти, переступити«.

Недобрий також вираз: »поніс смерть, поніс страту, відніс побіду«. Адже ж смерть не можна нести, а скоріше можна б сказати, що смерть, як персоніфікація (уособнення) сили, понесла когось. Я мав нагоду переконатися, що негалицький українець розуміє цей висказ дослівно,

цебто, що хтось узяв смерть на плечі та й поніс її... Українець скаже просто: вмер, помер. Також не можна »віднести побіду«, тільки »здобути побіду« або просто: перемогти.

По всій широкій Україні нарід каже: »записати дітей у школу«, »запис«, а в наших оголошеннях можна вичитати: »вписи (wpisy) відбудуться«.

Галицький висказ: »директора завішено в урядуванні« часом розуміють придніпрянські українці дослівно, що під час урядування директора повішено... Я був свідком, як на такий висказ галичанина українець із Курщини запитався зчудований: »Та защо його повішено, що він таке зробив«... Має бути: припинено в урядуванні.

У нас нема слова »викрити« злочинця, а є тільки, »знайти, вислідкувати, розшукати«.

Наші часописці часом не розрізняють »її« від »ій«. »її« відмінок знахідний та родовий, »ій« — давальний (але в мові народній донеде й »її« — то відмінок давальний).

По-українськи »сміти« значить »мати смілість«, тому вираз: »ніякі крики не сміють перешкоджати виставі« не добрий.

Правдиву дивовижу творять у нас із словом »для чого«. Його вживають по-польськи¹ на означення причини, коли

¹ Часто й пишуть його по-польському разом: длячого, тоді як в літературі нашій прийнято писати: для чого. І. О-ко.

воно в українській мові означає ціль. Я читав у підручнику рахунків для народніх шкіл таке: $5 \times 8 = 40$. Для чого? Це не добре, бо українець зрозуміє цей запит так, що треба відповісти, в якій цілі $5 \times 8 = 40$. Повинно бути: »Чому«.

Недобре вживається в Галичині при-
йменника »мимом«. Вираз »мимо великих зусиль не вдалося« не зовсім український. Ліпше казати: »хоч починено великі зусилля, без огляду, не зважаючи на зусилля«. У нашій мові »мимо« означає тільки »побіч, попри, біля«.

Вираз: »В правді зібрано суму 20.000 зл., та ця сума є недостаточна для будови українського театру« невідповідний. Повинно бути: »хоч зібрано« і т. д.

Також не по-українському сказано: »Багато людей відійшло від каси за дла браку місця в театрі. «Українець зрозуміє це так, ніби багато людей відійшло від каси на те, щоби в театрі настала не-

достача місця, що очевидно є чисте непорозуміння. Повинно бути: »багато людей відійшло з причини, або через брак місця«.

Вираз: »Через п'ять днів падав дощ« не український, а українець зрозуміє його так, що »п'ять днів була погода, а тільки по п'ятох днях став падати дощ«. Має бути: »п'ять днів падав дощ«.

»Глядіти і дивитися« не однозначні слова. »Глядіти« визначає »пильнувати« (глядіти дітей).

Можна би навести ще багато прикладів невідповідного вживання слів у галицькій письменницькій мові, та повний їх збір не вміщається в рамцях одної статті¹.

У праці над поправою своєї мови найбільше послужить нам тісніший зв'язок із народом. Жива народня мова була й завжди зостанеться у всіх народів оживляючим джерелом, що бе незмірим багатством найчистіших перлисто-красних узорів.

Д-р Вол. Виногородський.

Рідна мова й лікар на провінції.

Ніби щò спільного має праця лікаря з питаннями розвитку й чистоти рідної мови? Адже ж сперечатися з хворим про мовознавство та про мову було б зовсім не на місці, — йому треба передовсім подати поміч та вернути громадянству здорового члена.

Але лікар, і взагалі кожний член медичного персоналу, є також член громадянства. У наших обставинах лікар — до певної міри навіть упривилейований член українського громадянства, бо незалежна професія звільнює його від жури за посаду й дає можливість говорити тоді, коли інші змушені мовчати. Тому здорове почуття національного обов'язку не раз змусить його виступити в обороні прав своєї мови там, де ці права легко важать. Але виступаючи активно в обороні рідної мови, він іноді може стрінутися з недотепними закидами — мовляв, ваша мова »мужича«, вона ще неустійнена, нерозвинена тощо. Ці закиди доводиться чути від різних шовіністичних кол, що часто глузують собі з української мови. Тому кожний громадський діяч (а таким є кожний лікар) мусить знати, яку належить дати на це відповідь та як бо-

ронити свої національні права перед наступом чужого шовінізму.

Крім того, і в своїй фаховій праці лікар не раз несподівано для себе стане перед деякими питаннями живої мови. Збираючи, напр., відомості про попередній стан хворого (anamnesis), можна часто почути з народніх уст багато таких виразів, що для людини, необізнаної з народньою мовою, будуть незрозумілі; навпаки, для кожного, хто цікавився тією справою, вони дадуть цінний матеріал для української медичної термінології. З другого боку, вживаючи таких чисто-народніх висловів на означення певних недуг чи хворобливих об'явів, легше порозумітися з селянином: краще можна зорієнтуватися в діагнозі й скоріше переконати хворого та його родину про доцільність тих, а не тих методів лікування, про значіння народніх ліків (особливо рослинних), про шкоду від знахарів і взагалі нефахових дорадників і т. д. Тут

¹ Охочих познайомитися з цим відсилаю до основного твору Д-ра Івана Огієнка: »Український стилістичний словник«, 1924 р., де різниці поміж галицькою й зазбручанською літературною мовою з'ясовані дуже докладно.

уже й професійна праця лікаря вимагає певного знайомства з розвитком народньої мови. Для прикладу вкажу на такі вирази, як дїмниці (на Володимирщині — опух), бáбиці (біль у животі, дитяча недуга), гостéць, ламанїна (ревматизм) і гостечник, пядич (*lycopodium*), милянник, стягач (*saroparia*), буркун, окладник (до чиряків, *melilotus*), як і безліч іншого лічничого зілля з народньої медицини (бобівник, чабрик-чебрик, бра́тики, блекота тощо; деякі анатомічні назви — борлак (Адамове яблуко), склиця (зубна емаль) і т. д.

Лікар-практик на провінції серед українського моря, маючи безпосередню й постійну стичність із народнім життям, ду-

же легко може почути й записати також чимало цінного етнографічного матеріалу, якщо зверне увагу в цей бік. Такий матеріал має безперечну вартість для загальної науки про рідний край, про нарід і його мову — як дзеркало його душі. Іноді зовсім несподівано можна впасти на слід стародавніх народніх звичаїв і зірувань, відгуків ще до-християнської доби.

Отже й національно-громадянський обов'язок, і фахова праця, і чисто-науковий інтерес вимагають від інтелігентних робітників на ниві народнього здоров'я — пізнання рідної мови, законів її розвитку, діалектологічних відмін, і врешті — самої душі народу, цебто того ґрунту, що на ній зростає вся та краса.

Володимир-Вол. Д-р А. Річинський.

Грамматика малої Лесі. Сторінка для наших молодших.

V. Як живе слово.

Одного погожого ранку, такого повно-світлого та ясновеселого, вибралися ми на річку купатися. Гостював тоді в нас татків товариш, глибокий знавець будови землі та мінералів. Беріг прудкої річки був кам'янистий, високий, — ми те літо раювали в горах. Наш гість був дзвінко-говіркий і довго захоплює розповідав нам про життя всякого каміння. А що найцікавіше, — він із камінців та з гірних скиб ніби з розкритої книжки читав і красномовно оповідав нам про давноминуле людське життя. Ми слухали, аж дух затаїли.

Викупавшись у холодній гірській воді, веселі, як ранок, видряпалися ми на круту гору й посідали собі в розкішній зеленій полонинці. Вуж ліниво грівся на сонечку, але злякався чужої ходи й стрілою шмигонував під камінь, засичавши незадоволено.

— Дуже гарно й глибоксповчаюче розповідав ти нам про камінці, — зтиха почав мій татко. Їх кожен бачить, та не кожен розуміє, бо людина все сліпа. Такіх саме камінців, що свідчать нам про минуле, повно й у людській мові: кожен слова ті говорить, та не кожен їх розуміє. Бо ми замало вчимося, щоби глибоко розуміти свою мову. От послухайте, — роз-

повім вам про життя слів, що зверху ніби мертві й немовні.

Як світ складається з людей, а ліс — із дерев, птаство — з пташок, так мова складається із слів. Кожне слово має й своє окреме життя; як про людину можна розповісти довгу історію, так само й про слово можна розказати цікаве оповідання. Слово зароджується, віки росте, множить-ся й потроху зникає. Як і все, що до-вкруги нас. Гей би тобі оте каміння, що про нього ми такі дива почули.

От, скажемо, було колись у нас слово уж (вуж, гуж) і визначало мотуз; а від нього пішли слова гуж (ним оглоблі до хамута прив'язують), гужівка. Через це слово уж-мотуз пішло в нас і слово вуж-змія, бо на мотуза схожа, ота, що під камінь сховалася, а саме слово уж-мотуз давно таки зникло.

Так часом буває, що на старому трухлявому пні буйно відростають молоді паростки.

Давно-давно колись були дорогі шовкові *плати*, — від них і слова пішли: платок, плаття. Ці плати були тоді як гроші, за них вимінювали, чого кому треба, і від цього слова »плат« повстало наше »платити«. Але давно вже й »плати« позникали, а стародавній промовистий камінчик полишився — це »платити«.

За тих стародавніх часів не було ще таких грошей, як тепер; торгували більше скотом, а слово *скот* визначало наше «гроші». Гурт скота звався тоді, як і тепер, *товар*; ним торгували, тому й пішло слово *товар*, ніби то крам (товар у крамниці). До товару потрібний був добрий сторож; а що товар був дорогий, тому за сторожа до нього брали тільки близьку, чесну та вірну людину. Такий сторож коло товару став зватися *товариш*. Минули довгі віки, пішли в нас усякі гроші, що замінили скот чи товар, а стародавні значіння — як ото твої голосні камінці — *товар-крам* та *товариш*, *товаришувати* живуть собі вільненько ще й тепер, розповідаючи, хто те розуміє, про свою долю.

— Дякую тобі за щирість, товаришу, — дзвінко сміючись, обізвався наш гість. — Виходить, коли я твій вірний товариш, то ніби я тобі пастух. Та де ж твій товар? Це щось пагане.

— Чого пагане? розповідав татко далі. Та ж *пастух* удавнину був особою дуже поважаною, — це той, хто оберігав свій нарід, ніби цар, а тепер на отців духовних кажемо по-старому пастир. А що до слова «паганій», то ми чули від тебе про колишніх римлян; отож по їхньому на «село» казали *пагі* (*pagus*), а хто жив у селі, звався *паганій* (*paganus*), і нічого недоброго в цім слові тоді не було. Згодом пішло християнство, але заводилося воно перше по великих містах, а *пагі* (села) й *пагані* (селяне) довго ще були язичниками й не приймали християнства. От через те й пішло тоді нове значіння слова *паганій*, і воно стало визначати нехриста чи язичника, а згодом *паганій* почали казати й на недобрих, хоч і охрещених людей, бо вони держалися паганських (нехристиянських) звичаїв. Від римлян це слово прибувало й до нас, — духовенство занесло.

— Аж тепер я розумію, чому ви, наддніпрянці, пишете паганій, — бо від ла-

тинського *paganus*; а ми пишемо поганій. Це ніби тобі теж стародавній камінчик. От воно що...

Гість дістав олівця й почав собі щось помалу записувати.

— А чим ти пишеш? питається татко.

— Як то чим? дивується гість. — Олівцем.

— Олівцем, кажеш? Але ж ти сам добре знаєш, що тепер цих *олівців* із олова не роблять. Колись робили з олова, а тепер сама тільки стара назва лишилася, знову таки наш мовний цікавий і промовистий камінчик. *Пером* уже так само давно не пишемо, а назва таки позосталася. *Стріляти* визначало колись — пускати тільки стрілу, а *городити* — гóрод ставити, обносити тином місце для гóрода (міста), але старі значіння часом поширшали, а перші призабулися, тому тепер уже можна «стріляти» з чого хочете, а «городити» можна й свою невелику оселю. І сам гóрод може вже бути й горód.

У такій милій гутірці дзвінкосвітлого ранку про мовні камінчики непомітно пробіг нам час, і ми поспішили додому. Йшли крутим берегом рвучкої річки. Навкруги повно було каміння, товариші любо собі гуторили, а нова думка про стародавні камінчики в мові глибоко запала мені в голову й не давала спокою. Веселе сонце сміялося вгорі, переливаючи в тіла людські запал до праці, а сердита річка бігла у безвість. Я тихо йшла, повними очима споглядаючи на такий прекрасний, але скрізь загадковий світ Божий... Чи я коли його зрозумію?

Завдання. Подумайте й скажіть, як склалися й що визначають такі слова: райдуга чи веселка, Великдень, верховодити, воловодити, правопис, азбука, речівник, прикметник, дієслово, добридень, добривечір, мабуть, сваволя, спасибі, помагайбі.

Від чого пішла назва *чорнило*? Чи добре буде сказати *червоне чорнило*? Чи правду ми кажемо, коли говоримо: я пишу *олівцем*, пишу *пером*? Як повстало й що визначає слово *розмаїтий*? Дід Огій.

Чистота й правильність української мови.

1. Замітки про окремі слова.

«Правити» тепер дуже часто вживають в придніпрянській літературній мові в значінні «служити, являться, бути за». Так,

М. Гладкий в своїй книжці: «Наша газетна мова» 1928 р. пише: Мов у Самсона, *п р а в и т и* могли за зброю й осячі

щелепи б. Речення правлять за основу для творення 76. Мовний організм правив їм за духовну зброю 174. Таке «правити» тепер дуже поширене в Великій Україні. Словник ред. Б. Грінченка знає таке «правити за», але прикладів не подає.

За зам. архаїчного *ло* (галицьке «після») тепер дуже шириться в придніпрянській літературній мові. Так, напр., М. Гладкий («Наша газетна мова», Київ, 1928) пише: Назви робітників за їх спеціальністю 10. «Стать», за змістом, має значіння помічного дієслова 68. За тою самою конструкцією скомпоновано 96.

Продаж муж., а не жін. роду. Академічний «Рос.-укр. Словник» т. III ст. 566 подає: Дрібний продаж, роздрібний продаж, гуртовий продаж, продаж з торгів, цієї книги немає в продажу, призначений до продажу. Словник Б. Грінченка знає тільки *прѣдаж*, -жу. Номис ч. 10493: Купля руки пече, а продаж гріє. Н.-Левецький: Несе на продаж. Б. Грінченко, «Під тихими вербами: цим продажем 207. В західно-укр. говорах часом ще маємо архаїчне «продаж» жін. роду, але літературна мова того не вживає. Комісовий продаж.

Мені здається — маю вражіння. Добрий, простий, щиро-народний вираз «мені здається» не слід заступати штучним вивором інтелігентського думання: «маю вражіння».

Спеціальний непотрібно шириться в нас і засмічує нам мову. В багатьох випадках легко оминати це чуже слово. Напр.: Я прийшов навмисне (а не: спеціально) до вас. На переховання листів маю осібну (чи окрему, але не спеціальну) скринечку.

Різняться від себе — різняться між собою. Ми звикли до частого в нас виразу: «різняються між собою» Л. Бурачинська в «Новій Хаті» ч. 1 ц. р. ст. 3. вживає доброго народнього виразу: ріж-

няться від себе, а саме: «Всі ці часописи різняться від себе рівнем подаваного матеріялу».

Батьківщина. Велико-українська літературна мова найчастіше вживає слова *батьківщина*, не *вітчина*. «Світ Дитини» ч. 6 ц. р. ст. 159 пише: Любов вітчизни, ліпше було б: Любов до *батьківщини*. Академічний «Російсько-український Словник правничої мови», Київ, 1926 р., на ст. 107 подає: «Отечество — *батьківщина*, рідний край, рідна країна, стародавнє *отчїзна*»; як бачимо, слова «вітчина» навіть не згадано. Немає слова «вітчина» і в Словнику Б. Грінченка.

Який, яка, яке на початку побічного речення — це рідкий вираз, а ліпші стилісти нашої мови навіть оминають його. Треба частіше вживати народнього живого *що*. Ось, напр., «Кооперативна Республіка» ч. 1 цього року аж занадто вже часто вживає «який» зам. рідного «що» Напр. ст. 1-3: Кооперативне гуртування, яке (ліпше: *що*) є одною з форм; Крок, який (ліпше: *що* його) можна охрестити; Падав на тих, які (ліпше: *що*) завинили; Довгів, про які (ліпше: *що* про них) ми чули; Були тими, які (що) збагачувалися; Населення, яке (що) платячи податки і т. п. Або ось ч. 1 «Нової Хати» ц. р., що без міри багато вживає «якого» зам. рідного *що* (див. ст. 3-4): Пригадаю анкету, яку (що її) перевела; Питання, які (що їх) тут обговорюють; Жінка, яка (що) доказала і сила т. п. «Нова Зоря» ч. 1 ц. р.: З тими самими думками, які (що їх) ширив досі. Непотрібно часте це «який» і в «Меті» ч. 2 ц. р. ст. 2: Світ, в якому (що в нім), Родина, яка (що) на хвилину і т. п.

«22 літа гетьманування Мазепи» («Вогні» ч. 5 ц. р. ст. 4) — прийнято в в.-у. літературній мові казати: 22 роки. Кажемо: 1 рік, 2-3-4 роки, 5-20 літ або років, 21 рік, 22-24 роки, 25-30 літ або років і т. д.

2. Архаїзми.

В західно-українських говорах дуже багато найрізніших архаїзмів, цебто стародавніх виразів. Частина їх вільно живе собі ще й тепер, а частина потроху виходить із мови, і вже відчуються за слова перестарілі. Ці архаїзми часом звуться

у нас московізмами (бо в російській мові їх ще вільно вживають), але зовсім не слушно, — це наші місцеві діалектичні стародавні слова, що їх колись вільно вживали в нашій мові.

Скривати — *ховати*. «Нова Зоря» ч. 1

ц. р. ст. 1 пише: «Японська преса навіть не скриває того». Архаїчного «скривати» придніпрянська літературна мова вже не вживає, хоч воно відоме в старших виданнях. Замість «скривати» тепер пишуть «ховати, таїти». Академічний «Рос.-укр. Словник правничої мови» на рос. слово «скривать» українського «скривати» вже зовсім не подає. В зах.-укр. говорах «скривати» ще живе.

Бичувати — це стародавнє наше слово, що тепер уже зовсім не відоме в східно-українських говорах і придніпрянській літературі. Живе ще трохи в говорах західних. «Мета» ч. 2 ц. р. ст. 2 пише: «Бичують болем заведених мрій». Словник Б. Грінченка в такому значінні не знає зовсім цього слова, — на те вживається «батожити, пужити, сікти» і т. п. Академічний словник живої мови не знає «бичувати» під «бити», але подає його під «бичевать», певне тільки як слово західно-українське. Додам ще, що східно-українські говори дуже рідко знають слово «бич», тоді як західні знають його частенько.

Вільний — **свобідний**. «Життя й знан-

ня» ч. 1 ц. р. ст. 11 пише: «Бій за право свобідного культурного розвитку». Слово «вільний» потроху заступає «свобідний», це останнє вже стало рідким, архаїчним.

Двотижневик — **двохтижневик**. «Хліборобський Шлях» ч. 1 ц. р. ст. 1, умістивши в заголовку «двохтижневик», в другому рядку передової дає «двотижневик». Це не помилка. Зложення числівника з іменником робиться в нашій мові чотирма способами (див. мою працю: «Чистота й правильність української мови», Львів, 1925 р. ст. 167-169), з них дво- і двохнайдостіші. Стародавні форми знають тільки дво-, ніколи двох-, новіші — двох- (їх часом звуть московізмами, але це також наші форми). Ось тому в заголовку ліпше дати нашу стародавню форму «двотижневик».

«Побідила ліста учителя» («Час» черновецький 5. I. ц. р.). «Побідити» старе наше слово, потроху вступає своє місце новому «перемогти», що й панує в літературній мові. «Ліста вчителя перемогла» напише добрий стиліст.

3. Полонізми.

Піднести — **підняти**. «Піднести» замість «підняти» занадто вже непотрібно шириться в українській літературній мові. Повстало воно за польським *podnosić, podnieść*. «Хліборобський Шлях» ч. 1 ц. р. ст. 1 пише: «Досвід і знання хочуть віддати важкій праці над піднесенням приниженого маєстату»; ужгородське «Українське Слово» ч. 1 ц. р. ст. 1: «По змсі своїх сил старалося піднести національну свідомість». Чому не сказати в цих випадках «підняття, підіймати, підняти, збільшити»? Слово «піднести» в укр. народній мсві звичайно визначає «помогти нести»; польське *podnieść* — піднімати те, що впало, піднімати догори; наше «підносити» такого значіння не тільки не має, але воно йому логічно противне. В західно-українських говорах це слово, за польським впливом, дуже поширене. Словник Б. Грінченка не знає цього слова, проминув його, але подає гарні приклади на «піднімати»: Дай нам народній дух з занепаду підняти, Народ такий гук підняв. Думи укр.: Угору руки

підіймали. Підняла китаєчку та й заголовила, Чуб. V. 375. Таких людей підіймати наукою, Куліш. На сміх підіймати. Дим до неба підіймавсь, Шевченко. Знятись на ноги. Зняти питання. Під впливом літературної галицької мови «піднести» примандрувало й до придніпрянської літературної мови; так, його вже непотрібно подає «Рос.-укр. сл. правничої мови» ст. 129, але тільки в виразі: Підносити, піднести питання. Академічний «Рос.-укр. сл.» т. I 72 подає «підносити, -ся», але додає, що це вираз «галицький».

Протяг починає загрожувати нашій літературній мові, особливо в незграбній формі «на протязі». В більшості виразів ці «протягом», «на протязі» зовсім непотрібні. «Нова Хата» ч. 1 ц. р. не скупиться на такі «протяги». Напр.: «Ви на протязі року найрозсудніша істота» ст. 2 замість: Ви цілий рік найрозсудніша істота. Або: На протязі року обіцюємо 2, замість: Цілий рік (в році) обіцюємо. Вони не вдержалися на довший протяг часу 3, замість: Вони не вдержалися на довший

час і т. п. Одне наше Товариство пише мені: »Обіжник перешлемо Вам на про-

тязі слідуєчого тижня«, а буде зовсім добре і без цього »протягу«.

4. Московізми.

Падіння — упадок. Д-р М. Андрусак в »Літопис Червоної Калини« ч. 1 ц. р. ст. 17 пише: »З його упадком«. Треба бути обережним зо словами на -ок або на -ка, що визначають дію, бо більшість їх — противна духові нашої мови. Див. про це цінну працю А. Вовка: Наросток -к-а в дієслівних іменниках (»Збірник Секції граматики української мови« 1930 р., Київ). Академічний »Рос.-укр. словник правничої мови« на ст. 212 на рос. слово, »упадок« подає: занепад, занепадання, підупад, а слова »упадок« тут зовсім нема. Словник Б. Грінченка подає »упадок« тільки як рос. »падеж«: упадок на свині, упадок на скот.

Самовідець, а не очевидець. Інж. Іван Пекарчук в »Літопис Червоної Калини« ч. 1 ц. р. ст. 8 пише: »Я, як очевидець хочу подати короткий опис«. Очевидець — це московізм у нашій мові, маємо розскішне своє стародавнє слово »самові-

дець«. Академічний »Рос.-укр. словник правничої мови« 1926 р. на ст. 113 подає: »очевидець — самовідець, наочний свідок«, а про »очевидця« й згадки нема, як не знає його й Словник Б. Грінченка. Слово »самовідець« знає вже наша Остромирова Євангелія 1056 р.

Урядовий, а не правительственный. Черновецький »Час« 5 січня ц. р. пише: »З правительственных кругів«. Це московізм, ліпше вживати теж старого нашого »урядовий«. Академічний »Рос.-укр. словник« 1928 р. т. III ст. 433 для рос. слова »правительственный« дає тільки »урядовий«.

„Удень і вночі“ — це пануюча форма в придніпрянській літературній мові, російське »днем и ночью«. »Нова Зоря« ч. 1 ц. р. пише: »Працюють днем і нічю«; цю, подібну до російської, форму часом читаємо і в інших західно-українських виданнях.

5. Відповідь на запитання наших читачів.

Рідний, рідна. Запитує мене п. Сергій Яковець із Шубкова, »як правильно писати: »рідня чи рідна«. Цебто, рідна мова чи рідня мова, а тому даю ширше в'яснення. Східно-українські говори, а також і велико-українська літературна мова, знають тільки рідний, рідна, а форм рідній, рідня не вживають. Так, П. Куліш у »Чорній Раді« 1847 р. пише: Батько рідний 266, Рідна сестра 178, Рідного брата 123, Рідного сина 414, Із рідним братом 21. М. Старицький, »Поезії«, Київ, 1908 р.: Рідний край 28, Рідний люд 65, Суло моя рідна 21, Рідне поле 60, Рідного села 119, Рідної ропи 60, Рідної країни 75, Рідному краю 300, З рідних хат 110. Б. Грінченко в »Під тихимі вербами«, Київ, 1910 р., пише: Рідна 267, Рідної 267, 281. М. Левицький, »Українська граMATика« 1923 р.: Рідного краю 5, 41, Рідної мови 3, Рідну пісню 3. М. Коцюбинський, »Оповідання«, т. I, Київ, 1903 р.: Рідним краєм 14. 28, Рідної 28. В говорах західно-українських, також і на Західній Волині, знане рідній, рідня; так часом у Галичині й пишуть: В.

Бирчак, »Василько Ростиславич« 1923 р. т. II: Рідня кров 40. 111. Але й письменники західно-українські так само часто пишуть рідний, рідна. Ів. Франко, »З вершин« 1887 р.: Рідного краю 24. Ст. Смаль-Стоцький, ГраMATика 1914 р.: Вчиться рідної мови 12. В. Щурат, »Пісня про Роланда« 1918 р.: Рідний брат 103. У старих українських Думах (видання 1920 р.) маємо те саме: Рідний отець 113, За рідного брата 81, Рідною кровю 67, Рідними братами 145. Отож, як бачимо, всі старші письменники писали й тепер пишуть: рідний, рідна мова, а не рідня мова.

Пол. Багато священників із Волині запитують мене, яким словом перекладати стародавнє полъ. Старословянське полъ визначало не тільки »половину« взагалі, але й половину роду людського, напр. уже в Євангелії Остромира 1056 р. читаємо: *Младѣньць мжжьска полѣу* Лк. 2¹¹, Книга пророків із рукопису (відпис) Упирия Лихого 1047 р.: *Б жиньстѣк полѣ* 282. Це слово в мовах словянських брениць так: болг. пасмина, серб. пол, чеське plet',

польське *plec*. Так само й по-українському маємо старі наші »пол« або »плоть«: женського полу або женської плоти. Словник Б. Грінченка подає »*стать*«: Жіноча *стать*, Чоловіча *стать*; у Свидницького, »Люборацькі« 76 маємо: Жіноча *стать* убіратиметься аки біси 76. Академічний »Російсько-український словник« 1924 р. т. I. ст. 281 дає: Жіноча *стать*. Академічний »Словник правничої мови« 1926 р. ст. 133 слово »пол« перекладає: »пол (чоловічий, жіночий), рід, *стать* (статі); старовинне, тепер не вживане — стан«. По Великій Україні тепер найчастіше вживають »*стать*«. Слово »мужеський« — старе наше слово, але вільно вживається

(мужеський рід, мужеський пол, мужеської статі), хоч потроху вступає своє місце народньому »чоловічий«.

Злодій. Вд. п. А. Горуцький звертає увагу на невідповідне значіння слова »злодій«, що мало б визначати того, хто будь-яке зло діє, а хто краде, той »крадій«. Про »злодія« розповідаю докладніше в своїй праці »Життя слів« в дальших числах »Р. М.«.

Українська шкільна термінологія. Вд. учитель Б. З. Про шкільну термінологію буде в »Р. М. статейка.

Українська канцелярська мова. Вд. о. І. Вовківський. Про канцелярську мову в »Р. М.« буде окрема статейка.

Ріжне.

Плекання рідної мови. Головний Виділ »Союзу Українок« у Львові видав у січні місяці ц. р. такого обіжника ч. 14. »До всіх Філій Союзу Українок, В справах культурно-освітніх. З почину й під Редакцією Проф. Др. Івана Огієнка зачав виходити у Варшаві з днем 1. січня 6. р. науково-популярний місячник п з.: »Рідна Мова«, що поставив собі завданням ширити належне знання рідної мови серед широких кругів нашого громадянства. Доказувати корисність і необхідність такого журналу—річ зайва. Всі культурні нації дорожать багатством, красою й чистотою рідної мови та працюють над її розвитком. Справа плекання рідної мови не може бути байдужна українському жіноцтву. Жінка є першою вчителькою своєї дитини, вона передає рідну мову, цю підвалину своєї нації, майбутньому поколінню. Тому то завданням жінки є сгояти на сторожі чистоти й краси рідної мови. З жалем треба ствердити, що цю велику, культурну місію українська жінка не сповнює як слід тому, що вона сама не має належного знання рідної мови. Тоді, коли жінки інших націй вважають питанням своєї амбіції вживати правильну й гарну мову, то мова, що нею говорить і пише наша галицька інтелігентка, є здебільше жахлива. І таку занечищену, окалічену мову передають українські матері своїм дітям! Українське зорганізоване жіноцтво повинно старатися з усіх сил змінити це невідрадне становище та ширити всіма засобами культ рідної мови. Національним обов'язком та питанням честі й гідності кожної української громадянки мусить бути не лише оборона прав української мови на кожному кроці, але й плекання чистоти й краси рідної мови. Головний Виділ С. У. завзиває отцим всі Філії С. У. підтримати всіма засобами акцію плекання рідної

мови. В тій цілі поручаємо Філіям С. У.: 1. Передплачувати журнал »Рідна Мова« (залучаємо проспект та поштовий чек). 2. Ширити журнал »Рідна Мова« між членами С. У. 3. Зацікавити акцією плекання рідної мови членів С. У., головно членів освітньої секції та молодь і подбати про заснування при Філії С. У. окремого Гуртка плекання рідної мови. Цей гурток буде в постійному зв'язку з редакцією »Рідної Мови«, від якої одержить всі поради, в'яснення та начеркнення пляну праці. Обидві ці справи, а саме: боротьбу з неграмотністю та плекання рідної мови поручаємо найпильнішій увазі наших Філій та вважаємо їх за чергове, найважливіше завдання зорганізованого жіноцтва в культурно-освітній ділянці. Звідомлення з обох акцій прохаємо надсилати до Г. Вє.

»Фонд Рідної Мови«. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, якої ділянки рідної культури, зложили на »Фонд Рідної Мови«: Вд. Гетьман Павло Скоропадський — 21 зл., Свящ. Ол. Чубук-Подільський — 15 зл., Іван Лютий, »Хата Козака« в Івацевичах — 50 гр., Ом. Омецінський із Тернополя — 2 зл., інж. В. Баричко зо Львова — 50 гр., Т. Т. Ганушевський із Коломиї — 1 зл., свящ. Д. Лещинин із Торонто — 7 40 зл.

А разом — 47 зл. 40 гр.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій одностайній допомозі на »Фонд Рідної Мови« широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити поважний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в дальшому числі.

Чвертьрічні передплатники, що не поновлять передплати, ч. 4-го »Рідної Мови« не одержать.

ЗМІСТ 3-го ЧИСЛА »РІДНОЇ МОВИ«: Проф. Д-р Григорій Ільїнський: Походження українських слів: 2. Осоружний, 3. Лохнути-сумувати. Проф. Д-р Іван Огієнко: Знахідний в дмінок мужеського роду в формі родового. Мр Йєсп Шемлей: Орудний однини ж ночих іменників в українських говорах. Д-р Іван Мар. Крушельницький: Кутик чи куток? Д-р Антін Княжинський: Єднальний злучник *і, й, та, та й* і закони милозвучности. Д-р Вол. Виногородський: Письменицька мова в Галичині. Д-р А. Річинський: Рідна мова й лікар на провінції. Дід Огій: Граматика малої Лесі. Проф. Ів. Огієнко: Чистота й правильність укр. мови Відповідь на запитання наших читачів. Ріжне. Адреса »Рідної Мови«: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Річно 6 зл., піврічно 3 зл., чвертьрічно 1.50.

Małytość pocztową niobzobno guozatem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК,

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П.К.О. № 37110.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИ-
СТИ Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ
ТОДИ, КОЛИ НА ТЕ ДОЛУЧЕНО ВІД-
ПОВІДНОГО ПОЧТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВ РОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РО-
КУ 1-50 ЗЛ. ВА ГРАНИЦЬОЮ 1 АМ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТ-СТЬ В ІНШІЙ ВА-
ЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

КВІТЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 4.

Чужі впливи на українську мову.

Нема в світі такої мови, що складалася б тільки з самих своїх слів, що не знала б чужоземних впливів. Чужі впливи — це величезне й глибоке джерело для зростання кожної мови. Напр., у мові німецькій багато латинських і французьких слів, в мові чеській — повно слів німецьких, літературна польська мова зросла на чеських впливах, російська мова переповнена впливами мови церковної та мов східних і т. п.

Чужоземні впливи — це нормальне й корисне джерело для зростання кожної мови. Кожного часу в кожній мові багато найрізніших чужоземних слів. Частина їх із бігом віків міцно заціплюється до мови, набуває собі всіх прав горожанства, націоналізується, глибоко шириться в мові народній, і тільки мовознавець-спеціаліст може ще знати про їхнє чуже походження. В німецькій термінології такі позички називають *Lehnwörter*, засвоєні чужі вирази.

Але кожна мова має багато й таких чужих слів, що до народньої мови не входять, не націоналізуються, бо противні самому духові цієї мови; вони звичайно позостаються на недовгий час тільки в мові літературній, а головне — в мові часописній. Це так звані *Fremdwörter*, зовсім чужі нам позичені слова.

Засвоєні давні позички, звідки б вони не походили, — чи з мов зах.-європейських чи словянських — мова приймає вже за свої, і нікому й на думку не спаде викидати їх із мови. Навпаки, свіжі, недавні

позички спочатку ріжуть нам вухо й відразу кидаються в вічі. Навіть ці нові позички, коли не противні духові мови, по троху ширяться й закріплюються, стаючи згодом цінним і корисним надбанням мовної культури; коли ж вони зовсім противні нашому мовному чуттю, то не приймаються, і, покрутившись якийсь час у часописній мові, немов та піна на воді, зникають у безв'язь.

Нема в світі двох народів-сусідів, що би вони не переймали потрібних їм слів і виразів один у одного. Це звичайний життєвий процес, що без нього й культура не зростала б. Бо все так буває, що з двох сусідніх народів один сильніший чи то матеріально, чи духово, і сильніший завжди впливає на слабшого. Так все повстають позички в народів-сусідів.

Українська народня й літературна мова в своїм зростанні йдуть тією самою дорогою, як і всі інші мови на світі. Є в нас багато таких стародавніх позичок, що вже зовсім обсвоїлися в нашій мові, і ми їх за чужинців давно вже не вважаємо. Це найрізніші слова: тюркські: гаплик, гойдатися, торба, черга, чумак, м'єспак, кабан, казна, козак, нагай, казан, бунчук, тютюн, качан, яруга; старогерманські: буква, витязь, гаразд, колодязь, князь, тин, хижа; німецькі: бавовна, гмах, деко, крейда, мусити, вага, важити, бляха, борг, боргувати, будувати, будинок, вартий, гак, гандель, гвалт, питель, рахувати, смакувати; грецькі: мак, м'ята, комора, кора-

бель, кадка і т. п. Можна б тут подати тисячі позичених слів, перейнятих до нашої мови ріжного часу від найрізніших народів (див. мою працю: *Иноземные элементы въ русскомъ языкѣ*, Київ, 1915 р.), — ніякого спротиву проти цих слів звичайно ми не виявляємо, уважаючи їх за звичайне й корисне надбання нашої мови.

Політична історія українського народу весь час міцно зв'язана з своїми народами-сусідами: росіянами й поляками. Був час, коли український нарід і матеріально, і духово перевищував своїх сусідів і сильно на них впливав. За тих давніх часів росіяне й поляки перейняли до своєї мови з мови нашої надзвичайно багато найрізніших слів та виразів. На жаль тільки, українська філологія не встановила ще розмірів українського впливу на мови польську та російську й відповідно не висвітлила його, бо головні свої сили все витрачає на шкідливу нам боротьбу як не за йори, то за апостроф, сильно звужуючи тим тематику свого зацікавлення. Наша філологія аж занадто мало займається найповажнішою своєю ділянкою — історією української мови, а коли й займається нею, то тільки поверхово — із других чи з третіх рук. Правдивих, глибоких знавців цілої історії нашої мови — поза акад. А. Кримським, що, на жаль, спинив цю свою працю — дуже мало, коли не сказати сильніше. Ось через це в нашій науці позостаються зовсім невисвітлені наші справжні мовні стосунки з поляками й росіянами: про сотні своїх слів і виразів ми не можемо докладно й певно сказати, хто в кого їх узяв.

Віддаючи архівам вільний свій час, прочитавши сотні стародавніх наших рукописів і десятки їх докладно проаналізувавши, я сьогодні можу рішуче твердити, що вплив української мови на мову польську й російську був багато більший, ніж звичайно ми те собі уявляємо. Так, уже в найперших наших писаних пам'ятках XI-XIII в. в. я знаходжу слова: малженство, троска, година, вабити, клопотатися, рачити, бридкий, слота, глядати, зимний, рота й сотні т. подібних; знаходжу ці слова тоді, коли про якийсь особливий польський вплив на нас мови не може бути. Хочу цим сказати, що маємо дуже ба-

гато таких »полонізмів«, що скоріше можна вважати їх за українізи в мові польській, тільки ми про те або міцно забули, або й зовсім не знаємо. А сьогодні подібні слова — немов непризнані безбатченки — широкий наш загаль зве полонізмами й омине їх п'ятою дорогою...

Ось проречистий приклад. У великоукраїнській літературній мові добре знане слово »посідати«; напр.: *Художня література посідала 13%* («Радянський Книгар» ч. 32-33 за 1932 р. ст. 7). Український нефаховий пурист чистоти мови відразу охрестить це слово полонізмом: *posiadać*. А між тим це стародавнє наше слово, відоме вже в пам'ятках із XIV віку, що визначало зпочатку: сидіти вище кого (при системі місництва). У Литовській Метриці т. 195 на ст. 444, 1511 р., записано справу поміж Полоцьким та Володимирським єпископами, кому вище сидіти, і ось тут бояре посвідчили, що »николи Владика Володимирській Владики Полоцького не посідал«. Пізніше повстали й інші значіння цього нашого слова.

Ще приклад. Нефахова критика закидала, ніби »єдиначка«, »поводження«, »належить«, »вторувати дорогу«, »застосувати«, »старожитність« і т. п. — це полонізи; такі закиди свідчать тільки про повне незнання історії нашої мови й її сучасного стану. Слова »єдиначка«, напр., вільно вживає Марко Вовчок у своїх народніх оповіданнях, про що можна легко довідатися хоча б із Словника Б. Грінченка. Не можна ж uważати за полонізи чи московізи все те, що в нас спільне з цими мовами.

Правдиві полонізи й московізи приходили до нас ріжного часу й по-ріжному зацепилися в нашій мові, як і інші позички: частина їх зовсім обсоїлася, знаціоналізувалася здавна, і викидати їх з нашої мови — то руйнувати її. До таких давніх позичок належить не мале число їх у живій і літературній східно-українській мові (хоч треба ще добре довести, хто в кого позичав). Східні українці звичайно польської мови не знають, і в їхній мові вже через те не може бути свіжих, непотрібних полонізмів; їхні »полонізи« — то давні, добре засвоєні органічні позички, що пішли й до мови народньої. Викидати

їх з мови — даремна, нездійснима річ. Так, ці слова разять, скажемо, наддністрянця, що звичайно мову польську добре знає. »Чим це пояснити«, питає нас Вд. А. Чайківський — »що наддніпрянці в літературній мові так любуються в полонізмах, які галичан, що знають польську мову, так дуже разять. Таких разячих полонізмів в письмах Е. Чикаленка дуже багато«. Так само сильно разять придніпрянців свіжі позички з польської мови галичан, позички, неznані в мові великоукраїнській.

Так, придніпрянська мова має не мало різних полонізмів і московізмів, що здавна зайшли до неї й органічно зрослися з мовою народньою; за чужі їх уже не відчувають, вони загально прийняті й давно набули собі всіх прав горожанства. На Придніпрянщині тепер нікого вони не разять. Чи ж будемо ці слова викидати з нашої мови?

Історичні умовини життя українського народу на сході й заході цілі віки були ріжними, тому й не диво, що мова наша там і там прийняла ріжні позички й поріжному до них поставилася. Що одні вважають ще за чуже, те другі вільно приймають уже за своє обсьвоєне. Витикати ці позички один одному — зовсім даремна й шкідлива трата часу.

Українська мова має багато німецьких позичених слів; значна частина їх прийшла до нас через мову польську. Чи й ці слова (а їх сотні!) будемо гнати? Тим таки шляхом прийшло до нас не мало слів латинських, чеських (напр. влада, власний) і інших, — і їх будемо викидати? Чи маємо викидати всі позички, чи тільки польські й російські? Коли так, то чому?

Здоровий розум та приклад інших висококультурних мов виразно твердять, що здавна засвоєні чужі слова — то органічна, нормальна частина кожної мови, поки життя на місці їх не витворить своїх ліпших.

Крім усього вище поданого, не треба забувати, що мова українська — то ж мова словянська, цебто має надзвичайно багато спільних, або й зовсім однакових слів і виразів із мовами: сербською, болгарською, словінською, словацькою, чеською, а ще більше — з мовами своїх споконвічних сусідів — польською, російською та білоруською. Більшість цієї спільности — то набуток ще прасловянського часу, коли всі слов'яне говорили майже одною мовою. Хочу цим сказати, що наша боротьба з полонізмами та московізмами, хоч і закрашена глибокими історичними причинами, завжди мусить бути розумною, на свідченнях історії опертою, щоби ми тут не надуживали здорового почуття й не доводили справи до смішного, і щоби часом із водою не вихлюпнути з ночов і дитини. Цебто: рішуче викидаючи з своєї мови нові, духові нашої мови противні й непотрібні нам полонізми й московізми, треба бути дуже обережним і добре поміркованим із тими позичками, що вже віками обсьвоїлися в нашій мові і не мають у нас своїх добрих рівнозначних виразів, або з тими словами, що ще з глибокої давнини однакові в нас із відповідними словами польськими чи російськими, бо це в більшості наші архаїзми, але в жадному разі не варіанти.

Проф. Іван Огієнко.

Походження українських слів.

4. Ще раз про „заміж“.

Року 1918-го в »Изв. Отд. русск. яз. и слов. Росс. Акад. Наук«, т. XXIII кн. 1 ст. 161-168, видрукував був я замітку, в якій намагався довести, що *i* в укр. заміж походить не з *y*, як у нас звичайно твердять, але з *o* (докладніше — з *ō*), згідно з тим відомим законом української мови, що всяке *o* в закритім складі міняється на *i*. На доказ своєї — признаюся, досить смілої, — гіпотези я міг тоді

подати, крім відсутности зрозумілої фізіологічної причини зміни *y* на *i* в цьому слові, румунське *mojis*, що взяте — як давно вже зазначив *Buhan* (Fünfter Jahresbericht des Inst. für Rumänische Sprache 322) — з українського діалектичного *можик*, що є не що інше, як зменшена форма від **можь*.

Тепер, по 15-ти роках від часу, коли появилася в світ моя статейка, можу я,

несподівано для самого себе, подати підтвердження свого пояснення. О. Б. Курило, що дала українській філології цілу низку блискучих дослідів, року 1928-го видала в Києві дуже цінні «Матеріали до української діалектології та фольклористики», де на ст. 87 подана, між іншим, і форма замож, записана в Білоцерківському повіті. Для зміни у в о в цім слові не було жадної фізіологічної підстави, тому маємо повне право признати за матір для форми заміж власне цю форму, а не форму заможь. Такий висновок можемо зробити тим скоріше, що в церковно-словянських пам'ятниках поруч із вельможь (відомим уже в Супрасльському Рукопису) маємо й вель-можа (звідки рос. вельможа) і більше рідке вель-можь (Miklosich LP² 60). Друга частина останнього слова однакова з другою частиною українського за-мож звук у звук.

Якщо наш здогад про вивід українського заміж правдивий, то він може остаточно вже вяснити історію слова муж, докладніше тожь, бо від нього в усякім разі не можливо відділювати вище поданого можь. Через цю останню форму можна б думати, що звичайне зближення мжж з нім. Mann та д.-інд. manuš невірне, а що справді і можь і мжж, що відрізняється від нього тільки носовим інфіксом, повстали від корня *mogъ — «мочь» (р. могу і ін.). У такім рсзумінні mржь (тожь) визначало б не «думаючу істоту», як вище вказані німецьке й давньо-індійське слова, а «істоту, сильну сексуально», «чоловік-самець». До такого висновку я й прийшов у своїй вище згаданій статті.

Тепер же я бачу, що обидва слововиводи можна легко примирити. Нема сумніву,

що й словяне за часів своєї спільности вживали слова *mogъ, що зовсім однакше з нім. Mann і д.-інд. manuš. Поки відчувався лінгвістичним чуттям звязок цього слова з коренем meп- «мислити», слово це жило повним життям. Але звязок поміж обома коренями поволі став губитися в народній свідомості. Ця обставина мусіла неминуче зблизити слово *mogъ з його синонімом тожь, а це й довело з бігом часу до контамінації обох слів, наслідком чого й повстало третє слово mржь. Схрещення з *mogъ уникло тожь лише в тих випадках, коли воно входило до складу зложених слів, напр. імен вельможь і вельможа, або коли воно, наліз скамяніле, було за проклітикою. Цей останній випадок ми й маємо в прасловянськїм за-тожь, звідки й повстало українське діалектичне замож > літературне заміж.

Москва. Проф. Д-р Гр. Ільїнський.

Примітка. У листі своїм Проф. Г. Ільїнський пише мені: «Вероятно, Вы не согласитесь с моим объяснением заміж, в таком случае было бы очень интересно прочитать на страницах «Р. М.» и Ваши мысли о происхождении дан-ого слова». Що заміж повстало з форми замож, з цим не можна не погодитись, про що я зазначав у своїй праці: «Курсь українського язика» Київ 1919 р. ст. 66, подаючи форми: замож-зам ж; зазначав я про це і в своїм Стилістичнім словнику, Львів, 1924 р. ст. 140, подаючи літературну форму заміж, а також і народні: замуж і замож. Форма замож (при замужнї) панує й на Радомишельщині, де я чув її завжди. Справа тільки в тім, що, здається, не одне заміж такого походження; в українській мові маємо з давнього джерела форми: дуброва, дубрівка, діброва; шлань-шлань - яблоня - яблуня - яблінка; шланько - яблоко-яблуко; пароккк-паробок-парубок-парібок; мачуха-мачоха-мачуха, кожа, кожа — шкура-шкіра. Це-то, маємо низку слів, що в них відомі о-у-і чи у-о-і, а тому само собою напрошується питання, чи й заміж не повстало так само? І. Огієнко.

Знахідний відмінок мужеського роду в формі родового.

Нарис із історичної складні української мови.

(Докінчення).

V.

Західно-українська жива народня мова також знає заміну знахідного формою родового в неживих речівниках мужеського роду. Ось трохи прикладів з «Етнограф.

Збірника», усе з Галичини: Виняв ножа I 19, Пішов під граба VI 172, Пішов під дуба VI 172, Виймає остатнього сухара XII 84, Іден другому подав каміня, Рубати бодака XIII 5, Став під дуба XV 2,

Пустив тумана XV 215, Доганяй вітра в полі XVI 228, Рубай дуба XVII 15 і сила т. п.

Ось »Пѣсни Галицкой и Угорской Руси« Я. Головацького 1878 р.: Сороківця міню I 113, Білий каменець на верха сплине II 55, Взяла на мене прута 148, Нам колача дайте 149, Очи мої за таляра, а брови за лева 216, Ляшок виняв пістоля 485, Казав крука бити в слупа 502, Та стань собі під явора 520, Сіла собі на явора 521, Дайте нам околота 696, Зіла би ти вітра III 331, Де такого вінця взяло IV 223, Вам даме дуката 426 і сила т. п.

Польська жива народня мова знає заміну знахідного формою родового, але мова літературна, як і російська, звичайно оминає її (хоч знає: *Dał mi talara, Zapalił papierosa, Wydałem rubla* і т. п.). Ось тому почасти й підо впливом школи, в Галичині й преса, й письменники частіше вживають відмінка знахідного, а не родового. Напр.: Добув револьвер («Гром. В.» 1922. ч. 55), Розліплено наказ (там само). В. Бирчак, »Василько Ростиславич«: Подали дручок II. 195. Юра Шкрумеляк, »Огні з полонини«: Черкаючи скоро сірник і засвічуючи каганець 9, Семен черкнув сірник 179. 181, Тримав хрест 196, Засвітив каганець 14, Згасити каганець 15, Дочитав лист 14 і т. п. М. Капій, »Країна бл. орх.«: Справте рукопис 12, Зняв з вішалки капелюх 12 і т. п.

Але заміна знахідного формою родового, як жива, пробивається проте й у писаннях придністрянських письменників. Так, у Федьковича, »Повісті« 1876 р.: Виймив мені сороківця 16. А Чайківський, »Віддячився« 1922 р.: Запорожець добув ножа і розтяв пута 9; »За сестрою« 4 вид.: Здійміть з мене мотуза 69. Б. Лепкий »Мотря«: Орхестр гукнув грімкого марша 13, Приспав лицарського духа 58, Супротивникам такого прочухана задали 140, Жіночка люба дере за чуба 155, Жінка поти люба, поки не візьме за чуба 170, Козака і гопака не обіцялися танцювати 233, Польонеса можемо перейтися по салі 233, Музика заграла польонеса 233, Так шляхта польонеса танцює 233, Сотник польонеса йшов 234, Чи можна починати козака 235, Музики вдарили козака 235, Волікла трупа до ями 310, Буря і дуба

ламає 351. Іван Филипчак, »За вчительським хлібом« 1932 р., Самбір: Танцювала вальса 24, Всунути хабара 32, Перетанцювала вальса 38, Напишеш йому листа 46, Музика урвала вальса 99, Перетанцює вальса 113, Пише їй листа 113, Написав довгого листа 116, Засвітив сірника 180, Кожний дере носа 233 (Докінчили вальс 25, Треба: вальса). Ю. Шкрумеляк, »Огні з полонини«: Крикнув комендант, здіймаючи гвера 80. »Новий Час« 1932 р. ч. 262 ст. 5: Князь помістив отвертого листа, 283: Доручив листа, Листа цього доручив, Вручив листа, Сказав про листа, Дістали листа, Показали листа, Носив листа, Одержали листа, ч. 278: Хотів доручити листа, ч. 289 ст. 3: Старий взяв папіроса. »Нова Хата« 1933 р. ч. 1 ст. 13: Чи одержали нашого листа. »Діло« Ч. 29 ц. р. М. Р.: Схоплювати духа чужої мови. »Нове Життя« ч. 1 ст. 4: А як дуба розпилю. »Самостійна Думка« ч. 1 ц. р. ст. 32: Мусимо привитати цього журналу. Лист адвоката д-ра із Рогатина: Пришліть чека.

Як бачимо, західно-українська жива й літературна мова таки добре знають описуваний процес. Але письменники сильно оминають форму родового, впадаючи в протилежну крайність. Так, Б. Лепкий в »Мотрі« пише: Добув лист 331, Добув ящик 321, Написав лист 355, де форма родового була б відповіднішою духові нашої мови; а в реченні: »Хоче віз рушити з місця« 112 через це маємо неясність. Забувши ж про »граматику« і віддавшись живій мові, пише Б. Лепкий в листі: »Вашого листа одержав«.

VI.

Процес заступлення знахідного відмінка формою родового ще далекий від остаточного закінчення в нашій мові. В живій українській мові боротьба цих форм ясно помітна, при чому, як зазначав уже я вище, по східно-українських говорах виразно перемагає форма родового, чого не бачимо в говорах західно-українських. Це звичайне явище в житті нашої мови: займаючи величезні простори, мова не однаково витворює навіть свої головні ознаки, — в одних говорах вони вже застарілися, а в других ще в процесі тво-

рення, напр. навіть процес зміни *o*, *e* на *i* (напр. народ-нарид, вольний-вільний і т. п.). Боротьбі форм відмінків знахідного й родового неживих речівників мужеського роду дуже допомагає, як говорилося про це на початку цієї статті, і загальне стремління мови — розрізняти граматичні форми та покінчений цей же самий процес у речівниках живих (животних). Цебто, маємо багато даних на те, що форма родового пошириться в цій боротьбі і в багатьох випадках замінить форму відмінка знахідного в реально існуючих предметах.

Але, поки що, боротьба йде невпинно і навіть у мові живій народній часто маємо й давню форму знахідного, а не нову родового. Ось трохи на це прикладів із «Труды этнографическо-статистической экспедиции» П. Чубинського, 1874 р. т. V, пісні (не забуваймо, що тут та чи та форма залежить трохи й від розміру, ритму пісні): Припну фартух дорогий 10, Ой дід бабі на ізраду роздер кожушок іззаду 1134, Достав батіг 1138, А крук, взявши друк, пішов підганяти 1145, Я сухар розмочив 1151, Що везеш? пирожок 1153, Що кум робе? кожух шиє 1153, Як ухватить горлиця макогін 1155, Ой купив їй новий серп 1171, Ой кинула новий серп 1171 і т. п., — більшість прикладів із західно-українських говорів (Поділля, Волинь).

Ще приклади з «Приказки» Номиса 1864 р., так само частіше з західно-українських земель: Надівай кожух 458, Кидай сани, бери віз 546, З москалем дружи, а камінь за пазухою держи 819, Жиджид котилик, загубив черевик 889, Хоч і надів жупан, все не цурайся свитки 1274, Кобила, що віз побила 2511, Хоч йому кіл на голові теши 2639, Мудрий чоловік не дасться за ніс водити 3075, Роззяпив двері, як теща рот 3160 і т. п.

Боротьбу форм виразно бачимо на тих прикладах, що часом знають обидві форми поруч себе. Напр. у Чубинського т. V: Пішла Гандзя в поле жати та забула серпа взяти, серп взяла, хліб забула 1143; Молодиці підпоїли і жупана підкроїли 1119, із рукоп. збірн. Куліша, а це ж саме з Волині: Мене дівки підпоїли, жупан мені підкроїли 1181. У «Приказках» Номиса подвійних форм повно, напр.: Прикуси

язика 1126 — Іж борщ з грибами, держи язик за зубами 1109, Прибери пня, то й пень гарний 11173 — Убери пень, буде подобень 11171 і т. п.

Уживання обидвох форм не рідко бачимо і в наших письменників, яко доказ живої сильної боротьби цих форм.

P. S. До розділу IV можу подати ще декільки цікавих прикладів. Академічний «Рос.-укр. Словник» 1928 р. подає, яко норму для літературної мови: Одержати листа III 346, Лагодити, ладити воза 424, Чи ти скоро долагодиш воза 424, «Радянський Книгар» ч. 32-33, 1932 р.: Книгоспілка одержала диплома 4, Залишено цикла книготоргівлі 6, Склала договора 17, Скласти договора 31, Розіслано листа 31, Мали кіоска 32, Ліквідували кіоска 32, Проробив пляна 34, Пляна виконує 35 і т. п. Як бачимо, «книгар» вживає народніх форм родового замість знахідного зовсім вільно.

У цій своїй статті мав я на увазі тільки ствердити, що процес заступлення знахідного формою родового в нашій мові дійсно надзвичайно частий і сильний, і що він справді глибоко поширився й захопив великі простори в нашій мові. Що саме викликало цей процес і який був його ступневий розвиток, цікавило мене менше, бо все це належить більше до гіпотез, а їх подано вже й без того не мало про це явище.

Подам тепер загальні висновки зо всього вище сказаного:

1. Заміна відмінка знахідного (4-го) формою родового (2-го) в неживих реально існуючих речівниках мужеського роду — це процес ще передісторичний, відомий усім словянським мовам.

2. Із усіх словянських мов українська знає цей процес найбільше.

3. Йдучи за своєю живою народньою мовою, наддніпрянські письменники частіше вживають форми родового, і тільки часом, головно підо впливом російської літературної мови, оминають її.

4. Письменники наддністрянські, як і жива західно-українська мова, знають процес заміни знахідного формою родового в менших розмірах.

5. Заміна знахідного формою родового — це оригінальна споконвічна ознака нашої мови, а тому конечно оминати її не слід.

18. XI. 1932. Проф. Іван Огієнко.

Важка проблема.

Відношення мови літературної до народньої.

Широкий розмах у розвитку української мови останніми роками, коли український елемент здобуває щораз нові ділянки людського життя й знання, поставив нас вічна-віч із важним питанням: яка повинна бути літературна українська мова й яким шляхом іти їй у дальшому розвитку. Літературна українська мова опинилася відразу на великих розхідних дорогах і не легко їй визнатися в тій плутанині стежок і стежечок. Теоретично основою її повинна все полишитись народня мова, але практично народня мова — поняття доволі пливке, вона не вистачає для всіх потреб розвиненого життя, а до того літературна мова (мова письменників) бореться також за свої права. Так вийшов важкий і затяжний конфлікт між літературною й народньою мовою, конфлікт, що передусім галичан доводить іноді до справжньої розпуки. На щастя справа по-малу починає розяснитись. До її розв'язки ще далеко, дуже далеко, але шляхи тієї розв'язки вже намічуються. Появився цілий ряд прецікавих праць про літературну мову в Україні (Булаховський, Веселовська, Ганцов, Гладкий, Горецький, Грунський, Ізюмов, Йогансен, Кримський, Курило, Наконечний, Німчинов, Огієнко, Осипів, Плевако, Синявський, Сімович, С. Смаль-Стоцький, Смеречинський, Сулима, Тимченко, Шаля й ін.), а з тих праць виходить ясно, що українська літературна мова повинна йти за народньою мовою передусім у відміні слів і в синтаксі. Щодо словотворення, то й воно в своїй основі повинно бути народнє, але лексика мусить уже, розуміється, вийти поза народню мову. Все те видавалось би дуже просте й зрозуміле, — одначе тільки теоретично. Практично ця справа дає декуди такі поважні труднощі, що не подивуємось, коли найповажніші дослідники не можуть тут дійти до якоїсь одної гадки. І тому такі питання треба постійно обговорювати, пробуючи їх вирішити шляхом докладного й строго наукового досліду. Для такого досліду потрібний передусім багатий фактичний матеріал; його маємо покищо небагато й тому від призирання

такого матеріалу треба зачинати дальшу працю на тому полі.

Що може дати добре призбираний матеріал — це показує недавно видана книжка: »Сергій Смеречинський: Нариси з української синтакси у зв'язку з фразеологією та стилістикою. Київ, 1932« (283 стор., 8°). Це, без сумніву, одна з найкращих праць на полі української синтакси, і тільки жаль, що нечисленні її примірники на землях Зах. України не дають змоги познайомитися з нею ширшому загалові. Автор використав пребагату літературу предмету й зібрав справді показне число прикладів із мови: народньої, сучасної (XIX і XX ст.) літературної, а для порівняння й дещо з староукраїнської книжної. До того він добре познайомлений із усіма слов'янськими мовами й усюди порівнює з ними українські мовні явища. Також не раз притягає він порівняння й з іншими європейськими мовами (класичними, французькою, німецькою, англійською). Усе те висвітлює дуже пластично українську синтаксу. Та найважливіше характеризує автора глибоке й справді тонке розуміння й правильне почуття української складної й стилі, а йдучи за добрим прикладом Потебні й ін., він сягає іноді й до коротких філософічних міркувань на мовні теми. В цілому ряді доказів обговорює він фальшиве ставлення передусім школи до важних синтактичних питань і показує — здається, перший раз у такій повноті — те, що було досі звичайно тільки фразою, чи скоріше передчуттям без спромоги доказу: величну красу української мови в її образному вислові й просто неймовірному відтінюванні різних родів чинности (а тих прикмет не знаходимо в такій мірі в ніякій іншій слов'янській мові). Словом, Смеречинський дав працю, що її ждали ми довго, хоч він не раз пильно використовує праці своїх попередників: Тимченка, Огієнка й ін.

Ось зміст 29 розділів цієї цінної книжки: I. Безпідметові речення з неособовими дієслівними формами минулого часу на »-но«, »-то« та їхні особливості в українській мові. II. Безпідметові конструкції, що в них діє ніби щось »таємне«, неві-

доме, якась сила. III. Конструкції з присудком на -ся (-ться, -лося), — але не пасивним, — та їхні особливості в українській мові. IV. Особливості в згоді дієслова-присудка (коли він ув однині, а коли в множині) з підметом. V. Особливості та стилістична вага ніякого роду. VI. Часові конструкції та їхні особливості в українській мові. VII. Прийменники (деякі). VIII. За невластивість українській народній мові родового присвійного та які конструкції знає вона на його місці. IX. За невластивість українській народній мові т. зв. присудкового орудного і за велику поширеність натомість присудкового назовного, знахідного, давального та всіляких прийменникових, ба й інших конструкцій. X. «Которий (котрий)», «який», «що». Їхні функції та стилістична вага. XI. Особливості числівників та числівникових конструкцій. XII. Як віддає українська мова минулий час моментальний (форми кол. «аориста» та їхня стилістична вага). XIII. Форми минулого часу дієслів докнаних із значенням майбутнього та їхня стилістична вага. XIV. Як українська народня мова комбінує в істор. оповіді різні часи (тепер., минул., майб.) та до якого стилістичного ефекту цим доходить. XV. Чи все одно сказати: 1) Я буду мандрувати і 2) Я мандруватиму (майбутній час з «-му» і майбутній час з «буду»). Спроба зясувати їхню природу, їхнє значення та відтінки. XVI. У яких конструкціях та як уживає українська мова дієйменника. XVII. Способи переказувати непрямую мову та їхня стилістична вага. XVIII. Конструкції з віддієслівними іменниками замість відповідних особових форм дієслівних (присудків). Їхня стилістична вага. XIX. Іменники якісні замість відповідних конструкцій з прикметниками та прислівниками. XX. Конструкції з прикметниками в функції присудковій та їхня стилістична вага. XXI. Віддієслівні іменники та їхні особливості в українській мові. XXII. Деякі прислівники українські та їхня стилістична вага. XXIII. Які конструкції знає українська народня мова замість невластивих їй у функції відносних сполучників займен. «которий» («котрий») та «який». XXIV. Коли та як уживають сполучників «і», «та», «та й» (ріжниця

між ними). XXV. Так-як, як-так, як-як, так-так, і-і, хоч-хоч, що-що, чи-чи. XXVI. Коли та як уживають сполучників «аби» та «щоб» (стилістичні відтінки їхні). XXVII. Заперечні конструкції та їхня стилістична вага. XXVIII. Безсполучникові (асиндетон) конструкції в українській мові та їхня стилістична вага. XXIX. Паратактичні (сурядні) конструкції в українській мові та їхня велика вага стилістична. Ці розділи обіймають 138 синтактичних питань.

Я певний, що не один, вихований на шкільній або книжковій мові, не схоче згодитися з гадками Смеречинського, — вони часто перевертають просто те, до чого привик український «книжник». Але що цей «книжник» має за собою, які докази — окрім звички? А Смеречинський дає йому всюди численні докази з живої народньої мови й показує наглядно, що його «властиві типи» не видумані, або побудовані під чужими впливами, а зачерпані з життя й із справжнього духа української мови. Бо Смеречинський схиляється всюди виразно на бік народньої живої мови та ставить її критерієм для створення «властивих типів». Так різко й рішуче вирішує він питання відношення літературної мови до народньої й справу конфлікту між ними, ідучи тут за більшістю найкращих знавців української мови (граматиків і класиків-письменників), або прокладаючи сміло шляхи й самому.

Основна думка Смеречинського безумовно вірна, і то єдино вірна — з тим шкода й сперечатись. Але питання, чи практично можна ті гадки все перевести в літературній мові, що має часто інші вимоги, ніж народня. Не кажу, щоб ті гадки зовсім годі було застосувати в літературній мові, навпаки—вони всі можуть там знайти своє місце, тільки питання: чи всі вони будуть там відповідні й чи вони не спричинять деяких труднощів у розумінні й вислові. І ось тут торкаємося меж впливу народньої стилістики на літературну.

Для вирішення таких питань треба передусім, як згадано, великої сили фактичного матеріалу й тому думаю, що шановна Редакція «Рідної Мови» дасть місце для такого систематично зібраного матеріалу, адже ж питання надто важне й трудне!

Львів. Д-р Ярослав Гординський.

Орудний однини жіночих іменників в українських говорах.

(Докінчення).

II.

Закінчення *-ом*: гором, руком зявилося під впливом іменників чоловіч. і середн. роду: боком, літом. Поширилося найбільш — як кажуть записи Верхратського — у західній частині лемківської говірки, де *-ою*, *-оу* уже дуже рідко подібуються, пр. у селах Бінчарова, Нова Весь, Ростока в Новосандецькому пов. та Орябині на Спищині (коломазю).¹ У говорі т. зв. Замішанців (Короснянський пов.) виступає вже тільки *-ом*; у східній Лемківщині переважає *-оу*, хоч у декотрих селах (Туринське, Тиханя) тільки *-ом*, в інших мішаються *-оу* і *-ом*; в говірці долівській *-ом* тільки в двох селах Дунковичка і Негрибка в Перемищині, у говорі Батюків с. Вишенка Мала, Городецького пов. і Камінка Мала в Жовківщині; у тих селах *-ом* поряд з *-оу*; Огоновський згадує ще про Белз, Бірки Великі і Дичків Скалатського пов. Далше користаю з матеріялу, що я зібрав у часі вакацій 1932 р., Копичинеччина с. Мшанець: косом, косярком, діуком, але молодицеу, динеу; те ж саме у Теробовельщині в селах: Іванівка, Деренівка, Перемилів. У с. Колиндянах біля Чорткова в декого зо старших осіб запримітив я *-ом*, у 4-літнього сінка Івана Шемлея: яком руком; випадки ті рідкі, однако свідчать про зростання й поширення форм іменників чол. роду. Такі ж самі відокремлені приклади наводить Ст. Смаль-Стоцький (ор. cit.) за »Трудами« II 514, як от з мо-

литвом з м. Боришполя на Переяславщині, перепелком (Тр. V 929) з пісні без подання місцевости. Курило (ор. cit.) подає і *-йом*: рукоюм із західн. Поділля.

У Огоновського стрічаємо ще закінчення *-ем*: душем; про нього згадує теж і Михальчук (Тр. VII 511): рукем (може помилково зам. руком), душем з лемківської говірки; та навряд чи такі форми й існують. Лемківщина не знає їх; можливі вони хіба в пинсько-волинських говірках, де могли повстати під впливом отаких тамошніх форм, як шовкем, чоловікем (Михальчук, ор. cit. 475).

Ріжні також були погляди про походження закінч. *-ом*. Міклошіч (Vergl. Gram. I² 434) виводив *-ом* просто з давньєслов. *o* через *-у*, а *-оу* з *-ом*; таке вяснення прийняв і Огоновський (Stud. 124), що вважав *-ом* явищем архаїчним, та новіші дослідники вяснюють це впливом, як уже згадано, йменників чол. та сер. роду (нпр. Ст. Смаль-Стоцький ще 1885 р. у цитованому вже Archiv-i).

Коли в мові сербській *-ом* сягає XIII ст., у словінській, як доводить Рамовш, було воно старше за *-ов*, у словацькій датується з XVII ст. (Полівка допускає можливість його загального вживання на ті часи), то на українському ґрунті треба це вважати явищем найновішим, ось із яких міркувань:

1) *-ом* ніде не засвідчене в історичних памятках;

2) у тих говірках, де *-оу*, *-еу* уже майже зникає (західня Лемківщина, Замішанці), прибирають *-ом* іменники і твердої відміни і м'якої: руком, душом, паліцьом, молодицьом, кирвйом, бритвйом;

3) в інших вичислених говірках *-ом* прибирають тільки ім. твердої відміни (Мшанець: косом, але динеу), що в порівнянні з говіркою лемк. і замішанецькою вказує на новіший у них процес;

4) запримічується *-ом* таки на наших очах там, де досі його не було (Колиндяни у дітей: яком руком).

¹ У праці Д-ра Ф. Колесси: »Народні пісні з Галицької Лемківщини« (»Етногр. Збірник« т. 39-40) 1929 р. знаходимо багатенько форм I^a на *-ом*; подаю звідсі трохи прикладів: с. Мала-стів: за нашом хижом ч. 161, под мойом шопком 194, під гором 338, за гором 361; с. Пантна: з тобом 165, ньом 207а, за зеленом травом 266; Усте Руське: за нашом хатом 179; Ганчова: таком панном 226, за гороньком 240 б, під гором 249, за стодолочком 358а, березином 358; Брунари Вижні: за водом 251а; Волтошова: ногом 282; Андріївка: под меджом 288; Висова: старом, дівечком 349; Дошно: над водом 358б і багато т. п.

Зводячи все сказане, приходиться ствердити, що звязувати генетично українське *-оу, -ом* з подібними в інших слов. мовах не має належного уґрунтування.

При кінці запитання до шановних читачів: у котрих ще околицях є отакі форми, як *»руком«* і чи тільки такі, чи може й такі, як *»господином, баньом«*?

Львів. М-р Йосип Шемлей.

Віддієслівні прикметники на *-льний*.

У нашій сучасній письменницькій мові, головню в наукових творах, часто можна зустрінути новоутворені прикметники на *-льний*. Одначе наші наукові робітники та письменники вживають цих прикметників не все правильно, тому що дссі цього питання не зясували, як слід, наші мовознавці.

Проф. Ст. Смаль - Стоцький не відмежовує, ані не вияснює прикметників із наростками *-ний* і *-льний*, наводить тільки приклади: *платний, незабутний, непохитний, доступний, відповідальний, огрівальний* (*»Граматика української мови«*, Львів, 1928 р. ст. 39).

Так само й проф. В. Сімович не дає докладного пояснення, не зважаючи на те, що якраз новоутвореним мовним явищам треба б присвятити належну увагу: *»На прикмети, в яких міститься значіння діяча, вказують у нашій мові передусім такі наростки: -чий, -ичий, -альний, напр.: виборчий, споживчий, законодавчий, виховничий, кермівничий, робітничий, діяльний, викональний«* (*Грам. укр. мови, 2-е вид., 186*).

Проф. Є. Тимченко взагалі не має в своїй граматичі прикметників із суфіксом *-льний*. Автор прийняв тільки прикметниковий суфікс *-ний* *»від часівникових пнів з відтінком пасивности«*, напр., *засівне збіжжа* (§ 127, 2).

Зовсім загально зазначив і проф. О. Синявський (*»Порадник укр. мови«*, § 73), що *»сам наросток -аль — чужий; уживається в чужих словах: ідеальний, реальний, але ж під впливом таких слів у книжній мові повторювалися слова з тим наростком у сполуці з українськими пнями: діяльний, порівняльний, відповідальний«*.

П. Горецький і І. Шаля та інші автори новіших граматичних підручників української мови не звернули зовсім ніякої

уваги на це питання, і справа позостається не вирішена та складна¹.

Правильне зясування прикметників із наростками на *-льний* і *-ний* знаходимо тільки почасті в *»Російсько-українським Словнику«* Української Академії Наук. І так, напр., у II т., 219 ст. читаємо: *исчислимый — по укр. обчислений, зчислений* (отже в пасивному, недіяльному значінні, цебто — що його можна обчислити, зчислити); *исчислительный — лічильний, обчислювальний* (цебто в активному, діяльному розумінні: той, що лічить, обчислює). На жаль, послідовности нема і в Академічнім Словнику. В I т., 108 ст., нема того ясного відмежування: *»Воспитательный — виховний, виховальний, (редко) виховавчий, Воспитательно-исправительное заведение — виховно-поправний заклад, будинок для виховання та поправи«*. Але ж *»виховний«* і *»виховальний«* — це не синоніми: *Виховний хлопець* — такий, що його ще можна виховати, а *виховальний заклад* — установа, що виховує (хлопців).

Інші приклади: *»Жвачное животное — жуйна тварина, ремигавець, жувач, віджувач«* (278 ст.), а на 279 ст. знаходимо: *»Жевательный — жувальний, жувний, жвачный — жуйний, ремигальний«*. Чисте баламутство! Наведені синоніми не одновартні, тому треба їх ясно відмежувати щодо значіння: *Пережувач* — жувальний (ремигальний) ссавець, але: *жуйна паша*, цебто паша, що її віл може добре пережувати. *Дійна корова* — корова, що її доять, але *доїльна машина* — м., що доїть. Навчальне приладдя

¹ Ці питання для чеської мови, почасті й для інших словянських мов, добре вияснює Проф. Бернського унів. Д-р Б. Гавранек у цінній своїй статті: *Přispěvek k tvoření slov ve spisovných jazycích slovanských. Adjektiva s významem latinských adjektiv na -bilis, »Slavia«* 1929 р. т. VII кн. 4 ст. 767-784.

(«Шлях Освіти», 1930, 1-2, 151 ст.) — активне значіння, однак неправильно вживають подекуди в Вел. Україні вислову: навчальний рік (Залужний: Методи вивчення, Харків, 1926, 52), бо рік не навчає; треба сказати: шкільний рік (Іван.-Шумл., II, 220).¹ Не: мешкальний дім (Партицький, Желехівський, Кміцикевич і «Рос.-укр. Сл.» У. А. Н.), але: мешканевий, комірний, чиншовий дім, бо не дім мешкає, але в ньому мешкають.

На цьому та й інших прикладах бачимо, що не від усіх дієслівних пнів можна творити прикметники з наростком -льний. Згідно з духом української мови можна творити того роду прикметники тільки з деяких перехідних дієслів: давальний, навчальний, обеднальний, поєднальний, діяльний, наслідувальний, дробильний, благальний, пояснювальний, бажальний,

¹ Академічний «Рос.-укр. словник» 1926 р. т. I ст. 216 рос. «учебный год» перекладає: шкільний рік, навчальний рік.

проклінальний і б. і., але тільки в активному значінні.

Для зазначення пасивного стану вживаємо прикметників із наростком -ний: невтриманий сміх (Васильченко, Твори, 1928, I, 45), невимовний сором (там же, 55 ст.), невичерпне джерело («Рідна Мова» I, 1, 14), цебто таке джерело, що з нього не можна вичерпати всієї води, невблаганний — що його вблагати не можна і т. п.

Проф. В. К. Подільський.

Примітка. Поплутання й наближення закінчень -альний та -ний — це явище дуже давнє. Так, уже в Литовській Метриці 1497 р., том 191 в., на ст. 593 знайшов я: «Она была вѣнчальная жона. Она брата его Андрушка невѣнчальная была жона». Але це форма невідповідна, бо в тій таки Метриці т. 195 ст. 67 читаю: Была матка ваша вѣнчанная жона, Была невѣнчанная жона», цебто так само, як і тепер кажемо. Словник В. Грінченка подає: «Вінчальний батько, вінчальна матка — посаженний отець, посаженная мать», те саме подає й Академічний «Рос.-укр. словник» III, 388. I. О-ко.

Дещо про переклади на українську мову.

З приводу одного „зразкового“ перекладу.

В місяці лютому ц. р. почало «Діло», по довшій перерві, друкувати на своїх сторінках новий повістевий додаток, цим разом переклад М. Рудницького повісти визначної англійської письменниці Емілії Бронте. Явище це дуже відрядне, що щоденник, донедавна найбільше читаний у галицькій Україні, який до того ще й піклується про чистоту української мови, звертаючи у своїм «Кутку» пильну увагу на всякі мовні «прогріхи» — бажає познайомити своїх читачів у зразковим перекладі з кращими творами всесвітньої літератури. Та вже після перечитання першої сторінки цього перекладу, з доволі немудро перекладеним заголовком «Буре верхи» (англ. Wuthering Heights = гомінкі, вітряні верхи), находять на хоч би й не дуже вибагливого читача деякі сумніви, щодо справжньої вартости цього придбання для української перекладної літератури. Цими сумнівами ми й бажали б у «Рідній Мові» поділитися з українським громадянством.

Щоб якийсь переклад можна було на-

звати цінним вкладом у рідну літературу, повинен він відповідати двом вимогам. Із них перша — це мусить бути переклад одного з найкращих творів усесвітнього письменства; друга, важлива: сам переклад мусить бути вірний, тобто вірно віддавати думки первотвору й ні в чому не суперечити духові рідної мови. Першу з цих двох вимог тут сповнено: авторка займає поважне місце в англійській літературі, а про твір її, перекладений у повістевім додатку «Діла», слушно каже сам перекладач, що це «архитвір світової літератури, перекладений на різні мови» (ст. 3). Тим більше жаль, що другій із згаданих вимог цей переклад зовсім не відповідає: він аж надто часто не віддає вірно думок первотвору, а крім того стрічаємо в ньому й чимало прогріхів проти чистоти української мови, — так і чується, що роблено його «на коліні». Прикро вражає читача недбала та нелогічна будова чи сполука речень або й зовсім неукраїнська складня, з чого часто виходить неясний сенс або й мимовільні комізми. Прикладів

можна б подати багацько; ось декілька з них: »Хвилину задумалась з руками на подолку, хмара пройшла по її обличчі і сказала«. Або: »Вона кинулась на шию цьому бовванові, не знаючи, що на світі є кращі« (тобто боввани«?). Виходить і неясно й смішно (в англійському оригіналі: »better individuals«, »кращі люде«). Або: »Я поцікавився (може »зацікавився«?). людиною, непомірно більше стриманою від моєї вдачі« (ст. 7, хіба ж може бути якийсь чоловік більше стриманий не від якогось іншого чоловіка, а від його вдачі?). Часто подибуємо в перекладі скорочування речень, що виходить на шкоду змісту й логіки. Прим.: »Він розложився у фотелі, сопів зі сміхом і сказав«. А вже такі чудернацькі оттакі слова: »північний хлібороб« (замість »хлібороб із північної Англії«), »підплечасті штани« (замість »штани по коліна«), »з голеними« (13) замість »голими« раменами, »цимбрована частина подвіря« (замість: »вимощена« — див »Словарь« Грінченка т. IV 429. 440 під »цимбриння = колодезний сруб«, Словар Желехівського т. II під »цимбриня = Brunneinfassung«; також у народній поезії читаємо про »цимбровану керницю«) і багато, багато подібних.

Автор думає, ніби збагачує українську мову, коли вводить донебудь випорпані слова, як лицівки (замість: щоки, лица), кипятити (русизм!), пуделко (замість: скринька, коробка), ватран (замість: ватра, огнище), перерізати (русизм в значінні: вирізати).

А що сказати про таку сполуку речень, тяжку й дуже негарну в нашій мові — надто дослівний переклад із англійського оригіналу: »Та коли я встав від обіду (для пояснення: я обідаю між 12-ою і 1-ою год., бо моя господиня, поважна дама, яку я мусів узяти разом із рештою інвентаря в хаті, не могла чи не хотіла зрозуміти мого прохання, що я хочу обідати в год. 5-ій) і коли ввійшов уверх ліниво по сходах, я побачив, як служниця навколішки(!) на землі, зі щітками й ведром з водою, счиняла пекольний дим, коли гасила полум'ю (може »полум'я«?) водою« (ст. 14).

Часто трапляються в цьому перекладі й незрозуміння англійського оригіналу. От хоч би зараз на початку, ст. 8.: »Осип

був старший, ні, таки добре старий, хоча кременний і бодрий (може »бадьорий«?). »Дай Боже...« прсбурмотів він до себе невдоволений, коли брав від мене коня. А глянув на мене такий скривлений, що мабуть треба було йому аж божої помочі, щоби стравити свій обід і то так, якби його побожне зітхання не мало ніякого відношення до мого несподіваного приїзду«. Хто це зрозуміє? Тимчасом воно повинно бути ось як (перекладаю з видання Everymans Library, Wuthering Heights, by Emily Brontë): »Осип був підстаркуватий, ні, мабуть таки добре старий, хоч іще кременний та жилавий. »Господи, змилуйся над нами«, пробурмотів він невдоволено сам про себе, беручи від мене коня. Увесь той час він так якось кисло споглядав на мене, що я подумав із почуттям: »Мабуть треба йому аж божої помочі, щоб він стравив свій обід. Його побожне зітхання хіба не має ніякого відношення до мого несподіваного приходу«.

У другому ж місці перекладач переплутав дві подібні англійські слова: coach — читай ковч — = карета, та couch — читай кавч — = ліжко. А вийшло ось що: »Я сам занадто змучений, щоби почувати цікавість, зачинив двері і обернувся, шукаючи ліжка. Вся обставина (!) складалась із крісла, вішала (!) і великої дубової шафи (!) з шибками (!), що нагадували кариту. Коли я підійшов ближче, побачив, що це була середина оригінального старомодного повозу (!), що мабуть по необхідности виповнював замість меблів іще одну кімнату« (? ст. 26).

А вірний переклад більш-менш ось такий: »Надто запаморочений (stupefied), щоб дивуватися, я замкнув за собою двері й оглянувся за ліжком. Ціла обстановка складалась з крісла, шафи на речі (clothes-press) та великої дубової скрині (case) з чотирокутніми отворами з одного боку, що нагадували вікна карети. Я придивився до неї й заглянув у середину. Було це доволі незвичайне, старомодне ліжко (couch), вельми хитро придумане на те, щоб кожний член родини мав кімнатку для себе...«

Трапляються в перекладі й вульгарні вислови, ще до того й вжиті зовсім не-

відповідно: вигзити (в значінні «піддурити»), де йде річ про заграбування чужого майна, напудити, погаратати й т. і.

Крім того перекладач химерно та без ніякої причини пропускає слова, речення, ба навіть цілі сторінки з оригіналу. У своїй передмові він, що правда, натякає про причину ріжних скорочень. «Коли зважити — каже він — нинішній смак широкого кола читачів, то жаль бере, що саме таку повість треба скорочувати» (ст. 6). Навіщо таке надто образливе становище супроти публіки, на яку рахує перекладач, коли мабуть простіше буде сказати правду, а власне: Перекладач мусів декуди скорочувати первотвір, бо не все зрозумів відразу, а попрацювати над перекладом із слівниками в руках не хотілося...

І так пропускає він цілий опис сну гостя (стор. первотвору 17-20), дарма, що той сон тут дуже важний. Ситуація ось яка: Гість ночує в чужому домі, високо на хребті узгір'я, обвіяного бурхливими вихрами. Мешканці того дому дивно поведуться зо своїми гістьми; це якісь непривітні, дикі чудаки. Ту несамовиту атмосферу самотнього дому підкреслює ще опис сну, що приснився гостеві. Той сон зацікавлює читача й напружує його увагу. Навіть переконання про кепський

смак української публіки не повинно було спонукати перекладача до таких пропусків. Така легкодумна поведінка з текстом оригіналу мусить повернути вістря його критики смаку читачів проти нього самого.

Таких незручно або зовсім хибно перекладених місць можна б навести безліч...

Наприкінці ще кілька слів про транскрипцію англійських прізвищ та імен. Перекладач міг би або писати їх за оригіналом, не звертаючи уваги на їхню вимову (так роблять поляки й німці, що пишуть латинкою), або подавати по змозі вірно справжню вимову. В жадному разі не можна імен таких, як Zillah, перекладати на Циллю, бо правильна вимова Зілля (англійська мова не знає в вимові букви *ц* за малими винятками, як: Tsar), Gnasher на Гнашер, правильно: Нешер, бо в сполуці *гн, кн, вр* першої букви ніколи не читаємо; але це знає вже й учень на першому ступені науки англійської мови... Hareton у перекладача Гаретон, правильна вимова: Гертен. Earnshaw — Ерншо, а не Ерншов.

Побажати б, щоб бодай у дальшій частині перекладу не стрічалися подібні занадто важливі прогріхи й незрозуміння первотвору.

Прсф. Яр. Бережінський.

Лінгвістичні знаки.

Останніми часами в лінгвістиці завжди вживають найріжніших значків для означення фонетичних процесів або для скорочення вислову. Значки ці стали тепер майже інтернаціональними, і без знання їх не можна приступати до читання наукової лінгвістичної праці. Найголовніші з цих знаків такі:

1. Осібні знаки.

* Зірочкою коло слова на його початку вгорі зазначаємо здогадну, припускану форму, форму тільки теоретичну, що її не маємо в якійсь давній пам'ятці; по-польськи: dompietana forma. Слова всіх передісторичних діб, а саме — праіндослов'янської, балтійсько-слов'янської та праслов'янської зазначаємо зірочкою.

> Значок для означення, що з чого походить; коло розтвору ставимо старшу форму чи давнішу, первісну, а коло вугла ставимо форму молодшу, що повсталала з першої; значок > читати: «дало», а < «повстало з» або «походить з», напр. >o >i< читаємо: >o дало i<, а >i <o< читати: >i повстало з o<. Замість цих значків останнім часом часто вживають у тім самім значінні значків таких: ≧ або ≡, що треба читати: «відповідає» з доданням ще того, що визначають > чи <.

// визначає «поруч», «обік» чого, дві рівнорядні форми.

: «чергується з», напр. e:o читай: e чергується з o.

- визначає опущену частину слова, а

саме: а- початкове $\overset{a}{a}$, -а кінцеве $\overset{a}{a}$, -а- серединне $\overset{a}{a}$.

— над буквою зазначає довготу, напр. \bar{a} читати: довге a .

˘ над буквою зазначає короткість, напр. $\overset{˘}{a}$ читати: коротке a .

≡ над буквою зазначає довготу або короткість, наприклад: $\bar{\bar{a}}$ читати: довге або коротке a .

ˆ над двома буквами визначає дифтонгічну вимову їх, цебто, що ці два звуки вимовляються за один дифтонг, напр. \widehat{ie} , \widehat{oi} , \widehat{ai} ; так само \widehat{dz} , \widehat{dj} визначають один звук.

ˆ під голосними визначає, що це голосний нескладотворчий, цебто не має повної голосної сили, через що й не творить складу, напр. $\underset{ˆ}{i}$, $\underset{ˆ}{u}$, $\underset{ˆ}{y}$, $\underset{ˆ}{v}$.

◦ маленьке кілко під буквою визначає, що це звук складотворчий чи сонант, цебто, що він може творити окремий склад, напр.: $\underset{\circ}{r}$ $\underset{\circ}{l}$ $\underset{\circ}{p}$ $\underset{\circ}{m}$.

• крапка під буквою визначає те саме, що й кілко ◦, напр.: $\underset{\bullet}{r}$ $\underset{\bullet}{l}$ $\underset{\bullet}{p}$ $\underset{\bullet}{m}$.

˘ уживається над трома літерами: \check{s} = ш, \check{z} = ж, \check{c} = ч; це чеський спосіб зазначення. Часом уживається \check{g} = дж.

' або ' над буквою визначає її передньорядність чи мякість, напр.: k' , n' , s' , z' і т. п.

при голосній ізліва визначає, що ця голосна мякшить приголосну, за якою стоїть, напр.: 'а — це таке a , як в слові *voŕa*.

ˆ над голосною визначає наголос (акцент).

ˆ над голосним зазначає його лабіалізований (округле положення губ) характер, напр.: $\overset{\text{ˆ}}{o}$.

2. Знаки буквенні.

a^e , a^o , e^a — буква справа вгорі визначає, до якого звуку нахиляється основний звук, напр.: a^e — a схильне до e , або звук, що розпочинається з a , а кінчиться малопомітним e .

u по звуку справа визначає його задньорядність або лабіалізованість, напр.: k^u .

i по звуку справа визначає його передньорядність чи мякість, напр.: k^i , g^i , цебто все одно, що k' , g' .

3. Скорочення.

Відмінки зазначаємо великою першою буквою їхньої латинської назви; а саме: N — nominativus назовний, G — genetivus родовий, D — dativus давальний, A — accusativus знахідний, V — vocativus зовний, Ab — ablativus, I — instrumentalis орудний, L — locativus місцевий. Числа зазначаємо цифрою вгорі по відмінку, а саме: ¹ одна, ² двійня, ³ множина. Рід зазначаємо малою першою буквою їхньої латинської назви: m — masculinum — мужський чи чоловічий рід, f — femininum — жіночий рід і n — neutrum — середній рід. Формула, напр.: N³n визначає: nominativus pluralis neutri, назовний відмінок множини середнього роду. Так само зазначаємо й пні: I¹a — це орудний відмінок однини a -пнів чи основ. Adv — adverbium, прислівник; Pr — praesens, час теперішній; Ft — час будучий, futurum; Imprt — приказовий спосіб, imperativus; Imprf — минулий недоконаний, imperfectum; Ao — aorist, aoristum. Цифра поруч дієслівної форми визначає особу, а цифра коло неї вгорі — число, напр.: Pr²3 визначає другу особу множини часу теперішнього.

4. Окремі букви.

ə або шва — визначає голосний неясної артикуляції; його зазначають переверненою буквою e , а також грецькою альфою: α .

t — будь яка приголосна, напр.: tort.

h — сербська буква для звука ч.

h — сербська буква для звука дж.

γ — грецькою гамою зазначається задньоязикова дзвінка протяжна приголосна, подібна до українського g , лат. h для відріжнення від вибухового g .

Граматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших.

VI. Впливи на мову.

Мова вічно росте й завжди невинно змінюється. Одна людина, за коротке життя своє, звичайно не помічає цієї безперестанної зміни, але коли будемо читати стародавні рукописи та стародруковані книжки, — ці красномовні свідки давноминутих часів, — тоді відразу побачимо, як справді сильно змінюється з часом наша мова. З пів тисячі літ тому в нас говорили: з добримн столц, дал всім псом, а тепер кажемо: з добримн столами, дав усім псам і т. п.

Окремі особи сильно впливають на повільну зміну нашої мови, напр. учителі в школах, священники в церквах, — їх усі слухають, переймають їхню мову й пильнують говорити так, як вони. Зайшли чужі люде колись сильно впливали на наше життя, а разом із тим і на нашу мову; напр. колоністи німці, чехи й інші занесли вдавнину до нашої мови багато своїх слів, все дуже важливих у нашій мові. А вже з одного села таке нове слово переноситься до сусіднього, а там і далі, і йде собі те слово світами, і всі його знають, хоч давніше не знали.

А то часом мова змінюється так, як би й не треба того. А щоби це стало тобі ясним, розповім коротку казку про село Шепеляве. Жив собі в одному селі хлопчик і звали його Василем. Пройді-світ із нього був на всю округу: цілим селом верховодив. А до того й розумний був Василь, хоч на старшину настановляй. Усі діти в селі так і липли до нього, як ті мухи до меду, і він завжди ними крутив, наче тобі справді сотник. Що робив Василь, те саме робили й усі діти.

Але Василь був шепелявий — не міг прорізно вимовляти шиплячих звуків. Перше з нього через це сміялися й прозвали Шепелявим, але він хутко оговтався з того й почав сам глузувати з тих, хто не говорив так, як він. Діти потроху переймали Василеву мову, а згодом і зовсім звикли шепеляти. А як повиростали, то багато з них так і не відстали від своєї звички.

Пішли потім у селі другі діти, і з них уже багато шепеляло, а дедалі ставало таких усе більше. От через це село те й прозвали Шепелявим.

Завдання. Чи не знаєте ви родини, що би в ній усі шепеляли, або якось інакше непрорізно балакали? Чи не знаєте родини, що говорила б трохи відмінно від усього села? Як говорять у вас у селі зайшли люде? Чи одна людина може трохи відмінити мову села? Прислухайтеся, чи однаково говорять старі баби й парубки? Чи однаково говорять письменні й неписьменні люде? Як говорять у вас ті, що служили в місті або в панів? Як говорять хлопці, що в війську побували? Розпитайте про все це й складіть оповіданнячко: »Як змінюється мова«.

VII. Ще про милозвучність нашої мови.

Бачу, що головні правила милозвучности нашої мови (ст. 67-68) ти вже добре знаєш, тому розповім тепер ще й про деякі подробиці, що допоможуть тобі краще писати й говорити.

1. На початку речення, а особливо коли далі йдуть дві чи більше приголосні, пиши *i* та *y*. Ось як, напр., Тарас Шевченко пише (і дальші приклади з »Кобзаря«): *І* босе, *і* голе. Ідуть дівчата в поле жати. У латаній свитиночці. Утни, батьку.

Але цього правила не додержуємо краще скрізь, — на початку речення звичайно не пишемо *й*, але можна писати *в*, напр.: В селі довго говорили. Вміла мати брови дати. Коли ж по таким *в* ідуть дві приголосні, тоді не зміняй *у* на *в*, пиши *у*: У страха очі великі.

2. По знаку розділовім, напр. по перетинці (знак *,*) так само частіше пишемо *у*, *і*, як і на початку речення: *І* над водою, *і* над гаєм. Зійде сонце — утру сльози.

3. Не кожна людина говорить плавно, рівно, а все робимо хоч маленькі перерви (павзи) в своїй мові. Ось ці перерви змінюють нам головні правила милозвучности мови, бо по такій перерві легше починати дальшу мову з *у* чи *і*, як і по знаках розділових. Ці перерви звичайно робимо по своїй уподобі в мові, але в писанні ліпше їх оминати.

4. Коли в слові *і*, *у* йдуть за пристав-

кою, що кінчиться голосним звуком, то звичайно вони змінюються на *й, в*, напр.: приймай, виїде, знайде, прийменник, займенник, неймовірний, найпевніше, навчитись, навчитель, завважити, повчитись, вивчитись, завмирати, завтра.

5. Коли наголос (акцент) падає на початкові *і* чи *у*, то вони тоді ніколи не змінюються на *й, в*, напр.: інший, Івга, усміх, успіх, ухо.

6. Чужі слова так само ніколи не міняють свого початкового *і, у*, на *й, в*, напр.: Ірод, Урал, університет.

7. Коли по злучнику *і* далі йде слово, що починається з двох приголосних, а попереднє слово кінчиться голосною, тоді

ліпше замінити таке *і* на *та*, напр.: Я та всі (або: Я й усі), горе та страх.

8. Коли попереднє слово кінчиться приголосною, а даліше починається голосною, тоді часом уживають подвоєного прийменника *ув*, напр.: Роби до поту, а їж *ув* охоту. Як *ув* око вліпив. Зоставсь *ув* убозстві. Кохатись *ув* одних книжках. Мигтить *ув* очах.

9. У словах Україна, український початкове *у* ненаголошене, а тому може мінятися на *в*. Шевченко пише: А Вкраїна, Заснула Вкраїна, На свою Вкраїну. Так само: На українських нивах. Але тепер слів Україна, український частіше вживають незмінно. Дід Огій.

Чистота й правильність української мови.

1. Замітки про окремі слова.

„Любов до батьківщини“ напишуть у велико-українській літературній мові, а не любов батьківщини. «Світ Дитини» ч. 6 ц. р. ст. 159 подає: «Є то величавий пам'ятник китайської любови вітчизни», а це й неясне, ліпше б: «любови до».

Знов, знову — панують у придніпрянській літературній мові, там форма «зновá» невідома. Місцеве «знова» і в Галичині в літературі вже перемінюється на «знову». «Вогні» ч. 5 ц. р. ст. 5.: І знова розшматовано, й знову опинилася, і знова остала, — ліпше скрізь уживати одної літературної форми: «знову» чи «знов», чи обох, але не плутати наддніпрянського з наддністрянським.

„Оплеском нагороджують“ («Світ Дитини» ч. 6 ц. р. ст. 151). Українська мова знає «облески», що вживаються тільки

в множині, однина «оплеск» в стосунку до артиста х:ба не був би нагородою. «Російсько-український Словник», видання укр. Академії Наук в Києві, 1924 р. т. I ст. 5 пише: «Аплодисменты — облески, гучні оплески», а однини «оплеск» навіть не зазначає, як нелогічної.

Буков, а не букв. «Мета» ч. 2 ц. р. ст. 2 пише: «нозих букв». У придніпрянській літературі міцно зацепилося писати родовий множини (G³) б^уков, н^азов, моли^тов; такі форми не раз я чув і в західно-українській живій мові.

Назов. У велико-українській літературній мові форма родового множини (G³) «назов» стала вже звичайною. М. Гладкий («Наша газетна мова», Київ, 1928) пише: Не має назов ст. 22. Пор. так само: буков, молитов, «Рідна Мова» ст. 71.

2. Архаїзми.

Весь, увесь. В літературній наддніпрянській мові панує займенник «весь» чи «увесь», що помалу заступає стару форму «весь». «Вогні» ч. 5 ц. р. ст. 4: Святкував весь нарід, ліпше буде: Святкував увесь нарід.

Залізо — загальнознана східно-українська форма, вона ж панує в літературі. Теж залізний, залізниця. «Нова Зоря» ч. 1 ц. р. ст. 1 пише: залізничних транспортів. В західно-українських говорах справді дуже поширене архаїчне залізо,

залізний чи залізо, залізний. Стародавнє ж^іл^із^о.

По вимагає по собі місцевого відмінку, а не давального, як встаровину. Треба писати: по лісах, по горах і долах, «Нова Хата» ч. 1 за цей рік ст. 2 пише: По вказівкам Орісі, треба: По вказівках Орісі. Архаїчний *по* з давальним давно виїшов із нашої літературної мови, поостаючись іще лише в деяких говірках.

Старатися про, а не о. Ужгородське «Українське Слово» ч. 1 ц. р. ст. 1 пише:

Постаратися *о* більше число передплатників, Вже не йде *о* існування одиниць, Постаратися *о* такі фінансові засоби і т. п. У всіх цих випадках треба *про* (або *за*), але не *о*. »Старатися *о*« — це наша архаїчна форма, що панувала в старій нашій мові, але з бігом часу вийшла з неї, позосталася тільки в архаїчних західних

говірках, у тім числі й на Закарпатті. Літературна придніпрянська мова знає тут тільки *про*, рідше *за*. В мовах: російській, польській і чеській панує тільки *о*. Наше *про* при дієсловах говорення, старання і т. п. — це наша оригінальна форма і ми мусимо плекати її.

3. Полонізми.

Вперед — згори. »Нова Зоря« ч. 1 ц. р. ст. 1 пише: »Хто присилає цілорічну передплату згори«. Так само цього »згори« частенько вживають й інші видання. Думаю, що це польське *z góry*. У східно-українських говорах не чув я цього слова, але в західно-українських воно добре знає. Словник Б. Грінченка подає його з Кам'янецького повіту, а академічний »Рос.-укр. Словник« 1924. I. 113 подає »згори« з творів Свидницького, що, як подолянин, має в своїй мові багатенько західно-українських слів. Замість »згори« маємо добрі свої: наперед, вперед. Добре пише черновецький »Час«: Висилайте передплату наперед.

Святковий — святочний. »Неділя« ч. 1 ц. р. ст. 2 пише: »Святочний настрій«. »Нова Зоря« ч. 1 ц. р.: Святочних днів, Торговля святочними дарунками. Слово »святочний« мало знає в Вел. Україні, там панує »святковий«. Академічний »Рос.-укр. словник правничої мови« 1926 р., з пильної редакції проф. А. Кримського, слова »святочний« зовсім не знає, а на ст. 143 подає тільки: святковий, празниківий, святній. Словник Б. Грінченка так само не знає слова »святочний«. Але академічний »Російсько-український Словник« 1928 р. т. III., як видання »Комісії складання словника української живої мови«, вже знає це слово, але, певне, яко місцеве західно-українське.

Сторонничий. »Ніхто не міг посудити Бернсона, що' він сторонничий або підкуплений«, »Життя і Знання« (ч. 1 ц. р. ст. 11). Це полонізм, *stronniczy*. В Вел. Укр. це слово було зовсім незнане, там скажуть: партійний, суб'єктивний, особистий, несправедливий, пристрасний. Тепер це слово починає ширитися й там. Так Словник правничої мови 1926 р. на ст. 154 під словом »пристрастний« подає

вже його. Але Словник Б. Грінченка зовсім не знає цього слова.

Відділ, а не діл. »Нова Зоря« ч. 1 ц. р. ст. 1 пише: »Має старанно ведений діл літератури«; ч. 2 ст. 11: Зачинаємо окремих діл під заголовком...; на сей діл звертаємо увагу. Це полонізм — *dział*. У Вел. Укр. пишуть: відділ, розділ, частина, куток. Академічний »Рос.-укр. сл. правничої мови« 1926 р. на ст. 107 подає: »отдел—відділ, розділ«. В значінні »відділу« не знає цього слова й Словник Б. Грінченка.

Байдужий, а не обоятний. В »Діти у творах українських письменників« М. Куція, 1932 р. ст. 5 читаю: »Чи дитина вражлива чи обоятна«. »Обоятний« — це щирий полонізм, *obojetny*; у нас кажуть: байдужий. Пор. »Повісті« Івана Левицького, 1874 р.: Погляд її очей був недбалый, байдужий 297, Українська байдужність 297. Б. Лепкий, »Мотря«: Мотря байдуже слухала тої балачки 384.

Підаватися впливові, а не улягати впливові. У М. Куція, »Діти« ст. 5 читаю: »Чи дитина улягає чужому впливові«. Тут »улягає« з польського *ulega*, по-українськи просто: чи дитина піддається чужому впливові.

Головувати, а не „проводити нарадам“. У Галичині під польським впливом (*przewodził sądowi*), дуже часто пишуть: проводити нарадам«; напр., »Громадський Голос« 1932 р. ч. 49 ст. 3 пише: Нарадам проводив Вітос«, »Діло« ч. 15 ст. 5 ц. р.: Перед трибуналом, якому проводив суддя. Цього виразу наддніпрянська літературна мова зовсім не знає, там напишуть: На нараді головував Вітос, або: Нараду провадив, Перед трибуналом, що на нім головував суддя. Академічний »Рос.-укр. словник« т. III ст. 450 подає: комісія за (чи під) головуванням (проводом) робітників.

„Племена о різних культурах“, пише В. Окунь-Бережанський в книжці своїй: »Чому Русини або Малороси називаються

Українцями« 1932 р. ст. 5. Це полонізм, по-нашому кажемо: племена різних культур.

4. Відповідь на запитання наших читачів.

Хто з Вп. Читачів „Рідної Мови“ хотів би одержати від нас і листовку відповідь на своє запитання, той мусить прислати на те відповідного поштового значка.

Наголос у прізвищах на -енко. Микола Негребецький із Устрік Долішніх запитує нас про наголос прізвищ на -енко. Пануюча літературна вимова — -енко, цебто наголос на передостаннім складі; найчастіше це буває тоді, коли слово, що від нього повстало прізвище, двоскладове або має кінцевий наголос: Коваленко, Слюсаренко, Вдовиченко, Кононенко, Грінченко, Тимченко, Стешенко, Петренко, Юрченко, Чикаленко, Дорошенко, Золотаренко, Короленко, Карпенко, Линниченко, Лисенко, Никитенко, Стороженко, Ханенко, Шевченко, Ярошенко і т. п. Крім цієї головної й пануючої вимови прізвища на -енко часом вимовляють із наголосом на тім самім складі, як і в слові, що від нього повстало прізвище: Мака́р-Мака́ренко, Омéлько-Оме́льченко, Іва́сь-Іва́щенко, основя́нин-Основя́ненко і т. п.; це буває частіше в словах чотирьох- і більше складових. У »Руні Орошеннім« Димитрія Ростовського 1683 р. на л. л. 104-105 читаю: Заб'ленко, Ларченко, Опанасенко і Оніщенко.

Прізвища на -ович, -евич мають наголос завжди на передостаннім складі: Баранович, Лукашевич, Маркевич, Прокіпович, Самойлович, Тишкевич, Хоткевич, Шашкевич, Олександрович, Абрамович, Богданович, Григорович, Сергієвич і т. п. Коли ж слово на -ович чи -евич не прізвище, а назва по батькові, тоді воно має наголос на тім складі, як і слово, що від нього воно повстало: Іван Іванович, Марко Прокіпович, Степан Олександрович, Андрій Абрамович, Семен Богданович, Сергій Григорович і т. п. Отож, треба розрізняти: Григорович (прізвище) і Григорович (по батькові).

Прізвища російських письменників вимовляються тільки так (відповідь на запитання): Лермонтов, Пушкін, Толстой, Григорович, Богданович, Грибо́вдов, Дельвіг, Державин, Жуківській, Козлов, Ломоносов,

Майков, Некрасов, Озеров, Достоєвській, Горкій і т. п. Див.: І. Огієнко: Объ ударе- ній въ собственныхъ именахъ, Київ, 1912 р.

Прізвища на -овський. Запитує мене п. Сергій Яковець із Шубкова, »як правильно писати: Стефанівський чи Стефановський?«. Це цікаве питання. Українці віддавна звикли до своїх прізвищ у чужій формі: до метрик їх записували старою мовою, а в пашпортах — російшили. Закінчення -овський, -евський у прізвищах уперто не українцяться (пор. польські прізвища на -owski), все пишуть: Грушевський, Ніковський, Андрієвський, Стефановський. Безперечно, це протиприродне явище, викликане неправдивим забобонним поглядом на »вульгаризацію« прізвищ. По-українському може бути тільки Грушівський, Ніківський, Андріївський, Стефанівський. Кажуть: наше вухо до того не звикло; на це одна рада: частіше говорити так, то звикне. Народня наша мова знає тільки Петрів, ковалів, а тому й буде: Петрівський, Ковалівський. Полтавські акти 1665 р. вже мають: Петрувская, цебто — Петрівська.

Вікопомний. Вд. Ю. Редькові. Слово »вікопомний« давно прийняли ми до своєї мови; в наших памятках XVII віку воно часте. Частеньке воно й тепер у придніпрянській літературній мові. Його подає Словник Б. Грінченка; Академічний »Р.-у. Сл.« I 244 на рос. »достопамятний« дає: »вікопомний, вікопамятний, памятний, памяти годний (вартий)«; як бачимо, подає це слово навіть першим; тут же й »вікопомність«. Академічний »Сл. правничої мови« на ст. 81 (незабвенный) так само подає й »вікопомний«, поруч із »незабутній«. В Галичині кажуть: »пропамятний«, але й »вікопомний« не рідке, напр. у Б. Лепкого, »Мотря« I 224: Для добра і слави вікопомного війська запорожського. Цікаво, що в мові польській »wiekopomny« тепер дуже рідке. Див. вище ст. 113-118.

Злотий чи золотий? Вд. п. Л. Сідлецький питає нас, як правильніше казати:

злотий чи золотий, бо в українських часописах пишуть по-ріжному. Як у всіх мовах, так само і в нашій прийнято назви грошей вимовляти й писати так, як їх вимовляється на їх батьківщині, українізуючи лише необхідне: лея, динар, франк, марка і т. п., тому й »злотий«; зукраїнщена форма »золотий« була б і невідповідна, бо ж »злотий« не золотий.

Борг. Чи добре слово б о р г, питається о. І. Вовківський. Зовсім добре. Походить від нім. *Borg*, відоме в нашій мові вже з XVI в. Перше вживалося тільки в виразах: на борг, в борг (на віру), тепер дуже в нас поширилося: борговий, боргувати, набір (= на борг), уборг. Маємо ще: позичати, позика, позичка (але не пожитати, пожитка), винне, винувате. Позичають речі (позич мені воза), боргують крам у skleпах чи крамницях: Ще арендар поміркує, нам горівки поборгує, Чуб. V. 1094. »Борг« стало в нас своїм словом, а »кредит« відчувається за чуже. Старе наше »довг« часте в мові народній, але оминається в літературній: нпр. Академічний Словник на рос. долг серед українських виразів слова »довг« не подає.

Додаток, а не прилога. В »прилозі« пише о. Д. Лещинин із Торонто. Слова »прилога« українська літературна мова вживає дуже рідко, звичайно пишемо »в додатку«. Академічний »Російсько-український словник правничої мови« 1926 р. на ст. 151 рос. слово »приложение« передає »додаток, долучення, придаток«. Академічний »Рос.-укр. словник« т. III. 1928 р. на ст. 503 згадує слово »прилога«, але тільки один раз, і то непотрібно. Словник

Б. Грінченка зовсім не знає слова »прилога«.

Підручні книжки для вивчення нашої літературної мови. Інж. Ф. Гай-Гаєвський із Подєбрад просить порадити йому »належну поважнішу літературу« для вивчення нашої літературної мови. На жаль, хоч маємо вже не малу літературу для вивчення окремих питань, суцільних курсів у нас не багато. В Великій Україні праця Проф. О. Курило: Уваги до сучасної української літературної мови, вид. 3, Київ, 1925 р., 250 ст., найліпша. Менше значіння має популярний »Порадник української мови« Проф. О. Синявського, Берлін, 1922 р., 150 ст. У Львові вийшли дві праці, яко одна цілість: Проф. Іван Огієнко: »Український стилістичний словник, Підручна книжка для вивчення української літературної мови«, 1924 р., 496 ст., видання »Української Книгарні й Антикварні«; друга частина: »Чистота й правильність української мови, Підручник для вивчення української літературної мови, популярний курс із історичним освітленням«, 1925 р., 215 ст., видання Книгарні А. Бардаха. Дві останні праці, крім широкого зазначення русизмів, скрізь зазначають різницю між мовою східно- й західно-українською. А для п. Сергія Яковця із Шубкова, що питається про те саме, додаємо ще добру працю Д-ра В. Сімовича: »Граматика української мови«, вид. 2-е, 1921 р. Для п. Л. Смовської: для вивчення теперішнього правопису радимо книжку: »Український правопис із словничком. Упорядкував М. Возняк«, Львів, 1929 р.

Мова наших видань.

Усіх авторів і видавців як із Галичини, так і з Великої України, Буковини, Зах. Європи та Америки просимо надсилати нам свої видання для рецензій.

В. Дежеліч: »Софію вибрав. Львів, 1930 р. »Добра Книжка«, ч. 114. Переклад.

За останній час появляється на нашій книжковій ринку дуже багато різної перекладної літератури. Широке наше громадянство, видно, потребує легкої літератури до читання. Безумовно, це добра річ у нашій культурній житті. Не добре тільки те, що переклади ці роблять особи, що нашої мови глибоко не знають, і тому—своїми малої якості перекладами—мало допомагають доброму розвитку нашої мови. На мову своїх перекла-

дів мусимо звернути дуже пильну увагу, бо ж ці переклади широко розходяться поміж нашим громадянством. Взагалі ж Видавництву »Добра Книжка« треба звернути дуже пильну увагу, щоби й мова його видань справді була добра.

Мова перекладу »Софію вибрав« слабенька. Перекладчик намагається писати наддніпрянською мовою, але це йому рішуче не вдається, — у перекладі повно діалектичних наддністрянських виразів, напр. (у дужках подаю відповідний вираз наддніпрянський): Сі (ці) слова заболіли побожну царицю 125, Його заболять груди 159, Мати змня (змія, змії) 146, Солодкі малини (у В. Укр. »малина« тільки в однині, а не множині: солодка малина), Многих (багатьох) прогнали 161,

Михайло наслухував (прислухався) з двора 144, Оноді (позавчора) він послухав ради 138, Постригчи (постригти) волосся 150 і т. п.

Колиб мова перекладу вся була суцільно-галицька, то це тільки збільшило б цінність її; коли ж скрізь плутається без доброї міри наддніпрянське з наддністрянським, то це вкінці дає штучну, неіснуючу в житті мову. Скажемо, маємо тут на одній сторінці: «синий переможець» 136, «синий вершик», «чогож тоді «синю стяжку» 136, — пишуть «сину» коли, «синий».

У наддністрянських говорах збереглося дуже багато гарних виразів, що їх мусимо запроваджувати до нашої загально-української літературної мови. Перекладчик часом уживає таких виразів, напр.: «Вибрала йому очі» 148, цебто осліпила. Це старий, добрий наш вираз; пор. в приказках Номиса ч. 13171: Бодай дідько очі вибрав, ч. 11757: Хоч йому зуби вибере.

Перекладчик, ідучи за живою народньою наддністрянською мовою, добре вживає форм двійного числа, напр.: Дві служці 62, Дві точці 67, дві цівці 85, навіть для середнього роду: Дві крилі 61, 67 (пор. живе: Дві-три-чотири слові). Це робить честь перекладчикові.

У книжці знаходимо архаїзми, тепер не вживані: «Навчи мене своєму знанню» 75, — тепер кажемо: навчати чого (а не чому), тому треба:

Навчи мене свого знання (російське: Научи меня своему знанию). На ст. 143 читаємо: «Та соблазнь», треба: той соблази, чи простіше: та спокуса.

О. Івах: Той, кого світ ловив та не спіймав. Поема про славного українського філософа Григорія Сковороду. Вінніпег, Канада, 1932. Ст. 23 in 16°.

У чепурненько виданих віршах Іваха часом маємо наголоси, яких українська мова зовсім не знає, як нпр. в душú 7, в хазяїна 11, яблúнь 11 і т. п. Діалектичних західно-українських виразів: наближаєсь 5, вертаєсь 5, простягаєсь 16 літературна наша мова тепер уже не вживає, — ліпше форми повні на -еться. «Запер книжку нову» 7, «свою книгу запер» 9 — по скінченні читання книжку «закривають». По-українському не говорять: «Довго книжку читав, ні бровою моргнув» 7, треба: «ні бровою не моргнув». Ліпше «малп», а не «малпів», бо початкова форма «малпа» жін. роду. В українській мові відоме «папуга», тому ліпше «папуг», а не «папугаїв» 14. О. Івах у багатьох місцях пише по-наддніпрянському, але велико-українська літературна мова не знає «за щастям шукав» 14, «в серцю» 18, а щастя шукав, в серці. Взагалі ж мова віршів О. Іваха зовсім добра.

I. О-ко.

Говори української мови.

Збагацуймо український словник. Українське сільське вчителство має немало вільного часу. Працювати по товариствах, навіть тільки господарських, через відомі причини тепер дуже тяжко. Однак не трудно працювати для рідної культури хочби в такий спосіб. Український учитель, переходячи з села до села, з повіту в повіт, має добру нагоду пильно приглянутися до життя-буття українського народу. У школі вчитель стрічається з новими дітьми, і його вухо зараз відчуває певну різницю в мові. Кожде село має свої мовні окремішності, належить до якогось українського діалекту. Із сусіднього села відразу пізнають кожного по однім слові і скажуть: він із такого там села.

Отож, нехай кожний учитель записує собі ці мовні різниці. Збирати треба всі слова, досі невідомі. Бо давніше збирали в нас тільки етнографічні матеріали — пісні, звичаї, казки, повіря. Один тільки проф. Іван Верхратський збирав «Знадоби до українських говорів».

При всякій нагоді — чи в школі, чи в розмові з селянами — записую слова, що їх ще досі не чув. Ось в селі Пяткова, повіт Добромиль, записав я такі слова: липéц — липка глина; порóшниця — прохнячка, чернозем; кúтько-мúтько — перепелиця; осúга — плісня на борщі; попере́чна дівка — що всім перечить; сійка — сойка; пеклò — покло; чі́пко — водяний птах із чубком; терне́ва рожа — рожа, слизовá рожа — мальва; жбир горб, високий беріг (у Богородчанським повіті не вміли пояснити цього слова, хоч казав була); пéрвістка — корова, що перший раз отелиться; чеперга́те — позакривлюване на

всі боки; паскúдь — паскуда, погань; дзюба́н — дзюб; довжінь — довжина.

Учитель Богдан З.

Примітка. Осуга — є й у Словнику Б. Грінченка; товщ на рідині. Так само є там жбир — скала, гора, високе місце, записане від лемків; пéрвістка — загально-знане слово, визначає не тільки корову, що перший раз отелиться, але й жінку, що перший раз вродить, а також перше теля чи першу доньку. Марко Вовчок I. 97: Аж ось уродилась дівчинка; так то вже кохає та пестить Горпина свою первістку, і з рук не спускає («Горпина»); чепéра чи чепéрга — це розсоха — дерево, а то й місце, що роздвоюється, вилок, звідси чепергатий; лемківське паскуд. Чув я, як мати з Київщини на свою доньку казала «кутька-мутька», так само там же на доньку свою казала й полька. Ів. Огієнко.

Українські місцеві назви. Яросла́в, до Яросла́вля. Знаю зовсім певно, що по всіх селах навкруги нарід говорить Вулішйчі, в Вулішйчех, Чесанів, в Чесанові, а наша інтелігенція вживає Олешіці, в Олешіцях, Цішанів, у Цішанові (за польськими Oleszyce, Cieszanów).

Так само місцеве сільське населення каже: Яросла́в (місто), а по всіх інших відмінках чути мяке л, отже: з Яросла́вля (докладніше: з Ярусла́вля), в Яросла́влі.

Лазі, пов. Радимно. Інж. Іван Сірий.

Примітка. Давня назва була Яросла́вль, а кінцеве -ль визначало, що це прикметник приналежності — місто Ярослава. Отже бачимо, що нарід ще й тепер захоче в цім слові глибоку старовину. Наголос цього слова Яросла́в, а не Яро́слав (полонізм). У еложених словах наша

мова знає наголос звичайно в другім слові, а не в першім.

I. Огієнко.

Цікаві лемківські слова. Працюючи вже кілька років над збиранням історично-етнографічного матеріалу на Лемківщині, знаходжу я в лемківській діалекті багато дуже гарних слів, що могли б збагатити нашу літературну мову. Для прикладу подаю декільки. Лемківське «ссипанець» (ссипати збіжжя) — шпіхлір, «вйгляд» (пор. виглядати) — вікно, «скірни» (скіра) — чоботи, «зазирало» (пор. зазирати) — дзеркало і т. п. Чи ж то не скарб у нашій мові?

С. Милик.

о. Іван Бугера.

Примітка. Цікаве слово «скірни» в доме і в мові польській, — це архаїчне *skórnice* чи *skórznie*; є воно і в чеській мові — *škorně*, відоме й слов'янам південним.

I. Огієнко.

Слова з Підкарпаття. Подаю декільки цікавих слів, що довелося мені їх чути в мові сільського населення Підкарпаття. Підсонь — південь (сторона світа); затінь — північ; читавий — добрий, здатний (у нас є читавий учитель); наремний — наглий; леща — коробка; обчерк — циркуль; пліща — прогалина; заплішити — забити діру; яріч — їжак; цига — забавка для дітей; хілі — забавка для дітей; сокотити — стерегти, пильнувати; зсув — лавіна. Д р Вол. Виногородський.

Примітка. Слова читавий, наремний, плішка, заплішити, яріч, сокотити подає й Словник Б. Грінченка. Цікаве пліща, пор. рос. плішь — лисина. Заплішити — загально знане. Сокотити — звичайне на Гуцульщині. Дитяча забавка дзига так само широко знана. Цінні два терміни: обчерк і зсув.

I. О-ко.

Огляд праць для вивчення української мови.

Взаємовідносини між українською та білоруською мовами. Під таким заголовком проф. Петро Бузук умістив в «Записках» Української Академії Наук (т. VI-VII ст. 421-426) коротку статейку, в якій перелічив українсько-білоруські мовні стичності, подавши до цього й методологічні уваги щодо досліду споріднення між мовами, й відкидаючи теорію дерева. Приходить до правдивого висновку, що «багато спільних ознак, значно більше, ніж про це досі писали, зв'язує українську та білоруську мови» (ст. 423). До цього додамо хіба одну поправку: Уже проф. Є. Тимченко в «Україні» 1924 р. кн. 3 умістив статтю: «Слов'янська одність і становище української мови в слов'янській родині», а в ній прийшов до того ж таки висновку, а саме, що «українська мова на лічбу спільних фонетичних процесів найближче стоїть до білоруської» (ст. 9).

I. Огієнко.

В карпато-українських говорах нема дифтонгічної вимови звука *ы*. Ще А. Кочубинський у своїх справозданнях про поїздку по слов'янських землях писав («Записки Новоросс. Университета» 1876 р.), ніби на Підкарпатті чув він дифтонгічну вимову *и* (*ы*). Але повну теорію про дифтонгічну вимову цього звука виставив і уgruntував професор Одеського Университету А. Томсон, остаточно в своїй праці: *Beiträge zur Geschichte des Diphthongs ы in den slavischen Sprachen* («Zeitschrift für sl. Philologie», 1927 р. IV ст. 345).

Відомий дослідник підкарпатських говірок, Др. Ів. Панкевич присвятив цінну розвідочку на цю саму справу: «O domnělé diftongické výslovnosti hlásky ы v ukrajských nářečích Podkarpatské Rusi a vych. Slovenska» («Casopis pro mod. filologii» XVI, 1-2 ст. 151-155). Пише він її на основі своїх власних спостережень, бо побував більше як в 100 підкарпатських селах, а крім того зробив декілька експериментальних дослідів на мові українців з різних міст Підкарпаття, чим і цінна його праця.

«Висліди мого акустичного спостереження — пише Др. І. Панкевич (ст. 155) — а також мого експериментального досліду доводять що *ы* укра-

їнських діалектів на південній стороні Карпат (у теперішній Підкарпатській Україні та Східній Словащині) — то голосна монофтонгічна, а не дифтонг». Карпато-українське *ы*, правдиво твердить ще І. Панкевич, «твориться тільки під заднім твердим піднебінням, або зовсім аж під м'яким, але ніколи спереду, як то буває при голоснім *і*» (ст. 154). І. Панкевич наводить ще твердження А. Семеновича, І. Верхратського та О. Броха, що також не чули дифтонгічної вимови *ы* на Підкарпатті, хоч особисто там досліджували місцеві говори.

Стаття Др. І. Панкевича значно виграла б на цінності, коли б вона переглянула була всю існуючу літературу, бо ж вона не велика. А. Томсон не раз писав про дифтонгічний характер *ы*, пор. «Р. Ф. В.» 1905 р. кн. 2 ст. 45 і далі, 1911 р. ст. 148 і др. Про дифтонгічну вимову *ы* писали ще: Мелетій Смотрицький, Б. Ляпунов, Б. Цонев, А. Meillet («Rocznik Slavistyczny» 1911 р. т. IV ст. 136) і др. Повну літературу про це див. у С. Кульбакина («Древне-церковно-слов'янській языкъ», Харків, 1913 р. ст. 67) або в мене («Фонетика» 1927 р. ст. 229-235, видання літографоване).

На ст. 151 автор пише, що «тільки в великоруських, білоруських та деяких карпатських діалектах затрималася переісна позиція язика при вимові *ы*;» здається, сюди треба зарахувати ще й мову польську.

I. Огієнко.

Natione Ruthenus: «Ruskie» а «ukraiński». «Biuletyn polsko-ukraiński», Варшава, 1932 р. ч. 1 ст. 27-31. Коротка статейка про стародавність термінів Україна, український. Автор справедливо підкреслює, що назва «руський», що її вперто вживають деякі польські кола, викликає почуття образи в Галичині та деяке баламутство на Волині. Статейка написана правдиво, приступно, патріотично, зо знанням справи. Автор виразно підкреслює, що назву «український» нарід наш густо полив своєю кров'ю, і тому не відступить від неї. — На ст. 28 цитується Літопис: «o niemże Ukraina mnoho postona,» треба: o nemže, бо o niemže — московізм.

I. Огієнко.

Українська мова в „Записках“ Всеукраїнської Академії Наук.

Бібліографічний огляд.

Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН) від самого свого початку одним із головних своїх завдань поставила — складання словника української мови та дослідження української мови. У 1919 р. появилася I том головного видання ВУАН — «Записки Історично-Філологічного Відділу», що згуртували в собі найважливішу працю Академії коло вивчення рідної мови. По 1929 рік вийшло 25 томів «Записок», і на тому, на жаль, головна праця Академії увірвалася з причин, від неї незалежних.

Для всебічного вивчення української мови Академія заклала декільки Комісій; головні з них такі: 1) Комісія для складання словника української живої мови, голова її — Всеволод Ганцов. 2) Комісія Історичного Словника української мови, директор її — проф. Євген Тимченко. 3) Інститут Української Наукової Мови, для вироблення української наукової термінології, голова її — Г. Г. Холодний. Комісія ділилася на 5 відділів, а відділи на 34 секції. 4) Комісія історії української мови, для досліду пам'яток української мови. 5) Діалектологічна Комісія досліджує говірки української мови.

Усі ці Комісії, не дивлячись на численні перешкоди, зробили надзвичайно велику працю, поставивши вивчення української мови на правдиво наукову висоту. Праці свої Комісії друкували або в «Записках» Академії, або в інших академічних виданнях.

На цьому місці подаємо бібліографічний огляд 25 томів «Записок» за 1919-1929 роки. На кінці окремої бібліографічної замітки римська цифра визначає том «Записок», а арабські — сторінки його. Роки томів: I 1919 р., II-III 1923 р., IV 1924 р., V-VI 1925 р., VII-IX 1926 р., X-XV 1927 р., XVI-XIX 1928 р. і XX-XXV 1929 р.

Бібліографію вивчення української мови в інших академічних виданнях подамо в дальших числах «Рідної Мови».

Для ліпшої орієнтації ділимо бібліографію на окремі розділи.

I. Історія українського мовознавства.

1. Життєпис Всеволода М. Ганцова. II-III 126.
2. Життєпис Григора К. Голосевича. II-III 127.
3. Життєпис академіка Агатангела Євтимовича Кримського. I ст. XXXIV-XXXV.
4. Життєпис Андрія Васильовича Ніковського. II-III 94-96.
5. Ляєнштом Ярема: Манжура і Ол. Потєбня. XXI-XXII 149-160.
6. Петров Віктор: Потєбня й Лотце. Рец. на «Полное собрание сочинений» А. А. Потєбні, т. I, 1922 р. IV 259-263.
7. Петров Віктор: До питання про Потєбню й Лотце. IX 367-368.
8. Життєпис академіка Степана Осиповича Смаль-Стоцького. I ст. LXXVI.

9. Життєпис проф. Євгена Костянтинівича Тимченка, складений їм самим. I ст. XC-XCI.

10. Кримський А. академик: Оцінка наукових праць проф. Є. К. Тимченка. I ст. XCII-XCIII.

11. Дорошенко Дмитро: Ватрослав Ягіч про українську мову і про назву «українці». X 264-280.

II. Бібліографія.

12. Спис праць проф. Петра Бузука за 1926-1927 роки XV 302, за 1927-1928 роки XIX 404.

13. Спис праць В. М. Ганцова. II-III 126-127, за 1918-1925 роки V 309, за 1925 рік VII-VIII 618, за 1927-1928 роки XIX 404.

14. Спис праць М. Гладкого за 1927-1928 роки. XIX 405.

15. Спис праць Г. К. Голосевича. II-III 127.

16. Спис праць В. Демячука за 1918-1925 роки. V 315-316, за 1927-1928 роки XIX 406.

17. Спис праць В. Дубровського за 1918-1925 роки. V 316-317.

18. Бібліографічний покажчик друкованих писань проф. А. Є. Кримського. I ст. XXXVI-LXX, на ст. LI-LIV: філологія українська.

19. Кримський А.: Що зроблено на Україні в царині історично-філологічних наук за десятиліття 1917-1927 р.? (коротка згадка й про мовознавство 275-276). XVI 273-280.

20. Спис праць Олени Куріло за 1923 р. IV 334-336, за 1918-1925 р. V 327-328, за 1925 р. VII-VIII 623, за 1927-1928 XIX 412.

21. Спис праць А. В. Ніковського. II-III 96, за 1927-1928 роки XIX 415.

22. Бібліографія праць проф. Ст. О. Смаль-Стоцького. I ст. LXXVII-LXXVIII.

23. Праці проф. Є. К. Тимченка. I ст. XCI-XCII.

24. Спис праць проф. Євгена Тимченка за 1918-1925 роки V 342-343, за 1926-1927 роки XV 316, за 1927-1928 роки XIX 419.

III. Стосунок української мови до мов споріднених.

25. Бузук П. О., проф. Мінського Університету: З лінгвістичних розкопаних на Білорусі. Граматичні й етимологічні замітки (архаїзми білоруської мови в порівнянні з українською). XIII-XIV 277-280.

26. Бузук Петро: Взаємовідносини між українською та білоруською мовами. Методологічний нарис. VII-VIII 421-426.

IV. Пам'ятки української мови.

27. Бузук Петро: Про мову найдавнішої української Євангелії (Архангельська Євангелія 1092 року). XII 1-11.

28. Левченко Микола: Філологічні курйози. З приводу Н. Дурнова (про вираз із Ізборника 1073 р.). VII-VIII 427-429.

29. Веселовська З. М., аспір. Н.-Д. Кат. Мовознавства в Харкові: Мова «Лексікону» Памви

Беринди. До трьохсотріччя пам'ятки, XIII - XIV 311-339.

30. Омельченко Гр.: Котрі пам'ятки належать українцям і котрі білорусам? З приводу книги Ластовського: «Гісторыя Беларускай кнігі». IX 356-357.

V. Повні курси української мови.

31. Ганцов В.: Рецензія на «Коротка історія української мови» 1924 р. П. О. Бузука. V 252-267.

32. Грунський Микола проф.: Завдання наукових підручників історії української мови. З приводу нових підручників проф. П. Бузука та проф. Є. Тимченка. XV 260-271.

33. Дем'яниук Вас.: Рецензія на «Нарис історії української мови» 1927 р. Проф. П. Бузука. XV 231-245.

34. Бузук Петро: З приводу рецензій В. Дем'янука й проф. М. Грунського на мій «Нарис історії української мови». XIX 353-367.

35. Дем'яниук Василь: З приводу відповіді проф. Бузука на рецензію про його книгу: «Нарис історії української мови» (1928 р.). XXIII 380-387.

36. Марковський Михайло: Рецензія на «Практический курс украинского языка» 1924 р. М.

Гладкого, V 267-274 («М. Гладкий нишком списав багато з «Курса» 1918 р. Ів. Огієнка» та Є. Тимченка ст. 270, 272-274).

37. Курило Ол.: Рецензія на «Введение в историю русского языка» 1927 р. Н. Дурново. XXI-XXII 375-405 (багато про мову українську).

38. Кримський А. акад.: Рецензія на «Курс украинского языка» 1925 р. Гр. Іваниці. VII-VIII 593-595.

39. Курило О.: Рецензія на «Украинский язык» 1923 р. Мих. Йогансена. IV 251-254.

40. Курило О.: Рецензія на «Украинский язык» проф. С. М. Кульбакина, 1919 р. II-III 217-220.

41. Дем'яниук Василь: Рец. на «Украинский язык у минулому й тепер» 1926 р. К. Німчинова. X 353-362.

42. Курило О.: Рецензія на «Украинский язык» 1923 р. О. Синявського. IV 248-251.

43. Булаховський Леонід: Рецензія на «Курс історії українського языка» 1927 р. Є. Тимченка. XV 271-276.

44. Булаховський Леонід проф.: Рецензія на «Курс історії українського языка» 1927 р. Є. Тимченка. XXIII 377-378.

45. Грунський М. проф.: Рецензія на «Курс українського языка» 1927 р. Є. Тимченка. XXIII 378-379. (Кінець буде).

Бібліографія нових праць для вивчення української мови.

Проф. Д-р Іван Огієнко: Чистота й правильність української мови. Нариси друкувалися у львівському щоденнику «Новий Час» за 1932 р. Видруковано такі нариси: I: Потреба наукової дискусії, N 38. — II: Значіння традиції в розвитку мови, N 41 за 25 лютого. — III: Літературна мова в Галичині й у Великій Україні, N 44. — IV: На Україні чи в Україні? N 46. — V: Ще раз нам потрібна спокійна наукова дискусія (відповідь «Ділу») N 53. — VI: Чи слово «уділити» полонізм? N 56. — VII-X: Милозвучність української мови. 1: Природа милозвучности, N 69. — 2: Чергування *i* — *ii*, N 72. — 3: Чергування *y* — *v*, N 75. — 4: Недотримання чергування *v* — *y*, N 80. — XI: І паки: потрібна нам наукова дискусія, а не боротьба з вітряками (відповідь «Ділу»), N 82. — XII: Вираз «вводити в блуд» не полонізм, N 86. — XIII: Москалізми в українській мові: 1. Не «куток мови», а окремі нариси (N 86), 2. «Вибачаюсь», 3. «Маю за шану повідомити Вас», 4. «Безкоштовно», 5. Мова московська чи російська, N 87. — XIV: Про Гуртки Прихильників Чистоти й правильности української мови. Відповідь Вд. Пані Яр. Мандюковій у Перемишлі, N 92. — XV: «Галицька» мова, У відповідь Вд. Пані О. Дучимінській із Покуття, N 94. — XVI: Відміни мови наддніпрянської від наддністрянської: 1: Нижній чи нижній, 2: «Вишний», 3: Березів Нижній N 102. — XVII: Москалізми в українській мові: 1. «Дякую вас», 2: Дякуючи, 3: «Ходив був», а не «ходив було», N 118. — XVIII: Усталення нашого правопису: 1: Кожний пише на свій лад (N 124), 2: Як писати часточки з попереднім словом, N 125. — XIX: Відміни мови наддніпрянської від наддністрянської: Сей-цей (N 129), «Сміявсяб» чи «сміявбися»

(N 137), «битимуть» чи «муть бити» (N 137), «Старатимусь» чи «старатисьму» (N 137). — XXI: Відміна займенників: 1: Старші займенникові форми, 2: Новіші займенникові форми, 3: Скорочені займенникові форми (N 140), 4: Займенникові форми жіночого роду, 5: Архаїчні форми, 6: «Мені» а не «міні» чи «міні», N 146. — XXIII: Початкове *и* в особовім займеннику: До нього — до його, N 156 за 20 липня. — XXIV: «Узяв ножа», а не «узяв ніж», N 259 за 24 XI. — XXVI: «Узяв ножа» — «Узяв ніж», ч. 276 за 14 XII. — XXVII: Клопоти з нефаховими критиками (відповідь «Ділу») ч. 22 за 1 II 1933.

Проф. Д-р Іван Огієнко: Чистота й правильність української мови. Відповідь нефаховому критикові. «Нова Зоря» ч. 10 за 12 II 1933.

Збірник Секції Граматики української мови. Редактор: О. Курило. Книга перша. У Києві, 1930. 234 ст. Видає «Науково-дослідний Інститут Мовознавства при Всеукраїнській Академії Наук. Ціна 2 крб. 50 коп. Зміст тому: Від Редакції. О. Курило: Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на *-но*, *-то* ст. 1-39 С. Гуєнко: Прийменник *за* в українських діалектах 41-72. В. Дяконенко: Здрібнілі форми в українській мові 73-114. А. Вовк: Наросток *-к-а* в дієслівних іменниках 115-140. Є. Рудницький: Складені слова в українській мові 141-196. М. Станиславський: Слова-скорочення в сучасній українській літмові 197-216. О. Курило: До поняття «фонема» 217-234.

М. Гладкий: Наша газетна мова. Київ, 1928 р. 174 ст. Зміст: Проблема газетної мови, Лексика, Синтакса, Фразеологія, Суть популяр-

ного викладу, Стилістика як праця газетяра-журналіста. Передрук з «Червона Преса» за 1927-1928 роки.

«Літопис Бойківщини». Записки, присвячені дослідям історії, культури й побуту бойківського племені. Самбір, 1931 р. Д-р М. Скорик: Про назву «Бойки» 6-23. Д-р А. Княжинський: Межі Бойківщини 24-37, а на ст. 25-31 головні ознаки бойківського говору. о. Юрій Кміт: Бойківський словарець зі села Гвездця 145-149. Д-р А. Княжинський: Як записувати твори «усної словесности» 155-158. Д-р Мирон Кордуба: Як записувати топографічні назви 159-162.

Від Редакції й Адміністрації.

«Фонд Рідної Мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної Мови»: Українське Товариство «Взаїмна Поміч» у Вінніпегу — 49.75 канад. дол. чи 366.16 зл., Учитель І Крп'як із Vilita, Alberta — 22 зл., А. Коваль із Каліша — 4.50 зл., Свящ. І. Велівченко з Каліша — 2 зл., В. Івасівка з Стебника — 2 зл., Проф. В. Злотчанський із Плоцька — 2 зл., Д. Мороз із Шалету — 2 зл., А. Українець із Горського — 1 зл., В. Іватів із Городинів — 1 зл., і С. Кривяк із Кузниці Блонської — 1 зл. А разом — 403.66 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при шедрий однодушній допомозі на «Фонд Рідної Мови» широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в п'ятому числі.

Поновлення передплати. Хто прислав 2 зл. передплати і не поновить її далі, той ч. 5 «Рідної Мови» не одержить. Чвертьрічним передплатникам, що не поновили передплати, цього 4-го числа «Р. М.» не вислано.

„Рідна Мова“ в Чехословаччині. Передплату на «Рідну Мову» (35 кч річно) в Чехословаччині можна надавати в кожному поштовім уряді. Купіть чистий žekový vplatní lístek і допишіть на ній: Nr. 89.600, Pocztowa Kasa Oszczędności, Warszawa. Dla Nr. 27.110, «Ridna Mowa», Warszawa». Представником «Рідної Мови» на Чехословаччину є інж. Ф. Гай-Гаєвський, Poděbrady - Lázně, ul. Panská 91, у нього «Рідну Мову» можна й передплачувати.

Рекламації про неотримане число «Рідної Мо-

В. Гуркевич: Про назвиска «Бойки» 162-164. М. С.: До статті «Про назву Бойки» 172-173.

Проф. Д-р Іван Огієнко: Розвиток української літературної мови Х-ХХ віків. «Визволення України» 1932 ч. 1 ст. 12-17, мовами українською, англійською й французькою.

Проф. Д-р Іван Огієнко: Лисевська Трілодь 1734 року. З історії української мови в ХVІІІ віці. «Elpis» 1933 р. кн. 6, ст. 1-34 і окремо.

Dr. Wł. Kuraszkiwicz: Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV wieku. Studium filologiczne. «Byzantinoslavica» т. IV кн. 2 ст. 335—364.

вик треба вносити тільки через свій поштовий уряд. Рекламації, надіслані просто до адміністрації, не полагоджуємо.

Нових Передплатників просимо виразно зазначати, з котрого саме числа вислати їм «Рідну Мову». Адреси свої просимо писати найвиразніше. Присилаючи гроші, виразно зазначайте, чи то нова передплата, чи доповнення старої. Нові передплатники, коли того хотять, одержують «Рідну Мову» від першого числа.

Українські видання, що вмістили оповістки про «Рідну Мову»: 1) щоденник «Новий Час», Львів, вул. Боїмів 4, передплата місячна 2.50 зл. 2) Щоденник «Діло», Львів, Ринок 10, міс. 4 зл. 3) Тижневик «Жіноча Доля», Коломия, вул. Замкова 37, річно 11 зл. 4) Тижневик «Народня Справа», Львів, Руська 18, міс. 1 зл. 5) Тижневик «Мета», Львів, вул. Японська 7, річно 14 зл. 6) Півтижневик «Нова Зоря», Львів, вул. Сташіца 8, чвертьрічно 6 зл. 7) Тижневик «Правда», Львів, вул. Сташіца 8, річно 12 зл. 8) Місячник «Українська Школа», Львів, вул. Корняктів 1, річно 5 зл. 9) Місячник «Життя й Знання», Львів, Ринок 10, «Просвіта», річно 18 зл. 10) Двоптижневик «Хліборобський Шлях», Львів, вул. св. Тереси 2 с м. 2, піврічно 5 зл. 11) Двоптижневик «Життя Покуття», Коломия, вул. Собіського 57, число 15 сот. 12) Тижневик «Тризуб», Франція, 42 rue Denfert-Rochereau, Paris V. 13) Двоптижневик «Українське Слово», Чехословаччина, Ужгород, вул. Лучкая, річно 28 к. ч. 14) Щоденник «Час», Румунія, Cernăuți, Strada Petrovici 4. 15) Місячник «Сіяч», Коломия, вул. Скупневича 1, річно 2 зл. Усім зазначеним Видавництвам приносимо сердечну подяку. Продовження цього списку подамо в п'ятому числі «Рідної Мови».

ЗМІСТ 4-го ЧИСЛА «РІДНОЇ МОВИ»: Проф. Д-р Іван Огієнко: Чужі впливи на українську мову. Проф. Д-р Григорій Ільїнський: Походження українських слів: 4. Ще раз про «заміж». Проф. Ів. Огієнко: Знахіяний в дмічок мужеського роду в формі родового. Проф. Д-р Яр. Гординський: Важка проблема: Відношення мови літературної до народньої. Mr. Йосип Шемлей: Орудний однини жіночих іменників в українських говорах. Проф. Я. Березинський: Дещо про переклади на українську мову. Лінгвістичні знаки. Дід Огія: Граматика малої Лесі. Проф. І. Огієнко: Чистота й правильність української мови. Відповідь на запитання наших читачів. Мова наших видань. Говори української мови. Богдан З.: Збагачуємо український словник. Інж. Ів. Сірий: Українські місцеві назви. о. Ів. Бугера: Цікаві лемківські слова. Д-р Вол. Виногородський: Слова Всеукраїнської з Підкарпаття. Огляд нових праць для вивчення української мови. Українська мова в «Записках» Академії Наук, бібліографічний огляд. Бібліографія нових праць для вивчення української мови. Від Редакції й Адміністрації. Адреса «Рідної Мови»: Warszawa, ul. Stalowa 25 т. 10. Річно 6 зл., піврічно 3 зл., чвертьрічно 1.50. Чехове конто ч. 27.110.

Małytość pocztową nieczono ryczałtem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК,

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STALOWA 26 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИСТИ
Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ ТО-
ДИ, КОЛИ НА ТЕ ДОЛУЧЕНО ВІДПО-
ВІДНОГО ПОШТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВ РОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РО-
КУ 1.50 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ 1 АМ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТІСТЬ В ІНШІЙ ВА-
ЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

ТРАВЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 5.

До наших Читачів і Прихильників.

Недовга практика видавання «Рідної Мови» показала нам уже ясно, що встановлена передплата на неї — 6 зл. річно — занадто мала. Призначаючи таку малу передплату, чекали ми більшого числа передплатників та рясніших датків на «Фонд Рідної Мови». Тим часом надії наші не справдились, бо занадто дошкульна матеріальна криза сильно облягла цілий край.

Уся преса, за дуже незначним винятком, тепло привітала появлення «Рідної Мови». Ще тепліше вітали її наші Читачі та Прихильники в сотнях своїх заохотливих листів. Усі однодушно сходяться на спільній думці: «Рідна Мова» мусить не тільки існувати, але й існувати нормально, щоби спокійно виконувати своє далекоюсягле культурне всенациональне завдання.

Редакція відкидає думку про підвищення передплати, бо хоче поширити «Рідну

Мову» не тільки серед нашої інтелігенції, але й серед малозаможних кругів свідомого робітництва та селянства. Замість того звертаємось до всіх наших Читачів і Прихильників з гарячим проханням, — заохочуйте інших до передплати нашого місячника. *Нехай кожний наш передплатник приєднає нам бодай одного нового передплатника*, а тоді матеріальний стан «Рідної Мови» помітно зміцниться.

Нехай же цілий місяць травень буде для всіх Читачів та Прихильників «Рідної Мови» місяцем реальної допомоги їй. Нехай ніхто не пошкодує свого часу та труду на дійсну підтримку Видавництва, що ставить собі всенациональні завдання. Нехай не буде ані одного такого нашого Читача чи Прихильника, що не придбав би нам бодай одного нового передплатника.

РЕДАКЦІЯ.

Для одного народу один правопис!

Наші правописні непорозуміння.

Правопис кожної з усіх культурних мов, що панують у Європі, не повстав відразу, але вироблявся віками, ріс рівнобіжно з розвитком своєї літературної мови. Найрізніші причини впливають на вироблення доброго правопису, а серед них найважливіша — самостійне державне життя, з його школами, судівництвом, урядами і т. п., бо ці останні все голосно вимагають

докладного усталення правопису рідної мови.

Єдність і усталеність форм літературної мови — це поняття новочасні. Європейські літературні мови ще навіть у віці XVIII-м мало турбувалися усталенням мовних і правописних норм, допускаючи багато подвійних і потрійних форм там, де сьогодні бачимо лише одну. Тільки XIX

вік приніс ідею кінцевої потреби єдності мовних і правописних літературних форм, що повстали не тільки з вимог нового державного життя, але й із наслідування усталених у німецькій науці взорів класичних мов.

Знаємо дві головні засади, що на них будуються сучасні правописи: фонетична й етимологічно-історична. Фонетична засада наказує писати так, як говоримо; біда тільки в тім, що це засада зовсім недосяжного ідеалу, бо на світі нема ще ані одної мови, що мала б чистий фонетичний правопис. Друга засада, етимологічно-історична, наказує заховувати в правопису стародавні форми слів, бо такі форми ясніше свідчать чи то про первісне значення самого слова, чи про дійсну істоту його форми.

Новочасні правописи найчастіше будуються на обох цих засадах: кладучи в основу підставу фонетичну, все таки сильно оглядаються й на свідчення історично-етимологічні. Власне так побудовано найбільше сучасних правописів Європи, особливо ж правописи словянські, а між ними й правопис український.

Історія українського правопису¹ ввесь час ішла дуже несприятливим для його доброго розвою шляхом, і якраз тоді, коли скрізь запанувала була ідея усталення правопису, нам доводилось боротися за саме вживання рідного слова, відкладаючи справу свого правопису далеко набік.

Проте, не дивлячись на всі перешкоди, українська літературна мова швидко зростала, а її правопис ставав усе більше й більше відповідним до потреб живої (східньоукраїнської) мови, що лягла в основу нашої літературної мови. Працею письменників та українських мовознавців за останні 50 літ вироблено добру наукову систему українського правопису, що й стала основою того нашого правопису, що запанував у нас по революції. А з часу заложення Української Академії Наук у Києві в 1918 р. справа нашого правопису перейшла зовсім у її постійну опіку. Найважливіші правила українського правопису

Академія видала ще 20 лютого 1920 р. Але правила ці були занадто короткі, а життя вимагало докладних, тому Академія приступила знову до праці. По довгій і ґрунтовній попередній праці різних комісій, 31 березня 1929 р. Академія ухвалила повні правила українського правопису, що з того часу стали обов'язковими на цілій Придніпрянщині.

Придніпрянщина — понад 35 міл. населення — прийняла правопис своєї Академії Наук без усяких застережень, бо це був власне той самий правопис, що панував там і задовго перед тим. Так само й науковий галицький світ, згуртований у «Наукове Товариство імени Шевченка», 25 травня 1929 р. без усяких застережень прийняв академічний київський правопис, цебто зробив те, що єдине логічно мусів був зробити. Цей таки правопис запроваджено й до шкільних читанок у Галичині.

Але більша частина галицької преси не зрозуміла кінцевої необхідності одного правопису для одного народу й не прийняла академічного правопису в цілому; часописи прийняли його кожний по-своєму, а деякі з них повели проти нього запеклу боротьбу. Боротьба ця не має ніякого наукового узasadнення, крім простої незвички до нового (для Галичини) правопису. Академічний правопис у своїй основі зовсім добрий, науковий і відповідає стародавнім нашим традиціям. Склала його Академія ще до свого останнього «оновлення».

Одну загальну недочоту вироблення цього правопису можна тут зазначити: це відсутність повного спокою при його укладанні. Це власне й стало причиною виступів проти нього. «Улиця» натискала на Академію Наук, і під цим некорисним впливом послідовна система академічного правопису трохи захиталася. Так, напр., Академія зламала вікову східньоукраїнську традицію й дозволила де-не-де м'якшити *л* у чужих словах, писати *г* і *т. п.*, але зробила це дуже нерішуче, «половинчасто», а це й допровадило правопис до непорозуміння. На нашу думку для правопису чужих слів може бути тільки два шляхи: або міцно позостатись на традиційній системі східньоукраїнській (що па-

¹ Історію українського правопису докладно розповідаю в своїй праці: Нариси з історії української мови, 1927 р., ст. 1-22, тут і повна література питання.

нувала в нас до початку збільшеного польського впливу, цебто до кінця XVI-го віку, і що ми передали її росіянам, а не навпаки), або прийняти цілу систему галицьку. Всякі більші компроміси тут виключені й шкідливі, бо доведуть лише до великого хитання, як воно й сталося.

Писання т. зв. апострофа (п'ять, б'ю) викликало в Галичині великий спротив. Для нас, наддніпрянців, зовсім незрозуміла та запекла боротьба, що її ведуть деякі придністрянци проти цього апострофа. Зазначення української вимови губних звуків (б, п, в, м, ф) перед звуками йотованими (є, я, ю, і) непослідовно знає вже наша глибока старовина (напр. Остріжський Збірник 1588 р. ст. 99: *объясняючи, об'ясняючи*; київський Требник 1646 р. ст. 552: *здорок'є, здоров'є*; львівський Апостол 1639 р. л. 9 передмови: *нап'ютьъ, нап'ють, л. 43: об'ємъ об'ем і т. п.*), хоч частіше зазначали цю вимову через *ъ* чи *ь* (Опис Київськ. замків 1545 р: *на ймья і т. п.*). Нова українська література, від Котляревського починаючи, завжди писала *пять, бью, Демьян і т. п.*, щоби через *ъ, ь* зазначити особливу українську вимову, в цілім словянським світі більше незнану, і тим відділитися від вимови російської. Починаючи з 1860 рр. писання *ъ, ь* у цім випадку стає все меншим, бо нерідко пишуть апострофа, а вже з писань Б. Грінченка апостроф запанував остаточно в цілій придніпрянській літературі. Таким чином, апостроф у академічній правопису зовсім не новина, — до нього давно вже позивали всі, хто тільки писав по-українському; дитина в школі за одну годину пізнає всі правила його писання. Ціла Велика Україна останні 40 літ пише тільки з апострофом, особливо ж із 1905-го року. Лише навмисне ворожа до того людина може твердити про якусь трудність правил писання апострофа, вабуваючи, що більше 35 міль наших братів пише таки з апострофом. А до того треба пам'ятати, що якраз апостроф зазначає нашу відмінну вимову губних серед цілого словянства, а вже саме це змушує нас зберігати його¹.

¹ Про апострофа в «Рідній Мові» буде окрема стаття.

Боротьбу за правопис вважаю глибоко шкідливою для української культури й української нації, бо вона забирає дорогий час і сили на зовсім малоцінні нам речі. Так само вважаю за глибоко шкідливе демагогічно втягувати широке громадянство до правописної боротьби, — громадянство це, не бувши фаховим у мовних питаннях, справи не вирішить. Критику академічного правопису треба віддати вченим україністам та нашому вчителству, бо вмішування нефахівців до цієї справи хіба поглибшить хаос. Чи вже ж ми й тепер, — по стількох пережитих глибоких національних катастрофах — маємо віддавати десятки літ на правописну боротьбу «під знаком апострофа» й остаточно добивати авторитет і тієї малої жменьки українців, що мають ще мужність голосно висловлювати свої думки, може комусь і невгодні? Чи не маємо кориснішого заняття? Чи минула боротьба за йори нічого нас не навчила?

У цілому світі постанови своєї Академії Наук у справах правописних (їх звичайно роблять у порозумінні з Міністерством Освіти) розпорядком державної влади зараз таки переводяться в життя. Так і зроблено в Придніпрянщині; але хто не каже дотримуватися цього правопису в Галичині, Буковині, Закарпатті, Америці? Найвища західноукраїнська наукова установа — «Наукове Товариство ім. Шевченка» у Львові — зробила вже те, що єдине з наукового й національного погляду мусіла була зробити — 25 травня 1929 р. прийняла цілий академічний правопис без застережень. Але нефахові «знавці» зчинили голосний крик проти немилого їм академічного правопису, друкують про нього всілякі поголоски та видумки, видають брошури, що з наукою не мають нічого спільного. Ця демагогія довела публічну західноукраїнську опінію в справах правопису тільки до небажаного й шкідливого нам правописного хаосу, бо «кожний пише, як собі хоче».

Академічний правопис — в ім'я доброго розвитку нашої духової культури — мусимо прийняти без жадного застереження. Так, для Галичини дещо з того правопису буде новим, незвичайним, — на те нема іншої ради, як ізвикнути до нього. Все

нове, а особливо незнане, неприємно вражає нас. Деякі недомогання цього правопису (напр. писання чужих слів, або люди — люде, селяни — селяне, різний — ріжний, умирати — умірати, братський — брацький і т. п.) залишім справжнім фахівцям для спокійного наукового вирішення. Не мішаймося до справ, де ми мало допоможемо. Всі словянські Академії роблять деякі доповнення й зміни правопису майже щодесять літ, коли не скоріше, — зробіть такі потрібні зміни й наша Академія, — нехай тільки українська наука добре вяснить їх. Робім ці зміни в цілім світі прийнятим спокійним звичаєм, а не демагогічним галасуванням, що яскраво виявляє зайвий раз хіба тільки нашу уславлену анархічність. Ліпше ж мати один правописний авторитет, аніж творити їх десятками.

Не забуваймо ще про одну річ. Українська мова займає надзвичайно широкі простори, ділиться на велике число говірок, а тому форми живої мови її не скрізь однакові. Тому й багато з тих форм, що їх Академія Наук запроваджує як о р м и для всеукраїнської літературної мови й правопису, у багатьох місцях із самої природи речі не будуть живими, відповідними їхній вимові. На це нема іншої ради, як тільки звикнути до них; це ж бо звичайна річ у всіх мовах світу, у всіх культурних народів. Хто вимагає від українського правопису бути чисто фонетичним, той просто не розуміє нормального життя літературної й живої мови.

Ціла українська нація мусить мати одну, для всіх її частин спільну літературну мову, одну літературну вимову, а також і один усім спільний правопис. Вигоди й користі єдиного правопису надзвичайно великі, особливо для нашої нації, розгубленої в багатьох світах, — це ж буде міцний цемент для зеднання нас у справді єдиний нарід. Забудьмо про деякі недостачі академічного правопису, — знає про них хіба фахівець, а широкому громадянству байдуже до того, — воно тільки чекає авторитетної вказівки, як саме має писати. Не валім свого єдиного наукового авторитету — Академії Наук, хоч би вона була й не такою, якої ми собі бажаємо, бо поза нею — через

свою уславлену отаманщину — ми нічого й нікого не визнаємо.

Об'єктивно передумавши цілу цю справу, голосно тверджу тут, що дотримання єдиного правопису принесе нам без порівняння більше користі, аніж розбивання його та вживання кожним свого власного правопису. Не розпилюймо своєї нації ще на менші частинки, — обєднаймося нарешті бодай ув одній літературній мові та в однім правопису!... Не вільно залишати свого правопису без якогось єдиного мірила, що до нього всі мусимо застосовуватися¹.

Нехай наша преса спокійно розважить конечну потребу для нації спільного правопису з погляду державного, єдиного для нас корисного. Через це ласкаво прошу інші часписи передрукувати цю мою статтю.

На закінченні звертаюся з гарячим закликом до цілого українського громадянства, до всіх наших часописів і видавництв, до всіх учених і працівників пера, а також до цілого українського вчительства й студентства, а разом і до всіх українських інституцій припинити нарешті шкідливий для єдності нашої нації правописний хаос і прийняти повний академічний правопис без жадних виключень. Настала остання пора покласти міцний ґрунт під нашу грамотність. Усіх, хто поділяє цю високу ідею єдності правопису для єдиного народу, сердечно просимо міцно боронити її серед свого оточення та на сторінках нашої преси.

Покажім на ділі, що ми здатні до об'єднання бодай у справах культурних.

Прсф. Д-р Іван Огієнко.

Р. С. «Рідна Мова» прийняла академічний правопис, але мусіла рахуватись і з фактичним станом цієї справи в Галичині; цебто, тимчасово стала на середущий шлях поміж Києвом і Галичиною. Проте ми боронимо й визнаємо єдину правильну й таку необхідну нам думку: один український нарід мусить мати одну літературну мову й один правопис для всіх синів своїх, де б вони не пробували.

Наші Читачі й Прихильники в десятках

¹ «Рідна Мова» випустить великого, але ціною широкому громадянству приступного, правописного словника; див. про це далі на ст. 192.

листів просять нас перейти на повний академічний правопис, а разом із тим науково, спокійно й об'єктивно висвітлювати деякі його слабкі сторони. Цілком годимося з цією здоровою думкою, бо всяке роз'єднання вважаємо за шідливе для цілоти нашої нації. Але перше, ніж перейти на повний академічний правопис, звертаємось до наших Читачів і Прихильників, а особливо до наших фахових

україністів та вчительства, із ласкавим проханням листами до Редакції висловитися в цій справі докладніше. Опіраючись на ці листи, Редакція спокійно вирішить, що має робити надалі.

Дрібні наші розходження з академічним правописом (різний, зн'ачення, люди, селяни, збіжжя, з-за і т.ін зам. ріжний, значіння, люде, селяне, збіжжа, зза) усуваємо вже з цього числа. Редакція.

Походження українських слів.

5. Кодло „рід, покоління“.

Слово це — одне з найтемніших в українській мові, і годі шукати про його слововивід якихбудь пояснень по етимологічних словниках Міклсшіча, Преображенського та Бернекера. Перші два навіть не згадують про цей слововивід, а Бернекер подав тільки початкову форму його як *kъdъlo*. Справді, коли не вважати «кодло» за слово позичене — а для того нема жадних даних, — то іншої реконструкції не може й бути, бо йнакше давнє *o* мусіло б на українському ґрунті змінитися на *i*, а ціле слово брєніло б як *кідло.

Виходячи з реконструкції Бернекера, Loewenthal нещодавно (AsPh XXXVII 388) подав гіпотезу, що укр. *kъdъlo* передає іде **kūdlom*, що ніби повстало через переставлення приголосних *k* і *d* із **dūklom*. Це останнє дає йому право поставити укр. *kъdъlo* в зв'язок із д.-півн. *tygill* «стрічка, ремінь». Основне значення загадкового слова в такому разі було б «те, що виводиться» (чи, власне, «те, що витягується»).

Але, подаючи німецький учений таку гіпотезу, не зробив найголовнішого, — не вказав причин, що викликали переставлення вказаних звуків припущеного іде **kūdlom*. А поки цього не зроблено, його гіпотеза, яка б бистроумна не була вона сама по собі, позостається не доведена.

А тимчасом, приглянувшись ближче до значення слова, укр. кодло можна пояснити дуже просто. Крім мови української, слово кодло відоме ще в мові південноросійській, напр. у говорі севським, де — як правдиво подає Преобра-

женський (II 329) — воно має презирливий відтінок і стосується виключно до скота. Нема жадного сумніву, що таке ж презирливе значення мало наше слово і в мові українській. А що це так, на це вказує те, що слова кодло частенько вживається в живій народній українській мові в лайливім значенні, напр.: Щоб твоє кодло звелось! Щоб тебе з кодла звело! І перекладчик Євангелії на українську мову (П. Куліш) переклав «порожденіє єхидново» (Лк 3⁷) на «кодло гадюче», зв'язуючи зо словом кодло щось брудне, подібне до того, що, напр., росіянин зв'язує зо словом «выкидыш» (викидок).

А коли це так, коли кодло й викидок визначають, властиво, одне й те, то ми маємо повне право віднести обидві слові до одного етимологічного кубла, а власне до кубла кореня *kud-* «кидати, метати». З фонетичного погляду кодло, докладніше — *kъdъlo*, відносилось би до *кидати*, докладніше — *кыдати*, як нижчий ступінь кореня до здовженого, цебто приблизно так, як, напр., д. ц. сл. *бъдръ* відноситься до *-бъдати* в *възбъдати*.

А щодо значення кодла, з погляду мого слововиводу, то воно визначало спочатку виключно «виводок, послід (помет)» різних малих тварин, напр. собак, котів, свиней, і тільки значно пізніше, коли зв'язок слова кодло з дієсловом *кидати* перестав почуватися в народній свідомості, стало стосуватися й до великого рогатого товару, а потім і до всякої тварини, і в тому числі — правда, звичайно з презирливим відтінком — і до людини.

6. Жорсто́кий.

Український прикметник жорсто́кий, рівняючи до його російського синоніма жесто́кий, має дивну аномалію: звідки взявся в його корені приголосний *p*?

Талановитий російський лінгвіст Л. Л. Васильєв, що передчасно згинув для науки, свого часу (ЖМНП XXIII 313) пробував був вяснити появу *p* в жорсто́кий чисто фонетичними причинами, проте не зміг він подати ані умовин, ані ґрунту для такої несподіваної вставки сонанта *p* поміж голосним *e* (*o*) та приголосним *s*. Може тому Бузук («Записки» ВУАН VII-VIII 72) дивиться на жорсто́кий як на «наслідок контамінації форми жосто́кий із дуже близькими щодо значення словами твердий і жорства». На жаль, він не взяв на увагу, що російська мова знає прикметник жёрсткий, який має те саме значення, що й укр. жорсто́кий, але різниться від нього тільки другим суфіксом -ъкъ. Можна догадува-

тись, що й українське жорсто́кий вимовлялося зпочатку як жьрстъкъ, але під впливом жестокъ змінило суфікс -ъкъ на формант -окъ. Але це не дає нам права й корінь українського прикметника вважати за новотвір: як і žьrstъкъ та žьrstva, так і žьrstokъ можна виводити від відомого індоєвропейського кореня *gh^hrst- «щось гостре, шорстке», рівнобіжного тому *g^hrst, що лежить у основі авест. zarstvā «камінь». Здається, корінь *gh^hrst- повстав ще на індоєвропейським ґрунті схрещенням із *gh^hrs-, звідки лат. horreo «бути шорстким», та д.-інд. hárṣatē «дубіє, настобурчується», і рівнобіжного *gh^hrt-, звідки лат. hirtus «щетинястий». Отже, всі три слови — жерства, жорсткий і жорстокий — однаково давні, і, зокрема, останнє з них не знаходиться навіть у далекім спорідненні з рос. жесто́кий.

Москва.

Г. Ільїнський.

Дещо з людової етимології.

Людова етимологія — це мовне явище, що обіймає головню чуже слівництво серед простолюддя й тих людей, що не знають чужих, передовсім старих класичних мов. Потреба вжити слова, що походять із латинської, або грецької мови, чи якої чужої новітньої, змушує простолюдина перекручувати це слово через те, що воно змістом йому незнане й трудне вимовити. Це перекручування зближається завжди до якогось чужого слова, вже здавна засвоєного, або свого, зближеного до нього вимовою. Крім справленої вимови в перекрученому слові шукають ще змісту. Цей зміст одначе часто дуже далекий від первісного значення, одначе такий, що хоч приблизно подає якесь значення слову. Трапляється теж, що перекручене слово дістає зовсім інше значення, і то переважно смішне. Часом також навмисне перекручується слова, змінюючи їх зміст для смішности або жартовливости так, що нераз затирається границя між перекрученням слова ізза незрозуміння та нарочитим дотепом.

В українському мовознавстві це питання не дуже то опрацьоване. У XII томі

варшавських «Prac Filologicznych» помістив статтю¹ про людові етимології проф. Роман Смаль-Стоцький, де подає заввагу про розвій цього питання в нашій мовознавчій літературі та низку нових людових етимологій, що повстали головню від часу світової війни. Це мовне явище дуже живе й росте зо збільшеною скорістю від часу, коли наш селянин помандрував у світ і зевропеїзувався. Через те в кожному закутку української території появляються ці мовні «дивацтва».

Подаю в цій статті ще кілька характерних людових етимологій, що їх не занотовано по наших дотеперішніх мовознавчих розправах.

1. Більшовик² — бичівник, від «бичівка» (пужално від батога).

2. Кооперативу називають на Поділлі не лише кумпаративою³, але й корпоративою та капаративою. Це

¹ *Ukraińskie etymologie ludowe*, P. F. XII. 421-425, Варшава, 1927.

² Р. С. у згаданій статті подає два перекручення слова: 1) бичовик ≤ бич, бичувати, 2) бушовик ≤ бушувати.

³ *Op. cit.* 424.

останнє слово означає часто марне — капарне життя наших кооператив¹.

3. Духовного достойника Митрата називають на Поділлі Отцем Макітратом, бо носить на голові митру, що своєю вимовою та виглядом нагадує селянинові макітру.

4. В Яворівщині селяни з одного села їздили до «Преждеосвященного», цебто до єпископа. Не розуміючи значення слова «Преосвященный», помішали його з іншим терміном, що означає Службу Божу преждеосвященних (напередосвячених) Дарів. Може обидві слові в однаковій мірі мало зрозумілі, але друге слово частіше чув селянин, і тому заступив ним перше.

5. Рідке серед простолюття імя Спиридон перекрутили селяни на «Спередом», самі не розуміючи ближче значення новоутвореного слова. Знов же Прокопа, також рідке імя в Галичині, перезивають Копою; це вже щось близьке до «копи збіжжя».

6. Ще австрійський жовнір оповідав удома в ріднім селі, що при війську робили клінґи-лінґи (Gelenkübungen) — цебто руханкові вправи. Чуже, зовсім незрозуміле слово заступив своїм, теж без змістовного значення, але таким, якого звуки нагадують певні ритмічні рухи.

7. Під час війни запізналися селяни з дуже добрим ліком на рани — льодиною (йодиною), бо вона здержує в рані кров, що ціпеніє, як від льоду.

8. В однім селі Яворівщини сільський лікар-знахар лікував корову, і ствердив, що «корова ляпісує», цебто має розвільнення. Мабуть узяв це слово від ляпісу, не звертаючи уваги на значення, тільки на фонетичну сторону, порівнюючи звуки фізіологічного зявища в корови (ляпає) із брєнінням слова ляпіс.

9. Коли панська мода заглянула й до наших сіл, тб на Поділлі сільські дівчата зачали носити глікерки (=лякерки) і пантальони (=пантофельки). Обидві слові, здавна вже знані, заступили назви нових предметів. А може ще й яка Глікерія перша стала носити лякерки.

¹ В Колиндянах пов. Чортків називають теж поратуля, — цебто порятує кооператива в біді. Це слово занотував п. Мр. Йосип Шемлей.

10. У 1930 р. появилoся на Поділлі нове слово патифікація (паціфікація). Латинське слово, незрозуміле селянинові, аж тоді стало ясне, коли вставив до цього «патик», оруддя цієї епохи.

11. Може бути слово й навмисне перекручене, як це нпр. зроблено з назвою певної особи в одному містечку: її імя — Orska-Dreyer — перекручено в іронічний спосіб на Горшкодрай.

12. Такого іронічного перекручення треба дошукуватися теж у слові кримінал замість трибунал («прошу світлого криміналу»), бо часто недалеко дорога від трибуналу до криміналу.

13. Дієслівний прикметник «цивілізований» свідомо перекручують із іронією на цибулізований, коли говориться головно про вчених жидів; слово широко знане і в Великій Україні. Тут є й натяк на цибулю, улюблений предмет цього народу¹.

14. Згадаю ще, що рідко вживане слово «нагий» селяни перекручують на наглий, слово частіше вживане, не застановляючися зовсім над тим, які дуже різні значення мають вони.

Цих кілька прикладів — це дальше звено в ділянці людвої етимології, явища дуже в нас живого. Воно має змогу розростатися тепер не лише серед простолюття, але й серед інтелігентних верстов.

Львів.

Д-р Василь Лев.

До вищеподаних народніх етимологій можемо додати зо слів І. О-ка ще кілька. На Київщині підчас Світової Війни чув він вираз орлоплан зам. аероплан. Там же неписьменні селяни зам. революція казали ліворуція; зам. бульвар — гульвар, асоціяція до гуляти; зам. палісадник — полусадик; зам. піджак — спинжак, звязування зо спиною; зам. велосипед — лисапет, а сміючись — лисавета.

На Київщині в Таращанськїм повіті зам. Siestrzewitowski казали Сестреківський, а в Липовецькїм повіті зам. Przedpełski — Перепельський. Старенька бабуся з с. Витязева, пов. Звенигородського на Київщині, оповідала, що чула, як у 1861 р. селяни, вернувшись зо сходу, де їм казав промову про волю представник уряду, оповідали: «Довго пан промовляв, а в кінці збився. Почав говорити нам про грис (прогрес), лякав, що попече (возьмет на попеченіє) нас і дітей наших. І так заговорився, що тільки махав руками й питався: і де я, і де я (ідея)»...

¹ Див. L. Malinowski: Studyja nad etymologiją ludową, P. F. III. 742. Він догадується, що ініціативу до такого перероблення цього слова дали первісно самі жиди.

Досить поширене більше відоме селянству репарація зам. операція. На Волині на мітингу один селянин казав «моя петунія (назва квіток) зам. моя опінія. Там же на Волині зам. прізвища Герштанський казали Арештан-

ський. До вище поданого в 5§ пор. Палійкопа — день св. Пантелеймона 27 липня; пор. ще волинську поговорку: На Прокопа (8 липня) перша копа. — Просимо наших Читачів прислати нам більше подібних народніх етимологій. В. Л.

Нове *ѣ* Соболевського чи Потебні?

Відому теорію російського історика Погодіна про те, що середнє Придніпров'я заселяли до татарського лихоліття великоруси, а українці прийшли на ті землі аж в XVI ст. із західніх окраїн, десь з-під Карпат, відновив у 1883 р. російський учений акад. О. Соболевський, обосновуючи її мовознавчими даними. Його виступ викликав широку й палку полеміку з боку істориків та філологів, вислідом чого вказано цілковиту нестійність тієї теорії¹.

Філологічна частина полеміки не проминула безслідно, а дала тривкі підвалини під будівлю історії української мови, в чому саме безперечна заслуга акад. Соболевського й для українознавства. Одним із найголовніших його доказів було «нове» *ѣ* (ѣ), цебто двозвук *ie*, що з'явився на місці здовженого *e*: а) перед складом з *ь*, що зник, б) перед складом з *i*, що перестало бути складовим; нпр.: шість, сімь, виселіє замінилось в шѣсть, сѣмь, вѣсѣльє, з чого теперішнє шість, сім, весілля, подібно як *i* з *ѣ* старого (нпр. хліб, ліс); тому й названо його «нове» *ѣ* (ѣ), або секундарне для відрізнєння від старого *ѣ*.

Акад. Соболевський, переглядаючи історичні пам'ятки українського походження, відмітив у них послідовне вживання отого нового *ѣ* і назвав їх галицько-волинськими для відрізнєння від київських пам'яток, де такого *ѣ* не було, а було давнє етимологічне *e*, як у мові російській; звідси між іншим і його смілий висновок (як доказано — хибний) про неукраїнське походження давніх киян. Від того часу пішла й назва: «нове *ѣ* Соболевського», або просто «*ѣ* Соболевського», пор. Шахматов - Кримський: Нариси з історії

української мови, Київ, 1924, стор. 43, 47, прим.; П. Бузук: Нарис історії української мови, Київ 1927, стор. 42; І. Огієнко: Нариси з історії української мови, 1927 р., ст. 30 і ін.

Коли однак уважніше переглянемо мовознавчі праці проф. Потебні, що його думки, як каже К. Чехович (Олександр Потебня, Варшава, 1931, стор. 154), ще й досі лежать майже неторкані українською наукою, то переконаємось, що проф. Потебня перший звернув увагу на фонетичне значення нового *ѣ*, ба навіть указав на його заступство в північнозахідніх говорах і на засвідчення історичні. Про це згадав уже коротко Григ. Ільїнський в «Україні» (Київ, 1930, січень — лютий стор. 107), а ще давніше Волод. Ярошенко у своїй праці: «Українська мова в молдавських грамотах XIV-XV вв.», написаній 1910 р., а друком оголошеній аж у «Збірнику Комісії для дослідження історії української мови», Київ, 1931, т. I стор. 275.

Тому не зайвим, думаю, буде пригадати нашим україністам усе те, що думав про нове *ѣ* наш великий філософ-лінгвіст проф. Потебня. Уже в одній із перших своїх праць (О звуковыхъ особенностяхъ русскихъ нарѣчій. Малорусское нарѣчіе; «Филологическія Записки», Вороніж, 1865, вип. II-III, стор. 106. 107. 109, передрук у «Два изслѣдованія», див. «Фил. Зап.» 1870, вип. I стор. 1, також Чехович ор. cit. спис праць) закримітив він неоднаковий розвій первісного *e* в *i* в таких прикладах, як вів, ніс, віз і лебідь, камінь. Первісно, каже прсф. Потебня, *e* замінилося в *ie* (*ie*); пізніше те *e*, що було перед твердим приголосним (вєв, нєс, вєз), переходило в *ѣ* (що ми тепер віддаємо через *io*), а це в *i*, подібно як двозвук із первісного *o*; *e* натомість перед м'яким приголосним не зазнало проміжної стадії *ѣ*, а просто замінялося в *i*. Доказ на дво-

¹ Повну літературу цієї полеміки подає бібліографічний показчик І. Огієнка: «Українська мова», Київ, 1918 р. ст. 16-21.

звучовість того *e* знаходить він у Заблудівському шьєсць, сьєм (шість, сім)¹.

Ширше й ясніше викладає цю думку проф. Потебня в «Замѣтках о Малорусскомъ нарѣчїи» («Фил. Зап.» 1870 р. вип. I ст. 32-33), стверджуючи її низкою влучно підхоплених прикладів. У попередній статті, каже, відмічені два роди зміни первісного *e*: 1) коли *e* через *e* переходить в *ě*, а по шелесних в *o* і тим самим підпадає однаковим змінам із первісним *o*, як нпр. у давніх дієприкметниках минулого часу на -л: плет, мет, бред, вез, нес, греб, скреб, рек (вирикся=вирукся), пек, тек, стерег, берег (стеріг-стерегла, беріг-берегла); 2) коли *e* (з *e*) часом залишається, часом переходить в *i*, тільки не через *ě*, нпр: сім (=сїем) — семи (зablud. семі). Перший випадок має місце: а) перед приголосними твердими вже в староукраїнській мові (вечір, жінка, тітка, плітка, намітка, утінка, матінка з матѣнка, матюнка); б) перед приголосними, що ствердли пізніше (матір з матюр)².

Другий випадок, цебто брак посереднього *ě* при зміні *e* в *i* бував тільки перед приголосними м'якими тепер, або такими, що були м'які того часу, коли відбулося чергування *e-je* в складі закритому з *e* у відкритому. Сюди належать: шість-шести (зablud. ш'єсць або шьєсць-шєсці), сім-семи (зablud. сїем-семі), піч-печи, пліч (при плечи), ніж (нежели), між (межи), правдоподібно йменники на -єж чол. й жін. роду, як рубіж, карбіж, молодіж, крадіж; лебідь, постіль, метіль, осінь, камінь, кремінь, ячмінь, корінь, і *e* перед закінч. -є: піря, пірячко (зablud. п'єр'єчко), весілля, весіллячко (зabl. вєсїєлєчко), зілля (сосн.³ зєллє). Зміна та найподібніша до тих небагатьох випадків,

¹ І тут і даліше користає проф. Потебня з Заблудівської говірки (пов. Білостоцький). Говірка ця перехідна між мовним обширом українським, білоруським та польським (проф. І. Зілінський, Проба 342, 364), тому й риси її не завжди безсумнівні докази на звуковій зміні української мови (пор. рецензія акад. Шахматова на Українську граматику акад. Кримського, «Rozpr. Slaw.» II, Краків, 1909 стор. 149. Див. ще: І. Зілінський: Львів чи Заблудів, «Стара Україна» II-V, 54-58; І. Огієнко, ibid. ст. 68).

² Річ ясна — з матюрь.

³ Сосницька говірка на Чернігівщині.

що в них *i* з *ě* в закритому складі чергується з *e* у відкритому, як річ-речи, зустріч-зустрічи, ведмідь-ведмедя. Отже, на думку Потебні, тільки *iě* (з *e*) перед складом з *ь* переходило просто в *i* без посереднього *iō*; новіші досліді вказують можливість безпосереднього переходу того *iě* і перед складом з *ь* (Шахматов: Очерк, стор. 302-303, за Бузуком: Нарис 49).

У розгляді праці П. Житецького: Очеркъ звуковой исторїи малорусскаго нарѣчїя, Київ, 1876, поміщеному в «Записках» Петерб. Акад. Наук т. 33 на ст. 787 говорить Потебня даліше про те саме: «Змінюється також первісне *e* там, де у східноукраїнському воно *i*: сїем, лієт, трізієле (і трізієле=тройзілля), і де із весієле (весілля). Це стверджує думку, що процес повстання *i* в сім-семи відмінний від *i* в віз (вєз, вюоз)-вєзла». Даліше на стор. 800-801 подає приклади на нове *ѣ* з староукраїнських пам'яток. «В камінець *i* того самого походження, що і в каміння, весілля. Довгота *e* в словах на -єниє, -иє повинна була мати місце перед подвоєнням приголосного, на що вказує підляське вє-сіє-лє (с. Хотичі). Можливо, що форми -є-ньє, -є-льє передається написанням -ѣ-ньє й ін. в українських пам'ятках¹, нпр, Наука Єфр. Сир. XII ст.: мьгновѣ-ньє, пригожѣ-ньє, похѣлѣ-ньє, спасѣ-ньє, вєсѣ-льє; в Пандект. Ант. 1307 р.: поношѣ-ньє, спасѣ-ньє; в південноукраїнських актах: 1371 р. — вѣїмѣ истворѣ-ньємѣ, полѣпшѣ-ньє; 1393 р. — по кожюмѣ нарожѣ-ньє; 1401 р. — на вькєдѣ-ньє, подѣ вожимѣ нарожиньємѣ; 1409 р. — приколѣ-ньємѣ; у галицьких уривках Петрушевича: во оуѣ-ньєи».

На зацитоване тут покликується й сам проф. Потебня у своїй рецензії на працю Соболевського: «Очерки изъ исторїи русскаго языка» («Изв. ОРЯС» 1896 т. I кн. 4 стор. 806, 807), згадуючи виділені в Соболевського найхарактеристичніші ознаки 15-ти галицько-волинських пам'яток XII-XIV ст., між інш. і камѣ-ньє.

Таким чином значення нового *ѣ* пра-

¹ Підкреслення моє.

вильно визначив уже проф. Потебня, а акад. Соболевський виказав тісний зв'язок цього явища з іншими типовими ри-

сами української мови, і тим самим її історію почав виводити з XI-XII ст. Львів. Йосип Шемлей.

Українська термінологія.

1. До педагогічної термінології.

При писанні педагогічних праць усе маємо великі труднощі з-за неусталення української педагогічної термінології. Сталось це тому, що досі мало хто займався в нас чисто педагогічними науками. В найкращому разі — популяризовано деякі справи практичної педагогіки. Також не було, та й досі ще не маємо, доброго центру, що схотів би об'єднати перші почини в тій ділянці, а відси й оте розгублення зусиль початкуючих тут робітників. Визначається воно саме термінологічним заколотом, що через нього, замість вияснити питання, осягається непорозуміння.

Користаючи з доброзичливості «Рідної Мови», хочу звернути увагу на декілька основних педагогічних термінів, і прохаю всіх, хто цікавиться педагогією й українською мовою, запропонувати відповідні українські слова для їхнього означення. З надісланих проектів буде поданий коротенький звіт і при співучасті Редакції «Р. Мови» буде знайдений один, найбільше влучний. А колись усі оті запропоновані назви будуть ще розглянені на майбутньому українському педагогічному зїзді.

Між іншими, не має в нас досі устійненої назви на означення поняття, що поляки звать його «kształcenie», німці «Bildung», росіяни «образование». Це не «навчання» (nauczanie, Lernen, учение), ані «виховання» (wychowanie, Erziehung, воспитание). Яка між ними різниця?

Остаточною метою навчання й виховання є самостійна й творча особовість (osobowość, Persönlichkeit; це зрештою також термін не надто відповідний духові нашої мови), що не лише вміє й може, але також хоче бути корисним членом суспільства, серед якого живе, або тієї суспільної групи, що до неї з певних причин належить. І навчання, і виховання йдуть до тієї мети кожне власним шляхом. Перше шляхом знання, друге шляхом моральних вартостей. Однак таке відмеження їх

зусиль у практиці не тільки трудне, але — що більше — шкідливе. З другої сторони опертя шкільної праці виключно на моральних вартостях дало б у висліді особу, непридатну до життя в його багатій різnorodності. І тому повстає потреба лучити шлях навчання й виховання в одну нову одиницю.

Але цей новий шлях, це не тільки практичне примінення теорії навчання й виховання. Він має також свою власну теорію (Гр. Кершенштайнер: Theorie der Bildung, Липськ-Берлін, 1926). Не можна проте вважати його словний вираз за зайвий.

Дехто твердить, що навчання й виховання становлять нерозривну цілість, при чому перше є тільки складовою частиною другого. Так розумів їхнє відношення Герbart. Як мету ставив їм моральний характер. Однак новітня педагогіка не поділяє цього погляду. Можна ж набувати знання для нього самого, без намагання виробити собі моральний характер. І тоді й теорія й практика такого навчання не мають нічого спільного з теорією й практикою виховання, що для нього осягнення морального характеру необхідне. І вже хоч би тому годі влучати цілість справ, що ними турбується теорія й практика навчання, до тієї ділянки, що її зevamo вихованням. З другої сторони моральний характер — це ще не остаточна ціль нової школи. Можна бути моральним, характерним, чи характерно-моральним, але не представляти для суспільности й життя повної вартости. Бо моральний характер тільки тоді повновартостевий, коли він повстав на тлі получень ув одну суспільну, гармонійну й живу духову цілість, що розвивається завжди з власної волі, двох чинників: високовартісних, і при тому різnorodних культурних дібр, і людської одиниці, з постійно зростаючою активністю, самостійністю й творчістю, що вміє, може й хоче витиснути на отій новій цілості, в яку стоплюється, враз із культур-

ними добрами, індивідуальну печать. А таку цілість не досягається ані при допомозі самого навчання, ані через саме вихову-

вання, тільки шляхом, що повстав з їхнього повязання. Як назвати його? Варшава. П. Кривоносок.

2. До термінології рахівництва.

Із тих глухих вістей, що доходять до нас із Великої України, довідуємося, що наші вчені по той бік кордону поклали величезні зусилля та в тяжких умовах праці виконали велике діло — склали декілька десятків термінологічних словників у всіх ділянках нашої культури. На жаль, Академія Наук у Києві видала лише частину цих словників, — решта їх залишилася в рукописах.

Не можна сказати, щоби ми по цей бік кордону дуже напрацювалися над українською термінологією. Заклопотані іншими справами, користуємося в житті дивовижними чужинецькими покаліченими термінами й помалу вони набувають у нас права горожанства, суто засмічуючи нашу мову.

Поява «Рідної Мови» чи не буде переломовою точкою на цій сумній нашій дійсності, і чи не заохотить вона наших мовознавців до корисної праці на цій занедбаній ниві.

Хочу тут поділитись із зацікавленими кількома термінами в рахівництві (бухгалтерії), що були прийняті та вживалися в 1916-19 роках, особливо серед інструкторів Полтавського Союзу Споживчих Товариств; у числі їх в 1916 р. був і

підписаний. Подаю тільки ті слова, що залишилися в моїй пам'яті. Підкреслюю ті терміни, що вживалися тоді, і що їх, на мою думку, слід уживати й тепер.

1. Бюджет-буджет, прелімінар — обрахунок (*обраховуємо* витрати й прибутки на будуче. Обрахунок на рік 1935/36).

2. Білянс, баланс, *рахунковий звіт* — підрахунок (*підраховуємо* за минуле. Підрахунок за рік 1930).

2^a. Білянс, баланс, білянсова сума (коли підсумовуємо обидва боки одного рахунку, конта й до меншого підсумку додаємо *різницю*, сальдо) — рівновага.

3. Сальдо (різниця підсумків одного рахунку, конта) — різниця.

4. Дебет — одержав або винен.

5. Кредит — видав або має.

6. Записати до розділу (в рубрику) «одержав» — обтяжити.

7. Записати до розділу (в рубрику) «видав» — признати.

8. Рабат — знижка, *опуст* (opust).

9. Назви деяких рахунків (конт): а) Довжники й Вірителі, б) Збитки або Втрати й Прибутки, в) Торговельні Витрати.

10. Сторно — відкличання (такої то позиції, запису).

Зельонка.

Л. Сідлецький.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Хто з Вп. Читачів „Рідної Мови“ хотів би одержати від нас і листовну відповідь на своє запитання, той мусить прислати на те відповідного поштового значка.

Значення. Академічний правопис наказує писати *-иння* тільки тоді, коли наголос падає на *i*: носіння, спасіння, сопіння і т. п.; коли ж наголос падає на інший склад, то пишемо *-ення*: пояснення, повернення, походження і т. п., так само й значення; слово значіння (від значіти) = позначення, карбування.

Підмет. Учитель М. Гусак просить: «Прошу пояснити, від чого пішла назва «підмет», найголовніша частина речення». Слово «під-мет» — це дослівний давній переклад латинського sub-jectum. Лат. термін майже всі слов'яни зрозуміли як sub-jasio, цебто «підкидати», чи по-давньому «підме-

тати» (метати — кидати, пор. меткий, помет, пор. рос. термін «междометіє»). Тому слов'янські народи лат. subjectum переклали: чехи podmět, пол. podmiot, серби podmet, словінці podmět, так само й українці — підмет. Лише болгари зрозуміли subjectum як subjaseo (під-лежати), а тому ще вдавнину переклали «подлежащее», а від болгар через граматику 1619 р. нашого українця М. Смотрицького цього терміна взяли й росіяни. Українці здавна знають це слово; так, уже в «Месії Правдивіє», Київ, 1669 р. І. Галатовського на к. 99 знаходимо: «сѣ'ѣктѣмъ-подмѣтъ, до подмѣтъ». Як бачимо, вдавнину вимовляли правильно: підмѣтъ; а тепер Академія встановила підмет. До слова мова: на тій таки 99 картці «Месії» знаходимо хороший термін *пѣмѣтъ*, наше «прикметниковий додаток».

Вісторон (Д. Хомин). Старослов'янська фор-

ма була *каторьникъ*, нпр. в Остромировій Євангелії 1056 р. л. 218: *кз каторьни*. Рано повстала й жива форма *каторькх* або *кторокъ*. «Акти Зап. Росції» 180: Во второкъ 1463 р. Слово «второк» дуже поширене ще й тепер в західньоукр. говорах. Рано повстала й форма *окторьникъ* — *окторникъ*, напр. Лаврентієв Літопис під 6813 (1305) р.: *ѡ день окторникъ*. Через приставлення *в* (пор. *он—він*) повстала нова форма *в второкъ*, і вираз «у второкъ» дуже частий в XVI—XVII віках. Форма «вовторокъ» фонетично правильно дала наше «вівторок»; уже Полтавські судові акти 1667 р. ст. 91 знають: «у вувъторок», наше у вівторок». У літературній мові панує тільки форма «у вівторок», але в західньоукр. говорах часта ще архаїчна безприйменникова форма: «збори відбудуться второк». Пишемо й говоримо: з вітїрка, шовітїрка (а не шовівторок, л. со втогек).

Лещата (М. Дольницький, Сколе). Слово це темного походження; А. Brückner (Słownik etymologiczny, 1927 р., ст. 296) твердить, ніби на початку його відпало *к*, цебто початкове значення його — кліщі. Польська мова знає *leszczoty, leszczotki*, а це б говорило про «лещета». Придніпрянська літературна мова знає тільки множину *лещата*, звідси лещатар, лещатарство, лещатарський.

Лютий—Лютець (Д. Хомин). Стародавня українська назва другого місяця — лютий. Так, в Хронології Римші, що видрукована в Острозі в 1581 р., цей місяць зветься *лютий*. Львівський братський Часослов 1642 р. так само подає *лютий*. Назва *лютець* нова, витворена під впливом закінчень у січень, квітень, травень і т. п.; удавнину форма *лютець* не знає. Стара церковна назва для цього місяця — *сніжень*.

«В силі віку» (М. Гусак). Вислів «в силі віку» визначає: в розцвіті сил життя; тут «вік» — це життя взагалі, а «сила віку» визначає не багато років, а тільки той час, коли людина має найбільше життєвих сил, цебто — «в віці сили». Вираз добрий.

Водночас (Д-р А. Ч.). У великоукр. літературній мові тепер сильно поширилось народне «водночас»; поруч із тим, звичайно, часті й рівнозначні форми: одночасно, рівночасно, разом, у той же час. Форма «водночас» шириться вже і в Галичині, бо вона добре передає своє значення. Часте ще «водно́раз».

Позаяк (Д-р А. Ч.). Це штучний новотвір зам. бо, тому що, частий у Галичині, знаний і в Великій Україні, але тільки в мові інтелігенції, що живої мови не знає. Не вживати його. Походження його темне.

Понева́ж — часте в укр. літ. мові XVII—XVIII вв. слово, все понева́ж, ніколи поневаж. Тепер не вживаємо його, кажемо: бо, тому що. Повстало з старого *поневажє*, «з того часу як», у пам'ятках добре відоме з XIV в. Здається, це не полонізм (див. «Р. М.» ст. 115-118).

Понеме́, старословянське *понижи*, ще й тепер нерідке в живій народній мові слово. Конче оминати його не слід.

Приклад—примір (М. Дольницький, Сколе). Великоукраїнська літературна мова тепер зовсім

уже не вживає свого архаїчного «приміра», знає тільки «приклад, зразок, взірцець»; так само вживає лише «наприклад», а не «наприміра» чи «приміром». У Вел. Україні старанно оминають «приміра», «наприміра», бо в мові рос. панує «примѣръ», «напримѣръ».

Відповідальний—відвічальний (М. Дольницький, Сколе). Великоукраїнська літературна мова вживає лише «відповідальний», а західньо-українського «відвічальний» не знає.

Потро́ху (М. Дольницький, Сколе). Літературна мова вільно вживає слів «потроху, потрохи, потрошки, -ку, помалу» як рівнозначних.

Забезпечувати, а не заосмотрювати (Вол. Степанів). Літературна мова зовсім не вживає слова «заосмотрювати», повсталого на взір польського *zaopatrzyc*; кажемо й пишемо: забезпечувати, забезпечити, заопікуватися. «Кожний поверх заосмотрени в машини» («Неділя»), по-літературному: Кожний поверх має машини.

Крам—товар (інж. Ф. Гай-Гаєвський). Німецьке слово «крам» дуже в нас поширене, — це все, що продається з крамниці. Але нерідке ще й стародавнє «товар»; правда, Словник Б. Грінченка знає «товар» тільки як «скот», але академ. «Правничий Словник» 201 рос. «товар» передає: товар, крам (по деяких місцях Київщини «крам» — це галантерія, а товар — матеріял на чоботи).

Вдома—дома (Д. Хомин). Архаїчна форма *дома*, напр. Остромирова Євангелія 1056 р.: *Мария дома сѣдѣаша* Іо 11²⁰. Форма ця поширена по цілій Україні; Думи 110: Вони його дома оплакали. У Б. Грінченка, «Під тихими вербами»: Був дома 79, Мусів сидіти дома 121. В зах.укр. говорах таке «дома» панує. Але в східньоукр. говорах частіше «вдома», і воно панує у придніпрянській літературі: Як би вдома та ще й на печі Номис ч. 2276; І вдома їй радощів не було, М. Вовчок, «Нар. Опов.» 1862 р. 1.96.

Завжди—завсіди—завсігди (Д. Хомин). Жива укр. мова знає багатенько рівнозначних форм: завжди—завжде—завсегда—завсігда—завсігди—завсіди—завсюди—завше. У літературній мові найчастіші: завсіди і завжди, не рідке й завше. Панує *завжди*, форма давня. Литовська Метрика XV—XVI в. вже часто знає завжди. У XVI в. воно дуже часте, напр. в Опису Брацлавського замку 1545 р.: завжди мешкалы 23, завжди побыты 19. В Київ. Учительній Євангелії 1637 р. *завжды* часте, див. ст. 16. 23. 38. 100. М. Рильський у «Пан Тадеуш» 1927 р. пише завжди 195. 199 і завше 76. 134. 221. 261. Інші форми літературна мова тепер оминає.

Радіо—з радія. Учителю В. Іватів просить вяснити йому, «як повинно писати: радіо чи радійо; чи слово це відмінюється в українській мові, а якщо відмінюється, то яку форму має родовий відмінок: радіа чи радія». Сполучення *іо* в літературній українській вимові не приймає *й*, цебто не вимовляється як *ійо*, напр.: національний, Сіон, патріот і т. п., а тому й радіо, не радійо. Як і слова: авто, бюро, кіно, трюмо, слово *радіо* може відмінюватися: з радія, радію, перед радіом.

Крапка—точка (інж. Ф. Гай-Гаєвський). Оби-

дві слові наші, тільки «точка» стародавня, тзчка, помалу виходить із нашої мови, бо його заступає «крапка» (не кропка). Тому: лінія крапкована, рідше: точкована. Але завжди: точка зору, переломова точка.

Степан—Стефан. «Як я маю підписуватися по-українськи — запитує нас С. Чепіль із Винник — Стефан чи Степан?» Звук *ϕ* у словянських мовах не рідний, а частіше перейнятий із мови грецької. Самі греки своє *ϕ* не вимовляли так, як ми, але близько до *ph*, а часом і дуже близько до нашого *л*. Ось тому в Україні з найдавнішого часу вимовляють: Пилип, Онопрій, Степан, Степа, Прокіп, Йосип і т. п. В Іпатіївм Літопису читаю: *Степанъ* ст. 513, *Прокопъ* чл. 488. Українські грамоти з XIV в. частенько знають таке *л*, напр.: Галицька Грамота 1371 р.: *Степанъ*, Краківська грамота 1394 р.: *Пилипо* і т. п. Як бачимо, вимова Степан — це стародавня українська вимова, і конче її оминати нема підстав.

Яковлів — до Яковлева (Д-р А. Ч.). В укр. мові *о* та *е* в закритому складі (що кінчиться приголосним звуком) переходить на *і*, напр.: Яків, Яцків, Петрів, Ковалів, Щоголів, Яковлів, Королів, Гриців, але в складі відкритому (що кінчиться голосним) ці стародавні *о* та *е* завжди позостаються незмінні; хата Петрова, Якова, Яцкова, Ковалева, Щоголева, Яковлева, Королева, Грицева і т. п. Писати: у Петріва, Яківа, Яцківа, Коваліва, Щоголіва, Яковліва, Гриціва і т. п. може тільки особа, що духа укр. мови не відчуває. Так само пишемо: дім батьків, ковалів, шевців, але хата батькова, ковалева, шевцева. Пані Петрова, Яцкова, Ковалева, Королева, Яковлева, Грицева; писати: пані Короліва, Яковліва і т. п. — недопустимо, бо це свідчить про неграмотність.

Борщів — з Борщова («Гурток Прихильників Р. М.» в Рундурах). Звук *е* по *ж*, *ч*, *ш*, *щ* перед твердим складом міняється в нашій літературній мові на *о*, напр.: вчора, шостий, пшоно. А тому: Борщів — з Борщова. Місцева вимова — з Борщева.

Зі - зо - із - з (інж. Ф. Г. Гаєвський). Літературна наддніпрянська мова, як і мова жива, зо-всім не знають применника *зі*; такі форми, як: *зі* собою, *зі* жінкою й т. п. (перед одною приголосною *с*, *з*, *ж*, *ч*) — це штучні новотвори. Наддніпрянська літературна мова знає: *з* собою, *з* школи, *з* жінкою (вимова: *с* собою, *ш* школи, *ж* жінкою), *зо* мною, *брат із* сестрою і т. п. Про це буде в «Рідній Мові» окрема стаття.

Шлюсар — шлюсар (С. Чепіль із Винник). Великоукраїнська літературна мова знає тільки «шлюсар», що взяте з середньо-горішньо-нім. *szlosser*. Ця старша форма в Галичині заступлена вже молодшою «шлюсар», від ново-нім. *Schlosser*.

Крапка по числівниках (Д. Хомин із Олифанту). В Галичині, під впливом західнім, прийнято ставити крапку по порядкових числівниках, напр.: 2. травня, 1933. року і т. п. Цього дуже практичного способу вживають у мовах польській, чеській, сербській. Великоукраїнський правопис цього звичаю ще мало вживає: 2 травня, 1933 року, або частіше: 2-го травня, в 1933-м році. Новий академічний правопис уже дозволяє ставити крапку по порядкових числівниках: 1. раз (= перший раз). Спосіб ставити крапку тільки

по порядковим числівнику новий у нас, бо вдавнину в нашій писемі крапку ставили при кожному числівнику на початку і в кінці його.

Злість—злістю (Д-р А. Ч.). Пишемо й вимовляємо: *злість*, *G*¹ зо злости, *D*¹ цій злості, *L*¹ на цій злості, *N*¹ ці злості і т. д., — скрізь у словах ж. роду на -ость звук *о* в закінченні при відмінюванні слова позостається незмінним, бо воно в складі відкритому: зло-сти, зло-сті, як по-ста, мо-ста, ро-сту, хво-сту і т. п. Тільки в одному відмінку — в оруднім однини це *о* міняється на *і*, тому й пишемо: *злістю*, *кістю*, *мудрістю*, *правильністю*, як *сіллю*, *осінню*, *віссю*, *ніччю* і т. п. Чому це так? А тому, що в цій відмінку *о* знаходиться вже в закритому складі: давня *костъж* змінилося на *костъж*, *костью*, а це дало *косттю*, а тут *о* в закритому складі (*кост-тю*) мусіло змінитися на *і*: *кістю*, *злістю*, *мудрістю* і т. п. (старо: *костею*, *злостею* і т. п.). Кінцевий приголосний у цих формах подвоюємо тільки між голосними: *тінню*, *сіллю*, *ніччю*; коли ж він знаходиться по приголосній, тоді не подвоюється: *кістю*, *злістю*, *мудрістю* (замість: *кісттю* і т. п.). Уже «Катихизис» 1562 р. з Несвіжа ст. 142 має: «спльнистю». Про це докладно розповідаю в своїй статті: Орудний відмінок однини слів жін. роду, див. «Поступ» 1923 р. ч. 9-10.

«Не вважаючи на» замість «мимо» (Д-р А. Ч.). У літературній великоукраїнській мові «мимо» вживається тільки як применника місця в значенні коло, повз, напр. у Словнику Б. Грінченка II 425: Мимо церкви йдте, Мимо церкви проїзжали. П. Куліш, «Чорна Рада»: Проходив мимо козацької купи 313, Ідучи мимо вікон 248, Проїжджаючи мимо ковалеву хату 203. Лаврентіїв Літопис XIV в.: Идоша угри мимо Києвъ 24. В польській мові тіто дуже часто вживається в значенні нашого «не вважаючи на»: *Śpieszę do siebie mimo wiatru przeciwnego*, Linde III 119. Під польським впливом частенько так само вживають «мимо» і в Галичині, напр.: Франко, «З вершин»: Хлоп і подумати не смів, щоб мимомо панського бажання робити щось 102, Розкрий їх треба мимомо встиду й болю 62. А. Чайківський, «Малолітній»: Мимомо тяжкої праці Андрій був веселий 73. Великоукраїнська літературна мова такого «мимо» ніколи не знає, вживає: не вважаючи на, не вважаючи на, не дивлячись на, без огляду на і т. п. Напр. Чуб. V 896: Не зважала вона, що темная ніч. Руданський I 28: Вони на сльози не вважали. Франко, «Зах. Беркут»: Не вважаючи на глибоку старість, Захар Беркут був іще сильний

По-українському (Д-р А. Ч.). *По* з прикетником, творячи прислівника, звичайно вживається з давальним: по-людському, по-божому, по-простому, по-українському; але дуже часто й з місцевим, напр. у Куліша в «Чорній Раді»: по-батьківськи 66, по-гетьманськи 104, по-козацьки 52, по-людськи 91 і т. п. (ці форми повстали зо старших на -ській, напр. в Тишівській Олександрії поч. XVIII в. маємо: по-рицерській 46, по-македонській 46, по-зодфійській 46. 61; «Енеїда» III. 43: По-батьківській). Після *по* в цих випадках академічний правопис наказує ставити розділку: по-німецькому чи по-німецьки.

Уболівати за ким - чим (Д-р А. Ч.). Німецьке *bedauern* перекладаємо боліти чим, за ким, уболівати за ким, побиватися. Куліш «Дзвін» 1893 р.: Серцем батьківським над людьми вболівав. Академічний «Рос.-укр. словник» 134 подає приклади: Боліти долею свого краю й народу, Мати боліє за сином, Вболіває за сином, Мати за дітьми побивається. Форми «уболівати» літературна мова не знає.

Прошу вашої руки. Питається Вд. О. Д., як ліпше сказати: Прошу вас *о* руку, чи: Прошу вас *про* руку. В таких виразах *о* — це архаїзм, у сх. укр. літ. мові зовсім не вживаний; там напишуть:

Прошу про спокій, прошу вашої руки. Див. «Р. М.» ч. 4 ст. 144-146.

Технічна термінологія. «Чи є вже наша українська термінологія з обсягу механіки — запитує нас С. Чепіль із Винник, — взагалі техніки, чи позістала дальше німецька?» При українській Академії Наук у Києві працює величезна (34 секції) наукова установа — «Інститут Української Наукової Мови» (про нього див. «Рідна Мова» ч. 2 ст. 49-54), що й працює над виробленням доброї української термінології, в тому числі й технічної. Видано вже й кілька добрих словників, див. їх на ст. 54 «Рідної Мови».

Мова наших видань.

ЕМІЛІЯ БРОНТЕ: *Буревірки. Повість. Львів, 1933. Накладом видавничої спілки „Діло“. З англійської мови переклав Михайло Рудницький.*

Цього року почало «Діло» давати окремими додатками повість Е. Бронте «Буревірки». Число читачів української книжки останніми роками безумовно сильно зростає, а тому збільшення нашої перекладної літератури — то вимога часу. На жаль тільки, як про те писав я в попереднім числі «Рідної Мови» (ст. 149-150), наші видавництва, випускаючи переклади, зовсім не дбають про добру літературну мову цих книжок. Це приносить немалу шкоду нашій мовній культурі, бо громадянство, масово читаючи цю літературу, помалу навчається з неї зовсім не літературної мови.

Мова перекладу «Буревірок», на жаль, не ліпша від мови інших буденних галицьких перекладів. Думалося, що М. Рудницький дасть переклад, що відповідатиме бодай тим вимогам автора, які він ставить в «Ділі» до інших писань. А ще ж так недавно М. Рудницький на сторінках «Діла» (15 січня ц. р.) писав про ціле наше вчительство: «Так звані місцеві фільольоги пишуть тарабарщиною з дилювіальної доби, гімназійні вчителі повторяють за шкільними підручниками слова та звороги, з яких уже самі учні починають глузувати...» Щоби прилюдно кинути таке тяжке обвинувачення, треба самому якнайкраще володіти нашою літературною мовою, і хоч на три голови бути вищим від погорджуваного вчительства. А насправді виходить зовсім не так: мова «Буревірок» сіра, буденна, коли не говорити сильніше.

Перекладач надаремно силкується писати придніпрянською літературною мовою, бо це йому ніяк не вдається. Його мова — то неорганічна мішанина галицького з придніпрянським, мова штучна, від живої дуже далека, ніде на нашій землі реально не існуюча. До цього треба ще додати велику сухість і бездушність перекладу, автор зовсім не вживає рідної такої соковитої народньої фразеології, скрізь у нього самі шорстки, кострубаті, мертві часописні шаблони.

Мови надніпрянської перекладач органічно не опанував. Ось тому докази. Він пише: Діти занепали на кір ст. 38, — занепадають (гублять сили) на здоровлі, а на кір хворіють або нездужають. Собака з чередою цуциків 10, — «череда» кажуть на гурт корів, а не про собак. Я хопив за клямку і потряс нею з д о р о в е н о

(! сильно) 15, Стала янголом - о п і к у н к о ю вашої хати 19 (досі знаємо ангола опікуна, а про анголих не чули), Заволодів собою 21 (стримав себе), Повторяв б е з д у м ч и в о 27, Блукаючи між деревиною (= між деревами) 32, Емілія надаремне жертвується для нього 4, Може мати зовсім різні мотиви від моїх (стиль !) 11, Пустеля виставлена на навіжені продуви 3 («навіженим» може бути хіба тільки жива істота), Емілія з а ч и м е н а (!) у собі 4, Стояла над чайником з ложечкою (де була ложечка?) 17, Хотів загітись 31, Міг бачити всю її статі (цебто по-статі) 16, Нижча (!) губа вся начервоніла (!) 17, Коли настало темно 35 і довгі десятки подібних невдалих виразів (на 40 початкових сторінках).

Або такі великоукраїнській мові чужі форми: Виходить (в.укр. виходьте) 29, Залився сльозами (сльзьми) 29, над воротами (ворітьми) 34, замуж (в.укр. заміж) 32, Добридень (добридень) 30, Гаретона він по просту (просто) викинув 34, Пане Гіткліф 19 (Пане Гіткліфе), сюди (сюди) 35, Мязні (мязи) 20, Тут повкомарев 28, і сила т. п.

З наддніпрянським словом ніякого роду «полум'я» не дає собі ради перекладач: Гасила полумю (полум'я) водою 14, Освітлена велитенським полум'ям, що йшла (йшло) від цілої гори дров 15, — перекладач, пишучи ніби «велико-українською» мовою, не забуває галицького «полумінь» жін. роду.

Про запозичення із сусідніх мов і говорити не буду, — їх не мало. Напр.: «Не мої» відповіла господині 16 (зам господиня), електричний струм (strom) 28, Кніг (п. knot, в.укр. літ. гніт) перевернувся... я виправив кніг 26, Я подивляла спокій 39 (podziwiałam spokój, захоплювалася або дивувалася), Ми знущались над ним (пол, треба з нього) 37, знущаються над ним (з нього) 39 і багато-багато т. п.

Перекладач завжди вживає в побічних реченнях звязки як і й, яка і т. п., тоді як добрий стиль вимагає не зловживати того й писати частіше живе що (див. «Рідна Мова» ст. 106), напр.: Кухарка, яка (що) хотіла 25, Сестра, яка (що) вернулася 5, Сцени, яку (що її) зрєсбив 31, Примхи, яких (що їх) ніколи 40, у кабінеті, в якому (що в нім) 27 і т. п. на кожній сторінці.

Предмета в оруднім відмінку (живої особи) в безпідметових реченнях не вживає літературна мова, старанно оминає, а в «Буревірках» ця штучна, чужа нам форма звичайна: Відчинені ним

ворота (ворота, що їх він відчинив) 7, Назначено мною (що я назначив) коло 23 і т. п.

Архаїчних місцевих висловів, зовсім уже не вживаних у великоукраїнській літературній мові, повнісінько в «Буреверхах»: Міг скрити (сховати, затаїти, див. «Р. М.» ст. 106) те 28, Нема що скривати 37, Вважатиме чимсь у роді (!) нахабства 10, Щось у роді котів 16 (щось ніби коти), Почав живо (жваво) одягатись 29, Весь (увесь, див. «Р. М.» ст. 143) той час 11, 8, 6 і сила т. п.

Місцевих галицьких виразів така сила в «Буреверхах», що наддніпрянець цього перекладу в багатьох місцях не зрозуміє, і він завше буде йому чужий своєю штучною кострубатістю. Напр.: Почав я між одним часом і другим 19 (у В. У. чайв на шклянки не рахують, все це буде «один чай»), Чисте білля (білизна, сорочки) 36, Хлопець нічого не варта (не вартий чи не варт) 40, Варта (варт, варто) би знати 33, Видерти його спокусам (від спокус) 4, відтак 12. 29. 35. 39 (потім; як повстало «відтак», звідки воно?), Гукав за мною (г. мене) 31, Вона відмовила (відповіла), що є (тут зайве е) в цьому домі ледви рік 26, Не знаючи, де є (зайве) коридор 29, Кинув поглядом (погляд) на лавку 30, Я ваш комірник 7, Копнув (ударив ногою) його 39, Відмовляв (проказував) молитву 30, Сказав молодець (юнак) надутим (!) голосом 16, Обдери (ограбуй) мого тата з усього 39 (все з мого тата), Пішли спати в осмії (восьмії) 29, Пекольний (пекельний) 14, Пожалувала свого вибору (п. про свій вибір), Вчора пополудне (пополудні) було мрячно 14, Я спочував із ним 30, Я спочувала з ним (співчувала йому) 38, Станувши (ставши) 17, Добра старушка 34 (стара, стара баба, баба бабуся), Дивилась на мене студено 16 (поруч: було холодно 14), Трентючи на всьому тілі (всім тілом) 25, Вже шеста (шоста; поруч: вчора 31), Шукати за моїм тілом 32 (ш. мого тіла), Шукати за дарунками 36, Щось поганого 40 (щось погане) і сотні т. п. Це звичайні в Галичині захукр. вирази для того, хто пише мовою місцевою, але не намагається писати мовою загальнолітературною.

Частенько перекладач не міняє *о* на *і* там, де велико-українська вимова звичайно вимагає писати *і*: удовець 4, сковородкою 13, сковородок 9, возьми 39, помстився 39 і т. п. Уживає таких місцевих форм, як на здоровлю 39 зам. на здоровлі; уживає чужі слова в місцевій формі: кариту (карету) 26, інстинктовно (інстинктивно), інстинктовно 10 і т. п.

Не рідко вживає слів, не прийнятих у поважному стилі: Я напудилась (злякалась) 36, хвірточку (фірточку) 25 і т. п. Перекладчик пише помісцевому: шісцайцять 32, вісімнайцять 32, чого ж тоді: двацять 6, дванацять 22 (а не двацять, дванацять), і чому тоді не пристосовує крайнього

фонетичного писання до шістьдесять 35, п'ятьдесять 40 і до питається, пишеться і всього т. п.? Особа, що вимагає (безпідставно) конче писати «таланте», сама тут пише «м е н т» 8, кумедним 19.

В «Кутках мови» завжди гостро витикається «немилозвучне» вживання *й-і, в-у, з-із*. Погляньмо, яка ця милозвучність у «Буреверхах»: Я повернувся *і* відчинив 28, Взяв другу книжку *і* третю 27, Зачинив двері *і* обернувся 26, Ніколи *і* словом 37, Бо *і* так 37, Я іду (я йду) 35, Була імовірно 30, Життя у таких 19, Чи були ви у Буреверхах 34, але у чому річ *в* усій тій сцені 30, під впливом 19, Вбрати у чисте, Ніхто із нас 39, Хто із наших 3, Задумалась з руками на подолку 32, Назустріч з шумом 32 і сотні т. п. У «Буреверхах» майже в кожному рядку порушуються найпростіші вимоги «милозвучности».

Або ось уживання *-сь* у дієсловах там, де слід писати *-ся*: Задоволнитись власним 29, Пролилось світло 27, Аж потюпились, вибігаючи 35, Часто питалась, коли 35 і т. п.

Перекладач пише то «Весь огонь» 6, то «Роздувала вогонь» 30, так ніби можна вживати огонь і вогонь поруч себе по впадоби чи з вимог якоїсь штучної милозвучности.

Намагаючись писати великоукраїнською літературною мовою, не треба ж забувати, що в тій мові дуже часто вживають знахідного в формі родового. У «Буреверхах» читаємо: Показав йому язик 38, Згубив на дорозі гарап 36, Вибрала собі гарап 35, Старушка принесла собі чайник і кошик 34 і т. п., — у всіх цих реченнях добрий придніпрянський стиліст напише форму родового відмінка. Пора вже з цим рахуватися!

Так само перекладач намагається писати академічним правописом, але на кожному кроці безпідставно відступає від нього, пишучи впрост «посвоєному». Справді, чим пояснити його писання *ж, же* з розділкою (*а би, б* без розділки): *я-ж* 20, *могли-ж* 19, *хто-ж* 37, *таки-же* 10 (акад. вимагає писати без розділки, але окремо), привитав 30, привитатись 30, засвітає 29 (акад.: привітав, світає), існування 15 (ак. існування), від тоді 33. 37, від тепер 40 (відтоді, відтепер), ніюдин 21, несвоє 21 (мі один, не своє), передімною, надімною (переді мною, наді мною). Так само непослідовно: по необхідности 26, до люти 39 зам. акад. по необхідности, до люті. Чому пише спасення 40, безбатченка 37 зам. акад. спасіння, безбатченка? Чому пише обличча 15 й обличчя 23?

І т. д., і т. д., — в ім'я наукової правди мусимо об'єктивно сказати, що «Діло» дало своїм читачам зовсім не літературний переклад. А коли додати до цього дуже злу коректу, а також те, що знаки розділові поставлені в перекладі надзвичайно недбало (повне нехтування, напр., перетинкою), то це дає підставу назвати «літературний» додаток «Діла» й маловартим.

Ів. Огієнко.

Від Редакції й Адміністрації. Ріжне.

До всіх Прихильників «Рідної Мови»: Місяць травень — «Рідній Мові»! Призначаємо місяць травень збиранню нових передплатників та датків для зміцнення й розбудови «Рідної Мови» (див. вище ст. 161-162). Місяць травень — «Рідній Мові»!

«Фонд Рідної Мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної Мови»: Студенти україністи зо Львова замість вінка на могилу бл. п. М. Луків — 8'53 зл., І. Кулиняк у Варшаві — 5 зл., Проф. Д.

Коломієць із Севлюша — 2'88 зл., Ст. Чепіль із Винник — 2 зл., Демчишин із Жихлина — 1 зл., З. Туркевич із Буска — 1 зл., М. Щесюк із Нового Двору — 50 гр., Йос. Данчик із Тячова — 2'64 зл., П. Бондарчук із Здовбиці — 1 зл. А разом — 24'55 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при шедрий однодушній допомозі на «Фонд Рідної Мови» широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в шостому числі.

«Гурток Плекання Рідної Мови». 10 березня ц. р. на передмісті Львова засновано «Гурток Плекання Рідної Мови». До «Гуртка» вписалося понад 60 осіб, переважно молоді. Початок цьому доброму ділу дали В. Шевчук і П. Мілянєвський. Сердечно бажаємо «Гурткові» корисної праці!

До співробітників «Рідної Мови». Рукописи для друку мусять бути написані на машині, а коли рукою, то найвиразніше і тільки з одного боку картки. Невиразно написаних рукописів не приймемо. Просимо мати на увазі, що чергове число відсилається до друкарні за шість тижнів до виходу числа в світ. Статті друкуємо тільки за повним підписом автора. На непідписані листи не відповідаємо.

Реклямації про неотримане число «Рідної Мови» треба вносити тільки через свій поштовий уряд. Реклямації, надіслані просто до адміністрації, не полагодуємо. На відповідь просимо додавати поштового значка.

Нових Передплатників просимо виразно зазначати, з котрого саме числа вислати їм «Рідну Мову». Адреси свої просимо писати найвиразніше. Присилаючи гроші, виразно зазначайте, чи то нова передплата, чи доповнення старої, чи може даток на «Фонд Рідної Мови». Нові передплатники, коли того хотять, одержують «Рідну Мову» від першого числа.

Безплатно чи вборг вислати «Рідну Мову» ще не маємо змоги. Передплатникам, що своєчасно не поновлять передплати, припиняємо вислати журнал механічно. Про вичерпання надісланої передплати повідомляємо кожного написом зліва долі на копертах, що в них посилається «Рідна Мова».

Бібліотека «Рідної Мови». Видає Проф. Д-р Ів. Огієнко. Прихильникам Рідної Мови, «Гурткам Плекання Рідної Мови», а також філіям «Прогресу», «Союзу Українок», «Кружкам Рідної Школи», читальням, студентським корпораціям, кооперативам і т. п. для масового поширення серед

українського громадянства та шкільної молоді. Уже вийшла книжечка: ч. 1. Проф. Д-р І. Огієнко — Д-р А. Чайківський — В. Островський — Яр. Мандюкова: Вчімося Рідної Мови, ціна 20 гр. На поштову пересилку додавати по 5 гр. на книжечку. Хто купує 5 або більше книжечок, за пересилку не платить. Гроші можна пересилати чеками П. К. О. ч. 27110 (чеки продаються в кожному поштовім уряді), дописуючи на них: Бібліотека Р. М. ч., Книжечки продаються також по всіх українських книгарнях.

«Рідне Писання». Новий український правопис. Підручна книжка для школи й самоосвіти, а також для вжитку широкого громадянства. За академічним правописом склав Проф. Д-р Іван Огієнко. Зміст і ціна книжки (50 гр.) приступні для масового поширення. Про час виходу «Рідного Писання» в світ буде ще окреме повідомлення. Книжка вийде як 2-е число «Бібліотеки Рідної Мови» й буде вислана всім Передплатникам. Хто потребує більше число їх, просимо замовляти наперед.

Передплата на «Рідну Мову» в краю: 6 зл. річно, 3 зл. піврічно, 1'50 зл. чвертьрічно. Ціна примірника 50 гр. За границею 1 американський (не канадський) дол. або його вартість в іншій валюті річно (в Чехословаччині 35 корон, в Румунії 180 лей, у Франції 30 фр., в Німеччині 5 зол. марок, в Югославії 65 динарів), ціна одного примірника 10 ам. центів. У Чехословаччині передплачувати «Рідну Мову» можна в Іж. Ф. Гай-Гаєвського (Poděbrady-Lázně, ul. Panská 91); у Канаді — в A. Gregorovich, Andrew, Alberta, Canada; в Румунії — Dm. Herodot, București IV, Strada Delea-Veche, 45. В Бельгії — Ing. G. Iakovliv, Iambes-Namur, rue de Dave 61 або його С. Ch. Post. 234465. — Конто чекове П. К. О. ч. 27110. Адреса Редакції й Адміністрації: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10.

Зразкове (okazowe) число «Рідної Мови» висилаємо тільки по присланні 50 гр.

До відома передплатників у Румунії. Поширення «Рідної Мови» в Румунії дозволено розпорядженням Державного Секретаріату Преси ч. 1634 від 8 березня 1933 р.

Передплачуйте «Вістник», місячник за редакцією Д-ра Д. Донцова. Річно 23 зл., квартално 6'60, ціна окремої книжки 2'20. Львів, вул. Чарнецького 3 м. 6; чекове конто 500371.

«Самостійна Думка», національно-громадський та літературно-науковий місячник. Адреса: Serpăuți, strada Petrovici 2, Roumanie. Річно 2 ам. дол., окреме число 20 центів.

ЗМІСТ 5-го ЧИСЛА «РІДНОЇ МОВИ»: Редакція: До наших Читачів і Прихильників. Проф. Д-р Іван Огієнко: Для одного народу один правопис! Правописні непорозуміння. Проф. Д-р Григорій Ільїнський: Походження українських слів: 5. Кодло, 6. Жорстокий. Д-р В. Лев: Де що з лєвової етимології. М-р Й. Шемлей: Нове ё Соболєвського чи Потєбні? П. Кривоносюк: До педагогічної термінології. Л. Сідлецький: До термінології рахівництва. Ів. Огієнко: Чистота й правильність української мови. Відповідь на запитання наших читачів. Мова наших видань. Від Редакції й Адміністрації. Адреса «Рідної Мови»: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Річно 6 зл., піврічно 3 зл., чвертьрічно 1'50 зл. Чекове конто ч. 27.110.

Należytość pocztową niszczono gwarantem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК,

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИСТИ
Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ ТО-
ДИ, КОЛИ НА НЕ ДОЛУЧЕНО ВІДПО-
ВІДНОГО ПОШТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВ РОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РО-
КУ 1.50 ЗЛ. В А ГРАНИЦЕЮ 1 АМ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТІСТЬ В ІНШІЙ ВА-
ЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

ЧЕРВЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 6.

Різний — ріжний.

Київська Академія Наук, ухвалюючи 31 березня 1929 р. обов'язуючий правопис, постановила писати різний, різниця, відрізняти і т. п. Чи Академія мала потрібну слушність, видаючи таку постанову?

З найдавнішого часу, ще з передісторичної доби українська мова, як і інші слов'янські, знає цікаве (але рідке) явище: зміну *з* на *ж*, коли воно стоїть перед *н*, особливо ж перед змякшеним (зпаляталізованим) *н*. Ось тому старослов'янські пам'ятки знають такі форми: Київські Глаголицькі Уривки X в.: *кѣж њего*, Марійська Євангелія XI в.: *вѣж њего* 314, *нж њемѣ* 184, *нж њво* 118, Зографська Євангелія X-XI вв.: *нж него* Мр 126, Святославів Збірник 1073 р.: *ражнѣвахъ сѣ* 99, і т. п. Так повстало й *ближънин*, наше *ближній*; пор. ще укр. *порожній*, *приблизний*, і т. ін.

Старослов'янське *разънѣти*, пізніше *розънѣти*, *розъний* нормально перейшло в нашу мову на *різний*. Звук *з* перед *н* міг змінитися на *ж* з вищезазначених причин, а це й дало форму *ріжний*. Ця остання форма панує і в мові польській — *rózny*, а також у західноукраїнських говорах, де знаходимо: *ріжний*, *ріжниця*, *ріжнити*, *поріжняти*, *ріжноманітний*, *виріжняти*, *виріжнити*, *відріжняти* і т. п.; ці ж форми не рідкі й на Правобережжі; теж і на Буковині.

Правдивий вік форми «*ріжний*» мені не ясний, — давніші пам'ятки вперто подають «*розний*»; на мою думку, це форма не стародавня. Крехівський Апостол, десь

із 1560-х років, пам'ятка західноукраїнська, а в ній читаю: *Розный* 554, *розного* 80, *Маючи розны дары* 281, *Мовили розными язъки* 102, *Межи ними была розница*, *Розницу однял* 53, *Розность справедливости* 273 і т. п. Словник П. Беринди 1627 і 1653 р. (ст. 135) так само дає *розный*, *розное*, *розность*, а це теж твір українця західного. Цікаво, що часом у старих галицьких піснях ще й тепер уживають стародавньої форми «*різний*», напр.: «*Ой приїхав мій миленький пізно, розкидає білу постіль різно*».

Цікаво тут зазначити, що польське *rózny* — це форма пізнішого часу; скажемо, пам'ятки XVI в. знають ще тільки *rozny*, так Біблія Радзівіла 1563 р. подає *rozny*, *rozność*, *roznica* і т. п. Форми *rózny*, *róznica* в польських пам'ятках появляються лише під кінець XVI-го віку.

Польські мовознавці звичайно пояснюють повстання *rózny* з *rózny* впливом таких форм, як *prózny* (*Gramatyka jęz. polsk.*, 1923, J. Rozwadowski, ст. 184; A. Brückner: *Słownik etymologiczny*, 1927 р. ст. 466 і др). Як видно з вищесказаного, я допускаю можливість і фонетичної зміни *різний* на *ріжний*, хоч не виключений і деякий вплив форми «*порожний*» на зміну «*розний*» на «*рожний*», пізніше «*ріжний*». Форма *порожний* (зах.укр.) — *порожні й* (сх.укр.) знає *жн* по всіх українських говорах.

Таким чином у двох сусідніх мовах відбувся однаковий процес зміни давніших

»розный, rozny« на »ріжний, rózny«. Але твердити, ніби форма »ріжний« повстала під польським впливом, може тільки той, хто історії нашої мови не знає. Форма »ріжний« широко знана і в таких закутинах західноукраїнських говорів, де ніколи польського впливу не було.

Погляньмо тепер, яка ж була доля слова *разныи* в говорах східноукраїнських. Зміна *з* на *ж* перед *н* не була законом і послідовно в мові ніде не проведена; форм: »ражъный« чи »рожьный« стародавні пам'ятки не знають. Ось тому більшість словянських мов зберегли *ан* незмінним у цім слові: чеське *různu*, сербське *разни*, болгарське *разни*, *разногледъ*, *разновидне*, російське *разный* і т. п. Так само й східноукраїнські (найбільше — лівобережні) говори зберегли прасловянське *ан* (*вън*) незмінним: *різний*, *різниця*, *одрізняти*, *вирізняти* й т. ін.

Словник Б. Грінченка подає форми: *різний*, *різниця*, *вирізняти*, *відрізняти*, *вирізнити* і т. п., — все *ан*, і подає на те багато прикладів як із мови живої народ-

ньої, так і з мови наших письменників: Т. Шевченка, П. Куліша, Г. Барвінок, Метлинського, Чубинського, Нечуя-Левицького і др., — всі вони писали »різний«.

Часто вказують, що, прийнявши форму »різниця«, не будемо розрізняти »ріжниця« від »різниці« (де ріжуть). Це слабенький довід, бо хіба ж не маємо в своїй мові багатьох десятків інших зовсім однозвучних форм із різним значенням (мила, три, віз, мати, брів і т. п.)? Значення слова пізнається в контексті, а не в окремім слові. А до того слово »різніці« (де ріжуть) вживається звичайно у множині.

Ось таким чином і жива народня східноукраїнська мова, і мова літературна, і своя довговікова традиція були правдивими й міцними підставами для Київської Академії Наук встановити, як норму для літературної мови, форму »різний, різнитися« і т. ін. Наукова правда зовсім на боці Академії Наук. Із двох існуючих у нас форм Академія вибрала старшу й більше поширену.

Іван Огієнко.

Походження українських слів.

7. Чума́к.

Про походження цього слова наука не сказала ще й досі нічого певного. Міклошіч та Бернекер у своїх словниках зовсім пропустили це слово; Matzenauer хоч і занотував його в своїй відомій праці: »Cizí slova v řečech slovanských« (Brno, 1870, 14), але не вияснив; Корш («Фільольогічн. збірник на пошану Михальчука» 20) зв'язував його з сербо-хорватським: *сита* »чуб«, але трудно повірити, щоб українцям колинебудь потрібно було позичати аж у сербів слова для такої звичайної речі, як чуб, — їм простіше було б витворити імя *чубак. Нарешті, А. Brückner (Słownik etymol. 81) і Lokotsch (Etym. Wörterb. der europ. Wörter orientalischen Ursprungs, 35) виводили наше слово від тур. *çotak* (*çumak*) »палиця, булава«: на їх думку, назва чума́к повстала від імени тієї палиці, що на неї він опирається в своїх мандрівках. Коли б же це було справді так, то ми чекали б, що імя чума́к збережеться бодай у деяких українських говорах у своїм початковім значенні, але, скільки мені ві-

домо, імя чума́к визначає в українській мові завжди певного рода »візника«, ніколи »палицю«; навпаки, турецьке *çotak* ніколи не визначає »фурмана«.

Та й чого йти так далеко, аж до сербів чи турків, коли в поблизьких російських говорах маємо слова, що без сумніву споріднені з українським чума́ком. Я маю на думці, напр. псковське чума́к »замурза, нехлюй« і чумі́чка »те саме«, а також загальновеликоросійське чума́зи й »чорний, брудний, задріпаний«. Перше з цих слів однакове з українським словом звук у звук, а до того й значення його не заважає утотожнювати ці дві слова, бо ж знаємо, як мало чумаки могли дбати про свою чепурність підчас далекої подорожі. Чумаки, бувало, пішки йшли сотні верстов »у Крим по сіль«, за доброї погоди палило їх пекуче сонце, а в негоду дорожнє болото забризкувало їх з голови до ніг, тим то вони дійсно були »чумазими« в російськім значенні цього слова. Через те ж, що українська мова дуже ра-

но погубила інші, від кореня чум- повсталі слова, імя чумак стало зовсім відокремленим, а тому й його початкове значення »закурений, зачаділий, брудний« змінилось на значення з таким виглядом »візника«.

Але звідки походить сам корінь чум-, що лежить в основі не тільки, — власне кажучи, лайливого — слова чум-ак, але й таких самих рос. чум-ичка і чум-азий?

8. Чля.

Це рідке й на перший погляд якесь дуже чудне слово подає Словник Б. Грінченка (IV¹ 466) тільки в приповідці »що кому чля« (з Номиса, ч. 13912), цебто »що кому пристойно«, але це не зменшує цікавості до нього дослідника української мови. Як його вяснити?

Коли допустити, що в чля випало по ч слабе ь, цебто, що слово це спочатку брєніло як ч ь ля, то ми матимемо можливість ізв'язати його з чеським čila »час«; українське слово різнилось би від чесько-

Закони словянської фонетики дають нам повне право зв'язати ці слова не тільки з грецьким *καῦμα* »спека, жар«, але й з гр. *καίω, κάω* »палю« (з **καρῖώ*); невіддільне від цих слів *κίλα* »жертва« ясно свідчить про існування в індоевропейській мові кореня *kēu-* »палити«, цебто повно підтверджує наш здогад, що повстале від нього слово *čитак*, чумак спочатку визначало »закурений, загорілий«.

го тільки нижчим ступенем свого вокалізму, але в семантичній відношенні воно очевидний новотвір: його значення »пристойно« говорить про давніше »те, що відповідає моменту«. Тому вираз: »що кому чля« не стратить на точності, коли ми перекладемо його як »що кому час«.

Що ж до čila, то це слово, як і чеське *čily* »енергійний, діяльний«, готськ. *hveila* »час«, лат. *tranquillus*, д.-інд. *śirás* довгий повстали від індоевропейського кореня *k^{ei}* »бути спокійним« (Berneker, EW I 166).

Москва.

Гр. Ільїнський.

Вік нашої форми І' „руков“.

Орудний відмінок (інструменталь, І) іменників жіночого роду однини (І' *a*) здавна кінчиться на -*оу*, старо-слов. *ржкоуѣ*, *ногоуѣ* і т. п. Зовсім фонетично, через такий звичайний у словянських мовах заник *j*, повстала в деяких наших говорах форма І' на -*ов* (*рукоју—рукоу—рукоу* чи *руков*), бо кінцеве -*у* стало нескладотворче.

Українські форми І' *a* на -*ов* — не відокремлені в словянському світі форми: їх широко знають мови словацька, сербська та словінська, де форми ці повстали так само фонетично через заник *j* і через утрату складотворчої сили кінцевого -*у*. Словацька мова широко знає ці форми: *matkou, cestou, svesou, velkou rybou, tou bradou* і т. п. і межує з нашим говором лемківським, що також широко знає ці форми на -*ов*, а це вказує, що в обох мовах — словацькій і лемківській — це форми одного процесу.

Чи можна зв'язати словацькі форми І' з такими ж сербськими? Питання про південнословянські, чи сербські елементи

в словацькій мові остаточно ще не вирішене. Не забуваймо, що немало письменників, не тільки словацьких, але й інших, особливо ж Д-р С. Чамбель, виставили були дуже ймовірну гіпотезу, що до малярського наїзду в 907 році серби й словінці сусідували зо словаками й сильно на них вплинули, а крайня територія хоче навіть бачити в словаках просто словян південних. Проф. Фр. Травнічек в своїй праці: »*Přispěvku k dějinám českého jazyka*« 1927 р. в п'ятих розділі намагається розбити твердження про південнословянсько-словацьку єдність, але не скрізь переконуюче, а думки автора про словацький сепаратизм (ст. 95) суб'єктивні (див. ще працю Д-ра Само Чамбеля: »*Slováci a ich řeč*«, 1903 р.). Отож, зв'язок словацькосербський остаточно не відкинений, а ці мови якраз і знають І' *a* на -*ов*.

Нагадую тут про гіпотезу словацько-сербської єдності ще й тому, що дослідникам словянських мов сильно кидається в вічі велике число спільних явищ в мовах

українській — особливо в її західніх говорах — та сербській. У своїй праці: «Курсь українського языка», вид. 2-е, 1919 р. на ст. 257-266 я подав аж 53 спільні рисі (тут і література цього питання). Хочу цим сказати, що вдавнину може таки існувала певна словянська територія, де й могла повстати форма на -ов в І^а, це була б територія західньо-українсько-словацько-сербсько-словінська. А все це логічно промовляло б нам, що закінчення -ов в нашій мові дуже старе.

Памятки сербської мови занотували І^а на -ов дуже рано, бо вже в грамоті бачача Куліна 1189 р. читаємо: правовъ вѣровъ, своєвъ боловъ, побіловъ бачовъ. Те саме бачимо і в сербській грамоті 1198 р. (Нигмизакі I 2 ч. 685): силковъ, зямковъ, срьбьсковъ, божнюкъ помокню.

Українські пам'ятки добре знають форми І^а на -ов у йменниках, прикметниках та займенниках. Д-р Іван Панкевич оголосив друком не мало різних давніх пам'яток із Підкарпаття, і в них форми на -ов не рідкі. Так, ось маємо записи на старих книгах, а в них же частенько відбивається жива мова («Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах», 1929 р., «Науковий Збірник», Ужгород, т. VI). Ось Рукописна Євангелія XVI-XVII в., а в ній запис із XVII в. має: изъ жіновъ своѣкъ Яновъ (ст. 184). Запис 1730 р.: изъ своѣкъ жіновъ насътасишѣтъ (ст. 186). Запис 1742 р.: изъ малжонковъ пачіновъ (ст. 147). Запис 1758 р.: з жоно^а Насъто^а (ст. 172). Ось Метрика 1789 р., с. Коломиця, а в ній записано: со рабовъ божевъ Янастасішѣтъ Хомововъ (ст. 179-180). Постанови церковного Собору в Сиготі 1692 р., запис XVIII в. (чи не давніший?): изъ одновъ жіновъ (ст. 148).

Тишівська Олександрія, що Д-р І. Панкевич датує її початком XVIII-го віку («Науковий Збірник» 1922 р., Ужгород) або й кінцем XVII-го (ст. 10), а здається чи не середини XVII-го, має на ст. 44: были под его рѣковъ.

До нас дійшли інвентарі канонічних візитацій Воронівської округи 1750-х років (див. А. Петровъ: Каноническія визитації, «Науковий Збірник» 1924 р.), а в них маємо багатенько форм І^а на -ов із різних місць, напр.: под Грабинков, из

Службовъ Божественнов, над Добричков, с тов надѣев, перша за хрестев, за топлев, над студнев і т. п. (Д-р Ів. Панкевич: Інвентарѣ, «Наук. Зб.» 1924 р. ст. 14).

Над виясненням старої карпатської літератури багато працює Д-р Ю. А. Яворський, що оголосив друком не мало цікавих і цінних пам'яток, а в них нерідко маємо й форми І^а на -ов. Так, в «Историческія, личныя, вкладныя и другія записи въ карпаторусскихъ рукописныхъ и печатныхъ книгахъ XVI-XIX вѣковъ» («Науковий Збірник», Ужгород 1931 р. т. VII-VIII) знаходимо запис письмом XVII віку, а в ній: неъ жіновъ своѣ ст. 213, запис 1710 р.: пристависѣ нагло^а смѣртю. У другій праці Яворського: «Новыя рукописныя находки въ области старинной Карпаторусской письменности XVI-XVIII вѣковъ», Прага, 1931 р., знаходимо уривок із Ракошинського збірника XVII віку, а в ній читаємо: розлѣчинѣ з жіновъ 128, над созовъ 130. Третя пам'ятка — Углянський збірник «Ключ» кінця XVII віку, писаний зовсім живою прикарпатською мовою. Багато уривків із цього збірника видрукував Ю. Яворський у своїй праці: «Ветхозавѣтныя библейскія сказанія въ Карпаторусской церковно-учительной обработкѣ конца XVII-го вѣка» («Науковий збірник», Ужгород, т. V, 1927 р.), а в них знаходимо повно форм. І^а на -ов, напр.: сил^а сво^а 23. 26, изъ рос^а 23, ли^абокъ 24, вѣро^а 27, изъ свѣкро^а своѣкъ 36, з не^а 38. 61. 62. 63, водо^а 39, 61, wфѣро^а красшоекъ 43, изъ войно^а 46, изъ Хрішшоекъ^а жоно^а 47, зо мно^а 52, изъ своѣвъ жоно^а 54, изъ марго^а 55, зло^а гл^аковъ 61, межн сово^а 61, 64, с тово^а 62, н^а Гвса^ано^а 62, непра^адо^а 63, перѣ^а сово^а 65, велико^а 68 і т. п.

Немало карпатських пам'яток видав і Д-р А. Петров, найповажніший дослідник історії Закарпаття. На жаль, я маю під рукою тільки його «Отзвукъ реформації въ русскомъ Закарпатьи XVI в.», Прага, 1923 р., а в ній подано тексти з Няговської учительної Євангелії 1757-1758 р.; тут повно форм І^а на -ов, нпр.: бужбовъ 10, водовъ 15 і т. п. Це відпис із оригіналу XVI в.

Рукописний Псавтир, десь із половини XVIII-го віку, — переклав на лемківську мо-

ву парох с. Кам'яної Грибівського повіту, — як пам'ятка східнолемківська, має надзвичайно багато форм *l'a* на -ов; подаю трохи: вежов, вѣров, водовъ, горов, долинов, дороговъ, заслоновъ, земліовъ, зрадовъ, ласковъ, лѣсков, молитновъ, надѣіовъ, науковъ, неволіовъ, нищетов, оздобовъ, оливовъ, пам'ятков, погрожковъ, подножковъ, покоров, покутовъ, потѣховъ, правдовъ, присяговъ, процесіовъ, радовъ, радостіов, рановъ, рѣковъ, силовъ, скрухов, славов, справов, стрѣлов, студніов, суботовъ, тарчовъ, таємницов, тмовъ, тѣніовъ, уздовъ, уродов, утѣчковъ, хваловъ, цнотов, частковъ, шатовъ, ялмужновъ; вшитковъ, вольновъ, предивновъ, суховъ, святовъ, крестновъ, божовъ, несправедлиовъ, зтяшковъ образовъ, зловъ радов своїовъ, стороновъ самарійсков, галадсковъ и манасіинновъ, зрадовъ бѣсовсковъ, самовъ правдовъ, вольновъ своїовъ воліовъ, тов дорогов котров, єднов ногов, оздобовъ твоіовъ, прозбов моіовъ і сила т. п. Саме тепер я працюю над докладним описом мови цієї пам'ятки.

Отож, форми *l'a* на -ов добре знані нам уже в XVII віці, а в віці XVIII маємо їх надзвичайно багато, а це вказує, що повстали ці форми задовго перед XVII-XVIII в., коли в цих віках вони такі знані.

Оперуючи історичними даними пам'яток, завжди треба мати на увазі:

1. Українська історична діалектологія опрацьована надзвичайно мало, а те, що

маємо тут, не зведене до купи. Списка діалектичних пам'яток не маємо.

2. Історією української мови займаємося зовсім мало й тільки по верхах, хоч пам'яток неопрацьованих дуже багато.

3. Через це треба бути дуже обережним із висновками, коли їх робимо з того, що ніби тієї чи тієї форми пам'ятки не подають. Може й подають, а ми того не знаємо.

4. Літературна мова в Україні до XVI ст. сильно держалася церковної старовини й уперто оминала живі форми. Через це жива форма могла давно вже існувати, хоч пам'ятки й не нотують їх.

Важучи все вищеподане, я вважаю форми *l'a* на -ов за дуже старі наші форми. А йнакше вони не були б так сильно поширені, як те бачимо тепер: на Лемківщині, Гуцульщині, почасти на Підгір'ї, на горішній Подністрянщині, на Закарпатті, на Буковині і др. місцях. Дуже часто -ов і в старих лемківських та інших піснях, див. напр. Д-р Ф. Колесса: Народні пісні з Галицької Лемківщини, 1929 р., де їх повно. Іван Огієнко.

Р. С. В Москалівці коло Косова форми на -ов панують: с торбов, с свѣіов, ж жінков, с собов, зо мнов, чѣстев, сѣлев, стѣйнев, дѣнев, з землѣв і т. п. Подібні ж форми читав я в старих москалівських метриках з XVIII в. Ті самі форми чув я скрізь в Ясенові, Криворівні, Жабім, Гриняві, Краснолілі, Соколівці і др. місцях в горах. І. О.

Етимологічно-семантичні замітки.

Солдат. Кожен знає, що слово солдат походить від нім. Soldat, звідки теж і слово »жолд«. Але як повстало Soldat? Над Райном і на інших німецьких землях стояли римські залоги. Вояки в тих залогах одержували платню за свою службу. Доброю, золотою монетою був тоді solidus (розуміється *nummus*, гроші), цебто повновартісні гроші. В часах фінансової скрути римська держава робила лише позолочені гроші, *nummi subaerati*. Та вояки не хотіли приймати таких грошей, і намагалися повиовартних *solidi*, скорочено *soldi*. А той, хто брав *soldi*, був *soldat*. Звідси отже і наше »солдат«.

Юшка чи росіл? Нарід каже юшка, а

галицька інтелігенція росіл (з розсіл). Нарід має слухність. Юшка — це старе слово на означення вивару з мяса чи чогось іншого, корінь його сягає індоєвропейських часів. Той сам корінь стрічаємо і в латинській мові: *ius*, що має те саме значення »юшка« (не змішувати з *ius*-закон). І нарід добре каже: юшка з мяса, юшка з сушеної садовини (з сушениці) і т. п. Натомість росіл — це розсолена вода. І нарід каже: »росіл з квашеної капусти«, а подібно до того — росіл із квашених буряків (хоч буряків при квашенні не солять).

Паморока. »Припадок памороки« написав черновецький »Час« цілком добре

(див. «Рідна Мова» ст. 57). Нарід на цілому Підгірі вживає цього слова в тому значенні, як ужив його «Час», напр.: Паморока зайшла на нього, Памороки вдарили йому в голову, запаморочила його горівка і т. д.¹

Вуж. Хай Дід Огій ласкаво перекаже малій Лесі («Рідна Мова» ч. 3 ст. 102), що слово в у ж в значенні мотуза не зникло з нашої мови, а живе й досьгодні. Як поїде чоловік у ліс по дрова, а ввірветься йому якийсь мотуз чи ланцюг, і нема чим звязати, то крутить із пруття «вужевку» та звязує нею. А як вяжуть ялиці, щоб сплавляти їх річкою, то вяжуть їх не мотуззям, а теж такими, з грубого пруття плетеними «вужевками». Також той грубий мотуз, що ним привязують рубля на фурі сіна, називається «вужище». І довжина такого «вужища», то одиниця міри. Кажуть: «Його обійстя широке на п'ятеро вужищів». А як хто рано довго спить, то мати будить його з докором: «Ти спиш, а сонце вже підійшло на троє вужищів».

Скоблити. Деякі наші місцеві слова дуже давні. Так, у Стрийщині кажуть: «скоблити бульбу» (але сиру, бо варену картоплю в лупині — «харити бульбу»), скоблити рибу і т. д. Слово «скоблити» виводиться від індоевропейського кореня; напр. в латині *scabo* визначає те саме, а *scabies* — хвороба луплення шкіри, лишай.

До слова „огрядний“ («Рідна Мова» ч. 2. ст. 41-44). Думаю, що той сам пень і в слові «грядá» — плитке місце на річці, мілина, а далі — малий острівець на річці. Той сам пень певне і в слові «гряди» (в Стрийщині гріди, гридá) — два бальки в давніх курних хатах, під стелею над піччю попід задньою стіною, що на них сушили (вудили) цибулю, гриби тощо; отже означає теж підвищене місце. Сюди належить і слово «гряділь», що означає часть плуга.

Чому в Галичині слово „піп“ згірдне, а «попадя» і «попадянка» чи «попович» ні? Був двір і село, пан і мужики. Пан мав «ксьондза», а мужики — «попа». У пана його «ксьондз» був чимсь кращим, вищим за «попа». Мужики це знали й не раз чули. Тому, шануючи свого «попа», не називали його тим згірдним для пана йменням, але так, як пан свого. Згодом і для них те ймення, згірдне для пана, стало теж згірдним в буденнім уживанні слова, бо в піснях і досьгодні вживається його в старому, почесному значенні. Але латинський священник («панський») не мав «попаді», «попадянок» і «поповичів», і не було кого протиставити нашим попадям, попадянкам і поповичам, тому ті назви задержали своє давнє, почесне значення.

Стрий. Проф. Михайло Білик.

Замітки про окремі слова.

Слово „много“ в нашій мові — архаїзм, а не русизм. Свого часу на сторінках «Рідної Мови» (див. ст. 76) було порушене питання про вживання в українській мові слова «много». Мені не раз доводилось чути закиди, ніби слово це перейняли ми з мови російської. На ділі ж справа з цим словом зовсім не така. Слово «много» дуже часто зустрічається як у найдавніших пам'ятках нашого письменства, так і в пізнішій літературі, що ясно говорить за те, що й народня мова того

часу не могла не знати його. Нарід наш безперечно вживав цього слова й воно панувало в народній мові дуже довго. Найкращим доказом цього є факт, що в найглухіших закутках Волині й Полісся, де нарід найбільше консервативний, слово це живе ще й донині. Правда, з бігом часу зайшла в ньому цікава зміна *o* на *i*, чому й бренть воно тепер на Поліссі й Волині: «мніго». Уперше довелося мені почути це слово на нашій Любомльщині, де багато сіл ще й тепер майже не вживають іншого слова — крім «мніго» — для означення поняття «багато». По інших місцевостях слова «много» не вживають; зникло воно остаточно, замінившись цілим рядом нових, однозначних із ним,

¹ На ст. 59-60 «Рідної Мови» вже вияснено первісне значення слова «паморока». Деякі наші словники, напр. М. Уманця, Сл. правничої мови і др. пояснюють «памороки» як «притомність»; це зовсім неправильно. І. О.

слів. Так, на Кремянеччині кажуть: «багацько», «шмат», на Луччині знов — «багато», «сила» (людей); коли ж треба сказати: «дуже багато», вживають слова «безліч», а подекуди кажуть «тьма тьменна». Навіть вирази складені, що походять від слова «много», й ті зникають в нашій мові, замінюючись новітніми. Ще донедавна живе в нас слово «многолітній» замінилось тепер новим — «довголітній»; замість старого «многоводний» вживають тепер слова «повноводий» (струмок, -а річка), а замість слова «многолюдний» кажуть тепер «численний» (зібрання). Лише один вираз залишився в нашій мові й досить часто ще вживається — це «множитись», що походить від слова «мног-», та й цей уже поволі зникає, вступаючи місце більше вдатному — «плодитись». Отож не диво, що слово «много» вважається тепер уже за архаїзм і вживати його в літературній мові не слід, тимбільше, що слово це, вмираючи, покликало до життя цілий ряд нових, відповідніших виразів, що так збагачують живу нашу мову, яка не може стояти на одному ступені розвою. Подібне явище — зникання одного виразу й утворення на його місце кількох нових — найкращий доказ, що мова наша сильно розвивається. С. Микуличі, Волинь.

Леонід Малюжкович.

Ресумувати й реасумувати. Ці дві слова мають зовсім відмінне значення, хоча в нас помилково вживають першого слова на означення двох різних чинностей. Похідні від них речівники задержали етимологічно правильне значення. Реасумпція взяте прямо з латинської мови, означає відновлення якоїсь справи, проблеми, а резюме, що теж походить із латинської мови, через французьку дісталось до інших європейських мов та означає: коротке зіставлення виводів, або гадок, стислу передачу змісту, головних висновків твору, промови, статті, доповіді тощо («Словник чужомовних слів, що увійшли в українську мову», Київ 1924 р. стор. 160). Через те повинно вживати обох дієслів на означення двох чинностей, що їх різницю зазначає латинський приросток *a* після *re*. Реасумувати — значитиме тільки: брати наново під обради, а ре-

сумувати: збирати в цілість, подавати зміст.

Львів.

В. Л.

„Постійно“. Це слово не природне українське. В мові поточній моєї околиці воно не відоме. Чи часом не видумали його люди, що їх матерня мова російська й вчилися вони в школах російських, й слова «постійно» вживають замість російського: «постоянно»? Тільки в селі Заболотті Більського повіту приходилось нам раз почути це слово від столяра, що питався: «А як покласти шалівку — постійно, чи поземно»? Більше ніде не чули ми цього слова, а тим більше в розумінні російського «постоянно». Для передачі поняття російського «постоянно», нарід наш уживає таких слів, як: безпереводно, безпересталь, безперестанку, безперестанно, безперестану, безперестань, безпереч (безпереч сиджу вдома), безуставичне, безуставично, невиводно, невсипуще, скрізь (він скрізь так робить — так і вчора й позавчора), завше, завжди (ангели Бога завжди вихваляють), завсіди, заєдно, день крізь день, повсякдень, усе (усе голову їсть), вічно (вічно він мені перед очима) тощо. Ось скільки й ще більше має наша мова слів для виразу російського «постоянно»! Ліпше оттим не вживати і в літературній мові слова «постійно», як його не вживає й нарід. Будемо отже вчитися рідної мови пильно й невсипуще, а не тільки «постійно», щоби столяр із Заболоття не подумав, що рідної мови можна вчитися тільки «постійно», а сидьма або лігма, то не можна. С. Круле, Любельщина.

Протоієрей

Йосип Динько-Никольський.

Примітка. Заввага о. Никольського стосується тільки до мови народньої, бо в мові літературній «постійно» вживається вільно навіть у творах наших ліпших письменників. Академічний «Рос.-укр. словник» I, 440 рос. «постоянно» перекладає словами: «завжди, завсіди, завше, стало, повсякчас(но), постійно, все» і т. п. Академічний «Словник правничої мови» на рос. «постоянно» подає: постійно, повсякчасно, раз-у-раз і т. п. Але дуже чулий до народньої мови Словник Б. Грінченка слова «постійно» не знає.

І. О.

Здрібнілі слова на -ик — -ок. У нас, на Буковині, відчувається дуже добре різ-

ниця між дублетами здрібнілих речівників. Напр. жідик — це жидівська дитина, жиденя, а жидок — це дорослий, старий жид, тільки або малий ростом, або взагалі непоказний. Далі, віз — це великий, тяжкий віз, от хоч би для господарських потреб; візок — це вже мен-

ший, легкий віз, що не надається до господарських робіт, а тільки для власних потреб, поїхати кудись тощо; а вóзик — так це вже зовсім маленький, дитячий. Так само кутик — куток і багато ін.

Роман.

Денис Онищук.

Із правописних і мовних помилок.

(Жабуриння—жабуріння, кривавий—кривавий, „Редько“—род. „Редьки“).

Музичну комедію, виставлену в початку лютого у Львові, названо на афішах «Жабуриння», а в програмках «Жабуріння». Ця плутанина впливає з фонетичних причин. А саме: східні українські говори часто зберігають *p* м'яке, а в більшості західних говорів *p* ствердло (пор. проф. Зілинський: *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*, Краків, 1932, ст. 79). Тому то на Придніпрянщині, головню на Лівобережжі «жабуріння» з *p* м'яким (див. Слов. Грінченка), а в нас у Галичині «жабурине» з *p* твердим (див. Слов. Желехівського). Така справа в говорах.

Але Академія Наук постановила писати наросток *-иння* «в словах збірного значення, утворених від іменників», напр.: картоплиння, бурячиння, квасолиння, так само — жабуриння, відрізняючи їх тим від віддієслівних іменників на *-іння*: ходіння, носіння і т. ін.

2. Геть усі львівські часописи й журнали помилково пишуть кривавий, трівати, греміти (пор. хоч би «Діло» з 15, 16 II 1933). Це хибно, бо повинно бути: кривавий, тривати, гриміти, подібно як у словах: глицтати, глицтай, дрижати, кришити, христити, хоч хрест, тривога (не трі-, тревога), тривожний, чорнобривий, хоч брова, глибокий,

глибинь, слизити, але сльоза, криниця (говіркове керничка), критити і т. ін.

У всіх тих словах група *ри, ли* виводиться з давніх сполучень *p, l* з наступними *ь, ь* у відповідних умовах (пор. акад. Шахматов — акад. Кримський: Нариси з історії української мови Київ, 1924, ст. 43). *ри, ли* засвідчені і в наших пам'ятках, і досі зберігаються у вимові на всьому просторі українських діалектів, де все ще переважають інші сполучення. Це одна з типових рис української мови, що відділяють її від мови російської, яка в таких випадках має *ро, ре, ле*. У подібних словах польської мови переважно сам приголосний звук, пр.: *krwawy, trwoga, grzbiet, chrzcić, iza* і т. п.

3. В «Ділі» з 12, 13 II 1933 між оголошеннями читаємо: відбудеться відчит п. mgr Ю. Редьки. Назовний «Редько». Хочемо вірити, що то помилка, хоч подібне читали ми і в запрошенні на студентський баль минулого року: «Під протекторатом... Преосв. еп. Бучки». А всім відомо, що прізвища (не прізвіще, як у «Новому Часі») на *-о* мають в родовому закінченні *-а*, от хочби: Наукове Товариство ім. Шевченка, Саля ім. Лисенка.

Львів.

Йосип Шемлей.

Коли писати в прикметниках *-ній*.

В українській мові маємо дуже багато прикметників, що перед закінченням *-ий* мають наросток *н*. Ще з доісторичної доби це *н* могло бути чи твердим (частіше) чи м'яким (рідше, в певних обмежених випадках).

Більшість прикметників мали вдавнину наросткове *н* тверде, цебто закінчувались на *-ний*, наше *-ний*: роданий — рідний, дивний — дивний, бідний — бідний,

тьманий — темний і т. п. Але частина прикметників уже в доісторичну добу мала *н* м'яке перед закінченням *-ий*, цебто закінчувалась на *-ній*, наше *-ній*: синій — синій, вчєрній — вечірній, дрєвній — древній, дрєжній — дружній, тьгдашній — тодішній і т. п.

Дуже рано закінчення *-ній* стало сильно впливати на *-ний*, а через це вже з доісторичної доби утворилися подвійні фор-

ми прикметників: на *-ний* і на *-ній*, і їх завжди почали плутати, як і в наш час. Так, уже в XI в. в перших наших пам'ятках писали: *давній* і *давний*, *дальній* і *дальный*, *домашній* і *домашный* і т. п.

З бігом часу різниця походження прикметників на *-ній* і *-ний* стиралася все більше та більше, так що в наш час можна лише перерахувати прикметники на *-ній*, але не можна точно зазначити, коли саме вони творяться. Зазначу тільки, що прикметники на *-ній* панують в східньоукраїнських говорах і в літературній мові Великої України, тоді як в говорах західньоукраїнських прикметників на *-ній* дуже мало, — тут панують форми на *-ний*, як то було і вдавнину. Отже, дивитися на часті живі галицькі форми на *-ний* ніби як на полонізи в жадному разі не можна, — це наші архаїчні форми.

Усі прикметники на *-ній* мають приголосну перед закінченням, а наголос їх ніколи не падає на кінець слова; сюди належать також усі прикметники на *-шній*. Ось список прикметників, що в літературній мові кінчаються на *-ній*: безматерній, безматній, безодній, безпосередній, безпутній, безсторонній, безхатній, ближній, братерній, братній, будній, великодній, верхній, весінній, вечірній, вишній, відсутній, внутрішній, вранішній, всенародній, всесвітній, всьогосвітній, вчорашній, горішній, городній, давній, давнішній, довголітній, долішній, дольній, домашній, дооколицький, дорожній, досвітній, достатній, достотній, дотеперішній, древній, дружній, житній, забутній, застрашній, задній, західній, заміжня, заробітній, зверхній, злигодній, зовнішній, зятній, їхній, колишній, крайній, кромішній, кутній, літній, літошній, майбутній, малолітній, матерній, міжнародній, могутній, модній, мужній, надвір-

ній, надприродній, народній, недавній, неділешній, недолітній, незабутній, незаміжня, нелітній, несправжній, несьогосвітній, нижній, нинішній, новітній, обідній, однолітній, односторонній, освітній, осінній, останній, остатній, передній, пізній, повнолітній, повздовжній, подорожній, подружній, пообідній, попередній, поперечній, порожній, посередній, послідній, посторонній, придорожній, прийдешній, присутній, просвітній, путній, ранішній, ранній, самотній-самітній, середній, сінешній, синій, спідній, справдішній, справжній, стародавній, старожитній, старомодній, старосвітній, столітній, сторонній, субітній, субітній, судній, сусідній, східній, сьогоднішній, сьогорічний, тамошній, теперішній, тодішній, торішній, трикутній, тутешній, хатній, художній, цілосвітній і деякі ін.

А ось ці прикметники закінчуються на *-ний* (а не на *-ній*): байдужний, безбожний, бездітний, безладний, безпорадний, безробітний, благородний, блакитний, болотний, буденний, величний, відповідний, віковичний, вічний, господарний, дивний, дивовижний, довічний, заможний, згідний, здатний, історичний, істотний, книжний, кожний, кривий, лагідний, майстерний, модний, молочний, нагірний, належний, недосяжний, отрутий, північний, побожний, поперечний, прибережний, природний, продажний, рідний, різний, різнорідний, річний, саморідний, своєрідний, спроможний, старозавітний, статний, сьобічний, тогобічний, тотожний, фонетичний і багато ін.

Треба ще сказати, що прикметники з наголосом на кінці мають *-ний*: самітній, забутній, чудний і т. ін.

Всі віддієслівні прикметники кінчаються тільки на *-ний*: належний, недосяжний, ударний і т. ін.

І. Огієнко.

Зразки українсько-англійського жаргону в Канаді.

Подаю тут зразки буденної мови різних українських верств у Канаді. Так говорить багато канадійських українців, особливо з найнижчої верстви. Але вже немало й національно-свідомих українських родин, що й самі говорять своєю рідною мовою, й стараються, щоби й діти їх вивчилися по Рідних Школах говорити чистою укра-

їнською мовою. На жаль, є й такі одиниці, і то часто навіть між інтелігенцією, що й самі говорять як не жаргоном, то зовсім по-англійському, й не роблять ніяких старань, щоби діти їхні вміли читати й говорити по-українському. Українців у Канаді можна поділити на три верстви: найнижча верства називає себе австріяками,

галіціянами, руськими та поляками, середня верства зачисляє себе до русинів та рутенців, а вже найсвідоміша верства називає себе українцями. Розуміється, що українсько-англійським жаргоном говорить найбільше людей з найнижчої верстви, менше з посередньої, а вже дуже мало з національно-свідомої. Англіїці та інші канадійці ставляться з найбільшою повагою тільки до тієї верстви українського населення в Канаді, що називає себе українською.

Ось як понуро виглядає наша мова в Канаді.

1. **Говорить фермер.** Треба загарнесувати коні та й поїхати до штору купити кілька клубків твайну до бандера, бо думаю починати завтра бандерувати тих пару акрів пшениці, що під лісом, коло рівера. Йди, Джан, та подивися, чи є олива до намащування бандера? А що тобі, стара, купити? Здається, що вже вийшли нам мечеки. Ага, кажеш купити два мени тометусу. Ну, ну, не забуду. Куплю ще й два-три павуни соседжів на неділю.

2. **Фармерка.** Фе, Джані, де ти так замастив собі обергози? Десь певно вилляв на себе всю ту оливу, що ще була на споді старого кена. Йди до кічня та й хоч руки собі обмий в теплій воді. Миску до вмивання знайдеш зверху на пейлови. Але уважай, щоби не втрутив із кухні копіка з підробленими дріжджами. Ну, чому не йдеш? Гарйоп біжи мені до кічня!

3. **Робітник.** Тяжка робота на генику, не легка й по лісах у люмбер кемпі, а тепер то вже би й сури згодився копати, та біда, що ніякої роботи нема. Ех, натемпувався я тайзів на генику... А кілька тих шпайгів забив... Хоч би мав стільки центів, що тих шпайгів перейшло через мої руки, то багатцем був би... Та хоч і тяжко було робити по тих гениках, але не раз і скільки фону було. Пригадую собі, що одного літа ми дуже багато мали фону з двох айришменів, що дуже любили файтуватися. Зразу піchnуть гадемувати, а потім як піchnуть пончуватися, то аж басови треба було їх розганяти. А раз один із них ухопив у руки кльовбару, а другий підніс угору джека, то думали всі, що на смерть поб'ються, але вмшався між них форман та й розборонив їх. Ну, тяжко робити на генику, але таки не так, як на жнивах або коло трешовання, бо в фермера нема пори. Най-

гірше не люблю трешувати, бо не раз треба робити й до одинацятої години в ночі. Як потягне добра погода, то фермер квапиться, щоби якнайскорше витрешувати пшеницю й повозити до ліватра. Ну, та нехай би прийшлося тепер робити й до першої години в ночі, то робив би, а то нема нігде роботи, що хоч піди та й в ріверови втопись...

4. **Міщанин.** Ріжно людям жиється, а нам з Мері таки не зле. І то так якимось іде мені добре, відколи я приїхав сюди. Першого року заробив собі трохи грошей при штукованню та трешованню, в зимі дрова рубав у люмбер кемпі, а другого року на весні дістав роботу на сексії і робив там через п'ять років. За той час зложив я собі кілька сот доларів. Поїхав до міста взимі й там познайомився з Мері. Вона робила тоді в одному готелю. Підлоги мила. І підмовила мене Мері купити гавз в місті. Я так і зробив. Оженився я та й почав приймати до гавзу бортівників. А на весні дістав я знов роботу на сексії, але таки в місті. І добре мені жиється від того часу й дотепер. Є вже в нас і п'ятеро дітей. Найстарший Ник десь тепер в Чікагу в різниці робить. Нелі вже віддалася, а Джені має добрий джаб у пекарни бісків. Не знаю ще, що буде з Майка, бо дуже наважився вчитися на індженера. Уже другий рік ходить до верситету, а Ровзі конче наважилася робити в офісі. О, наша Ровзі — то вже раз собі головка!... Так скоро пише на машинці, що аж чуд збирає, як ті пальці можуть так скоро бігати. А як піchnуть обое з Майком сваритися по-англійки, то таки ніхто не пізнав би, що вони не англійки. Та й мама вже з ними тільки по-англійки говорить...

5. **Міщанка.** Ну, таки вже мені надоїло прати шмаття на вошбурі. Конче мусить мені Джим купити машинку до прання. От, видите, як мені лай руки пообідав? Гей, Ровзі, піди там до кічня та подивися, чи пай ще не спікся? Дивися, щоби не пригорів, бо Майк дуже не лайкує присмаленого пая або кейка. Та ще обмий там в сінькови кілька форків і ножів, бо я ще не мала часу мити начиння сьогодні. Але уважай, щоби не замастила собі дрес в кухні. От, забула. Треба зателефонувати, щоби нам бучер ще трохи бейкону та смальцю привіз.

6. **Діти.** Гей, ма, деді казав, що не прийде сьогодні на диннер, бо має лацо ворк в офісі. Гев ві егейн борщ тудей фор диннер? Сомтаймз ай лайк пироги енд голубці, але борщ, — фу-у, ай донт лайк ит ет ол. Модер, ар ю гоиньг ту Юкрайнієн гол туморов?

Вінкіпер.

О. І в а х.

Грамматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших.

VIII. Частини мови.

Стурбована й розгнівана, вся червона аж по самі уші, не прийшла, а прилетіла Леся зо школи, незадоволено жбурнула свої книжки до кута та й скаржиться:

— Не вміла сьогодні оповісти про частини мови... Якись там займенники —

прийменники... І пощо всім тим голову нам морочити?

А по обіді, заспокоївшись, тихо прийшла Леся до татка та й просить його, трохи засоромлена.

— Татусю, розкажіть мені про ті нещасливі частини мови... І нащо ділити

мову на якісь частини, — нічого не розумію...

— Не розумієш, дитино, бо ти ще мала. Пильніше вчися, розумна будеш. Сідай коло мене й послухай, — розповім тобі казку. А ти добре думай, до чого та казка, бо не в казці ж сила. Слухай же.

Був собі один цар. Одного разу скликав він усіх своїх міністрів і захотів перевірити, чи вони справді тямущі люди, цебто — чи здатні виконувати своє найголовніше завдання: корисно служити народові. От і загадав він їм задачу: полічити — скільки дёрева росте в його царстві, скільки птиці летає над його землею і скільки слів у розмові його підданих. І на все те дав їм часу один день, а земля його була велика.

І всі міністри зараз таки слухняно стали за роботу: достали паперу й побігли по царству, пильно записуючи всі дёрева, птиці та слова. Але вже над вечір вони потомилися, пристали в роботі й побачили, що вони не списали всього й на п'ять верстов...

І в ночі соромно вернулися вони до царя й покійрно сказали йому: »Рубай нам голови, царю, бо ми твоєї задачі таки не зробили«...

Аж тут перед царя виступив бідно вбраний сивий дідусь, що вчив дітей у школі, і повів таку розмову:

»Великий царю! Я не бігав із папером по царству твоєму, щоби зробити задане. Я сидів собі в бідній своїй хаті й ось зрахував, скільки в тебе дёрева, скільки птиці і скільки слів у мові твоїх людей.

У твоїм царстві ростуть дуби, берези, вільхи, осики, сосни, вишні, яблуні й груші. Більше немає. Як бачиш — мало. Сади більше.

У твоїм царстві летають ворони, сороки, горобці, синички й ластівки. Більше птиці немає. Як бачиш — бідно. Розводь більше.

Слів у мові твоїх підданців не багато: їх усі можна перелічити на три питання: що? який? що робить? Спитаєш що, скажу: стіл, хата, садок, річка. Спитаєш який, відповім: зелений, добрий, гарний. Запитаєш що робить, відкажу: бігає, цвіте, несе, росте. Як бачиш —

слів не багато. Будуй школи, навчай нарід — більше буде«...

Замовк дідусь, низько вклонився цареві й тихо відійшов собі...

Засвітилося обличчя цареві, підвівся він із трону золотого, широко обняв і поцілував розумного діда¹ й настановив його коло себе найпершим міністром...

Оце тобі, дитино, казка, чому ділимо мову на частини. Як ти розумна, то зрозуміла.

Леся слухала, вся зашарівшись, аж духа їй спинило.

— Тепер усе зрозуміла...

— Ну, коли зрозуміла, то відповідай мені на ці питання:

На які групи можна поділити всі дёрева в лісі? Як можна погрупувати птиць, риб, домашній скот? Чи багато мов у світі? Чи багато слів у мові? Чи довго треба було б учитися в школі, коли б ми тут учили кожне слово окремо? На які групи можна поділити всі слова нашої мови? Нащо ми так ділимо на групи?

— Розповіжте мені, татусю, ще про ті якісь займенники — приименники, чому саме так їх називають?

— І про це тобі розповім, слухай тільки пильніше. Слів у нашій мові дуже багато, вивчити їх всі окремо неможливо. Щоби легше було вчити слова нашої мови, їх ділять на групи, і до кожної групи заличують чимсь схожі слова. Усі слова нашої мови можна поділити на 9 груп, і ці групи звуться частинами мови.

А назви частин мови такі: 1. імєнник чи ймєнник — показує ймення речі, напр. хліб, стіл; 2. прикмєтник — визначає прикмету речі: добрий, зелений; 3. числівник — число речей: п'ять, десять; 4. займєнник — бо його вживаємо за чи замість ймєнника: я (зам. Дід), він (брат), тебе (доню); 5. дієслово — слово, що визначає дію чи стан: ходить, співає, лежить; 6. прислівник — визначає якість дії, цебто якість дієслова, а дієслово колись звали просто словом, тому й прислівник — що при слові (дієслові): сильно (кричить), голосно (співає), вчора (прийшов); 7. приимєнник — слово, що вживається при йменниках: на (столі), в (хаті); 8. сполучник — бо сполучує

¹ У великоукраїнській літературній мові слово »дід« звичайно визначає кожну стару людину, а не жебрака; на жебрака кажуть старець.

слова чи речення: брат і сестра; 9. вігук — слівця, що ми їх часом вигукуємо: ох, ой. Оце тобі пояснення, чому саме так звемо кожну з 9 частин мови. Добре зрозумій і не сердься на вчителя: вчителі —

то найкорисніші люди в державі; з часом багато позабуваєш із свого дитячого життя, але вчителя свого не забудеш, доню, до могили.

Дід Огій.

ЖИТТЯ СЛІВ.

Семасіологічні нариси.

А.

Адмірал повстало з арабського *amir-al*, що визначало перше командуючого взагалі, а пізніше — головного командуючого флоти. В середні віки міжнародного права ще не існувало, на морі панували пірати, а тому мореплавство було дуже небезпечне. Купецькі кораблі пускалися в дорогу тільки по декілька разом, а для безпеки вибирали собі головного отамана, що й звався адміралом. Звання військового адмірала перші запровадили маври в Іспанії, а вже від них це слово поширилось і по цілій Європі. Яким чином попало до арабського *amiral* зайве *al*, не в'яяснено; в мові французькій зовсім добре й тепер: *amiral*, без *al*. Але можливо, що *amiral* помилково зближено з лат. словом *admirari* (дивуватися), звідки й повстало середньолатинське *admiralius*.

Академія назву свою одержала від мітичного атенського героя Академоса. Академія — це була місцевість коло Атен, присвячена богині наук Атені Палладі, де любили збиратися грецькі вчені; так, Платон навчав тут своїх учнів. Пізніше словом «академія» стали звати найвище наукове товариство вибраних учених.

Антонів вогонь — хвороба від зараження хлібом із ріжками (споринь). У давнину таке зараження було дуже часте, і хвороба ширилась епідемічно. Так, ще в 944 р. у Франції вимерло на цю хворобу коло 40.000 люда. Хвороба виявлялася тим, що від сильного запалення відпадали руки, ноги і т. п., і хорий умирав у страшних муках. Хворобу цю тоді називали «святим вогнем» або «вогнем св. Антонія», бо вірили, що молитва до св. Антонія Фивського (251–356) вилічує цю хворобу. При хворобі почувався сильний холод; навпаки, видужуючи, хорі почували «Антонів вогонь». Сильне, безнадійне гнійне запалення в Україні ще й тепер звуть Антонієвим

вогнем, а малу висипку «вогником». Епідемії цієї хвороби («зла корча», «ерготизм») бували і в Україні.

Антимонію розводити — вираз, частий в мові російській і наддніпрянській українській. Розповідають, ніби в XV віці ігумен одного монастиря, довідавшись, що від «сурми» домашній товар товстіє, спробував був ужити розведеної сурми (антимону) й на прохарчування ченців. Усі ченці, що напилися тієї сурми, помирали, чому сурму ніби й названо по-франц. *antimoine*, цебто — проти ченців. З того часу було багато дискусій про вплив сурми, — «розводили антимонію» (М. Михельсонъ: Крылатя слова, 1896 р. ст. 7). Але можливо, що сама назва *antimoine* породила вищеподане оповідання.

Аптека (західноукраїнське *аптика*) походить від гр. *ἄποθήκη* — пивниця, склад, комора на всякий запас. Дуже довго слово «аптека» визначало по-старому тільки комірчину, пізніше склеп, крамницю взагалі, і лише з XVI ст. почало визначати склеп речей на лікування. Ще Григорович-Барський у своїх «Странствованіях» 1723-1747 р. писав: Много апотекъ си есть коморъ купеческихъ (з видання 1885 р. I 162).

Ас див. туз.

Ахінею нести — частий у Великій Україні вираз, визначає — плести нісенітницю, говорити незрозуміле, прикидаючись розумним. Велику мудрість устаровину звали «аєинейською», пор. Атеней в Атенах. Пор. ще в акафісті Божій Матері: «Радуйся, аєинейскія мудрости растерзающая». Слово повстало в духовних семінаріях.

Ач див. бач.

Б.

Баба, праслово, повстало з дитячого лепетання ба, здвоєне, як мама, тато, тета, тьотя, неня, дядя, папа, дідо. Зпо-

чатку не мало докладно окресленого значення, тому з бігом часу «баба» набуло собі дуже багато найрізніших значень; Словник Б. Грінченка, напр., подає аж 27 значень нашого «баба».

Бабине літо — назва теплих осінніх днів, коли літає рід павутиння, що теж зветься бабине літо. Вираз «бабине літо» загальнознаний не тільки серед усіх слов'ян, але й скрізь в Європі. Кожний нарід має свої найрізніші оповідання про бабине літо.

Багаття, -баг-, див Бог.

Багнет, багнет — штик, обосічний ніж на кінці рушниці; від франц. *baïonette*. Назва походить від французького міста Bayonne, де вперше почали виробляти багнети.

Байстрюк, нешлюбна дитина, байстрючка, байстря, байстер. Багато написано про повстання цього слова, але остаточно його не в'яснено. Звичайно виводять від нім. *Bastard*, франц. *bâtard*, а це з лат. *bastardus*, від *bastum* — сідло. Отож, початкове значення було б: народжений на сідлі, будь-як, син погонича мулів.

Баки загальнознане в нашій мові слово, звичайно в виразі: Не забивай мені баків — не тумань, не мороч мене. Що ти мені баки забиваєш? — що ти мене туманиш,

морочиш. Походження слова докладно не в'яснене, може від нім. *Baske* — вилиця, щока, лице (пор. Іван Франко: Народні приповідки, I, 20), а тоді б «не забивати баків» — не бити в лице, бо такий удар, напр. в тімя, паморочить людину; пор. приповідку: Не в тімя битий. Словник Б. Грінченка подає речення: Вибанчити баки, цебто витріщити очі, а це б казало, що баки — то може очі, пор. баньки. Див. бачити.

Бакир, в виразі «шапка на бакір» повстало ніби від річної команди з нім. *back kehren* — назад, наліво (шапка не просто надіта, але з одного боку піднята, з другого опущена). Прийшло до нас із польського, де було *rubakier* (*rób bakier*) — наліво. Але чи не правильніше буде виводити це слово з тюркського *bekri* — п'яниця, тоді носити шапку на бакир — носити як п'яниця (рос. «на бекрень»).

Бандура походить із гр. *πανδοῦρα*, лат. *pan dura*, італ. *pan dora*. Десь у XVI в., чи не за часів королеви Бони, з Італії зайшов до Польщі новий 14-ти струнний струмент, на взір лютні — пандора. Пандора чи бандура швидко поширилася і в Україні, де виперла стару малострунну кобзу. Але ще на початку XVIII ст. відрізнялися кобза й бандура. Див. кобза. (Далі буде).

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Хто з Вп. Читачів „Рідної Мови“ хотів би одержати від нас і листовну відповідь на своє запитання, той мусить прислати на те відповідного поштового значка.

В Україні (інж. Ф. Гай-Гасвський). Говорячи про самостійні держави, завжди кажемо *в, у*: у Франції, в Америці, в Німеччині. Для зазначення частини цілого вживаємо *на*: в Росії на Кавказі, у Києві на Подолі. З російського державницького погляду буде тільки *на* Україні (зважаючи Україну частиною Росії), і власне такий погляд сильно відбився в цій формі. Україна була вже самостійною державою, тимто «Рідна Мова» завжди пише: в Україні. Про це буде ще окрема стаття.

Стреміти, стремління (І. К-ий з Михалія). Російське «стреміться» в нас дуже часто зле перекладають на «стреміти»; не вживайте цього слова. Словник Б. Грінченка знає «стреміти» тільки як «торчат», «стирчати»; пор. в «Енеїді» Котляревського: Була на йому біла свита, набакір шапочка стреміла. «Рос.-укр. словник правничої мови» 1926 р. російське «стреміться» перекладає так: «змагатися, намагатися, пориватися,

пнутися, линути, прямувати до чого», а незграбного «стреміти», як бачите й не згадується. — На вірець рос. «стремление» зложили в нас штучне «стремління», не вживайте й його. Словник Б. Грінченка зовсім не знає такого «стремління», а згаданий «Сл. правничої мови» так перекладає рос. «стремление»: «змагання (до чого), намагання, поривання, (направлення) прямування (до чого); (сильное желание) жадання (чого); (влечение) потяг (до чого)», знову, як бачите, штучного русизму «стремління» і не згадується.

Потрапити (Редакція «Нова Хата»). Слово «потрапити» давно вже зайшло до нас і сильно закорінилося в народній мові, чому викидати його з нашої мови не слід, див. про це «Рідну Мову» ч. 4 ст. 113-118. Слово походить від нім. *treffen*. На ваше бажання про це слово подамо в «Рідній Мові» окрему статейку.

Калікий. «Неділя» 1933 р. ч. 14 ст. 11 пише: «Спеціально до його каліких ніг пристосована радіотрибуна». Ноги можуть бути скалічені, покалічені, калікуваті, але прикметника «калікий» українська літ. мова не знає.

Знбу — зновà (о. Ганяк). Великоукраїнська літературна мова, слідом за своєю східньоукр. живою мовою, знає тільки форму «знбу», а західньоукр. «зновà» не вживає. Не може ж літературна мова вживати всіх місцевих форм, хоч вони й живі.

Одчайдушний — це літературна форма; писати «очайдушний» (місцева зах.укр. фонетична форма) не слід. Див. «Рідна мова» ч. 2 ст. 69.

Поштовий значок — марка (Б. Прокопович). «Пошто́вий значо́к» — зовсім добрий вираз, і конче замінити його на «поштову марку» нема потреби, — обидва вирази добрі.

Вплив, як наказує академічний правопис, ніколи не міняється на уплив; тому пишемо: під впливом чи підо впливом, а не під упливом.

Не пишть: оказове число Б. Прокопович із Городла на Холмщині добре закріпив, що «Рідна мова» на ст. 80 вжила: зразкове (оказове) число. Додає до того ще: показовий примірник, показове число, «адже ми тут показуємо, висилаємо на показ, а слова «оказувати» в нас нема».

Відтак — це місцеве західньоукраїнське слово, в літературній мові не вживане. Замість нього кажемо: потім, потому, опісля, далі, а далі, посли, навпісля, потім того, тоді, а тоді й ін. Чи в живій мові «відтак» сильно поширене?

Словянський — славянський (о. Ганяк). Наука виводить «словянина» частіше від «слова», тому й пишемо: словянин, словянський, словянство. Не забуваймо, що й старословянська форма була така сама: словѣнина. Київська Академія постановила писати словянин, словянський. Про це слово буде в «Рідній мові» окрема статейка.

Квітень (Ів. Бондарчук). Літературна укр. мова вживає тільки квітень, місцевого «цвітень» не вживає.

Травень — май (Ів. Бондарчук). В літературній нашій мові сильно зашепилося слово «травень», але в мові народній скрізь живе ще «май», зв'язаний із такими словами, як май — зелень чи клечання, маяти, розмаїтий і т. ін.

Кривавий (О. Копач) — так постановила писати Академія Наук, і того мусимо триматися, див. вище ст. 207-208.

Млинці (В. Дзюблик). В літературній мові прийнято писати млинець, млинці, млинчик; місцевої форми «блинці» літературна мова не вживає.

Пошта, поштовий (Б. Прокопович). У великоукраїнській літературній мові прийнято тепер писати тільки пошта, поштовий. За академічним правописом так тепер і ми пишемо.

Розповідати (Ів. Зельський). Академічний правопис наказує писати завжди роз- (а не рос-): розкіш, розходитись, розпихати, розтовкти і т. ін. Але це роз- перед *к, л, т, х* вимовляємо звичайно як рос-, особливо в говорах східньоукраїнських.

Село — з сіл (С. Яковець). Літературна мова звичайно вживає з сіл, сільський, а архаїчна форма з сел помалу зовсім виходить із ужитку.

Писання часток би, б, же, ж (П. Мочерат і ін.). Частки *би, б, же, ж* в українській літературній мові завжди писалися окремо від слова; останній академічний правопис так само на-

казує писати *би, б, же, ж* окремо (і без розділки): писав би, писала б, носив же, носила ж. Тільки в складених сполучниках пишемо ці часточки разом: щоби, щоб, аби, ніби, якби, також, таж, теж, тож, отож, отже, адже, авже, авжеж, атож, невже, майже. Так тепер в Україні всі пишуть, а тому й нам нема підстав від того відділятися. Хто пише частки *би, б, же, ж* разом зо словом, той для послідовності мусів би писати разом зо словом і всі приїменники, злучники і т. ін.

Тієї — тої — теї (Б. Лічковський). Академія Наук, як норму для літературної мови, подає: родовий: тієї, цієї, всієї, орудний: тією, цією всією. Але разом із тим Академія не заборонила вживати й інших форм: тої, тії, теї, цієї, цієї, усієї, тою, цею, всею і зве їх рівнобіжними.

Двох би в умовних реченнях не ставити. П. Мочерат звертає увагу, що «наші промовці, що прилюдно виступають, часто в одному умовному реченні ставлять два рази *би*, напр.: Коли б я пішов би». Річ ясна, так говорити й писати не слід.

«Ні від кого не замічений» (Ю. Редько). Звати цю форму («Рідна мова» ст. 13) не українською нема підстав. Знаємо ж, що сучасна наша літературна мова оминає орудного відмінка від живих істот у безпідметових реченнях. Кажемо: так написав пророк, а не: так написано пророком. Вдавнину *от* (теперішнє *від*) було в цих конструкціях дуже часто; пор. ще у Старицького: А я стою, знеможений од горя 85; Є. Тимченко, Граматика 1917 р.: Ласка від Бога дана 10; Може йому від Бога велено, щоб пташки їсти. Народня мова ці форми з *від* знає дуже часто: Прийшли два шпіги, підслані від ляхів, Грінч. IV. 511. Див. про це мою працю: «Чистота й правильність укр. мови» 1925 р. ст. 156, а також окрему про це працю О. Курилової в «Збірник секції граматики укр. мови», 1930 р., особливо ст. 23-29.

Українська богословська термінологія (о. Я. Сеньковський). Про це в нас буде окрема статейка

Академічний правопис (П. Бондарчук). Книжка, на яку нарікаєте («Український правопис із словничком», Львів, 1929 р.) — це не правопис М. Возняка; «Основи українського правопису», що тут видруковані на ст. 3-75, це дослівний передрук із офіційного академічного правопису, тому М. Возняк за них не відповідає, — він склав тільки правописного словничка, як додаток до академічних правил; та й сам словник має головню ті слова, що їх подано в академічних правилах. — П. Гривас: про акад. правопис читайте вище ст. 161-170.

Російсько-українські словники (В. Дзюблик). Найціннішим буде «Російсько-український словник», видання Київської Академії Наук, т. I, вийшов 1924 р.; видання не закінчене. Чотирьохтомовий «Словарь російсько-український, зібраний і впорядкували М. Уманець і А. Спілка», Львів, 1895-1898, розпроданий, цінна праця. Для широкого вжитку годиться «Російсько-український словник» С. Іваницького і Ф. Шумлянського, Ляйпціг, 1923 р., існує в продажу. Про Словник правничої мови й інші див. «Рідна мова» ч. I ст. 17-22.

Борщів — Борщева (як виправлення поданого в ч. 5, ст. 185). Географічні назви на *-ів* по *ж, ч, ш, щ* звичайно мають в дальших відмінках *е, а*

не *о*: **Рогачів — з Рогачева, Піщів — з Піщева** і т. ін.

Мова наших видань.

«РАДЯНСЬКИЙ КНИГАР» 1932 р. ч. 32-33, Харків. Одне приємне явище відразу кидається нам у вічі при читанні тогочасної літератури: великий зріст літературної мови. Мова сміливо йде вперед, творячи нові слова, нову фразеологію. Питання про взаємовідносини між мовою літературною й народною давно вже вирішене там на користь мови народної, а тому з неї взято багато виразів, що досі були в ужитку тільки ліпших знавців мови.

Частий тепер у великоукраїнській літературній мові прийменник *за* зам. архаїчного *по* (галицько після), напр.: Вага *за* попередніми даними становить ст. 1, Занотовано книгарні *за* спеціальним положенням 4, Розташувати книжки *за* відділами 13, Друкування книжок *за* попередніми замовленнями 17, Звітність *за* вимогами дирекції 31. Розповсюдження *за* знижкою 31, *за* системою 34 і т. п. І тільки яко недогляди знаходимо ще: Запроваджено *по* системі (ліпше *за* системою) 19, Вага груп *по* тематичному пляну 44 і т. п.

Народне «призводити» зам. доводити, допроваджувати дуже часте: Це повинно було призводити до певних ускладнень 10, Такий стан призводить до незадоволення 10, Такий стан призводить до того 11, 12 і т. п.

Увімкнутися зам. увійти («сомкнутися» з ким?): Увімкнутися до штурму 37, Треба увімкнутися до штурму 39.

Панує форма жодний, а не жадний. Не мав жодного бажання 10, Жодної людини 37, Жодних матеріалів 38. Форми «жадний» зовсім нема.

Панує «задовільний» зам. задовольняючий: Колектор має задовільне приміщення 19, Незадовільна робота 37, Якість незадовільна 38.

Часте слово «наявний», «наявність» (существование): Переглядати наявний асортимент 13, Наявність мережі 9, Наявність технікумів 33, Наявність ударників 33.

Часті віддієслівні прикметники на *-альний* (з активним значенням): Складальну машину 42, Пояснювальної роботи не провадиться 36, Пляни завершального року 21, 22, Робота до збиральної кампанії 18.

Дуже частий вираз «питома вага» (рос. удельный вес), а також довідка, доповідь, довідник — підручна книжка. Часте слово водночас 32 (разом, одночасно). Вільно вживається форма *G³* кіл (пор. п. kóil): серед ширських кіл трудящих 18. Ще цікаві вирази: Підбиваючи цифрові підсумки 8, Невігластво (неуцтво, темнота) 41, Мені дуже у пам'ятку такий приклад 29, Обурливі факти 40, *G³* назов 7, 10, 11 і т. п.

Слівробітники «Радянського Книгаря» — то люди з провінції, часто глухої. Серед них багато тих, що нещодавно «українізувалися», цебто українська мова їм не рідна. Це знати на кожному кроці «Радянського Книгаря». Для нас цікаве це

тим, що таке видання красномовно показує знання української мови серед цієї нової низової інтелігенції. На загал цю мову треба оцінити, як дуже часто незадовільну, неясну, густо засмічену чужими впливами.

Перш над усе неприємно вражає велике число русизмів, чистих або трохи зукраїнізованих. Напр.: Система досить громіздка 10 (громоздкая), Та, голівне, 24 (главное), Два місяця (зам. два місяці) 12, Зробимо (треба: зробимо) системою 3, Мережа чим далі (треба: дедалі) зростає 5, Якість роботи низка (низкое качество) 17, Уся звітність (отчетность) 31, Лани разорані 16 (розорані, поорані) і т. п.

Часте слово «чітко» зам. виразно, ясно, розчітко: Не було чіткого пляну 8, Треба чітко встановити 10, Не працює чітко 36.

Російське «недочёт» (прогріх, недостача) занадто просто перероблено на недолік, і це слово сильно поширилося: Боротьба з недоліками 3, Книготоргівля має недоліки 16, Недоліків, що сприяли проривам, є чимало 17, Ціла низка хиб та недоліків 32, Безліч недоліків 36, Все ж таки є недоліки 37.

Або ще такі вирази: Вести чіткий облік боротьби 37, Відрядна (сдельная) система 23, 30, Література по (для, з) шкільній кооперації 6, Завдання по (для, з) забору видань, Повинні дати попередні за явки 10, Молдкоопкнига існує за певними положеннями (положеніє) 16 і т. п.

Багато виразів, утворених невірно або неясно: Жовтневі завдання перевиконали 36, цебто виконали над міру, надробили, тоді як укр. пере- тут можна зрозуміти як «знову»; так само: Не тільки виконує пляни, але й перевикує їх 37; Приймали книжки без жодного переліку 41. Замість загального «голова» Книгар пише: Завідатель філії 21, Завідатель одиниці 38, Заступник завідача 36, Завідувач філією 24 (треба: філії).

Маємо й зовсім дивовижні форми: Зацікавиться зрістом (зростом) 41, В самому Мелітополі (Мелітополі) 33, Ізза слібкого (слабкого?) керівництва 4 і т. п.

Маємо вже й єврейські в цій «українізованій» мові: Треба повернутись з обличчям до виробництва 39, — по-українському тут з зайве.

Або такі вирази: у Могильові 35, — треба: у Могилеві, пор. жовтневий 36; Побутових умов (умовин) 38; Більш щільний 36 (щільніший), Боремих за подальші (?) перемоги 21.

Маємо трохи й галицьких виразів, напр.: зі свого 34, зі школами 21 (зам. зо, з). Дуже часте зовсім непотрібне слово «протяг»: Лежить протягом 10 днів (лежить 10 днів) 11, Протягом грудня (за грудень) 4, Зростала протягом всіх років 8 (за всі роки). На протязі цілого року (цілий рік) чути 10; Треба дійти висновку 1 (частіше: до висновку); Організацію так за розмірів обігів, як і за обсягом 8 (треба: як — так).

У складні просто вражає занадто часте вживання в безпідметових реченнях форми «було-но»: Було влаштовано 28, було оздоблено 28, було організовано 29, було повернено 29, було зроблено 31, було розіслано 31 і десятки т. п.; це не є чистий русизм, подібні форми знає й жива українська мова, але зловживати ними не слід.

Українська мова не вживає орудного живої особи в безпідметових реченнях: Нами переведено (ми зробили) величезну роботу 32, Нами взята (ми взяли) на буксир 23, Про виконання ними 39, Що нею зроблено 40 і т. п.

Ще недогляд: Не замовляє літературу (треба: літератури).

«Радянський Книгаре» уживає вільно живої народньої форми родового замість знахідного: Книгоспілка одержала диплома 4, Залишено цикла

Від Редакції й Адміністрації. Ріжне.

Для одного народу один правопис. Академічний правопис помалу шириться в Галичині. Так, цим правописом (з апострофом) уже видаються: 1) «Шлях виховання й навчання», орган «Взаємної Помочі Українського Вчительства», Львів. 2) «Учительське Слово», місячник того ж Товариства. 3) «Післанець Правди», місячник, Рава Руська. 4) «Дружнє Слово», місячний журнал середньошкільної молоді, Станіславів. 5) «Студентський Шлях», місячник, Львів. 6) «Вогні», місячник, Львів. І справді, загальна користь нашої Нації голосно вимагає: «Для одного народу — один правопис!» (див. «Рідна Мова» ч. 5, ст. 161-170). Просимо писати до нас у цій справі.

«Фонд Рідної Мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної Мови»: Осип Марків із Станіслава — 10 зл., О. В. Слюзар із Монреалю — 5 зл., Демчишин із Жихлина — 1 зл. А разом — 16 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій односторонній допомозі на «Фонд Рідної Мови» широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в сьомому числі.

Поновлення передплати. Піврічних і чвертьрічних передплатників, що їм із 6-им числом вичерпується передплата, просимо заздалегідь поновляти її, щоби не було перерви в одержанні журналу; хто не поновить передплати, тому 7 ч. «Рідної Мови» не вишлемо. Чвертьрічних передплатників просимо — коли можна — присилати піврічну передплату, бо чвертьрічна дуже морочлива для адміністрації.

«Рідне Писання». Частина I: Новий україн-

книготоргівлі 6, Молдкоопкнига склала договора 17, Дано директиву скласти договора 31, Було розіслано листа 31, Мали кіоска 32, Ліквідували кіоска 32, Проробив пляна 34, Пляна виконує 35 і т. п. Цих живих народніх форм вільно вживає тепер уся східньоукраїнська література.

Скорочення інституцій та неясність новоутворених слів часом роблять мову «Книгаря» мало зрозумілою. Хто легко зрозуміє, скажемо, ось таке речення: «Райфілії Молдкоопкниги на повний госпорозрахунок не переведено, своїх закінчених балянсів, а також окремих розрахункових рахунків не мають; увесь виторг філії здають на суб-контокорент розрахункового рахунку дирекції Молдкоопкниги» 16. Це вже засмічування нашої ясної мови.

І. Огієнко.

ський правопис. Підручна книжка для школи й самоосвіти, а також для вжитку широкого громадянства. За академічним правописом склав Проф. Д-р Іван Огієнко. Зміст і ціна книжки (50 гр.) приступні для масового поширення. Про час виходу «Рідного Писання» в світ буде ще окремо повідомлення. Книжка вийде як 2-е число «Бібліотеки Рідної Мови» й буде вислана всім Передплатникам. Хто потребує більше число їх, просимо замовляти наперед.

Передплата на «Рідну Мову» за границею: У Чехословаччині передплачувати «Рідну Мову» можна в Імж. Ф. Гай-Гаєвського (Poděbrady-Lázně, ul. Panská 91); у Канаді — в А. Gregorovich, Andrew, Alberta, Canada; в Румунії — Dm. Herodot, București IV, Strada Delea-Veche, 45; у Бельгії — Ing. G. Iakovliv, Iambes-Namur, rue de Dave 61 або його С. Ch. Post. 234465.

Від адміністрації «Рідної Мови» можна набувати такі праці Проф. Д-ра Івана Огієнка: 1. Нариси з історії української мови; система українського правопису. Популярно-науковий курс з історичним освітленням. 1927 р. VIII + 216 ст. Ціна 5 зл. 2. Із історії української мови в XVIII віці, 34 ст., 1 зл. 3. Наглядна таблиця для вивчення знаків розділових, для школи й самонавчання, 1923 р., ціна 25 гр. 4. Наглядна таблиця для вивчення побічних речень, для школи й самонавчання, 1923 р., ціна 25 гр. 5. Українська культура, коротка історія культурного життя українського народу, Ляйпціг, 1923 р. 272 ст., з малюнками й портретами, ц. 4 зл. Див. ще вище, ч. 2 ст. 79 «Рідної Мови». Ціни подано разом із звичайною поштовою пересилкою. Адміністрація охоче обміняє ці видання на стародруки або на старші чи й сучасні мовознавчі праці, особливо ж на словники.

ЗМІСТ 6-го ЧИСЛА «РІДНОЇ МОВИ»: І. Огієнко: Різний — ріжний. Г. Ільїнський: Походження українських слів: 7. Чумак, 8. Чля, Ів. Огієнко: Вік нашої форми І¹ «руков». М. Білик: Етимологічно-семантичні замітки. Л. Малюжкович, В. Л., о. Никольський і Д. Онищук: Замітки про окремі слова. Й. Шемлей: Із правописних і мовних помилок. І. Огієнко: Коли писати в прикметниках -ній. О. Івах: Зразки українсько-англійського жаргону в Канаді. Дід Огії: Граматика малої Лесі: VIII. Частина мови. Життя слів, семасіологічні нариси. Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших читачів. Мова наших видань. Від Редакції й Адміністрації. Ріжне. Адреса «Рідної Мови»: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1'50. зл. Нові передплатники, коли того бажають, дістають «Рідну Мову» від 1. числа.

Kolejność pocztową wyszczególniono guszałtem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STAŁOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИСТИ
Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ ТО-
ДИ, КОЛИ НА ТЕ ДОЛУЧЕНО ВІДПО-
ВІДНОГО ПОШТОВОГО ЗНАЧКА

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РО-
КУ 1.50 ЗЛ. ВА ГРАНИЦЕЮ 1 АМ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТІСТЬ В ІНШІЙ ВА-
ЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

ЛИПЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 7.

Наші завдання.

Тернистим шляхом пройшла «Рідна Мо-
ва» півроку свого початкового життя.
Коротесенький той шлях, а разом із тим
— який же він був довгий, який же він
був тяжкий... Час великих надій і гірко-
го розчарування...

Знайшлися люди, що кидалися на «Рід-
ну Мову» всіма способами, — видимими
й невидимими. І тільки майже однодушна
опінія цілої української преси, що тепло
привітала, а часом і глибоко оцінила
культурну працю «Рідної Мови», та сотні
заохотливих листів щирих наших При-
хильників перемогли те гірке розчу-
вання, що його приносила нам неетична
ворожа акція проти молодого журналу.
Розпочинали ми свою культурну працю
в повній надії, що ніхто бодай з укра-
їнців свідомо руйнувати її не стане,
бож праця та — збільшення культури
літературної мови — така потрібна для
зміцнення нашої цілої Нації. Надії ці не
справдились...

Але ми сміло розпочинаємо друге пів-
річчя, хоч може вже й без попередніх
сподівань повної однодушності навіть у
такій культурній праці. Розпочинаємо
сміло, бо глибоко віримо, що чесно слу-
жимо розвиткові культури свого Народу,
віримо, що правдиві Прихильники цієї
культури об'єктивно оцінять і нашу хоч
малу, але реальну й щирю працю.

Вступаючи в друге півріччя свого ко-
роткого життя, нагадаємо ще раз про ті

найближчі завдання, що ми їх собі ста-
вимо в нашій праці.

1. Для одного українського народу, де б
він не проживав, потрібна лише одна
спільна літературна мова, одна вимова,
а також лише один правопис. Так нака-
зують нам найвищі потреби одности На-
ції. І доки цілий український Нарід не
обеднається міцно в одній літературній
мові, доти ця найголовніша ділянка на-
шої духової культури не буде дорівню-
ватись такій же ділянці інших культурних
народів. Ось тому «Рідна Мова» й ста-
вить собі завданням — працювати для
такого обеднання українського Народу.

2. «Рідна Мова» ставить собі не менше
важним завданням — подавати якнай-
більше різного знання про рідну мову.
І коли це знання піде глибоко до широ-
ких наших мас, то тоді, віримо, значно
збільшиться й культура нашої літера-
турної мови. Уже в перших сімох числах
«Рідної Мови» подано не мало такого
матеріалу, що буде корисним для праці
нашого вчителства, а через нього — й
для їхніх учнів. Збільшити знання про
рідну мову серед широкого громадянства
— це важливе завдання «Рідної Мови»;
дати найкращі зразки рідної мови — це
завдання наших письменників.

3. З особливим натиском підкреслюємо
тут (як то писав проф. І. Огієнко в пе-
редмові до свого «Стилістичного слов-
ника» ст. 9 ще в 1924 р.), що ніде ми не

виступаємо законодавцями мови, — ми скрізь об'єктивно й науково тільки досліджуємо те, що було і що є в житті нашої мови. Подаючи якусь форму, завжди ми в'ясуємо, чому робимо так. Нічого не осуджуємо, нікому нічого не накидаємо голослівно, — хочемо все докладно в'яснити, хочемо подати якнайбільше знання про мову, глибоко вірячи, що читач тим самим легко прийде до глибшого пізнання нашої єдиної спільної літературної мови, найдорожчої перлини нашої культури.

4. Ставлячи собі за завдання збільшення культури нашої літературної мови, а разом із тим і вплив на мову мас, ми свідомо запрошуємо широкі круги нашої інтелігенції, а передовсім учительства, до співпраці в «Рідній Мові». Бажаємо глибше знати, чого в мові тим широким кругам потрібно, і як найліпше впливати

на вироблення доброї літературної мови серед них. Найбільші надії покладаємо власне на наше вчительство, — що завжди сильно впливає на вироблення літературної мови, — а особливо на вчительство молоде, що вже видрукували не одну добру працю на сторінках «Рідної Мови». І мусимо тут голосно ствердити, що наше українське вчительство дуже часто глибоко знає свою рідну мову й охоче ділиться своїм знанням. І коли «Рідна Мова» об'єднає коло себе це наше вчительство й молодих українців, завдання наше буде виконане, а для розвитку літературної нашої мови будуть забезпечені щирі робітники. Щождо наших старших фахових українців, то їх всіх ми сердечно запрошували й запрошуємо до співпраці в «Рідній Мові», і більшість із них на цю співпрацю ласкаво погодилися. Редакція.

Закінчення -ові в давальнім однини в українській мові.

Система відміни йменників в українській мові знає одну аномалію, що, на мою думку, ще й досі не в'яснена задовольняюче. Я маю на увазі флексію *-ові*, що її звичайно мають іменники чоловічого роду в давальнім відмінку в східньоукраїнських говорах, цебто в мові літературній; нпр.: синові, ворогові, ученикові, шевцеві, ножеві, каменеві і т. ін. В історії цього закінчення нашу увагу звертають на себе не стільки широкі розміри його поширення, скільки характер кінцевої голосної. І справді, за свідченнями всіх інших слов'янських мов, не виключаючи й старшої сестри їхньої — мови старослов'янської — ми сподівались би на місці звука *-і* голосного *-и*, пор. *сынови*, *Богови* і т. ін. Це стародавнє етимологічне *-и* справді збереглося в західніх та карпатських говорах української мови, напр. *синови*, *ворогови*, *ученикови*, *шевцеви*, *ножеви*, *каменеві* і т. ін.

Як же в'яснити це дивне чергування звуків *-и* та *-і* в тім самім закінченні давального відмінку?

Скільки мені відомо, в науковій літературі вказано лише два шляхи, що ними голосний *-і* міг зайти до етимологічного

-ови. Це, поперше, вплив форми місцевого однини на форму давального, а по-друге — вплив на цю останню давального однини жіночого роду.

Перше пояснення дає Будде в своїх «Лекціях» (2 вид., 554). А саме, оповідаючи, що в українській мові замість місцевого однини дуже часто вживається давального: при йому, у нашому роду, на тім боку і т. ін., казанський мовознавець догадувався, що й форма *СИНОВИ* за певної доби життя української мови перебрала на себе функцію відмінка місцевого. Потім, під впливом основ на *-о*, остання форма замінила кінцеве *-и* на *-ѣ*. Так повстала паралельна форма **сыновѣ*, «а з цього вже зрозуміле сучасне українське синові» (ст. 341).

Інакше в'яснюють форму *D¹ -ові* ті вчені, що джерело її бачать у формах давального однини типу *сестрѣ*, *женѣ*, *водѣ* і т. ін. На їх думку, ці останні й подарували свою флексію *-ѣ* формам типу *СИНОВИ*. Звідси *сыновѣ* > *синові*, *медовѣ* > *медові*, а за аналогією до них *братові*, *ворогові*, *шевцеві* і т. ін. Так учать, напр. S. Smal-Stocky і Th. Gartner (Gramm. der ruth. Spr., § 82), Бузук (Нарис², § 38), Грун-

ський і Ковалів (Історія форм української мови 127) і ін.¹ А Дурново (Очерк § 450), крім впливу основ на -а жін. роду, допускає ще вплив давального однини особових займенників: мені, тобі і т. ін.

Хоч обидві гіпотези виходять із різних засновків, проте вони сходяться на тому основному висновку, що давнішою за -ові була флексія -овѣ. І справді, давні пам'ятки української мови цілком підтверджують цей здогад. Правда, в давніх галицько-волинських пам'ятках, що їх так досконало описав Соболевський у своїй славній дисертації, форми на -овѣ — поза єси́фокъ в Науках Єфрема Сирина 1492 року — нема, але іншого й чекати не треба, бож ми знаємо, що флексія -ові є властивість східних українських говорів. З тієї ж причини нема чого дивуватися, що не знаходимо форми на -овѣ і в «Українських грамотах», що їх видав В. А. Розов (І. Київ, 1928), — в значній більшості ці грамоти писано на заході української землі; єдиний приклад: далъскою рѣчь васковѣ въ роуцѣ (грамота Петраша 1401 р.) невіргодний, бо разом із Демянчуком («Записки» ВУАН XVI 77) можна читати васковѣ як в васковѣ въ роуцѣ, цебто як форму знахідного двоїни (А²), узгоджену з роуцѣ. Але цікаво, що значно пізніші буковинські грамоти пишуть, — як твердить С. Смалъ Стоцький (І. с.) — поруч із -ови також -овѣ, що, річ ясна, треба вважати східньоукраїнським впливом. Найпевніше власне цей вплив, а зовсім не Псковський, як думав Шахматов (Нѣсколько замѣтокъ 17), а за ним і Виноградов (Исследован. 256) був причиною досить частого вживання форм з -овѣ в оригіналі Іпатієвого літопису. Пам'ятник цей у своїй основній частині повстав без сумніву десь на західньоукраїнській території; потім його напевно не один раз переписували на сході України, напр. у Києві, і вже аж потім прийняв він остаточно свій теперішній вигляд десь у північній Росії. Ось тому нема нічого дивного в тім, що в цім літопису

¹ Цікаво, що *Кульбакин* у своїй праці «Українській мові» (Харків, 1919) зовсім нічого не згадує про флексію -ові. *А. Кримський* (Укр. грам. II § 64) та *І. Огієнко* (Курс² § 98) також виводять -ові з -овѣ, але не пояснюють, звідки взялося це закінчення -ѣ.

знаходимо такі форми, як шлговѣ, романовѣ, борисовѣ (2 письмо), королевѣ, индриховѣ, шлговѣ (3 письмо), рюриковѣ, к медведовѣ (4 письмо). Пор. Виноградов: Исследов. 259 і далі.

Таким чином можна вважати за доказане, що перед сучасною українською флексією -ові справді була в давніх пам'ятках -овѣ. Але чи виходить із цього, ніби -овѣ повстало з аналогії до місцевого відмінка на -ѣ (як думав Будде) чи підо впливом давального м'яких основ на -'а (як твердить більшість інших учених)?

Якби флексія -овѣ була властивість тільки української мови, то й я не мав би причини сумніватися, що це -овѣ — то психоморфологічний новотвір української мови. А через те, що обидві зазначені гіпотези принципіально однаково можливі, то було б тільки справою простого смаку пристати до одної з них. Біда тільки, що ця проблема ускладнюється тим, що форми давального на -овѣ вдавнину не були чужі й мові російській, особливо її північним говорам. Пор. напр. домовѣ, рагѣнловѣ (Ком. сп. І. Новг. літоп.), петровѣ (Сб. П. Б. Q. I ч. 312), монсѣкѣвѣ (Прол. П. Б. F. I ч. 773), хѣѣ (Конш. сб. П. Б.). До цих свідчень новгородських рукописів можна додати ще псковські, напр. исковѣ в Пал. 1494 р., і ростово-суздальські, пор. стрѣвѣ (Лавр. літ.), иврѣкѣвѣ (Сб. чуд. мон. ч. 20).

В. В. Виноградов, що йому належить заслуга зібрання поданих прикладів (о. с. 220, 254, 255, 287, 291), висловив був здогад, ніби звук ѣ, докладніше і, замінив одвічне -и у флексії -ови чисто фонетично, через положення останнього звука за наголосом (ст. 235). Але не згадуючи вже про те, що звукова зміна ненаголошеного і в -і мало правдоподібна в чисто фізіологічній відношенні (особливо коли взяти на увагу, що всі приклади його походять із пам'яток північноросійських, цебто окаючих), думку Виноградова треба відкинути, бо вона, якби була правдивою, викопала б неперехідний рів між північноросійськими формами та їх українськими сестрами, бож в українській мові голосний -и дуже рано стверд. А вже таке и в жаднім разі не могло б змінитися на і, цебто на ѣ. (Кінець буде).
Москва. Г. А. Ільїнський.

Доценту.

Історично-етимологічний нарис.

Це дуже цікаве слово, не рідке в східньоукраїнських говорах. Як воно повстало й що визначає? Його звичайно звать полонізом і подають на приклад того, як східньоукраїнська мова позичає з польського. Це так і не так.

Вдавнину було в нас старословянське слово «исчадіє» (члдо — дитя), що визначало покоління, потомство, лат. progenies. Від цього слова, через звичайний у нас відпад початкового і (пор. голка з іголка) повстало перше штадіє, а пізніше й староукраїнське слово «щадок» із тим самим значенням, що живе й до нашого часу в формі «нащадок» або просто «щадок», як в говорах західньоукраїнських (це залишки дуже рідких в нашій мові позичок із церковнословянського). Слово «щадок» дуже рано — через вплив тих відмінків, де д стало поруч з к — прийняло форму «щаток». Так, в грамоті короля Ягелла 1394 р. читаємо: Нашимъ щаткомъ послужилъ, Его щатки. Грамота 1399 року: Его щаткове. Грамота галицького старости Михайла Бучацького 1424 року: Продалъ щадкомъ его. І т. д., — в XIV-XV віках слово «щадок» чи «щаток» було дуже поширене й визначало наше «нащадок».

Від цього ж слова «щадок» чи «щаток» («исчадіє») повстали й староукраїнські прислівники «дощадку, дощату, дощету, дощеты», що визначали: аж до потомства, аж до нащадків, цебто до кінця, до основ, до кореня¹, цілком, зовсім. Так, в Крехівським Апостолі 1560-х років на ст. 645 читаємо: И сам на остаток згинет аж дощадку зо всіми своїми (рівнорядне місце в польській Біблії Радзівіла 1563 р., що з неї перекладено Крехівського Апостола, має do szczytku). У творі Івана Вишенського з початку XVII віку

¹ В розумінні «доценту, цілком» старовина наша знала ще вираз «на корінь»; напр. Литовська Метрика т. 197 ст. 434, 1525 р.: Мѣсто все на корень выгорѣло. Акти головного Люблінського суду, т. I, 1591 р. ст. 7: Млын Чернеховский зо всею матерією и з збожемъ на корінь спалил.

читаємо: Радъ бы его до щеты погубилъ («Акты Южной и Западной России» т. II ст. 20). У словнику Памви Беринди 1627 року знаходимо: до щатѣ.

Але цікаво, що стародавня форма ще де-не-де живе по наших говорах. Так, на Волині, в Берестецькій окрузі кажуть: Кінь згинув знащадом (цілковито), Відро пропало знащадом (зовсім, доценту).

Пізніше, підо впливом польської мови, повстає нова форма цього старого нашого слова — «доценту» (тут ен з давнього ѡ, юса малого), відома в нас уже з XVIII ст., а стара форма «дощату» «дощадку» чи «дощадку» губиться (хоч «нащадок» або «щадок» живе й тепер). Так, у Тишівській Олександрії поч. XVIII віку читаємо: Плод ихъ выгубили до щенту 8.

І ось це старе перероблене «доценту» або «ущент» добре відоме й тепер східньоукраїнським і говорам, і письменникам. Так, П. Куліш в перекладі «Отелло» пише: Він погиб до щенту 42. Навіть у Марка Вовчка в «Народні Оповідання» 1861 р. маємо це слово: Налетить, дощенту викорчує І 138. Словник Б. Грінченка, т. IV ст. 524: Дерезу дощенту викорчував, бо так расплодилась, що півгорода запаскудила. Знає це слово й один із найкращих сучасних наших стилістів, Максим Рильський; так, у його високоцінним перекладі 1927 р. «Пана Тадеуша» читаємо: Нащо свій арсенал дощенту перерив 173, Ущент під Еною побито Прусаків 183.

Слова «доценту» починають уживати й наддністрянські письменники. Так, у «Країна блакитних орхидей» М. Капія з 1932 р. читаємо на ст. 151: Не хочу вигубити народу мого доценту.

Ось таким чином праслово «исчадіє» змінилося в нас на «щадок, нащадок, щаток», а з цього останнього пішло й «дощату», «дощадку» чи в польській вимові — «доценту». Так часом губляться свої слова, але пізніше виринають ізнову на поверхню життя в переробленій формі.

І. Огієнко

Скорочення в нашій літературній мові.

У багатьох оповіданнях й анекдотах здавна фігурує українець із його питомою прикметою — повільномовністю. Дійсно, українська мова, яко мова спокійних хліборобів, поволі ставала занадто прокволюю, скажемо, по глухих закутинах. Протилежність — мови завойовників і колонізаторів (напр. англійська).

Тут хочу спинитися на скороченнях (абрєвіатурах), що, на мою думку, є один із покажчиків мужніння й розвою нашої мови.

Головною причиною запровадження скорочень було пробуджене політичне життя, коли прийшлося осягнути максимум енергії в найкоротшому часі. Ще: безліч нових, із тяжкими, довгими назвами установ, товариств, організацій вимагають, для легшого оперування, скорочення своїх назв.

Усі наші мовні скорочення можемо поділити на три головні групи. Тримаюся класифікації, наміченої у французького вченого А. Мазона (A. Mazon: »Lexique de la guerre et de la révolution en Russie, 1914-1918«, Paris, 1920) з доповненням М. Станіславського («Слова-скорочення в сучасній укрлітмові», Збірник Секції Граматики Укр. Мови, кн. I, ст. 197-211; вид. Науково-Дослідного Інституту Мовознавства при ВУАН):

1. Прикметникові скорочення, де скорочений прикметник єднається (частіше без сполучника -о-, -е-) з нескороченим іменником: політв'язень, профсоюз.

2. Складові скорочення: скорочуються дві (або більше) слів так, що початкові склади їх творять одне слово: комсомол, селькор.

3. Ініціальні скорочення: зеднухчи початкові літери (або звуки) двох чи більше слів, творимо скорочене слово: УПП (укр. партія праці), ВУАН (Всеукраїнська Академія Наук).

Найчастіше чуємо закиди проти ініціальних скорочень, — ніби це мертвонароджені новотвори, повсталі з малпування Совітів (цікаву полемику про скорочені слова див. в »Język Polski« за 1930 р.). Та чи не памятаємо ще з давніх часів ТУП (Т-во українських поступовців), есер

(з с.-р. = соціаліст-революціонер) й інші скорочення? Що ініціальні скорочення не мертві, в тому переконують нас розвиток і форми багатьох скорочень цієї групи. Ми їх звичайно мислимо як слова, а не сполучення окремих літер; нпр. слово УНДО (Укр. національно-демократичне об'єднання), що його еволюція на письмі відбивалася (по зникну крапок між літерами) так: УНДО-ння, УНДО-я, УНДО, Ундо. І тепер маємо нове слово з старим значенням; тож говоримо й пишемо: в Унді, до Унда й т. ін. Слово це свідчить про життєздатність подібних новотворів, бо вже шириться в різних формах: ундівець, ундівський й ін. Ще: з УНР (говоримо: уенер — Укр. Народня Республіка) маємо: уенерівець, уенерівський. З УСС (Укр. Січові Стрільці) маємо усус й ін. З УВО (Укр. військова організація) маємо увовець (процес увовців), а навіть ще коротше — увіст. Або чуттєве »Скоб!« (скоро, красно, обережно, бистро), — хто потребує розчленювати цей бадьорий, усім зрозумілий клич?

Більшість ініціальних скорочень відмінюємо: Свято в КУС-і у Вильні (кружок укр. студентів); змагання УССК-у (укр. студентського спортивного клубу); ну, що в ВУЦВК'у? (Всеукр. центральному виконавчому комітеті, Вишня: »Усмішки« 43, 44) і т. ін. Не відмінюються, звичайно, літеральні скорочення, що не мають свійського вигляду, як Бебє (польськ. Blok Bezpartyjny), криза в Бебє, або ті, що не здобули ще повних прав у мові: В ряди СУСА (Секція укр. студентів абстинентів).

Як повноправні члени мови, ініціальні скорочення підлягають класифікації за родом; рід установлюємо з родового закінчення скорочення: ВУАН організував відчит (розкриваючи скорочення треба б — організувала).

Літеральні скорочення ростуть і множаться на наших очах. Уже пишемо — а незабаром може будемо й вимовляти — СУ (Союз Українок), КМС (Крайовий Молодчарський Союз), як говоримо Цесус (Центральний Союз укр. студентів), СУСОП (Союз укр. студент. організацій в Польщі).

Легкість вимови має велике значення

в поширенні того чи того літерального скорочення: порівняти — УГА (Укр. Галицька Армія) й УТПМ (Укр. т-во прихильників мистецтва).

Безперечно, є й невдалі новотвори. Непопулярне (бренінням) УПТ (Укр. Педагогічне Т-во) заступилося змістовнішою назвою «Рідна Школа» (вже пишемо РШ). Не варто скорочувати в УПТ назву «Укр. Протиалкогольного Т-ва», бо буде змішування з давнішим «Укр. Педагог. Т-вом». Не прищепилося ВУО (Волинське укр. об'єднання), бо це скорочення вимагає напруження уваги для відрізнення його від УВО. Через це частіш уживаємо повної назви: «Організація Укр. Націоналістів», бо ОУН (оуен) нагадує УНР; хоч скорочення й тут затріюмфує — вже є оуеніст («Зиз» ч. 20, 1932). Подібно ж УРСК (Укр. ремісничий спортовий клуб) пригадує РСУК.

Народня етимологія або однозвучність абрєвіатур з існуючими словами багато допомагає популяризованню окремих ско-

рочень: Туп, Туш (Т-во укр. шахістів), Кір (Кооператива інженерських робіт), Сук (Союз укр. купців). Польське ZUPU (Zakład ubezpieczeń pracowników umysłowych) перейшло в нас у Зупа, Зуп.

Значний відсоток ініціальних скорочень не стає самостійним значенням, бо має місцеву чи часову обмеженість в уживанні: ВТШ (Вис. Торговельна Школа), УАТ (Укр. академічне т-во), СВУ (Союз Визволення України) й ін. Цілий ряд ініціальних скорочень уживається лише на письмі або в тісному гуртку спеціалістів, як нпр.: ЗНТШ (Записки Наукового Т-ва імени Шевченка). Ці скорочення так і залишаються на первісній (графічній) стадії, коли інші, значно молодші скорочення, у своїй еволюції досягли ступеня живого слова, як ІнО (Інститут народньої освіти), Чека (російське — Чрезвычайная комиссия) й ін. Завдання й діяльність цих інституцій загально знані, забувається лише — а це один із етапів дозрівання скорочення — їх первісна повна назва.

(Кінець буде).

Варшава.

Іван Коровицький.

Чи нашим правникам потрібне знання української мови?

В р. 1881-м заходилися ми, студенти права Львівського університету, коло заснування при академічній Товаристві «Дружний Лихвар» «кружка правників», і прохали наших професорів подарувати книжок для бібліотеки нашого кружка. Памятаю, як прийняв нас тодішній професор університету й адвокат др. Маврикій Кабат. «Подбайте перше про свою правничу термінологію, бо нарід, що не має своєї термінології, не може звати себе культурним народом!...»

Ці слова запали глибоко в нашу молоду душу, і мій товариш, Д-р Кость Левицький заповідливо взявся до тієї праці. У ній натрапив на великі труднощі, бо українці, опріч виданої в р. 1851-м «Руської термінології», добре перестарілої, не мали нічого. Правда, Василь Лукич і тов. видав тоді Правотар зо зразками різних найпотрібніших листів, та той Правотар, а потім більший Правотар Д-ра Ф. Євина (1909) термінологічного словника не заступили.

Перед тим останнім Правотарем видав Др. Кость Левицький юридичний словник, повторений другим доповненим виданням в р. 1920.

Ті всі термінологічні праці зроблені були до австрійських законів німецького тексту, що його одного уважали за автентичний, а так само «Вістник державних законів», що виходив у Відні державним коштом, видавав один редактор, що не знав над собою контролю.

Від того часу чимало води переплило, чимало дечого в світі змінилося, а ми, українці, не маємо тепер ні одного обов'язуючого закону в українській мові; так сказати, розвиток української правничої термінології в Галичині заостенів на точці останнього числа «Вістника державних законів». Але так надалі справа ця позостатися не може. Коли придивимося до літератури якогось культурного народу, то помітимо, що правничій термінології присвячується багато уваги, і ця

термінологія в їхніх словниках займає почесне місце.

Тепер ми маємо чимало нових правничих термінів в обов'язуючих нас законах, але ми не придумали ще, якими рідними словами їх заступити, щоб позбутися з нашої мови чужини. Наше теперішнє положення не звільняє нас від обов'язку дбати про розвиток українського правничого словництва. До того треба нам братися зараз та зачинати від збирання матеріалів до такої термінології, і поміщувати їх в якомусь журналі для оцінки їх вартості й критики фахівців, що ті журнали читають. Союз українських адвокатів у Львові видає свій орган: «Життя і право». Тепер знову став виходити журнал «Рідна Мова». Один і другий надаються до збирання матеріалів: перший як журнал фаховий, другий як філологічне доповнення й коректор першого.

Бо то мало ще знати саму термінологію, хочби вона й влучна була, але треба ще й уміння зіставити дані терміни разом, злучити їх у відповідні речення, щоб не вийшло з-під пера щось коструbate, про-

тивне духові нашої мови. На мою думку було б побажаним, щоб і наші правники, особливо адвокати, добре вчилися рідної мови й засвоювали собі її розвиток та чистоту.

Ми, українські адвокати, багато дечого не вспіли устійнити. Хоч наше право вживати рідної мови досить обмежене й не дає нам надто багато роботи, але ми з правила мало звертаємо уваги на чистоту й милозвучність своєї мови, а більше на те, щоб наше писання зробити якнайбільше зрозумілим для референта і щоб на тім не потерпів інтерес нашого клієнта, що повірив нам свою справу. З таким станом треба нам зірвати, бо далі зачнемо писати такою юридичною тарабарщиною, що ніхто нас не зрозуміє.

Ми мусимо вчитуватися в зразки доброї української мови, щоб собі її як слід засвоїти, а це можемо знайти не тільки в творах наших письменників, але і в нашій мовній журналіці, що згодом, при щирій допомозі громадянства, певно стане більшим. Добре було б у сумнівних випадках питати в Редакції поради.

Коломия. Андрій Чайковський

† Адам Антоній Кринський.

10 грудня 1932 року вмер у Варшаві загальнознаний нестор польського мовознавства проф. Адам Кринський. Кринський народився в Лукові на Підляшші в 1844 р., скінчив Варшавську Головну Школу, а потім 35 років (1871-1906) учительвав у гімназії. Першу наукову працю випустив ще в 1870 р. (про носові звуки в словянських мовах), і з того часу Адам Кринський 62 роки невпинно працює на науковім полі. В 1885 р., разом із польськими мовознавцями Бодуеном, Карловичем і Малиновським, Кринський заснував «Prace Filologiczne», дуже поважний мовознавчий орган, що існує й тепер і гуртує коло себе всіх видатніших польських мовознавців. А. Кринський був граматиком старшого типу, — кохався в ній і віддавав їй усі сили свої. В 1897 р. випустив він свою загально відому Граматику польської мови, що для свого часу була останнім словом граматичного знання, головню через історичне освітлення; вийшло б видань

її. Дуже багато поклав праці своєї покійний учений для Словника польської мови (1889-1927), працюючи коло того разом із Карловичем та Недзведзким (перший том Словника вийшов в 1900 році, а останній — в 1927). А. Кринський не був граматиком ново-філологічної школи — кохався найбільше в методі історичній старої школи. Свій гімназіяльний педагогічний досвід переніс і до науки, і звідси походить його праця для підняття культури літературної польської мови. В 1908 р. Кринський стає професором словянської філології в Університеті Львівським, а з 1915 р. — у Варшавським, де займав катедру польської мови. Кринський не замикався в вузькім науковім кабінеті, але віддавна став енергійно працювати для підняття чистоти й правильности польської літературної мови, пишучи в цій ділянці силу більших і менших нарисів. Щиро любив цю працю й кохався в ній, наслідком чого повстала його двохтомовою праця: »Jak

nie należy mówić i pisać po polsku» (1921-1931). Він же був душею двох польських товариств: »Towarzystwo miłośników języka polskiego« і »Towarzystwo poprawności językowej«, часто читаючи там свої доклади. А в »Kurjer Warszawski« А. Кринський довго писав на теми чистоти й правильності польської мови популярні нариси, подаючи найрізніші вияснення на запити читачів. За наукові заслуги Краківська Академія Наук обрала А. Кринського своїм членом-кореспондентом. Лю-

дина дуже скромної вдачі, широко-освічений і працьовитий, А. Кринський користувався в наукових кругах заслуженою повагою. Прикий випадок (7 грудня Кринський випав із трамваю) припинив на 88-м році життя цієї працьовитої людини, ще повної сил для улюбленої праці. Один рік (1929) А. Кринський був опікуном »Української Студентської Громади в Варшаві«, читав Громаді виклади й бував на її вечірках. Серце мав чисте, недоступне новочасному політиканству. І. О.

Граматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших.

ІХ. Зміна о, е на і.

Кожна мова має свої питомі ознаки, що відрізняють її від інших мов; ці ознаки й творять, власне, те, що зветься окремою мовою. Такі ознаки має кожна чужа нам мова, має їх також і наша українська мова. Для чужинця найтрудніше вивчити ось саме ці питомі ознаки, а вони ж — основа мови.

— Скажіть же мені, татусю, яка найголовніша питома ознака нашої української мови?

— Яка ти цікава, сама догадайся. Не знаєш, кажеш? Ну, що маю робити з тобою, розповім вже тобі й це. Найголовніша ознака української мови серед усіх мов словянських — то зміна о, е на і, напр. стіл, сім. Але щоб ти це добре зрозуміла, розповім тобі все докладно.

— Ой, татку, тільки скоріше, я так хочу все знати...

— Що скоро береш, те скоро й забуваєш. Будь терпелива й слухай уважно.

Розпочнемо здалека. Ти вже знаєш, що слово складається із складів, — скільки в слові голосних звуків, стільки в ньому й складів, напр.: го-ло-ва (3 склади), мо-я (2 склади), сам (1 склад). Склад, що закінчується голосним звуком, зветься відкритим, напр.: го-ло-ва, ру-ка, се-ло, го-во-ри-ти, — все склади відкриті. Склад із приголосним звуком на кінці зветься закритим, напр.: ряд-ном, сук-ном, корчиш, сір-ник і т. ін., — тут все склади закриті.

Добре, дитино, зрозумій це — про склади закриті й відкриті, бо життя їх було

не однакове; а зрозумівши це, зразу зрозумієш і найголовнішу ознаку нашої мови, — зміну звуків о, е на і. Колись, дуже давно, ми говорили: носъ, волъ, столъ, конь, печь і т. ін., але давно минули ті часи, — тепер ми говоримо: ніс, віл, стіл, кінь, піч і т. ін. Ось це собі запам'ятай на ціле своє життя: В українській мові колишні звуки о, е в закритих складах змінюються на і, а в складах відкритих не змінюються. Ось ця таблиця покаже тобі це ясно:

Склад закритий:

ніс (з носъ)
віл (з волъ)
стіл
кінь
піч, піч-чу
осінь
стеріг
вів
бій
гній

Склад відкритий:

но-са, но-са-ми
во-ла, во-ло-ві
сто-ла, на сто-лах
ко-ня, ко-не-ві
пе-чі, пе-ча-ми
осе-ни
стере-гла
ве-ла, ве-дуть
бо-ю, бо-ями
гно-ю, гно-їти.

— Аж тепер я зрозуміла, татусю! Не треба казати в відкритих складах і, бо воно буває лишень у складах закритих. У нас у школі є одна... Не сердьтесь тільки на мене, татусю, бо може я що недобре кажу... Є одна жидівочка, і вона частенько каже: упав з кінця, пригнав віла, сидить за стілом... Ми так усі сміємося, але навчити її не можемо... Тепер я її скоро навчу...

— Так, дитино. Природні українці не помиляються тут, бо вчать цього ще змалку, але чужинцям не легко цього

навчитися. Але ти пам'ятай: *i* буває тільки в закритому складі. Часом і наші українці плутають це не менше від жидів. Ось розповім тобі ще про два випадки, де в нас не рідка плутанина. Треба казати: ковалів, ковалева, бо в першому випадку склад закритий, а в другому — відкритий. Ось тобі табличка, зрозумієш ліпше:

Склад закритий: **Склад відкритий:**

Пан, у пана:	Пані:
Петрів, Петрова	Петрова
Глібів, Глібова	Глібова
Драгоманів, -нова	Драгоманова
Ковалів, Ковалева	Ковалева
Королів, Королева	Королева
Гриців, Грицева	Грицева
Щоголів, Щоголева	Щоголева

— Ой, татку, у нас учиться панна Івасева, а вона підписується Івасіва...

— Не добре робить. Батько її Івасів (склад закритий), а вона вже Івасе-ва (склад відкритий) чи Івасів-на.

А на закінчення ще тобі одна заввага. А ти добре її запам'ятай: приголосні *ст* в середині слова (цебто перед голосним звуком) ніколи не закривають складу. Ось табличка:

Склад закритий: **Склад відкритий:**

міст	мо-ста
хвіст	хво-ста

Склад закритий: **Склад відкритий:**

зріст	зро-сту, ро-стем
піст	по-сту

А знаючи це, легко зрозумієш відміну йменників жіночого роду на *-ість*. Цих іменників у нас дуже багато, і їх частенько плутають. Треба так:

Склад закритий: **Склад відкритий:**

кість	ко-сти
злість	зло-сти
пильність	пильно-сти

Одна тільки закарлючка буває при відміні цих слів: це їх орудний відмінок (на питання *чим?*). Вдавнину було: кость-ю, злость-ю, суровость-ю, цебто *о* було в закритому складі, чому й змінилося на *i*; з бігом часу *ь* у цих словах зник, і повстали наші теперішні форми орудного відмінка: кістю, злістю, суворістю, вдячністю, зручністю і т. ін.

Оце все, дитино, треба тобі добре знати про найважливішу прикмету нашої мови. Але це моє оповідання ще не закінчене, — закінчу іншим разом. А поки що — добре запам'ятай собі те, що тепер розповів. Мова — то найкраща перлина нашої культури, і ти мусиш добре знати про найголовнішу ознаку цієї перлини.

Дід Огій.

Життя слів.

Семасіологічні нариси.

Банк — слово італійського походження. В середні віки, торгуючи, збирали найрізніші гроші, часто підозрілі, а тому потрібним було змінювати їх на ту чи ту валюту й знати ціну їм. Цим займалися т. зв. міняйли, що були запряженими фахівцями в грошових справах. На ринках по містах, на ярмарках і торгах міняйли ставили свої столи, покриті зеленим сукном, і тут провадили обмін. Столи міняйлів звалися *banco* (стіл, лавка, прилавок) і від цього слова повстало й загальноєвропейське «банк». Міняйли звалися «банкірами» й займалися не тільки зміною грошей, але й приймали їх на збереження або на виплату боргу третій особі.

Банкрут — слово також італійського походження. Коли міняйло (банкір), що взяв гроші на схованку, не виплачував їх, то йому перевертали або й ламали його стіл, що на нім він провадив свій розмін. Італійське *bancarotta* визначає: *banco* — стіл, лавка, ослін, а *rotta* — зламаний, надламаний. У нас слово «банкрут» підпало т. зв. «озмисленню» і перероблене на банкрут, банкрутство, збанкрутувати, цебто зв'язане з словом «крутити, скрутити».

Барвінок назву свою веде з лат. *per-vinka*, від нього пішло нім. *Bärwinkel*, а вже від німців пішла ця назва до чехів, поляків і до нас. Народня етимологія зв'язує це слово з «барвою»; пор. любисток.

Бач — це скорочена форма від бачиш, яку маємо вже в Крехівському Апостолі 1560-их років: бачъ, што маєшь чинити 124. Може скорочуватись і в саме «ба»: ба який! Чи ти ба (бачиш)! Ото ба! Замість «бач» може бути й повна форма, напр. у Шевченка: Карамзіна, бачиш, прочитали 164, Нічого, бачиш, взяти 171. Пор. хоч, не хоч. Початкове б може відпадати тільки в «ач який!»

Бачити надзвичайно поширене в українській мові слово: бач, ба, ач, бачний, бачність, ви-, на-, по-, про-, до-, за-бачити і т. п. Відоме в нас здавна; напр. Крехівський Апостол 1560-их років знає його вже дуже часто як звичайне собі слово, а це показує, що воно поширилося в нас задовго перед XVI-м віком. У нашій актовій мові початку XVI ст. так само добре знане зо всіма своїми розгалуженнями: бачення, мати на баченні, бачити, бачучи на, бачитися, бачний, бачность і т. п. Певне від нас до поляків перейшло, бо в польській мові воно менше поширене. Походження докладно не в'яснене, але скоріше воно одного кореня з око, очі; коли б «баки» визначало очі, тоді походження «бачити» було б зовсім ясне. Е. Berneker, «Slavisches etymologisches Wörterbuch» 1913 р. на ст. 23-24 намагається вивести «бачити» від неіснуючого «ачити», від «око», але коли від «око», то чому скрізь у словах групи «бачити» (за Бернекером б-ачити з об-ачити) маємо *d* наголошене, а не *o*? Початкове *b* тут безумовно не з об-. Пояснення Бернекера сумнівне. — Пробачити чи перебачити — перше значило «переочити», недоглядіти, а вже далі значення — простити.

Бахур походить від жидівського *bachur*, що визначає дитя, юнак. Тому в українській мові визначає жидівську дитину, взагалі дитину, а вже далі — любовника й переносно — байстрюка. В «Месії Праведнім» Іоаннікія Галятівського, Київ, 1669 р. вже маємо це слово: «Ваши жидове книги молодым бахоромъ читати забороняютьъ» 372.

Башибузук — назва колишнього нерегулярного турецького пішого війська. Вояків набирали з хоробрих племен в Албанії, Малій Азії й інш. місцях. Башибузукам не платили, а тому вони самі

шукали собі заплати серед спокійного населення, жорстко його грабуючи й напастуючи. Слово башибузук визначає «зайдиголова, шибеник»: тюрк. баш — голова, бузук (чи бозук) — зіпсутий, несамовитий. Підчас російсько-турецької війни 1877-1878 р. й українці познайомилися з башибузуками, і занесли цю назву в Україну, де башибузуком ще й тепер називають жорстокого насильника, шибеника, паливоду, пройдисвіта. В Галичині пишуть «башибожук», у В. Україні «башибузук».

Березень див. календар.

Беркут — птиця з роду вірлів; слово походить із тюркського «бургут — биркут», рід вірла.

Біда, бідка — двоколісний візок, повстало з латинського *biga* (з *biugium*, двокінка). Через те, що бідкою звичайно їздять бідніші люди, народня етимологія звязала її в нас із словом «біда — горе».

Бігме — легка божба, доправди, справді. По пам'ятках слово знане вже в XVIII в. в теперішнім значенні. Часте слово в західньоукраїнських говорах, мало знане в східніх. Походження його темне. Ів. Франко: «Галицько-руські народні приповідки» 1901 р. ст. 36 подає, що «бігме» — мабуть скорочена формула присяги: Біг мене покарай, або Біг мені свідок; пор. німецьке *Bei Gott*, сербське «Бога ми». Можливо ще, що це «Біг йме» мене, коли неправду кажу (пор. ходити-ме з ходити йме). Словник Б. Грінченка I 60 подає тільки «бігматися» — божитися.

Благати. Можливо, що початковим значенням слова «благо» було «добро, милосердя», як для благий — добрий, милосердний. Так і повстало наше таке часте «благати» — шукати в когось «блага» для себе, цебто сильно просити, вимолювати, робити кого «благим» для себе. Для способу повстання слова пор. молитва — молити, просьба — просити.

Благий у словянських мовах відоме з найдавнішого часу, праслово. Його первісне значення встановити дуже трудно, бо воно здавна відоме з двома протилежними значеннями: літературним і народнім. Літературне значення слова «благий» поширене в нас через церкву й церковну літературу й визначає: добрий,

милосердний, і це значення запанувало. Але тому, що «благий» було епітетом для всяких юродивих, придуркуватих і т. п., то може через це виробилося й протилежне значення його, вже народне, — повільний, вялий, сонливий, лінивий, неохайний, боязливий, придуркуватий; таке значення відоме мовам: українській, російській, білоруській, польській і др., і це було значення народне цього слова. Таке саме значення має й грецьке *βλάξ*. Значення «благий», яко вбогий, маловартий, старенький, немічний, слабкий полишилося в українській мові ще й досі. В Словнику Б. Грінченка знаходимо на це такі приклади: Коли хліб благий, то його не жнуть, а косять. Благенькі сорочечки. Віз у його благенький. Із таким значенням ужив слова «благий» і Т. Шевченко в своїм «Невольнику» 1845 р. ст. 148:

З ким дожить,
Добути віку-вікового?
Згадав Степана молодого,
Згадав свої благі літа,
Згадав та й заплакав
Багатий сивий сирота.

Видавець творів Т. Шевченка, Др. В. Сімович не зрозумів цього старого значення і дав до слова «благий» неправдиве пояснення: «щасливі (блаженні)». Тут не про щасливі літа мова, а про літа старечі, немічні, слабкі. Таке саме народне значення «благий» сильно поширене і в мовах польській, а особливо в російській. Уже в подорожі Афзасія Никитина 1466-1472 р. читаємо: Благой слонъ, в розумінні навіжений. Словник П. Беренди 1627 р. зовсім слушно розрізняє ці два значення слова «благий»: коли добрий, пишеться скорочено з титлою (бо так пишуть звичайно ймення святі, *nomina sacra*), а про друге читаємо: «благо — гды пишеться без титлы, в Росской (українській) мовѣ значить; не гараздъ, мдле, недобре, уломне, зимно, лѣниво, гнюсне, не охотне блѣдо, сине, що трупѣю фарбу маєт» 4. Що це народне значення дуже давнє, на те вказує й литовське *blogas* — слабкий, дурний.

Блаженний, як і благий, відоме в нас

у двох значеннях: літературнім і народнім. Літературне значення «блаженного» було перекладом грецького *μακάρο*, і визначало щасливий, богобійний, померлий (небіжчик). Але через те, що блаженними звали «Христа ради юродивих», цебто тих, що прикидалися придуркуватими або й були такими, повстало й протилежне значення «блаженного» — людина неповного розуму, простачок, дурненький. Це значення сильно поширене в російській мові (пор. блажной, блажить), мало знане в українській.

Близорукий — слово давнього походження, не рідке в мові наддніпрянській. Повстало це слово з «близь-зорок», «близь-зоркий», і тільки народня етимологія звязала його з «рукою». Українське «близькозорий» (короткозорий, низькоокий) зовсім добре віддає первісне значення російського «близорукий».

-Бог-, -баг-, прапень, має в мові нашій кілька стародавніх значень (пор. санскритське *bhagas* щастя, достаток, багатий, владика, старо-перс. *bagh* Бог др.). 1) Щастя, достаток: звідси багатий, багатство (західне: богатий, богатство): збіжжя (збожжя, събожіє) — багатство, що посилає Бог, достаток: убогий, убожество — бідний, бідність (приставка у тут означає заперечення багатства); небіж, небога, небожа — бідний, нещасливий, менший, пізніше — племенник, племенниця; небіжчик — нещасливий, покійний; небо-рак (із небожак? пор. небір зам. небіж, серб. неборе з небоже) — бідак, прсшак. 2) Світло, звідси наше багаття, вогонь. 3) Бог, владика світа; звідси побожний, бодай, спасибі, далєбі, присібо, їй-бо, бігме, божитися, божниця (перше значило взагалі храм, і тільки пізніше саму συναгогу) і др.

Богадільня — старе українське слово, тепер не вживане, бо заступлене словом «шпиталь». Стародавній прийменник «діля» (ради) вимагав родового відмінка й ставився по слові, що від нього залежало: тебе діля (ради тебе); так само: Бога діля (ради Бога, для Бога), з чого повстало «богадільня» (не богодільня) — дім для Бога, шпиталь. (Далі буде).

Для одного народу один правопис!

Заява львівських студентів-україністів у справі
т. зв. академічного правопису.

Львівські студенти-україністи, зібрані на Широких Сходинах, стоячи на становищі культурної одности всіх віток Української Нації та вважаючи одну літературну мову й один правопис за признаки одности,

1. Відкидають і осуджують усяке непокликане оспорювання питань, звязаних із новим т. зв. академічним правописом.

2. Визнають його в суті речі урядовим правописом Української Держави 1918-1919 р. р. і приймають його в цілості в своїх писаннях, виданнях, журналах тощо.

3. Закликають увесь студентський загаль і ціле свідоме українське громадянство західніх земель підпорядкуватися постановам »Наукового Товариства ім.

Шевченка« у Львові, як свого найвищого наукового авторитету, й покінчити вже раз із шкідливим правописним хаосом, а то й домагатися від поодиноких органів української преси й видавництва прийняти т. зв. академічний правопис.

4. Вітають із радістю почин Проф. І. Огієнка спопуляризувати академічний правопис у »Рідному Писанні« й солідаризуються з його становищем у »Рідній Мові«: Для одного народу один правопис!

Президія Ширших Сходин

»Гуртка Студентів Україністів«.

Львів, 14 травня 1933 р.

Примітка. Про цю важливу постанову молодих наших українців, а також про зміст листів, що надійшли до Редакції в справі правопису, подамо в ч. 9-м »Рідної Мови« статтю: »Для одного народу один правопис«. *Ред.*

До всіх наших часописів.

Пишіть тільки отак (цифра вказує сторінку »Рідної Мови«, де докладно вияснено, чому треба так писати):

прізвище	<i>а не пишіть:</i>	прізвище 69
прірва	»	прирва 69
направо	»	на право 21.
наліво	»	на ліво 21.
по горах	»	по горам 144
грошей	»	гроший 27
конем	»	коньом 28
пане докторе	»	пане доктор 30
синій, синя	»	синий, сина 151
рідна мова	»	рідня мова 109
дитячий	»	діточий 69
залізо	»	зелізо 143

байдужий	<i>а не:</i>	обоятний 146.
прислухатись	»	наслухувати 151
позавчора	»	оноді 151
відділ	«	діл 146
наперед, вперед	»	згори 145
дві слові	»	два слова 72
цікавити	»	занимати 70
цей продаж		ця продаж 105
ховати	»	скривати 106. 189
знов, зно́ву		зновá 143
увесь, ввесь		весь 143
буков		букв 143
просити про поміч		пр. о поміч 144
ця малина		ці малини 150
значення		значіння 181

Говори української мови.

До наших дописувачів. Збираючи народній мовний матеріал, конче ставте наголоси (акценти) на всіх неодноскладових словах, напр.: господар, гáзда, прáдиво і т. і.

Діалектологічна праця в терені. Надходять ферії, а з ними для кожного українця нагода до »праці в терені« — нагода досліджувати діалектичні відміни рідної мови. На цьому місці хочу поділитися з тими, що думають посвятити час на цього рода працю, кількома завваженнями про суть і завдання цієї праці.

Між скількістю язових явищ та їх геогра-

фічним поширенням заходить відворотне відношення, цебто, що менше рис якоїсь говірки хочемо пізнати, то більший обшир можемо прослідити. Крайні пункти в цьому відношенні — це два роди діалектологічних дослідів: з одної сторони довготривалий побут в одній місцевості для дослідження всіх її особливостей, а з другої — досліджування одної признаки в усіх місцевостях якогось язикового обширу. Ясне, що діалектологічні прогульки, що нам, українцям, найбільше підходять, зачислимо до другого роду діалектологічної праці.

Успішність і продуктивність залежить багато від особистих прикмет дослідника. Не буду розводитися над тим, що треба йому витривалости й терпеливості, зручності й знайомости людей, щоб знати, коли відповідна хвилина до розпитів, як побороти недовіря й здержаність простолюдина та яким способом видобути від нього те, про що йому йде. Поминаю нерідку залежність дослідника від своїх матеріальних засобів (ще досі лемки в с. Ганчова памятають, як др. Ф. Колесса платив за співанку до фонографа). Зверну головню увагу на теоретичну підготовку перед приступленням до дослідів. Є це з одної сторони загальне ознайомлення з фізіологією звуків і з технікою збирання діалектологічних матеріалів, з другої — теоретичне опанування під язиковим оглядом терену, що беремося його досліджувати. Елементарний фонетичний вишкіл (передумова всяких язикових студій) можна набути, простудіювавши один із кращих підручників звучні (нпр. Roudet: *Éléments de phonétique générale*, Paris 1910, є й польський переклад). Як взагалі братися до діалектологічної праці, про те говорять окремі книжки. Назву: К. Михальчук і Є. Тимченко: *Програма до збирання діалектичних одмін укр. мови* — УНТ, Київ 1911; з інших, більш спеціальних: І. Франко і В. Гнатюк: *В справі збирання народніх легенд* (ЛНВ, 1899, кн. 12, стор. 176) і др., із більш загальних: Є. Тимченко: *Вказівки, як записувати діалектичні матеріали на українським язиковім обширі*, видання УАН, Київ 1925 і др., а врешті квестіонарі (з новіших О. Курило, Ів. Зілинського й др.). Щоби хоч трохи визнаватися в терені, добре переглянути відносні попередні праці (нпр. Верхратського) або Зілинського: *Проба упорядкування укр. говорів* — ЗНТШ, т. 117-18 (1914) і врешті його: *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*, PAU, Краків, 1932. Повну літературу праць із діалектології по 1918 р. подав відомий бібліографічний покажчик проф. І. Огієнка: *Українська мова*, Київ 1918 р. ст. 38-48, а також В. Дем'янчук: *Бібліографічний огляд укр. діалектології за р.р. 1914-1927* («Укр. діалектологічний збірник», Київ, 1928 р. кн. 1 ст. 171-180).

Підкреслю ще одну річ, що впливає вже з самого характеру діалектологічної прогульки, й що останніми часами найшла на заході велике застосування в досліджуванні народньої творчості, а саме — скоплювання на малу поодиноких явищ. Маю на думці географічне накреслення ізофон (лінії, що визначають однакові фонетичні явища), ізоморф (те саме в відношенні до явищ морфології) й ізоглос (лексика).

У нашій діалектології таких праць (на жаль) майже немає. І цілком зрозумілий факт, що сьогодні неможливо дати синтезу українських діалектів (їх повну наукову класифікацію) саме тому, що вона була б ризикованим перескоком понад два основні роди діалектологічної праці в терені, що про них я вище згадав. Україніст.

Із лемківського говору. Лемківський говір, хоч який багатий та відмінний від східногалицьких, не діждався — крім праці пок. Івана Верхратського: «Про говір галицьких Лемків» з 1902 р. — ще й дотепер наукового опрацювання. Щобільше, донині не маємо навіть повного словника

лемківського говору; крім словника у згаданій праці Верхратського, донині в нас не надруковано нічого більше з цієї ділянки, хоч знаю, що дехто цікавився цим говором. Так, б. парох с. Граб, у повіті Ясло, о. З. Флюнт зібрав докладного словника лемківського говору цього ж села; знаю, що також інші люди уривцем, поза своєю фаховою працею, збирають із тієї ділянки цікаві матеріали. Для будучого дослідника подаю покищо кілька слів, що я зібрав їх у повіті Сяницьким та Горлицьким: б а́ ю с (польськ. *bajać*) — ворожбит; б з и к (Верхр. бзік, пол. *bez*) — бузина; б е в ш а́ т и (вода бевшат) — клекотіти; д о м а́ р і — вдома виплекані змалку воли; д з ю м п а́ р а — яма; л ь х в а (він ляхви не бере) — відсотки; п і в п а́ л о к, п і ў п а́ л о к — хлівець для овець; п і в к а — половина; ш и м б р і т и — шукати; т і ж е к — також; т у́ н и й (*tani*) — дешевий; я р ц е́ в и й (Верхр. ярчаний) — ячмінний; н а я р і — на весну; в о з н і́ ц я — віконце на дах в курній хаті; в е с і л е м с т а р а́ т и с я — справити весілля; к р а́ с т и с я — робити крадькома; н і́ н о — як тільки; о ш у́ к с т в о з р о б і́ т и — ошукати; п о д о р о ж і́ т и з е́ м л ю — відступити землю; п о́ ч е с т ь — почастунок; с в і́ т л о (робити) — явно; с к а л і ч а в л е́ н и й — хворий (скалічавлений на очи); х о р о б а́ т и — проклинати хворобою; х о р і́ в к о в а́ с т и й — хоровитий; я́ й ч а́ р к и — дошки на скрині до воження яєць; ю́ н б і ш и — свати. Сянік. Др. Ф. Коковський.

Лявіна — зрив. Подаю до відома, що лявіну в горах у Ворохті називають «зрив», а коли крига йде річкою, то називають «турлаше».

О. Кисілевська.

Лохнути. Це слово дуже поширене в Золочівському повіті в селах біля Красного. «Ти певне думаєш, що я буду лохнути за тобою, а ти можеш ще й нині їхати до Америки», так говорила жінка до мужа в сварні в селі Безбруди Золочівського повіту. Львів. Василь Шевчук.

Дитячий і дитинячий у нас, на Буковині, не можна переплутати, бо їх уживають у різних значеннях. Напр. одяг може бути тільки дитячий, а дитинячий ніколи. Зате й доросла людина може бути дитиняча в своїм поведенні, в забаганках чи висказах. Роман. Д. Оніщук.

Памороки. Цього слова на Буковині між народом не вживається (скоріше скажуть паморока), хоч морока й морочити часті: Морока його взялася, Ходить як курка заморечена, Не мороч мені голови. Це все в значенні затуманення.

Роман. Денис Оніщук.

«Любовлю». В ужгородським «Українським Слові» ч. 1 ц. р. ст. 3 читаємо: «Ставитися до них з вдячністю і любовлю». Це дуже цікава форма т. зв. епентетичного (вставного) л, яке знаємо, напр. в кривлею, здоровля. Літературна форма — любовлю. І. О-ко.

Все — всьо. Вд. п. А. Горуцький зо Львова пише, що він розрізняє все від всьо: все — це прислівник, визначає «постійно», «завжди», *sempre*, а всьо — це числівник, *omnes*, напр.: Читаю все і всьо, Він все ходить до міста і всьо бачить. Чи в галицьких говорах справді так розрізняються слова все і всьо? І. О-ко.

Родовий множини на Бойківщині в словах жіночого роду часто має нове закінчення *-ів*, перейняте від слів роду чоловічого. У нас населення вживає форми *G³*: грів, забавів, малинів, слезів, молитав, церквів, але: дір, гір. Устріки Долішні. **Микола Негребецький**.

Українські місцеві назви. **Вереці**. Так називають українці сусідніх наших сіл: Дубна, Ожани, Жухова давніше українське — тепер сполонізоване — село *Wierzawice* біля Лежайська. Наша інтелігенція, «українізуючи» назву *Wierzawice*, називає її (напр. Др. Іван Німчук: «За Сяном») **Віравиці**. Тимчасом місцеві священники, напр. о. Булик з Дубна, потвердили мені правильність народньої назви: **Вереці**. о. Осип Годунько

Пісня з Рівенщини Подаю підслухану в Межиричах на Рівенщині пісню:

Ой позволь, позволь, мати,
Та церквою збудувати,
Та для єдиної
Дочки вдовиної,
Хорошої, молодой.

Ой позволь, позволь, мати,
Та корчомку збудувати,
Та для єдиної
Дочки вдовиної,
Хорошої, молодой.

Ой послухай, моя мати,
Бо я буду помірати,
Та через єдиную
Дочку вдовиную,
Хорошую, молодую.

Записав Петро Ковальчук.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Хто з Вп. Читачів „Рідної Мови“ хотів би одержати від нас і листовну відповідь на своє запитання, той мусить прислати на те відповідного поштового акачка.

Правопис «Рідної мови» (А. Горуцький і ін.) «Рідна мова» пише академічним правописом, що його прийняло й «Наукове Т-во ім. Шевченка» у Львові. Складали цей правопис фахові люди, загальнознані вчені, а тому, критикуючи його, треба подавати глибокі наукові докази. «Мені це не подобається», «до цього я не звик», «ліпше було б так», «цього я не розумію» і т. ін., — це не докази, а тільки особистий смак. «Рідна мова» вважає боротьбу за правопис даремно витраченим часом, і тому неохоче пише в справах цієї боротьби. Для Нації буде більше користи прийняти всім навіль недосконалий правопис (у кого він досконалий?), аніж запроваджувати правописну анархію. «Рідна мова» тільки в трьох точках відрізняється від правопису академічного: вона, поки що (до закінчення розпочатої анкети), не вживає апострофа, а також букви *ґ* та *л* м'якого в чужих словах; все інше поза цим пишемо за академічним правописом. Див. ч. 5 ст. 161-170.

Дід — старець (п. Яр. Мандюкова). У «Світі Дитини» ч. 9 за ц.р. ст. 249-250 написали Ви оповіданнячко: «А хто це такий дід Огій»; у цім оповіданні читаємо: «як дід, то не пан». У Великій Україні, як у мові живій так і літературній, на жебрака кажуть «старець», а в західних говорах — «дід» (пор. п. *dziad*). Віда нам із цим «старець — дід» в розумінні жебрака, бо обидві слові низько ставлять нашу культуру. Гарно ж поважали старих людей в Україні, що в них стара людина («старець» чи «дід»), то вже й жебрак. Обидві слові ображають нашу культуру. Слова «дід» і «старець» ліпше вживати в їх давньому значенні — стара, старша людина. Уживаймо для прошаків слова «жебрак» — це чуже слово, перероблене з давньонімецького *seffr* «волоцюга, прошак», що через чехів і поляків досталося й до нас; а хочемо свого — не зле «прошак». А «дід» і «старець» нехай будуть найпочеснішими назвами! В старій Україні «старцями» зва-

лися старші люди взагалі, або ті, що кінець життя свого присвячували на служіння Богові, йшли до «шпиталю» чи подорожували, їх усі поважали; пор. наш філософ Скогорода підписувався «старчик». Правда, ці «старці» частенько ходили просити на церкву або на утримання шпиталю, а це й привязало до них значення «прошак». Словник П. Беринди 1627 і 1653 р. слово «старець» перекладає: «старійший, старший» і тільки. — Слово «дід» встаровину визначало тільки: 1) батько батьків або материн, 2) предок і 3) старий чоловік; «Історичний словник» проф. Є. Тимченка 1855 тільки ці три значення й знає, а дід — жебрак у віках XV-XVIII не знає; словник П. Беринди слово «дідъ» перекладає: старець. Цікаво, що церк.-сл. (і рос.) нищій Словник П. Беринди перекладає тільки «жебрак». Цебто, значення «прошак» причеплено до «діда» зовсім недавно, як недавно і «старець» став жебраком.

Подушка. Ол. Підгородецький із Борислава прислав нам цікаву замітку, в якій доводить, ніби слово «подушка» — найзвичайніший полонізм, і його слід би замінити на лемківську форму «під-ушка», бо слово повстало з «під-ушка». З Вашими думками не погоджуюсь. Поперше, слово подушка (сх. укр., подушка зах. укр.) не полонізм — маємо ж і чеське *poduška*. Встаровину казали *vzhlavie* (позосталося й тепер у мові болгарській), але й *poduška* старе слово, — його знає вже Лист єп. Симона до інокана Полікарпа з 1226 р. (в Патерику Печерським), див. Срезневського «Матеріалы» II 1048; а в XVI в. це вже звичайне слово у східних славян. Відомий Словник П. Беринди, Київ 1627 р. церк. сл. *vzhlavie* перекладає: *vzhlavie* *lavo* *poduška*; перша форма — це старопольське *wzglowie*. «Месія» Галятівського, Київ, 1669 р. л. 135: *poduškou* задушили. Подруге, походження слова не ясне. Звичайно його пояснюють як *pod-uška* (напр. Преображенський II 87), пор. франц. *oieiller*, але проти цього можна заперечити: 1) хіба ж подушку підкладають конче під ухо? Правильніше було стародавнє *vzhlavie*. 2) Коли б це слово справді повстало як «під-ушка», то воно обов'язково перейшло б на «під-

ушка» по всіх українських говорах, що знають о > і (пор. підупадати, підучити і т. ін.), а тим часом цього й не сталося. Ось тому я такої думки, що тут ми маємо по-душ-ка (по приставка, а корінь дух). Такий власне слововивід подає А. Brückner: «Słownik etymologiczny» 1927 р. ст. 102 і подає старе польське duchna — перина, пухова нічна шапочка.

Цвях — гвіздь (Л. Команівський). Архаїчного «гвіздь» літературна мова вже зовсім не вживає, але форма «гвіздох» живе ще й досі в цій мові. Скрізь поширилася «цвях», із німецького Zwesk, баварське zwack.

Вияснюю — виясняю (о. Я. Сеньківський). В недоконаних дієсловах розрізняємо ще форми протяжні (везти, летіти, перемінатися, вияснити) й наворотні (возити, літати, перемінюватися, вияснювати). Звідси повстає й різниця в формах теперішнього часу: вияснюю й виясняю, перемінююся й перемінюся, що мають трохи відмінне значення.

Відпочити, а не відпочати (о. Д. Йосифович). Західньоукраїнська мова часто знає «відпочати». Так, її завжди вживає А. Чайківський у своїх оповіданнях: відпочати, відпочав, відпочали і т. і.; те саме у О. Маковоя в його «Ярошенко»: Думали відпочати 82, Сотня відпочала 54, Відпочала 54, Відпочали зо дві години 88, Відпочали 126, Відпочнеш 291 і т. ін. Б. Лепкий, «З життя»: Відпочала 10. Але вже І. Франко писав: Вели війську відпочити, «Зах. Беркут» 155. Східньоукраїнська жива й літературна мова знає тільки «відпочити», а форми «відпочати» ніколи не вживає. Напр. Б. Грінченко в «Під тих вербами» пише: Любив у неділю відпочити 22, Відпочидвши, озвався 334. М. Рильський, «Гомін» 1929 р.: Душею відпочить 13. Є. Тимченко, Граматика² ст. 142: відпочіну.

Гарячий (Др. А. Луцький). Академічний правопис, за східньоукраїнською вимовою, вимагає

писати гарячий, багатий, монастир, хазяїн і ін., але поганий.

Глибкий (Л. Команівський). Літературна мова вживає тільки форми «глибокий», а архаїчне «глубокий» позостало в нас тільки словом місцевим, як і форма «глібокий». Вдавнину була форма глубокий (глубокъ), що й позосталася пануючою в західньоукраїнських говорах ще й тепер. Східньоукраїнське й літературне «глибокий» відоме по пам'ятках тільки з XVIII віку, але в живій мові панує скрізь на сході. Усі східньоукр. письменники писали й пишуть тільки «глибокий». Тому й під листами нашими пишемо: З глибокою пошаною...

Дванадцять, двадцять (Л. Команівський). В літературній мові, за академічними приписами, пишемо тільки: одинадцять, дванадцять, тринадцять, двадцять і т. ін. Ці числівники в наших говорах вимовляються найрізніше, напр.: дванацять, двананьцять, дванайцять, -цеть, -цить і т. ін. Літературна мова прямує до усталення форми, тому й прийнято за літературну тільки одну — «дванадцять» (тут -дцять скорочення з «десять», старе «два-на-десять»).

Жаден — жадний (о. Я. Сеньківський). В українській мові слово жадний знає з найдавнішого часу; так, «Історичний Словник» за ред. Є. Тимченка і 897 подає це слово вже з XIV-го віку: Жаденъ жидъ не маєть присягати 1347 р. Усі укр. пам'ятки XIV-XVIII в. в. вільно й часто вживають цього слова. Жива сучасна мова так само дуже часто вживає цього слова. Через це не треба конче змінювати це слово на «ні один, ніякий». Навпаки, добрий стиліст скоріше вживе «жаден», ніж «ніякий». Походження цього слова добре не вияснене. А. Brückner: Słown. Etymol. 1927 р. 660 твердить, ніби воно повстало з «ниже єдинок» під впливом «каждий». В літературній мові Великої України тепер часто пишуть «жодний» (див. «Рідна мова» ч. 6 ст. 221), хоч правописні словники наказують писати «жадний».

Бібліографія нових праць для вивчення української мови.

Британська Енциклопедія про українську мову. В XIV-м виданні «The Encyclopaedia Britannica» 1929-1930 р., Лондон, під гаслом: Російська мова й література (том XIX ст. 750-751) знаходимо нарис, що розповідає й про нашу мову й належить перу п. N. B. Jonson'a, лектора порівняльної слов'янської філології лондонського університету. Автор відразу зазначає, що в його статті російська мова — то слов'янська мова Росії, й береться в найширшому розумінні, цебто і включаючи мови: «малоросійську» та білоруську. А далі автор розповідає про нашу мову, подаючи про неї в більшості відомості баламутні. Так, Jonson пише, ніби «літературна українська мова появилася в кінці XVIII віку й не мала генетичних зв'язків ні з церковною мовою «південноросійських» письменників попередньої доби, ні з пробами трьох попередніх віків писати «по-малоросійському». Автор твердить, ніби укр. літ. мова засновама на західньому говорі, «й перші письменники уникали вживати слів, що не знаходилися в ньому». За останнього чвертьріччя XIX в. російський уряд сильно переслідував українську мову; навпаки,

австрійський уряд допомагав її розвиткові в Галичині, а тому Львів став визнаним літературним центром і притулком для виселених із Росії письменників. Характер літературної мови ніби незабаром змінився, бо вона прийняла показну кількість полонізмів. Але з 1906 р. заборона української мови в Росії падає, вона тут сильно розвивається, а чужі впливи в ній зовсім маліють. Наслідком цих протилежних тенденцій українська літературна мова ще не усталилася.

Далі N. Jonson подає коротенький фонетичний опис української мови, вказує, що російська азбука не вистачає для зазначення українських звуків (і плутає наші з і г), а вкінці подає застарілу коротеньку бібліографію. — Чи не пора б нам уважно дбати, щоби по чужих енциклопедіях подавалися про нас правдиві відомості?

Бельгія.

Ю. Яковлів.

Василь Окунь Бережанський: Чому Русини або Малороси називаються Українцями? Самбір, 1932 р., 66 ст. Ст. 27-43: Якої книжної мови вживали Русини за княжих часів і потім, а якої від 1898 р. як Українці уживають?

Від Редакції й Адміністрації.

«Фонд Рідної Мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної Мови»: Блаженний Митрополит Діонісій — 100 зл. із власноручною допискою: «На зміцнення «Фонду Рідної Мови»; Свящ. Д. Д. Лещин із Торонто, збірка під час викладу 30 квітня ц. р. — 52 зл. (8.02 дол. канад.); Українське Т-во «Просвіта» в Торонто — 4 зл.; Редактор Юра Шкрумеляк — 2 зл.; свящ. С. Кострицький із Верешина — 2 зл.; інж. К. Думанський із Рівного — 2 зл. — А разом 162 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрий однодушній допомозі на «Фонд Рідної Мови» широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в дев'ятому числі.

Передруки з «Рідної Мови». Вінніпегський «Український Голос» ц. р. ч. 17 і 18 передрукував з «Рідної Мови» ч. 2 статтю проф. Ів. Огієнка: «Української літературної мови мусимо вчитися, щоб знати». Черновецький «Час» передрукував з ч. 3 «Рідної Мови» статтю: «Як живе слово» з «Граматики малої Лесі» Діда Огія. «Світ Дитини» ч. 9 ц. р. змістив статтю Яр. Мандюкової: «А хто це такий дід Огій». Львівський «Шлях виховання й навчання» передрукував в кн. I за 1933 р. статтю проф. І. Огієнка: «Для одного народу один правопис» з ч. 5 «Рідної Мови».

Розповсюджуйте «Рідну Мову». «Рідна Мова» зможе корисно працювати для Українського Народу тільки тоді, коли матиме таке число передплатників, що дасть їй і матеріальну змогу нормально існувати. Без цього збільшити розмір «Рідної Мови», про що нас зо всіх боків просять, ніяк не можемо. Ось тому сердечно просимо всіх Прихильників та Передплатників «Рідної Мови» не пошкодувати свого часу й труду і приєднати нам декількох нових передплатників. Додадим до цього числа «Рідної Мови» чеком просимо наших Читачів доповнити передплату до розміру річної, або передати чек особі, що стане передплатником нашого журналу. — Подбаймо самі про матеріальний ґрунт для «Рідної Мови»!

Нові Передплатники, коли того хотять, одержують «Рідну Мову» від 1-го числа.

Поновлення передплати. Просимо заздалегідь

поновляти передплату, щоб не було перерви в одержанні журналу; хто не поновить передплати, тому чергового числа «Рідної Мови» не вишлемо. Чвертьрічних передплатників просимо — коли можна — прислати піврічну передплату, бо чвертьрічна дуже морочлива для адміністрації. Хто посилав передплату малими ратами, просимо додавати поштове, бо йнакше платимо ми.

На запитання до Редакції чи Адміністрації відповідаємо тільки тоді, коли додано потрібного поштового значка.

«Рідну Мову» за минулі місяці пошта не приймає на гуртову оплату, а тому ми змушені посилати її з печаткою: «*Exemplarz okazowy bezplatny*». Хто хотів би мати ці числа без такої печатки, мусить прислати поштове по 5 гр. на число.

Передплата на «Рідну Мову» за границею: У Чехословаччині передплачувати «Рідну Мову» можна в інж. Ф. Гай-Гаєвського (Poděbrady-Lázně, ul. Panská 91); у Канаді — в А. Gregorovich, Andrew, Alberta, Canada; в Румунії — Dm. Herodot, București IV, Strada Delea-Veche, 45; у Бельгії — Ing. G. Jakovliv, Iambes-Namur, rue de Dave 61 або його С. Ch. Post. 234465.

«Рідна Мова» в Чехословаччині. Передплату на «Рідну Мову» (35 чк річно) в Чехословаччині можна надавати також у кожному поштовім уряді. Купіть чистий *šekový vplatni listek* і допишіть на нім: Nr. 89.600, Poczta Kasa Oszczędności, Warszawa. Dla Nr. 27.110, «Ridna Mowa», czasopismo, Warszawa.

Як висилати передплату за границю. Передплату на «Рідну Мову» за границею можна надавати в кожному поштовім уряді. Купіть чистий контовий блякет і допишіть на нім: «Nr., Poczta Kasa Oszczędności, Warszawa. Dla Nr. 27.110, «Ridna Mowa», czasopismo, Warszawa.» А Nr. Варшавської «Поштової Каси Ощадности» такий: Австрія — 79.500, Бельгія — 244.200, Чехословаччина — 89.600, Данія — 14.972, Франція — 60.012, Голандія — 145.510, Югославія — 65.049, Лотва — 4.030, Німеччина — 11.000, Швайцарія — III/6.500, Швеція — 4.312, Італія — 1/10.110.

Під час літніх ферій «Рідна Мова» буде виходити без перерви. Тільки ч. 9 появиться хіба з кількадечним запізненням.

Виправлення. На ст. 110 останній рядок долі виправити так: (арх. *plet'* — тепер кольор тіла, цера, як і польське *pleć*) *rohľavi*.

ЗМІСТ 7-го ЧИСЛА «РІДНОЇ МОВИ»: Редакція: Наші завдання. Г. Ільїнський: Закінчення «о» в і в давальнім однини в українській мові. І. Огієнко: «Доценту», історично-етимологічний нарис. Ів. Коровицький: Скорочення в нашій літературній мові. А. Чайковський: Чи нашим правникам потрібне знання української мови? І. О.: Адам Антоній Кринський. Дід Огія: Граматика малої Лесі: ІХ. Зміна о, е на і. — Життя слів, семасіологічні нариси. Для одного народу один правопис. До всіх наших часописів. Україніст, Ф. Коковський, О. Кисілевська, В. Шевчук, Д. Онищук, М. Негребецький, о. О. Годунько, П. Ковальчук: Говори української мови. Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших Читачів. Ю. Яковлів: Бібліографія нових праць для вивчення української мови. Від Редакції й Адміністрації. — Адреса «Рідної Мови»: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.50; за границею річно 1 ам. дол. Конто чекове Р. К. О. ч. 27. 110. Нові передплатники, коли того бажають, дістають «Рідну Мову» від 1. числа.

Należytość pocztową uiszczono guszałem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110. РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИСТИ Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ ТОДИ, КОЛИ НА ТЕ ДОЛУЧЕНО ВІДПОВІДНОГО ПОШТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1-50 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ 1 АМ. ДОЛ. (АБО ЙОГО ВАРТІСТЬ В ІНШІЙ ВАЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНИ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

СЕРПЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 8.

Родовий множини на *-ей*, *-ий*.

У теперішній живій українській мові слова типу кість, кість мають родовий множини (G³) на *-ей* або на *-ий*: гостей, костей або гостей, костей. Котра з цих форм мусить бути літературною? На це питання — як і на всі подібні — зможемо відповісти тільки добре знаючи історію цієї форми. А історія така.

Прасловянська мова знала багато слів т. зв. основ на *i*, цебто слів, що кінчилися на *-is*, а пізніше, по зникненні кінцевого *-s*, стали кінчитися на *-i*, що змінилося в нас на *-ь*; таким чином **gostis* (а може й **hostis*) дало **gosti* (*hosti*), гость. G³ від цих слів творилося додаванням *ь*, тому й повстала форма **gostьь*, а вже з неї повстали гостьи (бо *ь* дало *и*), або гостни (бо *ь* перед *ь* змінилося на *и*). Ось через це найперші писані словянські пам'ятки, цебто пам'ятки X-XI віків знають G³ у формі гостни або гостьи-гостни (гостий, гостей; до кінця XIV-го ст. наше *й* по голоснім звуці півколом зверху, як тепер, не зазначалося). Форма G³ гостни частіша в пам'ятках XI-XIII віків, а потім частішою стає форма гостни (гостей), що нормально повстала з давнішої гостьи, бо *ь* змінилося на *е*.

Слова *i* основ вплинули на слова *jo* основ (слова м'якої відміни чол. й ніякого роду), а тому й ці останні в G³ часто мають закінчення *-ей* чи *-ий*.

Форма гостьи-гостни широко znana вже з найперших писаних словянських пам'яток, напр.: Київські фрагменти X в. за-

пов'язан, Синайський Псалтир XI в. дньи, Ассеманова Євангелія XI в. вращек і т. п. В Галицькій Євангелії 1144 р. маємо G³: єваггельи 16, дньи 66, ноцьи 66, сь-грѣшеньи 12, свињи 176, людьи 28, бо-лѣзньи 53 і т. п. (тут *ь* = наше *е*).

А з XIII ст. літературним закінченням G³ стає *-ей* (ви, із ѡи), і воно панує в літературі аж до нашого часу. Можна подати тисячі прикладів G³ на *-ей* із найрізніших пам'яток XIII-XX ст., і вони переконують нас, що в нашій як стародавній, так і новій літературній мові все панувало закінчення *-ей*.

Вже українські грамоти й акти XIV-XV віків, що відбивають живу українську мову, широко знають закінчення *-ей*. Напр. Луцька порука 1388 р.: дѣтви, Зудечівський лист 1424 р.: свиnei (свиней), Луцька грамота 1434 р.: грошен, Присяжна Черняхівська 1435 р.: неприятелви, Луцька грамота 1445 р.: мѹжен, Київський тестамент 1446 р.: господарен, Київ. запис 1500 р.: печатен і т. п.

В XV віці вже скрізь по українських землях працюють канцелярії, — і в них звичайно панує форма G³ на *-ей*. Так, у Литовській Метриці XV віку я не стрінув ані одної форми на *-ий*, — все форми на *-ей* (напр. в книгах I-X): грошей, гусей, дѣтей, свиней, сѣножатей, коней і т. п., 1506-1509 роки: грошей, каменей, речей, пенязей, людей і сотні т. п.

В XVI ст. скрізь так само панує *-ей*. Житомирський інвентар 1501 р.: людей,

грошей, свиней, гусей, дѣтей і т. п. Київський запис 1515 р.: грошей. Опис Брацлавського замку 1545 р. (АЮЗР VI. 1) знає тільки *-ей*, а *-ий* зовсім нема: людей, грошей, пушкарей, повинностей, неприятелей, обывателей, речей, прятелей. В урядових канцеляріях Луцькій, Володимирській, Кременецькій, Київській і ін. у цей час звичайно панує *G^s* на *-ей*. Книга Луцька 1570-1572 р.: дверей, детей, грошей, людей, сеней, свиней; Володимирська 1577-1582 р.: сѣней, грошей, людей, коней, свиней, гусей і т. п.

В старших молдавських грамотах XIV-XVI віків так само панує закінчення *-ей*, а *-ий* дуже рідке.

В XVII ст. в нашій літературі скрізь панує закінчення *G^s* *-ей*. Так, Полтавські акти 1664-1670 р.: грошей 8. 77. 89. 129. 148. 197, людей 75, москалей 81, обывателей 189, свиней 14, спречностей 115, судей 104, талярей 37. 89. 136. 154 і т. п. »Ключ Розуміння« І. Галятовського, Львів, 1665 р.: приятелей 3, дѣтей 46, грошей 56, сѣтей 116, тисячей 136, гостей 176, костей 25, марностей 46 і сотні т. п. »Месія« 1669 р., Київ, того ж таки І. Галятовського: неприятелей 456, учителей 51, тисячей 75, князей 76, дѣтей 836 і сотні т. п.

Ось Тишівська Закарпатська Олександрія початку XVIII в.: витязей 30, гусей 58 і т. п.

Усі східньоукраїнські письменники XIX-XX ст., наслідуючи свою багатовікову традицію й ідучи за своєю живою мовою, завжди пишуть в *G^s* тільки *-ей*, ніколи *-ий*. Говорити чи думати, ніби це російський вплив — то зовсім не знати історії цієї форми.

Друга форма *G^s* і основ — то *-ий*. Вона дуже часта в пам'ятках XI-XIII в., не рідка і в віці XIV. У пам'ятках XI в. вона панує. В українських грамотах XIV-XV в. вона ще часта; так, у грамотах до половини XV-го віку (видання В. Розова) знаходимо: волости, люди, дѣти, князи, гроши, пѣнязи, рублі, коні, неприятелі. В Лаврентієвім Літопису XIV в.: людей, дѣтий, звѣрий, сѣтий, мужий і т. п.

Взагалі, в стародавніх пам'ятках часто знаходимо поруч себе обидві форми, — на *-ей* і на *-ий*. У Полтавських актах 1664-1670 р., як ми бачили, панує *-ей*, але не

рідке й *-ий*: людей, талярий, дѣтий, свиний, гроший, речий і т. п. (бо писарем був західній українець).

Обидві давні форми *G^s* *-ей* та *-ий* — обидві наші й стародавні — розподілилися в українських говорах так, що тепер на сході панує *-ей*, а на заході *-ий*. В західньоукраїнській живій мові закінчення *-ий* дуже поширене (також і під наголосом: людей, сінний, дітий і т. п.), а тому воно часте і в творах західньоукраїнських письменників. Закінчення *-ий*, нормальне продовження старословянського *-ни*, треба визнати за ознаку західньоукраїнських говорів, як *-ей* (із старословян. њи, ви) за закінчення східньоукраїнське. Як я вже казав, у канцелярській і літературній українській мові XV-XVIII віків панує форма *-ей*; але через те, що в той час в нашій письменницькій мові були надзвичайно сильними західньоукраїнські впливи, а по канцеляріях часто працювали й західні українці, нерідкі там і живі західні форми *-ий*.

Але закінчення *-ей* часте і в письменників західньоукраїнських. В зах. укр. творах XV-XVIII в. *-ей* надзвичайно часте, часте воно, як ми бачили, і в грамотах молдавських, бо це *-ей* на той час було літературною формою. Часте воно і в письменників нового часу. Так, у Ів. Франка, »З вершин і низин« 1887 р. знаходжу: властей 119, гостей 105. 183, грудей 163, дверей 146. 147. 150, дітей 72. 100. 101. 103. 110, коней 30, костей 105, людей 7. 82. 111. 222, очей 147. 247, саней 181 і т. п., і тільки часом, для рими, маємо й *-ий*, напр.: дітий — лихий, людей — блідий 174. У творах А. Могильницького, львівське видання 1913 р., читаю: гостей 445, грошей 444, грудей 444, дверей 438, коней 445, повістей 446 і т. п. »Олюнька« А. Чайківського: сінний 10 і т. п.

Теперішнього часу всі східньоукраїнські письменники, а також більшість західньоукраїнських пишуть в *G^s* *-ей*, і тільки дуже мала частина письменників уживає ще місцевої форми *-ий*. Б. Лепкий в »Мотрі«, напр., все пише *-ий*: дверей 366, очий 98, сінний 104 і т. п., хоч часом — милостей 148, вольностей 148 і т. п. Або ось молодий письменник Юра Шкрумеляк в »Огні з полонин« 1930 р. подає за жи-

вою гуцульською мовою: очий 19, коний 70, дітий 108 і т. п., але дає також і дверей 7, очей 98 і ін. Річ ясна, треба держатися одної якоїсь форми, і не вживати двох.

Познайомившись із історією форм G^3 на *-ий* та *-ей*, тепер легко нам відповісти й на вгорі поставлене питання: котре ж одної форми мусимо держатися в мові літературній? Визнаючи придніпрянську літературну мову за основу спільної укра-

їнської літературної мови, мусимо й східньоукраїнську форму G^3 *-ей* признати за свою літературну, бо ж форма та не тільки жива й своя, але й має за собою багатовікову традицію та велике територіяльне поширення. Дивитись на цю форму, як на повсталу ніби під російським впливом (на жаль, у нас це можна почути), це тільки непорозуміння, що повстає від незнання історії нашої мови.

Іван Огієнко.

Закінчення *-ові* в давальнім однини в українській мові.

(Докінчення).

З другого боку, коли звернемо увагу: 1. на явно архаїчний характер мови пам'яток, де знаходимо російські й українські форми, 2. на дивний паралелізм тих і тих, то ми мусимо прийти до думки про етимологічну тотожність українського й російського закінчення. Річ ясна, що закінчення *-овѣ* — це факт давніший, ніж українська мова чи її російська сестра. Треба думати, що воно чулося ще в східнослов'янським говорі праслов'янської мови, а може бути — навіть і в сусіднім болгарським чи взагалі в південнослов'янським говорі. Про це останнє свідчили б подібні форми давального в деяких сучасних болгарських говорах. Так, в Дебрщині ще й тепер можна почути форми: таткове »таткові«, братове-си »своєму братові«, а в Охридї нерідко говорять татко́е-ти (з таткове-ти) »твоему таткові«, стрико́е-ти (з стрикове-ти) »твоему стрийкові, дядькові«, брато́е-ти (з братове-ти) »твоему братові«. Правда, Селіщев (Очерки по мак. диал. I. 197) схильний пояснювати ці форми впливом форм давального жіночого роду *майк'е, снае, стрине*, але трудно припустити, щоби форми зовсім зруйнованої парадигми могли вплинути на іншу. Крім того, зваживши, що болгарські форми на *-овѣ* (братове, таткове) — то форми імен кривности, що з природи своєї взагалі консервативні, мимоволі приходимо до думки, що в дійсності відбулося це навпаки, цебто, що форми типу братове, таткове і т. ін.

підтримали своїм впливом форми *майк'е, снае, стрине* і зберегли їх від остаточного зникнення. Бо ж коли б ці останні форми були архаїзми, то вони мусили б брентися як *майце, снасе*.

Та якби там ні повстали македоно-болгарські форми, одне ясно, що українські й російські форми давального на *-овѣ* зводяться до відповідних праслов'янських форм на *-овѣ*. А вже ці форми навряд чи могли підпасти аналогічному впливові форм давального однини жіночого роду *а* основ чи місцевого однини *о* основ.

Та й до чого нам таке пояснення, коли маємо повну можливість виправдати закінчення *-овѣ* етимологічно. Як установила вже порівняльна граматика індоєвропейських мов, споконвічним закінченням давального однини був дифтонг *-āi*, через що, напр., давньоіндійському *sūlavē* »синові« на слов'янському ґрунті повинна була б відповідати форма **synovē*. Коли ж замість сподіваного закінчення *-ѣ* у праслов'янській мові не тільки в *и* основах, але й інших маємо *-i* (*synovi, teleṭi* і т. ін.), то звичайно в науці цей факт зв'язується з інтонацією: в залежності від тієї, чи іншої якості інтонації звука *-ai* він нібито змінювався на *-i*. Але справи інтонації до такої міри заплутані й суперечні¹, що

¹ Повну неспроможність інтонаційної теорії дуже добре показала Лерберг у своїй цінній статті: »К вопросу об отражении праязыковых дифтонгов *-oi, -ai* на слов'янской почве«, Язык и литература II 145-197.

тепер багато вчених уже не відважуються обстоювати їх і воліють виводити флексію *-i* з дифтонга *-ei*, що або споконвіку (цебто ще за індоевропейської доби) чергувався з *-ai*, або нефонетично повстав із нього ще за дословянської доби. Напр., первісне **sūpočai* (= д. інд. *sūnavē*) могло змінитися під впливом родового відмінка **sūpočes* на **sūpočei*, звідки правильно повстало словянське *supovi*¹. А коли це так, то із словянської точки зору форми *supovē* й *supovi* однаково правомірні й однаково давні, і вся різниця між ними зводиться лише до міри їхнього розповсюдження: в той час, як форми типу *supovi* не тільки збереглися, але й закріпили свої позиції на рахунок інших, форми типу *supovē* з самого початку не виявили ніякої життєздатності, і ще задовго до остаточного розпаду прасловянської мови їх виперла їхня щасливіша суперниця *supovi*. Тільки в тих говорах прасловянської мови, що з них потім повстали болгарська й східнословянські мови, форми на *-ovē* були трохи більше стійкі. Цим і пояснюється, що слабенькі сліди їх чуються ще й досі в деяких македонських говорах, і що в російській мові вони держалися до XV віку, коли вони зникли

разом зо своїми сестрами на *-ovi*². Але найбільшу життєвість вони виявили в українській мові: тут вони не тільки розповсюдились по широкій території її східного говору, але навіть набули собі права горожанства в літературній мові, і з цієї командної висоти вони переможно наступають і на інші говори української мови (на заході).

Отже, літературне закінчення *-ovi* — це не новотвір в українській мові, але прасловянський архаїзм. А коли так, то за такий же архаїзм доведеться признати й закінчення *-i* в давальнім однини приголосних основ типу дитяті, теляті і т. ін.: як і в його давніх північноросійських паралелях: дѣтятѣ (Пролог П. Б. ч. 773), словесѣ (Пог. Ап. ч. 14, Мис. Путл. Сб. 1414 р.) і ін. (Виноградов о. с. 209, 220), флексія *-ě* (звідки українське *-i*) і в цих випадках може відбивати прасловянське закінчення давального однини з індоевр. *-ai*. А через те, що форми давального однини в українській мові нерідко виконують функції місцевого, пор. при йому, на козакові, в полю, то й форми місцевого дитяті, теляті — то скоріше форми давального в ролі місцевого, аніж утвори з аналогії до основ на *o* чи на *a*.

Москва.

Г. Ільїнський

Європа про українську мову XVII-XVIII століття³.

II

У 1672 р. «королівський скарбник» Jouvain de Rochefort видав без свого імени рід провідника під заголовком: *Le voyageur d'Europe au sont le voyage d'Allemagne et de Pologne et le voyage d'Augleterre de Danemark et de Suède* (Париж, 12°, ст. 416). Автор багато мандрував по світу, але в Україні не був, ледве чи був у Польщі. Але згадавши на ст. 258 про козаків, пише: «слово «*cozas*» означає в українській мові (en langue ukraine) випадкового вояка, що живе від грабунків». Річ ясна, такий слововивід не має жадної вартости, але сам текст цей дуже важли-

вий, бо це перший західноєвропейський текст, де зустрічається вираз «українська мова», що двісті років потім російський уряд заборонив його вживати, як «штучний»!

Ляйденська університетська бібліотека переховує вельми рідкий, чи не унікум, голандський метелик: «*Vorloghs — brief van Mahomet IV trotselijk toegesonden aen den koninck van Polen* (Amsterdam, 1672, fol., р. 2). Це апокрифічний лист султана, що ним він оголошує війну Польщі «через Україну», бо «віра й мова козацька переслідується в Україні».

¹ Що словянське *-i* в *supovi* і т. ін. відбиває дослов. *-ei*, в цьому переконані, напр., Meillet (Введенія, 262, Slave Com. § 479), Solmsen KZ XLIII 167, Lehr-Splawinski: Ze studjów 32, Zarys § 49.

² Але можливо, що останній залишок *i* — то російське діалектичне (спаське) *домоя* «додому»; його значно легше пояснити законами акання не з *домою* (як це робить Обнорский, Им. склонение 250), а із *домоѣ* < *домовѣ*.

³ Див. «Рідна мова» ч. 2, ст. 47-48.

«Вельми хорошу козацьку мову» знав якийсь анонімний англійський мандрівник, що 20 років вештався по Польщі та Україні десь після смерті Хмельницького, і що його рукопис видав у Лондоні Pytt у 1677 р. під заголовком: *A short description of all the Kingdoms which encompass the Euxine and Caspian Seas, delivered by the Author after above twenty years Fravel* (London, fol.).

Для Godofredus'a Weissius'a, німця з походження, автора дисертації при Ляйпцігському університеті про козаків, що має заголовок: *De Cosacis dissertatio historica...* (Lipsiae, 1684, 4°, f. 10¹), українська мова є «*ruthenica lingua*».

«Мова освічених людей в Україні слов'янська, відмінна від польської. Існують цією мовою твори св. Єремії та інших Отців Церкви» — читаємо в III томі (ст. 481) праці королівського радника Vanel'a, що має заголовок: *Abrégé nouveau de l'histoire générale des Turcs...* (Paris, 3 vol., 8°, 1689).

Ірландець із походження, Бернар Коннор (Connor 1666-1698), професор Кембріджського університету, був надвірним лікарем Яна Собеського². Перебуваючи в Польщі, він надсилав листи своїм англійським друзям, що пізніше зібрані були в книгу під заголовком: *The History of Poland in severae letters...* (London, 1698, 2 vol., 8°)³. Тут читаємо: «козацька мова

є діялект польської, як ця є діялект слов'янський. Козацька мова вельми ніжна (*very soft*), повна здрібнених слів, і тому дуже велику насолоду дає тим, що її слухають, або нею розмовляють».

Видатний у XVIII в. французький орієнталіст Deguignes (1721-1800), професор Collège de France і драгоман французького міністерства закордонних справ, в авторитетній на свій час: *Histoire des Huns et des peuples qui en sont sortis* (1756. 5 vol. 4°) пише: «мова козацька займає середнє місце між польською та російською, і, як запевняють, вирази цієї мови дуже делікатні» (IV 521).

«Українські козаки мають свою відмінну від росіян мову», — читаємо в дуже рідкій португальській книжечці, що з'явилася в 1758 р. (з нагоди семилітньої війни) у Лісбоні під заголовком: «*Noticia verdadeira dos vitorias quos Russianos tem alcançado contra os Prussianos, entradaque aquelles fizerao no reino da Prusia, e tomada da Praga de Koningsberg*» (4°, ст. 31).

Лорд Маршал (Marshall) відвідав цілу Україну й у своїй подорожній: *Travels through Holland... Russia, the Ukraine and Poland in the Years 1768-1770...* (London, 1772, 3 vol., 8°; *ibid.* 1773, 1792⁴) пише: «мій тлумач не розумів української мови, хоч і запевняв, що знає польську мову» (III, 170 першого англ. вид.).

Париж.

Ілько Борщак.

Остатись — остати.

Цікава доля двох цих слів — *остатись* і *остати*. Форма «*остати*» панує в західньоукраїнських говорах і в придністрянській літературі, а форма перша, «*остатись*» панує в говорах східних і в літературі придніпрянській. Дві ці форми так сильно розподілилися, що майже не переходять своєї границі. У нас звичайно говорять: форма: «*остати* вдома» помилкова, треба: «*остатись* вдома». Але пригляньмося до цих двох форм трохи пильніше.

¹ Перевидано в «*Jaenichii Meletematibus Thorupensibus*», частина II.

² Про нього: Du Roure, *Analecta Biblion.* II, 399-404.

³ Існує рідке незнане нам видання 1690 р. Німецький переклад: Leipzig, 1700, 8°, р. 822, латинський — в збірці Mizler de Kolof т. II.

Перші писані пам'ятки XI віку вже знають форму «*остати*» в значенні нашого «*остатись*», цебто, форма «*остати*» — це старослов'янська форма і вдавнину вона панувала. Перші слов'янські євангелії вже знають цю форму; так, в Остромировій Євангелії 1056 р. читаємо: *Си рекъ, оста самъ в Галилеи Іо. 7°, Да не остануть тѣлеса на крѣстѣ въ субботу Іо. 19³¹*; ці ж форми маємо і в теперішнім церковнослов'янським євангельським тексті.

Українські грамоти, а також і грамоти молдавські (їх писано звичайно старою українською мовою) добре знають цю

⁴ Німецький переклад: Danzig, 1773-1775, 1776, 1778; франц. переклад (1776) не містить частини про Україну.

форму. Так, в закладній короля Ягелла 1388 р. маємо: Который из них жив останеть. Сочавська грамота 1395 р.: При господарю остати.

Ось оця стародавня форма «остати» тепер надзвичайно поширена в Галичині й міцно тут тримається. А. Чайківський, за живою народньою мовою, завжди вживає її: «Віддячився»: Товариші остануть дома 49, У мене зайвий пятак остане 26, Сам остану 62, Івась остав сам 57; «Олюнька»: Стали оглядати те, що остало по Лукашах 17; «За сестрою»: Козаків остало сорок 53; «На уходах»: Я остану 186, Ви тут останете до завтра 195, На старості літ не остану сам 21, Земля остала без людей 5; «Малолітній»: Там і до смерті прийдеться оставати 149, Сам остав дома 35, Остало їх четверо 12, Остало гарне хозяйство 17, Гроші остали при йому 79 і т. п. В. Щурат, «Пісня про Роланда»: Поганця в місці не було й одного, який в живих остав би без хресту 4. В. Бирчак, «Василько» I: Орди остали на схід 10, Остану сама 12, Я остану в Перемишлі 46. С. Смаль-Стоцький, «Грамматика»: По більшій часті остають невідмінні 89.

Жива мова в часописах Галичини знає те саме. «Діло» 1922 р. ч. 36: Літвінов остає в Лондоні, ч. 9901: Остало два відділи. «Вперед» 1920 р. ч. 285: Остали на місці і т. п. В листах до мене в кінці завжди читаю: «Остаю з правдивою пошаною» (наддніпрянське й літературне: Остаюсь...).

Східні українські говори й наддніпрянська літературна мова зовсім не знають форми «остати», тут відома й панує тільки форма «остатися». Ця форма «остатися» так само надзвичайно давня, ровесниця першій, бо ще в мові старословянській було «остати» й «остатися» (але першої форми вживалося частіше). Уже в «Руській Правді» Володимира Мономаха читаємо: А домашнымъ что ся останеть. Грамота Свидригайла 1433 р.: А не останут ли ся дѣти; Грамота Любартовича 1411 р.: И осталися при том дворищи. Лит. Метрика т. 194 ст. 272, 1506.: Их не много осталося; т. 195 ст. 615, 1522

р.: Тая печать не вѣдаєт кому ся остала, і т. п.

І жива народня мова східньоукраїнська, і східньоукраїнська література знають тільки «оставатися», а форма «оставати» тут постільки чужа, що впрост ріже вухо. Ось трохи прикладів. Пісня, Київщина: Козак іде в чисте поле, остаюся я сама, або: Тепер же я не жінка, не дівка, осталася людська поговорка. Українські Думи, вид. 1920 р.: А я буду тут оставаться 71. Т. Шевченко: Осталися сиротами старий батько й мати 12, Оставайте шукать батька 18, Минулося: осталися могили по полю 25, Осталася, день і ніч воркує. Марко Вовчок, «Народні оповідання» 1861 р.: Осталась Олеся сиротою 36, Хто оставсь на ніч 126, Без його зостались як сироти 130, Він оставсь сиротою 152, Зосталась Наталя сама 156. П. Куліш, «Чорна Рада» 1857 р.: Сама бабуся осталась 136, Остався як остужений 383; його ж переклад Євангелії: Се сказавши їм, зіставсь у Галилеї Іо. 7⁹, Щоб не зоставались на хрестах тіла в суботу Іо. 19³¹ (цікаво, що о. Ал. Бачинський, галичанин, перекладає це в 1903 р. так: зістав в Галилеї, Щоби тіла не позістали). М. Старицький, «Поезії»: зосталося 67, зосталось 43, зосталася 52, зостанешся 127, зостануться 304. Е. Тимченко, Грамматика: Часівники зістаються недоконаними 69, Зістались їх нащадки 157 і т. п.

Отож, перед нами дві форми, що вже вдавнину не однаково бренили на українських землях. А з часом різниця ця тільки зміцніла, так що на сході закам'яніла форма «остатися», на заході «остати». В живій народній мові ці дві форми позостануться ще на довгий час, але в мові літературній потроху запановує одна спільна форма, наддніпрянське «остатись», так само і в літературній українській вимові гору бере «остатись», а «остати» потроху переходить на форму місцеву. Так, вище поданий уривок із Іо. 19³¹ галичанин о. Д-р Ярослав Левицький (і комісія) в «Святе Письмо» 1921 р. вже переклав по-наддніпрянському: «Щоби не оставили ся на хресті тіла в суботу».

І. Огієнко.

Скорочення в нашій літературній мові.

(Докінчення).

Значно популярніші, бо значенево зрозумілі, складові скорочення. Переходовими від ініціальних до них є т. зв. мішані скорочення, нпр. Уфото, що = у(кр.) + фо (тографічне) + то(вариство). Приклади складових скорочень: Сельроб = Сель-Роб із загубленим складником Об'єднання. На мої запити це слово пояснювали як «селянин (чи селянський) робітник» — знову яскравий приклад відчуження значення скорочення при затраті непотрібної вже повної назви. Поширилося слово «Дніпрельстан»: на Дніпрельстані, із Дніпрельстану; ошаджуючи мовну енергію, скорочуємо його ще далі в Дніпростан через викинення складника *ель* — електрична. «Євразія» (спочатку географічно-геологічний термін) дає євразієць, євразійство. З «Совдеп» (рос. совет депутатів) маємо совдепський і Совдепія (в широкому уживанні тут нема іронічного відтінку, як думає М. Станіславський. А. Мазон про це писав ще в 1920 р., коли слово ще не обулося). «Колгосп» (колективне господарство, на Волині частіше «колхоз» за рос. хозяйство) дає колгоспник, колгоспний.

Ширяться й скорочення одного слова: «спец» із спеціаліст, «дир» із директор й ін.

В Радянщині кохаються в багатоскладових скороченнях. М. Станіславський подає: комдитрух, уккратпартшкола й багато інших.

Безперечно, найвдатніші — то скорочення прикметникові. Скорочуються ті прикметники, що їх в данім випадку ми завжди вживали з певним іменником. Ця сполука узгіднилася в нашій свідомості й тому ми навіть не відчуваємо, як «український банк» змінюється в українбанк, а далі в укрбанк. Це ж маємо з витворенням скорочень: Укрбюро, сельсоюз, компартія, сільрада, фізкультура, житлоплоща (в мові студентів), Центросоюз, політвідділ, пресфонд й т. ін.

Що навмисні скорочення слів не противні духові нашої мови, бачимо це з тих абрєвіатур, що творить сама жива мова в часто вживаних словах: катзна, катма, хоч, не хо?, дя, ма, спасибі, бач, ач, ко (з «компанія» — іронічне забарвлення?)

і т. д., і т. д. Це мовне явище впливає з природженої людині тенденції найекономніше проводити кожну чинність (думка, мова). Може творити й творить зміни в мові (нові сполуки старих слів, їх скорочення, цілком нові слова й ін.) кожний, хто вживає даної мови. Коли один із членів мовної групи ужив щось нове (в Унді, конкурс Тушу), то це вже природне й для інших членів цієї групи. Але боронячи свою цільність, мова не приймає нічого різко оригінального — звідси мінімальний вплив неприродних новотворів навіть найбільших наших поетів (як напр. «Червоно — си' — зелé' дугасто» Тичини).

Скорочення — це буденна потреба нашого національного, що все йде вперед, життя. Чи можемо вже обійтися хочби без таких скорочень: РСУК (Ревізійний союз укр. кооператив), УСДП (Укр. соц.-демократична партія), КЛУСО (Комітет львівських укр. студентських організацій), СУСО (Союз укр. студ. організацій в Чернівцях) і т. ін.?¹

Особливо догідні скорочення для міжнародних зносин, коли повна (розкрита) назва для чужинця однаково незрозуміла. В статті про кооперацію Фінляндії читаю: «їх ідейна центральня носить скорочену назву «КК», а їх гуртівня «ОТК»... Центральню сільських кооператив у статті названо просто «СОК» («Кооперативна Республіка», січень 1933, ст. 29). Скорочена назва вистарчає, — автор статті і не подумав її розкрити. Я знаю багато назов чужоземних фірм, установ, знаю їх зміст (діяльність), але не вмю розв'язати їхнього скорочення, як нпр. BSA.

¹ Звичайно, де можливо, краще обмежувати кількість скорочень, особливо 1-ої групи. Не можна, ще більше, пропагувати їх в журналі, присвяченому чистоті мови, алеж живих мовних явищ своєю позицією не змінимо. Так, хоч цілком справедливо остерігає перед скороченням проф. А. Кругіські («Poradnik Językowy» 6-7, 1931), але сумніваюся, чи żelazobetonowiec зможе втриматися перед коротшим żelbetnik. Бож ошадність, нехай в $\frac{1}{100}$ секунди, має такі значення в житті. У тому ж «Poradnik - u» ч. 9-10, 1931 читаю «Flirt z PAT-em».

Найширше процес скорочень помічається в російській мові: Сто (совет труда и обороны), ВУЗ (высшее учебное заведение), менше в інших: PAT (Polska agencja telegraficzna) в польській, CGT (Confédération générale du travail) у французькій і т. д. Інші скорочення стали вже міжна-

родніми, загальнознаними словами: SOS (save our souls), USA (United States of America) й ін.

До кличу: Чистота й правильність української мови, увійти мусить ще: сила й стислість її.

Варшава.

Ів. Коровицький.

Почати й почити.

I. Ці дві слова, мало не однакові формою, різняться лише одною буквою. Але їх значення не лишень різні, а й зовсім протилежні. І так: почати значить те, що нім. anfangen, beginnen, лат. incipere, і визначає діяльність, цебто початок її. Почити — означає те, що нім. ruhen, ausruhen, лат. quiescere — залишення діяльності або стан по роботі.

У В. Україні ці дві слова відрізняються не лише значенням, але й формою, як у наголовку, і там нема ні одного письменника, що не робив би різниці між одним і другим. У Галичині навпаки: преса вся без винятку, письменники, вчені і невчені і мало не всі загалом — не свідомі різниці тих слів — і чи то усно чи в письмі вживають тільки одної форми «почати» у двох вище поданих значеннях. «Почати» значить у них і anfangen і ausruhen (у формі «відпочити»). З чого пішло таке помішання понять і зведення двох окремих форм до одної? Це сталося, крім інших причин, також і під впливом польщини, де вже від століть уживають одної форми на два різні поняття: нпр. *roszać* і *sprosząć*, *rosznij* і *sprosznij*. Чи правильно це роблять, це їхнє діло, але пощо нам наслідувати їх? Ідім слідом за письменниками Великої України.

II. Пригляньмося ближче до тих двох слів. Найперше — слово *почати*. Корінь того слова є *кьн*, пізніше *чьн*. Порівняй грецьке *κινέω* порушаю, *κίνημα* рух, *κινέω* побуджую, *κίνημα* бодець. Порівняй також *кьн* з нім. коренем *ginn* у словах *Be+ginn*, *be+ginn+en*, і з англ. *be+gin*.

Корінь *чьн* або розширюється на *чин* (нпр. у слові *за+чин+а+ю*), або зужується на *чн* (нпр. у слові *за+чн+у*). В корені *чьн* сполучення *ьн* походить із носового звука *ę* (старослов. і староукраїнське *л*), напр. *по+чл+ти*, читай по-

чети; з того повстало *по+чя+ти*, *по+чя+в*, форми, ще досі вживані в бойківським і гуцульським діалектах.

На підставі того кореня востали в нашій мові отсі дієслівні види: Дієйменник: *за-на-по-роз-розпо+ча+ти*, на вираження одноразової або доконаної дії, і *за+чин+а+ти* на протягову або недоконану дію. Час теперішній: *за+чин+а+ю*. Наказовий спосіб: *за+чин+а+й* і *за+чн+и*. Час минулий: *за+чин+а+в*, *за+ча+в*. Час майбутній: *за+чн+у*.

Іменники, на тім корені повсталі, отсі: *за+ча+ло*, *на+ча+ло*, *за+чат+ок*, *на+чат+ок*, *по+чат+ок*, *на+ча+льник*, *за+чин*, *по+чин*, *роз+чин*.

Що є початок нового, те є zarazом і кінець старого; слова «початок» і «кінець» мають той сам корінь. Корінь *кьн* проявляється в отсих словах: *кон*, *кін* — сцена, кінець (кінець), *спо+кон+віку*. Селяни й досі говорять: *зачинай з кінця*, цебто з початку. До тогож кореня належать слова: *конати*, *кінчити* і їх *composita*.

III. Слово *почити* своїм значенням протилежне слову «почати» й означає спочинок (нім. *Ruhe*, лат. *quies*, *otium*). Його корінь — *кьц*, *коц*. Порівняй грецьке *κειμαί*, *κειω* спочиваю, *κοιμάω* успокоюю, *κοιμή* спочинок. «Почити» повстало з *по+кьц+ти*, де *к* змінилося на *ч* (почити). Від того кореня вживаються в нашій мові отсі дієслівні форми: *почити*, *опочити*, *спочити* і *відпочити*, або: *почивати* і т. д.; *почиваю*, *опочиваю*, *спочиваю* і *відпочиваю*; наказовий спосіб на дію протягову: *почивай*, *опочивай* і т. д., на дію одноразову: *почий* або *починь*, *опочий* або *опочинь*, *спочий* або *спочинь*, *відпочий* або *відпочинь*; множина: *почийте*, *опочийте*, *спочийте*, *відпочийте*, або: *починьте* — *відпочиньте*. Але ніколи:

почніть, спічніть, відпочніть! Час минулий: почивав, спочивав, відпочивав; почив, опочив, припочив, спочив, відпочив; але ніколи: спочав, відпочав, припочав. Час майбутній: почію, опочію, припочію, спочію, відпочію; або: почіну, опочіну, припочіну, спочіну, відпочіну; але ніколи: почну, спічну, припічну, відпічну.

Від кореня *кѣй, кой* ідуть отсі йменники: покой, упокой, покій, упокій, спокій, супокій; »кѣява« в бойківському говорі (місце затишне від вітрів, яроч між убогачами); також дієслово »кѣяти« або »кѣняти« (*н* вставлене) в значенні: бездільно в лінощах лежати. Дальше ще такі йменники: спочин, супочин, спочинок, відпочинок, або: спочивок, спочивання, відпочивок.

IV. Вкінці поставмо однорідні форми обох дієслів обіч себе для розрізнення:

по+ча+ти anfangen, по+чи+ти ausruhen
 по+чин+аю по+чи+ваю
 по+чин+ай по+чи+вай
 по+чн+и по+чи+й, або по+чин+ь
 по+чин+ав по+чи+вав
 по+ча+в по+чи+в
 по+чн+у по+чи+ю, або по+чин+у

V. Кінчу отсими увагами: 1. Розрізняймо добре між тими двома словами: почати і почити. 2. Слів »спочати«, »відпочати« в нашій літературній мові нема; є лише слова »спочити«, »відпочити«, і в В. Україні і в Галичині вживані. 3. Не вживайте ніколи слів »спочати«, »відпочати«! 4. Ті, що вживають цих слів, повинні би вживати для послідовности йменників »спочанок«, »відпочанок« замість літературних спочинок, відпочинок.

Скільщина.

о. Д. Хитарко.

Трапити — трафити.¹

Корінь -трап- дуже поширений по всіх східньоукраїнських говорах, напр. у словах: втрапити, натрапити, потрапити, трапити, утрапити. Уже ця сама велика поширеність слова в живій мові говорить і про його стародавність.

Слово це — чужого походження, бо з німецького treffen (в нашій мові маємо багато нім. слів, що своє *e* змінили на *a*, як гармидер з hernieder, рахувати з rechnen і т. п.). Спочатку в нашій мові скрізь панував корінь -траф- < нім. tref, таким він позостався й досьогодні в західньоукраїнських говорах, але в говорах східньоукраїнських -траф- рано зукраїнізувалося й дало -трап-.

Коли саме до нашої мови прийшло слово »трафити-трапити«, встановити трудно. Але для історії цього слова дуже цікавий і цінний матеріял подає західньоукраїнська пам'ятка десь 1560-х років т. зв. Крехівський Апостол. І ось у цьому Апостолі слово »трафити« маємо дуже часто, а що найцікавіше, — маємо »трафити« й там, де в польському оригіналі цієї пам'ятки (Біблія Радзівіла 1563 р.) нема слова trafić. Напр.: Трафилосе, иж был голоден 52, Траѣилосе (zdało się) назад ити 108, Трафилосе ми (przydało mi się) 121, Если траѣтся (podobno), помешкаю у вас

358, Тыи речи, которыи ся миѣ траѣляют (się przytrefiały) 448 і т. п. Отже, як бачимо, в XVI віці слово »трафити« так було сильно поширене й знане в нас, що його вільно вживають для перекладу й там, де його не було в польському оригіналі, а крім того, — ми вже в XVI в. вживали кореня »траф«, коли в мові польській панував ще tref, а це говорило б може й про незалежне від мови польської поширення в нас кореня -траф- (див. про це »Рідна Мова« ч. 4 ст. 113-118).

В 1627 р. в Києві видрукувано відомого словника Памви Беринди, українця з західніх земель. І ось тут знаходжу: »Случай — трафунокъ, притрафленье, случися — притрафилъся«. Ще приклад із »Христос пасхон« 1630 р., Львів: потрафити умѣло 26. Як бачимо, слово добре відоме і в XVII віці.

Коли корінь -траф- змінився на -трап-, докладно встановити трудно, але вже »Науки парохіяльня«, видані в Почаєві в 1794 р., пишуть: Часто трапляється 219.

Новіша українська література, від Котляревського зачинаючи, вільно вживає слова »трапити«, вживає його вже як свого, бо воно справді сильно закоріни-

¹ У відповідь »Новій Хаті«, див. ст. 218.

лося в народній живій мові. Ось ці приклади покажуть, що це так: Котляревський: Наталці трапились женихи («Нат. Полт.» 350), Я не потраплю з вами співати («Моск. Чар.» 425). Шевченко: Трапляється, часом тихенько заплаче. Куліш, «Чорна Рада» 1857 р.: Не втрапив неборак вибрати пісню 248, І чи раз же то траплялось 138, В сина трапивсь гість 242, Рідко траплялось 274. Трапилось вскочити в гречку 374, Куди ж утрапили 238. Свидницький, «Люборацькі»: Трапиться 53, Потрапить на свою 44. Г. Барвінок: Натрапили таких гарних людей 43. Б. Грінченко, «Під тих. вербами»: Натрапив на Грицька 204, Так трапилося 13, Така трапилась 67, Трапилося лихо 121, Трапились події 25. Коцюбинський: Трапиться яка потреба І 51. М. Левицький, Граматика 3 вид.: Трапляються слова 7.

Ще трохи прикладів із живої мови: Приказки Номиса: Завяжу вам дорогу, щоб не втрапили додому ч. 327, Натрапила коса на камінь ч. 4142. Чубинський: Доставкай, що в руку потрапиться І 142, Скажи, дівчино, як тебе звати, щоб я потрапив до твоєї хати V 412. Словник Б. Грінченка з живої мови подає: У голівоньках росте травиця, ніхто до тіла не натрапиться; Прийшли вони в село да й натрапили якраз на того діда, Молоте та потрапляє, щоб солома ідоміша була скотині; Ну й ми потрапили орати — саме в дощ; Його в ступі не потрапиш.

У західньоукраїнських говорах давній корень «траф» позостає не зміненим, цебто *ѣ* не змінилося тут на *л*, як і в багатьох інших випадках. Напр.: «Етн. Зб.» VI: потрафити 63, потрафив се 63. Франко, «З вершин»: А я потрафлю ще 192. А. Чайківський, «На уходах»: Натрафили 50, Натрафите 199, «Малолітній»: Втрафити 133. В. Бирчак: «Василько», т. II: Натрафляли 9, Натрафляв 186.

Але й західньоукраїнські письменники часто вживають сх. укр. -трап- замість зах. укр. -траф-. Напр. у Федьковича: Трапила й коса на камінь (Словн. Б. Гр.). Франко, «З вершин»: Де тільки трапляться хрестини 112; «Захар Беркут»: Такого їй доси не траплялося бачити 18. А. Чайківський, «Віддячився»: Як живу, так не трапилось 6.

Теперішня великоукраїнська літературна мова вільно вживає форм: натрапити, потрапити, трапити і т. ін. (а кореня -траф-, як місцевого, не вживає).

Загальні висновки з цієї розвідочки такі:

1. Корінь -траф- > -трап- дуже давній в українській мові.

2. Корінь цей здавна так міцно зацвівся і в живій, і в літературній нашій мові, що конче оминати його потреби не маємо.

3. Літературна мова знає тільки -трап-, форми -траф- не вживає.

I. Огієнко.

Українська мова в Америці.

Головною ознакою української мови в Америці є значна домішка англійських слів. Яка велика та домішка англійщини в нашій мові, не стверджено. На мою думку, українці в Америці вживають коло 10 процентів англійських слів, говорячи «по-українському». На доказ цього твердження подам підслухану розмову двох українських жінок.

I жінка: Галів (Hello, коротке поздоровлення в англійській мові), кумотро (кумо)!

II жінка: Ог, галов, давном Вас не виділа.

I. Я ж бо тепер дістала джав (job, праця, робота, заняття), то все бизи (busy, занята).

II. А я гадала, що ви з Дзаном (John, Іван) поїхали на вакейшен (vacation, вакації, відпочинок).

I. Оя, де там, жінонько, на вакейшен; тепер

не час на гуд тайми (good times, досл. добрі часи, забави, гуляння, відпочинок).

Змінюють тему.

— А як, чи вдався вам той кейк (cake, медяник, торт, періжечок), що ви пекли на свята?

— Сюр! (sure, так). Кейк удався, але лай (pie, рід печива, дуже відомий в Америці; виглядає як галицька «палениця», тільки замість картоплею начиняють її яблуками, черешнями й ін.) ні.

Знову зміна теми.

— Де тепер йдете?

— Та йду на маркет (market, торг, базар), заплачу били (bille, рахунок, щось ніби «наказ заплати») за летрик (electric, електрика) та й за гез (gas, газ); ще може купю Дюлі (Julia, Юлія) яку дресину (dress, сукенка) та й стакенси (stockings, панчохи), бо вже гет подерла.

— А я буду клинувати (to clean, чистити) нині гавз (house, хата, тут кімната, мешкання), бо м не мила, як перед Крисмусом (Christmas, Різдво).

— То гуд бай (good bye, до побачення, бувай здорова).

— Бай-бай (bye-bye).

Смішно й дивно виглядають ці англійські слова в українській мові. На жаль, більшість нашої еміграції — свідомо й не-свідомо — їх таки вживає й навіть дуже не застановляється над отаким засміченням рідної мови. Так стоїть справа нашої мови серед більшості старших.

Далеко гірший стан української мови серед нашої вже тут народженої молоді, що часто-густо (коли взагалі говорять по-українському) вживає ще більше англійських слів, навіть бувають уже такі «українські» діти, що зовсім не вміють говорити по-нашому, а до всіх говорять

по-англійському. Це найбільше болючі наслідки легковаження рідної мови в Америці...

На закінчення слід ще сказати, що одинокою радою — як усі в нас твердять — на очищення нашої мови в Америці може бути лише добре зорганізована українська школа. На превеликий жаль тільки, не у всіх місцях можна знайти добре ведені українські школи; часом учителі самі не глибоко знають українську мову. Та до появи «Рідної Мови» й учителям можна було робити деякі промахи в українській мові. Тепер же всі українці, а особливо вчителі повинні пильно студіювати рідну мову.

Dubuque, Iowa.

Ф. Луців.

Мода й мова.

— Нарешті, — скаже задоволено не одна читачка, — і для нас пишуть щось цікаве... А чоловіки згирдливо всміхнуться й здвигнуть раменами:

— Що спільне має мода з мовою?

Що таке мода? Це зміна, рух життя.. Хто ганить моду, схожий на дивака, що йому не до вподоби зміна в порах року. А однак зміна така конечна, бо на світі все пливке, все нестійне. Мода — це колесо, що безупинно обертається й виносить те, що в долині, уверх, а що на вершку — в долину.

Бажання зміни, новин доходять навіть до такої поважної ділянки, як мова. Щось безумовно нове в мові годі завести, аджеж остаються завжди ті самі пні, або закінчення, але наші поети й письменники вводять новотвори, що поволі набирають права горожанства. Чому нам тепер такі симпатичні поетичні слова: ніжнотонний, стрункоколосий, прудкокрилий і т. ін.? Навпаки, такі слова, як: газетяр, жолудок, вельон, много, комедіант чогось вражають наше вухо...

Живий темп сьогоднішнього життя жадає частих змін, скорочень тощо.

Виринання нових слів, заникання старих викликають мимоволі перед очі картину морських хвиль. Хвилі щораз змінюються, але не щезають, вони знову по якимсь часі виринуть.

Коли глянемо у всесвітню історію, по-

бачимо, що не тільки слова змінюються, змінюються й стають модними навіть цілі мови. Напр., за часів Христа була модна мова грецька. Розуміли її в Римі, знали в Єрусалимі. Незабаром латина витиснула мову грецьку, — великий Рим заніс свою мову до найдальших закутин знаного тоді світа, й хоча впали престולי цезарів, латина панує ще й досі в деяких школах, монастирях і вченому світі. Від Людовіка XIV, цебто з XVII століття модною мовою стала французька. Як знаємо, є намагання створити штучну мову «есперанто», але поширити її якось не вдається.

Розгляньмося врешті, що це за слово «мода», звідкіля воно походить. Лат. «modus» значить «міра». Пізніше набрало воно значення «припису, правила» й таким дійшло до нас. Слова цього не взяли ми безпосередньо з латини, тільки від народу й мови, що ним найбільше піклувався: від французів.

Мода в мові й мода в одягу мають одну спільну ціху, а саме — всякі зміни стають у пізніших поколіннях темою до насмішки. Хто носить старомодний одяг — наражується на сміх; так само, хто вживає забутих уже старих слів і зворотів, викликає поблажливу усмішку на устах доброго стиліста. Потіхою для тих і тих буде хіба те, що коли сьогодні сміються з них, завтра будуть сміятися вони з ін-

ших. Так повстає розвій культури, а може й поступ цілого життя.

Хто студіює історію моди, той добре знає історію нашої зовнішньої цивіліза-

ції; хто досліджує зміни в мові, той пізнає історію самого людського духа.

Перемишль.

Яр. Мандюкова.

Грамматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших.

ІХ. Ще про життя слів.

Розповім тобі сьогодні про ту групу слів, що походять від власних прізвищ чи назов. У мові нашій таких слів дуже багато. Часто буває так, що якась людина — велика чи мала — зробить добру річ, видумає корисний винахід чи щось таке, і вже його прізвище на віки вічні позостається між людьми. А часом таке ім'я чи прізвище так поширюється, що всі те слово знають, але забувають зовсім про того, хто дав початок тому слову. І вже те слово перестає бути власним, як було спочатку, але робиться просто загальним.

Ти чула, певне, про слова бойкóт, бойкотувáти багато разів. Усі ми вживаємо його, як звичайне собі загальне слово. А між тим за словом цим криється небуденна подія. Ти знаєш, як довго й уперто Ірландія боролася за свою незалежність, поки її таки здобула. Року 1880-го заклали в Ірландії Земельну Спілку, а вона провадила завзяту боротьбу з англійськими прихóдьками-орендарями, що гнобили місцевий нарід. Один із таких орендарів, Джемс Бойкот, дуже жорстоко поведився з ірландськими робітниками й зовсім не слухався Спілки, чому вона наказала, щоби ані один ірландець не йшов до Бойкота на працю й щоби ніхто нічого йому не продавав. Д. Бойкот був відрізаний цим зовсім від людей і скоро змушений був втікати з Ірландії. Оцей спосіб, що ним викурили Бойкота з його оренди, і став із часом словом загальним, і слів бойкóт, бойкотувáти вживає сьогодні цілий світ. Ось так народилось зовсім нове слово, доти незнане.

А ось другий приклад. Із історії ти знаєш, що в рр. 742-814 правителем Франків був Карл чи Кароль Великий. Слава про великі дії Кароля гриміла по цілому світі. Цей Кароль особливо дався в знаки народам словянським, бо їх він сильно по-

торóщив. І от із того часу слов'яни й почали звати «королями» всіх західних правителів. Так повстало нове слово, і коли ми сьогодні кажемо «король», то вже зовсім не думаємо про того Карла Великого, що дав початок для цього слова.

Або такий ще приклад: Римські правителі, Юлій та Август, що звалися Цезарями, назву Цезар так високо поставили, що після них слово цезар стало визначати імператора взагалі. А на сході слово «цезар» скоротилося на «цар» і стало назвою східних правителів, головно ханів татарських. А коли татар побито, то «царем» назвав себе і російський князь Іван Грізний. Так повстало наше слово «цар».

Дуже часто повстають слова й від назов географічних. Розповім тобі хоч один приклад. Ось бачиш цю стару книжку, писану на шкур'яних картках; картки ці звуться пергаменóвими чи просто перга́мен. Колись Олександрійська бібліотека в Єгипті була славна на цілий світ, бо мала величезне число папірусових книжок. Пергамський цар Євмен II (197-158 перед Христом), великий прихильник культури, кохався в книжках і заклав у своїй столиці Пергамі так само велику бібліотеку, що стала конкурувати з Олександрійською. Незадоволений тим фараон Птолмей, щоби прибити Пергамську бібліотеку, заборонив був вивозити з Єгипту єдиний тоді на цілий світ матеріал до писання — папірус, що вироблявся тільки в Єгипті. Тоді в Пергамі за Євмена II стали виробляти новий матеріал до писання, вже зо шкур молодих овечок і ін. Матеріал цей скоро поширився по цілій Європі і скрізь його звали перга́меном, від назви міста, де його вперше стали робити.

Тепер уже ти ясно бачиш, якими різними способами виробляється словник кожного народу. Багато слів у нашій

мові, але кожне з них має свою цікаву історію. На жаль тільки, — не про кожне слово ми знаємо його історію; кажу на жаль, бо знати історію слова — то знати історію мови й історію культури народу,

що говорить цією мовою. А таке знання — то найглибше знання. Ось тому проси в школі своїх учителів — вони розкажуть тобі багато цікавого про життя слів.

Дід Огій.

Життя слів.

Семасіологічні нариси.

(Продовження).

Бодай повстало з «Бог дай». В XVI ст. ще писали це слово — «Богдай». Антиризис ст. 873: Богдай же заплату взяли. В народніх піснях «богдай» можна стрінути ще й тепер. У Марка Вовчка «Народні Оповідання» 1861 р. т. I 73: Богдай ніхто такого не діждав! Пор. тоді з тогді.

Божевільний — той, над ким відбулася «Божа воля» — Божа кара, цебто хто розум стратив. Пор. навіжений. У Шевченка: Та одчепись, божевільний.

Бойкот — слово зовсім недавнього походження, прийшло до нас із мови англійської (to boycott). В 1880 р. в Ірландії, для боротьби за незалежність, закладено Земельну лігу (спілку), що видала певні розпорядження для боротьби з великими земельними власниками, що позабирали ірландську землю. Управитель одного маєтку в західній Ірландії, де найсильніше провадилася агітація Земельної спілки, капітан Джемс Бойкот, рішуче зрікся виконувати земельні розпорядження спілки й гнобив робітників. Тоді спілка відрізала впертого Д. Бойкота від місцевого населення: робітників його й навіть домову прислугу розігнано, місцевим людям заборонено продавати щобудь Бойкотові, взагалі наказано не мати з ним жадних стосунків. Так-сяк зібравши врожай із великими втратами, Д. Бойкот змушений був кинути свою аренду. Ось із того часу, з 1880 р. й повстало слово бойкот, бойкотувати.

Борщ свою назву взяв від рослини з родини heracleum; рослину цю в багатьох

словянських народів звать «борщем», так само ще й тепер зветься ця рослина по-українському: борщ або борщівник. Зпочатку борщем звано тільки вариво з цієї рослини, а пізніше борщем названо й вариво з буряками. Це наше праслово, однієї родини з «брашно», борошно. Дехто рівняє наш борщ із нім. Barste, Forst.

Бубни, яко карточна масть, походить від того, що на перших картах цієї масти малювали справді бубни. Звалися ще «дзвінки», а на Волині й тепер «дзвін». Див. карти.

Будень, мн. будні, буденний і будній (в Галичині будний), слово має той сам пень, що й у старословянським «бѣдѣти» — не спати, вартувати, працювати; «будень» — робочий, не святковий день. В українській мові слово це давно вже підпало «озмисленню» — його мислили, ніби це «будь який день», «будь день», чому й писали «буддень». А. Чайківський, «Малолітній»: У буддень 43. В західньоукраїнських говорах так це слово й справді вимовляється, напр. «Етн. Збірник» т. X ст. 128 подає «буддень». Те саме не рідке і в говорах східньоукраїнських; Словник Б. Грінченка знає тільки «буддень» і лише в 3-м виданні додано «будень». Решетилівська Учительна Євангелія 1670 р. подає; Росказуєт нам працювати в днѣ будденне 88. Єванг. Учит. 1637 р.: В день будденый 401. Правдива етимологія цього слова наказує писати: будень, буденний, будній.

(Далі буде).

Чистота й правильність української мови.

Замітки про окремі слова.

Боротьба, а не борба. «Діло» ч. 116 пише в «Кутку мови», ніби «борба» це русизм у нашій мові. Це не так, — це не русизм, а архаїзм у нашій мові, бо слово «борба» відоме і в тих наших письменників, що жадного російського впливу не зна-

ли. Напр. церковнословянсько-український словник П. Беринди (Київ, 1627 р. ст. 10) ц. сл. єрань перекладає укр. борба. Але мова літературна вживає тільки «боротьба».

Восеній постановила писати Академія Наук;

«Діло» ч. 97, ст. 2 і ін. пише «в осені» по-місцевому.

Давніший, а не раніший. «Так робили вожді раніших часів», пише журнал «Табора» ч. 18 за 1933 р. ст. 127. Це чистий русизм, треба «давніших», див. про нього «Рідна Мова» ч. 1 ст. 13-14.

Заміж — це пануюча літературна форма, а «замуж» («Діло» ч. 97 ст. 3) форма рідша, в літературі вже не вживана. Так само академічний правопис наказує писати «заміжня», а не «замужня».

Католицтво — це добре вже зукраїнізована форма, з українською кінцівкою -цтво. «Хліборобський Шлях» ч. 3 (15) пише: Прийняв католицтво; такої форми з -изм ліпше не вживати.

Клич — український архаїзм, часто вживаний у старій нашій мові. «Діло» в ч. 116 у «Кутку мови» зве це слово русизмом зовсім безпідставно. В мові рос. «клич» часте, але трохи не в нашій значенні, а в стародавньому, — клик, слатог; пор. в Словнику Памви Беринди 1627 р. ц. сл. клич добре перекладено: «крик, гукъ, вереск»; пор. ще в «Повісті временних літ» 6604 (1096) р.: В горахъ тѣхъ кличъ великъ и говоръ. Зо старого кличъ повстало потім і нове значення, — гасло, лозунг, відоме в говорах західних. Словник Б. Грінченка знає слово «клич» ніби в розумінні «репутація» (?) Я подає приклад із Максимовича 1849 р.: Козак доброго клича; а нове, третє видання цього словника пояснює ще укр. «клич» як російське «клич, зов» і наводить приклад із Б. Лепкого: Подає клич. Слово «клич» належить у нас до тієї групи архаїзмів (точний, взаємний, наглядний і т. ін.), що їх трудно докладно передати якимсь іншим словом. Літературна мова не часто вживає слова «клич», замінюючи його на: лозунг, заклик, поклик, гасло, пароль, але ці слова не передають докладно розуміння нашого слова «клич».

Оженітися з ким — це літературна форма; «Діло» ч. 97 ст. 3 пише: «Вженився теж і син», це місцева форма, треба «оженився».

Рід чужих слів. Чужі слова, що прийшли до української мови з різних мов, часто не задержують свого чужого роду, а приймають рід відповідно до свого українського закінчення, цебто українізуються. Всі йменники, що кінчаються на тверду приголосну, будуть у нас тільки чоловічого роду: кожний мінус (а не кожне мінус, як пише «Діло» ч. 97), наш мінімум (а не наше мінімум), довгий анабазис (а не довга анабазис, див. «Рідна Мова» ст. 25).

Чужі слова на -ум. Латинські слова на -ум віддавна в нас чоловічого роду (а не ніякого, як в мові польській), бо всі слова, що закінчуються на приголосну, в нашій мові чоловічого роду, див. «Р. М.» ст. 25, 29. «Діло» в ч. 116 пише: «Пленум

ухвалило, треба ухвалити»; в ч. 122: Парляментарне форум, треба: парламентарний форум. По академічних словниках слова: пленум, індивідуум, меморандум, максимум, кольоквіум, референдум, мінімум, форум, фатум, і т. ін. — чоловічого, а не ніякого роду.

Українські географічні назви. Воєнно-літературний журнал «Табора» ч. 18 за 1932 р. звичайно вживає колишніх російських географічних назв зам. українських; так, на ст. 131-135 читаємо: Одесса, Кременчуг, Фастів, Чернігів, Вінниця, Литин, Лубни, Ромни, Меджибож, Старокопчанів, — це все російські форми, а по-українському буде: Одеса, Кременчук (див. «Рідна Мова» ч. 1 ст. 15), Хвастів, Чернігів, Вінниця Літин, Лубні — з Лубень, Ромні — з Ромніа, Старокопчанів. Також російські форми на -ськ: Вознесенськ, Красномирськ, Першомайськ, Дніпропетровськ, Артемівськ, Слов'янськ, Луганськ, Сталіно, — по-українському треба -ське: Вознесенське, Красномирське, Першомайське, Дніпропетрівське, Артемівське, Слов'янське, Луганське, Сталіне». Взагалі, в «Таборі» скрізь повно русизмів, що робить занадто прикре враження.

Дністѣр, а не Дністро. Журнал «Табора» 1933 р. ч. 18 ст. 113 пише: «Не встиг замерзнути Дністро». Нелітературна форма «Дністро» повстала під впливом «Дніпро», але в літературі панує тільки форма Дністѣр. «Етногр. Зб.» VI. 224: Перевозив биз Дністер. Граматика С. Смоль-Стоцького 28: Дністер. «Ярошенко» О. Маковей; Ходили над Дністер 41, Перейти Дністер 79. А. Чайківський, «На уходах»: Дністер 165; «Олюнька»: Дністер заглядає до хати 3 і т. ін.

Лятичів, а не Летичев. Російська форма Летичев (місто на Поділлі), по-українському буде Лятичів, з Лятичева.

«Фонетичність» українського правопису. Проф. K. Nitsch в «Język Polski» 1933 р. ч. 1 ст. 14 пише: Konsekwentnie musiałoby się pisać *flem*, gdyby w piśmowni polskiej obowiązywała zasada bezwzględnej fonetyczności, taka jaka obowiązuje po ukraińsku». Дивно це чути з уст такого мовознавця, як K. Nitsch. Український правопис ніколи не був і не є «bezwzględnie fonetycznym», а то з тієї причини, що обшир української мови дуже великий (більший від польського), чому вона природно ділиться на силу різних говірок, і вже через те український правопис не може бути чисто фонетичним. Справді, в одних говорах панує гинший, иньший, інчий, енчий, питаєця, одинадцять, а в других: інший, питаєця, одинайцять-одинацьцять і т. ін., як же тут правопис може бути «bezwzględnie fonetycznym»!

Бібліографія нових праць для вивчення української мови.

Степан Смоль-Стоцький: Українська мова, її початки, розвиток та характеристичні її прикмети. «Дзвони» 1933 р. ч. 3 ст. 128-134, ч. 4 ст. 180-185.

Іван Филипчак: Як мене вчили української мови. Спомин з-перед 50 літ. «Рідна Школа» 1933 р. ч. 3, ст. 34-36.

Д-р Василь Левицький: Навчання рідної мови на основі нових дослідів. «Рідна Школа»

1933 р. ч. 5 ст. 75, ч. 6 ст. 90-91, ч. 7 стор. 107-108.

Іван Огієнко: Вербська Євангелія 1560 р., 34 ст., Софія, 1933 р., зо Збірника на честь акад. Л. Мілетича.

Музичний термінологічний словник, 1931 р., видання Всеукр. Академії Наук.

Г. Голоскевич: Правописний словник. Вид. сьоме. Київ, 1930 р., 454 ст.

Українська мова в „Записках“ Всеукраїнської Академії Наук.

Бібліографічний огляд¹.

VI. Фонетика.

46. Галюн Іван: Як досліджувано українські дифтонги. Нарис з історії дослідів над українською мовою. IX 254-277, X 99-115, XII 12-39.

47. Ганцов Всеволод: Характеристика польських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку. II-III 116-144.

48. Ганцов Всеволод: До історії звуків в українській мові. Укр. »зійти«, »підіймати«, »розірвати«. VII-VIII 74-85.

49. Ільїнський Григорій: До питання про асиміляцію голосних в українській мові. VII-VIII 56-66 (про слова типу багатий, гарячий і т. п.).

50. Курило Олена: До питання про умови розвитку дисимілятивного акання. XVI 48-72 і окремо.

51. Курило Олена: Спроба пояснити процес зміни *o, e* в нових закритих складах у південній групі українських діалектів. XIX 167-183. Рец. Ол. Томсона в »Записки« XXIII 26, Б. Кобилянського тут же XXIII 376-377.

52. Томсон Олександр, проф.: Замітки про південноукраїнське *i* з *o, e*. XXIII 25-26.

53. Кобилянський Б.: Рецензія на »Спроба пояснити процес зміни *o, e*« О. Курилової 1928 р. XIII 376-377.

54. Ніковський А.: Рецензія на G. S. Keller: Über Ellipse im ukrainischen, 1924 р. V 251-252.

55. Німчинов Кость: До проблеми про диспаліталізацію приголосних перед *e, u* в українській мові. Автореферат. IX 246-253.

56. Синявський О. Н., проф.: Фонетична контроверса (про природу приголосних перед *e, u*). XIII-XIV 264-276.

57. Булаховський Л. А., проф. Харк. Інст. Нар. Осв.: Наголос українських прикметників. XIII-XIV 294-303.

58. Веселовська Зінаїда: Український наголос у »Лексиконі« П. Беринди. XXI-XXII 7-28.

VII. Морфологія.

59. Дем'янчук Василь: Морфологія українських грамат XIV-го і першої половини XV-го віку. XVI 73-109.

60. Левченко Микола: Про споріднення між формами множини: »тыѣ люди«, »тоѣ люди« і »тії люди«. XVIII 291-292.

61. Шаровольський І. В., проф. Київського Інституту Народної Освіти: Прийдучий час на -му. Походження й функції. XIII-XIV 284-293.

62. Дем'янчук Василь: Чи румунського походження форми прийдучого на -му? Рец. на таку ж працю проф. І. В. Шаровольського. XVIII 313-317.

VIII. Складня.

63. Грунський Микола, проф.: О. О. Петенія та сучасна синтакса. XXI-XXII 161-172.

64. Смеречинський Сергій: Куди йде українська мова? До питання про предикативний номінатив та »предикате, інструменталь в українській мові. XIX 185-203.

65. Смеречинський Сергій: Способи відносної (релятивної) сполуки в українській мові. XXV 1-31.

IX. Мова окремих письменників.

66. Хращевський Микола: Деякі фразеологічні особливості мови А. Свидницького. XXI-XXII 119-147.

67. Кримський А., акад.: З приводу мови в »Кам'яних будівельних матеріалах Київщини« акад. П. Тутковського, Київ, 1925 р. IX 369-370.

X. Діалектологія.

68. Ганцов Всеволод: Діалектологічна класифікація українських говорів (Присвячується пам'яті академіка О. О. Шахматова). В додатку: Діалектологічна карта України. IV 80-144. І окремо, 1923 р., 67 ст. з мапою.

69. Ганцов Всеволод: Діалектологічна карта України. Маштаб 1:3.700.000. Уваги до карти. IV 143-144.

70. Дем'янчук Василь: До характеристики гуцульського говору. Рец. на »Гуцульський говір« Бр. Кобилянського. XIX 328-349.

71. Ільїнський Гр., проф.: Рецензія на »К характеристике украинских говоров Республики Немцев Поволжья« 1927 р. А. Дульзона. XVIII 318.

72. Парасунько Василь: Рецензія на »Устойчивость кубанского языка« М. Садиленка, 1927 р. (українські говірки Кубані). XXIII 373-376.

73. Попов Павло: Діалектологічні спостереження на північно-східному кордоні України (говори на Путивельщині, Курської губ.). VII-VIII 410-421 і окремо.

XI. Етимологія.

74. Бузук Петро: Українські етимології (стигнути й збагнути, шабель, щерба, шелепа, хата, бридкий, бруд, шукати, цькувати, підперезати-ся, жорстокий, шкварчати, лущина, жевріти, гилити, кряж). VII-VIII 67-73.

75. Бузук П.: Українські етимології (сум, хмурний, шагати, шугнути, хламати, хлань, хлебтати, хлестати, ясна, ясла, о-точити, точити). XXIII 19-24.

76. Ільїнський Григорій: Річка Іква. Етимологічний нарис. VII-VIII 54-55.

77. Любарський І., проф. Кам'янець-Подільського Інст. Нар. Осв.: Окремі мовні рівнобіжні (етимологічні замітки). XIII-XIV 281-283.

78. Ільїнський Гр., проф.: Слов'янські етимології. Присвячується акад. В. М. Перетцові. Українські з-багнути, жевріти, жужмитися, пливати і порпли. XXI-XXII 1-5. (Кінець буде).

¹ Див. »Рідна мова« ч. 4 ст. 155-158.

Від Редакції й Адміністрації. Різне.

Запрошуйте нових передплатників. Доданим до цього числа «Рідної Мови»: чеком просимо наших Читачів доповнити свою передплату до розміру річної, або передати його особі, що стане передплатником нашого журналу. Дбаймо всі про ліпший стан «Рідної Мови»!

Безплатно чи вборг висилати «Рідну Мову» ще не маємо змоги. Передплатникам, що своєчасно не поновлять передплати, припиняємо висилати журнал механічно. Про вичерпання надіслані передплати повідомляємо кожного написом зліва долі на копертах, що в них посиляється «Рідна Мова».

„Рідне Писання“. Частина I: Новий український правопис. Підручна книжка для школи й самоосвіти, а також для вжитку широкого громадянства. За академічним правописом склав Проф. Д-р Іван Огієнко. Зміст і ціна книжки (50 гр.) приступні для масового поширення. Про час виходу «Рідного Писання» в світ буде ще окреме повідомлення. Книжка вийде як 2-е число «Бібліотеки Рідної Мови» й буде вислана всім Передплатникам із 9-м числом «Рідної Мови». Хто потребує більшого числа їх, просимо замовляти наперед.

Нема з чого вчитися української мови в Америці. Нині вчитав, що Ви видаєте «Рідну Мову», а вона — на мій погляд — являється в нас у сам час. Брак знання української мови дається відчувати скрізь і всім; та вже чи не найболючіше відчувається брак поправного знання рідної мови на еміграції, от хоч би в Злучених Державах, де наша еміграція наражена якщо не на цілковите забуття рідної мови, то бодай на її заневищення, чи там засмічення, американцями. Живучи між американцями, я маю нагоду запізнатися, як вони вчать своєї рідної мови. Коротко кажучи, вони вчать її від найнижчих клас до найвищих; крім того, у них сотні всяких помічних книжок, словників і т. п. У нас того немає.. Федір Луців, Студ. унів. в Dubuque.

Заневищення української мови в Канаді. У Вінніпегським «Українським Голосі» за 28 грудня м. р. у студентському відділі п. Ів. Д. подає статтю: «Чистота мови» такого змісту:

Одним із більших гріхів, що їх часто треба приписувати нашим студентам, є мішанина мови ан-

глійської з українською так, що від того являється якась дивовижна «макаронщина». Причини того різні. Найголовнішими однак є впливи науки в англійських школах, впливи вулиці й товариства, а остаточно — загальне недбальство, що дозволяє студентові йти лінією найменшого опору. Певна річ, нема такого українця ані англійця, що своїм поважним розумом похвалював би вживання мішаної мови. Той і той буде критикувати таку «макаронщину» безпощадно, бо стан такий шкідливий для всіх. Одним із завдань Відділів Департаменту Поширення Праці Інституту є берегти чистоту мови, без огляду на те, чи це мова українська чи англійська. Коли студент або студентка вживає якоїсь мови, мусить старатися говорити якнайчистіше. Не дуже похвальні замітки декотрих студентів, буцім то вони вживають англійських слів в українській розмові тому, що в українській мові бракує відповідних термінів. Уже загально признано, що українська мова надзвичайно багата в порівнянні з англійською, а коли хто не може висказати своєї думки рідною мовою, то це вірна ознака незнання її. Несильні докази також і тих, що кажуть, буцім то вони мусять знати добре англійську мову, а тому мусять на кожному кроці її вживати й практикуватися. Та біда в тім, що мішати слова в звичайнім розговорі з товаришами не дає найменшої нагоди на досконалість вивчення. Це тільки злий приклад для других. Дуже важне вміле вживання мови, як не чужої, то бодай своєї рідної. Студент або студентка, що не грішить у цьому, має причину гордитись собою. Такого всі охоче вислухують. Чужинці також поважають того, хто досконало знає свою мову. Можна б подати такі правила, що їх кожний студент і студентка повинні придержуватися: а) Уживати рідної мови всюди між своїми. б) В товаристві англійців говорити якнайбільш уважно по-англійськи. в) Коли стрінемо яке незрозуміле слово, треба пошукати значення його, або спитати когось про нього. г) Брати живу участь у дебатах кружка. Але все приготуватись відповідно до виступів. г) Читати уважно доброю мовою писані книжки та часописи. Читаючи, вважати на нові та незрозумілі слова. Завважувати замітніші вислови.

ЗМІСТ 8-го ЧИСЛА «РІДНОЇ МОВИ»: Ів. Огієнко: Родовий множини на -ей, -ий. Гр. Ільїнський: Закінчення -ові в давальнім однини в українській мові. І. Борщак: Європа про українську мову XVII-XVIII століття. І. Огієнко: Остатись-остати, трапити-трафити. Ів. Коровицький: Скорочення в нашій літературній мові. о. Д. Хитарко: Почати й почити. Ф. Луців: Українська мова в Америці. Яр. Мандюкова: Мода й мова. Дід Огій: Граматика малої Лесі: X. Ще про життя слів. — Життя слів, семасіологічні нариси. — Чистота й правильність української мови, замітки про окремі слова. — Українська мова в «Записках» ВУАН, бібліографічний огляд. — Від Редакції й Адміністрації. Різне: Нема з чого вчитися укр. мови в Америці. Заневищення укр. мови в Канаді. — Адреса «Рідної Мови»: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.50 зл., за границею річно 1 ам. дол. Конто чекове Р. К. О. ч. 27.110. Нові передплатники, коли того бажають, дістають «Рідну мову» від першого числа.

Walezytość peoztową wiazozono ryozaitem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STAŁOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИСТИ
Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ ТО-
ДІ, КОЛИ НА НЕ ДОЛУЧЕНО ВІДПО-
ВІДНОГО ПОШТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1-60 ЗЛ. ВА ГРАНИЦЕЮ 1 ЗОЛ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТІСТЬ В ІНШІЙ ВА-
ЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

ВЕРЕСЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 9.

Наша часописна мова.

Про культуру літературної мови кожного народу найкраще свідчить його часописна мова, бо власне вона найвиразніше показує, як саме широкі круги знають свою літературну мову, і як користаються нею в буденнім ужитку. Нарід із глибокою й давньою традицією в своїй літературній мові звичайно має й добре вироблену часописну мову. Досконале знання літературної мови — то перша вимога від кожного працівника слова; хто цієї досконалости не має, тому не місце серед робітників пера.

Вплив часописної мови на стан мови літературної завжди надзвичайно глибокий і великий. І справді, — більшість народу вчиться своїй літературній мові тільки з газет, особливо з щоденників та тижневиків. Доброю мовою писана книжка все рідка, не кожен може завжди її мати, не всякий має час її читати. Газету ж читають усі, читають щоденно, читають кожної вільної хвилини; навіть неписьменні люблять її послухати. А читаючи, переймають її мову, свідомо чи несвідомо, і часописна мова розповсюджується таким чином до найдалших закутин, захоплює під свій вплив не тільки мову інтелігенції, але почасти й селянства. У цій величезній силі впливу газетної мови на вироблення культури мови літературної, і звідси ж випливає й її велика відповідальність за стан літературної мови.

Ще яких тридцять літ тому наше громадянство вчилося своїй літературній мо-

ви (поза школою) більше з книжок; але за наших часів головна сила цього навчання рішуче переходить до часописів. Періодична українська преса вельми помітно росте рік-у-рік, так само помітно збільшується й число читачів цієї преси, цебто вплив часописної мови на мову читачів безумовно надзвичайно зростає.

У культурно сильних народів давно вже зрозуміли величезне значення часописної мови, тимто на мову періодичних видань все звертають якнайбільшу увагу. Звичайно кожна видатніша газета має одного чи й декількох добрих знавців літературної мови, що пильно виправляють увесь матеріал, що йде до друку. Інтелігенція уважно слідкує за цією мовою й звичайно сильно реагує на всі відхилення від нормальної літературної мови; гострі листи до редакції за прогріхи в мові — це там не рідка річ. Плекати добру літературну мову в часописах стало тепер питанням національної честі не тільки робітників пера, але й цілої читацької маси, а особливо патріотичної інтелігенції.

Сьогочасна українська часописна мова знаходиться в хаотичному стані. Довгої часописної традиції ми не маємо, а між тим власне часописна мова вимагає великого числа т. зв. шаблонових традиційних висловів, на кожному кроці так потрібних всякому робітникові пера. Не мавши тут своєї втертої традиції, наша часописна мова пішла найлегшою дорогою: повними пригорщами позичає потрібні їй

вирази з сильніших сусідніх мов, — російської та польської.

Придніпрянська стала часописна мова починається (коли не рахувати попередніх слабеньких спроб) тільки з 1905 року, але доба до 1917 р. не була занадто творчою. З часів же великої революції часописна мова в Україні стала відразу чинником величезної ваги, на неї всі звернули найпильнішу увагу й почали багато працювати для підняття її культурного рівня. Річ звичайна, — обома руками брали з російської часописної мови все, чого не давала нам своя традиція.

Ліпші працівники пера швидко запримітили всі недостачі своєї мови й почали багато працювати для збільшення культури часописної мови, орієнтуючись головню на мову народню. Для того видано багато найрізніших довідників, що полегшували працю робітникам пера. Академія Наук за своє перше завдання поставила собі наукову працю для збільшення культури літературної мови, для чого позакладала багато різних комісій (див. «Рідна мова» ст. 155), створила «Інститут Української Наукової Мови» (ст. 49-54) і притягла до цієї праці сотні наукових робітників. Культура літературної мови рік-у-рік помітно зростала, а разом із тим зростала й культура часописної мови. Із вимог соціальних ця культура сильно орієнтувалася на мову народню, а це було справді корисним для нашої літературної мови.

Власне часописна праця допровадила в Наддніпрянщині до ясного кристалізування великої ідеї: мусимо мати усталену літературну мову (й вимову) і усталений правопис. З багатьох існуючих форм (а їх у нас занадто багато!) мусимо вибрати найкращі, і вже їх триматися, як літературних чи правописних норм. Працівники пера й широка читацька маса разом зо школами голосно й настирливо вимагали від своїх наукових працівників усталізування літературної мови й правопису, слушно твердячи, що їх мало цікавить, чому маємо писати так, а не йнакше, — тільки скажіть нам остаточно, як же маємо писати (пор. ледве, ледві, ледво, ледва, ледви і т. п.). Так поволі народжувалася велика ідея про закріплення літературних

і правописних норм замість довільного хаосу.

А часописна великоукраїнська мова на наших очах буйно зросла, свідомо обтрушуючись від чужих нам російських впливів і заступаючи їх своїми щиро народними. Кожний часопис має при собі кілька добрих знавців літературної мови, що виправляють цілий матеріал. Деякі часописи запроваджували мовні конференції для своїх співробітників, видавали навіть гектографічні довідники. Їз пресі розпочалася жвава дискусія на найрізніші теми часописної мови. Так, напр., М. Гладкий, що працював коло кількох газет, пише низку добрих статтів про болячки часописної мови, звертаючи пильнішу увагу на запозичення шаблонів із російської преси; року 1928-го «Державне Видавництво України» видало статті М. Гладкого окремою книжкою: «Наша газетна мова», 175 ст. Зміст книжки М. Гладкого дуже цікавий (див. його вище в «Р. М.» на ст. 158-159): яскравими фарбами він змалював не тільки недостачі нашої газетної мови, але й подав її важніші потреби. Із цих же вимог повстала й відома праця Ол. Курилової: «Уваги до сучасної української літературної мови», 1920 р., вид. 3-тє 1925 р., Київ.

Сьогоднішня часописна великоукраїнська мова, по п'ятнадцятилітнім зростанні, стоїть на високім культурнім щаблі. Тисячі робітників пера й науки завзято й пильно творять її. Правда, має вона ще немало різних недостач, великих і малих (див. «Р. М.» ст. 221-224), але головню тому, що сама традиція часописної нашої мови ще занадто молода; по-друге, — треба ще ближче стати «лицем до народу», до його мови. Не забувати, що мовні культури російська й українська — зовсім відмінні, а хто їх змішує, той шкодить своєму народові.

Доля західньоукраїнської часописної мови зовсім інша від східньоукраїнської. Часописна мова мала тут не малий час для розвитку («Діло» виходить уже 54-й рік), але, на жаль, своїх сталих мовних часописних традицій не створила, бо все сильно оглядалася на традицію польську, часом німецьку. А брак своїх власних мовних традицій, міцно усталених, допро-

ваджує тільки до повсякчасного хитання. Але з 1917 р. починається й тут велике оживлення, бо часописна галицька мова стала з того часу сильно наслідувати наддніпрянську часописну мову, цебто пішла єдиним правильним шляхом. На жаль тільки, треба ствердити, що якоїсь планової праці в цій такій важливій ділянці тут ніколи не було. »Наукове Товариство ім. Шевченка«, — найвища західньоукраїнська наукова установа — не взяло собі за головну мету — працювати для збільшення культури своєї літературної мови, тим то праця над виробленням доброї часописної мови ніколи не ставилася тут поважно й ясно. Позбавлені авторитетного наукового провладу, західньоукраїнські часописи працюють кожен на свою руку, а це доводить до того, що кожен часопис культивує свою мову й свій правопис. Часописи буковинські, закарпатські та американські пішли слідом за часописами галицькими.

Найболючішою недостаткою праці всіх західньоукраїнських часописів треба визнати повне незрозуміння великої ідеї: Для одного народу (що хоче стати Нацією) — одна літературна мова, одна вимова й один правопис. Велика ця ідея запізно прийшла до Галичини; на щастя, вона вже потроху тут шириться й захоплює все більше й більше число прихильників. Потроху читач усвідомлюється, що без однієї — для цілого українського народу спільної літературної мови й одного спільного правопису всі наші видання будуть тільки регіональними, а всі громадяни ніколи не будуть почувати себе «письменними», бо не буде тієї норми, що до неї мусимо всі пристосовуватися, не буде сталого одного критерія нашої письменности. Цебто, — ніхто не певен, чи пише він добре, чи говорить справді літературною мовою.

Потроху розбивається згубна для цілості нашої Нації думка, ніби часописи можна видавати й якоюбудь місцевою говіркою, докладніше — говіркою редактора. Думка ця зовсім дивна особливо в Канаді та Америці, де часописною мовою найлегше може бути мова загальноліте-

ратурна, бо ж американська еміграція нової говірки не витворює, а принесену з краю сильно забуває (див. »Рідна Мова« ст. 209-212, 275-278, 287-288). А поки що, сьогодні кожний український часопис у Канаді чи Америці пише »своєю мовою« й своїм правописом, не виробивши ані міцних традицій, яні якоїсь одности, хоч маємо й тут старі видання, напр. »Свобода«, що виходить уже 40-й рік. Уся цементуюча сила величної ідеї — для одної Нації — одна літературна мова й один правопис — пропадає для українського Народу зовсім марно, бо преса глибше ще не зрозуміла великої користі цієї ідеї.

Загальні висновки мої такі:

1. Часописна мова — то найсильніший засіб збільшити культуру літературної мови.

2. Усі наші часописи й видавництва, коли розуміють значення одности літературної мови для утворення однієї Нації, мусять звернути на культуру своєї мови найпильнішу увагу.

3. Кожний часопис мусить мати в себе за коректора доброго правдивого знавця літературної мови¹.

4. Читачі мусять рішуче вимагати від своїх часописів доброї літературної мови, не спиняючись навіть перед повним бойкотом видань, що пишуть мовами регіональними. Пора покінчити з часописною неписьменністю!

5. Провінціальні часописи й видання, коли не виходять літературною мовою, приносять велику шкоду одности української Нації.

6. Кожен український письменник, кожен працівник пера, ціле вчительство й кожен інтелігент, а взагалі — всі читачі мусять глибоко зрозуміти й запроваджувати до життя велику й корисну нам ідею: Для одного Народу — одна літературна мова й один правопис!

Іван Огієнко.

¹ Знаємо, що тепер, напр. у Львові, є декілька зовсім безробітних добрих українців; вони нидіють без праці, а газети видаються місцевими говірками...

Про мову Шевченка.

Звичайно говориться, що Шевченко писав мовою загальноукраїнською, щоб зробити її зрозумілою для цілого українського народу й нею обіднати його в одну велику «сімю вольну, нову». Таке твердження потребує докладнішого розгляду мови Шевченка, як мови літературної.

Під літературною мовою взагалі розуміємо унормований мовний тип, що стоїть понад природніми говорами якоїсь мовної групи. Всі галузі її життя становлять суцільний взірець, що на нього свідомо орієнтується кожний член цієї групи. Така літературна мова в ідеальному розумінні має бути знаряддям всебічної організації даної мовної групи. Звичайно дотепер літературна мова була й є знаряддям інтелігентних верств.

Українська літературна мова 40-60 рр. м. ст., що саме на них припадає творчість Шевченка, була ще невироблена, неустійнена хоч би так, як тепер. По обох берегах Збруча не могла вона відразу розвинути і перетворитись із людової говірки на літературну мову інтелігенції. Бо тут, на Наддніпрянщині, після національного пробудження, літературна мова розвивалась та оформлювалась серед трьох важних течій, а саме: псевдоросійської мови обрусителів, польської, що її вживала певна частина інтелігенції, та селянської, цебто мови частини інтелігентних верств і всіх селянських мас. На Наддніпрянщині Котляревщина промостила тільки дорогу розвоєві народньої мови, як мови літературної. За авторитет і підставу для розвою цієї мови стали змагатися два великі діалекти — полтавський і київський.

Вирішення не прийшло скоро, коли взяти під увагу, що інтелігенція, — яка є саме той чинник, що формує літературну мову, надає їй певних норм та устійнює границі між формою людовою й книжною, як також відмежовує від впливів говірок, — цуралася переважно цієї «непанської, мужицької чи хахлацької» мови. Коли однак інтелігенція вживала літературної мови, то зближувала її до мови простолюддя своєї околиці, або

таки розмовляла своєю говіркою. Не було теж українських часописів і журналів, що в таких випадках стають трибуною розвою літературної мови. Прояви духової культури обговорювалися в часописах, журналах і в наукових розправах російською мовою, а народня мова, як підрядна, лишалася селянинові для його домашнього вжитку - розмови. Та й вона також підпадала трохи під впливи мови російської.

Серед таких мовних обставин виступає Шевченко, що в школі в дяка вчився на псалтирю церковної мови, а в панських покоях мусів говорити по-польськи чи по-російськи. Коли ж після викупу із кріпацтва вступив до Академії Мистецтв у Петербурзі, знов же вживав переважно російської літературної мови.

Однак середовище, що з нього вийшов поет, земля, що вигодувала його предків і рідню та всіх земляків, українська традиція в родині Тараса, наказували йому говорити про свій нарід тільки українською мовою і нею «возвеличити рабів німих», а на сторожі коло них поставити українську народню мову.

Знання української народньої мови виніс Шевченко з батьківської хати, тому забарвлена вона великою частиною розговірної мови Київщини, докладніше — вужчої території, Звенигородщини. На те, що будім то Шевченко обіднав своєю мовою всі частини української етнографічної території і дав підставу - субстрат до витворення української літературної мови, склалися саме такі чинники: народня мова Київщини (Звенигородщини), центрального говору української етнографічної території, церковна, засвоєна на науці в дяка й читанні св. Письма, та великоруська, як мова державна, пануюча, що скрізь змінювала, або й усувала українську мову.

Докладне й правдиве пізнання Шевченкової мови досить трудне, коли зважити, що в пору його творчості не було ще усталеного чи основного українського правопису. Подібно як Котляревський, полтавський і харківський гуртки українських письменників, так і Шев-

ченко мусів користуватися російським правописом, достосованим до традиційного правопису XVI-XVIII ст. української мови.

На означення звука *и* вживає він знаку *ы*, для *ї і* — *и*, часом *і* (з ц.сл. *ї*), а знаком *е* передає вимову *е* та *є* (*je*). Однак Шевченко не придержувався точно цих правописних законів, а часто мішав *и-ы* (*і-и*), часом для *і* або *є* вживав знаку *ѣ*. В додатку мішав у мові та на письмі звуки *і-е*. Не все відділювався від слова сполучник *не* (як то було і встаровину), також *ся* (чи *ця*) не завжди писав разом. Ось зразок тексту з оригінальним правописом поета:

»Мени однаково чи буду
Я жыть въ Украини чи ни,
Чи хто згадає чи забуде
Мене въ снигу на чужини
Однаковисинько мени.
Въ неволи вирись межъ чужими,
И неоплаканый своїми
В неволи плачучи умру
И все съ собою заберу
Малого слиду не покину
На нашій славіній Украини
На нашій не своїй землі.
И непомяне батько съ сыномъ
Не скаже сынови молись
Молись сыну за Вкраину
Його замучили колись».¹

Через те не легко було усталити правопис і мову в редагуванні Шевченкових творів. Коли 1860 р. поет видавав свого повного «Кобзаря» накладом Семиренка, робив поправки переважно в змісті, однак звернув теж увагу і на виправлення мови. Та по його смерті кожний видавець редагував не тільки Шев-

ченків текст, але й перероблював мову на свій лад. Найважливіші видання «Кобзаря», — Кожанчикова 1867 р., Празьке 1876 р., Петербурзьке 1884 р., Київське 1889 р. та Романчука в Галичині 1907 р. — мають багато різниць у тексті й мові. Аж Василь Доманицький видав таку потрібну розправу п. н. «Критичний розслід над текстом «Кобзаря Шевченка» (Київ, 1907 р.). На основі власноручних нотаток Шевченка, його коментарів і поправок, а також студій і дослідів над творчістю поета усталив Доманицький остаточно текст «Кобзаря», ствердив автентичність деяких Шевченкових поезій та виправив мову. Ця студія послужила йому до пізнішого — поправного щодо змісту й мови — видання «Кобзаря» в Петербурзі 1910 і 1911 р. Оминаючи деякі похибки й помилки, опирають на цьому виданні й донині всі видавці поетових творів свої видання.

По революції «Інститут Шевченкознавства» занявся ще дальшими дослідями над «Кобзарем» та зачав відчищувати мову Шевченка від чужих впливів, яких справді находять щораз більше з погляду теперішньої української літературної мови. Побоювання, щоб відчищення не зайшло занадто далеко, висказав Синявський у статті: «Дещо про Шевченкову мову»: ¹ «Можна б іще багато навести зразків різних нешевченківських прикмет у друкованих Шевченкових творах, але не можна навести видання, де б тільки Шевченкова фонетика. Звичайно, нівеляційного впливу ортографії не може уникнути нічия мова, але поза цим мова принаймні таких письменників, як Шевченко, повинна бути незаймана». (К. б.)

Львів.

Василь Лев.

Змагання над устійненням літературної мови у чехів.

Наші змагання до культури свого рідного слова — це з одної сторони вплив внутрішніх потреб нашого культурного життя та того стану розвитку нашої літературної мови, що в ній вона знаходиться тепер через зовсім інші потреби життєві,

¹ Автограф Шевченка (з «Більшої книжечки»). Т. Г. Шевченко, Твори, ДВУ, Харків, 1931 р.

а то передовсім в УССР, а з другої сторони — йдуть вони в парі з подібними змаганнями в інших народів, от хоч би наших найближчих сусідів — поляків або й чехів.

Подібно, як і ці останні, заговорили в нас на теми нашої мови працівники

¹ «Україна», 1925, I. ст. 100-114.

пера на сторінках щоденної преси, а крім того провадиться дискусія на цю тему на сторінках нашого спеціального часопису «Рідна Мова»; за Збручем знов ці теми порушені в окремих збірниках або працях, напр. О. Синявського в підручнику: «Норми української літературної мови», Харків, 1931 р., і в збірці статей за його ж редакцією: «Культура українського слова», Харків, 1931 р.

Не зайвим буде, коли на сторінках «Рідної Мови» вкажемо на актуальну дискусію, що ведеться між чеськими мовознавцями на тему чистоти чеської літературної мови та її вдосконалювання до такої міри, щоб ця мова стала органом найбільше тонких відтінків думок та почувань людини.

В чеській мовознавчій літературі важне місце займає журнал «*Naše řeč*» (Наша Мова), що його видає Чеська Академія Наук, а донедавна вів проф. Зубатий. По смерті Зубатого журнал дістався в руки тих чеських мовознавців, що стоять на становищі історизму в мові, часто видвигаючи супроти нарослих з бігом часу германізмів такі слова або й звороти, що їх уживала чеська література ще за часів розцвіту чеської літератури перед розбиттям чехів під Білою горою 1620 р. Проти цього стоїть другий табір чеських мовознавців, згуртованих в «Празьким лінгвістичнім кружку», що виходить із засад функційності мови. Цей кружок видав недавно цікаву книжку: «*Spisovná čeština a jazyková kultura*», Прага, 1932 р., а на чолі статей стоїть перша проф. Матезіуса (Mathesius): *O požadavku stability ve spisovném jazyce* (Про домагання устійнення в літературній мові). Думки проф. Матезіуса такі цікаві, що вони можуть мати й деяке значення в ході дискусій відносно нашої мови, хоч розвиток і стан літературної чеської мови подекуди інший, як розвиток нашої.

Виступаючи проти очищування сучасної чеської мови від впливів чужих методом історичного відгребування слів, фраз, зворотів і т. д. із забутої літератури XVII ст., проф. Матезіус висловлює думку, що бачити в цій методі ціль саму в собі є недорічне, бо викидування чужих елементів не дасть вдосконалення літературної мо-

ви. Навпаки, історія розвитку літературних мов західноєвропейських показує нам інше, — що літературна мова англійська є супроти німецької дуже занесена чужими впливами, а проте вона в більшій мірі викультивувана, як німецька, що з історичного боку більше германська і зберігає й свою історичну чистоту під оглядом формальним. Про викультивування (вдосконалення) тієї чи тієї мови не рішає її історична чистота, але ступінь її розроблености, як мови конversaційної, літературної, наукової й філософської. Коли візьмемо під увагу, що мова — то збір доцільних засобів виразових, що цінність її можна міряти тільки тим, як вона відповідає своїм цілям, та далі, що мова підпадає також під принцип порядку, але не в розумінні закостенілости, що для культури мови потрібна усталеність (стабільність) не закостеніла, але гнучка. Виразові цінності культивованої мови мусять бути усталені, бо недопустиме, щоб те саме слово, той сам вислів, та сама форма й складня в тім самім звязку і в тій самій функції раз були добрі, а раз знов відкидувані, як мовна нісенітниця. Мова, що під цим оглядом пливка, неусталена, не може назватися вдосконаленою; вона — засіб, що на нього не можна здатися, бо наміри того, хто говорить, можуть бути перехрещувані невідповідним розумінням його слів. Усталеність мовного уживання (узусу) стає через те конечною, і її треба держатися навіть тоді, коли дана мова до неї вже доходить або й дійшла.

Професор Матезіус виступає також проти другої односторонности, а то — прямолінійної правильности. Прямолінійна правильність в житті даної мови неможлива, хоч до неї прямує кожна мова, але до неї не доходить через діяння інших тенденцій розвиткових, що правильність в данім напрямі перехрещують. Хто хотів би довести дану мову до повної правильности, допустився б над нею насильства. Тимчасом дрібні неправильности і в найбільше культивованих мовах цілком добре зносяться з ідеалом вдосконалення.

За вихідну точку усталювання чеської літературної мови Матезіус бере одиноко пересічну чеської літературної мови за останнє півстоліття. В цій то добі літе-

ратурна чеська мова дійшла до високого розвитку творами тих письменників, що визначалися тонким чуттям в уживанні якнайрізномордніших відтінків виразових. Еволюцію в цім напрямі треба прискіпати. А прискіпати її можна працею мовознавців-богемістів, бо нинішня мовознавча теорія дає можливість научним поступом процес удосконалення прискіпати.

Мовознавці-богемісти мали б керуватися ось якими принципами:

1. Усталити вимову і там, де допускаються побіч себе інші відтінки вимови.

2. Правопис, що є річ згоди, має бути легкий, переглядний і практичний. Часта зміна правописних правил, особливо коли не досягаємо тим улегшення, шкодить принципіві усталености.

3. При поіменованні предметів все треба мати на увазі особливості своєї мови.

4. Прямувати до багатства словарного й стилевих різноманітностей, а не до словарного пуризму. При цім дотримуватися точности щодо значення й усталености там, де того потребує функція літературної мови.

5. В складні пильнувати як про багатство можливостей висловлення, диференціонованих щодо значення, так і про окремі особливості мовні.

6. Дрібні особливості морфологічні не мають із становища функційности того значення, яке їм надавали давні пуристи, а тільки її загальна система.

Висліди праць мовознавців у напрямі усталення літературної мови мали б повстися в трьох підручниках: 1. в підручнім словнику теперішньої літературної мови, при чім укладчики у вжитих чужих словах, що мають й підставу своєї функційности, не будуть добачати зла, але розмноження мовного багатства; 2. у граматиці сучасної літературної мови, уложеної практично з становища теперішности, без екскурсів історичних або матеріялів архаїстичних; 3. в стилістиці, що показувала б, що чеська літературна мова застосовується до домагань різних функційних стилів, бо непотрібно й неможливо, щоб усі при всіх нагодах писали однаково.

Ужгород. Д-р Іван Панькевич.

Походження українських слів.

9. Порт.

Українська мова знає слово *порт*, що Словник Б. Грінченка пояснює його так: «пеньковая (или льняная) нитка въ шерстяной матеріи или сукнѣ» III 355. Не треба бути мовознавцем, щоб признати цілковиту однаковість цього слова не тільки з рос. *порт* «полотно» (частіше в множині: порты «штани з цього полотна»), але й з польським *port* «грубе полотно», чеське *prt* «шмаття» і давньоцерковнослов. *прѣтъ* «кусок тканини, покривало», що його знають уже старші глаголицькі тексти. А всі ці форми дають змогу безпомилково відбудувати форму їх одної словянської матері як **рѣтъ* (= давньоруське *пѣрътъ*).

Походження цієї форми позістається все ще огорнене глибокою тайною; у всякому разі, етимологічна наука ще й досі не сказала нічого певного про це слово: Міклошіч зовсім відмовився від якогобудь пояснення його, Горяєв (275) і Преобра-

женський (II 110) обмежились простим припущенням про звязок цього слова з «пороти, порю», а A. Brückner (Sl. etymol. 434) ще більш непевно гадає про споріднення його з дієсловом прати «мити білизну» (з *пѣрати*).

Але вже значення українського *порт* «нитка» ясно свідчить про те, що його корінь не має нічого спільного з цими дієсловами. Беручи ж на увагу, що з розуміння «нитка» значно легше вивести розуміння «полотно», ніж навпаки, ми мимохіть приходимо до думки, що українське слово своїм значенням знаходиться на давнішій ступені розвитку, аніж інші її словянські сестри, цебто, що воно є семасіологічний архаїзм. Тим то, досліджуючи слововивід цього слова, ми повинні опертися перш над усе на значення українського слова.

Але розуміння «нитка» майже невіддільне від розуміння «шити». Ця обставина

змушує нас догадуватись, що імя *порт*, точніше — *пъртъ* повстало від кореня зо значенням власне такого характеру, цебто «шити», «ткати», «плести», «в'язати» і т. ін. І справді, порівняльна грамати́ка індоевропейських мов уже давно встановила корінь *(s)pert- з подібним значенням. Власне від нього ведуть свою історію литовське *spartas* «лента», лат. *sporta* «кошіль», гр. *σπάρτη, σπάρτον* «мотуз», *σπυρίς* «плетінка, кошелік». Від слов'янського *pъrtъ ці слова відрізняються головним чином своїм т. зв. «рухомим s», але

основне значення всіх слів було однакове: щось сплетене або виткане.

А коли так, то стає зовсім ясним, чого розуміння «тканини» ще й тепер переважає не тільки в рос. порт і польськ. *part*, але й у всіх дальших утвореннях цих слів, напр. рос. діял. *портно* «грубе полотно» (а звідси *портной*), укр. *портніна* «тканина з прядива, льну», укр. *портók* «скатертина», рос. *портok* «кусок тканини», множина *портки* «штани» (власне — «два зшиті куски тканини»).

Москва.

Г. А. Ільїнський.

Борис Грінченко про апострофа.

Серед нашого широкого громадянства, що мало знає придніпрянське культурне життя, не рідко почуєте твердження, ніби апострофа до нашого правопису запровадив проф. І. Огієнко. Це зовсім не відповідає правді. Як буде показано в ч. 10-м «Рідної Мови», апострофа добре знала наша стара література, а до нового нашого письменства відновлено його десь у 1860-х роках. Проф. І. Огієнко, будиши Міністром Освіти, своїм розпорядженням 17 січня 1919 року запровадив по цілій Україні одноманітний правопис (із апострофом), що панував тоді в писаннях кращих знавців мови, бо того вимагало реальне життя. Цей правопис (із апострофом) лежить ув основі й сучасного академічного правопису.

Писання з апострофом найбільше поширив у нас Борис Грінченко; він же написав і першу статтю в обороні апострофа. Року 1908 Б. Грінченко видав у Києві книжечку: «Три питання нашого правопису», і тут на ст. 22-27 він і подав апологію апострофа. Стаття Грінченкова ще й тепер нічого не втратила на своїй вартості, а тому ми передруковуємо її тут слово в слово.

І. О.

»Треба ще сказати про третю вигадку галицького правопису, а саме про такі писання, як от: *пе, ве, бю, семя, піря, зісти* *) замісто *п'е, в'е, б'ю, сем'я, з'істи*. Правопис цей засновано на тій думці, що коли згуки *п, б, м, в, р* в українській мові тверді, то нема потреби якось іще окремо

*) ЛНВ. 1908. III, 449, також «Руска правопись зі словарцем». (Л. 1904), 62.

зазначати їх твердість і те, що вони не злучаються з *е, ю, я, ї*: і без того люди вимовляють їх одрізнено від тих йотованих згуків. Одначе з таким правописом не можна згодитися ні з наукового погляду, ні з практичного.

Літери *я, е, ю*, — це умовні знаки, якими зазначаються два зовсім неоднакові з'явища: а) йотація після самозгуків або з початку слова: *стояти, єдиний, мою* = *стойати, йєдиний, мойу*; б) зм'якшення співзгуків перед *а, е, у*: *лялька, сине, нюхати* = *льалька, синє, ньухати*; іншими словами: після самозгуків або з початку слова *я, е, ю* = *йа, йе, йю*; після співзгуків *я, е, ю* = *ья, ъе, ъу*. Значить і такі написання, як от *семя, пе, ве, бю, піря* ми мусили б читати *сем'я, п'е, в'е, б'ю, пір'я*, а це суперечить українській фонетиці. За для того, щоб їх так не читати, довелось би завести нове правило, а саме таке: хоча *я, е, ю* після співзгуків і рівні *ья, ъе, ъу*, але після *б, п, м, в, р* вони визначають не зм'якшення, а йотацію, і рівні *йа, йе, йу*. Але таке правило зовсім ламало б той принцип, на якому вже в нас засновано вживання літер *я, е, ю* і вносило б у справу страшенну плутаницю.

От возьмемо згук *р*. По деяких місцевостях він у нас твердий і там вимовляють: *зор'я, р'яд*, але більшість нашого народу таки зм'якшує *р* і вимовляє, не вставляючи йоти після *р*: *зор'я, р'яд*. Коли послухатися галицького правопису і писати *ряд, піря, карюк, матірю*, то скрізь, де *р* зм'якшується і після його

йота не вставляється, такий правопис буде плутати читача, бо йому доведеться однакові написання (в обох випадках *ря*, *рю*) читати не однаково: раз *рѣа*, *рѣу* (ряд, карюк), а вдруге *рѣа*, *рѣу* (пір'я, матір'ю).

Потім єсть же у нашій мові багато випадків, коли згуки, що зм'ягчуються на всьому просторі нашої землі (д, з), не зливаються з йотованими я, є, ю. Коли в таких випадках слухатися галицького правопису, то нам доведеться писати однаково подяка (подѣака) і підязати (підѣязати), узятися (узѣятися) і зявитися (зѣявитися) і т. и.

Усе, що сказано тут про я, є, ю, можна приложити і до ї, а надто в тому випадкові, коли це ї вживається і після співзгуків. Тут справа доходить іноді навіть до правописних курйозів; напр. в одному поважному органі довелось побачити таке писання: »зіхати«. Зостається невідомим що це за слово: чи це *з'їхати* (съѣхать), чи *зіхати* (разѣвать ротъ, зѣвать).

Що до школи, то там такий правопис був би справжнім »камнем преткновения«: і так там буває клопіт з літерами я, є, ю, а то ще довелось би вияснити третю мудрацію з цими літерами а саме, що деякі згуки треба вимовляти одрізнено від я, є, ю. Це дуже трудна річ для тих, хто вчиться читати, а ще труднішою вона стає через те, що певне ми можемо тут сказати тільки про б, л, м, в, — ці справді від я, є, ю, ї читатимуться одрізнено; але р? як бути з ним? Адже для полтавця воно може бути м'яким, а для галичанина ні. Що ж ми тут скажемо? А д та з? Яке ми про їх правило дамо, коли не будемо якомсь зазначати, де саме читати окремо від я, є, ю, ї, а де зливати з ними? Тому, хто вчився, чи вчиться граматики, ми ще вимудрували б якесь правило, але що ми скажемо дитині, що ледві подужає механізм читання? Яким способом навчимо ми її читати »бурян« як »бурѣан«, коли рівночасно вчимо її читати »ряд« за »рѣад«, а не за »рѣад«? Та чи не краще ж просто зазначити яким знаком усі ті випадки, коли літери ю, я, є визначають собою не *ѣу*, *ѣа*, *ѣе*, але йотовані *ѣу*, *ѣа*, *ѣе*, що відрубуються од попереднього співзгуків, аніж заморочу-

вати дитині (та й дорослому) голову силою всяких, проміж себе суперечних, правил, які нікого не навчать, а кожного зіб'ють з пантелику?

Усе згадане дає мені змогу сказати, що писання, де не зазначається одрубне читання співзгуків од йотованих самозгуків, не може видержати критики з наукового погляду, вносить силу неконсенсвенцій і плутаниці в правопис, калічить тим нашу вимову і утрудняє початкову науку в школі і взагалі науку нашої мови. Через усе це правопис цей треба якомога швидче і назавжди рішуче одкинути тим, хто його вживає, і ні в якому разі не заводити тому, хто досі не вживав.

Дехто, незадовольнений з такого недоладного правопису, почав уживати в згаданих випадках иншого, став писати: *пѣе*, *бѣю*, *вѣе*, *семѣя*. Але таке писання може ще гірше калічить нашу мову, ніж галицькі *бю*, *лю*, у всякому разі воно є грубим гріхом проги української фонетики. Літеру ѣ скрізь і у всіх випадках ми вживаємо на те, щоб показати, що попередній співзгук вимовляється м'яко і коли ми становимо її після б, л, м, в, то тим самим ніби кажемо, що й ці згуки теж треба, читати м'яко, а тим часом українська мова їх не зм'якшує.

Звісно, той, хто пише »бѣе, пѣе, семѣя, вѣе«, хоче показати, що тут співзгуки б, л, м, в читаються одрубно від йоти, то б то зостаються твердими; але як же це ми той самий знак (ѣ) будемо вживати для двох, діаметрально супротивних, цілей? Це недоладу і з наукового погляду, а ще більше з практичного. Яким робом учитель буде вияснити своїм школярам, що в одних випадках ѣ показує, що попередній співзгук зм'якшивсь, а в других — цілком навпаки — зоставсь твердий? Яка плутанина буде од цього в голові в дитині! Безперечно, це до того зіб'є дітей з пантелику, що помилки на вживання літери ѣ стануть такими саме частими, як у московській мові помилки на літеру ѣ, і робитимуть і учням, і вчителів стільки ж клопоту.

Та й не тільки це. Адже відомо, що правопис з часом починає впливати на вимову, і через те є всі підстави боятись, що вживання ѣ після б, л, м, в може

зробити те, що в українців, що добре говорять і вміють вимовляти по московському, ці українські тверді згуки, під вражінням од графіки, почнуть у живій мові м'якшитися не тільки в московській, але і в українській мові, то б то: українська мова калічитиметься.

Таким робом і цей правопис з ь перед йотою, яко ненауковий, суперечний нашій фонетиці і шкодливий, ми мусимо яко мога швидче закинути.

Але яким же способом зазначати в таких випадках одрубне читання співзгуків од йоти?

Можно було б розкласти *я, ю, е* на *йа, йу, йе*, і писати *бйе, пйю, вйе, семйа*: цей спосіб був би цілком науковий і до читання таке написання було б дуже легеньке; але з погляду на традиційне вживання в таких випадках *я, ю* краще цього не робити (принаймні — поки): дуже вже чудним здаватиметься таке написання сьогочасньому письменному чоловікові, що здавна звик завсідги в таких випадках бачити *я та ю*, дуже вже мулятимуть йому очі оті *йа та йу*, такі за для його нові й дивні!

Через те, з погляду практичного, краще всім пристати на той спосіб, якого вживає тепер більша частина наших авторів, а саме — становити в таких випадках апострофа.

Знак цей здавна вживався в українській мові: в XVI та XVII в. давні наші письменники частіше писали апостроф замісто проминутої літери *з*: *з' сего свѣта*,

*в' Церкви Божей, з' учителей і т. и.**); у новому українському письменстві їм взагалі зазначалося випадання згуків (як не було змалку, не буде й д' останку) і так цього знаку треба для нашої мови, що навіть Желехівський не зважився його обминути: пишучи *бю, лю*, він все ж мусив писати: *з'їдати, з'явитися, з'яструбити, з'ясувати, під'їздити, під'юдити, під'яремний і т. и.* Та й справді — як його обійтися без апострофу в усіх отих і таких випадках? І ніколи ми не виженемо цього давнього знаку з нашого правопису. То чому ж не завести його, як і робить це більша частина наших авторів, у всіх тих випадках, де чути одрубне вимовляння співзгуків від йоти?

Декому не подобається апостроф через те, що в друці та літера, після якої стоїть він, дуже далеко відсунута від тієї, що після неї. Воно трохи нечепурно. то так, але це лихо дочасне: тепер замісто апострофа становлять друкарні здебільшого протинку (кóму:), — воно й виходить дуже широко; трохи згодом, як друкуватиметься по українському багато, можно буде досягти, щоб у друкарнях пороблено співзгуки *б, л, м, в, д, з, р* з апострофами при їх, — тоді апостроф буде до літери дуже близько і тієї стежки посеред слова вже не буде.

Таким робом уживати апостроф нам неминуче. І на мою думку — його треба вживати у всіх тих випадках, коли маємо показати, що співзгук одділяється в мові од йоти, що після його».

Борис Грінченко.

Граматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших.

XI. Зміна *о, е* на *і*.

Прилетіла задихана Леся додому й хвилюючись розповідає:

— Татуню-голубчику, мала я таку неприємність зо своїми товаришками... Учаться зо мною панни Чайківська й Томашівська. Я їй кажу до одної: Галюню Чайківська... — »Перепрошую, — сердито перервала вона мені мову, — я Чайковська, а не якась там Чайківська... Аж тут надходить Марійка Томашівська і злісно сичить до мене: »І я тобі не Томашів-

ська, а Томашевська...« Я до них так любенько-любісінько: Але ж у ваших прізвищах *ов* знаходиться в закритому складі, то мусить буги *ів*. А вони одна й друга: »Що то за закритий склад, ти но краще писка свого закрий... Отак і посварилися ми, татусю, ні за що... З несподіваної образи зайшлася я слізьми, сиджу й світа Божого не бачу, аж тут приходить учитель рідної мови Сагайдаківський,

*) Марковській, Антоній Радвильовській, южно-руській проповідникъ XVII., прилож., 21.

побачив мене в сльозах та й питає жартом:

— А що то, Лесю, заміж виходиш?

І смішно мені, й боляче... Розповіла йому все.

— То не добре, — каже вчитель. — Образою ніколи нічого не доведете. Слухайте всі. У мовах російській та польській прізвища закінчуються на *-овскій* чи *-owski*, а тому й деякі українці йдуть за цими закінченнями. А до того ще й у старих пашпортах та метриках наших усе писали *-овскій*, от звідси наші українці й звикли до таких закінчень. Дехто каже, ніби закінчення *-івський* бренть «по-хлопському». Це груба помилка, так можуть говорити тільки люди несвідомі, що не поважають своєї мови. А свідомі люди знають, що мова українська — то окрема самостійна мова, як і всі інші мови в світі; закони нашої мови повстали так само, як і закони інших мов. Скажемо, старе *ов* у закритому складі завжди змінюється в нашій мові на *ів*, напр.: *батьків, батьківський, так само й Петрів, Чайківський, Томашівський, Андріївський, Копачівський, Грушівський, Артемівський і т. ін.* Заспокійся, Лесю, правда по твоїй стороні... Що на це скажете, татуню?

— Учитель дуже добре розповів тобі все, що треба. Слухайся вчителів, коли хочеш добре знати свою мову. Я обіцяв тобі ще трохи розповісти про зміну *о, е* на *і*; отже, сідай і слухай.

Розповім тобі тепер дещо з історії нашої мови, розповім, коли *о, е* не змінюються на *і*, хоч вони і в закритих складах. Сьогоднішнє наше *о* чи *е* вдавнину теж було *о* чи *е*; такі *о* чи *е* зevamo чистими або стародавніми. Але вдавнину було ще два звуки т. зв. глухі, це *ъ* (йор) і *ь* (єр), що повними голосними за історичних часів не були; з бігом часу ці *ъ, ь* або позникали (коли були ненаголошені), або змінилися на голосні (коли були наголошені): *ъ* на *о*, а *ь* на *е*. Тепер собі запам'ятай, дитино: змінюватися на *і* можуть тільки стародавні чисті *о, е*; коли ж наше *о, е* повстало з давніх *ъ* чи *ь*, то такі *о, е* ніколи не міняються на *і*. Слів, що колись мали *ъ* чи *ь* в середині

слова, дуже багато, і ми ніколи в них не міняємо *о, е* на *і*, хоч склад і закритий, напр.: *сон, мох, лоб, рот, день, лев, ввесь, меч і сотні т. ін.* (бо вдавнину було: *сънъ, мѣхъ, лѣбъ, рѣтъ, днь львѣ, вѣсь, мѣчь*).

Оці давні *ъ, ь*, змінившись на *о, е*, часто бувають у нашій мові випадні, цебто випадають при зміні слова, напр.: *сон—сну, день—днем, ввесь—всього, купець—купця, січень—січня і т. ін.* Отож запам'ятай собі: випадні *о, е* ніколи не міняються на *і*.

Стародавні звуки *ъ* і *ь* частенько бувають перед приголосними *л* і *р*, тим то в старих сполученнях *ол, ор, ел, ер* звуки *о, е*, хоч і знаходяться в закритих складах, але на *і* не змінюються, напр.: *вовк, вовна, повний, шовк* (стародавні *вѣлкѣ, пѣлѣнѣ* і т. ін., а старе *л* змінилося в нас на *в*), *торг, корж, змерз, умер* і т. ін.

Так само не змінюється *о, е* на *і* в т. зв. повноголосних формах *оро, оло, ере*, хоч би склад був і закритий, напр.: *город, горох, сторож, ворон, полон, голод, холод, берег, очерет, перед і т. ін.*, хоч загальний закон зміни *о, е* на *і* в закритих складах увірвався й сюди, і вже маємо: *моріг, оборіг, поріг, сморід, скворідка* і деякі ін.

Маємо в українській мові не мало слів, позичених із різних мов, — церковно-словянської, російської і європейських; у нових позичках звичайно *о, е* не міняються на *і*, напр.: *закон, погром, завод, престол, апостол, вагон, хор, кордон, доктор* і т. ін.

Оце тобі головні випадки, коли *о, е* не змінюється на *і* в закритому складі. А *ов* у прізвищах до цих випадків не належить, тим то й треба говорити й писати: *Грушівський, Чайківський і т. ін.*

Маєш уже собі «Рідне Писання» ч. I; перечитай добре й запам'ятай §§ 15-27, — там про зміну *о, е* на *і* докладно розказано.

Бувають ще випадки, коли *о, е* змінюється на *і* навіть у відкритому складі, але про них розповім тобі іншим разом.

Дід Огій.

До Прихильників Рідної Мови.

Розпочинається новий шкільний рік, а водночас із ним збільшує свою працю й «Рідна Мова». Мусимо всі попрацювати з найбільшим напруженням своїх сил, щоби справді зацікавити вивченням рідної мови не тільки наше вчительство та шкільну молодь, але й широке громадянство.

«Прихильники Рідної Мови», свідомі свого обов'язку, то ґрунт для існування «Рідної Мови». Про обов'язки їхні писали ми в 1-м числі «Р. М.» ст. 29-31, а тепер сердечно просимо ще раз перечитати ті сторінки. «Рідна Мова» має занадто мало цих Прихильників, тим то й не може ще планово працювати особливо на провінції; сердечно просимо всіх, хто цінить і розуміє вагу збільшення культури нашої літературної мови, зголошуватись за «Прихильників Рідної Мови».

«Гурток Плекання Рідної Мови» — це найцінніший осередок для вивчення рідної мови та спопуляризування цього вивчення серед широкого громадянства; про їхні завдання писали ми ще в 1-м числі «Р. М.» ст. 31-32. Тут тільки нагадаємо, що поки цілий наш край не вкриється сотнями «Гуртків Плекання Рідної Мови», доти цієї мови ми докладно не знатимем. Звертаємось тут із гарячим закликом до нашого вчительства, членів «Просвіти», Гуртків «Рідної Школи», «Союзу Українок» і до академічної молоді: закладайте скрізь, де тільки можливо, «Гуртки Плекання Рідної Мови» і виконуйте програму, накреслену в «Р. М.» на ст. 32. Зреалізуйте скрізь гасло «Рідної Мови»: Для

одного Народу — одна літературна мова й вимова, один правопис!

З окремим закликом звертаємося до цілої свідомої нашої еміграції в Америці: закладайте скрізь «Гуртки Плекання Рідної Мови» й не допустіть вашу молодь до винародовлення! Пам'ятайте: з культури літературної мови завжди судять про розвиток Нації.

До всіх звертаємося з гарячим проханням подбати, щоби «Рідна Мова» була в кожній інтелігентній українській хаті.

Для публічних викладів «Гуртків Плекання Рідної Мови» подаємо такі теми: 1. Для одного Народу — одна літературна мова (див. «Р. М.» ч. 2 ст. 33-42). 2. Для одного Народу — один правопис (див. «Р. М.» ч. 6 ст. 161-170). 3. Мусимо вчитися рідної мови («Р. М.» ст. 3-6, 9-16, 33-42, 99-102, 235-238). 4. Загроза винародовлення молодого нашого покоління в Америці («Р. М.» ст. 209-212, 275-278). 5. Значення рідної мови в розвитку Нації. 6. Наша часописна мова («Р. М.» ч. 9 ст. 289-294). За літературою й вказівками для викладів звертайтеся до «Рідної Мови».

Водночас із цим числом виходить у світ і «Рідне Писання, — український правопис і основи літературної мови», ціною 1 зл. за примірник. Просимо «Прихильників Рідної Мови» та «Гуртки Плекання Рідної Мови» подбати, щоби справді в кожній українській хаті обов'язково було й «Рідне Писання», як ґрунт для вивчення своєї літературної мови.

Редакція.

„Рідне Писання“.

Великий Український Нарід, де б він не жив, мусить мати одну тільки літературну мову й вимову, один тільки правопис, про що докладно писано в «Рідній Мові» I ст. 33-42 і 161-166. Для практичного проведення цієї дуже нам корисної думки в життя «Рідна Мова» видасть у своїй «Бібліотеці Рідної Мови» низку підручних книжок, ціною та змістом зовсім приступних для масового поширення серед нашого громадянства. Зачинаємо це кни-

жечкою: «Рідне Писання, частина перша: Український правопис і основи літературної мови» Проф. Д-ра І. Огієнка, 146 ст., і ставимо собі за мету дати можливість кожному пізнати сучасний офіційний правопис та основи нашої літературної мови, а тим самим допомогти усталенню одного всеукраїнського правопису й однієї літературної мови.

Правила подаються коротко й ясно, бо ми завжди мали на увазі нашу школу

й широке громадянство. Форма викладу скрізь така, що легко надається і для шкільного заучування.

Правила складено за академічним правописом так, що в правилах «Рідного Писання» нема відхилення від правопису офіційного; в ім'я культурної одності українського народу йдемо за академічним правописом навіть там, де ми з ним не зовсім погоджуємось.

Правописні правила Всеукраїнська Академія Наук у Києві ухвалила 31 березня 1929 р., а 25 травня того ж року ухвалила їх найвища західньоукраїнська наукова інституція — «Наукове Товариство імени Шевченка» у Львові. Понад 35 мільйонів українського народу пише сьогодні тільки цим правописом, а тому кожний, хто пише не так, приносить тим шкоду нашій культурній одності. Для одного народу — один правопис і одна літературна мова!

Докладний покажчик на кінці книжечки влекшить кожному практичне користування нею; там же див. назви відмінків. Граматичні терміни скрізь академічні. Щоб допомогти широкому громадянству пізнати й головніші форми літературної мови, ми свідомо не обмежилися правилами самого правопису, а подаємо в «Ріднім Писанні» й основи літературної мови.

У недовгому часі вийде в світ частина II «Рідного Писання»: «Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних», а за нею частина III: «Правописний Словник», а далі задумуємо випустити такі підручники: Українська літературна ви-

мова, Граматично-стилістичний словник, Фразеологічний Словник, Українська літературна мова, Граматика мови Т. Шевченка, Словник Шевченкової мови, Граматика мови М. Рильського і т. ін.

Посилаємо «Рідне Писання» всім нашим передплатникам і сердечно просимо їх найближчою поштою доданим чеком вислати Видавництву 1 зл. за книжку. Усіх «Прихильників Рідної Мови» найсердечніше просимо подбати, щоб кожна письменна українська родина мала в себе цю підручну довідкову книжку; про це саме сердечно просимо також усі «Гуртки Плекання Рідної Мови», філії «Просвіти», «Союзу Українок», «Кружки Рідної Школи», Читальні, Студентські корпорації, Кооперативи й усе Вчительство. Випишіть від нас (або від українських книгарень) «Рідне Писання» для масового поширення серед українського громадянства та шкільної молоді. На пересилку «Рідного Писання» просимо додавати 25 гр. за книжку; хто виписує 5 чи більше примірників, за пересилку не платить. «Рідне Писання» продається по всіх українських книгарнях. На зібрані кошти Редакція «Бібліотеки Рідної Мови» негайно видасть дальше число. Сердечно просимо подавати нам свої завваги про «Рідне Писання».

Із преси довідуємось, що в Харкові скликано комісію для перегляду академічного правопису. Зміни будуть незначні і торкнуться головню §§ 258 і 259 «Рідного Писання». Про ці зміни своєчасно подамо повні відомості в «Рідній Мові».

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Хто з Вл. Читачів „Рідної Мови“ хотів би одержати від нас і листовну відповідь на своє запитання, той мусить прислати на те відповідного поштового значка. — Просимо в одному листі не прислати нам надто багато запитань. Відповідаємо на запитання не тільки наших передплатників, але й кожного, хто цікавиться питаннями мови.

Бру́ква, брѝтва, це́рква (Дм. Микулін), а не бруков, бритов, церков. Архаїчне це́рков; літературна форма «це́рква», напр. у Т. Шевченка: Церква невеличка 332, З усіх це́ркв 413.

Ведмі́дь (о. Ом. Тимочко) запанувало в літ. мові арх. «медві́дь» потроху губиться. Повстало

з давнього мідкѣдь через переставлення (метатѣ за) м і в. Дивись про це слово в «Життя Слів» У «Кобзарі» Т. Шевченка знаходимо: ведмі́дь 175. ведме́дик 175, ведме́жа 175.

Відповідно до чого (інж. Ф. Гай-Гавєвський). В літературній мові вживається тільки «відповідно до чого»: Зробили відповідно до ваших бажань. «Відповідно чому» рідкий вираз, в літ. мові не вживається.

Вплив (суддя Яр. Марків) — зовсім добре втворене слово, бо «впливати, упливати» часті в нас. Пор. в Словнику Б. Грінченка IV, 345: Уплив ув очерет, Уплив уже гоней з двоє, Упливло півтора року (Г. Барвінок), Літа упливають, як вода. Повісті І. Левицького: Вони впливали на

грубу натуру Воздвиженського. Так само: річка впливає до моря. Слово «вплив» так сильно в нас защепилося й поширилося, що годі міняти його на «влив», як Ви пропонуєте. В мові не все твориться так, як би логічно того сподівалися.

Впрост (суддя Яр. Марків). Уважаєте це слово «чисто польським». Це непорозуміння, бо «впрост» часте в літературній мові. Словник Б. Грінченка подає такий приклад із народньої мови: Як скочить на ноги та *впрост* до короля IV 348. На це розуміння академічний словник III, 628 подає такі слова: прямо, просто, *упрост*, навпростець і т. ін.

Все, а не всьо (Дм. Микулин). Літературна мова вживає тільки *все*, а місцевого «всьо» зовсім не вживає. Див. «Р.М.» ст. 250, «Рідне Писання» § 31 і 175. У Т. Шевченка: Все, все спльондровано 545, Все пропало, все 96, Все твоє 244.

Гей, гей би (о. Ом. Тимочко). Літературна мова ще не знає виразу «гей, гей би» в розумінні «ніби, як, буцім», це слово місцеве, часте в зах. укр. говорах: Веселий, гей риба в ріці. Але слово добре, краще оминати його не слід.

Голодний і голоден (Д. Микулин), — вільно вживаються обидві форми, як і повний-повен, кожний-кожен, всяк-всякий і т. ін. Див. «Рідне Писання» § 132.

Днів і день (Д. Микулин). Слова: «день, раз, аршин, чоловік», коли вжиті по числівнику, можуть мати (крім закінчення *-ів*) і свою давню форму без *-ів*: сім день, шість раз, вісім аршин, десять чоловік (або десять чоловіка). Див. «Рідне Писання» § 79.

Завіси (Л. Бурачинська). Слово *завѣса* відоме з найперших писаних пам'яток X-XI віку; спершу визначало завісу в церкві, пізніше стало завісою й по хатах. Слово добре відоме й іншим словянським народам: рос. *завѣса* і *знавѣсъ*, болг. *завѣса*, сrb. *завеса*, чеська *závěsa* (і *záslona*, *ороба*), в п. — *zasłona*, *řiranka*. В українській мові «завіси» дуже поширені; напр. *Стороженко*, «Марко Проклятий»: Над вікнами висіли з оксамиту завіси 74. У мові польській часте *řiranka* з нім. *Fürhang* чи *Vorhang*, з польського пішла й наша «фіранка» десь у XVII віці. Зменшена форма: «завіски». Не вживати рос. форми: «занавіска» чи «занавіс».

Залізо, залізний (о. Ом. Тимочко) панують в літературній мові; архаїчних форм «желізо, желізний» літ. мова зовсім не вживає. Див. «Рідна мова» ст. 143-144. Т. Шевченко в «Кобзарі» пише: В залізі руки 145, Гарячим залізом випікали 205, Залізній пута 512, Залізну браму зачинила 514.

Згідно з чим (інж. Ф. Гай-Гаєвський). Літературна мова знає тільки «Згідно з чим», напр.: Згідно з постановою, Згідно з вашим листом і т. ін. Проф. Є. Тимченко у своїй Граматиці 1917 р. пише: Згідно з природою 26, Згідно з засадою 162. Російського: «згідно чому» або «згідно чого» (согласно чему-чого) не вживайте.

Кавалок і кусок (Дм. Микулин). Більшість словянських народів уживають слова «кус, кусок». напр.: рос. *кус, кусок*, болг. *къс, късче*, чеське *kus, kousek*, старослов. «жєз (у сербів чуже комад), звідси й українське *кус, кусок, кусочок, кусень, кусінь, кусник* і т. ін. Але українська мова широко знає й інше слово зам. «кусок», — це «ка-

вал, кавалок, кавалець, кавальчик, кавальцювати», — як бачимо, слово в нас дуже поширене. Звичайно в нас говорять, що слово «кавалок» пішло від польського *kawał, kawatek*, а тому вживати його не слід. Це не так, — слово це з сер. дол. німецького *kavel* (пор. голанд. *kavel*, данське *kavel*, шведське *kafle*), що визначало «жеребок з дерева, жеребок (los), частка»; це останнє й перейшло до нас може й через мову польську; чеська мова знає це слово, але рідко: *kaval, kavalec*; пор. кашубське *судпаџ kawle* — «тягнути жеребка». Уже наш письменник А. Радивилівський вживає слова «кавал» у своїм «Огородку» 1678 р. ст. 915. Усі східноукраїнські письменники вільно вживають слова «кавалок»; так, *Номис, Приказки*: За кавалок кишки сім миль пішки ч. 6473, Чуб. I 147: Треба працювати, щоб кавалок хліба мати, Грінч. III 555: кавалок хліба і т. ін. Отже літературна мова обидві слові вживає вільно: «кавало» і «кусок»; краще оминати «кавалка» не слід.

Квітка, а не цвітка (Дм. Микулин). Українська літературна мова вживає тільки форми «квітка», а зах. укр. форми «цвітка» не вживає, як місцевої (хоч і правильнішої). Уже здавна маємо цю форму; так, «Христос пасхон» 1630 р., Львів, ст. 23 подає: Квѣток овоцу; «Ключ Розуміння» І. Гаятовського 1665 р. ст. 10: Вырйти были квѣты. Письменники східноукр. завжди пишуть тільки «квітка», напр. Т. Шевченко: А без долі біле личко — як квітка на полі 16, Сохне, вяне як квіточка 27. П. Куліш, «Чорна Рада»: Повписувала шовком усякі квітки 395. М. Старицький, «Поезії»: Квітки 109. Грінченко, «Під тих вербами»: Гарна як квітка 39, Здавалась квіткою 39, Будуть дівки квітки рвать 109, Квітки біля хати 114. М. Рильський, «Гомін» 1929 р.: цвітуть квітки 45, На квітках 74. Так само пише й І. Франко, «З вершин»: Похилилися квітки 4, Як посміли проклюнутись квітки 3.

Цвіт (але не «цвітка») часте в літературній мові; визначає квітку або цвітіння. *Номис, Приказки*: Се тільки цвіт, а ягоди будуть 3526. У Шевченка: Доню моя, доню моя, цвіте мій рожевий 17: Рожевим цвітом процвіла 577.

Кінчатися — кінчитися (Проф. Ів. Шовгенів). Офіційні правописні словники (Г. Голоскевича, О. Ізюмова) подають для вільного вживання дві форми: *кінчати, -чаю, -чаєш, -чають*; і *кінчїти, -чї, -чїш, -чїть*, так само і з *-ся*. Отже, форма «кінчатся» (закінчуються) буде зовсім літературна. На ці форми словник Б. Грінченка подає не мало прикладів. Але форма «кінчатся» рідка, ліпше буде «закінчуються». У «Кобзарі» Т. Шевченка читаємо: До вечора не кончим 348, Отак не думавши кончають 382, Не кончили кари 104.

Кодло (о. Н. Бурмич). Слово «кудлатий» і «коло» іншого походження, ніж «кодло» > * кдьло.

Кожний — кожний (о. Ом. Тимочко). Вдавнину були форми: *кждо, кждый, каждаый*, звідки й наше архаїчне «кождий». Літературна мова вживає тепер тільки «кожний» (не: кожній) або «кожен»: Кожен (чи кожний) хоче жити.

Комір (Л. Бурачинська, «Нова Хата»). Літературна мова вживає тепер тільки форми «комір (а не: «ковнір»), комірець, комірчик». Слово (ві-

доме в нас із XVI ст.) так широко знає в нашій мові, що вже не варт замінити його на якусь інше (напр. «нашийник»). Слово повстало з давньонім. *kolleg* (теперішнє нім. *Kolleg*, з франц. *collieg*, а всі вони — з лат. *collum* шия). В перекладі М. Рильського «Пана Тадеуша» читаємо: Витяга за комір 211, Пощо ж за комір ти схопив мене 221.

Коридор (Ол. Глушко) — так прийнято писати в літературній мові, франц. *corridor*, нім. *Korridor*, італ. *corridore*, — з лат. *corritorium*; форми «коритар, куритар» — з польських *korutarz, kurytarz* — в нашій літературній мові зовсім не вживаються.

Манжети (Л. Бурчинська). Літературна мова знає частіше «манжета», множина — «манжети», рідко: «маншета, маншети (часом: манкети)» за франц. *manchette*; *ш* змінилося на *ж* в мові російській, звідси й наше «манжети». Замість цього дуже часто вживають народнього «чохла», множина — чохли. Словник Б. Грінченка подає: Оце ще комір та чохли повишивати, та й дошита сорочка буде; Іде козак улицею, чохлами махає; Світилка багата, на їй сорочка чохла́та, під тими чохла́цями сидять... копицями Галицьке слово «дуди» зам. «манжети» місцеве, навряд чи прийметься; навпаки «чохли» широко знані.

Мета і ціль (Профан) — однаково вживані форми. Слово «мета» походить від лат. *meta* — границя, межа, стовп, край, і це початкове значення цього слова; пізніше значення поширилося, і «мета» стала визначати й абстрактну «ціль». Пор. чеське й польське *meta*. «Для тієї мети» чи «Для тієї цілі» — тепер рівнозначні вирази. Слово «ціль» повстало з сер. гэр. німецького *zil*, теперішнє *Ziel*, перейшло до чеського *cil*, польського *cel*, сербського *циль*, і до східніх: рос. *цѣль-цель*, укр. *ціль*. Як бачимо, обидва слова — «мета і ціль» — чужі, слов'яни для цього розуміння свого слова не мають (хіба «замір», чеське *záměr*, п. *zamiar*).

Модній і поперечній. Академічний правопис наказує писати тільки модній, -на, поперечний, -на (хоч старші словники подають і форми модній, поперечній). Просимо ці дві слова викреслити на ст. 209-210 «Р. М.» з числа слів на -ній. Див. «Рідне Писання» § 128.

Мужик, хлоп (О. Глушко) — цих слів в літературній мові оминають, бо вони мають призрачне значення; звичайно кажемо «селянин». Т. Шевченко, щоб сильніше підкреслити соціальний стан учнів Христа, один раз ужив цього слова в «Марії»; Мужики, його брати, ученики перелякались, повтікали 550.

Нещасливий і нещасний (інж. Ф. Гай-Гаєвський) трохи відрізняються своїм значенням: нещасливий — хто щастя не має, кому нещастить; Нещаслива дівчина, втратила гарного хлопця. Нещасний — бідний, покалічений, прибитий великим горем. Але обидва значення дуже близькі до себе, чому ці слова часто вживають одне замість одного.

Папа (о. Ом. Тимочко). Українська літературна мова зовсім не вживає слова «папа» замість «батько, тато»; це русизм.

Перетинка, ко́ма (Суддя Яр. Марків). Школа конче потребує усталеної граматичної термінології, тим то київська Академія Наук уложила й затвердила граматичну термінологію. Кожний шкільний

підручник на Наддніпрянщині мусить дотримуватися цієї однієї граматичної термінології (див. «Р. М.» ст. 53). Знак, звали в нас «перетинкою» (перетинає речення, тільки не «протинкою»), але тепер Академія затвердила грецьку назву «кома» (ко́ма).

Про що тут іде (о. Ом. Тимочко), «про що розходиться» — це штучні вирази; але вираз: «іде мені про» досить уже втерся в нашій мові (хоч ліпше: мова про), а «розходиться мені» зовсім штучний.

Скоро (Дм. Микулин) — це праслово, часте в найдавніших пам'ятках X-XI віку; пор. староцерк. сл. *скоро*, *борзо-сързо*, рос. *скоро*, болг. *скоро* і *борзо*, сrb. *скоро* і *брзо*, чеське *skogo, rychle, brzo*, польське *skogo, prędko, szybko*, в укр. мові: *скоро, швидко, хутко*, архаїчне місцеве *борзо*. Думати, ніби слово «скоро» повстало з російського, нема жадних підстав.

Словник **слівник** — **словар** (проф. Ів. Васи́лашко в Чернівцях). Стара форма «словар» ще недавно була скрізь у нас поширена, хоч це не наша питома форма, але більше російська. Так, Л. Зизаній свій словник 1596 р. назвав «Лексис», а Памво Беринда 1627 р. — «Лексикон». Цікаво, що Словник Б. Грінченка слова «словар» зовсім не подає (назва в заголовку: «Словарь української мови» — це, здається, титул не Грінченка). Болгарське «рѣчникъ», сербське «речник». Слово «словник» (пор. чеське *slovník*, польське *słownik*) стало словом літературним і загально-знаним. Думаю, що час уже українізувати його на «слівник», — це була б наша форма (пор. слівце). Термін Ф. Пискунова «Словниця» (Словниця української мови, Одеса, 1873 р.) зовсім не зацвівся в нашій мові.

Сльоза, а не слеза (о. Ом. Тимочко і Дм. Микулин). Літературна мова знає тільки живу східньоукраїнську форму: «сльоза́», мн: *сльози, сліза*. Зах. укр. «слеза, слез», літературна мова зовсім не вживає. Див. «Рідне Писання» § 31. У Т. Шевченка: *сльози* 42. 325, *Сліз* немає 25.

Студентський (Яр. Рудницький). Групу *сти* спрощуємо на *си*, напр.: вісник, існувати і т. ін.; але групи *итс* в письмі не спрощуємо, тому «студентський» не змінюється на «студенський» чи «студенцький» (хоч так вимовляємо). Див. «Рідне Писання» § 55 і 58.

Топтати (Ол. Глушко) — це літературна форма, а «доптати» — місцева зах. укр.; не вживайте «доптати». Т. Шевченко писав тільки «топтати»: Бурян топтала 159, Не топчіте святого закона 256, Стежечку топтала 402 і т. ін.

Трудящий (Проф. Ів. Шовгенів). Народня східньоукраїнська мова широко знає слово «трудящий» зам. «працюючий, робочий (не: робучий)». Найкращі письменники часто вживають цього слова. Так, Т. Шевченко в «Кобзарі» ужив цього слова 4 рази: Трудяще, а чепурне та роботяще 489; Таки ж у тім селі трудящий у наймах виріс сирота 343; Був Максим трудящий, роботящий 495; Трудящим людям 557 (видання 1910 р., Доманицького). Г. Барвінок 173: Трудящий шукає долі, а доля шукає трудящого. Номис, «Приказки»: Трудяща копія годує доаіку. Слово «трудящий» тепер сильно поширилося і в мові літературній (але не вживати рос. «трудящийся»).

Від Редакції й Адміністрації.

»Бібліотека Рідної Мови«. Повідомляємо наших Передплатників і Прихильників, що надалі »Бібліотека Рідної Мови« виходитиме періодично як кварталник, по 4 книжечки річно. Зміст і ціна книжечок будуть приступні для масового поширення серед українського громадянства.

»Фонд Рідної Мови«. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на »Фонд Рідної Мови«: свящ. о. Чубук-Подольський 20 зл., Ос. Марків 10 зл., Проф. І. Василяшко 7.15 зл., Суддя Яр. Марків 4 зл., о. Дм. Йосифович 3 зл., Др. С. Савочка 3 зл., Др. М. Сірко 3 зл., С. Сенета 5 зл., Суддя І. Іножарський 3 зл., Ос. Остапчук 2 зл., Я. Бобрук 2 зл., о. О. Годунько 2 зл., Члени Редакції й Адміністрації часопису »Селянин« 2 зл., В. Євфимчук 2 зл., Демчишин 2 зл., Інж. В. Кисілевський 2 зл., Інж. І. Сірий 1.50 зл., І. Шевченко 1 зл., Проф. О. Тисовський 1 зл., І. Гершун 1 зл., В. Вишикський 1 зл., С. Лотоцький 1 зл., Н. Н. із Городині 1 зл., Мгр. М. Здан 50 гр. А разом — 80.15 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрий однодушній допомозі на »Фонд Рідної Мови« широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в десятому числі.

Розповсюджуйте »Рідну Мову«. »Рідна Мова« зможе корисно працювати для українського Народу тільки тоді, коли матиме таке число передплатників, що дасть їй і матеріальну змогу нормально існувати. Без цього збільшити розмір »Рідної Мови«, про що нас з усіх боків просять, ще ніяк не можемо. Ось тому сердечно просимо всіх Прихильників та Передплатників »Рідної Мови« не пошкодувати свого часу й труду і приєднати нам декількох нових передплатників. Доданим до цього числа »Рідної Мови« чеком просимо наших Читачів доповнити передплату до розміру річної або передати чек особі, що стане передплатником нашого журналу. — Подбаймо самі про міцний матеріальний ґрунт для »Рідної Мови«.

Нові Передплатники, коли того хочуть, одержують »Рідну Мову« від 1-го числа.

Поновлення передплати. Просимо заздалегідь понсвляти передплату, щоб не було перерви в одержанні журналу; хто не поновить передплати, тому чергового числа »Рідної Мови« не вишлемо. Чвертьрічних передплатників просимо — коли можна — присилати піврічну передплату, бо чверть-

річна дуже морочлива для Адміністрації. Хто посилає передплату малими ратами, просимо додавати 10 гр. поштового, бо йнакше платимо ми.

На запитання до Редакції чи Адміністрації відповідаємо тільки тоді, коли додамо потрібного поштового значка.

»Рідну Мову« за минулі місяці пошта не приймає на гуртову оплату, а тому ми змушені посилати її з печаткою: »Egzemplarz okazowy bezpłatny«. Хто хотів би мати ці числа без такої печатки, мусить прислати поштове по 10 гр. на одне число і по 5 гр. на три і більше.

Безплатно чи вборг висилати »Рідну Мову« ще не маємо змоги. Передплатникам, що своєчасно не поновлять передплати, припиняємо висилати журнал механічно. Про вичерпання надіслані передплати повідомляємо кожного написом зліва долі ма копертах, що в них посилається »Рідна Мова«.

Східня Канада. Уповноваженим заступником »Рідної Мови« на Східню Канаду є Вд. о. Д. Д. Лешишин; йому можна присилати передплату й датки на фонд »Рідної Мови«. Його адреса: Rev. Rector D. D. Leschishin, 208 Major Street, Toronto, Ont., Canada.

Як висилати передплату за границі. Передплату на »Рідну Мову« за границею (9 зл.) можна надавати в кожному поштовім уряді. Купіть чистий контовий блякет і допишіть на нім: »Nr., Poczta Kasa Oszczędności, Warszawa, Dla Nr. 27.110, »Ridna Mowa«, czasopismo, Warszawa.« А Nr Варшавської »Поштової Каси Ощадности« такий: Австрія — 79.500, Бельгія — 244.200, Чехословаччина — 89.600, Данія — 14.972, Франція — 60.012, Голандія — 145.510, Югославія — 65.049, Лотва — 4.030, Німеччина — 11.000, Швайцарія — III/6.500, Швеція — 4.312, Італія — 1/10.110. — Грошевим переказом можна надати передплату з усіх держав.

Передплату з Румунії (180 леїв річно) можна надавати й міжнародними поштовими значками, що продаються в кожному поштовім уряді. »Рідна Мова« розпорядженням 8 березня 1933 р. Державного Підсекретаріату Преси N 1634 дозволена для поширення в Румунії.

»Рідна Мова« в Чехословаччині. Передплату на »Рідну Мову« (35 чк річно) в Чехословаччині можна надавати в кожному поштовім уряді. Купіть чистий žekový vplatní lístek і допишіть на нім: Nr. 89.600, Poczta Kasa Oszczędności, Warszawa, Dla Nr. 27.110, »Ridna Mowa«, czasopismo, Warszawa«.

ЗМІСТ 9-го ЧИСЛА »РІДНОЇ МОВИ«: І. Огієнко: Наша часописна мова. В. Лев: Про мову Шевченка. І. Панькевич: Змагання над устійненням літературної мови у чехів. Г. Ільїнський: Походження українських слів: 9: Порт. Борис Грінченко про апострофа. Дід Огії: Граматика малої Лесі: XI. Зміна о, е на і. До Прихильників Рідної Мови. »Рідне Писання«. Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших Читачів. Від Редакції й Адміністрації. — Адреса »Рідної Мови«: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60; за границею 9 зл. річно. Нові передплатники, коли того бажать, дістають »Рідну Мову« від 1. числа.

Małytytoś poortowā uiszczono gyozaftem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П.К.О. № 27110.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИСТИ
Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛИШЕ ТО-
ДИ, КОЛИ НА ТЕ ДОЛУЧЕНО ВІДПО-
ВІДНОГО ПОШТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1.60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ 1 ЗОЛ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТІСТЬ В ІНШІЙ ВА-
ЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

ЖОВТЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 10.

Історичний словник української мови.

За редакцією проф. Є. Тимченка.

Гуманістичні науки — історія, літера-
тура, мовознавство — завжди грають ве-
лику роль в національній відродженні
кожного народу, бо це насамперед вони
пробуджують національну свідомість ши-
роких кругів громадянства, що живуть
під впливом чужих великодержавницьких
ідей.

Мовознавство в недержавних народів
завжди мало велике признання й теплу
опіку свого загалу, бо станом національ-
ного мовознавства звичайно й мірявся
рівень національного пробудження народу,
що пережив «етнографічну добу» і ставав
нацією. Так само було і в нас, — наше
мовознавство (хоч і не високого стану)
відоме здавна, на полі української лінгві-
стики працювало багато вчених дослід-
ників, більших і менших, що працювали
часто з тим великим пієтизмом у праці,
що можливий тільки у недержавного
народу. Поодинокі галузі українського
мовознавства — історія мови, фонетика,
морфологія, складня, діалектологія і ін. —
на теперішній час досліджені в нас до-
сить глибоко, і ми частенько маємо чим
похвалитися тут навіть перед народами
державними, з культурою вищою від на-
шої.

Найголовнішим джерелом кожного мо-
вознавства скрізь був історичний слов-
ник тієї чи тієї мови. Усі наші праці з
мовознавства часто мало обґрунтовані
власне через відсутність доброго істо-

ричного словника мови. Тим то зрозуміло,
чому кожний нарід — в особах його кра-
щих мовознавців — так багато дбає про
виготовлення докладного наукового істо-
ричного словника своєї мови. І з часу
виходу в світ такого словника звичайно
починається нова доба того чи іншого
національного мовознавства, бо з цього
часу можливо вже вирішувати найрізні-
ші лінгвістичні питання, що до того «ви-
сіли в повітрі», не оперті на джерель-
ному історичному матеріалі.

В травні місяці 1930 р. Українська Ака-
демія Наук у Києві випустила нову ве-
лику працю: «Історичний Словник укра-
їнського язика», з тому I А-Ж зшиток
I А-Глу, 528 ст. in 8°, в дві шпальті, а
на початку 1933 р. зшиток 2-й — Глу-Жя,
ст. 529-947, за редакцією проф. Є. Тим-
ченка. Отже, нарешті, й українське мово-
знавство дочекалося свого великого свята!

Історичний словник української мови!
Мрія трьох поколінь українських мово-
знавців! Та це ж тепер сотні рук (і не
тільки мовознавців) хапливо потягнуться
до нього, як до найвищого трибуналу,
як до найавторитетнішого джерела за
виясненням найрізнорідніших питань і
темних загадок із обсягу не тільки чи-
стого мовознавства. До цього Словника
в першу чергу негайно звернуться всі
мовознавці, навіть і не слов'янські, шу-
каючи в нім відповіді на питання, що їх
у кожного з фахових лінгвістів назбира-

лося не мало. Тепер кожному з ворогів нашої мови, що вперто повторяли дошкульні нісенітниці про українську мову, легко можна відкрити ту чи ту сторінку «Історичного Словника» й довести його помилку, ще й користаючись з авторитету Академії Наук. Нарешті стануть тепер яснішими наші рясні спірні питання з мовами своїх сусідів — польською, білоруською й російською.

Думка про складання Історичного Словника української мови повстала давно, — цією справою займався ще П. Житецький, назбиравши для того коло 12 тисяч слів, вибраних із пам'яток старої української мови. Цією ж таки справою ціле життя займається проф. Є. Тимченко; ще змолоду зібрав він був коло 60 тисяч слів, вибраних із 34 українських джерел; із цього матеріялу Є. Тимченко склав був малого історичного словника нашої мови й післав його на Костомарівську премію.

Року 1919-го, коли проф. Є. Тимченко був тимчасово професором Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, знову виринула була справа Історичного словника української мови. Ректор цього університету, проф. І. Огієнко роздобув потрібні на це великі кошти й доручив проф. Є. Тимченкові цілу цю справу. За рік праці виписано тоді понад 30 тисяч карток, головні з «Архивъ Юго-Западной Россіи». На весні 1920 р., з постанови Сенату, Кам'янецький Університет подарував увесь виготовлений матеріял Українській Академії Наук, тому й передав його проф. Є. Тимченкові, що вертався тоді до Києва. Ця Кам'янецька доба була реальним початком складання Історичного Словника української мови вже на нових засадах.

Ще з самого початку Української Академії Наук при ній заклалася була «Постійна Комісія для складання Історичного Словника української мови», а на голову її обрано 26. XII. 1918 року відомого й заслуженого українського лінгвіста, доброго знавця сучасної мови проф. Є. Тимченка, обрано з правами дійсного члена Академії. Різні перешкоди не давали змоги Є. Тимченкові своєчасно приступити до систематичної праці, але вже з 1920 р.

організував він у Києві постійне збирання потрібного матеріялу. І цілих 9 літ (1920-1929) виписувався найрізніший матеріял — назбирано ще 212284 картки (до 100000 попередніх), над чим працювали: Л. Білозір, Є. Боровик, Є. Волошин, Ф. Гавевський, Г. Грушевська, О. Грушевська, М. Зеров, Л. Кістяківський, П. Ковалів, К. Лазаревська, М. Лев, Л. Назаревська, О. Назаревський, Г. Петренко, А. Різник, П. Рулін, Є. Смолинська, В. Ставниста, М. Станиславський, М. Тимченко, М. Хомичевський, С. Якимович і інші. Так зібраний був (і невпинно збирається й далі) потрібний матеріял і приступлено до його редагування й укладання «Словника». Першого тому літери А, Б, В уложив сам директор Комісії, проф. Є. Тимченко, літери Г, Ґ, Ж уложили К. Лазаревська й Г. Петренко, а літери Д, Е, Є — Є. Волошин. Ці особи, крім роботи укладачів, виписували на ці літери матеріяли для визначення слововиводу, а працю їх усіх зредагував проф. Є. Тимченко. Перший том цієї праці — букви А-Ж, 947 двопальтових сторін, із передмовою на 5 сторінках і зазначенням величезного числа джерел на 16 ст. (зазначено їх 365, але це список не повний) — оце недавно показався у світ і став приступним для науки й широкого кола прихильників рідної мови.

Безумовно, цією своєю працею проф. Є. Тимченко вніс величезний вклад до української науки, чого йому ніколи не забуде правдива історія слов'янської філології.

«Історичний Словник українського язика» складений так широко й повно, що стоїть на першому місці серед історичних словників усіх слов'янських народів. Як казав я вище, для нашого Словника вибрано матеріял із 365 українських пам'яток, а це така поважна праця, що її не знають словники інших слов'янських народів і що її об'єктивно з подякою визнають усі.

Я два рази вже писав про перший зшиток цього Історичного Словника («Діло» 1930 р. ч. 211 і 213 та «Prace Filologiczne» 1931 р. т. XV ч. 2, ст. 241-264), указуючи його великі додатні сторони, а також і його недостачі. Із недостач

найбільшою вважаю відсутність у Словнику віків XI-XIII, але це вийшло, здається, не з вини редактора; приємно було почути, що мав таки вийти окремий том Історичного словника, що охопив би пам'ятки XI-XIII віків.

Історичний Словник — це монументальна «вікопомна» праця Київської Академії Наук. Цілий український нарід із великим нетерпінням чекає дальших томів цього Словника, як найціннішого скарбу своєї культури. На жаль, доходять до нас якісь тривожні чутки, ніби дальші томи Словника більше вже не вийдуть. Не

хочемо вірити цим неймовірним чуткам, бо ж десять років пильно збирано матеріял, витрачено на нього величезні духові сили й немалі матеріяльні кошти...

Бажаємо проф. Є. Тимченкові, найкращому й глибокодосвідченому знавцеві цієї справи, що 13 літ стоїть уже коло неї, корисного й спокійного закінчення величної історичної справи. Цілий український нарід і звесь науковий світ чекають якнайскорішого закінчення Історичного Словника української мови і з напруженою увагою слідкують за цією справою. Іван Огієнко.

Про мову Шевченка.

(Закінчення).

Перейдім до самої мови. Факт, що Шевченко послуговувався мовою Київського говору, зробив те, що в його мові знаходимо мало ухилень від теперішньої літературної норми саме через те, що в дальшому розвитку української літературної мови якраз київський і полтавський говори стали за її основу. Тому знаходимо у Шевченка такі елементи, що тепер запанували в літературній мові, напр.: вітати (не витати), збирати (не збирати), сяти й сіяти; закінчення G¹ D¹ N³ на -і в словах як напасть — напасті; пропускання -й- в словах типу піде (не: пійде) та в наростку вищого ступеня прикметників на -іше, нпр.: голосніше, жалібніше, частіше. Одначе виступають у мові Шевченка й місцеві прикмети київського говору, як: -овати замість -увати в закінченні дієменника теперішнього часу¹, або заміна е-и залежно від наголосу: Керелівка зам. Кирилівка, кешеня — кишеня, туркеня — туркиня.

З чужих елементів у мові Шевченка найважливіші два, — російський і церковний. Русизми, не дивлячись на довге перебування Шевченка поза Україною, становлять у нього явище не часте. Сюди можна причислити: доносить по начальству («Вел. лях»), ми на ст о я щ і християни («Кавказ»), ізза решотки («Згадайте, братія»), в заперті («Марина»), готичеський

з часами дом («П. С.»), неохолонувший ще труп («В неволі»), щож то буде з превосходительною («Петрусь»), впали карі очі (ib.)². Відсутність великої російської стихії в мові Шевченка пояснюється тим, що українська мова, так відмінна від російської, не спосібна просякатися впливами цієї чужої. Дійсно, Шевченко писав російською мовою, та написав 4 драми, 2 поеми і 2 оповідання. По російському писав поет з поч. 40 рр. У 1846-50 рр. Шевченко не писав нічого по-великоруському, а вернувся до неї в 1853 р., саме тоді, коли, наляканий трусами й доносами, «боявся» писати рідною мовою й нічого нею не писав.

Щоб доказати, що знає й російську мову, Шевченко стратив мало не чотири роки зовсім свідомо, а доказав тільки те, що бути російським поетом він не міг, хоч би й хотів. Мову цю знав далеко гірше, ніж рідну, і замість поезії зміг написати нею тільки віршовану прозу або сентиментальну реторику. Російська критика, що перед тим так гаряче радила поетові писати по-великоруськи, не дуже зраділа з його спроб цією мовою, бо не знайшла в них артизму. А коли поет побачив, що з його писання нічого не виходить, кинув химерне бажання — стати

¹ Але це скоріше вплив традиційного російського й церковного правопису, бо народня ви мова на Київщині знає -увати.

² Борис Ткаченко: Язык Шевченка и «Галицийское наречие» (Шевченко в історії української літературної мови) Література, наука, мистецтво (Вісті ВУЦВК, 1924, ч. 10).

заразом українським і російським поетом, і знов цілком вернувся до рідної мови.

Хто знає, що сталося б з Шевченком, якби його російські твори вийшли були такими ж удатними-талановитими, як українські. Може бути, що Україна втратила б його навіки, як свого поета. Але не допустила до цього правдива українська душа і вдача поета¹.

Зате в мові Шевченка дуже сильна стихія церковнослов'янська. Справа тут очевидно в тому, що рамки Шевченкової поезії незрівняно були ширші, ніж у його попередників; ті «страсти», що їх, мовляв Павловський, «столь естествонно изображать на малороссійскомъ нарѣчїи», далеко перейшли поза межі, що їх можна було встановити їм на початку XIX ст., і от Шевченкові не вистачає вже мовних засобів його рідної говірки. Той факт, що він доповняв її саме церковнослов'янською стихією, легко знаходить собі пояснення в Шевченковому житті. Ми знаємо, що від дитинства почавши («списую Сковороду або три царіє со дари») і аж до останніх своїх днів він не поривав зв'язків із старовкраїнським письменством з його мовною церковщиною. Знаменна річ, що, поминувши такі твори, як «Псалми Давидові», «Марія», «Неофіти», де церковщина цілком природна, найбільше маємо її не тільки в романтично-пісенних Шевченкових творах («Причинна», «Тополя», «Перебендя» і т. ін.), але й там, де вибухає його соціальний патос—у «Кавказі», «Царях» та інших. Напр. в поемі «Пророк»²: «Господь, любя своїх людей; Люди, род лукавий, Господнюю святую славу розтлили... і чужим богам пожерли жертви, омерзались, і мўжа свята — горе вам! на стогнах каменем побили, і роде лживий і жестокий! вомісто крѳткого пророка — царя вам повелів избрать». Під впливом церковщини послугувався Шевченко часто й дієприкметниками не тільки теперішнього та минулого часу, але й архаїчними³. Нпр.: Неначе ворон той летячи, про не-

¹ Див. Ю. Тиховський: Великоруська мова в творах Т. Г. Шевченка, «Українська Хата», 1910 р., стр. 34-46.

² Там само.

³ Про це див. Микола Сулима: Дієприкметники в Шевченковому «Кобзарі», «Науковий Збірник» за 1928 р. т. 28.

погоду людям кряче (Фр. II. 118). І хвилю ревучи, далеко-далеко, у синее море на ребрах послав («Гамалія»). Пливуть собі ніби з дому, пливучи співають (ib.). Іде Марко, ідучи співає («Наймичка»). Співають ідучи дівчата («Вечір на Україні»). Ой з-під гори та з-під кручі ішли мажі рипучи, а за ними йде та чорнявая та плаче-рида йдучи (Фр. II. 129). Закрутивши чорні уси, за ухо чуприну («Іван Підкова»). Пан вернувшись, занедужав, стогне, пропадає. А то, лежа в хаті, ще опухнеш («Москалева Криниця»). Вип'єш, — біжи, яко мога. («Тополя»). Утни, батьку, щоб нехотя на весь світ почули («До Основ'яненка»). Не співає чорнобрива, стоя під вербою («Тополя»). Заспіває козаченько, ходя по долині (ib.).

Знає, що народня мова не любить дієприкметників. А коли вживав їх Шевченко досить часто, це треба приписати хіба впливові церковнослов'янської стихії в його мові.

Коли врешті зазначити, що Шевченкова мова на протязі його поверх двадцятилітньої творчості засадничо не багато змінялась, належить подати за Кримським ось таке: «Шевченко, захопившись слов'янофільством, виходив з ідеї, що український письменник повинен вибирати із словарної скарбниці живої української мови переважно такі елементи, що могли б зрозуміти по змозі геть усі слов'яне і повинен він, наскільки це річ можлива, не брати тих українських слів (хоч би й дуже звичайних), котрі могли б являти собою будь які труднощі для решти слов'янства. Щоб українську мову краще розуміли всі інші слов'яне, Шевченко широко користувався так само словами церковнослов'янськими, біблійними. Що правда: Шевченкова мова не переставала через те бути дуже художньою мовою, та все ж таки в Шевченка виявлялася українська мова лиш так як у прекрасній мармуровій білій статуї виявляються риси живої людини, — без тієї колоритності, якою виблискуватиме живописний малюнок, і без тієї детальної точності, яку може дати фотографія»¹

Львів.

Василь Лев.

¹ Шахматов-Кримський: Нариси з історії української мови. Київ, 1924 р. ст. 114-115.

Огоновський jako філолог.

(В століття народження 1833—1894).

Проф. Омелян Огоновський належить до тих небагатьох, що поклали тривкіші підвалини під наукове опрацювання української граматики, хоч до таких вислідів, як Потебня, Житецький, Михальчук не дійшов у своїх дослідах. Галицькі умовини сімдесятих і вісімдесятих років не дозволяли обмежитися виключно до кабінетнонаукової праці. Відомі заборони українства в Росії, проголошення (і перепроводжування в життя) від чільніших тодішніх галичан ідеї об'єднання з російською культурою наказували йому взяти діяльну участь у відродженні української культури, опертої на національному ґрунті. Звідсіля й різнорідна його діяльність як поета, драматурга, письменника, культурноосвітнього й громадсько-суспільного робітника (довший час був головою «Прогресу»), історика літератури, мовознавця і врешті — університетського професора.

З усієї спадщини проф. Ог. тільки деякі праці не стратили й досі своєї вартості й такими остануться ще на довгий час. У розробленні української граматики, як загалом українознавства, пішов значно вперед від свого попередника проф. Якова Головацького, що вже під старість перестав вірити в силу духа рідної нації й перебрався до Росії. Граматичні праці проф. Ог. виказують широке обізнання з тодішньою відповідною літературою, багатство матеріалу, призираного з великою пильністю й докладністю зо старих пам'яток і з гущі народніх говорів, послідовне підкреслювання самостійного становища української мови серед її слов'янських сестер.

»Rozprawy Wydziału Filolog.« т. 5. Акад. Наук у Кракові (1877) приносять першу працю Ог., між іншим габілітаційну, п. н.: »O przyimkach w językach starosłowiańskim, ruskim i polskim«, де на 200 сторінках поданий за Поттом і Міклошичем перегляд препозицій у згаданих мовах, із їх етимологічним і синтаксичним значенням, із спробою власних вияснень, прийм. *възъ*, *надъ*, *объ*, із виказанням деяких рис української мови, відмінних від російської. Прихильну замітку про цю розправу подав Кочубинський в »Итогах славянской

и русской филології (І. Кокорудз, ЗНТШ 5—6), Ягіч в Archiv'i 3 і критичну рецензію Онишкевич (Arch. 4), збиваючи декотрі етимологічні виводи авторові, своїх натомість не подаючи.

В »Einige Bemerkungen über die Sprache der altpolnischen Sophienbibel« (Archiv 4, 1880) дає проф. Ог. декілька дрібних причинків до вивчення цінної старопольської пам'ятки. Вносить між іншим 20 текстових поправок до рукопису, що його видав проф. Малецький, подає низку фонетичних рис пам'ятки, дещо з відміни й будови слів, спинюється над чужими словами, а при всьому рясно наводить приклади з староукраїнських пам'яток.

Найцінніша праця Огоновського — Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache« (Львів, 1880). Це вибір з кожної частини граматики найтиповіших ознак української мови, зроблений, здається, з метою виказати її велику розробленість і живучість, її здібність стати культурною мовою. По коротких вступних літературно-історичних замітках, що в них підкреслене відношення української мови до її сестер західньої й східньої з поданням скількості українців і їх говорів, ідуть нариси з ділянки фонетики (голосні, приголосні), словотвору, відміни, складні й наголосу.

Поза Потебню й Житецького в дослідках української звукової системи, а поза Міклошича в інших ділянках граматики не вносить автор нічого нового. Кожне тільки явище ілюструє багатством язикового матеріалу, призираного головно з етнографічних записів і з усних заподань. В цьому саме й вартість »Studien«, що їх кожний україніст чи славіст, що хоче вивчати українську мову, поминути не може.

Тодішня критика прийняла »Studien« назагал прихильно. І. Франко, острій критик інших праць проф. Ог., цю працю називає найосновнішою на полі українського мовознавства («Світ» I, Львів 1881), Ягіч в короткій замітці (Arch. 5) признає їй ціну через багатство матеріалу; завважує при цьому, що підкреслювання самостійности української мови в

занадто гострому тоні зменшило об'єктивність праці; кінцеві зауваги до рецензії проф. Брікнера (Arch. 6) такі: Широке притягнення зібраного матеріалу, головню з галицьких говорів, посуває значно вперед знання української мови; хоч автор добре обізнаний з відповідною граматичною літературою, мало дає самостійних вияснень, вдаючись самим сконстатуванням факту. Білорущина має, щоправда, чимало спільних рис з українською мовою, та це ще не уповажнює вважати її діалектом останньої, бо і з великорущиною має теж багацько дечого спільного.

Додатком до «Studien» є «O ważniejszych właściwościach języka ruskiego» («Rozpr. Wdz. Fil. Akad. Um.» т. X, 30—93, Краків 1883) з однаковим порядком і розкладом матеріалу, з багатьма порівняннями явищ української мови з відповідними в польській мові. Помилково тільки дошукується проф. О. слідів носовости на українському ґрунті в таких, між іншим, словах, як лемківські тромбота, пробант, мента, бо це запозичення з німецької мови, останне через малярську. Звідомлення про цю розправу з підкресленням її ваги через велике багатство матеріалу подав І. Гануш у «Slovan. Sbor.» III 224 (1884). До речі, в праці проф. Грунського та Ковальова: «Історія форм укр. мови» 1931 р. ст. 323 помилково подане це звідомлення за рецензію на «Studien».

Видав теж проф. Ог. «Слово о полку Ігореві» (Львів, 1876) з історично-літературними замітками, з реконструкцією тексту, з прозовим перекладом на живу мову і, що найважливіше, з багатьма граматично-філологічними поясненнями. Книжка, щоправда, призначена для шкільного вжитку, однак і досі не втратила ширшого наукового інтересу, хоч би тому, що в ній, слідом за Максимовичем, ясно показаний тісний зв'язок «Слова» з українськими народними піснями.

Із шкільних підручників слід згадати: 1) «Linguae palaeoslovenicae specimina quaedam e monumentis ad A. Wostokow et Fr. Miklosich collectis» (1871) для студентів, 2) «Хрестоматія староруска для висших клас гімназіальних». Текст з поясненнями, додатком граматичним і сло-

варцем, і 3) «Грамматика руского языка для шкіл середних». Поодинокі виїмки хрестоматії, каже проф. Брікнер, Arch. 6, підібрані щасливо, багацько приміток улекшує зрозуміння текстів під кожним оглядом. Додати б до цього, що тепер починається звичайно староукраїнське письменство аж з XI віку, а не з X, як у хрестоматії Ог. Проф. Ст. Смаль-Стоцький признає вартість Граматики через чистоту й правильність її мови.

Для повноти погляду на оцю ділянку праці проф. Ог. треба ще згадати про дві статті характеру науковоппулярного: 1) «Короткий погляд на історію слов'янських язиків, особливож на історію язика руського» («Правда» 1872) і 2) «Моєму критикові» (Львів 1889). В першій сказано коротко про походження слов'янських мов, їх поділ і обопільне споріднення; мова про взаємини української й російської мов не все витримана на науковому рівні і на об'єктивному представленні фактичних даних. Самостійне не підрядне становище української мови проведено, як і всюди у проф. Огоновського, різко, хоч білорущина (за проф. Малиновським і Міклошічем) і словацька мова все таки тільки діалект. В другій статті, що є відповідь на рецензію проф. Пипіна у «Вѣстнику Европы» (1890) «Історії літератури рускої» не признає проф. Ог. існування вдавнину праруського язика, що з нього пізніш мали виділитися всі три східнослов'янські мови (укр., білорус. й рос.) здається тільки тому, що стан у минулому використовувано деkim для теперішности; «була лиш тая мова, каже, котра опісля стала зватись рускою, южнорускою або малорускою».

Рецензії праць проф. Міклошіча: «Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen», «Vergl. Wortbildungslehre der sl. Sprachen» і Житецького: «Очерк звуковой истории малорусскаго нарѣчія» доповнюють перегляд мовознавчих праць проф. Огоновського.

Сладщина, щоправда, невелика, але запевнює йому визначне місце не тільки в українському, але й слов'янському мовознавстві.

Львів.

Йосип Шемлей.

Мовні статті у львівському „Ділі“ 1881—1905 рр.

В розвитку української літературної мови не мале значення мала публіцистика, особливо щоденна преса. Поточне життя ставить перед публіцистом все нові й нові факти й поняття та вимагає, щоб давати їм відповідні назви й терміни, — і то відразу, не чекаючи, в найближчій хвилині. Свіжо уроблені чи відшукані слова кидає часопис у масу читачів, вони йдуть все далі й добувають собі «право громадянства»; і аж пізніше бере їх під розгляд фаховий мовознавець, і або приймає їх, або відкидає, — але нерідко й осуджені новотвори приймаються всупереч заходам граматиків і безкарно засмічують щоденну й літературну мову. В Галичині рішаюче значення в розвитку української мови довгі часи мало львівське «Діло», одинокий тоді щоденник Наддністрянщини. Переглядаючи річники «Діла» для іншої роботи, винотував я бібліографію, між іншим, і з ділянки мови, і подаю її на цьому місці за перше двадцятип'ятиліття часопису.

З самого бібліографічного перегляду можна зорієнтуватися, хто найбільше в ці часи працював для розвитку мови. В 1883—1884 р. спеціалістом мови виступає Михайло Подолинський (†1893), гімназійний учитель, приятель і довіренник П. Куліша; може бути, що підо впливом поета й писав він про чистоту мови, перекручування слів і студював правописний рух в Європі. Другим мовознавцем «Діла» був Омелян Партицький (†1895), теж учитель, автор німецько-українського словника й шкільної граматики української мови, до того також історик-дилетант, творець фантастичних теорій про початки історичного життя в Україні; в нашій часопису він між ін. писав про правопис та про походження слів «Україна» та «бойки». На другій темі він зачіпався з своїм товаришем по фаху Іваном Верхратським (†1919), що добув собі ім'я як природник, але з замилювання був і граматиком, і любив

пописуватися всякими етимологічними виводами. В «Ділі» він вів завзяту боротьбу з москвофілами-об'єдинителями і знущався з їхнього неуцтва у статтях із штудерно підібраними титулами, як: «Тяжелый дихавичний соп язичія», «Коловатица правописна твердяків», «Безконечне трильство твердих самокалів» і под. Пізніше він перенісся до другого часопису, «Руслана», і там більше його статейок на ті самі теми і з такими ж заголовками.

Всі три названі тут філологи працювали в часопису тільки як випадкові гості; перший постійний і довголітній співробітник «Діла» з жилкою мовознавця — це Олександр Борковський (†1921). Він також був учителем і директором гімназії, але мовою цікавився не як граматик-теоретик, а скоріше як практик, естет, любитель українського слова. Він був дуже тонким і вразливим публіцистом, дбав про гнучкість і образовість мови, не засклеплювався в теоретичних правилах, а притягав усе, що було нове й цінне в розвитку мови; але з другого боку критично відносився до модних новотворів, до публіцистичного сміття, до всякої мовної розперезаности. Борковський сам писав мало, тільки принагідні, дрібні статейки, «абищиці», як він це називав, — але в редакції був авторитетом у справах мови й виховав цілу низку публіцистів, що вже далі дбали про чистоту й красу мови, як Весоловський, Цегельський, Лозинський, Панейко і ін.

Бажано було б, щоб хто з фахівців зайнявся діяльністю таких мовознавців-публіцистів і розглянув, що кожний із них дав до скарбниці української мови; шляхом таких окремих дослідів могли б ми добути повну історію нашого мовознавства.

Ось усе, що знайшов я в «Ділі» за 1881—1905 рр. з царини мовознавства; список праць подаю далі за хронологічним порядком. (Кінець буде).

Львів. Д-р Іван Крип'якевич.

Походження українських слів.

10. Штани.

Останнє слово, цебто *портки*, а також подане вище рос. *порты* «штани» посередньо кидають яскраве світло на слововивід одного з найбільше загадкових імен східнослов'янського словника — на *штани* (рос. штаны). Давні пам'ятки не мають цього слова, інші слов'янські мови не знають його, тим то відразу можна було б подумати про його чужоземне походження. Так і зробив ще 1870 р. Matzenauer, подавши *штани* в своїх «Cizí slova v slovanských jazycích», хоч вказати якенебудь чуже джерело для цього слова йому не вдалося. Скільки знаю, зробити це спробував тільки Соболевський («Матеріялы и изслѣдованія» 189), — він виводить загадкове слово з латин. *sutana*. Але слово *sutana* в середньовіччі завжди визначало саму верхню одягу духовних осіб, і зовсім незрозуміло, як його святе значення могло так змінитися на малолітературне (на «неввыразимые»). Крім того, не треба забувати, що в давньоруським побуті «сутани» не було, тим то наші предки мали б одержати свої «штани» (коли тільки справді робили їх із цієї одяги) готовими з Заходу. Але в такому разі слово *штани* повинно б бути дуже частим у західнослов'янських мовах, а між тим ані в мові чеській, ані в польській досі не знайдено найменшого

сліду його. Усі ці міркування змушують мене рішуче відкинути гіпотезу славного російського вченого, хоч її й прийняв свого часу І. Огієнко в своїх цінних «Иноземных элементах въ русскомъ языкѣ» (ст. 22).

А між тим і в цім випадку «ларчик просто відкриється», як що ми, беручи на увагу основне значення рос. «порты» і «портки» (щось зшите), відбудуємо первісну форму «штанів» як *шьт-ана* і потім порівняємо з литовським прикметником *siūt-inis* «те, що відноситься до шиття, що призначене до зшивання». Це порівняння відразу покаже, що 1) суфікс *-ана* в формі *шьт-ана* тільки вищим ступенем свого вокалізму різниться від суфіксу *-inis* лит. слова; 2) що корінь *шьт-*, у протилежність до лит. *siūt-*, передає не довгу форму індоєвроп. кореня **sjū-* «шити» (звідки давньоцерк. сл. шити, укр. шити, польське *szyc* і т. ін.), але коротку, цебто *sjū*. Іншими словами, це значить, що слово *штана* повстало з **sjūtanā* > *šit-ana* і на початку визначало те саме, що й *ръгъ* (порт), а саме, — «тканину, що зшивається чи пришивається до другої»; дві такі тканині, з'єднані разом, і складають тут спідню одяг, що ми зовсім її в формі множинній (*pluralia tantum*) *штани*¹.

Москва. Гр. А. Ільїнський.

Апостроф.

Новий східноукраїнський правопис ще приблизно з 1860-х років запровадив писання т. зв. апострофа, чи по-давньому п'єрика по губних звуках *б, п, в, м*, а також по звуці *р* перед йотованими голосними *е, ї, ю, я* (= *je, ji, ju, ja*). Справа в тому, що колись м'які (палатальні) *б, п, в, м* з бігом часу ствердли (диспалаталізувалися) в нашій мові зовсім, ствердли так сильно, що вже органічно не можуть сполучуватися зо звуками *е, ї, ю, я* так, як ці останні сполучуються з іншими приголосними.

Треба не забувати, що звуки *е, ї, ю, я* визначають у нашій мові *je, ji, ju, ja* тільки на початку слова чи складу; ко-

ли ж вони стоять по приголосній, то визначають т. зв. зм'якшення (палаталізацію) цього приголосного: *сине, сюди, зятів і т. ін.*, цебто *syhe, šudy, žatiw* (рискою над приголосною зазначається м'яка вимова її). Через це, за логікою й правилами нашого правопису, форми *імя, бю, пяти і т. ін.*, це *im'a, b'u, p'aty*, а це зовсім не відповідає нашій теперішній мові. В глибоку давнину, в X-XIII віках

¹ На Київщині в Радомиському повіті чув я форму «штани», цебто правильну двоїну від однини *«штана»; але під впливом множини запанувала форма «штани», хоч палатальність *м* полишилася ще скрізь у формах «штанима», в «штаниах», «штанима». І. О.

звичайно писали: *ѣма, пѣть, вѣзати*, але тоді звуки *б, л, в, м* ще не втратили остаточно свої спосібності до палатальності (м'якої вимови), тому такий правопис для того часу був зовсім добрим. Але губні *б, л, в, м* рано втратили свою спосібність до м'якості, тим то напис *пѣть* для пізнішого часу став тільки традиційно-етимологічною формулою, бо появилася нова вимова: *pjať*, а в ній *л* вимовлялося вже «твердо» й зовсім окремо від дальшого *я* (*ja*).

З найдавнішого часу знаємо в нашій вимові т. з. редукцію (втрату голосної чи складотворчої сили) звука *и*, що зазначався на письмі через *ь*, напр.: *бѣти, вѣти, вѣши, вѣть і вѣк, вѣши, вѣть*, пізніше: *бю, бѣши, бѣть*; так само: *пѣк — пѣк — пю, пѣши — пѣши — пѣши — пѣш, здравѣ — здравѣ — здравѣ — здоровѣ, перѣк — перѣк — перѣк — перѣ і т. ін.* В нашій мові вдавнину було дуже багато іменників на *-иє*, а по редукції *и* — на *-ѣ, -ѣ*, напр.: *житѣ — житѣ — житѣ — житѣ — житѣ — житѣ*. Коли це *ь* (зредуковане *и*) стояло по губних звуках *б, л, в, м* та по *р*, то воно досить добре зазначало правдиву вимову (бо *ь* втратило свою голосову силу), чому в давніх пам'ятках ми не рідко й бачимо його. Взагалі, в нашій письменстві рано почали по губних і по *р* ставити *ь* або й просто *ѣ*, що зазначали певне отвердіння губного приголосного. Ось на це трохи прикладів: Лист Перемиського судді 1388 р.: *не подимѣа*, Снятинська грамота 1424 року: *жаѣѣ*, Житомирська грамота 1433 р.: *дѣвѣѣм*. Присяжна грамота 1435 р.: *на здоровѣю*, Опис київ. замку 1552 р.: *на ѣмѣа*, Книга Володимирська 1577 р.: *Дѣмѣаѣа*, Книга Луцька 1582 р.: *ѣаѣа*, *вѣючи, здоровѣѣ*, 1584 р.: *зѣ Григорѣѣѣ* (див. «Арх. Ю.-З. Р.» VI т. I ст. 99. 129. 118. 119. 140), Остріжський Збірник 1588 р. ст. 746: *вѣюши*, Учительна Євангелія, Київ, 1637 р.: *пѣѣѣ* 24, Полтавські поточні справи 1667 р. ст. 103: *Дѣѣѣаѣа* і т. ін.

Як бачимо, вже в XIV-XVII вв. добре відчували свою власну українську вимову губна + йотована голосна й пильнували зазначити її через *ь* чи *ѣ*; простіше — писали їх з давньої традиції.

Той значок, що про нього йде мова, звався встаровину «пѣериком» і мав різну форму, а найчастіше як *'*. Вже пам'ятки X-XI віку мають цього значка, цебто він появляється з самого початку слов'янської письменності. Значка цього найчастіше ставили, як показує вже сама його назва, замість *ь* чи *ѣ*, цебто опущений глухий звук *ь* чи *ѣ* зазначали значком *'*. Цього паєрика ставили частенько взагалі поміж двома приголосними: *ѣн'на*.

Ось оцим паєриком вдавнину часом зазначали й нашу особливу вимову губного з йотованим голосним. Коли появилася друкарство, то заміна *ѣ* чи *ь* паєриком стала частою, при чому встановилося два паєрики: *'* для *ь* і *ʹ* (на взір сімки)¹ для *ѣ*. В XVII ст. паєрик по губній (правильніше — над губною) уже не рідкість, напр.: Учительна Євангелія, Київ, 1637 р.: *здоровѣѣѣ* 69, *пѣѣѣ* 95; Львівський Апостол 1639 р., передмова: *напѣѣѣ* 9; Київський Требник 1646 р.: *здоровѣѣ* 552; «Месія Правдивий», Київ, 1669 р., Іоаникія Галятовського: *вѣючи* 66б, примѣѣѣ 145б; його ж «Скарбниця» 1676 р.: *здоровѣѣ* 26. 186. 21. 276 і т. ін.

До цього додаю, що зредуковане давнє *и* по губній, здається, не втратилось безслідно в таких словах, як *б'ю, п'ю* і т. ін., я не раз чув на Київщині, а також по інших місцях таку вимову цих слів, що по губній відчувається ще якийсь невиразний, сильно зредукований слід голосного, ближчий до *и*: *б'ю, п'ю*. Цікаво, що відповідні досліди в фонетичних лабораторіях так само зазначають у цих і подібних словах невиразний голосний (т. зв. шва) по губній перед *ј*.

Старовина знає ще одну групу випадків, коли надзвичайно часто ставили паєрика. У старослов'янським правопису по приростках *об, от, над, под* і т. ін. завжди писали *ѣ*, отже форми: *обѣѣвѣти, отѣѣѣтѣ, надѣѣѣти, подѣѣѣти* і т. ін. були звичайними. Напочатку приросток *из* не мав по собі *ѣ*, але пізніше й він підпав загальному правилу.

Коли пізніше *ѣ* утратив свою голосну

¹ На жаль, друкарня не має сімкового паєрика, тому замінюємо його тут і далі значком *'*.

силу в кінці приростка, то його в нашій письменності традиційно пишуть і далі, пишуть надзвичайно часто особливо перед йотованою приголосною, зазначаючи тим, що приросток у нашій вимові не зливається органічно з дальшою йотованою голосною. Звичайно, ь став тоді вже просто значком такої вимови, чому частенько бачимо в цих випадках не тільки ь, але й ѡ. Ось трохи прикладів: Грамота по 1349 р.: шьѣздѣна, шьѣздѣдомъ; Галицький лист 1371 р.: обьѣздѣтъ, обьѣздѣдиѣ; Бухурська грамота 1378 р.: обьѣздѣдомъ—обѣѣздѣдомъ; Галицька грамота 1404 р.: розьѣздѣтъ, розьѣздѣдѣ, розьѣздѣди; Грамота 1422 р.: розьѣѣхали; Зуде-чівський лист 1424 р.: розьѣѣхали; Ланчицька гр. 1433 р.: зьѣдѣнѣно, зьѣдѣнѣнѣи; Сочавська гр. 1558 р.: зьѣдѣнѣти, зьѣдѣнѣли; Пересопницька Євангелія 1556 р.: зьѣвѣнѣ 10, зьѣвѣнѣно 63, зьѣвѣнѣтъ 75, зьѣвѣнѣти 52, зьѣвѣнѣѣтъ 80; Житомирська Євангелія 1571 р. Мт. 17: нѣѣдѣѣтъ; Книга Луцька 1568 р.: зьѣвѣнѣти 62, 1582 р.: одѣѣхало 109, зьѣѣхалисѣ 127, 1583 р.: вѣѣхали 132 (див. «Арх. Ю.-З. Рос.» т. VI ч. 1); Остріжський Збірник 1588 р.: ѣѣвѣнѣти 68, обьѣѣвѣнѣтъ 99, ѣѣвѣнѣнѣмо 50, 62, ѣѣвѣнѣнѣють 356, ѣѣвѣнѣнѣно 52, зьѣдѣнѣнѣѣ 70; Учительна Євангелія, Київ, 1637 р.: шьѣѣвѣнѣло 43; Полтавські акти 1666 р.: нѣѣвѣнѣтъ 76 і тисячі т. п. прикладів.

З кінця XVI ст. й особливо в XVII в. ці ь чи ѡ по приростку перед йотованою голосною, як казав я вище, стали опускали, зазначаючи цей опуст паєриком, а саме ь через ъ, а ѡ — через џ. Міг би подати тут тисячі прикладів, але вистачить і цих небагатьох: Стратинський Службник 1604 р.: поѣѣдѣнѣтъ 154, поѣѣдѣнѣтъ 274; Львівська Євангелія 1636 р.: ѣѣвѣнѣнѣи; Київська Учительна Євангелія 1637 р.: зьѣдѣнѣнѣѣ, зьѣдѣнѣнѣ 41; Львівський Апостол 1639 р.: ѣѣвѣнѣтъ 43 (а в 1574 р.: обьѣѣвѣнѣтъ); «Еводія» Львівська 1642 р.: шьѣѣвѣнѣнѣю 3; Львівський Апостол 1666 р., передмова: шьѣѣвѣнѣтъ; Полтавські поточні судові справи 1666 р.: зьѣѣвѣнѣнѣ 76. В творах І. Галятовського паєрик бачимо на кожному кроці, напр.: «Ключ» 1665 р.: зьѣдѣнѣнѣлъ 12, зьѣдѣнѣнѣчѣлъ 236; «Месія» 1669 р., Київ: зьѣдѣнѣ-

чѣнѣ 86, зьѣнѣлъ 87, зьѣдѣнѣнѣи 1126, шьѣѣвѣнѣнѣлъ 142, шьѣѣвѣнѣнѣю 1306, зьѣѣвѣнѣнѣти 2096; «Скарбниця» 1676 р.: шьѣѣвѣнѣнѣла 126, 13, 27 і сотні т. п.

Таким чином, як бачимо, вже в нашій старій письменності ставили паєрика (' чи ') перед йотованою голосною на означення трьох процесів: 1. отвердіння губних в корені слова, 2. по приставці і 3. замість зниклого колишнього и; а всі вони — замість ь чи ѡ, що звичайно зазначали ці процеси до XVI—XVII віку; з XVII в. перевагу бере паєрик ' чи '.

Нове українське письмо традиційно продовжувало давній правопис, і в подібних випадках писало ѡ, ѡ, або ставило паєрика, але непослідовно. Ще П. Куліш, напр. в «Чорній Раді» 1857 р. писав: здоровѣѣ 267, пѣѣю 331, пѣѣють 321, одѣѣхав 324, розѣѣпѣѣнѣто 327, семѣѣю 357, бѣѣѣ 330 (а тут же: девѣѣтъ 153, привѣѣла 147, завѣѣжіѣтъ); в перекладі Іова (Львів, 1869 р.) писав: сімѣѣѣ 35, мѣѣясѣѣва 47, памѣѣѣѣтъку XV, опамѣѣѣѣтъѣѣ 39, пѣѣѣ 33, повѣѣѣѣдалисѣѣ 44, помірѣѣѣѣ 58, звірѣѣѣѣ 59, матірѣѣѣѣю 38 і т. п. Так само писав і Т. Шевченко: бѣѣѣ 42, бѣѣѣѣѣ 502, пѣѣѣю 162, пѣѣѣѣѣ 508 і т. п. (вид. В. Доманицького 1910 р.)

До нового українського письма відновив старого паєрика і почав його послідовно вживати чи не перший М. Гатцук, що в своїй «Абетці» 1861 р. писав: ѣѣють і т. п. З того часу вживання паєрика по губних звуках стає все більше й більше послідовним. Паєрика вживав славний мовознавець А. Потебня; з паєриком видав Є. Желехівський свого Словника 1886 р., але писав його тільки по приставках: зьѣѣшити, зьѣѣвитися, під'ѣѣремний і т. п., що й поширилося було в Галичині. Б. Грінченко в своїх писаннях (а також і в відомім Словнику його редакції, Київ, 1907 р.) уже завжди й послідовно вживав паєрика й писав: п'ѣѣѣ, м'ѣѣѣ, в'ѣѣѣлий і т. п. Він же написав і першу статтю в обороні апострофа (див. «Рідна Мова» ч. 9 ст. 303-308).

Таким чином уживання паєрика в новочаснім українським письменстві веде свій початок від нашої глибокої давнини. На жаль тільки, в новий час почали вживати не паєрика над буквою, як було встаровину, але перетинки по букві, а

через те слово трохи незграбно розривається на дві частині. Сталося це з того, що друкарні, наповнені шрифтом російським, звичайно не мали й досі не мають шрифту спеціально українського, а тому довелося вжити для зазначення отвердіння губних невідповідного способу, — ставити перетинку (кому) *по* губній замість *над* нею. Дивно, що ані в Києві, ані в Харкові ще й досі не відлито відповідних потрібних літер, — звуків *б, п, в, м, ф, р, з, д* з паєриком над ними, чи з вирізкою коло них, щоб можна було паєрика надставити, як то було в давнім українським шрифті.

Паєриком зазначаємо важливу ознаку української фонетики — отвердіння губних звуків, таке отвердіння, якого не знають інші слов'янські мови. Без зазначення паєриком ця цікава особливість не кидалась би й на письмі в очі, а в школі, при навчанні дітей, це приводило б до непотрібних непорозумінь. Річ у тому, що українець, хоч у його мові й отверділи губні звуки, проте вмів вимовити правильно й склади *бе, пя, мя, вю* і т. п., відмінні від *б'е, п'я, м'я, в'ю*. Напр. інтелігентний українець легко вимовляє слова: Пяст, Бялик, Пясецький, вестибюль, бельвю, Мякотин, бюро, бюлетень, Кобяк, бюст, кавярня, Семёнов і т. п. А то для того, що і в своїй рідній мові українець знає, хоч не часто, і м'якими ці самі звуки, напр.: *бе, бека, святій, червяк, рядно, рясний* і др. Гуцули (напр. в Ясенові Горішнім, Косівщина) найвиразніше вимовляють *згобіу-згоб'у* і т. п., цебто без *ј* по *б*. Уживання паєрика дає змогу відразу сказати, з чим маємо діло хоча б у таких формах: *бе* і *б'е*, *Пясти* і *п'ясти*, *варять* і *вар'ят*, *зіхати* і *з'іхати*, *зять* і *з'ять* і т. п. Без апострофа не кожний галичанин вимовить по-літературному форми: *моря* — *мога* і *Помор'я* — *Ромогја*.

У галицьким письменстві звичайно не вживають паєрика й пишуть: *пять, імя, девять* і т. п., хоч по приставках паєрика ставлять і тут; напр. у Маковея в «Ярошенко»: *з'їли 33, об'їхав 40, над'їдуть 54* і т. п., цебто так, як подібні форми звичайно писалися й пишуться в церковних книжках аж дотепер. У східньоукраїнських говорах, що лягли в основу нашої со-

борної літературної мови, дуже виразно розрізняють вимову «бур'ян» від «буряк», тоді як у західньоукраїнських говорах дійсно вимовляють: *р'ясний, заговор'ювати, бур'я, р'яд* і т. п., у той час як літературна східньоукраїнська вимова знає в цих словах тільки м'яке *р*: *рясний, заговорювати, буря, ряд*. Відчуваючи, що отвердіння губних звуків треба зазначити й на письмі, Франко писав у першій виданні «З вершин і низин» 1887 р.: сім'я 97, об'явилась 128 і т. п. В галицьких газетах можна знайти такі написи, як Семйонов («Вперед» ч. 279 за 1920 р.), тоді як правдива вимова — Семьонов; пор. ще «Діло» ч. 10316: Опйола. У Франка, в «Івані Вишенським» 59 знаходимо напис: *весь*, а в Великій Україні не легко догадаються, що то *в'ється*.

Інші слов'янські народи не вживають паєрика, бо мають в своїй азбуці *ј*, що дає повну змогу оминати його; напр. польські *zjawisko, zjasować* і т. п. Коли б до української азбуки, за прикладом сербів, завести *ј* (як був завів її до своїх писань Драгоманів), тоді б можна легко оминати паєрика, напр.: *імја, пјать, бју, вјалий* і т. п.

Боротьба за апостроф потроху втрачає свою гостроту в Галичині, і вже тепер багато видавництв стали вживати його. Потроху наближується час, коли весь український нарід буде писати одним правописом.

Апостроф виразно зазначає нашу відмінну вимову губних серед цілого слов'янства, і тим відділює її, скажемо, від вимови російської, а вже навіть це змушує нас писати з апострофом. А коли повстане в нас питання про спільну літературну вимову (сьогодні навіть українські артисти вимовляють зо сцени так, як вимовляють «у мойому селі»), тоді паєрик, напр. по *р*, покаже цю вимову, бо ж різно вимовляються, скажемо, *рясно, рядно* і *пір'я, підгір'я*.

Велике гасло: «Для одного народу один правопис» наказує нам перестати вже боятися апострофа. У ім'я цієї одиности, підлягаючи домаганням наших Читачів, від цього числа вживає апострофа й «Рідна Мова»¹. Іван Огієнко.

¹ Правила, де саме вживати апострофа, докладно подано в «Ріднім Писанні» §§ 36-37.

Спогад про Термінологічну Комісію Міністерства Шляхів у Києві.

У початках 1918-го року народилась думка в Міністерстві Шляхів У. Н. Р. заснувати фахову Термінологічну Комісію. Нове українське державне життя вимагало створення, в якнайкоротшому часі, властивих назов та виразів лучбових (комунікаційних), а найскоріше — залізничних. Тодішній міністер шляхів інженер Сакович, теперішній професор Подебрадської Сільсько-Господарської Академії, видав був у березні наказа про заснування «Термінологічної Комісії Міністерства Шляхів» із дорученням авторові цих рядків організувати її.

Знаючи ще з часів студентських із Київської Політехніки інженера Степана Риндика, як одного з глибших знавців нашої мови, вирішив я запросити його з Бирзули, де він працював, як заступник керівничого головної паровозовні. І дійсно, я не помилюся — інженер С. Риндик дуже охоче згодився перейти до Києва, і скоро систематично та з ентузіазмом віддався нелегкій праці у Термінологічній Комісії. І пізніш інженер Риндик не кинув праці, зв'язаної з термінологією, та склав підручника для вищих технічних шкіл: «Міцність матеріалів».

На другого члена Комісії запросив я наддністрянця інженера Тадея Секунду, теперішнього співробітника Академії Наук у Києві; праця цього члена Комісії, добре знайомого з мовами польською та німецькою (вихованець Політехніки у Відні) була дуже корисна, як при творенні та опрацюванні термінів, так і при виданні «Термінологічного Збірника Міністерства Шляхів» та трьох додатків до нього, фахових словничків.

Крім цих сталих членів Комісії працювало ще кілька, але прізвищ їх, на жаль, не пригадую тепер, бо занадто багато вражіннь переходової доби стерли їх із пам'яті.

У своїй праці Термінологічна Комісія спиралася не тільки на знання та творчості своїх членів, але в деякій мірі й на праці інших споріднених комісій, що існували при Міністерстві Освіти, а піз-

ніше при Академії Наук; крім цього ставав у великій пригоді й відомий Словник української мови, виданий за редакцією Б. Грінченка.

Труднощі були нам великі, але й завзяття було в нас не мале... «Нива неорана, нива несіяна»... Термінологічний матеріал, випрацюваний за шість місяців, що уклався у трьох словничках — двох технічно-залізничних (українсько-московський та московсько-український) та одного московсько-українського залізничних посад, — був даний до перегляду та оцінки київським фахівцям-філологам — професорам І. Огієнкові та Є. Тимченкові. Згадані професори прислали до Міністерства Шляхів прихильну оцінку, признаючи працю Термінологічної Комісії за добрий матеріал до друку та поширення.

Тепер, у Варшаві, маю, на жаль, з чотирьох зазначених зшитків (збірник та три словнички) тільки одного: «Московсько-Український Словничок Залізничних Посад». Додаток ч. 3 до першого числа «Термінологічного Збірника Міністерства Шляхів». Друкарня Міністерства Шляхів, 1918. Сторінок 56, in 16°.

Бувши р. 1919-го в Галичині, бачив я в Станиславові на виставі одної з книгарень «Термінологічний Збірник», так що, можливо, й галичани, особливо залізничники, скористали з праці нашої Термінологічної Комісії.

Насамкінець згадаю про кілька термінів, що їх ухвалила Термінологічна Комісія до вжитку, і що мають загальне значення: Інженір, м'ірчий інженір (межевній), залізнична в'алка, блискавічна в'алка (експрес), діловід, рахівничий (бухгалтер), дрібна направа, довідкове бюро, зарядчий довідкового бюро, керовничий головних майстерень, доглядач склади (рос. смотритель), сортувальник матеріалів, машиністий (машиніст).

Варшава,

Інж. М. Дерев'яно,
б. Голова Термінологічної Комісії
Міністерства Шляхів.

P. S. Просимо наших Читачів подавати спомини про вироблення української державної термінології 1918-1920 років.
Ред.

Почесне завдання „Союзу Українок“.

«Союзи Українок» — це безперечно найрухливіші наші товариства, що мають найрізніші завдання, а передусім — культурні. В міру своєї можливості «Союзи Українок» виконують ці завдання дуже добре, будячи до праці малорухливе наше громадянство. Але є ще одне завдання наших «Союзів Українок», завдання почесне, хоч і дуже тяжке, завдання нове, бо його вони ще не ставили собі в числі своїх найближчих завдань. Це — створення «Гуртків Плекання Рідної Мови», гуртків живих і рухливих, що високу й так нам потрібну ідею — збільшення культури нашої літературної мови — не тільки поширили б серед нашого суспільства, але й справді зреалізували б.

Стан нашої літературної мови безумовно незадовільний. Простіше кажучи — наші родини не говорять літературною мовою, заступаючи її місцевими говірками. Цебто — ми не маємо найперших огнищ розвитку культури літературної мови. Хто ж тоді подбає, щоб у родині запанувала чиста літературна мова? Хто подбає про те, щоб наші діти вже з рідного оточення за наймолодшого віку навчилися того, що знають діти інтелігентних родин цілого світу — своєї літературної мови? Подбати про це мусить найперше мати, а також союз матерів, чи «Союз Українок».

Українська інтелігентна жінка, дбала мати своїх дітей, повновласна господиня в хаті — вона в першу чергу мусить учитися літературної мови. В своїй хаті — то вона найперший і наймиліший професор своїм дітям. Не вільно жінкам забувати ані на хвилину, що то ж вони творці «матерньої мови», що то від них перших усі ми переймаємо свою початкову мову. Чого навчить нас мати, те й понесемо з собою у світ на ціле своє життя. Мати — то найглибший і найреальніший творець літературної мови. Нехай же українська жінка ніколи не забуває про цю свою таку важливу, а разом із тим і таку почесну, але й відповідальну роль в українській культурі. Інтелігентна українська мати мусить досконало знати свою літературну мову, мусить завжди її вчитися,

а все своє знання разом із матерньою теплою ласкою переливати в серця своїх дітей. Пам'ятати, що власне цього всі ми не забуваємо до кінця віку свого...

Літературна мова — це той найміцніший цемент, що з'єднує етнографічну масу у свідому Націю. І доки не матимемо ми добре виробленої літературної мови, доти ми не станемо Нацією. Доки не зреалізуємо такого простого гасла: Для одного народу — одна літературна мова й вимова й один правопис, доти не будемо ми Нацією свідомою.

Це важливе завдання «Союзу Українок» в справі розвитку культури своєї літературної мови глибоко зрозумів Головний Виділ «Союзу Українок» у Львові. А зрозумівши, видав у січні 1933 р. до всіх своїх Філій такого обіжника ч. 14:

«До всіх Філій «Союзу Українок». У справах культурно-освітніх. З почину й під редакцією Проф. Др. Івана Огієнка зачав виходити у Варшаві з днем 1. січня 6. р. науково-популярний місячник п. з. «Рідна Мова», що поставив собі завдання ширити належне знання рідної мови серед широких кругів нашого громадянства. Доказувати корисність і необхідність такого журналу — річ зайва. Всі культурні нації дорожать багатством, красою й чистотою рідної мови та працюють над її розвитком. Справа плекання рідної мови не може бути байдужна українському жіноцтву. Жінка є перша вчителька своєї дитини, вона передає рідну мову, цю підвалину своєї нації, майбутньому поколінню. Тому то завдання жінки є стояти на сторожі чистоти й краси рідної мови. З жалем треба ствердити, що цю велику, культурну місію українська жінка не сповнює як слід тому, що вона сама не має належного знання рідної мови. Тоді, коли жінки інших націй уважають за питання своєї амбіції вживати правильної й гарної мови, то мова, що нею говорить і пише наша галицька інтелігентка, є здебільше жадлива. І таку занечищену, окалічену мову передають українські матері своїм дітям! Українське зорганізоване жіноцтво повинно старатися з усіх сил змінити це невідрадне становище та ширити всіма засобами культ рідної мови. Національним обов'язком та питанням чести й гідності кожної української громадянки мусить бути не тільки оборона прав української мови на кожному кроці, але й плекання чистоти й краси рідної мови. Головний Виділ «С. У.» закликає оцим всі Філії «С. У.» підтримати всіма засобами акцію плекання рідної мови. В тій цілі поручаємо Філіям «С. У.»: 1. Передплачувати журнал «Рідна Мова». 2. Ширити журнал «Рідна Мова» між членами «С. У.» 3. Зацікавити акцією плекання рідної мови членів «С. У.», головно членів освітньої секції та молодь і подбати про за-

снування при філії «С. У.» окремого «гуртка плекання Рідної Мови». Цей гурток буде в постійному зв'язку з редакцією «Рідної Мови» (Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10), від якої одержить всі поради, в'яснення та начеркнення пляну праці. Цю справу плекання рідної мови поручаємо найпильнішій увазі наших Філій та вважаємо її за чергове, найважливіше завдання зорганізованого жіноцтва в культурно-освітній ділянці. Звідолення з акції прохаємо надсилати до Головного Виділу.

Ясне становище Головного львівського Виділу «Союзу Українок» мало зрозуміли його Філії, і «Гуртків Плекання Рідної Мови» майже не позакладали. Сподіваємось, що нарешті справа буде здвигнена з мертвої точки, і може вже тепер «Союзи Українок» виповнять своє завдання й позакладають такі «Гуртки». Всі пра-

цюймо для збільшення культури своєї літературної мови, цебто найголовнішої підвалини нашої Нації!

На закінчення ще дві слові до «Союзів Українок» на еміграції, особливо в Америці. З уміщених у «Рідній Мові» статей про стан української мови в Канаді та Америці (див. ст. 209-212, 275-278) знаємо, що наша молодь на еміграції скрізь помалу, але невпинно, винародовлюється й забуває свою рідну мову. Це грізна небезпека для цілоти нашої Нації, і боротися з нею мусять у першу чергу — «Союзи Українок». Чи ви готові до того? Що ви для цього зробили, що робите? Ждемо вашої відповіді. І. Огієнко.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Хто з Вп. Читачів „Рідної Мови“ хотів би одержати від нас і листовну відповідь на своє запитання, той мусить прислати на те відповідного поштового значка. — Присимо в одному листі не прислати нам занадто багато запитань. Відповідаємо на запитання не тільки наших передплатників, але й кожного, хто цікавиться питаннями мови.

Обшир (М. Н.). В українській мові відоме тільки «бшире», так наказує писати академічний правопис. Повстало з давньонім. *oberschar* (тепер. *Überschaar*), пор. польське *obszar*; але під впливом народньої етимології (див. «Рідна Мова» ч. 5 ст. 171-174) пішло за словом «широкий» і перетворилося в «обшире».

Овшім (о. Я. Сеньківський). Вдавнину, під впливом польського *owzszem*, частенько вживали і в нас цього слова. Так, Київська Учительна Євангелія 1637 р. пише *овшима* 15.38. «Ключ Розуміння» Іоан. Галятівського 1665 р.: *овшма*, подавав дбєршиє прикладъ 43 б. Полтавські судові акти (але писар був десь із західної України): А Кость і овшєм ставиль ся безпечне 18, 1665 р., і т. ін. Таке «овшем» можна знайти і в зах. укр. пресі (напр. «Укр. Голос» ч.ч. 194, 203). Але тепер літературна мова зовсім не вживає цього слова (замінюємо його словами: так, аякже, аяжеж т. ін.).

Один одного (інж. Ф. Гай-Гаєвський). Літературна мова вживає тільки форм: один одного, один за одним, один по одному, оминаючи тим архаїчні (і російські) один другого, один за другим, один по другому. Ось трохи прикладів із наших письменників. П. Куліш, «Чорна Рада»: Один одного пхає 84, Держали один одного 102, Один одного з біди визволяти 274, Один за одного туляться 378, Нишком один на одного чигають 16, Один на одного заглядували, Козаки пішли один проти одного 25, Дали один одному в груди 169,

Виходили один за одним 11. Б. Грінченко, «Під тихими вербами»: В пригоді один одному можуть стати 10, Почав перебирати одна по одній події 24. М. Коцюбинський, т. 1: Одна на одній 9, Розбивали один одному голову 12. І. Франко, «Зах. Беркут»: Старці йшли один за одним 49, Стояли, не зводячи ока одна з одної 24, Нам не потрібно розходитися віддалік едним від одних 21. О. Маковей, «Ярошенко»: Вбивати один одного 150, Трубачі, один за одним, підхоплювали гасло. А. Чайківський, «Одарка»: На небі виступали одна по одній зорі 43, Бабуся оповідає казку одна по одній 48. В. Щурат, «Пісня про Роланда»: Один одному каже 64. М. Рильський, «Гомін» 1929 р.: Одна за одною іскринки пурпурові 17, Всміхаючись одна одній 74, Сміємось одна одній 76. Як бачимо, письменники форми «один другого» не вживають; у «Кобзарі» Шевченка: Одна одну хилить 398, але 4 рази маємо «один другого» під російським впливом.

Остаюсь, а не остаю (о Дм. Йосифович). Українська літературна мова вживає тільки форми «оставатись», а не «оставати», а тому треба: Остаюсь із високим поважанням. Див. про це окрему мою статейку на ст. 265-268.

Повний чого (інж. К. Думанський). В літературній мові звичайно пишемо «повний чого», і тільки рідко — «повний чим». П. Куліш, «Чорна Рада»: Повні збожжа 320. Пісня: Пливе човен води повен. М. Старицький, «Поезії»: Повний ласих дівочих понад 113, Повні звіроцтва та злоби 306. Б. Грінченко, «Під тихими вербами»: Повний страху голос 101, Повна хата дітей 177, Того клопоту повна голова 266, Сиділи за столом, повним усякої страви 10, Засміялася ротом, повним дебелих жовтих зубів 146. Б. Лепкий, «З глибини душі»: Срібла дріжучого повен 32, Сонця повний 106. Повний чим — дуже рідке, напр у Б. Грінченка, «Під тихими вербами»: Ім повна світлиця 18, Не хотів покидати того, чим повна була вся його душа 103. С. Черкасенко: Очі — леле!

— повні сумом (рима — шумом). Академічний «Рос.-укр. словник» III 339 подає тільки «повний чого», а тому форми «повний чим» ліпше не вживати.

Не вживайте слова „позаяк“ (інж. Ф. Гай-Гаєвський). Ви слушно нарікаєте на це місцеве слово, але його вже і в Галичині потроху виводять із письмовної мови. Літературна мова слова «позаяк» зовсім не вживає. Академічні словники не знають цього «позаяк», не знає його й словник Б. Грінченка. Академічний «Рос.-укр. словник» III 411 рос. «потому что» перекладає: «бо, тому що, тогó що, тим що, що». Слова «позаяк» вживають ще ті, що літературну мову слабенько знають. Див. нижче «тому». Див. ще «Рідна Мова» ч. 5 ст. 183.

Прихильник, а не приклонник (Др. А. Луцький). Слова «приклонник» літературна мова зовсім не знає, вживає тільки «прихильник».

Скоріше, а не скорше (Др. А. Луцький). Українська літературна мова знає тільки скоріше, а місцевого західньоукр. «скорше» не вживає.

Тільки (Л. Команівський). Літературна мова знає «тільки, скільки», а форм «тілько, скілько» не вживає. Див. «Рідне Писання» § 163.

Тому (інж. Ф. Гай-Гаєвський). Академічний «Рос.-укр. словник» III 430 рос. «потому» перекладає так: «тому, а тому, через те, тим, оттим, отже, так, то, от, для тогó»; рос. «потому то»: «тому то, тим то, тож то»; рос. «потому» III 411: «тим, отсим, тому, тогó, через те, то, ото». Отже, оминати вираз «тому то» не слід.

Човен (Л. Команівський). Літературна мова вживає тільки форми чóвен, а човно — це форма місцева. Пор. в «Енеїді» Котляревського: На чóвен I 14. У чóвен сівши 26. Чóвен легкий III 19. Чóвен одпихає III 20. М. Старицький, «Поезія» 1908 р.: Свій чóвен 92. Коцюбинський, Оповідання, 1903 р. т. I: Човен ліг 6, Чорний човен 6. Пісня: Пливе чóвен води повен. Рідше: човѐн, чавна. У множині: човні (не: човна).

Шановний (З. Туркович). Слово «шанувати» здавна відоме в нашій мові, повстало з ним. scholep (добре з ким обходитися) і сильно в нас поширилось, пор. шана, пошана, шанобливий і т. ін. Пор. в «Месії» 1669 р. ст.: 1356: так належить шановати. Так само й «шановний» дуже давнє слово, вільно в нас уживається, напр. у М. Вовчка, «Народні Оповідання» 1862 р. т. II. 177: Двері розчиняє як батькові шановному. Всі академічні словники знають слово «шановний». «Російсько-укр. словник» 1928 р. т. III ст. 425 рос. «почтенный» перекладає: «поважний, шановний, почесний, почитивий, статічний, гідний, достойний». Див. ще «Рідну Мову» ч. 4 ст. 113-118, бо може «шановний» прийшло до нас через мову польську.

Яблуко, яблуня (Л. Команівський). У літературній мові зовсім уже зашепилися форми «яблуко, яблучко, яблуня, яблунька, яблуневий, яблучний» і т. ін., де маємо у зам. о. З давнього шелько, шелоке, шелонь. З шелько повстала ще й форма «ябко», часом уживана і в мові літературній. Див. «Рідна Мова» ч. 4 ст. 120. Див. ще «Рідне Писання» § 13.

N° слів на -ар (о. Дм. Йосифович). Так, у нас

дуже плутають форми N° слів на -ар. Звичайно ці слова (коли з давніх на -арь, родовий на -ря) в назовному множини мають -рі (особливо під наголосом), напр: косарі, лікарі, багатирі і т. ін. Закінчуються N° на -рі також (так наказує академічний правопис): комар, тягар, комисар, семинар, паламар, каламар, хабар, хоч в родовім воєні мають -ра, в оруднім ром. Від слова товар N° буде товари, а від вєтр — вєчорі. Див. «Рідне Писання» § 68.

Фура і дұра (Ол. Глушко), фұрман і хурман — це літературні форми; форми: «фіра, фірман» — місцеві зах. українські. Слова «фура, фурман» походять із нім. Fuhre, Fuhrtmann; пам'ятки XV ст. вже знають форму «фура», напр. акт 1456 р.: отъ воза фурманского («Akta grodzkie i ziemskie» VII 230).

Чоловічий рід (суддя Яр. Марків). Академія Наук затвердила вживати «чоловічий» рід, а не архаїчне «мужеський». Слова «чоловік, чоловічий» так сильно поширені в нас, що ліпше справді вживати «чоловічий» рід, а не «мужеський».

Шкура (Ол. Глушко), «шкуратяний, шкурняий, шкурництво» — це літературні форми; місцеві: «скіра, шкіра»; старослов. скра, рідко скбра, чеське skoga і skuga, лит. skuga. Праслово, відоме й без початкового с: «хора». Т. Шевченко писав тільки «шкура»: Чия на вас шкура 250. Див. «Рідне Писання» § 13.

Щоби — щоб (багатьом). Літературна мова вживає «щоби», а архаїчна зах. укр. форма «щоби» рідка. Цікаво, що в «Кобзарі» Т. Шевченка нема «щоби» ані одного разу, тут все «щоб». Див. «Рідне Писання» § 255.

Український наголос (Українське Т-во «Запорожська Січ» у Монреалю). Вимова східньоукраїнська і західньоукраїнська дуже відрізняються одна від одної. Нема в цім нічого дивного: українська земля дуже велика, говірок у нашій мові надзвичайно багато, а до того ще й жили ми не в однакових культурно-історичних умовах, а тому й не змогли ми витворити ані однієї літературної мови, ані однієї вимови, цебто - не стали ще закінченою Нацією. Добро Нації вимагає від нас якнайскорішого переведення до життя надзвичайно потрібного нам гасла: Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис! У літературній вимові прийнято так наголошувати: булава, діло, свобода, Шевченко-Шевченків-Шевченківське свято (в Галичині вимовляють по-місцевому: булава, діло, свобода, Шевченківське). Усі Словники Київської Академії Наук подають тільки таку вимову: діло, булава, свобода, Шевченківський. Не можна в літературній вимові брати на увагу всіх місцевих вимов, бо їх занадто багато (пор. ледве, ледві, ледви, лєдво, лєдва, а для літературного вжитку вистачить і одної-двох, тому прийнято писати: лєдве, рідше — лєдві).

Давність поплутання зменшених форм на -ик і -ок. В Книзі Коронного Люблинського Трибуналу для Київського Воєводства т. 3 ст. 96, в справі 1598 р. архимандрита Печерського Никифора Тура, знаходимо: «млынникъ ихъ» і «млыннокъ ормянський». Уже в 1598 р., як бачимо, на маленького млина кажуть: млынник і млыннок.

Віддієслівні прикметники на -ний (Проф. І. Шовгенів). Віддієслівні прикметники, що не загубили ще ясного відтінку дії, звичайно не закінчуються на -ний, а тільки на -ний. Такі прикметники, як: незабутній, заробітний, майбутній, старожитній і т. ін. відтінок дії зовсім уже втрапили (доповнення до ст. 210 «Р. М.»). Див. «Рідне Писання» § 128.

Від Редакції й Адміністрації. Різне.

Неопублікована праця про укр. наголос. Д-р Володимир Охримович, відомий галицький правник і громадський діяч, що вмер 1931 р., надрукував був 1899 р. у «Записках Н. Тов. Ш.» т. XXXV—XXXVI початок своєї цінної праці: «Про наголос в українсько-руській мові»; праця не була докінчена, і тільки в СХХІІІ т. тих же «Записок» покійний помістив статтю: «Про виголос і наголос слова Україна». Інтерпелював я тоді покійного вченого, що діється з дальшою частиною його основної роботи про наголос, — д-р Охримович відповів мені, що має весь матеріял, уложений систематично, але не знаходить часу, щоб його остаточно зредагувати. Пізніше довга хвороба і врешті смерть не дозволили появитися цій фундаментальній праці. Може б хто з мовознавців зацікавився цією темою і вратув ті цінні матеріяли від забуття? І. Кр.-ч.

«Рідне Писання», ч. 1: Український правопис і основи літературної мови, 146 ст., ціна 1 зл. (20 ам. цент.). Підручна книжка для школи, а також для вжитку широкого громадянства. Вийшла, яко 2-ге число «Бібліотеки Рідної Мови» й розіслана всім Передплатникам «Рідної Мови». Осіб, що не прислали за неї 1 зл., просимо зробити це якнайскоріше. Усіх Прихильників Рідної Мови просимо ширити цю книжку поміж нашим громадянством. Виписувати її можна від Адміністрації «Рідної Мови» (додаючи 25 гр. поштового; хто випикує п'ять примірників або більше, поштового не платить) або й від усіх книгарень.

«Бібліотека Рідної Мови», науково-популярний кварталник, видає Проф. Др. Іван Огієнко. Виходить 4 книжки річно, річна передплата 3 зл., за границею 5 зл. (0.50 зол. дол.). Уже вийшли: ч. 1: Вчимося рідної мови, 24 ст.; ч. 2: «Рідне Писання, ч. 1: Український правопис і основи літературної мови», 146 ст. Редакція й Адміністрація: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10, чехове конто П.К.О. 27110.

«Фонд Рідної Мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної Мови»: П. Кириляк із Дичок 5 зл., Суддя

Туба—труба—сурма. «Діло» ч. 163 за 1933 р. пише: «Доручав своїй тубі Комінтернові ставити проблему». Літературна наша мова слова «туба» (лат. tuba, часте в мові польській) не знає, звичайно вживає праслов'янської позички з германського «труба» (давньонім. trumba, староц.сл. traha, італ. tromba) або «сурма» (з турецького surna сопілка).

Ф. Коковський із Сянока 3 зл., А. Коваль із Калішу 2 зл., о. М. Березюк із Ясемова Горішнього 1 зл., Проф. Др. А. Грановський із Minnesota 6 зл., Філія «Т-ва Прихильників Мистецтва» в Бучачу 5 зл. А разом — 22 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на «Фонд Рідної Мови» широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в одинадцятому числі.

Зміна адреси. За зміну адреси просимо присилати 30 гр.

Оправа для «Рідної Мови». Уже можна виписувати від Адміністрації «Рідної Мови» мистецьку оправу для річника «Рідної Мови», на чч. 1-2. Оправа з англійського полотна, з золотими написами. Ціна оправи 1 зл., з пересилкою 1.25 зл.

Нові книжки, надіслані до Редакції. Роман Купчинський: У зворах Бескиду. Повість зі стрілецького життя. Львів, 1933 р., 176 ст. Видання «Червоної Калини». — Ілько Борщак — Рене Мартель: Іван Мазепа, життя й пориви великого гетьмана, Львів, 1933, 179 ст., накладом «Червоної Калини». — «Українська Бібліотека», накладом Івана Тиктора, Львів, 1933 р., ч. 6: Сергій Даушків: Опанас Тятива, історичне оповідання, 127 ст., ч. 7: Осип Турянський: Син землі, частина I, 127 ст. — Іван Зубенко: Маруся Орліана, образки з Великої України, Коломия, 1933 р., 32 ст., ц. 30 сот. — Ілько Гаврилюк: Незабутній, пам'яті Івана Липи, Каліш 1926 р., 39 ст.; В темну далечину, оповідання, Чернівці, 1929, 24 ст.; Наболілі душі, повість, Чернівці, 1929 р., 112 ст.; Тернистим шляхом, Чернівці, 1929 р., 73 ст.; Велетен духа, пам'ятки Симона Петлюри, Чернівці, 38 ст.; З часів боротьби, Каліш, 1931, 40 ст. — Амуд Аз: Невидима Сила, Чернівці, 1933, 16 ст. — Ярослав Гашек: Пригоди доброго вояка Швейка в світовій війні, на укр. мову переложив М. Зорко, Львів, 1933 р., 160 ст.

ЗМІСТ 10-го ЧИСЛА «РІДНОЇ МОВИ»: І. Огієнко: Історичний словник української мови. В. Лев: Про мову Шевченка. Й. Шемлей: Огоновський jako філолог. Д-р Іван Крип'якевич: Мовні статті у львівських «Ділах» 1881-1905 рр. Г. Ільїнський: Походження українських слів. 10: штани. Ів. Огієнко: Апостроф. М. Дерев'яно: Спогад про Термінологічну Комісію Міністерства Шляхів у Києві. І. Огієнко: Почесне завдання «Союзу Українок». Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших Читачів. Від Редакції й Адміністрації. Різне. — Адреса «Рідної Мови»: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60; за границею 9 зл. річно. Нові передплатники, коли того бажать, дістають «Рідну Мову» від 1. числа.

Małczytość pocztową uszczono ryczałem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110.
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1.60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ 2 ДОЛЯРИ
(АБО: 35 КОР. ЧЕСЬК., 180 ЛЕЙ РУМ.,
30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІ-
МЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК I.

ЛИСТОПАД 1933 РОКУ

ЧИСЛО 11.

Мова немовляти.

Здається — нісенітниця. Бо чи ж в са-
мому понятті «немовляти» не міститься
заперечення мови? Одначе — чи часом
саме оте поняття й слово «немовля» не
є нісенітниця?

Новородок вітає світ криком, а до нього
спонувають його в першу чергу непри-
ємні відчуття, викликані зміною темпе-
ратури й болями при народинах. Криком
новородок дає вислів також відчуттю го-
лоду. Одначе, яка б не була причина
цього першого крику, він дуже важливий
для новородка в наслідках, бо дає йому
можливість зачерпнути в легені повітря
й розпочати віддикування, оту чинність,
що нею починається та й кінчається
самостійне життя вищих організмів, а по-
тім дозволяє йому набути ще й перші
позитивні психічні надбання, перші «відо-
мості». Крик новородка викликає відрух
оточення. Крикуна сповивають та году-
ють. Побудки, що заставили його кри-
чати, минають, і цей досвід щораз то
міцніє, бо також кожний крик, а навіть
скривлення, в'яжеться завсіди з заспо-
коєнням бажань і усуненням недостач.
Через те, хоча в початках немає в кри-
кові новородка суб'єктивної інтенції, тіль-
ки його крик є чимсь інстинктовим, від-
руховим, то скоро він переходить в ін-
тенціональний і вже у 2-місячного «не-
мовляти» стрічаємо надужиття крику, як-
що тільки оточення надто йому потурає.

Так оце ми завважили, що крик є ви-
соко доцільний, бо помагає організові

в боротьбі за самоіснування, дозволяє
набувати перші позитивні психічні на-
дбання, і через те дуже рано набирає
характеру інтенціональності. Все те пе-
реходить у пізніших ступенях розвою орга-
нізму на слова, що з них складається
явище, називане «мовою».

Але крик — це тільки один із способів
«немовляти» виявляти свій внутрішній
стан. Другим таким способом є усміх.
Уже в перших днях життя здорова й за-
спокоена дитина всміхається через сон.
Наші мами вияснюють собі цю усмішку
розмовою дитяти з анголами, що відві-
дують свого недавнього товариша. Як
не було б там з відвідинами анголів, те
одначе є факт, що усмішка дитяти —
то вираз якихсь внутрішніх його станів,
тільки вже не від'ємної якості, як крик,
але навпаки, — якогось вдоволення.
Що так воно є дійсно, вказує те, що та-
кою ж усмішкою вітає згодом дитя знане
йому лице матері й пістунки, що з ними
лучиться у нього постійно усунення не-
достач і болів та заспокоєння бажань,
тепло, насичення й усяке інше додатне
самовідчуття.

Час сну дитяти щораз то меншає, зате
росте час чування. В початках виповняє
його дитя безладними рухами всіх частин
тіла, і тільки від часу до часу товари-
шить їм оклик, — щось посередне поміж
криком і артикулованим звуком. Оці рухи
тіла виконує дитя й тоді, коли вдоволене,
і тоді, коли терпить. Але оклики кидає

тільки тоді, коли вдоволене своїм станом. У хвилинах терпіння цим рухам товаришить крик. І тому в окликах можна відчути виразно радість, отже те саме, що лежить у підложжя усмішки, захоплення, силу й розмах. Згодом скількість цих окликів щораз то росте, і в 3-ому місяці життя дитини ми бачимо, що вони трохи тихнуть, лагідніють. Починається нова фаза т. зв. базікання, що в ній тільки добачувано досі перший ступінь розвою мови. Тоді то з кожним днем дитячі звуки уподібнюються щораз більше й більше до звуків оточення, а головню до звуків людей, що стараються допомогти дитині в її праці взорами мови. Через наслідування звуки «немовляти» стають ритмічні, а по якомусь часі навіть римуються, й тоді дитя само зачинає творити також склади, що, в суміш з поодинокими звуками, більше чи менше артикулованими, будуть довго-довго одиними «словами», а властиво — «реченнями», що ними воно вже вмисне й цілком свідомо виявляє свої позитивні й негативні душевні стани. Крик і сміх замінюються тоді вже тільки в додатки, що їх первісна вартість еквівалентів (рівноважностей) мови щораз то меншає.

Так оце ми бачимо, що джерелом мови новородка є внутрішні психічні стани двоїкої якості: негативні й позитивні. Перші сигналізує дитя криком, другі усмішкою, що в початках не мають, правда, характеру інтенціональності, одначе дуже скоро стають способом дитини керувати до себе увагу оточення. Крик не тратить ніколи цього характеру, зате усміх, розвиваючись у базікання, не мусить мати постійно за ціль нав'язати контакт із оточенням, тільки являється способом виладувати ту енергію, що нагромадилась внутрі психофізичного організму дитини при позитивних відчуваннях. Рівночасно базікання сповнює одначе дуже важну фізіологічну чинність: дає можливість розвинути мовні органи, сцілити (з'інтегрувати) всі оті елементарні рухи, що необхідні для дальших ступенів розвитку мови. Допомагає дитині в цьому слух, бо дає можливість вислухати готові взори, що їх підсувають дорослі; наслідуючи їх,

удосконалюється дитя щораз більше в зачаткованій самочинно роботі. Яку велику роль відіграє тут слух, вказує факт, що діти зо знищеним слухом не виходять поза оці перші примітивні фази базікання, що в них дитина, трепотючи всім тілом, викрикує від часу до часу неартикуловані звуки.

Несвідоме вдосконалення мовних органів, що до них долучується згодом підсвідомо намагання вправляти ті умові диспозиції, що беруть участь у думанні, триває в дитини аж до 7-го року життя. Назовні приймає це в початках форму безладного галасування й вилойкування, опісля говорення до себе, що його легко завважити в дітей при забавах. Не покидає воно зрештєю також дорослого, тільки у нього приймає вид мріяння, будування «замків на льоді», що також має здебільшого тільки тоді місце, коли людина сита, спокійна і вдоволена.

Що крик і сміх якомось лучаться срганічно між собою, вказує ще й те, що одному й другому, коли тільки вони щирі, товаришать сльози. З хвилею, коли людина опанує мову, тоді вона також, нарікаючи на свою долю, «слізюньками росить», а також, не знаходячи слів для виявлення радості, навіть сивоволосі діди «нишком сльози ронять».

Після цього усвідомлення собі спільних зв'язків крику, усмішки, окликів і базікання не трудно буде згодитись на те, що термін «немовля» помилковий, бо між дітьми немає фактично «немовлят». Тільки першими проявами дитячої мови є крик і усмішка, що аж згодом переходять в неартикуловані оклики, базікання, а врешті в склади, слова й речення¹. Значить, немає «немовлят», зате є немови, але тільки між дорослими й старшими дітьми. Можна їх завважити саме тоді, коли ми вважаємо за відповідне занехати термін «немовля», тобто в часі, коли діти, через вроджену схильність до наслідування, при помочі слуху, стають на дальші ступені в розвитку мови. (К.б.).

Варшава.

Проф П. Кривоносюк.

¹ Коли дитя викрикує пр. «ваув-ваув», то це значить на мові дорослих: «хочу мати кота».

Походження українських слів.

11. Лушпа́.

Це слово, що визначає «лушпиння» оріхів, яець, картоплі або луску на рибі, не можна відділювати від «лупа́» на голові (рос. «пёрхоть»): обидві слова означають те саме й дуже близькі звуками, тим то легко розділювати їх не доводиться. Те саме треба сказати й про відмінні від них слова: лупа́к і лупа́к, лушпи́на й лупи́на й т. ін. Повній однаковості цих трьох пар слів заважає тільки звук *ш* в їх перших членах. Звідки ж він узявся?

Скільки знаю, на це питання спробував був відповісти один тільки П. Бузук у своїх цікавих «Українських етимологіях» («Записки» ВУАН VII 72). Нагадуючи, що в чеській мові існує ім'я *šlupina* «лушпина» (з **šelupina*), він догадується, що українське «лушпина» повстало з «шелупина» через переставлення приголосних *л* і *ш*. Але ж у такому разі ми чекали б скоріше не «лушпина», а *лешупина чи *лшупина! Бузукове пояснення тяжко застосувати до «лушпинка», а Москва.

вже зовсім не можна вяснити ним основного слова «лушпа», що на нього мєнський професор чомусь не звертає уваги.

А між тим справа вяснюється значно простіше, коли звернемо увагу на той цікавий факт, що в українській мові рівнобіжно з коренем луп- «лупити, рос. шелушить» вживається в тім самім значенні й корінь лущ-. Так, поруч лупи́на маємо лущина, поруч лупа́к—луща́к «вилущений оріх», поруч лупити—лушити і т. ін. Повна однаковість їхнього значення й точна рівнобіжність їх форм допровадила до того, що в деяких говорах української мови перераховані тут слова підпали обопільному впливові (контамінація). Наслідком того лущина, змішавшись з лупина, породило форму *лушпина, звідки вже чисто фонетично повстало далі лушпи́на, так само лущак + лупак дали *лушпа́к > лупа́к; лушити + лупити — *лушпити > лушпити; пор. луща́пити — бити. І т. ін.

Гр. А. Ільїнський.

Ще про давальний відмінок на -ові.

Дуже цінна й бистроумна стаття Проф. Др. Григорія Ільїнського про закінчення давального однини (D¹) -ові (див. «Рідна Мова» ч. 7 і 8) не висвітлює одного питання, а саме: як дивитися на закінчення церк.сл. -ови, — чи це наше -ови чи -ові. Про це питання я й хочу подати тут свою думку.

Старослов'янські пам'ятки звичайно дуже послідовно розрізняють букви *ы* та *и*, напр. *ыти*, *слыти*. Як вимовлялися ці *ы* та *и*? На жаль, про старослов'янську вимову маємо дуже мало матеріалу, тим то на поставлене питання докладної відповіді наука ще не дала. Давальний однини (D¹) в певних випадках усе закінчувався на -ови, напр.: *сынови*, *господєви* і т. ін., — як це читалося в церкві: *synovi* чи *synovu*? Наші пам'ятки показують, що в українській мові вже в XI в. букви *ы* та *и* нерідко плуталися, а це промовляло б про те, що вже тоді в нашій живій мові

стародавні звуки *ы* та *и* наближалися один до одного в своїй вимові. Але яка панувала церковна традиційна вимова вдавнину: *synovi* чи *synovu* — цього ми докладно не знаємо. Тільки про пізніші часи можемо певно сказати, що в західноукраїнській церковній вимові панувало -ову, напр. Ф. Рутка в своїй книжці 1694 р. «*Angelicus doctor*» пише латинкою: *mygowu* (див. мою статтю в «*Екльз*» 1926 р. I 20), як то чуємо й тепер.

Стародавній правопис був дуже консервативний. Від самого початку слов'янської письменності встановився звичай писати в D¹ закінчення -ови, і цього звичаю не міняли аж до XIX віку. У всіх наших староукраїнських пам'ятках завжди писали в D¹ закінчення -ови, писали не через те, що так і вимовляли, але тому, що того вимагала традиція. Хочу цим сказати, що й той, хто в живій своїй мові говорив *synovi*, все ж таки писав *сынови*. Ось тому

в наших українських пам'ятках XI-XIII віків, і в наших грамотах XIV-XV віків панує -ови, але не через те, що це пам'ятки західньоукраїнські, а тільки тому, що тоді й східній українець писав тільки -ови, а жива його форма -овѣ пробивалася тільки як правописна помилка.

Покажу це на прикладах.

Готуючи працю про мову молдавських грамот, я проаналізував їх більше шостисот; щодо D¹, то в них скрізь панує традиційне закінчення -ови. Як вимовляти це закінчення: -ові чи -ову? У молдавських канцеляріях за писарів були українці, але не тільки місцеві, а й зо східніх земель; не рідкі тут і писарі-болгари. Усі вони звичайно пишуть традиційно D¹ на -ови, помиляються рідко, але ці помилки трохи освітлюють вимову -ови. Так, дуже рідко знаходимо закінчення -овы, що відбиває правдиву живу західньоукраїнську вимову, напр.: Кам'янецька грамота 1458 р. (див. Богдан, *Analele* т. 29): бартъшовы; Козак, *Inscripfen* ст. 193, 1603 р.: Пътрашковы; Богдан (*U slavu Jagića* ст. 375): Яцьковы.

Закінчення -овѣ в молдавських грамотах надзвичайно рідке; проаналізувавши коло 600 грамот XIV-XVIII віку, можу подати тільки оці приклади: Хотинська грамота 1448 р. 22. VIII: панѣ Казимировѣ королѣви гѣрѣви; Серетська гр. 23. IX 1452 р.: панѣ Казимировѣ королѣвѣ (тут же: королѣви); Сочавська грамота 28. VII 1468 р.: ланоу господарѣвѣ Казимировѣ королѣвѣ, неприятѣлѣвѣ; Новгородська грамота 22. I 1479 р.: шѣщѣхѣомѣ гп^срѣви казимировѣ кролѣвѣ, шѣщѣцѣли гп^срѣви кролѣ; Яська грамота 1628 р. (збірка проф. М. Кордуби): ѣнѣковѣ. Оце і всі приклади, що я зібрав їх з молдавських грамот, — на тисячі форм -ови і десяти на -овѣ нема. Транскрипцію латинкою (напр. Яська гр. 1595 р., *Hurtuzaki* II. 1 ч. 76: *narodowi*, Подільська духівниця 1739 р., *Archiva* т. I. ч. 54: *Turkowi, godowi, Nykolaiewi, Lupaszkwowi*) не беру на увагу, бо тут -ови передавали й через -owi.

Житомирська волинська Євангелія з 1571 р. звичайно знає скрізь -ови чи -ові, але Марк. 43: мѣжѣвѣ (поруч Мт. 24: мѣжѣві).

Ось »Актовыя книги Полтавскаго го-

родового уряда XVII-го вѣка, вып. I, справы поточныя 1664-1671 г.«, видав В. Модзалевський, Чернігів, 1912 р. Справи писані живою народньою мовою, дуже часто свідки говорять зовсім по-живому, а проте скрізь панує закінчення -ови, і тільки один раз: Шалѣнковѣ ст. 95 1667 р. Правда, писарем у суді був, здається, хтось із Галичини, чому тут маємо також: шевцевы 149, Петрашенѣковы 154, Лукашовы Адаменкови 156 (а може це *Łukaszowy Adamenkowi?*), Василевы 168, 178, Унуковы 178, Юрковы 179, Хвесковы 182. Ці приклади з Полтавщини дуже проречисті.

Надзвичайно цікаві й проречисті форми D¹ у нашого письменника половини XVII-го віку Іоанникія Галятовського, ректора Київської Академії. Де він народився, докладно не знаємо; з аналізу мови можна б назвати його волиняком, — у нього багато східньоукраїнських форм, але немало й західніх. У всіх його писаннях панує традиційне закінчення -ови, що його маємо в тисячах прикладів, але часом маємо й живе -овѣ; напр. у »Ключ Розуміння« 1665 р.: Лѣзарѣвѣ оубѣгомѣ 39 б; »Месія Правдивий«, Київ, 1669 р.: Іѣсифѣвѣ 81 б, Ігѣмѣновѣ 183 б, Дѣдѣвѣ 184 б. Дуже цікава, щодо форм D¹, праця І. Галятовського »Скарбниця потребная«, Новгород-Сіверський, 1676 р.; писана вона живою українською мовою, а що для нас цікаве, — тут панують форми на -овѣ, напр. в передмові: Пѣнѣ Іѣванѣвѣ Гѣмѣйловичѣвѣ Гѣтманѣвѣ фѣндѣаторѣвѣ й добродѣвѣви, Жигмонтовѣ, Ігоровничѣвѣ, добродѣвѣвѣ, в тексті: монастырѣвѣ 4 б. 27 б, монастыровѣ 4 б, маллѣрѣвѣ 11, законниковѣ 14. 13 б, Оѣщѣдорѣвичѣвѣ 14, Мѣйсѣвѣвѣ 14 б, Голомоновѣ 15, сыновѣ 15, Ігнатѣвѣ 19 б, Шѣкімѣйковѣ 19 б, мѣжѣвѣ 22, цѣсарѣвѣ 25, Бѣхѣовѣцѣвѣ 58, чѣловѣковѣ 30 б. На цілу книжку маємо тільки дві традиційні форми на -ови, а саме: добродѣвѣви передмова і Бѣтѣвѣви 9 б.

Усі ці пам'ятки звичайно розрізняють *ы* та *и*, хоч не рідко й плутають їх. Так, у молдавських грамотах XV в. частенько маємо D¹ *ми* і *мы*; Сучавська грамота 1472 р. (Яцимирський, *Древности*, ч. 9) поруч себе: *выши* і *виши*, а Сучавська

грамота 1471 р. («Записки» одеські т. 23): вѣши; Галятовський в «Скарбниці» пише: Ладжинъ 24 б і до Ладѣжина 25.

Цікава для нас ще одна річ. Так само, як традиційний правопис вимагав писати D¹ на -ови, так само традиція наказувала писати назовний множини присвійних прикметників на -овы, і ці форми на -ови, -овы надзвичайно послідовні. Так, в Полтавських поточних справах знаходимо: вувци овчаревы 1665 р. ст. 24, слова Івановы 1669 р. ст. 150 (а також: слова Гарасимови 116, Милашенкови 89). «Ключ Розуміння» Галятовського: Слова Дѣдовы 23 б, 180 б, 198 б; «Месія» 1669 р. його ж: Імена антихристовы антихристови приписали 136 б, книги Мойсіевы 152 б, Ноги Хѣы 166, жо^нт^рі Антих^овы 182 б, по^д ноги Солом^оновы 194 і т. п. Жива східньоукраїнська мова знає тут виразне -ови, чому старші письменники все так писали. Т. Шевченко: Веніамінови внуцата. «Чорна Рада» П. Куліша 1858 р.: Сини Шрамови 14, Гості Череваневи. Б. Грінченко, «Під тихими вербами» 1910 р. завжди писав так: Сини порядки 46, Сонцеви діточки 54, Денисови заміри 78, Денисови прихильники 92, 94, Зінькови слова 97, Денисови помагачі 98, Грицькови діти 175, Грицькови сини 215, Чоловікови заміри 261, Волосся і борода дідови 274, Зінькови прихильники 292, Діти Грицькови 292, Остапови заміри 297, Лікареви слова 313, Лікареви ліки 325.

Навпаки, західньоукраїнські говори знають тут виразне -ові: Ксьондзові хлопці, «Етн. збірник» т. VI, ст. 70, Пужники.

Проф. Гр. Ільїнський у цінній своїй статті про «Закінчення -ові» (Р. М. ст. 229) зазначає, що я в своїм Курсі² § 98, виводячи -ові з -овѣ, не пояснив, «звідки

взялося це закінчення -ѣ». Не пояснював я цього -ові в «Курсі» і в інших своїх працях тільки через те, що звичайне пануюче в нас пояснення (вплив -і з відмінків місцевого чи давального ж. р.) завжди видавалося мені занадто штучним. Надзвичайно цікаве нове пояснення проф. Ільїнського, що глибоко вивислює повстання форми на -ові, всі україністи прочитають із великим зацікавленням. До цього пояснення хочу тут додати ще одну думку, а саме — чому -ові так сильно поширилося в східніх говорах. Як знаємо, наша мова надзвичайно пильнує розрізняти відмінки закінченнями, і через це традиція витворила -ови для D¹ і -овы для N³ прикметників. У східніх говорах запанувало N³ прикметників на -ови (взагалі -и в N³ прикметників тут звичайне), а це допомогло запанувати D¹ на -ові; в західніх говорах — навпаки: D¹ -ови і N³ -ові. Звичайно, може трохи допомагали цьому й відмінки однини місцевої та давального ж. р. своїм -і.

Загальні висновки цієї моєї статейки такі:

1. Не оглядаючись на живу вимову, всі наші пам'ятки XI-XVIII вв. — як західньоукраїнські так і східньоукраїнські — в D¹ звичайно пишуть традиційне -ови.

2. Закінчення D¹ -овѣ чи -овы — то лише рідкі помилки супроти традиційного -ови.

3. Старшій церковній вимові -ови не знаємо.

4. Запануванню форм D¹ -ові в східньоукраїнських говорах трохи допомогла й форма N³ -ови прикметників; пор. вищеподаний приклад із Галятовського: Имена антихристовы антихристови (= -ові) приписали. Ів. Огієнко.

„Літнице - літник“ та йще дещо.

Кількість слів, що їх невідповідно вживається в наших книжках і часописах, збільшується майже кожної днини. Подаю їх тут кілька.

Дуже невлучним, противним духові української мови новотвором є слово «літнице, літник» (letnisko, letnik). Слово це щороку кілька гарних літніх місяців товчеться на сторінках наших часописів,

дарма що воно має з українською мовою стільки спільного, що літо з зимою. Послухаймо, як каже наш нарід. Він каже «літувати», цебто проводити літо, а місце, де проводиться літо називає «літовище». Є навіть у Галичині, в Ліському повіті, серед гір містечко, що його околичний нарід зве Літовища (хто міг би збагнути, що це Lutowiska!).

Подібно не може бути в нашій мові слова «літник», як нема слів «судник, кочник, лугник», а натомість є слова «судовик, кочовик, луговик», так би й «літовик». Адже є в нас слово «зимувати» та й утворене з нього «зимовище». Як що від слова «літувати» має бути «літнище», то послідовно від «зимувати» повинно бути «зимнище». Та ніхто не скаже «зимнище», бо це було б незгідне з духом нашої мови. Бо ж «зимує» свою худобу в «зимівках», а вслід за тим і творить слово на означення цієї своєї чинности наш селянин, що добре знає свою мову.

Висказ: «Українську інтерпеляцію поперли інші послі» недобрий. «Поперти» значить наперти на щось, що стоїть, щоб упало, натомість «піддержати» щось, щоб не впало, значить «підперти». Отже повинно бути «інтерпеляцію підперли».

Є в Ліській окрузі містечко, що з його назвою по наших часописах роблять правдиву чудасію. Це Устрики. Хоч простий нарід каже правильно Устрики, проте в українських часописах прочитаєте тільки Устрики. Дарма, що в нашій мові є слова уста, устя, ріка, отже уста-ріки, Уст-ріки, та нема виразу «рика», часописці творять назву Устрики либонь тому, що по-польському є Ustrzyki.

Слова «перепросити» вживають у нас по-польському, наприклад: «вони перепросилися», «перепрошую». Знову послухаймо, як каже нарід. Простий нарід має на висказання тих діянь дуже гарні, змі-

стовні й ядерні слова. Польське «перепрошую» віддає простий нарід у Галичині словом «перебачте, вибачте, не подивуйте». Це дуже гарні й влучні слова. Зокрема словом «перебачте» проситься не бачити щось, не дивитися на щось, про щось забути — не бачити, забути образу, провину (див. «Рідна Мова» ч. 7 ст. 243, бачити). Слово «перепросити» має в нас зовсім інше значення. Наприклад, українець скаже: «Ми просили, просили та й перепросили», — та не впросили. «Перепросити» означає в нас «переповнити, звершити міру прошення, просити більше, як треба й годиться», та не є однозначне з словом «замирити» когось.

У нас нема висказу: «випадає, не випадає», натомість є «годиться, не годиться».

Дивний висказ: «публіка не дописала». Українець зрозуміє це так, ніби публіка почала писати, та писання не скінчила. Має бути: «Публіка не оправдала надії». Балигород. Вол. Виногородський.

P. S. В східньоукр. говорах літнік — це верхня жіноча одіж, або літня шерстяна спідниця, на Полтавщині *літнячка*, див. Словн. Гр. II, 371. В. Шухевич у «Гуцульщина» I. 197 подає літ о в і ш е — місце й час літнього перебування в горах маржини (худоби). Академічний «Рос.-укр. словник» 1924 р. I, 200 слово «дача» на укр. перекладає: да́ча, ху́тір, а «дачник» — да́чник, да́чниця; це з рос. «да́ча», бо укр. да́ча — податок, але в Вел. Укр. «да́ча», «да́чник» дуже поширені. Звичайно, слово «перепрошувати» в значенні «просити вибачення», часте в нашій мові, див. Словн. Гр. III, 134. I. O.

Як змінюються назви наших сіл.

Давні назви наших сіл змінюються на наших очах. Ще поміж народом не затерлася давня назва, як вже зачинає вкорінюватися нова, накинена часто згори, а нічим не оправдана. Починається від назви села, а кінчиться на цілому селі та його населенні, так що з часом тільки перекручена назва вказує, що давно колись наші діди-прадіди заселявали село чи містечко, що в ньому нині й українським духом не пахне.

Хіба такі назви сіл у західній Галичині, навіть поза межами Лемківщини, як Церков, Чудець, Юрків, Коженічі, Главсько,

Губа, Величка, Рабка, Порабка, Плесів, Гусів і т. ін. не показують ясно, яке було первісне населення села, що ці назви попустило?

В оцій статейці хочу навести кілька сіл, що в них змінено назву всупереч історичним джерелам та всупереч тому, як ці села нарід називає.

Ждіння, Горлицького повіту, зветься вже урядово «Здиня», хоч ще в дев'ятидесятих роках минулого століття, а навіть до війни в усіх урядових документах писалося: *Żdynia*.

Пáнтна, Горлицького повіту, зветься

урядово »Pętna«, хоч акти фундаційний та ерекційний церков, писані мовами польською та латинською, говорять про »Pantna«.

Бóртне, також Горлицького повіту, називається тепер »Bartna«. Населення — за народньою етимологією — виводить назву »Бортне« від слів »бори тне«, себто першими жителями й основниками села мали бути ніби люди, що »тяли (вирубували) бори«. Прихильники назви »Бартне« виводять її від слова »barć«.

У парохіяльних метриках, ведених від 1784 р., вимінюється тільки »Бортне«, а ніколи »Бартна«, (Назва походить, певне, від слова борть-колода для пчіл чи дерево з вуликом, пасіка, звідси бортьникъ-пасічник, пасіка, бортьний-пасічний; борть і інші добре відомі ще з »Руської Правди« XII віку; польська форма barć. І. О-ко).

Містечко Лісько перехрещено тепер на »Леско«, хоч на це нема ніякого оправдання. Старий польський документ з 1564 року говорить про Лісько: »Religiosus Hricz, Pop de Lisko«.

У Ліському повіті є село, що урядово, а з цим і поміж нашою інтелігенцією,

зветься Хрєвт. Тимчасом місцеві та дооколичні селяни називають це село »Хрєвта«. Ще цього року стрінув я в селі орієнтаційну таблицю з написом: »До Хрєвти«. Назви села не вміють люди пояснити.

У Сяніцькому повіті є багато сіл із поперекручуваними назвами. Пельня (Pielnia) по старих документах називається »Пелле«. Про цю назву згадується в документі з 1295 р. Сóгорів Долішній та Горішній перекручено на Srogów, хоч українська назва стрічається в давніх документах та й відповідає положенню сіл на узгір'ях та їх узбіччях.

А вже найцікавіша історія вийшла з селом Яліні. Це село було колись оточене лісами з ялиць, і звідси його назва. Урядово зветься воно Lalín.

Досить нещасливо змінена назва села Терєбче (від слова »теребити«, витинати) на Трєпча, а ця остання назва зачинає прийматися серед наших селян та інтелігентів.

Село Межібрід (між бродом) змінено на Międzybrodzie. Наші люди називають його вже тепер Межибрєдє.

Сянік. Франц Коковський.

Які чужі слова в Америці й Канаді нарід найскоріше присвоює.

Українсько-англійський жаргон, що ним говорить більшість українського населення в Канаді й Америці, наглядно вказує, які чужі слова наш нарід присвоює собі найскоріше від народу, що серед нього живе. Найскоріше присвоюються такі слова, що коротші й мають лекшу вимову, такі, що їх селянин не вживав на селі, і такі, що нарід не знає, як висловити їх по-своєму; крім цього, скоро засвоюються слова, що нарід часто чує їх круг себе. Ось тут подаю на доказ короткий список зукраїнчених англійських слів, що наш нарід загально вживає їх у Канаді й Америці.

1. Cap (англ. вимова кап), укр. вимова копик; наше слово »горнятко« довше й має труднішу вимову.

2. Fork (форк) — форки; наше слово »видельця« має труднішу вимову.

3. Pail (пейл) — пейло; наші слова »відро« або »коновка« довші.

4. Blanket (бленкет) — бленькет; бракує простонародньої влучної назви; вживаємо часто такі чужі назви, як коц, дека.

5. Can (кен) — кен; слово »бляшанка« довше.

6. Jack (джек) — джек; слова »підойма« та »лівар« довші.

7. Handle (гендл) — гендело; дєржално, держак, топорисько, ручка трудніші до вимови.

8. Binder (байндєр) — бандєр; селяни ще не були привикли до своїх слів »жниварка« або »жатка«, коли приїхали до Канади.

9. Train (трейн) — трин; свої слова »поїзд« та »потяг« довші й маловідомі.

10. Engine (інджин) — інджей або гінджей; до слів »паровик« або »льокомотива« люди ще не привикли.

11. Like (лайк) — лайкувати; свої вискази: »мені сподобалося« або »я люблю« не такі зручні; також слово »любити« в нас може бути двозначне.

Вінніпег, Канада.

12. Fight (файт) — файт; коротше, як слово »бійка«. А вже від слова »файт« витворилося й дієслово »файтуватися« замість »битися«.

О. Івах.

Наша правнича мова.

Що »Рідна Мова« стає в нас спровола середовищем, де збігаються мовні квестії зо всяких ділянок нашого народнього життя, доказом цього є стаття Вп. Д-ра Андрія Чайківського, поміщена там під наголовком: »Чи нашим правникам потрібне знання української мови«?

Ця стаття торкається справи правничої термінології та правничої мови в ділянці нашої адвокатури, а справа ця — це одна з найдошкульніших болячок на нашому мовному організмі. В судах та всяких державних установах майже стільки й сліду з нашої мови, що в поданнях наших адвокатів. Ці письма послужать колись архівом для розсліду та оцінки стану й розвитку правничої мови нашої доби. Просто жах бере подумати, яка ця оцінка вийде!... Бож мова, що нею послуговується в своїх писаннях 90% наших адвокатів, це такий жахливий українсько-польський жаргон у словах, фразеології та стилізації, що людині, коли над тим задумається, від сорому лице червоніє...

Не годжуся з думкою Вп. Д-ра А. Чайківського, ніби таке діється з ціллю, »щоб наше писання зробити якнайбільше зрозумілим для референта, і щоб на тому не потерпів інтерес клієнта«, бо жадна шануюча себе людина з таких мотивів не зважить на навмисне опоганювати свою матірню мову. Я переконаний, що цей жаргон — то вплив байдужости та незнання своєї мови. Писання польсько-українським жаргоном наносять нашій справі шкоду, бо з одного боку чужинці приходять до переконання, що їм зайве вчитися української мови, що її вони й без всякої науки розуміють, бо ніби »коли тільки до слів додати польські закінчення, то великої різниці між польською й

українською мовою нема«. З другого боку нарид читає судом доручені, українською абеткою писані листи навіть по таких закутинах, де ще не вспів поширитися наш часописний та інтелігентський полонізуючий жаргон, і тут ці листи стають деколи репертуаром нечемних і образливих слів, особливо кругам, незараженим ще жаргоновою отруєю.

Сам чув я, як одна газдиня з презирством називала свою суперницю: »ти позовнице«, бо такий її титул вчитала з судового подання. А треба було бачити, як ця суперниця червоніла з сорому на таку наругу. Знак цьому, що слово »позовниця« не відповідає духові нашої мови.

Брак правничої термінології дуже болюче відчувається в нас. Ні одного перекладу з теперішніх законів у нас немає, і тому неймовірні жахливості стрічаються в нас на означення польських термінів: »powództwo«, »oskarżyciel posiłkowy«, »powód«, »zawieszenie«, »wszczęście« тощо.

Щоб цьому лихові зарадити, необхідно скласти українського словника правничих термінів, при чому необхідно використувати устійнену в Великій Україні правничу термінологію.

Нашим правникам, що хотіли б писати українською мовою, я радив би запізнатися з мовою творів Куліша й Стороженка. У »Вусах« Стороженка знаходжу такий вислів: »Приїхав Захарченко, от той, що й в чорта виграв би тяжбу«. От наш чудовий термін на польське »powództwo«, а з нього можна б вивести: »стяжа«, »стяжець«, »стяжити« тощо.

Поправність у писаннях рідною мовою, — це справа народньої чести кожного українського правника.

Рогатин. Адвокат Д-р Михайло Б а б ю к.

З „кутка“ на повне світло.

Перед українською суспільністю стоять ще безмірні завдання в ділянці всесто-

роннього культурного розвитку. Хто хоче критично й трохи сміливіше поставитися

до питання української культури, той мусить, хоч і з болем, признати, що ми, в порівнянні з іншими культурними народами, залишаємось ще значно позаду на перегонів культурницькій трасі.

Хто мав охоту й нагоду бодай одним оком глипнути в принадний сезам чужих скарбів науки й літератури, той з тривожним тремтінням душі обкидає зором рідні культурні сокровища, важить їх із задумою в руці, порівнює й снує висновки, — часто дуже невеселі.

Тоді ставить собі питання: коли ж ми блиснено такими культурними скарбами, коли ж нам судилося розбудувати таку монументальну літературу, науку й так всесторонньо розбудовану, скристалізовану й скодифіковану мову, а рівночасно й правопис? Питання ці домагаються настирливо позитивної відповіді. Не можемо ми в перманенції затикати численних дір в нашому культурному житті клоччям напушених фраз.

Мене цікавить на цьому місці передусім питання нашої мови, і то мови літературної й наукової, при чому в понятті цієї останньої міститься вже й наукова термінологія.

Чи не можемо ми сьогодні заздрити іншим культурним народам на їхню високорозвинену, науково обґрунтовану й блискучу мову? Думаю, що можемо, а ці заздрощі повинні нас безупинно поштовхувати до інтенсивної праці — кожний на своїй ланці — над розбудовою української літературної й наукової мови. Зокрема величезну роботу повинна тут виконати поважна частина української преси.

Уважаю справу прискореного розвитку й дозрівання нашої мови за одне з найважливіших наших національно-культурних завдань. Ступінь культивування мови є без сумніву показник загального культурного рівня... Дивуюся, що на фронті української мови, а зокрема наукової термінології, панує в нас переважно дивоглядна якась стагнація й байдужість. Навіть на тих місцях, де обов'язок велить працювати над розбудовою української мови.

Про ці справи довелось би багато дещого болючого написати, але я заторкну на разі тільки дві справи: т. зв. мовне «кутківство» і журнал «Рідну Мову».

Обидві ці появі вважаю за корисні, хоч, очевидно, є між ними поважна квантитативна й квалітативна різниця. Справедливість вимагає признати, що «куток мови» «Діла» й «Нового Часу», а також праця кількох письменників розпочали в Галичині нову фазу розвитку нашої мови, випололи на мовній ниві безліку страхитливого бур'яну, розбудили почуття смаку й чистоти рідної мови. Цікаве тільки, що на заторкнені в «кутках» питання тутешні офіційальні мовознавці ані не чиркнули.

Уведений по деяких наших часописах спорадичний «куток мови» зробив у нас конкретне й додатне діло. «Кутківці» та ще деякі визначніші наші письменники почали видобувати з сирої руди дзвінкий метал нашої багатой й гарної мови. Це слід їм порохувати в заслугу.

Рівночасно не можна промовчати, що метода, принята в «кутках» «Діла», не є вистачаюча, не є влучна. Це метода вузька, літературна й естетизуюча. Інакше можна її назвати також методою дедукційною. Письменники й естети твердять, що так, а не йнакше слід говорити й писати, бо так пишуть кращі українські письменники, і так, а не йнакше є гарно, милозвучно, згідно з духом української мови.

Це очевидний апріоризм і селекціонізм, позбавлений твердого ґрунту мовної історії, великого минулого нашої мови, і дуже часто зовсім відчужений від буйного коріння народної мови. Метода «кутківства» веде нас до мови обчімханої естетичними ножицями, до мови буколічної та ідилічної à la Марко Вовчок.

Усе це для мови новітньої нації зовсім не вистачаюче. Нам треба мови багатой, буйної, нам треба всього великого багатства нашої мовної минувшини. Не маємо найменшої потреби зрікатися поважного відсотку усього нашого давнього мовного матеріялу в користь наших національних сусідів. Цьому легкодушному роздаровуванню слід уже положити край. А то доходить до того, що кожне друге наше слово, чи його форма — це власність буцімто російська чи польська. Такі щедроти далеко нас не заведуть.

Інша, діаметрально різна, метода «Рідної Мови». Це метода, оперта на на-

уковій основі, зокрема на історії мови. Вона єдина певна й міродатна, бо бере на увагу цілий колосальний мовний матеріал у його історичному розвитку, науковими критеріями розділює зёрно від полови, і показує нам, що наше, а що справді чуже. Ця метода не буде нічого

Львів.

роздаровувати з наших мовних скарбів (див. програмову статтю Проф. І. Огієнка в ч. 4-ому «Р. М.» ст. 113-118). Не повинно анектувати чужої власности, але реанексію усього, що в нашій мові наше, почавши від світанку нашої історії, треба безумовно зробити.

М-р Микола Топольницький.

Граматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших.

ХІІ. Зміна *o, e* на *i* в відкритих складах.

— Слухайте, татку, яку дивну річ знайшла я в нашій мові, — кричала Леся, вбігаючи до татка. — Що за слово «кінець»? Написала я в зшитку *конець*, а вчитель виправив мені на *кінець*. Розкладаю це слово на склади, буде: *ко-нець*, цебто тут *ко-* склад відкритий, а в відкритому складі *o* не міняється на *i*, як то вияснено вже в «Рідній Мові» ст. 240. Нащо ж мені вчитель виправив *конець* на *кінець*?

— Виправив, бо так і треба було. Аджеж усі ми по-літературному говоримо «кінець». Бачу, дитино, що ти щось надто частенько критикуєш своїх учителів. Це не добре. Учителів треба у всьому слухатися й пильно переймати все, чого навчають.

— Ні, таточку, я ж не критикую. — я тільки хочу знати, чи може *o, e* змінюватися на *i* в відкритому складі. Питаю я вчителя: Чому «кінець»? А він мені на те: «Бо тому...» Правда, часу не було на вияснення, бо перерва почалася.

— Ну, добре, дитино. Сідай і слухай, розповім тобі, коли саме *o, e* змінюються на *i* в складі відкритому. Ти вже добре знаєш, що найголовніша ознака нашої мови — то зміна давніх *o, e* на *i*. Але зміна ця дуже складна й неоднаково відбилася по наших говірках. Треба знати цілість цього мовного явища, аж тоді зможеш судити про окремі випадки, такі, як от «кінець» замість *конець*. Хто не все знає, а береться судити про цілість, стає смішним; таких «мовознавців» тепер у нас багатенько розвелось. Не вподібнюйся їм.

Як я тобі розповідав уже, в стародавній нашій мові були звуки чисті *o, e* й т. зв. глухі *ъ, ь*. Звуки *ъ, ь* спочатку,

за глибокої давнини, були звуками голосними, а потім, на початку нашої писаної історії, десь у X-XI віках почали втрачати свою голосову силу й зникати (коли були на кінці слова або без наголосу), або мінятися на повні голосні *o, e* (коли були під наголосом). Для нас цікаве те, що глухі голосні *ъ, ь*, змінюючись, змусили змінитися й *o, e*, що були перед ними; іншими словами: давні чисті *o, e*, коли стояли перед глухими *ъ, ь* (також і перед тим *и*, що мінялося на *й*), конче змінювалися на *i*; ось через це давні *колъ, рокъ, пєчь, шістьъ* змінилися на *віл, рік, піч, шість*.

У мові нашій маємо багатенько слів, що закінчуються на *-ець, -ок*, а вдавнину вони закінчувалися на *-ьць, -ькъ*. Те слово, що ти не вміла його добре написати, встаровину писалося так: *конець*.

— Татку, то я вже тепер знаю, чому треба казати *кінець*; тут *o* перед *ь* мусіло перемінитися на *i*, бо звуки *o, e* бояться глухих *ъ, ь* і перед ними передягаються на *i*...

— Нехай буде «боятися». Отже встаровину писали: *гоньць, стольць, вьдо-вць, мостькъ, возькъ* і т. ін., а ці слова з часом зовсім добре змінилися на: *гінець, стілець, удівець, місток, візок*; так само: *камінець, червінець, Дінець, двірець, олівець, взірець, кілок, дзвінок, сніпок, стіжок* і сила силенна таких самих слів. Так само й слова: *діготь, кіготь, лікоть, ніготь, перворідень* і ін., бо ці слова вдавнину кінчилися на *-ьтъ, -ьнь*.

2. У нашій мові дуже багато зменшених чи пестливих форм на *-очко, -очка, -онька, -ечко, -ечка, -енька*; ці закінчення встаровину перед *-ка* мали: *-ьчь-, -ьчь-, -ьнь-, -ьнь-*, а тому те *o, e*, що стояло

перед ними, з бігом часу змінилося на *i*, напр.: ліжечко, батіночко, ластівочка, жидівочка, корівонька, голівонька, сирітонька, бджілочка, сліззонька, субітонька і т. ін. Як бачиш, *o*, *e* змінюються на *i* так само в відкритому складі.

3. Багато в нашій мові таких дієслів, що розпочинаються приставкою до-, відо-, надо, зо-, обо-, по-, подо-, ізо-, розо-. Коли дальший склад мав удавнину *ъ* чи *ь*, то кінцеве *o* за загальним законом змінюється в нашій мові на *i*, напр.: діждати, відібрати, надіслати, зігнати, одібрати, пірвати, розіспатися і т. ін., бо давні форми були такі: -жъдати, -бърати, -сълати, гънати, -ръвати, -съпати.

Запам'ятай собі ще дві слова, що так само змінили своє *o* в приставці на *i*, це слова: прізв'язице й проръка, що правильно дали в нас: прізвище й прірва.

— Бачу, татку, що не можна добре зрозуміти змін у нашій мові, коли не знаєш мови давньої...

— Так, дитино. Хто добре не знає старої т. зв. церковнослов'янської мови, той не може знати мови української. Ти скоро вже будеш вчитися церковнослов'янської мови, тоді тільки відкриються тобі очі й ти легко зрозумієш багато такого в нашій мові, що тепер видається тобі темним та неясним.

4. Щоб глибше зрозуміла ти все те, що я розповів, мушу вяснити тобі один частий закон у мовах цілого світу; це т. зв. аналогія чи уподібнення. В усіх мовах помічається таке явище, що часті форми впливають на рідкі, чи так: рідкі форми уподібнюються частим. Це й є закон уподібнення (аналогія). У нашій мові здавна повстали вже такі форми, як: кінця, кінцем, кінцеві, кінці, кінцям, кінцями, кінцях, — тут скрізь маємо правильно кін-, бо склад закритий. Отже, всі ці часті форми впливали й на форму

»кінець« і допомагали їй змінитися на »кінець«.

Закон уподібнення частенько плутає нам форми. Так, приставка *при-* рідка в нашій мові, зате *при-* дуже часте. Ось тому замість *при-* у нас часом пишуть і говорять неправильно *при-*, напр.: *при-*звище, *при-*рва; це не добре, — мусимо писати й говорити тільки *прі-*звище, *прі-*рва; так само *Прі-*ська, а не *При-*ська.

5. Ще одне запам'ятай собі, дитино. Як ти знаєш, мова наша ділиться на дві великі частини; більшу східню й меншу західню. Цікаво, що зміна давніх *o*, *e* на *i* не однаково відбулася в наших говорах: західньоукраїнські говори дуже послідовно позмінювали *o*, *e* на *i*; навпаки, говори східні цієї послідовності не знають, бо в них ця зміна взагалі ще не закінчена. Так, у східніх говорах ще кажуть: *кінець*, *посланець*, *удовець*, *корець*, *мосток*, *снопок*, *локоть*, *дождати*, *познати*, *послати*, *добрати* і т. ін., тоді як говори західні послідовно змінюють тут *o* на *i*: *кінець*, *місток*, *діждати* і т. ін.

— Добре, татку, а як же писати маємо, як говорити?

— Ти знаєш, що літературна мова у кожного народу мусить бути одна, спільна. Цей закон, що про нього тут мова, послідовніший у західніх говорах, тому ми вступилися тут перед галичанами й без довгих торгів прийняли їхню мовну ознаку за взірець для всієї літературної мови. Через це й мусимо писати *кінець*, а не *конець*, *післати*, а не *послати* і т. ін.

Щоб усе це ліпше тобі запам'ятати, візьми ще »Рідне Писання«, і добре перечитай §§ 16-27. Добре зробиш, коли »Рідне Писання« завсіди буде в тебе на столику, — заглядай до нього кожного разу, як тільки чого не знаєш. Нехай »Рідне Писання« стане тобі щирим приятелем при кожному твоєму писанні.

Дід Огій.

Мовні статті у львівському „Ділі“ 1881—1905 рр.

(Закінчення).

Подаємо тепер усі статті про мову (часом і літературу) з »Діла« за роки 1881-1905.

1. (Барвінський Александер): Огляд словесної праці австрійських Русинів за рік 1881. »Діло« 1882 ч. 1.

2. Діяльність историко-литературного кружка академиків за місяць падолистъ и грудень 1881 р. 1882 ч. 1.

3. (Барвінський Александер) Олег: Огляд словесної праці австрійських Русинів въ роцѣ 1882. 1883 ч. 1, 2.

4. Переглядъ политичного и литературного життя буковинських Русинівъ за р. 1882. 1883 ч. 1-5.
5. Подолинський Михайло: Правописный рухъ въ Европѣ. 1883 ч. 30-37.
6. В. П.: Торжество въ честь Миклосича. 1883 ч. 128, 129.
7. Подолинський Михайло: О перекручуваню слівъ. 1883 ч. 142, 143.
8. Подолинський Михайло: Чистобт языка. 1884 ч. 72-80.
- Желеховскій Евгеній (некрологи). 1885 ч. 15, 17-19.
9. Рускїй рукописи въ Хинахъ. 1885 ч. 21-22.
10. М.: Малоруско-нѣмецкїй словарь. Уложивъ Евг. Желеховскій. Критична оцѣнка К. Шейковского. 1885 ч. 86.
11. Пок. митр. Спиридіонъ Литвиновичъ о роли руско-народного языка въ церкви и школѣ. 1885 ч. 138-140.
12. Огоновскій Омелян: Русини подъ взглядомъ этнографичнымъ, языковымъ, историчнымъ и литературнымъ. 1886 ч. 18-20, 22-33.
13. Барвінскій Александр: Півъ столѣтя народной русской литературы въ Галичинѣ. 1887 ч. 1.
14. Партицький Омелян: Въ справѣ правописній. 1888 ч. 94, 95, 97, 106, 107, 112, 114.
15. Торонскій Олексій: Споры о правописи у Русинівъ и у Румунівъ. 1888 ч. 235-237, 239.
16. (Вахнянин Анатоль) В.: Туреччина въ языкѣ рускомъ (праця Ф. Миклосича). 1889 ч. 199, 201, 202, 204.
17. Партицький Омелян: Стариннѣсть назвы «Україна». 1890 ч. 238.
18. Франць Ксаверъ Микльошичъ (некролог). 1891 ч. 45.
19. Баштовий І.: Украинство на литературныхъ позахъ зъ Московщиною. 1891 ч. 65-74, 76-80, 82, 83, 86, 88, 89, 91, 92, 94, 95.
20. Галицьке «общеруске языкове» единство. 1891 ч. 167-169, 171, 172, 174, 175.
21. Павло Юсифъ Шафарихъ. Начеркъ житеписный. 1891 ч. 179.
22. Т. Х.: Нѣмецко-русскїй словарь висловів правничих і адміністративних. Уложивъ д-р Кость Левицький. 1893 ч. 133-134.
23. Михайло Подолинський (некролог). 1893 ч. 292.
24. Верхратскій Іван: До квестіи походження назвы «Бойки». 1894 ч. 212.
25. Омелянъ Огоновскій (некрологи). 1894 ч. 233-236, 239.
26. Партицький Омелян: Зъ-вѣдки пошла назва «Бойки»? 1894 ч. 255, 256.
27. Партицький Омелян: До розправы о «Бойкахъ». 1894 ч. 262.
28. Верхратскій Іван: Звѣдкыля взялася назва «Бойки»? 1894 ч. 263-264.
29. Партицький Омелян: Въ отвѣтъ п. Верхратскому. 1894 ч. 269, 271.
30. Верхратскій Іван: Замѣтка на отвѣтъ п. Партицкого. 1894 ч. 278.
31. Партицький Омелян: Про Бѣлу Львів.
- землю въ Галичинѣ и про кельтицке походженъ Бойковъ. 1894 ч. 284-285, 287.
32. Омелянъ Партицький (некрологи). 1895 ч. 17, 18.
33. Омелянъ Огоновскій (некрологи). 1895 ч. 137.
34. Чайка: Фейлетон фільольогичный, 1896 ч. 137, 138, 141-143.
35. М. З.: Ми не маемо граматики! 1896 ч. 210-212, 214.
36. Вишата Іван: Языкъ малорусскїй въ галицкихъ гимназіяхъ. 1898 ч. 58.
37. Копач Іван: Кілька неяснихъ точокъ нишньої нашої шкільної і урядової правописи. 1898 ч. 240.
38. З-кій М.: Поглядъ на нашъ языковий и правописный спѣръ. 1898 ч. 272.
39. Наука галицкому «обединителю» (О. А. Мончаловському у «Київскій Старині»). 1899 ч. 109.
40. (Верхратскій Іван?) Недопитко: Тяжелый дихавичный сапъ языкія. 1899 ч. 198, 200, 201, 255.
41. Франко Іван: Украинско-руска література и наука въ 1899 році. 1900 ч. 1.
42. (Верхратскій Іван) Н.: В справѣ народного языка. 1900 ч. 124-127, 131-134, 136-140.
43. (Верхратскій Іван) Н.: Тверді «этимологии». 1901 ч. 46, 47.
44. (Верхратскій Іван) Н.: Коловатия правописна твердяковъ. 1901 ч. 79-81.
45. Верхратскій Іван: Неукѣсть и нужденнѣсть «Галичина». 1901 ч. 117.
46. (Верхратскій Іван) Н.: Безконечне трільство твердыхъ самокаловъ. 1901 ч. 136, 137.
47. (Борковскій Василь) Вас... Бор...: Кляски в украинськихъ перекладахъ. 1901 ч. 147.
48. Білецький Василь: Знашого шкільного письменства (Закшевскій В., Всесвітна історія т. II., пер. Ол. Барвінскій). 1901 ч. 222-224, 228.
49. Королевскій Ф.: Питане про першу славянську азбуку в освітленню російської науки. 1901 ч. 232.
50. Брик Іван: Питане про відносини глаголиці і кириллиці. 1902 ч. 3-5.
51. Борковскій Александр: Руководство къ изученію русскаго литературнаго языка галичанами. Составиль И. С. Свѣяцицький. 1902 ч. 21.
52. (Верхратскій Іван) Н.: «Русинъ» — «русскій». 1902 ч. 81, 82.
53. Королевскій Ф.: Украинскїе переклади писанъ М. Гоголя. 1902 ч. 199.
54. Дерлиця Ф.: З дилектичного поля. 1903 ч. 124.
55. Борковскій Александр: Абищиці. 1904 ч. 119.
56. Запорожець: Переклад св. Письма русько-українською мовою. 1904 ч. 201-205.
57. Славинскій М.: О украинскімъ язиці. 1905 ч. 17-19.
58. Реформа французскої правописи. 1905 ч. 22

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Хто з Вп. Читачів „Рідної Мови“ хотів би одержати від нас і листовну відповідь на своє запитання, той мусить прислати на те відповідного поштового значка. — Просимо в одному листі не прислати нам занадто багато запитань. Відповідаємо на запитання не тільки наших передплатників, але й кожного, хто цікавиться питаннями мови.

Волиги — воліги (Суддя Яр. Марків у Бучачі) — це праслово, волиги, добре відоме вже в пам'ятках XI в. Визначало воно «хотіти, бажати», а також «ставити що вище», «брати що за краще». Цього архаїчного слова не оминають і тепер. Напр.: Ой чи волиш, Бондарівно, та мед-вино пити, а чи волиш, Бондарівно, в сирій землі гнити, пісня. На чийм возі сидиш, того й волю воли, приказка. Де не зможемо по правді говорити, там волиємо мовчати, Єфремів. Не сила терпіти лихої напасти, волю я в широкому полі пропасти, Леся Українка. Слово «воліги» частіше в західньоукр. мові, рідке в східньоукраїнській, але кінце оминати його не слід.

Враз (Др. В. Виногородський, Балигород). Нарікає, що прислівника *враз* тепер уживають замість «разом». Це ще не велика біда. «Враз» чи «урáz» визначає найперше «нараз, раптом, нагло, несподівано». Напр. у Коцюбинського: Враз, несподівано збоку почувся брякіт рушниць. Але крім цього основного значення, «враз» часом визначає ще й «разом»; так, Слівник Б. Грінченка подає приклади з народньої мови: Не журися, дурний гою: виросту враз з тобою; з Чубинського III 341: Вітаймо дитятко, ураз його матку. Академічний «Рос.-укр. словник» 1924 р. I 84 рос. «амѣстѣ» перекладає: укúпí, рáзом, разком, урáз, заразóm, пóспільє.

З при зазначенні причини дії (Інж. К. Думанський у Рівному) вживається частіше, як «від чого», — остання форма рідка. Сам К. Думанський вибирав такі приклади: Шевченко: Та й умер з нудьги. Б. Грінченко: З болю розплющую очі. А. Кримський: З грому-бурі оновилася земля. Олесь: Вмирав нарцис з жури. Тичина: З кохання плакав я. Грабовський: Коли б занедужав ти з важкої муки. — «Від» при зазначенні причини рідке, напр.: Шевченко: Чорні брови од вітру линяють; А. Кримський: Зсидхаюсь од журби. Ридав од пахошів

Іква (Інж. Є. Перхорович, Дубно). Про слововивід річки Іква (маємо три Ікви: лівий доплив Павлівки Дніпрової, правий доплив Стиру і доплив південного Бога) писано вже кілька разів; остання праця — Гр. А. Ільїнського в «Записки» ВУАН VII 54-55 1926 р. (див. «Рідна Мова» ст. 286 під ч. 76). Фасмер виводив Ікву від герм. *aiko дуб, Ільїнський із тим не погоджується й дає новий слововивід із литовського aiklus (*eiklus) «швидкий»; *eiklūa goika «швидка ріка» дало в нас ікѡва гѣка. З бігом часу прикметник іква «швидка» перейшов на іменник, як і всі подібні

річки на -ѡва, бо слово «річка» при них опускалося.

Край в краю (М. В. Дольницький, Сколе) Див. нижче Стрий — в Стрию.

Курсист — курсант — курсистка (Ів. Зубенко з Коломиї). Мова переймає не тільки слова, але й закінчення; напр. чужоземні (латинські) закінчення *-ant* та *-ist* чи *-ust* дуже в нас поширені, напр.: акцептант, фабрикант, музикант, практикант і т. ін. Закінчення *-ist*, *-ust* (пор. франц. *-iste*, нім. *-ist*, італ. *-ista*) дуже в нас поширене, напр.: артист, юрист, копійст, аферист, фаталіст, шахіст, лінгвіст, полеміст, євангеліст, телефоніст, публіцист, турист, егоїст, професіоналіст, націоналіст і багато т. п., так само курсист, — і цю форму «курсист» подають усі академічні й інші «офіційні» словники. Жіночий рід від слів на *-ist* творимо додаванням *-ка*: артистка, аферистка, телефоністка, егоїстка і т. п., так само «курсистка». Нема найменшої підстави вважати «курсист, курсистка» за русизми. Закінчення *-ust* та *-ant* (обидва чужі) близькі своїм значенням, а тому й повстало в нас дуже рідко вживане «курсант»; літературна форма: курсист, курсистка; це останнє відоме і в мові польській: *kursistka* (див. *Słownik M. Arcta*, 1916 р., I 623). Форми на *-ist* знають усі слов'янські мови. Але й слово «курсант» не рідке; так, глибокий знавець нашої літературної мови, Олена Курило пише в «Ювілейному Збірнику на пошану ак. М. Грушевського» 1928 р. ст. 144: «Відомості подав мені курсант Технікума».

Луччий (Редактор Л. Жабко-Потапович у Раві Руській). Старші наші письменники вільно й часто вживали архаїчної форми «луччий», а також: лучче, луччати. Східньоукр. жива мова ще й тепер часто знає цю форму, чому її й маємо в «Приказках» М. Номиса 1864 р.: Добрий пес луччий, як злий чоловік ч. 2856, Лучче кривду терпіти, ніж кривду чинити ч. 2295. Т. Шевченко дуже часто писав у «Кобзарі» «лучче»: Лучче поміркую 14, Лучче й не благай 382, Лучшее добро 363, Получчали 324 і т. ін. (внд. В. Доманицького 1910 р.). П. Куліш, «Чорна Рада»: Луччої 128. За луччих часів 37. «Люборацькі» А. Свидницького: Ряд луччих домів 23 і т. п. Слівник Б. Грінченка подає «луччий» з багатьма прикладами. Але сучасна літературна мова оминає «луччий», замінюючи його на «кращий», «ліпший».

«Печеник». Суддя Яр. Марків із Бучача радить польське *ciasteczko* передавати не тільки словами «коржик», «періжечок», як радив я на ст. 74-75, але й словом «печеник», бо *ciasteczka* все печені; слово було б утворене на зразок і в протилежність до слова *вареник*.

Професіоналіст (Перший Конгрес українських професіоналістів ув Америці). Латинські слова на *-io* (*professio*, *regio*, *patio* і т. ін.) звичайно мають прикметник на *-ionalis* (*professionalis*, *regionalis*, *nationalis* і т. ін.), а від цього творимо й ми свої прикметники: професіональний, регіональний, на-

ціональний, та йменники: професіоналіст, регіоналіст (а не професоналіст). Скрізь лат *-io-* захоується. Від лат. слова *provincia* прикметник *provincialis*, звідки й наше літ. «провінційальний» (пол. *provincialny* утворене неправильно, за ним часто й у нас творять неправильне «провінціональний»). Від слова *religio* прикметник *religiosus*, тому й у нас маємо «рхаїчне релігійний, або нове літературне релігійний, утворене вже просто від «релігія».

Пўтня (Інж. Є. Перхорович, Дубно). Слово пўтня «відро» часте в західньоукр. говорах і невідоме в говорах східньоукраїнських. Словник Б. Грінченка III 502 подає з західньоукр. джерел «пўтня — бочка» і «пўтіна — посудина для молока», а в значенні «відро» не зазначає. Слово повстало з давньо-горішньо-німецького *rutina*, с. г. нім. *büten*, теперішнє *Bütte*; нім. слово споріднене з латинським *puteus* криниця. Слово «пўтня» через чеське *rutna* і польське *rutnia* досталося й до нас. З нім. *rutina* пор. наше «пўтіна».

Світ *світ* (Учитель І. Зельський, Влашлавок). Приголосний звук перед м'яким приголосним вимовляється м'яко, але на письмі цієї м'якості не зазначаємо; пишемо: світ, цвіт, сонце і т. ін., хоч вимовляємо: сьвіт, соньце і т. ін. Не вимовляти тільки *сь*, *ць* по-польському з мазуранням: *świat*; у нас м'яке *с* чисте і не наближається до *ш*. Див. «Рідне Писання» § 42.

Старець — *прошак* — *дід*. Др. З. Лисько із Стрия правдиво вказує, що зміна стародавніх значень у словах «старець, дід» на «прошак» (див. «Рідна Мова» ч. 7 ст. 251-252), як явище соціальне, сталося не з нашої вини. «Поки бідна людина була молода — пише Др. Лисько — ще якомсь давала собі раду, а коли стала дідом — *мусить* жєбрати. Сьогодні, в часах безробіття, жєбрає дуже багато й молодих людей, так що скоро мабуть *прошаків* стануть називати *молодцями*».

Стрий — в Стрию. Пише мені Др. З. Лисько зо Стрия: «Прошу почснити, котра правильна форма: в Стрию чи в Стрії. У нас багато над цим сперечаються й не можуть прийти до згоди. Місцева вимова тільки: в Стрию». Місцевий відмінок однини слів чол. роду на *-ї* від найдавнішого часу з правила закінчувався на *-ї*, напр.: *кх ран*, *кх кран*, *кх гном* і т. ін. Це *-ї* широко знає й тепер, особливо в східньоукр. говорах: в *раї*, в *гаї*, на *Дуняї*, в *маї*, на *краї*, в *бої*, в *покої*, на *спокої* і т. ін. Ось тому в «Кобзарі» Т. Шевченка так часто маємо форму «в *гаї*», «в *раї*» і т. ін., напр.: Вітер в *гаї* нагінає лобу і тополю 55, Соловейко в *гаї* 115, Тільки вітер віє, нагінає верби в *гаї* 126 і т. ін., дивись ще ст. 142, 147, 154, 155, 158, 162, 173, 229, 272, 280, 296, 315, 411, 424, 479, 505; В хаті як у *раї* 153, У святому *раї* 185, Ми в *раї* пекло розвели 480, і т. ін., див. ще 162, 164, 288, 289, 363, 481, 515, 529, 535, 568, Оя у *гаї* погуляю, в *Дуняї* скупаюсь 280 (Шевченка цитую за виданням В. Доманицького 1910 р.). Отже, старша, архаїчна форма буде в Стрії. — Але слова на *-ї* дуже рано зазнали на собі сильного впливу слів й основ і стали потроху приймати в місцевому відмінку закінчення *-ю*; так, уже в Збірнику князя

Святослава 1073 р. знаходимо: *кх гномь*. З бігом часу закінчення *-ю* в *L'* все збільшувалось, і дійшло до того, що в західньоукр. говорах тепер воно панує, а в східньоукр. — часте; так в «Кобзарі» Шевченка маємо не тільки в *гаї*, в *раї*, але також: в *гаю* 1. 65, 129, 316, 470, 559 — в *гаю* 3. 67, 72, 79, 136, в *раю* 93, 129, 145, 464, 471, 479, 532, 546, 577, 580 — в *тім раю* 321, 498, в *бистрім Дуняю*, на *тихому Дуняю* 208. Через це більше поширеною формою буде «в Стрию», але й архаїчна «в Стрії» не буде нелітературною. Див. ще «Рідне Писання» § 76, особливо 4: в *склепў*, але: ось у *цім склепі*.

«Тим більше». «Чи добрий український вислів: *тим більше*? Чи не буде це справжній москалізм: *тїмъ болѣе*? запитує Ів. Зубенко з Коломиї. Так, це русизм; рос. «*тїмъ болѣе*» передаємо: *надто*, *тим паче*, *поготів*, і по *тім*, — так подає академічний «Рос.-укр. словник» 1924 р. т. I. ст. 34. Напр.: Коли щєня не задавив, мене не займе *поготів*, Глібів. Діти батька мало що й слухають, а нас і *поготів*, Г. Барвінок 413. А за молодою, а *надто* ще за вдовою, козаки ордою так і *ходять*, Шевченко 138.

Яд — *отрута* (В. Степанів). Слово «яд» — праслово, відоме вже в найперших писаних пам'ятках XI в., так само *шдекнтъм*. Поруч із цим словом відоме з XI в. і *ѣдъ*. Говори східньоукр. нерідко знають «яд»; пор. в «Кобзарі» Шевченка: Яд *находять* в животі 477. В західньоукр. говорах панує «ідь»; пор. у Франка, «Зіх. Беркут»: Боярин ідовито *всмїкнувся* 44, Ідовитий *голос боярина* 97. Але сучасна літературна мова словз «яд» не вживає, вживає звичайно «отрута», «отрує». В «Кобзарі» Т. Шевченка слово «отрута» (праслово) часте: Уродила *рута*, волі нашої *отрута* 151, Трошки в *плящечі отрути* 476 і т. д.

Церква (Протоієрей Й. Динько-Никольський с. Крупє). Від гр. *κυριακή* *цебто oikía* чи *κυριακόν* *цебто oikíon* «Дім Господній» повстали: германське *Kirche*, англійське *church* і т. ін., так само й давньослов'янське *цркъы* — *цркъы* — *церкы*, пізніше *цирквъ*. Але, здається, слов'яни позичили собі це слово не з грецької мови, а від германців, що перші принесли християнство до них. Костянтин і Методій, ширячи християнство серед мораван, не змінили деяких християнських термінів, що застали вже на цих землях, а серед них і слово *цркъы*, церков, горішньо-німецьке *kirche*. Те саме значення має гр. *ἐκκλησία*, звідки пішли: лат. *ecclesia*, франц. *église*, італ. *chiesa*. В мові польській аж до XVIII ст. вживано слова *cerkiew*, *cerkiewny*; тільки з XV ст. з'являється тут *kościół*, *kościelny*. — Теперішня літературна мова вживає тільки форми «церква», а не архаїчного «цирков», див. «Рідна Мова» ч. 2 ст. 74.

Закінчення родового множини (М. Негребецький, Устріки Долішні). Про ці форми див. «Рідне Писання» §§ 78, 79, 93-96, 112-115, 122-125.

Літературна мова й правопис (А. Мусянович у Варварицях). Ви прислали стільки запитань, що хіба курс української мови дав би відповідь на все. Перечитайте уважно всі числа «Рідної Мови» та «Рідне Писання» — там матимете відповідь. Це звичайна річ, що в основу літера-

турної мови кладеться одна—історично сильна—говірка; так творяться всі літературні мови, не тільки наша. А правопис звичайно застосовується до цієї основної говірки, бо не може брати на увагу цілого говіркового матеріялу, особливо дрібнішого.

Давність форми «ріжний» замість «різний». В книзі: «Богословія Нравоучительная», видрукованій у Почаєві в 1751 р., читаємо: рожныца (ріжниця) к. 26, рожныцы (ріжници) 26, рожнии (ріжні) 15 і т. ін. Так пізно повстає в літературній мові форма «ріжний»! Див. «Рідну Мову» ст. 193—196.

Параліч, паралізувати. «Ділєк» в ч. 163 за 1933 р. пише за польським: параліж, паралізувати. Великоукраїнська літературна мова знає тільки параліч, паралізувати, паралізований. З гр. *παράλυσις*, лат. *paralysis*, нім. *Paralyse*, польське

paraliż. Рос. і укр. параліч, але не ясно, звідки взялося кінцеве *ч* (треба б *з*)

Взагалі ніколи не міняється на «узагалі»; так наказує академічний правопис. «Рідн. Пис.» § 238.

Щойно. Прислівника «щойно» в великоукраїнській літературній мові не вживають; Словник Б. Грінченка не знає цього слова, не подає його й повний «Правописний словник» О. Ізюмова 1931 року. Не вживати виразу «тільки що», бо це з рос. «только-что». «Рос.-укр. словник правничої мови» перекладає рос. «только-что»: допіру, оце зараз.

Підручні мижки для вимочення нашої літературної мови (Дм. Микулин і ін.) подано вище на ст. 150 «Рідної Мови».

№ слів на -ар. Просимо виправити на ст. 350 «Р. М.» друкарське переплутання: в рядку 6 і 7 вгорі викресити слова: паламар, каламар, комисар, семинар. Тут випало два речення.

Огляд праць для вивчення української мови.

Іван Шаровольський: Німецькі позичені слова в українській мові («Записки Київського Інституту Народної Освіти», Київ, 1926 р., т. I, ст. 62—79, 1927 р., т. II ст. 27—44). Словник української мови знає дуже багато чужих слів, що зайшли до нього різного часу й від різних народів (див. мою працю: *Иноземные элементы въ русскомъ языкѣ*, Київ, 1915 р.). На жаль тільки, ми маємо дуже мало праць, присвячених цій надзвичайно важкій ділянці нашого мовознавства, а тому працю фахового знавця історії німецької мови, проф. Київського ІНО Івана Шаровольського доводиться сердечно привітати. Напочатку автор переглядає невеличку літературу про позичання з німецького (П. Єфименко, О. Потебня, І. Левицький, І. Огієнко і Корбут) і відразу подає цінний «Список німецьких позичених слів в українській мові», щось понад 280 слів (список, на жаль, дуже не повний); коло кожного слова автор докладно зазначає його німецьке джерело, а коли потрібно — й інші джерела, — це найцінніша частина праці Шаровольського. Далі автор розповідає про фонетику (без морфології) німецьких слів в укр. мові, — це коротесечковий нарис, зложений за Корбутом, з багатьма недокладностями. Розділ 5: Хронологія позичених слів, опрацьований тут зовсім самостійно, але не докладно; головний висновок: найбільше нім. слів прийшло до укр. мови (через мову польську) в XV—XVI в. в. І в кінці автор вяснює (дуже коротко) ті історичні умовини (цехи, запровадження магдебурзького права), що сприяли поширенню в нас німецьких слів.

Такі головні недостаті можна запримітити в цій праці. 1) Роля чехів у позичанні німецьких слів і в поширюванні їх далі на схід, до поляків і українців, зовсім не освітлена, а це дуже важливе питання; знаємо, що був і безпосередній чеський вплив на українську літературну мову, а це могло допровадити й до пересадження деяких німецьких слів. 2) Польський вплив у запровадженні німецьких слів до української мови безумовно перебільшений, а то через те, що автор не до-

сліджував глибше долі окремих німецьких слів в укр. мові; напр., досліджуючи історію слова «трапити», показав я (див. «Р. М.» ч. 8 ст. 274), що т. зв. Крехівський Апостол, українська пам'ятка 1560-х років, уживає кореня «траф-», тоді як в мові польській панував ще *tręf-*. 3) Глибший аналіз поодиноких слів показав би авторові, що не всі його слова — то германізми; так, слово «міркувати», на мою думку, не повстало з нім. *merken* (як думають Корбут, *Brückner* і ін.), — це своє слово, ще в XVI ст. визначало «міряти», отже корінь його — «мър-», пор. н. *miar-* (а не *mer-*). 4) Хронологія, що її подає автор для позичення того чи того німецького слова, дуже часто недокладна. Так, автор слово «трапити» відносить до XVI ст., а «міркувати» — до XVIII ст., обидві ці слова дуже часті в Крехівському Апостолі 1560-х років (див. мою монографію: «Українська літературна мова в XVI ст.», 1930 р.), а це показує, що занесені вони до мови нашої ще давніше. 5) Дуже цікавого питання, котрі саме говори німецькі найбільше відбилися на нашій мові, автор зовсім не порушив. 6) Зовсім не порушив автор ще й другого надзвичайно цікавого питання: який рід приймали німецькі йменники в нашій мові, а для цього праця *Mikołaja Rudnickiego: Zmiany rodzaju w rzeczownikach zapożyczonych, na podstawie materiału z języka niemieckiego*, Краків, 1915 р., 94 ст., дала б йому не мало матеріялу й остерегла б його від зовсім ненаукових тверджень, ніби нім. слова міняють своє *e* в укр. мові на *a* (ст. 27). — тут не про цю зміну *e > a* треба говорити, а про рід слова, а згідно з родом повставало й відповідне закінчення. — Працю І. Шаровольського в «*Serbianoslawica*» 1932-1933 р. II кн. 2 ст. 243-247 коротенько переповідає проф. Д. Дорошенко в статейці: *Deutsche Elemente im Ukrainischen*, переповідає разом із працею Д. Шелудька: Німецькі елементи в українській мові («Збірник Комісії для дослідження історії української мови», Київ, 1933 р., ст. 1-60). Праці Д. Шелудька, на жаль, ще не вдалося мені побачити. І. Огієнко.

Час поновити передплату на 1934-й рік!

Приєднуйте нам нових Передплатників!

Поширюйте «Рідне Писання»!

Від Редакції й Адміністрації. Різне.

«Фонд Рідної Мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної Мови»: Інженер Оп. Нестеренко з Варшави 100 зл., свящ. Оп. Чубук-Подільський 10 зл., Осип Марків 5 зл., Др. В. Дичок 5 зл., Полк. Оп. Виговський 4 зл., Ів. Літинський 3 зл., Др. Оп. Воробель 2 зл., Т. Дубицький 2 зл., Учит. М. Дацюк 1 зл., О. Остапчук 1 зл., Теодосія Гоґоц 50 гр., Др. Вол. Виногородський 1·50 зл. А разом — 135 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на «Фонд Рідної Мови» широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в дванадцятому числі.

Українська еміграція й рідна мова. Перший передплатник «Рідної Мови», Вд. п. інж. Опанас Нестеренко, пересилаючи на «Фонд Рідної Мови» сто зл., просить «Рідну Мову» звернути пильнішу увагу на низький стан знання української мови серед деяких верств нашої еміграції, що часом занадто сильно денационалізується. Водночас із тим інж. Нестеренко закликає всі українські емігрантські інституції й товариства міцно підтримати «Рідну Мову» своїми датками на «Фонд Рідної Мови». Всі дбаймо про культуру своєї літературної мови!

«Бібліотека Рідної Мови», науково-популярний квартальник, видає Проф. Др. Іван Огієнко. Виходить 4 книжки річно, містить більші праці, головню підручники й словники для вивчення української літературної мови. Річна передплата за числа 1—4: в краю 3 зл.; за границею: в Європі 5 зл. (або їх рівновартість іншою валютою: 20 корон чеських, 100 лей румунських, 17 франк. французьких, 3 марки нім., 40 динарів серб.); в Америці 1 долар. Уже вийшли: ч. 1: Вчімося рідної мови, 24 ст.; ч. 2: «Рідне Писання, ч. I: Український правопис і основи літературної мови», 146 ст. Редакція й Адміністрація: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10, чековеkonto П.К.О. 27110.

«Рідне Писання», ч. 1: Український правопис і основи літературної мови, 146 ст. Підручна книжка для школи, а також для вжитку широкого громадянства. Вийшла, яко 2-ге число «Бібліотеки Рідної Мови» й розіслана всім Передплатникам «Рідної Мови». Осіб, що не прислали за неї 1 зл. просимо зробити

це якнайскоріше. Всіх Прихильників Рідної Мови просимо ширити цю книжку поміж нашим громадянством. Виписувати її можна від Адміністрації «Рідної Мови» або від усіх книгарень. Ціна книжки з пересилкою: в краю 1 зл., за границею: в Європі 1·50 зл. (6 корон чеських, 30 лей румунських, 5 фр. французьких, 1 марка німецька), в Америці 30 центів. Оправлена в англійське полотно з золотим тисненням — на 50% дорожче.

«Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних» вийде на початку 1934-го року, як третє число «Бібліотеки Рідної Мови». Словника склав Проф. Др. Іван Огієнко. Книжка вийде на кошти з розпродажу «Рідного Писання», а тому просимо Прихильників Рідної Мови жвавіше ширити поміж громадянством «Рідне Писання», щоб не було задержки в виході «Словника місцевих слів».

Оправа для «Рідної Мови». Уже можна виписувати від Адміністрації «Рідної Мови» мистецьку оправу для 1 річника «Рідної Мови», на чч. 1-12. Оправа з англійського полотна, з золотими написами. Ціна оправі 1 зл., з пересилкою 1·25 зл.

Боржників за «Рідну Мову» сердечно просимо заплатити свій борг якнайскоріше, щоб не було перерви в одержанні журналу.

Передплата міжнародними поштовими значками. Із тих країв, звідки не можна прислати передплату грішми, просимо прислати передплату міжнародними поштовими значками: 15 значків за «Рідну Мову» й 9 значків за «Бібліот. Р. Мови» річно; за «Рідне Писання» 3 значки.

За зміну адреси просимо додавати 30 гр.

Коректорські недогляди. Просимо виправити в «Ріднім Писанні» такі недогляди: має бути: ст. 11 рядок 8 здолу: перстінь—перстень і перстень—персня; 12¹⁸ богомолець—богомільця, 12₈ шворень і швірень, 27⁸ облєсний, 28⁹ сінешній, 30₂ ганчар, 31⁷ поштар, 31₁₅ архівар, 32¹⁰ скляр, 39₁₅ подорож, 44⁸ піхов, 44¹⁸ прірв, 49₁₆ полбтен, 57⁸ завтрашній, 57₁₁ справдєшний, 57¹⁰ викреслити слово надприродній, 105⁸ евангелія, 107₂ гевна.

Нові книжки, надіслані до Редакції. Г. Довгаль: Змагання, поезії, Коломия, 1933, 31 ст. — В. Кархут: Гомін зпоза нас. Нариси з життя звірят. Львів, 1933, 76 ст., ціна 1·50 зл. — Календар-альманах Дніпро на звичайний рік 1934, річник XI, Львів, 1934, ціна 2·50 зл.; цілий дохід на dobroїдній цілі; видання «Укр. Т-ва допомоги емігрантам з України» у Львові.

ЗМІСТ 11-го ЧИСЛА «РІДНОЇ МОВИ»: П. Кривоносок: Мова немовляти. Г. Ільїнський: Походження українських слів: 11. Лушпа. І. Огієнко: Ще про давальний відмінок на -ові. В. Виногородський: Літниця — літник та йще дещо. Ф. Коковський: Як змінюються назви наших сіл. О. Івах: Які чужі слова в Америці й Канаді наряд найскоріше присвоює. М. Бабюк: Наша правнична мова. М. Топольницький: З «кутка» на повне світло. Дід Огії: Граматика Малої Лесі: XII. Зміна о, е на і в відкритих складах. Іван Крип'якевич: Мовні статті у львівським «Ділі» 1881-1905 рр. Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших Читачів. Ів. Огієнко: Огляд праць для вивчення української мови. Від Редакції й Адміністрації. Різне. — Адреса «Рідної Мови»: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60; за границею: в Європі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажать, дістають «Рідну Мову» від 1. числа.

Małytytość poztową niszczono ryczałtem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STAŁOWA 25 m. 10, TEL. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110.

— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНИ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1-60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ 2 ДОЛЯРИ
(АБО: 35 КОР. ЧЕСЬК., 180 ЛЕЙРУМ.,
30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІ-
МЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК I.

ГРУДЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 12

Дбаймо всі про культуру своєї мови!

Передплата „Рідної Мови“ на 1934-й рік.

З цим 12-им числом минає перший рік життя «Рідної Мови». Довгий був нам цей рік і занадто тяжкий! Рік шукання й сумнівів, рік дошкульної боротьби за створення незалежного науково-популярного органу... Сумлінно й пильно працювали ми на нашій невеличкій ниві, і вже тепер можемо з задоволенням сказати, що наша праця не пішла на марне: українське громадянство побачило її й потроху починає розуміти й цінити цю скромну службу йому.

Літературна мова — то найголовніша ділянка духової культури кожного народу. Зо стану культури літературної мови за-всіди судять і про стан культури загальної. Нарід, що не має добре виробленої літературної мови, не може зватися правдиво культурним. Ось тому кожна нація сильно дбає про те, щоб виробити собі справді милозвучну, чисту, багаторозвинену літературну мову, і працю таку вважає за свій перший обов'язок. Дбаймо ж нарешті й ми про розвиток культури своєї літературної мови, цебто про душу й серце нашої Нації.

Мова кожного народу ділиться на говірки; поки нарід не виробить собі спільної доброї літературної мови, доти в його літературі панують мови регіональні. Нарід із регіональними мовами в своїй літературі й пресі, — це ще не закінчена, усталена Нація, це тільки етнографічна ма-

са. Недержавні народи звичайно не мають спільної літературної мови, — послугуються своїми говірками. За нашого часу кожний нарід, що хоче стати державним, мусить показати свою духову зрілість, а вона ж виявляється найперше в культурі літературної мови. Нарід, що в своїй пресі й літературі вживає тільки регіональної мови, що не виробив спільної, соборної мови, такий нарід Державною Нацією стати не може. Показником зрілості не тільки окремої особи, але й цілої Нації все була й тепер зістається найперше культура його літературної мови.

Виходячи з таких поглядів, «Рідна Мова» звертається до цілого українського громадянства, а передовсім до нашої інтелігенції з гарячим закликком: Дбаймо всі про культуру своєї мови! Час регіональних мов для нас уже вразно минає, — поможім же нашій літературній мові скоріше стати соборною. Нехай нарешті кожний зрозуміє глибокий зміст гасла «Рідної Мови», що вона от уже рік кидає до наших мас: Для одного Народу — одна літературна мова й вимова, один правопис! Не створймо самі підстав для боротьби за Мову, скажемо, на Підкарпатті, на Лемківщині і т. ін. місцях.

Тепер кидаємо нове гасло: Дбаймо всі про культуру своєї мови! Тільки тоді, коли справді всі працюватиме-

мо для підвищення стану культури своєї літературної мови, тільки тоді дійдемо до здійснення великої ідеї так нам потрібної, — соборної мови в нашій літературі.

«Рідна Мова» відразу поставила собі сміливе завдання: Праця для Народу з Народом! Ми кликали й кличемо до співпраці всіх, хто тільки розуміє наші гасла, хто тільки свідомий своїх обов'язків перед Народом. Рік нашої впертої праці таки дав уже свої наслідки: наші гасла помалу ширяться, частина українських Видавництв і преси перейшли вже або переходять на академічний правопис і починають писати соборною літературною мовою. В «Рідній, Мові» працюють десятки співробітників, — знаних і незнамих, фахових і нефахових, старих і молодих, — але всі вони горять глибоким і щирим бажанням створити для одного народу одну соборну літературну мову. Нехай же кожний, хто перечитає цей наш заклик, несе, що може: статтю, допис, матеріял, передплату або даток на «Фонд Рідної Мови». Але всі дбаймо про культуру своєї мови!

З почуттям правдивого задоволення «Рідна Мова» може вже сьогодні ствердити, що вона помалу перестає буги звичайним видавництвом, — вона спроквола перетворюється на вільну наукову інституцію для вивчення рідної мови. Численними листами день-у-день запитують нас про різні спірні чи неясні питання нашої мови найширші круги громадянства; автори питають нас про сумнівні випадки, а часом присилають і свої рукописи для виправлення мови; декільки магістрів і абсолювентів пишуть докторські й магістерські праці й за нашими вказівками. Ми ще не маємо бодай «Вільного Інституту Мовознавства», — до його створення й провадить «Рідна Мова», і по силах своїх заступає його.

Але... ми не маємо потрібних матеріяльних коштів глибше провадити свою працю. Щоб зацікавити рідною мовою широкі круги нашого громадянства, визначили ми малу передплату на наш журнал, сподіваючись зате великого числа Передплатників. Надії наші не справдились; віримо — тимчасово, й сподіває-

мось у цім 1934-м році значного збільшення Передплатників, цебто припливу більшої матеріяльної спроможности для нашої праці. Ось тим то побільшуємо наш журнал до розміру 48 шпальт на деякі місяці; крім цього, дамо низку знімків із давніх українських пам'ятників. Але передплата зістається й надалі незмінна: 6 зл. річно в краю, за границею в Європі — 9 зл., в Америці — 2 дол. річно (для Америки змушені збільшити передплату через відомий спадок вартости доляра). Докладніші відомості про передплату див. далі на ст. 413—414.

Коли б же наші сподівання знову не справдилися й число Передплатників на 1934 рік значно не побільшилося, змушені будемо вернутися до попереднього розміру «Рідної Мови» в 32 шпальті. Віримо, що наші Читачі й Прихильники не допустять до того, бо кожен із них таки подбає приєднати нам бодай одного нового Передплатника.

Щоб мати можливість випускати й більші мовознавчі праці, заклали ми нове видання, — науково-популярний тримісячник «Бібліотека Рідної Мови», що буде виходити книжечками в 6—10 арк. друку й міститиме головно підручники й словнички для вивчення нашої, передусім літературної мови; тут же будемо містити й праці про мову наших письменників і взагалі більші мовознавчі праці загального значення. Щоб розповсюдити нашу «Бібліотеку Рідної Мови» серед широкого громадянства, призначаємо на перший рік її (на числа 1—4) найменшу ціну: 3 зл. річно, за границею: в Європі 5 зл. річно, в Америці — один доляр.

До всіх наших Читачів та Прихильників звертаємося з оцим гарячим закликом:

1. Передплачуйте наші видання на 1934 рік.

2. Приєднуйте нам нових Передплатників. Нехай буде обов'язком кожного нашого Передплатника конечно знайти нам бодай одного нового Передплатника.

3. Матеріяльні видатки наших Видавництв дуже великі, а тому сердечно просимо всіх не забувати й про «Фонд Рідної Мови». Цим «Фондом» хочемо по-

крити таку малу передплату на наші видання.

4. Звертаємося до всіх українських Інституцій та Товариств із проханням реально допомогти нам у нашій нелегкій праці.

5. Сердечно просимо, хто може, присилати нам відразу цілорічну передплату.

6. Просимо поновляти передплату за-

здалегідь, щоб не було перерви в висиланні журналів.

Міцно віримо, що цей наш щирий заклик дійде до українського громадянства, і воно щедро підтримає нашу працю. Віримо, що громадянство глибоко зрозуміє наше гасло: Дбаймо всі про культуру своєї мови, щоб спільними силами створити для одного народу одну літературну мову. Редакція.

Духовенство й рідна мова.

Уважливо слідкуючи за статтями цінного місячника «Рідна Мова», завважую малу участь в ній Духовенства.

Стою на становищі, що невичерпним джерелом великих цінностей для рідної мови є безумовно жива народня мова.

Доступ до неї не такий легкий, як би це здавалося. Наш простолюд не довіряє інтелігентові, нерадо стає до розмови з ним, а як і доведеться, то має для пана іншу «бесіду». Знають добре дослідувачі говорів, як не легко приходить їм робити записи, яких штукоч, прямо засідок мусять часом уживати при цім. О, бо нарід добре береже своїх скарбів, будького до них не пускає.

А кому ж ближче, краще, доступніше до цієї скарбниці, як не священникові, особливо на селі? Він же в постійнім стосунку з власниками тих скарбів, бере живу участь у всіх проявах їх життя, має

отже нагоду добре вслухатися в живу народню мову, її говір, виговор, виловлювати її перлини.

Нагод до цього статком: весілля, христини, відвідини хворих, ходження з йорданською водою, похорони, канцелярія, школа, читальня, всякі проби, збори, наради, забави, толоки (збірні роботи), жнива, сінокоси, дертя пір'я, всякі поради, полагоди суперечок, а вже над усе — сповідь, — це ж широке поле...

Треба тільки поцікавитися, робити записи, а буде набуток для студій рідної мови неоцінений, гадаю. І всім набути треба конечно поділитися з нашою «Рідною Мовою».

Молодятин.

о. Кость Балицький.

P. S. До правдивих слів о. К. Балицького додамо тільки, що й серед Передплатників «Рідної Мови» Духовенства зовсім не багато... *Ред.*

Походження українських слів.

12. Шеверногий

Цей цікавий синонім російського «косопый», «кривоногий» ще й досі не звертав на себе уваги етимологів, хоч він дуже цікавий, як новий доказ правильності давнього спостереження, що складені слова часом заховують такі частини, що давно вже перестали вживатися самостійно, але зберегли глибоку давнину. А що перша частина слова «шеверногий» не випадкова «гра мови», а залишок дуже давньої старовини, про це свідчать інші слов'янські мови. Я маю на увазі найперше словенське *šever* «людина з покривленими ногами» та чеське *šever* «кривина, косість, нахил». Ці слова вказують

на праслов'янське **ševerъ*, що з нього повстало й словенське *ševeriti* «кульгати». Відділивши в цих словах суфікс *-er*, матимемо корінь *šev-*, що справді зберігся в словенським *ševa* «крива лінія, кривина», а також у давньопольським *po-szewu* «похилий, кривий», *po-szewo* «навкося». Від другої відміни того ж таки кореня повстало чеське *šur* «кривина», *šurý* «кривий», *šourý*, давньопольське *szury*, *szurem* «скоса» *szurny*, *po-szurny*. Всі подані слова ясно показують, що Matzenauer (*Cizí slova* 322) і Miklošič (*Etym. Wörterb.* 339) не були на вірній дорозі, коли намагалися виводити подані слова з нім. *schief*,

Навпаки, правду відгадав покійний шведський мовознавець Petersson (AsPh. XXXV 360), зв'язавши форми на *škr-* з давньоіндійським *khoga-* кривий. І слов. *šurgъ*, і д. інд. *khoga-* він зовсім правильно виводить із кореня **kheu-*, докладніше — із бази *kheu(e)r-* »щось криве«.

До нащадків цієї бази ми можемо тепер додати не тільки словенське *šéver* »кривоногий« і чеське *šever* »кривина«, але й українське шеверногий, з тим, правда, заваженням, що тут »шевер« передає не *šever-*, а *ševъr-* < *kheu^or-*

Москва.

Г. А. Ільїнський.

Українська мова в Канаді.

Нема, здається, другого народу на світі, щоб так легко, без надуми засвоював собі слова чужої мови, як робить це український нарід на континенті північної Америки. Не робить різниці, чи то звичайні хлібороби, чи робітники по містах, чи то крамарі, чи люди з вищою освітою, навіть, можна сказати — з малими винятками, — учителі й священники мимохіть засвоюють собі велике число англійських слів і вживають їх, коли розмовляють українською мовою. Розуміється, що до цього склалися різні причини. Передовсім тутешні українці, переселившись із України, стрінулися тут із великою масою речей, що їх вони в ріднім краю не вживали й не бачили, і тим самим не знали, як їх по-українському називати; вони примушені були засвоювати англійські назви.

Скажемо, коли б мені самому пришлося тепер описати по-українському самохід (авто), то, поправді сказати, цього опису не зрозумів би ані українець в Україні, ані англієць. Він представляв би свого роду »есперанто«, збудоване з двох мов, що його зрозумів би тільки канадський або американський українець. Це саме стосується до всіх інших машин, що їх тут уживають у господарстві чи по фабриках.

Та поруч цього засвоювання назв машин і їх частин, засвоїв собі український нарід багато інших таких, що їх українська мова не вимагала. При цім засвоюванні він пристосовував англійські слова до своєї вимови так, що вони втратили англійський »вигляд«. Для прикладу наведу тут ті, що вже майже засимільовані, і молоде покоління вживає їх з повною вірою, що вони українські. Звичайно, це не всі подібні слова, — це будуть тільки ті, що я зібрав їх у своїм теперішнім оточенні для своєї статті.

Англійські слова :	англійська вимова :	українізована вим. :	значення :
ice cream	айс крім	айс крім	заморожена сметана
box	бокс	бѣкса	скринька
binder	байндер	бандер	жниварка
bottle	батл	батля	пляшка
biscuit	бискит	біски	сухарі фабричні, переважно солодкі
blanket	бленкет	бленкіт	коц, верета
block	блок	бльок	ковбок
brake	брийк	брика	гальма
hammer	гемер	гамір	молоток
up stairs	ап стирс	галстиѣ	на першому поверсі хати
harness	гарнес	гарнес	упряж
ham	гем	гем	шинка
hayrack	гий рек	герлик	кіш возити снігу або сіно
car	кар	гара	авто
gate	гейт	гийч	ворота на фармах
disks	дискс	диски	сікачі ріллі
dipper	дипер	діпер	черпак
ditch	дич	діча	окіп
candies	кендійс	кенди	цукерки
can	кен	кенник	бляшанка
cake	кейк	кик	малай
keg	кег	кик	барилко
corner	корнер	копор	ріг, кут
cup	коп	колик	горня
court	корт	корт	суд
creek	крік	крік	потік
line	лайн	лайна	дорога
licence	лайсенс	лайсинс	дозволення
lake	лейк	лейк	озеро
lumber	ломбер	люмбер	матеріал, дошки
market	маркет	маркит	торговиця в місті
match	матч	мечик	сірник
neck yoke	нек йок	никіль	ярмо
pie	пай	пѣй	паляниця
pipe	пайп	пайпа	рура
paid day	пийд дий	пейда	плата, виплата, день виплати
pail	пейл	піло, пійло	відро, коновка
peanuts	пінотс	пінац	орішки
plank	пленьк	пленьк	грубі дошки
post	поуст	поуст	стовпчик
rails	рійлс	рійлі	шини

river	ривер	рівер	ріка	cutting	каттіньг	зкатувати	знизити, вру-
cellar	селар	саяр	пивниця				бати платню,
sausage	сосидж	сосич	ковбаски				ціну
station	стишьон	стишіне	залізничий	dumping	домпіньг	домпувати	виладову-
			двірець, стація				вати збіжжя,
tire	тайр	таір	гумовий обруч	braking	брийкінг	брикувати	гальмувати
			на колесі авта	quit	квит	квітувати	покидати
tie	тай	тайза	поріг під				роботу
			шинами	kick	кик	кікувати	нарікати, ко-
track	трек	трика	залізна дорога	grading	грейдіньг	грейдувати	клизувати,
train	трийн	трин	потяг,				підсипати
			залізниця				дорогу
fence	фенс	фенц	пліт	harnessing	гарнессіньг	гарнесувати	упрягати
fork	форк	форми	виделка				коней
			або вилки	steering	стіріньг	стирувати	гонити авто
freight	фрейт	фрейт	тягаровий	bitting	бидиньг	битувати	хто дасть
			потяг				більше, хто
fruit	фрут	фрут	сухі овочі,	running	ронніньг	рунувати	управляти
			садовина				підприємством,
tent	тент	цельта	шатро				управл. машиною
slaps	слепс	шлепси	відпилки				
			з дощок				
spring	спрінг	шпріньг	спружина				
store keeper	стор кіпер	шторник	храмар				
strap	стреп	штрап	ремінь го-				
			стрити бритву				
street	стріт	штріт	вулиця				
stooks	стукс	штуки	купки збіжжя				
shovel	шовл	шуфля	лопата				

Наведені тут слова вживають українці так, ніби вони були цілком свої слова. Але це, як я вже сказав, тільки мала частинка з тих, що їх вживають. Коли б же всі їх зібрати, то вийшов би не маленький словничок.

Тепер, у додатку, подам на взірець ще кільканадцять дієслів, що прийнялися в нашій мові, здається, раз на все.

Англійські слова:	англійська вимова:	українська вимова:	значення:
threshing	трешінг	трешувати	молотити збіжжя
breaking	брийкінг	брикувати	орати цілину, вчити молод. коня
raising	райзіньг	райзувати	підносити ціну, плату; плодити збіжжя, худобу
watching	вотчіньг	вачувати	стерегти
using	юзіньг	юзувати	аживати
cleaning	клінінг	клінувати	чистити
stooking	стукіньг	штукувати	складати в колищі снопи
fixing	фіксіньг	фіксувати	направляти
fencing	фенсіньг	фенцувати	обгороджувати
cranking	кренькінг	кречкувати	крутити
speeding	спідіньг	спідувати	прискорювати, спішити
filling	филіньг	філувати	наповняти
missing	миссіньг	змісувати	проочити, втратити

Подані дієслова — також тільки мала частинка з тих, що українці засвоїли собі від англійців. По фармах це мовне явище ще не так дуже видне, але по містах — можна сміло сказати — розговірна українська мова між простими робітниками являється пів-на-пів з англійською. Наприклад, уже звичайною річчю буде почути такі речення:

Я нині не філую гуд (Я нині не почувуюся добре). Я їхав штрітгарою аж до конори (Я їхав електричним возом аж до рога вулиці). Я зайшов трекою аж до стишіня (Я зайшов залізною дорогою аж до стації). Напомпай таіри, бо вони флет (Дай повітря до гумових коліс, бо вони порожні чи м'які). Або на фармах: Бери гамер та кілька стипликів і йди та пофіксуй фенц у конорі (Бери молотка й кілька скобок і йди та направ огорожу в куті чи на розі). Затайтуй болцу в байндері (Прикрути шрубу в жнивварці). Виклінуй шпарк плоти в гарі (Вичисти іскрові закрутки в самоході). Ми битувалися, хто скорше випічух снопи з герлика (Ми перематалися, хто скорше виладує снопи з воза). Його інджей заштапував і ми мусіли пушувати (Його машина стала й ми мусіли пхати).

Нераз смішно й жаль робиться від такого жаргону, але що ж? Національно не-свідома маса не розуміє ще того, що вона калічить свій найдорожчий національний скарб, мову, засвоюючи чужі слова без потреби. І відрадно стає, що на цю справу наше свідоме громадянство звернуло вже більше уваги й пильнує вичищувати українську мову. Жіночі організації, організації молоді й т. ін. вже поставили собі за ціль: »Чистота україн-

ської мови». Їм до помочі засновуються рідні школи, недільні школи, і є надія, що з бігом часу теперішній «жаргон» поволі зникне. А тоді само собою вродиться в нас величне гасло «Рідної Мови»: Для одного народу — одна літературна мова.

.Вільна, Канада.

І. Киріак.

P. S. При цій нагоді звертаємось до цілого українського громадянства в Америці й Канаді, до всіх тамошніх товариств та інституцій: ря-

туйте свою молодь від винародо- влення! Створіть міцний рідномовний фронт, і всі ставайте до праці збільшити культуру своєї мови! Нехай не буде найменшої оселі, де б не заклався «Гурток Плекання Рідної Мови!» (про ці Гуртки див. «Рідну Мову» ст. 31-32, 311-312). Нехай кожний стає «Прилильником Рідної Мови» (див. ст. 29-31)! Плекати культуру рідної мови й рятувати нашу молодь від винародо- влення — це найперший обов'язок усіх «Союзів Українок» (читайте статтю: Почесне завдання «Союзу Українок» в 10-м ч. «Рідної Мови» ст. 345-348) і інших таких Товариств. Тримайте з нами живий зв'язок у всіх цих справах. Редакція.

Мова немовляти.

(Закінчення).

Випровадження мови з крику й сміху важне як для теорії мовознавства, так і для педагогічної практики. Для першої остільки, що прийдеться занехати дефініцію, що твердить, ніби мова — це «наслідство слів, що ними людина вповідає свою гадку», при чому під словом «наслідство» розуміється «упорядкування за певними граматичними правилами», а під словом «вповідає» — «повідомляє інших для якихсь цілей». Така дефініція занадто вузька, навіть коли й слово «наслідство» і «вповідає» будемо розуміти дослівно й занехаємо підсувати їм дальші їхні значення, бо вже тоді під поняття «мови» не буде можна підтягнути поодиноких слів умовонедужих і перших проявів мови дітей і людства. Куди догідніша така дефініція: мова — це один або більше звуків, що ними живий людський організм висловлює свої відчуття й гадки. Коли б опустити слово «людський», тоді про мову можна б говорити також у звірят, як це з рештою подекуди роблять.

Значить, у нашій дефініції опускаємо слово «наслідство», бо, як вказано, в початкових фазах розвою мови не має ніякого наслідства, а токож інтенціональність, що її не завжди можна вислідити навіть у мові дорослої людини. Одначе, навіть така поширена дефініція не вичерпує ще всього того, що вчисляється інколи до мови й підводиться під її права.

Згадати б хоча т. зв. мімічну мову глухонімих та сліпо-глухонімих, що вповідають свої почуття та гадки рухами рук, пальців та інших частин тіла. А втім, також людина навіть без жадних недстач

зислів дуже часто дає вираз своїм внутрішнім станам не звуками, але рухами різних частин тіла, от хоч би руки чи голови. Одначе не будемо займатися ними, бо це тільки винятки, що з них перші мають примінення тільки в рідких випадках, аномальних, а не виказують характеру поголовности, як, скажемо, крик і усмішка, через що належать до психопатології та лічничої педагогіки.

Які ж педагогічні висновки випливають із так змодифікованої дефініції? Отож, коли станемо на становищі, що мова — це тільки слова, чи аж їх упорядковане наслідство, тоді все те, що попереджує таку мову, може не звернути на себе уваги педагогічних діянь або спричинити невідповідне педагогічне поступування. Коли за перші проблески мови будемо вважати вже крик і дитячу усмішку, тоді будемо старатися виховувати їх доцільно, маючи на увазі, що вони не є щось відірване й зайве для дальшого розвитку живин, тільки тісно в'яжуться з тим усім, що дозволяє людині осягнути вищий ступінь психічного розвитку. Ось декілька таких педагогічних висновків:

1. Крик потрібний, бо допомагає глибокому вдихуванню, що необхідне для зміцнення легенів, потім для довшого говорення, співу і т. ін. Одначе, коли дитина кричить, треба подбати про відповідну температуру й чистість повітря. Також належить мати на увазі, що довготривалий крик шкодить, і то не тільки віддихові й мовним знаряддям, але також впливає виснажуюче на слабкі фізичні засоби дитячого організму. Довготривалий крик

навіть у дорослого викликає завороти голови. Далеко сильніше зазначається він на нервовій системі дитини, що після довгого крику тупіє психічно й стає нездібною до жадних сприймань.

2. Не годувати дитини, ані не упереджати її потреб, поки їх не виявить, бо відчуття потреби розвиває дитя психічно.

3. Не держати дитини сповитої. Навпаки, дати їй волю, щоб могло вправляти рухи тіла, що їм товаришитиме базікання, через що темп психічного розвитку прискіпляється.

4. Тільки здорове й вдоволене дитя дізнає таких станів, що їх зовнішнім ви-

явом є сміх, вимахування руками й ногами та базікання, тому, дбаючи про здоров'я та вдовілля дитини, дбаємо також про розвиток його мови, а тим самим і всієї психіки.

5. Не підказувати дитині тільки таких складів, що воно видобуло їх саме, але підсувати йому також інші, керуючись при тому законом ступневості, тобто підказувати звуки й склади, зближені бренинням до тих, що їх дитя навчилося виголошувати, придержуючись при цьому ритму й риму.

6. Ніколи не переривати дитині базікання з собою.

Варшава. Проф. Петро Кривоносюк.

Говірка села Ракобути.

Село Ракобути, повіту Камінка Струмилова, лежить у близькій околиці Буська, над річкою Бугом. Давній Бужеськ — одне з найдавніших міст на цілій Україні, сьогодні зветься Буськ, а прикметник від нього — бузєцький. У найближчій околиці Буська, у відстані яких 7 клм, лежать такі села з багатомовними назвами: Воляни, Деревляни, Побужани, Купче, Ракобути, Яблонівка, Острів, Красне, Сторонібаби. Щодо самих Ракобут, то в давніх церковних книгах скрізь пишеться «Ракоболты», тобто Ракобовти (ніби раки бовтати), але сьогодні їх називають виключно «Ракобути»; прикметник від цього: ракобівський, рідко — ракобіцький.

З говірки с. Ракобути подаю тут тільки декілька явищ. Замість *я* під наголосом маємо виразне *é*, напр.: телé, телéта, лсшé, лсшéта, пацé, присéга, землé, сушінé (юшка з сушених сливок), титé (кутя), жéти (жати), шéпка (шапка), уважéйте, дівчéта, Деревлéни (назва села) і т. ін.

Неналогошене кінцеве *я* бренить як *і*: неділі, п'ётниці, мамунці, рідніці, квасо́пі, Насці, читальні і т. ін., так само, як господині, пані.

Приставне *в* перед початковим *о* (див. «Рідне Писання» § 39) дуже часте: во́браз, вону́ка, вонучкі (на ноги), во́гер (жеребець, ogier), вотáча і т. ін.

М'яке *л* часом бренить на польський лад як *ц*: цьóтка, тесць, го́сці, обісцé,

Насці, насцільник і т. ін. А часом перед *і* як *к*: кісто.

Звичайне тут *ци* (чи), відоме скрізь по західньоукраїнських говірках; часте «зністити» (знищити); жу́па (зупа).

Форми двоїни (dualis) дуже часті в Ракобутах, як і скрізь по Галичині; двоїни вживають не тільки при числівнику дві, але також по три, «штири», напр.: три корóві, штири квітці, дві свині, дайте міні дві дéці цукеро́к (але: п'ётъ дéків, двáйціть дéків) і багато т. ін. Те саме й при ніякому роді: дві слóві, три дéреві, дві яйці і т. ін. А множина має інший наголос: всі корóві, квіткі, свіні, слóва, дéрева́, яйці. Див. «Рідне Писання» § 117-120.

Подам трохи цікавіших слів. Слова родинних відносин: тáто, ма́ма або ма́тір; татунцо́, мамунці — хрещені батьки; послужіти си́нови, доньці — стати хрещеним батьком; дідо — 1. батько батьків чи материн, 2. чоловік батькової чи маминої сестри, тобто чоловік тітки; цьóтка — батькова чи мамина сестра; дéдько — 1. батьків або материн брат, 2. взагалі назва старшого, хоч і чужого чоловіка; дéдина — 1. жінка батькового чи материного брата, 2. взагалі назва старшої жінки; дід — 1. жебрак, 2. стара людина; звідси: дідовід — нездара (то дідовід, не госпóдар); зеть, тесць, свéкор, свекру́ха, шва́гер.

Різні слова: дідух — ритуальна солома

в хаті на Різдва; рідно́ — великий кусок нового полотна для різного господарського вжитку; рідні́ці — те саме, але з полотна старого; склénка — пляшка, склянка; верéто — біла настілка на ліжку; кулупіток — полукіпок; буро́к, гості́нець — мурована, бита дорога; ха́їмка — маленька кімнатка, відгороджена в сінях; човéн, подай човна́; басі́й—грач на басі; калитка — ручна торбинка інтелігентної жінки; паля́руш — pugilares; фі́фак — чепурний парубок; папі́рки до

цигарок; склеп — крамниця; па́пкун — цілком; а́я, ая́, ая́я — так; воко́мон — економ.

Нові слова: цукера́й — сахарина; фу́га — машина відбирати сметану, центрофу́га; кінді́бал — напиток із різних овочів, головню на весіллі; цомбо́си — цигарки »com boys«, дуже поширена назва.

Оце трохи мовного матеріялу, що я записав цього літа від місцевих ракобівських селян.

Стрий.

Др. З. Лисько.

Життя слів.

Семасіологічні нариси.

Будинок — слово німецького походження; в XVI-XVII ст. часто визначало тільки різні прибудови коло хати: комору, клуню, хліви і т. ін., але не саму хату. Стародубські судові акти 1665 р.: Продав дом свой власный з пляцом и з будынком 32, Продав дом свой власный зо всим будынком і з гумном 85. Акт 1599 р. (Арх. ЮЗР. I, XI 102): Даровала избу, будынкомъ добре зъпораженную. Трохи пізніше слово »будинок« стало визначати всяке забудовання, будівлю взагалі. Напр. Діяріюш Ханенка XVIII ст.: Прошены были мирские особы въ будинки гетманские на кушанье 74.

Будьласка походить із »будь ласкав«, але через часте вживання стягнулося в одне слово. Значення: будь ласкав, прошу. Злилося в одне слово так сильно, що вже одинність числа в »будьласка« не відчувається, а тому вживається і в значенні числа многого, замість »будьте ласкаві.«

Бунт, бунтувати — слова німецького походження. Як і німецьке Bunt, стародавнє наше »бунт« визначало тільки зв'язок, гурт, в'язка, пучок, а бунтувати — з'єднувати. Книга 27 Литовської Метрики 1538 р. ст. 51: Тыи мѣщане, собравшыся бунтом, силою, мощно, гвалтом; ст. 52: Собравшыся бунтом (=гуртом), на церков божую гвалтом находили; ст. 52: Мы бунтов (=гуртів) нѣкоторых не чынили. Польські сеймові діяріюші з 1555 р. с. 138 подають: Abismi się zbuntowali z kroliem rzimskiem w ligę; з 1563-1564 р. ст. 348: Chcąc ten bunt w nieu wcale za-

chować («Prace Filologiczne» VI. 27). Решетилівська Учительна Євангелія XVII в.: Жидове на Христа бунтуються забити 37 б. Крім того, »бунт« — це була в'язка в 15 чи інше число штук, напр. бунт лисиць, бунт гудзиків, бунт шкур і т. п. Це значення відоме в нашій мові ще й тепер: бунт шовку, тютюну, ниток. Але через те, що гуртки (бунти) легше боронили свої права, або ліпше виконували постановлене, зчасом повстало нове значення цих слів: повстання, ворохобня, повставати. Таке значення бачимо вже в Словнику П. Беринди 1627 р.: »Възмущаю: бунтую, крыкъ чиню, заколочую посполствомъ. Крамола — розрухъ, бунтъ, збунтованя ся; Ков — звада, бунтоване«.

Буржуй повстало з французького bourgeois горожанин, а що ці горожани все були заможні, скоро повстало й нове значення слова — заможний.

Бурак походить із середньо-латинського boggato, що визначало не нашого бурака, а рід огірків. Але з boggato і з наших бураків однаково робили салату, а тому значення одного перенесене на друге. У старій польській мові ще в XVI в. була форма bogak, пізніше стало burak, чи не від поляків і до нас прийшло. Форма »бурак« вже в XVII в. znana в нас. Але ще Котляревський писав »боряк«, див. »Енеїда« IV. 515.

Бюджет походить від англійського слова budget, що зайшло до нас через мову французьку та німецьку. В середні віки англійський канцлер скарбу щороку приносив до парламенту шкуряний мішок із

грішми й виголошував відповідну промову. Слово budget визначає «шкурний мішок», а саме budget повстало від лат. bulga. В Вел. Україні панує французька форма бюджет.

Бюро́ походить від француз. bureau —

шерстяна матерія, сукно; пізніше цим словом стали звати сукно, що ним крито столи, а ще пізніше — самі столи, покриті цим сукном, нарешті кімнату, де стояли такі столи, а за ними працювали писарі, цебто контору чи канцелярію.

Хибно пояснені в Словнику Б. Грінченка слова.

1. Гуш, (-ша м.?) Гр.¹ I. 352 з рос. поясненням: «шишка на тѣлѣ; зобъ». Так само й у Гр.³ I. 428 без змін із тим самим питальником (?). А це слово в нас на Буковині загально вживане. Звучить: гуша, гуш', *sf.*; це синонім до слова «вóло, вóла», *sp.* Гр.¹ I 250 і Гр.³ I 304 — спухл(ен)ніна чи нарст на шиї коло горла. Звідсіля прикм. гушатий — той, що має цей наріст, цю гушу на шиї. Слово повстало із «дúша, дúші» з наголосом на у, див. Гр.¹ I 460 у слові душá під 4 і 5; звідси пішло слово «душáр», «душáрка» в буковинських приказках. Гадаю, що це слово треба б віділити від слова «душá» й поставити осібно з наголосом «дúша»; воно споріднене зо словом душýти — тиснути. У Жел. є тільки в мн. гúші, -ів, і визначає «болякí». Є ще прикм. «гушувáтий» (Жел. і Гр.) — покритий болякáми.

2. Слово «бáйор», род. бáйора і бáюра, *sm.*; мн. бáйори, -рів і здрібніле бáйорóк, бáйоркá, *sm.*, звич. у мн. (бо їх два, пара!) бáйоркí, -ків або бáюркí, -ків, — це доморобні, вузенькі пояски рябої краски, що їх прикріплюють по сбох бсках, — тому їх і два, — на горі (в поясі) до гóрботки — обгóртки в наших жінок на Буковині. Синоніми у Гр.: крайка — пóяс — окрáйка — óкрáвка не покриваються з значенням слова бáйорóк, бо поверх широкого жіночого пояса — крайки ще вбирається гóрботка (обгóртка), приперезана на горі вузенькими бáйорками так, що це ніби виткані рябенські стяжки чи шнурки, завширшки на 2-3

пальці. Так при слові бáйорóк, -рка, м. у Гр. треба б додати: це вузенький, витканий із вовни або бавовни жіночий пóясок рябої краски для прикрплення обгортки Бук. У Жел. є бáйорóк, -рка у цілком іншій значенні.

3. Зáпорток, -тка чи зáпсроток, -тка *sm.* як у Гр.¹ II 84 і Гр.³ II 280? Це — збавлене яйце, через неправильне вигрівання квочки так, що з нього не може вивестися курятко. У Жел. подано добре; помилку зробив Грінченко.

4. Кірі́, а не кірви. Цього слова бракує в Гр. під буквою к. У Гр.¹ II 161, а так само без змін і в Гр.³ II 386 під словом «злототкáний» подане таке речення, як приклад: «А ті кирви злототкані всю світлицю укривають». Один погляд у твори О. Федьковича, вид. Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові з 1902 р., том I, стор. 35, переконає нас, що тут поет написав був: кіри злототкані, а не кирви. Із змісту виходить, що це ніщо інше, як коври, коверці, килими; отже правильно мало б бути сказано: кірí від кóвер, ківрá (коврá), є в Гр.¹ II 261, а Федькович написав кірі́. А може це слово мало б звучати: кір, кіру, або хір, хіру, й його взято від румунів. У рум. мові є хір, хіру = фр (fir) у значенні (позсложена) нитка (з букв.-рум. вимовою ф = х, напр. хіе = фіе, хір = фір тощо); пор. лат. filum нитка. Цими хірами ще донедавна тут у нас вишивали жіночі сорочки та ткали горботкí (плахти). Тоді: кіри злототкані визначало б «хіром виткані коверці, кóврí».

Чернівці.

Проф. Іван Василяшко.

Граматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших.

XIII: Епітети.

Сьогодні я розповім тобі дещо не з чистої граматки, але з науки, що близька

до неї. Розповім, як треба висловлюватись, щоб мова наша стала багатію й поетичною. Ти немало вже пишеш, але раз-

у-раз хвилюєшся, що твоє писання «не таке як у інших». Покажу, у чім тут головна річ.

Мова наша буває проста, звичайна — її досліджує граматика; але буває мова й поетична, багата, яскрава — це мова наших письменників. Наука про поетичну мову зветься стилістика або поетика, — вона розповідає, які маємо засоби прикрашувати свою мову.

Проста назва речі чи іменник ніколи не передає речі глибше. Коли я кажу: «в хаті стоїть стіл», то з такого речення не багато довідуємось про стіл. Цікавий розум зараз запитає: який стіл? Наша відповідь на який завжди робить іменника більше окресленим, яснішим. Стіл може бути дубовий, старий, високий, малий тощо, — ці прикметники звемо прикметниковими додатками до іменника.

Але прикметниковий додаток може бути й такий, що яскраво й образно змальовує нам якусь річ або відразу родить якийсь образ перед нами, напр.: покритий сріблом стіл, срібний голос, вечірній дзвін. Ось ці поетичні прикметникові додатки й звемо епітетами (від гр. *ἐπίθετος* — докладений, доданий, додаток), або по-нашому — поетичними прикладками.

Поети або й красномовці ніколи не вживають голих іменників у своїй мові, а все додають до них якогось епітета, — від того мова відразу стає яскравіша й краща. Напр., звичайно ми кажемо: «По заході сонця зійшов місяць»; так би ти й написала. А правдивий поет скаже те саме, але відразу намалює нам цілу захоплюючу картину; так у «Сні» Шевченко пише:

Попрощалось ясне сонце
З чорною землею;
Виступає круглий місяць
З сестрою-зорею.

Отож епітет робить нашу мову образною, мальовничою; він — один із головних засобів поетично писати, й надає нашій мові повної й ясної виразності.

Епітети повстали ще всюдчас із людською думкою, — почавши людина думати, ще з первовіку почала вона творити й епітети, щоб давати відповідь на питання *який* про ті предмети, що

її оточували. Народня думка невпинно творила епітети, їх передавали з покоління в покоління, і багато з них дійшли аж до нас у народніх піснях, казках, поговірках і т. ін. Ці епітети з бігом часу закам'яніли, і ми звемо їх сталими. Сталі епітети глибоко виявляють світогляд цілого народу, вказують на ступінь розвитку його думки, на його духову культуру, на глибину її; змальовують вони й історію народнього думання.

Сталі епітети сильно прикрашують нашу мову, чому, скажемо, Т. Шевченко завжди їх уживав, напр. вітер буйний, орел сизий, світ широкий, синє море, біле личко, темний гай, чисте поле, червона калина, коник вороненький, сонечко ясне і т. ін. Дуже багаті на епітети наші козацькі Думи (пісні про козацькі справи): зелений байрак, хрещатий барвінок, битий шлях, бідна вдова, біле лице, висока гора, голуб сизокрилий, поле чисте, серце щире, сира земля, чорна хмара, ясне сонце і т. ін. Немало в Думах дуже старих епітетів: білий камінь, буйний вітер, весна красна, жовта кість, нечиста мати, сонце праведне й т. ін.

Той сам предмет навіть у народніх творах має різні епітети, напр. в Думах: брат рідний, сердечний; вітер буйний, тихий; вода бистра, погожа, тиха, холодна, щироглибока; кінь вороний, добрий; орел сизий, чорнокрилець; голубок сивенький, сивий, сизокрилий і т. ін. Одна й та сама прикмета може бути епітетом кількох речей: темний луг, темна ніч, темний похорон, тихий вітер, тихий Дунай, тиха вода, вірна дружина, вірний слуга і т. ін.

Сталі епітети так сильно увійшли до нашої мови, що часом їх уживають і без іменника, напр. у Шевченка: Утомився вороненький (цебто коник), іде, спотикнеться; Буйнесенький (вітер), знаєш, де він ходить. А то прикладаємо сталого епітета навіть недорічно: Біле тіло вовки з'їли, пише Шевченко про козака, хоч тіло українського козака скоріш біле не було.

Друга найважливіша група епітетів — це епітети не сталі, а т. зв. оздобні (*epitheton ornans*). Сталі, народні епітети все прості, не глибокі, а тому поети зви-

чайно творять і свої нові епітети. Кожен звичайно дивиться на предмет по-своєму, кожен бачить його йнакше, а тому й повстають все різні й різні епітети. Епітети — це невідмінний спосіб не тільки мови поетичної, але й всякої іншої. Знаємо письменників, що мають надзвичайно глибокі, яскравомальовничі епітети, епітети все свіжі й нові. З культури епітетів можна судити й про силу поетичного таланту того чи того поета, тим то й поети таку велику увагу звертають на свої епітети. «Видно пана по халяві», каже поговорка, а ми б додали: а поета з епітетів.

Розуміння предмета росте з бігом часу й зо зростом культури, тим то зростає глибина й мудрість епітетів. Часом поет чи письменник витворює нам новий епітет, що відразу звертає нашу увагу на такий бік предмету, чого ми доти не бачили, або не звертали уваги. Ось, напр., якими глибокими й мальовничими епітетами пише Олесь про «рідне слово»:

О слово рідне, орле скутий,
Чужинцям кинуте на сміх,
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятно забутий...
О слово рідне, шум дерев,
Музика зір блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій реві.

Саме «орле скутий» у відношенні до нашої мови відразу малює нам велику трагічну картину дошкульних утисків нашої мови й нашого народу...

Треба мати ще на увазі, що добрий

письменник не пише самого дієслова, а конче придасть йому й виразного прислівника, бо прислівники так само можуть правити за епітети, глибше змальовуючи дієслово-присудок. Так, Шевченко пише: Широ полюбила, Високо літає, Кругом дуба русалоньки мовчки дожидали, Довго-довго дивувались на її уроду, Під ним коник вороненький на силу ступає. Ось, як бачили, пише; Дітьми безпам'ятно забутий.

Дуже часто письменники творять такі епітети, що правдиві речі їх не мають, — це тільки їхнє уявлення про ці предмети; пор. у Олесь: зоря блакитноока, шовковий спів і т. ін.

Отже, щоб ви не писали, не пишть голих речивників або дієслів, — додайте до них епітета (на питання який? як?). Тільки людина, що ні про що не думає, не вживає епітетів, — їсть хліб без масла. Не забувайте, що епітети не тільки прикрашають нашу мову, але й роблять її розумнішою, яснішою. Олесь, творець найкращих епітетів, пише («Конвалія»):

Де ж тії пестоші вітру летючого,
Де ж тії квітоньки гаю пахучого,
Де ж тії ночі сріблясті, блакитні,
Де ж тії ранки рожеві, привітні,
Де ж тії усміхи сонця блискучого?

Епітетів може й повинен уживати кожний у своїм писанні. Можна писати граматично зовсім правильно, але мова буде суха, неясна; додайте епітетів, — і вона оживе.

Но забуваймо ж епітетів, пишучи!

Дід Огій.

Говори української мови.

Колоски.

Посуваються «по селу» окутані постаті, наче бедуїни пустинню. Кидають надовкола гнівливі, докірливі споглянення.

— Сягде ни корінятся еднаке право й еднака правда.

Ідуть гарячково. Щось щемить у грудях.

— Найпущ'є трібувати ж'їбраного хліба... А мусі Ни є дашо такбого, обї розігнаґися, линко до бульоч'ки, а ни зародилася. На віршках нікус ни вїйшла зи зимлі, зась долба і ровнез дрібонїйка... Овїс маленечкий, що ни бїло що на косу хопїти...

— Як царїт дож'дж'їк по горах, є статок на пашу й на хлібциь Копїць і колїв, що зьвізд, намечут і наставлят людкове...

Понура мовчанка й застанова.

— Так гірко жити, як тоґо камені грїзти... Давно ходїлисме на вїмолот на Вїнгри й дашо заробїли й обїгнаґились по-людськи...

Днїсь ідеме за Самбїр' і ни вїдиме своґо хїнцє.

Горї наші, горї! Бїдка вас накрїла й нам вік зсуятїла...

Хмара смутку прислонїла обличчя. Виступили болючі морщини на чолї.

— Ци то вїйна, ци яка пеня з марба людім рбзум замїшала, памїять укуртїла й жїтя сколотїла?

Пиреднїш'ими рокамі хто даке писемцє знав і даку ч'кблугу стирмїпував, усяґди си своє гнїз-

дбійко клав, типір знóваль по мнóгих торопах дають титуляцію на торбія... Сліпі і вчкóлені сідáють на єдні лáві... І ніхто ни ганьбóйтся, що ся забизрjдóло...

... — Щось ваш сирп ни підтjнат... Ци ни хóчете ви заплjщити й зáлуштити óчи?

— Силó за мнов плáкати ни бóде... Хлjб хлjбом ни прикладáю...

— У вас ширóкий тjк, а малій мjх...

— Ту зи всімá пýсто жjти й робjти...

— Пек би вам бjло!

— Нjкус ми з тобóв ни мjло...

— Вáше ся милó вже змилилó...

— Бодáй тя полómjло! Ти мині всі богj змóлjла...

— Ви ї ни слóхайте! Вна брjше, як Гjршко-ва собáка...

— Дóбре, що хоть ти за мнов обстáла...

— Рjд далéко, сусjд блjж'е.

— Бодáй тя горáзд з хлjбом обсjв, що мура-лj купjнj!

... — Якóсь ми ся вjпутали, а з Анци нjгда нjчого. В грjдех дjшит, що вмjрат...

— Ч'кóда тої врóди і вподóби... Грjбне й об-летjт квіткj-королькj...

... — Типир у Лjтóвищах на Спáса й на Лjки, чи би все вимерло... Пирjдж'е ту, що мóре, шумjло... Кайлj, рогач'ї, сивáники і єнч'а за-нáда за óчи брáла... Соткj ч'їриси випинáли... Людкóве свjта видjли... Дóлька всjх вjтjла, ни-ва й хуаїбка богатила... Днись ужé нjяк...

с. Чайковичі.

о. Юрjй К мjт.

Примjтка, о. Ю. К мjт народився 24. IV. 1872 р. у Старому Коблi Старосамбjрського по-вjту. Вищеподаний нарис писаний бойкjвським говором, говjркою с. Дзвинячого Горjшнього й його околиць. Пом'якшену вимову шелесного при-голосного автор зазначає перетинкою по нjм. Ред.

До Підкарпатського словника.

І я не хочу зiстатися позаду у каменярськjй праці очищення українськóй мови. Наше Підкарпаття сьогóдні починає освідомлюватися й хоче також брати участь у цjй праці. Населення Підкарпаття, що довгj сотки лjт iзольоване було від свого рjдного українськóго брата, не могло пережити такого мo-ного розвою, як браття за кордоном, тому й залишилося в нас багато давнjх слjв. Мала територjя Підкарпаття має населення рjзноманjтне, тому вплив чужих нацjй на мову українцjв сильно відчувається. Є околицj, де на-рjд уживає 50% мадярськjх слjв, що й сьогóдні тяжко їх викоренити. Подам трохи цjкавjших слjв.

Глjдáй-поглjдáй (шукай), спрjтати (сховати), прjчене молоко, опровjд (пóхэрэн); ивир — це те порожнjе мjсце, що робить сокира при рубаннj дерева; никай, поникай, никайся лиш (дjви), зри, позирáй (дjви, у Мараморошчинi уживають »дивj«; лjйтра (лазиво), вjчик (мjтла); тин (цвинтар, кладовище); пáрубок—легjнь, фаттjо, хлопчище, легjнище; (панич)—панчjк; пес—пес, щjнjо́к, гáйда, джилjо́га, сjка; (поспjшає) —пилjе; сай, то коли лjд iде рjкою (гурлаш, це мадярське слово); читавий — це значить спjшний, сильний чоловік або читавий бук; чáмя-ий, чемний до праці; бjгáр — то бук; пjкниця — ковбаси з свинi; пjвтиця — бужене сало; солонина — також сало; довгáн—тjотjон; ошийник комjрець; чjмберик — наместо на шю (це чув у Брjстурi); кал — болого; топáнки — черевики; холóшні — це матерjял, що з нього шюють одяг для людей; пач-мáги — штани; нагавицj — також штани довгj; пóртки — то штани з бiлого полотна; постолj—бачкори; пjсть — кулак; стрий — батькjв брат; стрийна—батькова сестра; вjйко — мамин брат; вjйна — його жiнка; тjтка — мамина сестра; стрийчаник—дjти сгрия або стрийни; вjйчаник — вуйковj та вуйнинi дjти; старá — свекруха; ста-

рий свекор; зять, хто вjзьме доньку, але є мjста, де шурина також зjтем титулюють; уживають двояко: »батечко« та »нанáшко«, мáточка та на-нáшка; коли далекий родич, то кажуть: »стрий бáбi вjйко«; загнав—пjслав (листа); здихáє—конає скo-тина; здише—коли лjнвивий спить; пáленка, горjлка; пjдмарjчився—пjдпився; захольóпився—забувся в коршмi; що звикли казати: п'яний балахрjстить, дрjмому честь уривáє, белендить, морконить, потика́єся, потрjпав миски-блюда. На п'яного кажуть: »п'яний непише«, »П'яному й Бjг відступився«.— Книшf — печива; пироги — варене тjсто з лекваром, а де-не-де кажуть: лилики; дорожечки—галушки; дjяма — то поливка з стегна свинi; вар — то дjяма з сушениць; цмар — що оста-ється дjяма за колочjнням масла; дирба — по-ливка з сiм'я динi; пjляниця — що печеться на-скоро в печi чи на шпаргетi; колочáнка — роз-терта фасоля і нарjдко розпушена; смáжити — значить пекти м'ясо або сало; мáчанка — це у молоцi варена кукурудзjана мука; сjканиця — це поливка, що в нjй сучать тjсто й варять у нjй; бáники — печиво з лекваром або орjхами; перé-пjчка — це малi калачики, що печуть убогим на Великдень.

Глинjяні, череп'яні посудини називають: тов-кán — високе горня, силка — широкий горнець, рябун — горнець мальований, барвленний, пив-нjк — що має ширjку лjйку, корчáга — що на лjйцi дjрочки, а на вуховi пупчик дjрявий, що крjзь нього ссуть воду. — Уживаються такj ще слова: áнде, гинде (тут, там); сесé, тотó, сесjя, тотá; гjби (начé) тот; iв'ем, ходив'ем; дай му, дай ми; вонить — смердить; попéрек (наскрjзь); пáвечерок — понад вечjр; на зорjх (дуже рано); забурмáсилося — захмарилося чорними хмарами; пóвинь—злива; колó—бjля, коло млина; де-не-де уживається »пиля«.

Мукачjв.

Олександр Полянськiй.

Чистота й правильність українськóй мови.

Вiдповiдь на запитання наших Читачiв.

Вбjга (Адвокат Др. М. Бабjук у Рогатинi). Виводите росjйську Волгу з мадярськóго vólgy

долина. В науцi втерся вже слововивjд iз фiн-ськóго *valgda (з загубленням d) бiла, ясна, свi-

тла (див. Преображенській I 91, Погодинъ в «Извѣстія» X кн. 3 ст. 9).

Гарцювати (Адвокат Др. М. Бабюк у Рогатині). Мова наша частіше знає «гарцювати», рідше «герцювати», але тільки «герць» — поєдинок. Міклошич (Etymologisches Wörterbuch 1886 p.) і інші виводять «гарцювати» від сер. гірн. нім. harz — herz, звідки воно й поширилося по слов'янських мовах. А. Brückner (Słownik Etymologiczny 1927 p. ст. 168-169) виводить від нім. Harz — Hetze, що дісталось до мови малярської, де набудо *h*, пор. harz боротьба, а вже від малярської пішло по мовах слов'янських. Посереєництво малярське сумнівне, бо слово відоме майже всім слов'янським мовам, — такого сильного впливу мова малярська не мала. Ваша вказівка на мад. «hargolni битися, змагатися» цінна.

Добродій. Василь Кацюбій із Нью-Йорку запитує нас, «чому на листах уживаєте титулу «Високодостойний Добродій». Мені здається, що титул цей належить тільки дійсним добродіям і меценатам, що для суспільности щось доброго зробили. Пристосовуючись до демократичности, ми повинні задовольнитись самим «Пан», як вистарчаючим. Так, слово «добродій» визначає передовсім людину, що приносить добро своєму народові; добродії бувають загальнознані й мало знані; хто добродієм не є сьогодні, може стати ним узавтра. Беручи все це на увагу, й вірячи, що Передплатники «Рідної Мови» бодай супроти свого журналу стануть правдивими Добродіями, ми з чемности титулуємо кожного нашого адресата Добродієм.

Дякуючи (В. Дзюблик із Луцького). В російській мові дуже поширена форма (з німецького) «благодаря» з давальним відмінком, напр.: Благодаря его проворству, Дубровській получилъ приглашеніе, Пушкін. Огонь, благодаря сильному вѣтру, распространился быстро, «Бѣсы» Достоевського. Але в добрій російській мові «благодаря» значайно вживають тільки там, де справді є за що дякувати, тим то вважається за недобрый вираз: Большой умеръ, благодаря небрежности доктора (справді, за що тут дякувати докторові?). Під впливом російської мови часто і в мові українській вживають виразу «дякуючи» замість «через» або «завдяки»: Дякуючи хворобі, мушу втратити посаду. Але цих виразів треба оминати, як русизмів, краще сказати: Через хворобу мушу втратити посаду. Через тебе це лихо скоїлося. А вже вирази, як: «Дякуючи холері він умер» просто недопустимі, бо це не тільки незграбна позичка з російського, але до того ще й із вульгарного. Слова «дякуючи» можна вживати в українській мові тільки в скорочених причинових реченнях (та й то тоді, коли справді є за що дякувати), напр.: Дякуючи Богові, я таки видужав, або: Гості встали заа столу, дякуючи господарям. Але: Через тебе я захворів, а не: Дякуючи тобі я захворів. При тому слово «дякуючи» вимагає все відмінка давального, а не родового: дякуючи кому-чому (а не кого-чого). Коли треба висловити відтінок «вдячності», то краще вживати слова «завдяки» напр. К. Михальчук: Завдяки доброму чоловікові, я спромігся додому долетатись (Словн. Б. Грінченка. 3 видання). Кажемо «завдяки» кому-чому, а не кого-чого (русизм).

Замкар — слюсар. Учитель Б. З. із П'яткової звертає увагу на слово «замкар», що на Закарпатті вживається замість чужого слюсар. Справді, варто частіш уживати доброго свого слова «замкар»; а що тепер круг праці «слюсаря» сильно переріс те, що дає нам «замкар», то й «столяр» не тільки столи робить. Про «слюсара» див. «Р. Мова» ч. 5 ст. 185.

Квасоля-фасоля (С. Яковець із Перівки). Звук *ф* чужий у всіх слов'янських мовах, не маємо його й ми, тим то позичаючи слова з цим чужим звуком, народня мова звичайно перероблює його на свій лад, — на *л*, *х*, *хв*, *кв*. Вимова квасоля так широко знана в Україні, що Академія Наук у Києві й постановила писати квасоля або фасоля, як хто хоче. Тільки в новопозичених словах задержуємо *ф*, напр.: фабрика, а старолозичені слова звичайно пишемо по-народньому, див. «Рідне Писання» § 262. Про історію *ф* в укр. мові див. І. Огієнко; Нариси з історії укр. мови, 1927 р., ст. 172-175 (про цю працю див. «Р. Мова» ст. 79). Слово походить із гр. φάσηλος, новогр. φασόλι, φασούλιον, звідки лат. phaseolus, нім. Fasoł і всі слов'янські; Срезневський, Матеріали III 1353 подає з Життя Андрія Юродивого XV віку: Фасѣли і фасѣли. Від якого народу й коли саме позичили ми свою квасолю, не відомо; але *кв* зам. *ф* промовляють за давнину і не за німецьке джерело.

Липкий. Учитель Б. З. запитує нас, як треба вимовляти: Лепкий чи Липкий, і як треба писати: лепкий, чи липкий. Форми «лепкий» наша мова зовсім не знає, — це за польським *lepki*; по-українському маємо: липкий, липнути, липіти, ліпкий.

Літній — літошній (Посол Ілько Гаврилук, Буковина). Ви твердите: «літня може бути людина, а в розумінні пори року мусимо вживати літошній». Ні, це непорозуміння: літошній — це слово місцеве, часте, напр., на Харківщині; але тепер у літературній мові цього слова майже не вживають. — вживають тільки «літній». Слово літній (не літний) дуже старе слово, відоме ще з пам'яток XI-го віку. Усі наші письменники вільно вживають цього слова. Напр.: А. Свидницький, «Люборацькі»; Літня робота 9. М. Коцюбинський, Твори; Літньої днини I 5, літніми 14, літнього 55. В Галичині, за архаїчним «лѣтнѣй», вживають форми літній; напр.: А. Чайківський «Одарка»: Літнього дня 17. І. Франко: Літню днину 70, Дня літнього 54, Літної днини 81. В. Щурат, «Пісня про Роланда»: У перших літних днях 79. Отже, в літературній мові вживають літній, а не літошній.

Мусити — мусів. Посол Ілько Гаврилук із Буковини пише нам: «Я думаю, що мусимо писати тільки: мусимо, мусиш, мусила, бо наш нарід ніде й ніколи не каже: мусіш». Це цікаве питання, і його треба вяснити ширше. Слово «мусити» позичили ми з німецького müssen (müssen), Muss, бо свого власного слова на це величне значення не мали ані ми, ані поляки. До нашої мови слово дісталось десь у XIV-XV віці; в віці XVI це слово в нас зовсім освоюється, а це свідчить про давність його запозичення (хоч в укр. грамотах до половини XV в. цього слова ще нема). Ось най-

старші мені відомі приклади з пам'яток. Akta Grodzkie i Ziemskie VII 205: муситъ із 1407 року. »Арх. Ю. и З. Рос«. I 93: мусити 1538 р. Пересопницька Євангелія 1556 р.: мѣшѣ, мѣсимо, мѣсѣт. Крехівський Апостол 1560 років дуже часто й вільно вживає цього слова: мѣшѣ, мѣсѣш, мѣсит, мѣсимо, мѣсѣти, мѣсѣт, мѣсна, мѣснѣн і т. ін. (див. мою монографію про цю пам'ятку, 1930 р. т. II, 63-64). Київська Учительна Євангелія 1637 р.: Не з мусу, але доброволне 22, мусовый долгъ 15, мусит 43. І т. ін., — сотнями прикладів можна довести, що це старе в нас слово. Яка була перша форма, — мусити чи мусіти, трудно на це відповісти, бо давнє мусити могло означати обидві ці форми; тепер, як знаємо (див. Словник Б. Грінченка II 456), в українській живій мові дуже поширені обидві форми, — мусити (частіша) й мусіти (рідша). Обидві ці форми в теперішнім часі збігаються: мушу, мусиш, мусить, мусимо, мусите, мусять (пор. горіти, гриміти, летіти, терпіти і т. ін.), але в часі минулим дієслова на *-ити* мають *и*, а дієслово на *-іти* знають *і*, тим то й наше дієслово в минулім часі в живій мові має дві форми. П. Куліш у своїй »Чорній Раді« 1857 р. писав: мусив 16, 250, 280, мусила 136, 219. Б. Грінченко в »Під тихими вербами« 1910 р. вже плутається: мусила 121 і мусіє 231. Взагалі ж треба сказати, що форми мусити — мусив — мусила часті в східньоукраїнських говорах, а мусіти — мусів — мусіла в західніх. Форми з *ѣ* (і) в минулім часі дуже старі; напр. в Опису Брацлавського замку 1545 р. (див. АЮЗР VI, I, 19) знаходимо мусѣи, цебто мѣсѣи — мусіли; Київська Учительна Євангелія 1637 р. 106: мѣсѣлѣ, наше мусів — Ось тому в теперішній літературній мові запанували форми: мусити, мусиш, мусить, мусимо, мусите, але: мусів, мусіла, мусіло, мусіли; не відкидаються й форми мусити, мусили, мусив, мусила, але вони в літературній мові дуже рідкі й потроху зникають. Пор. в »Кобзарі« Т. Шевченка (вид. 1910 р. В. Доманицького): Мусим робити 125, але: Мусіла сидіти 508.

М'ясарня, а не масарня. Учитель Б. З. із П'яtkової слушно звертає увагу на незграбне »масарня«. Від чеського maso м'ясо зовсім добре повстало чеське masarnia, що скоро перейшло й до мови польської (masarnia, masarz), а звідти й до нас. Уживати чужого »масар« (польське masarz) непотрібно, бо маємо своє добре слово: м'ясар (або різник) — хто продає м'ясо. Місце, де продають м'ясо, в Вел. Україні звичайно зовуть »різніці« (часом »ятки«); Словник Б. Грінченка III 23 пояснює слово »різніці« (не різниця!): 1) Бойня 2) м'ясная лавка; це тому, що донедавна де »різали« скот, там і м'ясо продавали. Виходячи із »мясник«, можна б створити нове слово: м'ясниця (але не м'ясниці, бо вже маємо його з іншим значенням), пор. крамниця. Можна вживати й »м'ясарня« (пор. книгар-княгарня), тільки не чужого »мзарня«.

Наддніпрянець. Посол Ілько Гаврилюк із Буховини пише нам: »Наша земля не над Дніпром або Дністром, а при річках Дніпрі та Дністрі. Отже мусить бути: Придніпрянець, придніпряньський, придністрянець, придністряньський«. Ні, це не так. Український приєменник *над* із відмінком оруд-

ним визначає не тільки найближчі до чогось околиці (птаха літає надо мною), але й далекі. Давнє й головне значення *над* — це вище чогось, але в укр. мові повстало й значення околиць, близьких і далеких. Ось тому Словник Б. Грінченка подає: наддніпровий, наддніпрянець, наддніпряньський, Наддніпрянина, наддністріянець, наддністрянка, наддністряньський, — усі ці слова, крім першого, Б. Грінченко подає за Словником Є. Желєхівського, цебто повстали вони на Наддністріянщині, бо Наддніпрянина їх не знала. Форми, що Ви пропонуєте, з *при* — це русизми: Придніпровье, придніпровскій, Придністровье, придністровскій, українська мова такого *при* — не знає, чому й Словник Б. Грінченка зовсім їх не подає. По-українському можливі були б ще форми з *по-*, і Грінченко подає ще: подніпрянець, Подніпрянина, Подністрія, Подністріянщина, але ці форми вужчі за форми з *над*.

Священник (Л. Жабко-Потапович, Рава Руська). Старослов'янська мова знала форму *свѣштиникъ* чи *свѣщинникъ*, що панує по всіх давніх пам'ятках; але під впливом *свѣщинникъ* скоро повстала й форма *свѣщеникъ*, а російський Синод закріпив її в своїх виданнях. Форма »священник« здавна вдома, вона часта, напр., у Литовській Мегриці. Тепер в Україні запанувала форма »священник«, з одним *н*, — таку форму подають усі академічні словники. — відрізняючи тим її від форми »священний«, де пишемо *ин*. У живій народній мові панує форма так само з коротким *н*: священник.

Спасибі — дякую (С. Білий із Бортників Наддністріянських) — обидві слова рівновживані в нас. »Спасибі« походить із *спаси бога*, що дало в нас: *спасибог*, *спасибо* (часте на Київщині), *спасибі*; теперішня літературна форма *спасибі*, а не *спасибіг*. Навпаки, »дякую« — це чуже в нас слово, хоч і дуже поширене (дякувати, дяка, вдячний і т. ін.); походить із нім. *danken*, а в нашій мові вже добре відоме в XV в.; напр. »Акты Зап. Рос.« 1492 р. I, 118: *нѣхъ милости дѣкъбѣмѣ*, а це вказує, що позичено це слово задовго ще перед тим. В теперішній час слову »спасибі« часом надаємо відтінок духовості, церковності, — за милостиню кажуть »спасибі« (і »простибі«, скорш, як »дякую«. — Кажемо: дякувати ко м у, а не ко го (русизм); Б. Грінченко, »Під тихими вербами«: Дякують дідусяві 141, І досі дякую вам 12 (а не: дідуся, вас).

Учень — ученик (Суддя Яр. Марків у Бучачі). Наше стародавнє *оучинникъ* вийшло вже з літературного вжитку, — його заступило нове »учень«, чи не з польського взятє; для жін. р. зісталось старе »учениця«. Творення мови в цілому світі не йде зовсім логічно, те саме бачимо і в нас, тим то *учень* — *учениця*, *мистець* — *артистка* і т. ін. У Церкві часом чуємо нову російську вимову: *ученік*; це помилка; старі українські Службники знали тільки *оучинникъ*, як то чуємо і в мові народній.

Церковна вимова богослужбового тексту (о, Євген Модрицький із Судової Вишні). Церковнослов'янське *кси* (назовний множини) давно вже перейшло на *ксѣ*, хоч у богослужбових книжках друкують традиційно *кси*. Українська вимова слова *кси* буде тільки *всі*, а не *вси*. — На жаль,

наші богослужбові книжки друкують із наголосом російським (це не «церковнослов'янський»), тим то багато священників виголошують у церкві в екте-їі просімъ по-російському — просім. Це зовсім не так: грецький оригінал *αἰτησίμωδα* каже, що це наказовий спосіб (в нім. перекладах Р. Шторфа, Головацького і О. Мальцева маємо: *lasset uns erflehen, lasset uns bitten*), а тому в стародавніх текстах часто маємо зовсім добре просімъ, що й треба читати просім а не по-російському просім. На жаль, наші богослужбові книжки друкують це місце за російським синодальним текстом: просімъ, а треба: просімъ. — Так само теперішній текст: Господѣ помолѣмся наслідуює текст російський синодальний, бо вдавнину було: Господѣ помолѣмся; в українських Службениках XVII віку маємо тільки Господѣ помолѣмся (або й по-старому: помолѣмся); грецький оригінал має тут *δεησόμεν*, а гр. conjunctivus перекладаємо

наказовим способом. Пор. у Гоара 1776 р. *oramus*, у вищеподаних нім. перекладах: *lasset uns betten* чи *bitten*, Отож, тільки наше: Господу помолѣмся, а не російське: помолѣмось. — Про українську вимову богослужбового тексту див. статті І. Огієнка: Українська вимова церковнослов'янського богослужбового тексту, 1921 р., 50 гр., і Українська вимова богослужбового тексту в XVII віці, „*Благи*“ 1926 р. кн I ст. 11-32, окрема відбитка 50 гр. (набувати від Адміністрації «Рідної Мови»). Про український церковний наголос див. працю І. Огієнка: Український наголос на початку XVII віку, «Записки ЧСВВ. 1926 р. т. II вип. I, окрему відбитку набути можна за 1 зл. із Жовкви, «Записки ЧСВВ» — Про церковну вимову буде в «Рідній Мові» окрема стаття. Присилайте нам запитання про церковну вимову, — їх використаємо для відповідної статті.

Від Редакції й Адміністрації. Різне.

«Фонд Рідної Мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної Мови»: С. Чуб із Палестини 6 зл., Інж. К. Думанський 2 зл., о. Й. Годунько 0-50 зл., о. Й. Ганяк 3 зл. А разом 18-50 зл. А з попередніми за цілий 1933 рік 1186 зл. 67 гр.

З великою приємністю ще раз зазначаємо імена тих, що своєю визначною матеріальною поміччю за 1933 рік сильно допомогли «Рідній Мові»: 1. Друкарня ОО. Василіян у Жовкві добрим друком журналу по зниженій ціні. 2. Українське Товариство «Взаїмна Поміч» у Вінніпегу 366-16 зл. 3. Високопреосвященний Митрополит кир Андрей. 4. Блаженний Діонісій, митрополит Варшавський 200 зл. 5. Преосвященний Єпископ Йосафат Коциловський 20 зл. 6. Преосвященний Єп. Григорій Лакота. 7. Вд. Гетьман Павло Скоропадський 21 зл. 8. Інженер Опанас Нестеренко 105 зл. 9. Свящ. Д. Д. Лешишин із Торонто (збірка на виході) 52 зл. Свящ. Ол. Чубук-Подільський 45 зл. 11. Осип Марків із Станиславова 25 зл. 12. Учитель І. Кириак із Канади 22 зл. 13. Докторова Ярослава Мандюкова 20 зл. 14. А. Коваль із Каліша 16-50 зл. і т. ін. — Так само багато допомогли «Рідній Мові» ширі Прихильники її: Докторова Ярослава Мандюкова, Прсф. Павло Волянський, Гурток Студентів Українців у Львові, Свящ. Д. Д. Лешишин, О. Івах, Інж. Гр. Яковлів, Проф. Ів. Василяшко, Петро Ковальчук, Інж. Ф. Гавзський, Дм. Геродот і ін.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на «Фонд Рідної Мови» широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в дальшому числі.

Передплата на «Рідну Мову» в краю: 6 зл. річно, 3 зл. піврічно, 1-60 чвертьрічно. За границею: в Європі 9 зл., або їх рівновартість іншою валютою: 35 корон чеських, 180 лей румунських, 30 франків французьких, 5 марок німецьких, 65 динарів сербських річно; в Америці: 2 долари річно, 1 дол. піврічно.

Окреме число «Рідної Мови» коштує: в краю 50 гр., за границею: в Європі 75 гр., в Америці 17 центів.

«Бібліотека Рідної Мови», науково-популярний кварталник, видає Проф. Др. Іван Огієнко. Виходить 4 книжки річно, містить більші праці, головку підручники й словники для вивчення української літературної мови. Річна передплата за числа 1—4: в краю 3 зл.; за границею: в Європі 5 зл. (або їх рівновартість іншою валютою: 20 корон чеських, 100 лей румунських, 17 франк. французьких, 3 марки нім., 40 динарів серб.); в Америці 1 доляр. Уже вийшли: ч. 1: Вчімося рідної мови, 24 ст.; ч. 2: «Рідне Писання, ч. 1: Український правопис і основи літературної мови», 146 ст. Редакція й Адміністрація: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10, чековеkonto П.К.О. 27110.

«Рідне Писання», ч. 1: Український правопис і основи літературної мови, 146 ст. Підручна книжка для школи, а також для вжитку широкого громадянства. Вийшла, яко 2-ге число «Бібліотеки Рідної Мови» й розіслана всім Передплатникам «Рідної Мови». Осіб, що не прислали за неї 1 зл., просимо зробити це якнайскоріше. Усіх Прихильників Рідної Мови просимо ширити цю книжку поміж нашим громадянством. Виписувати її можна від Адміністрації «Рідної Мови» або від усіх книгарень. Ціна книжки з пересилкою: в краю 1 зл., за границею: в Європі 1-50 зл. (6 корон чеських, 30 лей румунських, 5 фр. французьких, 1 марка німецька), в Америці 30 центів. Оправлена в англійське полотно з золотим тисненням — на 50% дорожче.

Адреса Видавництва: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Конто П.К.О. 27110.

Передплата міжнародними поштовими значками. Із тих країв, звідки не можна прислати передплату грішми, просимо прислати передплату міжнародними поштовими значками: 15 значків за «Рідну Мову» й 9 значків за «Бібліот. Р. Мови» річно; за «Рідне Писання» 3 значки.

Приєднуйте нових Передплатників!

Поширюйте «Рідне Писання»!

ЗМІСТ

першого річника »Рідної Мови« за 1933-й рік.

І. Показчик авторів і їх праць.

1. Б. І.: Зацікавлення »Рідною Мовою» 75-6.
2. Бабюк М. Адв.: Наша правничча мова 367-8.
3. Балицький К. о.: Духовенство й рідна мова 389-90.
4. Бережиський Яр. Проф.: Дещо про переклади на українську мову. З приводу одного »вразкового« перекладу 134-8.
5. Білик М. Проф.: Етимологічно-семантичні зам'тки 201-4.
6. Борщак І.: Європа про українську мову XVI—XVIII віків 47-50, 263-6.
7. Бугера І. о.: Цікаві лемківські слова 153.
8. Василяшко І. Проф.: Хибно пояснені в словнику Б. Грінченка слова 401-2.
9. Виногородський В. Др.: Письменницька мова в Галичині 53-8, 97-100. »Літвицелітник« та йще дещо 361-4. Слова з Підкарпаття 154. Занечищення укр. мови 28.
10. Геродот Дм.: Мова наших часописів на Буковині 57-9.
11. Годунько О. о.: Українські місцеві назви 251.
12. Гординський Яр. Проф. Др.: Важка проблема, відношення мови літературної до народної 125-8.
13. Дерев'яко М. Інж.: Спогад про »Термінологічну Комісію« Міністерства Шляхів у Києві 343-4.
14. Дивько-Никольський Й. о.: »Постійно« 206.
15. З. Богдан: Збагачуймо український словник 151-2.
16. Івах О.: Зразки українсько-англійського жаргону в Канаді 209-12. Які чужі слова в Америці й Канаді наслід найскоріше присвоює 365-8.
17. Ільїнський Г. А. Проф. Др.: Закінчення -ові в давальнім одвини в українській мові 227-30, 261-4. Походження українських слів: 1. Огрядний 41-4, 2. Осоружний 81-2, 3. Лохнути 81-4, 4. Ще раз про »заміж« 117-20, 5. Кодло 169-70, 6. Жорстокий 171-2, 7. Чумак 195-8, 8. Чля 197-8, 9. Порт 301-302, 10. Штани 335-6, 11. Лушпа 357-8, 12. Шеверногий 389-92.
18. К. А. Студ.: Треба вчитися рідної мови 77.
19. Киріак І.: Українська мова в Канаді 391-5.
20. Кисілевська О.: Лявима — зрив 250.
21. Кміт Юрій о.: Колоски (бойківський говір) 405-8.
22. Кияжинський А. Проф. Др.: Єдиальний влучник і, й, та, та й і закони милозвучності 95-8.
23. Ковальчук П.: Пісня з Рівенщини 251-2.
24. Коковський Фр. Др.: Із лемківського говору 249-50. Як змінюються назви наших сіл 363-6.
25. Коровицький І. Мгр.: Скорочення в нашій літературній мові 233-6, 269-72. »Чистота й правильність української мови« І. Огієнка 29-30.
26. Кривоносьюк П. Проф.: До педагогічної термінології 179-82. Мова вмовляти 353-6, 395-8.
27. Крип'якевич І. Проф. Др.: Мовні статті у Львівським »Ділі« 1881—1905 р.р. 333-4, 373-6.
28. Кр-ч І.: Неопублікована праця про український наголос 351.
29. Крушельницький І. М. Др.: »Листопад« чи »падолист« 61-74. »Кутик« чи »куток« 91-4.
30. Лев В. Проф. Др.: Дещо з людвої етимології 171-4. Про мо у Шевченка 295-8, 325-8.
31. Л. В.: Ресумувати й реасумувати 205-6.
32. Лисько З. Др.: Говірка села Ракобути 397-400.
33. Луців Ф.: Українська мова в Америці 275-8.
34. Малюжкович Л.: Слово »много« в нашій мові архаїзм, а не русизм 203-5.
35. Мандюкова Яр.: Притча про самоцвіт 13-6. Мода й мова 277-80.
36. М-т П.: Наша самопевність 78.
37. Негребецький М.: Родовий множини на Бойківщині 251.
38. Огієнко І. Проф. Др.: Української літературної мови мусимо вчитися, щоб знати 33-42. Чужі впливи на українську мову 113-8. Для одного народу — один правопис! Наші правописні спорозуміння 161-70. Наша часописна мова 289-294. Родовий множини на -ей, -ий 257-62. Давальний учасництва 5-10. Ще про давальний відмінок на -ові 357-62. Знахідний відмінок чоловічого роду в формі родового 43-8, 83-90 119-24. Вік нашої форми І² руков 197-202. Словник правниччої мови 17-20. Історичний словник української мови 321-6. Інститут української наукової мови в Києві 49-54. Життя слів, семасіологічні нариси 59-62, 215-8, 241-6, 281-2, 399-402. Історично-етимологічні й стилістичні нариси: Дошкенту 231-2, Остатись—остати 265-8, трапити—трафити 273-6, Давніше, а не раніше 13-4, Різний—різний 193-6. Почесне завдання »Союзу Українок« 345-8. Правописні нариси: Прийменник, творячи з іншою частиною мови прислівника, пишеться з нею разом 19-22, Інженер—інженір 63-6. Коли писати в прикметниках -ній 207-10. Борис Грінченко про апострофа 303-8. Апостроф 335-42. Лігвістичні зв'язки 137-40. Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших Читачів 27-30, 69-76, 103-12, 143-50, 181-8, 217-22, 251-4, 281-4, 313-8, 347-51, 377-82, 407-14. Українська мова в »Записках« ВУАН 155-8, 285-6. Мова наших видань: »Країна блакитних орхідей« М. Капія 23-6, »Софію вибрав« В. Дешеліца 149-52. »Той, кого світ лавив та не спіймав« О. Іваха 152, »Буревіхи« Е. Бровте 187-90, »Радянський Книгар« 221-24. † Адам Антопій Криницький 237-40. Замітки про окремі слова: Кременчуцький, а не Кременчужський, Кременчук, а не Кременчук 15, Звичайно 16-7, Петро Перший 17-8, Зірро 18, Памороки 59-60, Листопад 64, Кутик—куток 94-6. Заміж 120, Вігчальний—відчаний 134, Любовлю 250, Все—всьо 250. Рецензії: Метода чи метод 29, Взаємовідносини між україн-

ською й білорусською мовами 153, В карпато-українських говорах нема дифтонгічної вимови звука *ы* 153-4, Руський—український 154, Німецькі поличені слова в українській мові 381-2. З людової етимології 174-6. Пісня з Косівщини 26-8.

39. Огій Дід: Граматика малої Лесі, сторінка для наших молодших: I. „Моя малемька“ й „Мій старенький“ 21-3, II. Як живе кожна мова 24, III. Мова ділиться на говірки 65-7, IV. Милозвучність вашої мови 67-8, V. Як живе слово 101-4, VI. Впливи на мову 141-2, VII. Ще про милозвучність вашої мови 112-4, VIII. Частини мови 211-6, IX. Зміна *о, е* на *і* 239-42, X. Ще про життя слів 279-82, XI. Зміна *о, е* на *і* 307-10, XII. Зміна *о, е* на *і* в відкритих складах 371-4, XIII. Епітети 401-6.

40. Оянишук Д.: Здрібнілі слова на -ик, -ок 206-8. Памороки 250.

41. Островський В. Ред.: Знання мови необхідне кожному 9-12.

42. Павликевич Ів. Проф. Др.: Змагання над устійненням літературної мови у чехів 297-302.

43. Подільський В. К. Проф.: Віддієслівні прикметники на -львий 131-4.

44. Полянський О. Ред.: До Підкарпатського словника 407-8.

45. Редакція: Від Редакції 1-4, До наших Читачів і Прихильників 162-2, Наші завдання 225-8, До Прихильників Рідної Мови 311-2, Дбаймо всі про культуру своєї мови 385-90.

II. Показчик загальний.

До цього Показчика внесено ймення власні, географічні, назви видань, що їх мова аналізується, джерела визначення української мови, граматичні терміни, а також окремі слова, форми й вирази. Цифра показує сторівку „Рідної Мови“; вища цифра сотень або десятків не повторюється (напр.: 236. 7. 42. 5 читати: 236. 237. 242. 245).

Скорочення: *a* архаїчне слово, *n* народне говіркове, *п* польське, *рс* російське, *р* рідко вживане слово; роди: ч. р. — чоловічий, ж. р. — жіночий, н. р. — ніякий рід. Зірочкою * зазначено слова, що в „Р. М.“ подано походження їх або їхнього значення. Граматичні скорочення й лігвістичні значки див. на ст. 137—140 „Р. М.“; списки народних слів див. на ст. 101. 51-4. 72-4. 250-73. 405-8. Що в дужках (), того не вживайте.

Показчика цього складено так, щоб міг він правити за довідкового словничка.

Українська азбука має такий порядок: а б в г г е ж з и і й к л м н о п р с т у ф х ц ч ш щ ю я ь.

(*a a*) і 58. 72. 5, *аби* 220, *авжэж* 220, *авто* 184, *Адамове яблуко 101, *адмірал 215, *академія 215, Академія Наук у Києві 17-20. 51-4. 66. 72. 155. 63-4. 6. 7. 81. 2. 8. 93. *б.* 233. 82. 313. 7. 8. 22. 3. 5. 43. 50. 410, *бавія* 285, Америка 40. 67. 166, укр. мова в Ам. 275-8. 93-4. 365-8. 91-6; *абабазис* ч. (ж.) р. 25. 9. 283, *авалогія* 44. 373 4, *англійський* вплив на укр. мову 209-12. 75-8. 365-8. 391-5, *англ. мова* 300, *англ. л* 26, Андрієвський 309, Андрусак М. 109, *антимочія 216, *Антонів вогонь 215, *антрепренєр* 65; Апостол 1639 р. 84. 165. 338, 1666 р. 339, Ап. Крехівський 1560-х р. р.

46. Річницький А. Др.: Рідна мова й лікар на провінції 99-102.

47. Р-ий Я: Знання мови — то окрема наука 77-8.

48. Сідлецький Л.: До термінології ралішництва 181-182.

49. Сірий І. Інж.: Українські місцеві назви 152.

50. Топольницький М. Мгр.: З „кутка“ на повне світло 367-72.

51. Україніст: Діалектологічна праця в терені 247-9.

52. Чайківський А. Др.: В справі вашої письменницької мови 3-6. Чи нашим правникам потрібне знання української мови 235-8.

53. Хитарко Д. о.: Почати й почитати 271-4.

54. Шевчук В.: Лохнути 250.

55. Шемлей Й. Мгр.: Орудий однини жіночих іменників в українських говорах 89-92, 129-32. Нове ё Соболєвського чи Потєбні 175-80. Оговновський яко філолог 329-32. Із правописних і мовних помилок 207-8.

56. Шкрумеляк Ю. Ред.: Як уживати слова „звичайно“ 15-6.

Бібліографія і огляд нових праць для вивчення української мови 153-4, 157-60, 253-4, 283-4, 381-2. Говори української мови 25-8, 151-4, 247-252, 405-8. Некрологи: Роман Завілінський 31, А. А. Кринський 237-40. Редензії 29-31, 153-4, 381-2. „Рідне Писання“ 311-4.

85. 193. 231. 43. 73. 382. 411, *апостроф* 165. 303-8. 35-42, *аптека 216, Артєм 26, Артєменко (Артимєкко) 26, Артємівське (-ськ) 284, Артємівський і -мівський 309, *архаїзми* 25. 8. 105-8. 43-6. 51-2. 89, **ас* 216, *асиміляція* 285, *Атєни* 215, *атож* 220, **ахівєя* 216, **ач* 216. 69. Ачкасов В. 18.

**баба* 216, **бабине літо* 217, *бáбиці н* 101, *Бабюк М.* 407. 9, *багатий (бог-)* 254. 85, *багато (a* много) 76. 150, **багаття* 217, **багнєт* 217, *бадьорий (a* бодрий) 136, *байдужий (обоятний л)* 146, *р* *байдужий* 210, *байор н* 401, **байстриюк* 217, **баки* 217, **бандура* 218, **бáкір* 218, **банк* 241, **банкір* 241, **банкрут* 242, **барвінок* 242, *Барвінок Г.* 70. 195. 275. 314. 8. 380, *Барвінський Ол.* 373-6, *бáтьківщина (вітчина)* 106, **бáхур* 243, **бач* 243. 69, *Бачинська Л.* 315, *Бачинський Ол.* 268, **бáчити* 243, **башибузу́к* 243, *Баштовий І.* 375, *бáюс н* 250, *бєшáти н* 250, *бєзбáтчєвкo (-тьч-)* 190, *бєзбóжний* 210, *бєздáтний* 210, *бєзлáдний* 210, *бєзбóдвий* 209, *бєзмáтєрвий* 209, *бєзмáтвий* 209, *бєзпорáдний* 210, *бєзпосєрєдвий* 209, *бєзпýтний* 209, *бєзробітний* 210, *бєзсторóвний* 209, *бєзхáтний* 209, *Бєрєжáнщина* 92, *Бєрєжнєвський Яр.* 133-8, *Бєрнєвдa* див. *Словник.* **бєркут* 244, *Бєрнєкєт Е.* 41. 4. 5. 81. 4. 169. 95. 8. 243, „*Бєскид*“ 37, *бáик н* 250, *бá-б* 190. 219, *бi* *пóдвiйнє* 220, *Буháв* 118, *Бiрзулa* 243, *Бирчак В.* 7. 110. 121. 267. 76, *бичiвник н* 172, (*бичувати a*) 107; *Бiблiографiя* *про зaxiдний* в формi *родового* 45, *термiнологiчних словникiв* 53-54, *Г' iменникiв ж. р.* 89, *довiдникiв лiтературної мови* 150. 382, *дифтонгiчну вимову й* 154, *українська мова в „Записках“ ВУАН* 155-8. 285-6, *статсї І. Огiвнєкa в „Новiм Часi“* 157-8, *рос.-укр. словникiв* 220, *дiалектологiї* 249. 86, *мовних статей в „Дiлi“* 373-6;

Біблія Радзівіла 1563 р. 194. 231. 73. *бігме 244, *бідá—бідка 244, Біла Гора 299, Біледський В. 376; (білля) білизна, сорочки 189; Білий С. 412, Білозір Л. 324; білоруська мова 331. 2, її стосунок до укр. 153; Білоцерківщина 119, Більщина 206, „Вісник роі.-укр.“ 154, *благати 244, *благий 244, благородний 210. благословляти когочо а кому чому) 26, *благієний 245. блакитний 210, бліжній 209, *блізорукій 246, (блинець) млинєць 219. бо (позаяк) 349, *-бог-, -баг- 246, *богадільня 246, (богато) багато 25, „Богословія“ 1751 р. 381. *бодай 281, (а бодрий) бадьорній 136, Бодуєн 237, *бошевільний 281. боїки 159. 333. 75, Бойківщина 251: *бойкот, *бойкотувати 279. 81; боліти чим, за ким 187; болотний 210, Бона 218, Бондарчук Ів. 219, Бондарчук П. 220, *борг 149, а борао 318, Борковський В. 376, Борковський Ол. 334. 6, Боровик Є. 324, боротьба (борба а) 281, Боргне 365; *борщ 281, Борщак І. 352, Борщів—Борщова 185. 221, борть 365, братерній 209, братіки 101, братній 209, Брик Ів. 376, брїтва 313, Бронте Ем. 133. 87-90, Брех О. 154, бруква 313, Brückner А. 44. 183. 94. 5 253. 4. 302. 31. 2. 82. 499, *бубни 282, Будде 228. 30, будєний 210. *будєнь 282, *будїнок 61. 399, будній 209, будїчий 4, *будь ласка 399, Буаїк П. О. 153. 6 7. 71. 6. 86. 357, бїков (бука) 144; Бїкозїва 40. 59. 67. 166. 202 6. 401. 2, її часописна мова 57 9, булава 350, Булаховський Л. А. 125. 58. 285, Булик 251, (було -но) 223, *булт 399, *бунтувати 399, Бурачївська Л. 105-6. 316. 7, *бурак 400, *буржуй 440, Бурмич Н. 316, Бутовський О. 18, Бучаччина 7. 92, Бучко—Бучка 208, *бїуджєт 184. 400, *бїурó—бїурá 184. 401.

в Україні (на Україні) 217, в—у 68. 142-4, (в—у) давальний учасництва 5-10, Вайк 89, (варта) варт, вартий 189; Василашко Ів. 318, Васильєв Л. А. 171, Васильченко 134, Вахнянин Ан. 375, весь (весь а) 143, вгору (в гору) 21. 2, вдень (днем) 110, вдóма (дома а) 184, вдóсвіта 21, *ведмідь (р медвідь а) 313-4, великодній 209, велїчний 2 0, Верейці 251, вертати-ся 97, верхній 209, Верхратський І. 64 129. 51. 249. 333. 75. 6, Веселовська З. 125. 56. 285, Веселовський 334, весінній 209; (р весь а) весь, увесь 143. 189; вечірній 209, (вєнитися) оженїтися 283, взагалї (узагалї) 21. 382, вїамку 21, вїбачте 364, вїбрати очї 151. (вїгзїти) пїддурїти 137, вїгляд 153, *вїгук 215, видавництва і рїдна мова 41-2, вїдерти що від когочого (р кому чому) 189, вїконáльний 131, Вїннїчєнко 74, Вїноградов В. В. 229. 30. 64, (вїпадає) годїть-ся 364, вїпáдок (а случай) 73-4, вїрїбка (-роб-) 71, вїрїзати (р перерїзати) 135, (вїрок р) прїсуд 97, вїсїв 97, вїховáльний 132, вїховáння 179, вїхóвній 132, вїхóдьте (вїходїть) 188, Вїшата І. 376, Вїшенський Ів. 231, вїшній 209, Вїшня О. 87. 234, вїясняю — вїяснюю 253, *вївóрок 182-3, вїд < од-от 71, вїд зам. орудного предмету 220, вїддїа (дїа) 146, вїдї- 373, вїдмїна слїв на -їсть 186. 242, вїдмїнкїв скорочене зазначєня 140, (вїдмовляти) проказувати молитву 189, (вїднести побїду) перемогти 97-8, вїдповїдáльний (вїдвїчáльний) 184, вїдповїдний 210, вїдповїдно до чого (чому) 314, вїдповїсти (вїдмовити) 189, вїдпочїти (-чати) 25. 253. 71-4, вїдрáзу 21. 2, вїдсўтній 209, (вїдтак) потїм 25. 189. 219, (вїдчáйтись а) 70, вїзьмў (во-) 189, вїковїчний 210, вїков 74, вїкопóмний а 148, вїль-

ний (а вольний, а свобідний) 74. 167, вїн — до нього 25, Вїннїця (Вї-) 284, вїнчáльний — вїнчаний 134, „Вїсник Інстїтуту Укр. Наукової Мови“ 54, вїчний 210, вїлтку 21, вїмер-помєр 28, вїмер (покіс смерть) 97, вїочї (вїччю) 110, вїутрїшний 209, (вольний а) вїльвий 74, Волк А. 71. 109. 58, Волківський І. 149, Воячок М. 2. 37. 48. 74. 5. 6. 86. 9. 116. 84. 232. 68. 349. 70, „Вогні“ 143, воднóчас 183. 22'; Водóхрїщї або Водóхрїща, з Водóхрїщїв 26; (*воздух) повїтря 73. 25, Вознесєнське (-ськ) 284, Возняк М. 64 150. 220, *Волга 407, Волїдь ж. р. 48. 109. 23. 204. 32, *вóлити-вóлїти 377, Володїмирщина 101, Волошина Є. 324, Вóндрак 89, Воронїй М. 74, (воротами р) ворїтьмї 188, восєні (р восєні) 282-3, Востóков 331, вóсьмий (осьмий а) 189, вояжєр 65, вперєд (згори) 21. 145, „Вперед“ 267. 342, (вписи wrїsu) 98; *вплив (уплив) 219. 314, пїдо впливом 219, чужї впливи на укр. мову 113-8. 41-2; (впрадї) 99, впрáво 22, *впрост — просто 315, (вразївня маю) здаєть-ся 105, *враз 21. 377, вранїшний 209, вранці 21, все (всьо) 250. 315, всєнароднїй 209, всєсáтнїй 209, кси—всі 412, всмак 21, вся див. уся, всяк — всякий 315, всьогосвїтнїй 209, вторувати 116, втрєте 22, *вуш 102. 203, *вужевка 203, *вушище 203, Вулїшїчї 152, вчорáшнїй 209.

Гавранєк Б. 132, Гаврїлюк І. 352. 410. 1, Гавєвський Ф. 324, Гай-Гавєвський Ф. 150. 84. 5. 217. 314. 5. 7. 47. 9, галєра 61; Галїчїна 20. 1. 9. 30. 7. 48. 51. 63. 7. 74. 90. 1. 109. 20. 43. 8. 64. 6 8. 83. 5. 6. 236. 44. 54 71. 4. 93. 8. 329. 33. 42. 9. 50. 60. 4. 5. 410 і її лїтературна мова 53-8. 67-100, Галїун І. 285, Галїтовський І. 182. 243. 52. 9. 316. 38. 9. 47. 9. 360. 1, Гануш І. 331, Ганцóв В. М. 125. 55. 6. 7. 285. 6, Ганяк Й. 73. 219, *гармїдер 273, *гарцїювати 409, гарячий (го-) 253. 85, Гатцук М. 340, (гвїздъ) цвях 253, гей—гей бї 315, ген (гень) 26; ге о г р а фї ч нї назви 152. 251 84, як їх змїнюють 363-6; германськї слова в укр. мовї 114, глагóлиця 376, Гладкїй М. 87. 104. 5 25. 44. 56. 8. 292, *глибóкий (глу-) 207. 54, глїтáй 207, глїтáти 207, Глїбїв Л. 13. 241. 380, Глувко Ол. 317. 50, г л у х і голоснї 87. 309-10. 71-2, глãдїти—пїльвувати 110, Гнатїюк В. 64. 249; говїрки див. пїд їх власними назвами; г о в о р и укр. мови 25-8. 151-4. 247-52. 405-8, мова дїлиться на говори 65 7; класифїкацїя укр. говорїв 286; Гóголь М. 376, годїть-ся (вїпадає) 364, Головáдський Я. 121. 413. головнїй (голі-) 222, голозувати (провадити нарадам) 146, голóдний—голóден 315, Голоскєвич Г. К. 155. 6. 284. 316; голоснї глухї 309. 10. 71-2, йотóванї 304; Горєцькїй П. 125. 31, горїшнїй 209, *городїти 104, горóднїй 209, Горóцькїй 27. 74. 112. 250. 1, Горяєв 301, господáрнїй 210, господїня (-вї) 188, Грабóвський 377, гравєр 65; г р á м о т и українськї XIV—XV вв. 6-7. 178. 85. 229. 31. 58. 9. 66-7. 85. 337. 9. 59; грецькї слова в укр. мовї 114, Грїбївщина 201, Грїгорович-Барський В. 216, грїмїти (гре-) 207, Грїцїв—Грїцева (-цїва) 72. 185. 241; Грїнчєнко Б. 8. 9. 13. 6. 8. 26. 63. 4. 9. 70. 86. 91. 105. 6. 7 9-11. 16. 45-8. 50. 4. 65. 84. 6. 95. 7. 206. 17. 8. 20. 32. 44. 5. 53. 75. 6. 82. 3. 301. 14-8. 40. 4. 8. 9. 61. 77-9 82. 401. 2. 9. 11. 12, Гр. про апóстрофа 303-8; „Громадський Голос“ 71. 146, грóхїт (грьо-) 26, Грўньський М. К. 125. 57. 8. 229. 85. 331, Гру-

Що в дужках (), того не вживайте!

шівський 309, Грушівська Г. 324, гряділь *n* 204; губні приголосні з йотованими голосними 303-8. 31, гувернер 65, Гуенко С. 158, Huet P. 49. 50, *гузінка 102; гукати кого, *p* на кого 189; гувьар *n* 174, Гуркевич В. 160, Hurtuzaki 199; „Гурток Плекання Рідної Мови“ 31-2. 42. 111-2. 91. 311-2. 45. 7, Гусак М. 181. 3, гуцульський говір 251. 86. 341, Гуцульщина 67. 154. 302.

Г 104-5, глётчер 29, Gartner Th. 228, гніт (кніт) 188, Goar 414, гупа *n* 401.

Давальний учасництва 5-10, (в-у) при тім; дав. приналежності 5-10. 25; дав. на -ові 227-30. 61-4. 357-62; давній 209, давніше (раніше) 13-4. 283, давніший 209, „Дажбог“ 17-8, Даль В. 94, Даушків С. 352, дача 364, дачник 364, двадцять 254, дваадцять 254, Двинська земля 90, дві слові (два слова) 72; дво-, двох- 108; двоїна 25. 151. 398, де (чим) далі 222, Дежеліч В. 149, демінутиви 91-6, Дем'янчук В. 156. 7. 8. 229. 49. 85. 6; день, G¹ днів і день 315; Дерлиця Ф. 376, дешентлмен (-тль-) 26, *дзівн 282, *дзівки 282, дзюбан 152, Дзюблик В. 219. 20. 409, ді- 373, дивний 210, дивовижний 210, дивуватися з чого (подивляти що л) 188, Дмитрій Ростовський 147, Дняк І. 380, диспалаталізація приголосних 285, дитячий (діточий) 69. 250, дитинячий 250, дифтонги 153-4. 285, *дід 214. 51-2. 379, *дідо 216, дідовід 398, дієприкметники 327-8; *дієслово 214, дієслова на-сь-ся 190; (діл) відділ 146, діло (діло) 350; „Діло“ 8. 29. 37. 40. 122. 33. 4. 46. 57. 87. 90. 267. 81. 3. 92. 324. 42. 52. 70. 3-6. 81, мовні статті в нім 333-4. 73-6; дія *a* 246, (діточий) дитячий 69, діядема (діадем) 25; діалектологія 201-2. 47-9. 86. 376. 2; (для) давальний учасництва 5-10; для чого (длячого), чому 98-9; для, з (по) 222; (днем) вдень 110, Дніпро 37. 284, „Дніпро“ 384, Дніпропетрівське (-ськ) 284, Дністер (-стро) 284, добридень (добрийдень) 188, *добродій 409, Добромільщина 51, Довгаль Т. 384, довголітній 209, довжінь 152 довідка 221, довідник 221, довічний 210, довкола 21, докруги 22, догорі 21, додток (прилога) 149, додому 22, докупи 21, Дольський говір 129, долішній 209, дольній 209, Дольницький М. 183. 4. 378, дома, вдома 184, Доманіцький В. 298. 340, домашній 209, докولیшній 209, (дописати) оправдати надії 364, доповідь 221, (доплатити) топтати 318, дорожній 209, Дорошенко Д. 156. 382, досвітній 209, достатній 209, Достоевський 8. 409 достотній 209, дотеперішній 209, дочіста 22, *доценту 22. 231-2, Драгомівів—Драгоманова (-ніга) 241. 342, дрівній 209, дрижати (дро-) 207, дружній 2. 9, дуброва-дїброва 120, Дубровський В. 54. 74. 156, дуди *n* 317, Думанський К. 348. 77, Думи українські 110. 84. 268, Дурново Н. 156. 158. 229, духовенство й рідна мова 38-9. 389-90, Дучимівська О. 157, *дядя 216, Дяконенко В. 96. 158, *дякувати кому (кого) 412, *дякуючи кому (кого) 409.

е > і 175. 85. 285. 307-10. 71-4, нове є Соболевського чи Потебні 175-80, е по шелесних 221; „Еводія“ 1642 р. 339, Европа про укр. мову XVI-XVIII вв. 47-50. 263-6, еліпса 285, епізод ч. р. 29; епітети 401 б, етимологія 41. 59. 61. 201-4. 286, ет. людова 171-6, див ще статті Ільїнського.

є < я 397; Євangelія б, Зографська Х. XI в. 193, Маріївська XI в. 193, Остромірова 1056 р. 110. 83. 4. 266, Архангельська 1092 р. 156, Галицька 1144 р. 63. 258, Вербська 1560 р. 284, Пересопницька 1566

р. 69. 339. 411, Житомирська 1571 р. 359, 1636 р. 339, Учительна 1637 р. 184. 282. 337-9. 47. 411, 1670 р. 282, Підкарпатська 199, Решетилівська 400; Євн Ф. 235, єдиничка 116, (єство) істота 25, Єфименко П. 381, Єфремів С. 47. 8. 377.

ж-же 190. 219-20, Жабко Л. 378. 412, забування 207, жадеп—жадвий 254, жваво (живо) 189, (ждати на) 25, Ждіння (Здіння) 364; же-ж 190. 219-20, Желехівський Б. 133. 340. 75. 401. 2. 12, (живо) жваго 189, Житіцький П. 178. 329. 30. 2, житній 209, „Життя і Право“ 237, „Життя й Знання“ 107. 45, „Життя й Революція“ 9. 14. 5. 7. 26. 87, жінка і літературна мова 39. 345, жіночі прізвиська 71-3, Жовківщина 129, жодний 221, *жорстокий 171-2.

з—зо—із (зі) 185. 377, з—із 190, Б. Э. 410. 1, за (а по, після) 105. 221, забагато 22, забезпечувати 184, Забудівська говірка 77, забутній 210 — забутній 210, завбільшкі 21. 2, завдовжкі 21, завдяки кому-чому (кого-чого) 409, завершальний 221, завжди 184, завідна 21, Zawiliński R. 31, *завіси (занавіска, занавіс) 315, (завішено) припинено 98, завсіди 184, застрашний 209, заше 184, завшіршки 21, (задля) через 99-10, задній 209, задовго 21, задовільний (задовольняючий) 221, (завно) все 22, зазірало *n* 153; *займений 214. 285, займ. ж. р. G¹ і I¹ 220; Закарпаття 91. 166. 410, закінчення -ється (-есь) 152, -ант, -іст, -ист 378, Заклинський Б. 28, залізний — залізниця — залізо (зе-, же-) 143. 315, залюбки 21, Залужний 133, замало 21, *заміж—мож—муж 117-20. 88. 283, заміжня 209, замішанців говір 129-30, *замкар 410, заможний 210, занепад (упадок) 169, занепадати 187, (занимати а) цікавити 70, (заосмотрювати) забезпечувати 184, *запаморочення 60, за порожець 376, запороток *n* 402, заробітний 209. 351, заскоро 22, заслабо 21, застосувати 116, захват—захоплення (одушевлення) 74, західній 209, збиральний 221, збитки—втрати 182, Збірник 1073 р. 156. 93. 380, Збірник Остріжський 1588 р. 165. 337. 9, Збруч 299, Звенигородщина 296, зверхній 209, *звичайно 15-8, звідси 22, (звучати брєніти 71, згідний 210, згідно з чим (чому, чого) 315, (згоря) вперед 21. 145, здається (маю враження) 105, здалека 22, здатний 210, (здоровенно) сильно 187, Зельський Ів. 219. 379, землею (-люю) 28, зерно (зерно) 18, Зеров М. 324, здаду 22, Зизаній А. 318, зима—зіма 67, (зі) з—зо—із 185. 222, зі- 373, зійти 283, Зілинський І. 177. 249, злигодній 209, *золодій 112, злотий—золотий 148, залучники і—й—та—та й 95-8, злякатись (напудитись) 189, змагання-сварка 7, змагати—бути в силі 70, (змагати) прагнути—прямувати 70, зш > жш 193-6; знаки розділові 76, лінгвістичні 137-40; західний відм. у формі родового 43-8. 83-90. 119-24. 90. 223-4; значення—значіння 181, зніжка 182, знов—знобу (знова) 143. 219, злушчатися з кого-чого (над ким-чим) 188, зо—з (зі) 222, зовнішній 209, зосім 21, Золочівщина 250, Зоря Ю. 14. 87. 8, зразковий (оказовий) 219, зроду 21, зрубати дуба 46, Зубатий 299, Зубенко І. 352. 78, Зубков І. 54, зятій 209.

і (а) 58. 72. 5. і—й 68. 142-4, і > я 397, Іваниця Гр. 29. 158, Іванюцький С. 220, Івасів—Івасева (-сіва) 241, Іватів В. 184, Івах О. 152, іде про що 318, „Język Polski“ 233, ізі- 373, Ізюмоз О. 125. 316. 82, *Іква 377, Ільїнський Г. А. 60. 285. 6. 357.

61 2. 77; *імєнник 214, ім. ва -ок -ик 91-6, уявні 47; ішдівідуум ч. (н.) р. 284, ішженер — ішженера 63-6. 344, ішженерський 66, інстинктивно (р -вно) 189, Інститут Наукової Мови 49-54, ішший (прочий а) 22, ішзування (-сти-) 190, історичний 210, істота (вство) 25, істотний 210, ішвій 209, іі G¹ A¹ 98, іі D¹ 98.

И — і 68, Йогансен М. 125. 58, Йосифович Д. 253. 348. 9, Йосип 185, йотовані голосі 304-8.

Кабат М. 235, *кавалок 315-6, кайдани 61, Калінович Ф. 53, калікий и 218, Каманія І. М. 15, Камітка-Струмилова 397-400, Кам'яв.ць-Подільський 323, Кам'явеччина 145, Канада 40, укр. мова в Канаді 209-12. 93-4. 365-8. 91-5, Капій М. 15. 22. 4-6. 121. 232, карета (карита) 189, Карлович 237, Карпати 175, карпатське и 153-4, картоплі назви 67, Кархут В. 384, катехізіс 1562 р. 186, католицтво (-цям) 283, каторга 61, Кацюбій В. 409, *квасоля 410, квєстія 61, *квітєнь (цвітєнь) 219, *квітка (цвітка) 316, Кшів 37. 168. 229. 343, Київські Глаголицькі Уривки 193, Кнївщина 48. 296. 325, (кип'ятити) 135, кирилиця 376, Кисілевська О. 29, киянин (кивєць) 26, *кінєць 371, кіно 184, кінчатися—кінчїтїся 316, кірі и 402, Кістяківський Б. 17, Кістяківський Л. 324, Климентій 74, *клич а 283, клічний відмінок 30, Кміт Ю. 159. 408, Кмідикевич 133, кнїжний 210, (квіт) гвіт 188, Княжівський А. 159, „Кобзаря“ видання 298, Кобилявський Б. 285. 6; Ковалів — Ковалєва (-льова) 72. 185. 229. 41. 331, Ковалів П. 324, *кóдло 169-70. 316, Кожанчиков 298, кожний (-вій, кожний а) 210. 316 — кожен 315, кокетувати з ким (кого) 59, Кокорудз 330, Колбасів В. 20, Колесник П. 14. 7. 87, Колєсса Ф. 129. 202. 49, колїшний 209, ко́ло — G³ кіл (кол р) 221, колóквіюм ч. (н.) р. 284, ко́ма 317, Команівський Л. 253. 4. 349, Комарєвєць А. 75, *кóмір (ковір) 316, Комісії для вивчення укр. мови при ВУАН 155, Соппор В. 265, консіліюм ч. (н.) р. 57-8, Константинов М. 45, контролєр 65, „Кооперативна Рєспубліка“ 106. 270, Копач Ів. 376, Копач О. 219, Копичівщина 129, (копнути) ударити ногою 189, Копут 381. 2, Кордуба М. 159, коржик 75. 378, *коридóр — -ру (-ря, коритар) 26 317, корóбка (пудєлко) 135, Королів — Королєва (-льова) 72. 241, Королєвський Ф. 376, *корóль 279-80, Короснящина 129, Корш 195, Косарик Д. 14. 87, Косівщина 26-8. 202. 341, Костянтин 380, Котляревський Ів. 8. 37. 81. 6. 8. 92. 165. 86. 217. 75. 95. 6. 400. 10, кофєйня 25, Коцюбївський М. 9. 74. 109. 275. 348. 4. 77. 410, Кочубинський А. 153. 329, *кошторис 58, *крадїй 112, край — в краю 378, крайній 209, *крам 184; крапка (а точка) 184, крапка по числівниках 185, Красномирське (-ськ) 284, крєвний 210, Кременчук (-чуг) 15. 284, Кременчúцький (-жський) 15, Крем'явеччина 205, кривавий (кро-) 207. 19, Кривєвюк М. 52, Кримський А. 17. 9. 54. 115. 25. 45. 55. 6. 8. 75. 208. 29. 86. 328. 77, криниця 208, Krynski A. A. 237-40. 70, кристál 25, кришїти 207. 8, кромїшній 209, кубанська мова 286, Кулін бан 199, Куліш П. 69. 74. 75. 86 108. 9. 70. 86. 7. 95. 232. 68. 75. 316. 33. 40. 7. 8. 61. 8. 78. 411, Кульбакин С. 154. 8. 229, культура слова 297-302, *куняти а 273, Купчівський Р. 352, Kuraszkievicz Wl. 160, Курдидик Яр 69, Курило Ол. Б. 53. 72. 87. 8. 119. 25. 50. 6. 8. 220. 49.

85. 92. 378, *курсáнт — курсист — курсистка 378, *кусок 315, *кутик чи куток 91-6, кúтній 209, „куток мови“ 6. 133. 90. 283. 367-72, Куцій М. 146.

Л англійське 26, л м'яке 164-5, лагідний 210, Лазарєвська К. 324, ламаняна 101, Ластовський 157, Лев М. 324, Левицький В. 283, Левицький Ів. 105. 46. 96. 314. 81, Левицький К. 235-6. 375, Левицький М. 109 275, Левицький О. 17, Левицький Яр. 268, Левченко М. 156. 285, лєдвє — р лєдві (лєдва, лєдво, лєдви) 350, Лємківська говірка 91. 153. 249-50, Лємківщина 129-30. 202. 363, Лєпкий Б. 7. 22. 121. 2. 46. 8. 253 60. 83. 348. 410, Лєрберг 262, Лєрмонтов 147, Lehr-Splawinski 263, лєща и 154, *лєщата 183, Лєщишин Д. 149. 413, (Лєтичів) Лєтичів 284, -лш- (лє) 207-8, *липкий (лєпкий) 410, Лисєнко, -ка 208, *листопад чи падолист 61-4, Лисєнко З. 379, Литвинович С. 375, лицївкя 135, лід-льóду (лєду) 29, лікар і рідна мова 99-102, лікєр 65, лікувати 58, Linde 66. 186; літєвістичні знаки 137-40, Лисєнко 365, література див. бібліографіи; літературна мова й її розвиток 1-6. 33-42. 9-50. 295. 374, л. м. мусимо вчитися 33-42, л. м. в Галичині 53-8. 97-100. 361-4, відношення л. м. до народньої 125-8, скорочєння в л. м. 233-5. 269-72, вплив часописної мови на л. 289-94, устїйвєння л. м. у чєхїв 297-302, оснóви л. м. 311-4, л. м. і правопис 380, значєння л. м. 385-8; Літин (Ли-) 284, *літнїще 361-3, *літнік 361-3, літній 209. 410, Літóвища 362. 408, Літопис Іпатїїв 185. 229, л. Лаврєвїїв 44. 84 183. 6. 236. 59, „Літопис Червоної Калїїи“ 109, *літошній 209. 410, лічити 58, Лозивський 334, Лóндон (Льондон) 26, лорд (льорд) 26, *лòхнути 81-4. 250, Лубні (Лубни) з Лубєн 284, Лугáвське (-ськ) 284, Лукїч В. 235, *луца 357, Луцїв-Луцєва (-цєва) 72. 185. 241, Луцький А. 253. 349, Лучкаїй 91, (*луччий) крашій 378, Луччина 205, *лушпá 357-8, любити 367, Любка Ф. 75, Любарський І. 286, любов до батьківщини (любов батьківщини) 106. 43, любовою и 250, Любóмльщина 204, „Lud Slowiański“ 89, люди 67, лóтий (лютєнь) 183, Ляпунóв Б. 154, Лєтичів (Лє-) 284, Львів 64. 294, льодовєць-льодовик 29.

магазин 25, мадярський вплив 331. 407, Мазєпа 352, Мазоп А. 233, майстєрний 210, майже 220, майбúтній 4. 209. 351, Маковєй О. 7. 253. 84. 341. 8, Максимóвич 283. 331, мáксимум ч. (н.) р. 284, Малашóк Е. 18, Malecki 330, малїяна (малияи) 150, Malinowski 237. 332, малодігній 209, мálпа- G³ малп 152, Мальцєв О. 413, *мáма 216, манастир (мо-) 254, Мандюкова Яр. 157. 251, манєври 65, *манжєти 317, Манжýра 155, Манїу 57, мáрка 219, Маркїв Ос. 413, Маркїв Яр. 314. 5. 7. 50. 77. 8. 412, Марковський М. 157 308, Мартель Р. 352, мáтєрній 209, Mathezius 299-302, мáтїр 398, Matzenauer 195. 335, мачука-мачоха 120, машиністїй 344, *мáлти 219, Мєжїбрід 365, Meillet A. 154. 263, меморáндум ч. (н.) р. 284, мєнта и 331, „Мєта“ 29. 106. 7. 44, *мєтá 317, мєтáти а 182, мєтáтєзa 314, мєтòд — мєтòд 29, Мєтòдїй 380, Мєтлївський 9. 196, Мєтрїка Литовська 84. 231. 58. 399 412, Мїкулик Д. 313. 5. 8, мїлòзвучнїсть укр. мови 67-8. 95 8. 142-4, (мїмо) нє ввáжáючи нà 99. 186, Мїрний П. 86, Мїхальчук 90. 2. 130. 95. 249. 329. 409, мїжнáродній 209, Мїклошїч 41. 81. 3. 119. 30. 69. 95. 329. 30. 1. 2. 75. 409, мїнїмум ч. (н.) р. 283. 4.

Що в дужках (), того не вживайте!

мінус ч. (я.) р. 283, *міркувати 382, місцеві назви 152; місцевий відмінок на -і, -ю 379; Міхельсон М. 216, млинéць (блинець) 219, (много а) багáто 76. 150. 203-5, множитись 205; мова наших видав 23-6. 149-52. 87-90. 221-4, м. козацька 49, м. „мужича“ 99, м. наукова 49-54, м. Шевченка 295-8. 325-8, м. Свидницького 286, м. немовляти 353-6. 95-8, як живе м. 24, частини м. 211-6, знання м. необхідне кожному 9-12, треба вчитися рідної м. 13-6. 33-42. 77, адвокати й м. 39, рідня м. й лікар 99-102, духовенство й рідна м. 38-9. 389-90, еміграція й рідна м. 383, культура м. 367-72, гнучкість і правильність м. 300, зачещення м. 28, Європа про укр. м. 47-50. 263-6, м ділиться на говірки 65-7, знання м. — то окрема наука 77-8, наша самопевність у мові 78, плекання мови 111-2, мода й м. 277-80; Могильницький А. 43 91. 260, могутній 209, (могучи) мѳжучи 25, *мода 278, Модзалéвський В. 360, мѳдний 209. 10. 317, Модрицький Е. 412, молдавські грамоти 7. 176. 259. 66-7. 339. 59. 60. 1, молитѳв (-тѳв) 74. 144, (молодець) ювák 189, молѳчний 210, монтер 65, Мончаловський З. 8, Москалівка 202, москвофіли 334, Мочерат П. 219. 20, (мужик) селянин 317, мѳжній 209, *мѳсити — мѳсив 410, Мусянович А. 380, Мюленбах 45, м'язи (м'язні) 188, *м'ясарня (масарня) 411.

(ша) в Україні 217, вáбix 21, навмання 21, навмісне (р спеціально) 105, навперéd 22, навстяж 22, навчáння 179, навчáти чого (чому) 151, нагiрний 210; нáголос 75-76. 350. 1, н. в N³ 75, н. у прізвищ на -ович, -евич 147, -енко 147, н. в складених словах 152-3, н. в „Лексиконі“ П. Беринди 285, н. укр. прикметників 285, праця про н. 351; надарéмно 21, надвiрний 206, надвѳрі 21; *наддніпрянець (при-) 411, наді- 373, наді мною (надімвою) 190; надприродний 210, наzáвше 21, наzáд 21, Назаревська Л. 324, Назарéвський О. 324; назви географічні 152. 251. 84, як їх змінюють 363-6; наздогáд 21, нáзов (назв) 71. 144. 221, назовний мв. слів на -ар 349-50, назустріч 21, накінéць 21, Наконачлий 125, налэжний 210, наліно 21. 22, наперекір 21, направо 21. 22, (напудитись) влякáтись 189, нарѳдний 210; нáросток -ка 71. 109, -иння 207; насiлу 21, наскрізь 21, (наслукувати) прислухáтися 151, наснага 73, наснаження (р наладування) 73, наснажити (р наладувати) 73; Науки Єфрема Сирина XII в. 178. 1492 р. 229; „Науки Парохіальні“ 1794 р. 274, наукова мова 49-54, Нахтігаль 89, „Naše Reč“ 299, нашійник 317, *нащадок 231, найвний 221, найвність 221, не з родовим 223, невже 220, невичерпний 134, невiгластво 221, Негребецький М. 147, недáвній 210, недiлешній 210, „Неділя“ 145. 84. 218, (ведолік дос) 221, ведолітній 210, недосяжний 210, незабѳтній 210. 351, незаміжній 210, Некрасов Н. 45, келітній 210, *неся 216, несподiвано (нечайно) 70, несправжній 210, Нестеренко О. 73. 382, несъгосвітній 210, (нечáйно) несподiвано 70, Нечуй-Левицький І. 105. 46. 96. 314. 81. *нещасливий—нещáсний 317, ніжній 210, Николишин Д. 27, нішній 210, ні один 254, ніби—що 71. 220, ніби (у роді) 189, Ніковський А. В. 155. 6. 85; німецькі слова в укр. мові 114. 331. 81-2, нім. мова 300; Німчiнов К. 125. 58. 285, Німчук Ів. 251, Nitsch K. 284, (нічю) вночі 110, „Нова Зоря“ 37. 106.

10. 22. 43. 5. 6, „Нова Хата“ 105. 6. 8. 22. 44-218. 74. 316, „Новий Час“ 8. 29. 95. 8. 122. 57. 208, новітній 210, Номис 13. 26. 47. 74. 85. 105. 23. 84. 97. 275. 316. 8. 78, Носовичъ И. 94.

о > і 185. 6. 9. 239-42. 85. 307-10. 71-4; (о) про по дієсловах говорення 75. 144-6, (о різних культурах) 147, обi- 373, обiдній 210, обліччя 190, Обнѳрській 264, (обоятний л) байдѳжній 146, обрахѳнок 58. 182, *обшир (обшар) 347, обѳрливий (обѳрюючий р) 221, (*обшім а) 347, Огоновський О. 92. 130. 329-32. 75. 6, *огрядний 41-7. 204, Одеса (-сса) 284, одиш — одiв 67, один ѳдного (другого) 347, одинадцять 254, однолітній 210, односторѳнній 210, (одушевлення) захват 74, одчáй 70, одчáйдух (очайдух) 69-70, одчáйдушний (очай-) 219, ожени́тись (вженитись) з ким (на кому) 283, (оказовий л) зразковий 219, Окунь-Бережанський В. 70. 2. 147. 254, Олександрія Тишівська поч. XVIII ст. 186. 99. 232. 59, Олесь 43. 377. 405-6, *олівець 104, Олійник Гр. 27, Омельченко Гр. 157, Ошишкевич 330, Ошоврій 185, (оноді) позавчора 151, ѳплески (оплеск) 143, Опис Кнів. замків 1545 р. 165, Опис Брацлав. замків 184. 259. 411, орудний однини на -ом, -ем, -ою, -єю по шелесних 27-8, ж. р. на -ов, -ом 89-92. 129-132. 197-202, на -істю 186, 242. на -и 141, ор. предикативний 223, ор. прикметників ж. р. 28, ор. займенників 220: Осадця 91, освітній 210, Оси́пів 125, осiбний (спеціальний 105) осiній 210, Основ'яненко 37, *осорѳжний 81-2, остáнній — остáтній 210, остáтись — остáти 265-8. 348, Остріжський Збірник 1588 р. 165. 337. 9, (осьмий а) вѳсьмий 189, *отрѳта — яд 380, отрѳтний 210, Охрида 261, Охримѳвич В. 351, *ѳцет (ѳцот, ук-сус) 73, (очайдух) одчáйдух 69-70, (очевидець) самовiдець 109, очі вибрати 151.

Павлѳвський О. 327, падоліст 61-4; пáерик 338 див. апостроф; Палiкопа н 176, Палiїв-Палiєва (Палiїва) 72. 185 241. *пáморока 57. 9-60. 202 3. 50; Пандѳкти Автіѳха XI в. 84, 1307 р. 178; Пáне Дирѳкторе — Дѳкторе — Меценáсе — Профѳсоре 30, Панѳйко 334, Пáнкѳвич І. 153 4. 99. 200, Пáнтна 361, *пáпа 216. 317, папуга- G³ папуг 152, паралiзувати (-жу-) 381, *паралiч (-ліж) 381, Парасуько В. 286, Партицький О. 133. 333. 75 6, пáрубок 120, Пастѳр 65, *пáстух 103, Патерик Печерський 252, патифікація н 174, Пекарчѳк Ів. 109, пекельний (пекольний) 189, первістка 151. 2, *пергáмен 200, пере- 222, перебáчте 364, переді мною (передімвою) 190, передній 210, переклади укр. 133-8. 49-52. 87-91. 376, перепрѳшую 363, перемогти (віднести побiду, а побiдити) 97-8. 108, (перерізати) віриати 135, (пересидатись) 97, перѳтняка 317, Перетц В. М. 286, Перелсáвщина 130, пережечок 378, період ч. р. 29, *перѳ 104, персоніфікація 46. 7, Перхорѳвич Є. 377. 9, Петренко Г. 324, Петрiв В. 115, Петрiв-Петрова (Петрiва) 72. 185. 241, Петро І 17-8, Петрѳв А. 199. 200, Петрушѳвич А. 175, печѳник 378, Пiлiп (а Фи-) 185, Пiшiв 332, *пир-пирiг-пиро-пирувати 24, пирiжечок (тістѳчко л) 74-5, питѳма вагá 221, пi- 373, пiвлічній 210, підбивати підсумки 221, Підгiр'я 202. 3, Підгородецький Ол. 252, піддаватись (улягати) впливові 146, пiдi- 373, пiдiйма́ти 285, Підкарпаття і його мова 40. 56. 67. 153-4. 99, п. слова 407. 8, підкарпатські пам'ятки XVI—XVIII вв. 199-

202, *підмет 181-2, *піднести — підняти 107, під впливом (під уп-) 219, підрахунок 182, пізній 210, пімстїтись (по-) 189, *піп 204, Піскунов Ф. 318, пісня з Косівщини 26-8, пісня з Рівенщини 251-2, (після; а по) за 105 221, *плат — платити 102, Платон 215, Плевако 125, плівум ч. (н.) р. 283-4, по лісах (лісам) 25. 144, (по) для — з 222, по-українському чи по-українськи 186, (побідиги а) перемогті 108, побóжний 210, повздовжній 210, Повість Вре́менних Літ 283, *повітря (а воздух) 73, повний чого (рчим) 315. 348, повноголос 310, повнолітній 210, поволі 21, поганий — паганий 61. 103-4. 254, Погódів 175. 409, (подивляти що л) дивуватися з чого 188, Поділля 48. 90 123. 30. 74, Подолінський М. 333. 75, подорожній 210, подружній 210, *подушка 252, поетика 403, пожалувати про що — р чого 189, позавчора (оноді) 151, (позаяк) бо 183. 349, пол 110, Полівка 89. 130, Полісся 204, полонізи в укр. мові 29. 72. 4. 5. 97-100. 7-10. 13-8. 45-8. 367-8. 81, Полонський Х. 54, Полтава 181, Полтавські судові акти XVII ст. 7. 69. 148. 83. 259. 337. 9. 47. 59. 61, Полтавщина 15. 67, полум'я ж. р. (полумінь ж. р.) 135 188, польська мова 49, вплив на неї укр. 115-6; Польша 218. 63-5, помалу 21, помёр — умёр 28, помирати 28, помогти (а -чи) 58, помолити = помолімся 413, (понева́ж а) бо 183, поне́же а 183, (повісти смерть) вмерти 97, поночі 21, пообідній 210, попередній 210, попере́чний 210, попере́чна дівка 151. 317, (поперти) підперти 363, Попов П. 286, по полудні (-дві) 189, (по просту) просто 188, „Poradnik Językowy“ 31. 270, порожній 210, *порт — портнина 301-4, посередній 210, *посідати 116, послідній 210, по́стать (стать) 25. 188, постійно 206, посторонній 210, пострїгти (-гчи) 151, Потебня О. 126. 55. 75-80. 285. 329. 30. 40. 81, потім (відтак) 189. 219, *потра́пити (-фи-) 218, потро́ху 184, Потт 329, по-українському чи по-українськи 186, *почати — почити 271-4, пошта — пошто́вий значок 219, пояснювальний (р пояснюющий) 221, (правительственный) урядовий 58. 110, правити 103-5, правники і рідна мова 235-8, правнича мова 17-20. 39. 367-9; правопис 19-22. 27. 30. 51. 161-70. 207-8. 20. 51. 84. 301. 3. 11-4. 75. 6. 80, для одного народу один пр. 161-70. 247-8, пр. Шевченка 297; „Prace Filologiczne“ 237, (працюючий) *трудящий 318, предмет в оруднім 188-9, Преображенський 42. 169. 252. 301. 409, приберéжний 210, привітати (-ви-) 190, придорожній 210, призо́дити 221, прийдéшній 4, прийдешність 5; при́йм é н и к 19-22. 214. 329, прийм. у — в 68. 142-4. 190, прийм. з — із 190, прийдéшній 210, при́клад (примір а) 183; при́к м é т н и к 214, їх І ж. р. 28, віддієслівні пр. на -льний 131-4. 221, -ний 210. 351, пр. на -ній 208-10, наголос в пр. 285; (прилога) до́даток 149, *примéт 182, природний 210, *прислі́вник 19-21. 214, прислуха́тися (наслукувати) 151, при́суд (р вирок) 97, прису́тній 210, Прихильники Рідної Мови 29-31. 311-2, прихильник (приклонник) 349; при́з в и щ е (при-) 69. 208. 374, пр. жіночі 71-3, пр. на -ович, -евич 147, -еяко 147, -овський 148. 307-10; при́рва (при-) 69. 374, При́ська (При-) 374; про́ (о) по дієсловах говорення 75. 144-6; про́бант ж 331, прові́нційний (-діошаль-) 379, (проводити нарадам) головувати 146, прогу́лька 25, про́даж ч. (ж.) р. 105. прода́ж-

ний 210, прока́зувати (відмовляти) молитай 189, Прокіп 185, Прокопович Б. 219, просві́тній 210, преснмз = пресім 412, *прости́біг 412, прóсто (по-просту) 188, (прóтяг, на протязі) 108-9. 222, *професіона́ліст і професіона́л 378, (прочий а) інший 25, проша́к 379, просити руки 187, прощава́йте 25; Псалтир Синайський XI в. 258, лемківський XVIII в. 200-1; (шуделко л) коробка 135, Путівельщина 286, пúтній 210, *пúтня 379, Пушкін А. 147. 409.

р 207. 304. 42, Радивилóвський А. 308. 16, радіо — радія 184, Ра́доміщина 336, Радченко М. 18, Ра́кобути с. 397-400, ра́вній 210, (равіше рс) давніше 13-4, ра́вній 210, *ра́хувати 273, *реасумпція — реасумува́ти 205-6, реду́кція и 337, Редько, -ка (-ки) 208, Редько Ю. 148. 220, *ресумува́ти 205-6, *режисёр 65, *резюме́ 205, релі́гійний (-гіозний) 379, рестора́н 25, референду́м ч. (н.) р. 284, -рш- (ре, ро) 207-8, ризикува́ти (р рискувати) чим (чого) 26, Рі́льський М. 8. 9. 13. 4. 48. 9. 87. 8. 184. 232. 53. 316. 7. 48, Риндик С. 343, Рівенщина 251-2, рівнова́га 182, рід чужих слів 29. 283, рідна (рідня) 109. 210, „Рідне Писання“ 311-4. 74. 84, „Рідний Край“ 18, різний — рі́зний 193-6. 210. 381, Рі́зник А. 324, рі́зниця 182, рі́знітися від себе 105-6. рі́знорі́дний 210, рі́чний 210, робочий (робучий) 318, Рогатин 122, Рогачів — Рогачева 222, (у роді) ві́би 189; родо́вий ч. р. на -у і -а 46. 64, G³ 38), на -ей (-ий) 27-8. 257-62, займенників ж. р. 220, G³ ж. р. 74, -ів 251, G³ на Бойківщині 251, замість знахідного 43-8. 83-90. 119-24. 190. 223-4; ро́жа слизова і терпéва 151, роз- (рос-) 219, Rozwadowski I. 194, розділові знаки 76, розі- 373, розірвати 285, *розмаї́тий 104. 219, Рóзов В. А. 229. 59, розпро́щався 25, розумі́ється 16, (розходиться мені) 318, років G³ при числівниках 106, роксолани 48, Романчук 298, Ромéв (Роми) — з Ромéв 284, російський вплив 13-4. 113-8. 409. 12, ро́сіа чи ю́шка 201-2, Руданський 186, Roudet 249, Рудницький Є. 71. 2. 5. 158, Рудницький М. 133-8. 87-90, Rudnicki M. 382, Рудницький Яр. 318, Рудченко 47, Рулив П. 324, румуни 375, русизми 8-9. 13-4. 27. 8. 109-10. 283-4. 317. 25-7, „русизм“ — „русський“ 154. 376, Русь 47-8, „Руська Правда“ 267, рутени 48, Рутка Ф. 358.

с — з рухо́ме 303. 50, Сади́ленко М. 286, Садовський Т. 54, Сакович 343, Самі́ленко В. 13, самові́дець (очевидець) 109, самі́тний 210, саморідний 210, „Самостійна Думка“ 122, самóтній і самі́тній 210, *сапéр 65, Свидницький А. 74. 111. 145. 275. 86. 378. 410, Свѣ́дницькій 376, „Світ Дитини“ 106. 43, світ (свѣ́т) 379, свѣ́тати (сви-) 190, (свобідний а) вільний 107, „Свобода“ 294, свобóда (-да) 350, своерідний 210, святко́вий (святочний) 145, *свяще́ник 412, Секунда Т. 54, Селі́щев 261, село — G³ сіл (сел) 219, селя́нин (музик, хлоп) 317, семанти́чні замітки 201-4, семасіоло́гія 59-62, Семенóвич А. 154, Семире́нко 297, Севе́ківський Я. 220. 53. 4. 347, се́редній 25. 210, *се́стра 82, *сі́ла ві́ку 183, сі́льно (здоровенно) 187, сі́лий 210, сино́німи 70, Сивя́вський Ол. Н. 64. 125. 31. 50. 8. 285. 98. 9, Сідле́цький Л. 148, сі́льський 219, Сімóвич В. 27. 125. 31. 50. 245, сі́нєшній 210, Сіо́я 184, Сі́рий І. 71, Скалатщина 129, скалі́чавле́ний 250, скі́льки (-ко) 349, скі́рні

Що в дужках (), того не вживайте!

н 153, склад 239, складальний 221, складені слова 63, складня 5-10. 25. 43-8. 83-90. 119-24. 5-8. 285-6, склеп 25, *скоблити 203, Скоророда Г. 152. 252, скворідка (-род) 189, скопійований (-пію-) 25, Скорин М. 159, скоріше (скорше) 349, *скоро 318, скорочення в літературній мові 233-6. 69-72, *скот 103, (скривати а) ховати 106. 89, Славинський М. 376, „Slavia“ 89. 132, слизова рожа 151; (словар а) словник — словник 318, збагачуємо словника 151-2, словарне багатство мови 301, Словник П. Беринди 1627 р. 157. 94. 232. 45. 52. 74. 82. 3. 5. 318. 400, сл. етимологічні 84. 301-2, сл. історичний 321-6, сл. польської мови 238, сл. правничої мови 17-20, сл. російсько-українські 220, сл. семасіологічний 59-62, сл. стилістичний 100, сл. термінологічні 53; словниці 318; слово, дві слова (два слова) 72, слова на -ар 349-50, -ець 372, -ість 242, слова на -ок, -ик 91-6. 206-8. 350. 72, життя слів 59-62. 101-4. 215-8. 41-6. 79-82, слова в Підкарпаття 154. 407-8, з Лемківщини 153, слова складені 63, див. чужі слова; „Слово о Полку Ігоревім“ 331, Слов'янське (-ськ) 284, слов'янський (сла-) 219, Службник 1604 р. 84. 339, (случай а) випадок 73-4, слюза (слез) — сліз (слез) 318, I³ слізми — р слюзами 188, *слюсар (шлюсар) 185. 410, Смадь-Стоцький Р. 172, Смадь-Стоцький С. О. 48. 62. 4. 88. 92. 110. 25. 9. 30. 1. 55. 6. 228. 9. 67. 83. 4. 332, Смеречинський С. 125-8. 86, сміти 98, Смовська Л. 150, Смолинська Є. 324, Смотрицький М. 154. 82, (соблазн ж. р.) соблазн ч. р. — спокуса 152; Соболевський А. 45. 90. 229. 335, нове є його чи Потебні 175-80; Согорів 366, сокогати 154, *солдат 201, Сосницька говірка 177, Saussure 93, „Союз Українок“ 42. 111-2. 311. 45-8. 396, *спасибі 412, спасіння 181. 90, (спеціальний) павмисний — осібний 105, співчувати кому (сп. з ким) 189, спідній 210, Спілка А. 220, сполука речень 286; *сполучник 214, спол. і — й 68. 95-8. 142-4. 90, спол. та — та й 95-8, спочатку 21, справдешній — справжній 210, спроможний 210 Срезнівський И. И. 63. 252. 410, ссипанець н 153, Ставниста В. 324, Станиславський М. 158. 233. 70. 324, Станиславщина 92, (станути) стати 189, старатися про (о) 144, *старець 214. 51-2. 379, Старицький М. 86. 109. 220. 68. 316. 48. 9, стародавній 210, старожитній 210. 351, старожитність 116, старозавітний 210, Старокостянтинів 284, старомодний 210, старосвітній 210, (старушка) бабуся 189, стати (станути) 189, статий 210, (стать) постать 25. 111. 88, Стебнійський П. 18, Степан (-фан) 185, Степанів В. 184. 380, Стефанік 7, стилістика 302. 403, сти́ха 22, Сто́кго́льм 49, столітній 210, Стороженко 86. 315. 68, (сторонничий л) 145, сторінній 210, (стреміти а) прагнути 217, (стремління а) прагнення 217, Стрий — в Стрію — в Стрії 379, Стрийщина 204, *стріляти 104, струм strom 186, (студено) холодно 189, студентський 318, суботній — субітній 210, судній—судний 210, Сулима М. 125. 327, Супрасльський рукопис XI в. 119, *сурма 352, сусідній 25. 210, *sutana 335, *суфлер 65, східній 210, сховати (скрити а) 189, сюди (сюда) 188, сьогобічний 210, сьогодішній 210, сьогорічний, -чий 210.

та 95-8; та займ., G¹ тіві (р тої, теї), I¹ тією (р тою) 220; „Табор“ 283. 4; та й (тай) 96, (так-як) як-так 222, також 220, тамошній 210, танцю-

вати козака 46, Татарко К. 53, *тата 216, теперішній 210, Теревовельщина 129, Терібоче (Трепча) 366; термінологія укр. 3-5. 49-54, Інститут Наукової Мови 49-54, терм. анатомічна 53, богословська 220, ботанічна 54, геологічна 53, граматична 318, залізнична 343-4, зоологічна 53, математична 53, медична 99-102, механічна 51, музична 284, педагогічна 179-82, правнична 17-20. 53. 367-8. 375, природнична 54, рахівництва 181-2, технічна 54. 188, хемічна 53; Тернопільщина 92, тим то 349, (тим більше) поголів 380, Тимочко Ом. 313. 5-8, Тімченко Є. К. 45. 69. 74. 88. 125. 6. 31. 47. 53. 5. 6. 8. 220. 49. 52. 4. 68. 315. 21-6. 44, Тиховський Ю. 327, Тичина 87. 377, тільки (-ко) 349, ткати -тчу-тчуть 26, Ткачєво Б. 326, *товар 103. 184; „Товариство Наукове“ Київ. 51, Львів. 53. 164. 6. 293. 313; *товариш 103, I¹ -шем (-шом) 28, тогобічний 210, тодішній 210, той чи той (р той чи інший) 72, Толстой — G¹ Толстого 147, Томашівський 309, Томсон А. 45. 153. 4. 285, тому 349, топтати (доптати) 318, торбій н 407, торішній 210, Торонський Ол. 375, тотобічний 210, (точка а) крапка 184, травень — май 219, Травнічєк Фр. 198, *трапити (-фити) 273-6. 382, Требник 1646 р. 165. 338, треміти чим (на чому) 189, тривати — тривога — тривожний (тре-, трі-) 207, трикутній 210, тринадцять 254, Трихвилів Ю. 54, тробота н 331, *труба (*туба) 352, *трудоший (-ся, р працюючий) 318, трюмо — трюма 184, (*туба) *труба 352, Тур Н. 350, Тургєнев С. 8, турецький вплив на укр. мову 375, Туркало К. 54. 87, Туркєвич З. 349, турлаш н 250. 407, Турянський Ос. 352, тутешній 210, Тутківський П. 53. 286, тюркські слова в укр. мові 114, тяжба 368, (тямити) пам'ятати 25, Тятїва О. 352, *тьоття (тета) 216.

у — в 68, (у — в) давальний учасництва 5-10, у пам'ятку 221, уболівати за ким-чим 187, увесь (р весь а) 143. 89, увімкнутися 221, угору 22, Угорщина 60, ударити ногою (копнути) 189, удень (днем) 110, удінець (удовець) 189, *уж 102, увати изпас 97, Україна 154. 333. 75, Українка Л. 375, „Українське Слово“ 107. 44. 250, (*уксус) одет 73, (улягати) піддаватися впливові 146, Уманець М. 203 20, умер — помер 28, умови — умовия 222, уночі (нічю) 110, (упадок) занепад 109, Упир Лихий 110, (уплив) вплив 219, уподібнення 44. 373-4, урядовий (правительственный) 58. 110, Устріки 363; усїя, G¹ усїєї (р усїєї, усїї), I¹ усїєю (р усїєю) 220, *учень — ученик (ученик) 412,

ф 185, Фаворський В. 54, Фасмер 377, фатум ч. (н.) р. 284, Федькович О. 91. 121. 276. 402, Филипчак І. 122. 283, *фіривка 315, фірточка (р хвірточка) 189, фонєма 158, фонетичний 210, форум ч. (н.) р. 284, Франко Ів. 7. 13. 14. 72. 92. 110. 86. 218. 44. 9. 53. 60. 76. 316. 30. 42. 8. 76. 80. 410, *фўра і хўра 350.

хазяїн (хо-) 254, хайма н 399, Хавєнко 399, хатній 210, Хвастів (Фастов) 284, (хвірточка р) фірточка 181, „Хліборобська Правда“ 58, „Хліборобський Шлях“ 107. 8. 283, (хлоп) селянин 317, Хмельницький Б. 49. 265, ховати (скривати а) 106, Холодний Гр. 51. 2. 155, холодний (студений) 189, Хомин Д. 182-5, Хомичевський М. 324, Храцевський М. 286, Хрєвта (Хрєвт) 336, Христиня 49, христїти 207, „Христос Пасхов“ 1630 р.

274. 316, „Хронологія“ Римші 183, Хруцький О. 18. 20, художні 210, *хура і фура 350, хутко 318. *цар 280, *цайт (цвіт) 316, (цвітень) квітень 219, *цвях (гвіздь а) 253, Цегельський 334, „Zeitschrift für sl. Philologie“ 89, цей—ця—це 25, церква (а церков) — С³ церків (церквів) 74. 313. 80, церковнослов'янський вплив на Шевченка 327-8, церквимова 412-4, *цесар 280, Цицерон 39, цікавити (занимати) 70, цілосвітній 210, *ціль 317, Цонев Б. 154; ця, С³ цієї (р цієї, її), І³ цієїю (р цієїю) 220. чай 189, Чайка 376, Чайківський А. 3-6. 7. 14. 5. 22. 117. 21. 86. 253. 60. 7. 76. 82. 4. 308. 48. 67. 410, Чамбель С. 198, „Час“ 57. 110. 45. 202, прийдучий час на -му 285, часописна мова 57-9. 104-5. 289-94. 361-4, „Сазоріс про модерні філологія“ 153, Часослов 1642 р 64. 183, чебрик 101, Чепіль С. 185. 8, череда 187, через (задня) 99-100, Черкасенко С. 348, Черкавський І. Ю. 17, Чернігів (-ви-) 284, Чесанів 152, чеський вплив на укр. мову 117. 381, Чехович К. 176, Чжаленко Є. 117, (чим-тим) що — то 75, (чим) деділі 222, числівний 205; *числівник 214. 54, С³ по числ. 106. 315, років (літ) по числ. 106, зложення числ. з іменником 108, крапка по числ. 185; чисті о, е 309, чистота і правильність укр. мови 27-30. 69-76 103-12. 43-50. 81-8. 217-22. 51-4. 81-4. 313-8. 47-51. 77-82, читавий и 154. 407, чіткій 222. *члн 197-8, човен (човно) 349, чоловічий рід 350, чому (для чого) 98-9, Чорве море 48, чорвило 104, чорнобривий 207, Чортків 92. 129, чохла 317, Чубинський П. 15. 47. 8. 85. 108. 23. 49. 86. 96. 275. 316. 77, чудний 210, чужі впливи на укр. мову 113-8. 299. 370-2 див. під їх власними назвами; чужі слова в укр. мові 25. 59-62, слова на -ум 283; *чумак 195-8.

Шаля І. 125. 31, *шановний 349, Шарлемань М. 53, Шаровольський І. В. 285. 381-2, Шахматов А. 175-7. 208. 29. 86. 328, Шашкевич 91, шва 140. 328, Швеція 49, швидко 318, северногий 389-92, Шевченківський (-ків-) 350; Шевченко Т. 8. 9. 14. 7. 26. 37. 47. 8. 86. 108. 47. 95. 243. 5. 68. 75 95-8. 313. 4. 5. 7. 8. 40. 8. 50. 61. 77. 90. 402. 11, Шевченкова мова 295-8. 325-8, Інститут Шевченкознавства 298, Шевченка (-ки) 208; Шейківський К. 375, Шелудько І. 54. 73. 382, (ше-) шостий 189, Шкрумеляк Ю. 8. 10. 5-7. 22. 7. 121. 2. 260, шкура (шкіра) 120. 350, (*шлюсар) слюсар 185, „Шлях Освіти“ 133, Шовгенів І. 316. 8, шосе 25, шостий (ше-) 189, штана и 337, *штани 335-6, Штібер 89, шукати чого (за чим) 189, Шумлянський Ф. 220.

*щадок — щаток 231, що — віби 71, що — то (чим — тим) 75, що (який, котрий) в підряднім реченні 106. 88, щоб (рщоби а) 350. 220, Щоголів — Щоголева (-ліва) 72. 185. 241, щойно) 382, щонайменше 21, щось погане (поганого) 25. 189, Щурат В. 7. 110. 267. 348. 410.

юнак (молодець) 189, юшка чи росіл 201-2. я > е 397, я > і 397, *яблуко — яблоко 120. 349, *яблуня — яблоня 120. 349, Яворський Ю. 200, Ягіч В. 156. 330, *яд — отрута 380, як — так (так — як) 222, якби 220, (який, котрий) що в підрядних реченнях 106. 88, Якимович С. 324, якнайбільше — якнайдовше — якнайкраще 21, Яковець С. 109. 48. 50. 219. 410, Яковлів — Яковлева (-ліва) 72. 185. 241, Янів 366, яр и 250, Ярослав — Ярославля 152, Ярошенко В. 176. 250, Ясенів Горішній 27, Яцимирський 360, Яцьків — Яцькова (-ківа) 72. 185. 241.

«Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних» вийде на початку 1934-го року, як третє число «Бібліотеки Рідної Мови». Словника склав Проф. Др. Іван Огієнко. Книжка вийде на кошти з розпродажу «Рідного Писання», а тому просимо Прихильників Рідної Мови жвавіше ширити поміж громадянством «Рідне Писання», щоб не було задержки в виході «Словника місцевих слів».

«Рідна мова для самоуків». Задовольняючи численні бажання наших Читачів, Редакція «Рідної Мови» з першого числа 1934 року запроваджує новий відділ, — «Рідна мова для самоуків», де буде друкувати систематичний курс початкової граматики. Курс цей дасть повну змогу навчитися граматики літературної всеукраїнської мови широким верствам селянства, робітництва і взагалі самоукам, а також шкільній молоді на початку навчання.

Просимо всіх наших Передплатників доданим чеком П. К. О. негайно прислати цілорічну передплату на 1934-й рік.

ЗМІСТ 12-го ЧИСЛА «РІДНОЇ МОВИ»: Редакція: Дбаймо всі про культуру своєї мови! Передплата «Рідної Мови» на 1934-й рік. *о. К. Балицький*: Духовенство й рідна мова. *Г. Ільїнський*: Походження українських слів: 12. Северногий. *І. Киріак*: Українська мова в Канаді. *П. Кривоносок*: Мова немовляти. *З. Лисько*: Говірка села Ракобути. Життя слів, семасіологічні нариси. *І. Василяшко*: Хибно пояснені в Словнику Б. Грінченка слова. *Дід Огії*: Граматика Малої Лесі: XIII. Епітети. Говори української мови: *о. Ю. Кміт*: Колоски. *О. Полянський*: До Підкарпатського словника. Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших Читачів. Від Редакції й Адміністрації. Пізнє. Зміст першого річника «Рідної Мови» за 1933 рік. — Адреса «Рідної Мови»: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1-60; за границею: в Європі 9 зл., в Америці 2 дол., річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають «Рідну Мову» від 1. числа.